

Consilier eparhial:

Preot Constantin-Ciprian BLAGA

Director editură și tipografie:

Preot Ștefănel-Stelian CIURCIUN

Concept grafic și DTP:

Constantin BODNARIU

© Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților

Această lucrare este protejată prin copyright. Orice formă de reproducere integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului dreptului de autor reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc în conformitate cu legislația în vigoare.

Editura Crimca

Suceava, Str. Iancu Flondor, nr. 2

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

IUSTIN TABAN, protosinghel

Voturile monahale în Biserica Ortodoxă Română între Dreptul Canonic și Dreptul Civil / Protosinghel Iustin Taban ; lucrare tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Calinic, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților. - Suceava : Crimca, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-606-734-244-4

Protosinghel IUSTIN TABAN

VOTURILE MONAHALE
în Biserica Ortodoxă Română
între Dreptul Canonic și Dreptul Civil

Ediție revizuită

Lucrarea tipărită cu binecuvântarea

Înaltpreasfințitului Părinte

† CALINIC

Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților

Editura CRIMCA

Suceava, 2025

*Dedic această carte Bisericii mele,
care a împărțit cu mine
darul cunoașterii*

CUPRINS

PREFAȚĂ (Pr. Patriciu Vlaicu)	13
ABREVIERI ȘI PRESCURTĂRI	19
INTRODUCERE.....	21
I. Argument, încadrarea și tematica cercetării.....	21
II. Stadiul cercetării.....	36
III. Metodologia de cercetare	45
CAPITOLUL I. Conturarea voturilor monahale în tradiția canonică a Bisericii și receptarea lor în dreptul canonic ortodox român	49
I.1. Emergența monahismului și integrarea lui canonică în Biserică	49
I.1.1. Apariția și dezvoltarea monahismului cenobitic și eremitic.....	50
I.1.2. Canoane și legi imperiale privind monahismul până la Sinodul al IV-lea Ecumenic (451).....	56
I.1.3. Așezarea monahilor sub autoritatea canonică a episcopului prin Sinodul al IV-lea Ecumenic (451) ..	62
I.1.4. Cinul monahal, una din cele trei stări constitutive ale Bisericii astăzi.....	65
I.2. Voturile monahale în tradiția canonică a Bisericii și în dreptul canonic ortodox român	72
I.2.1. De la sfaturi evanghelice la făgăduințe sau voturi monahale.....	73
I.2.2. Votul sărăciei (neagoniselii) în tradiția canonică a Bisericii și în dreptul canonic ortodox român...	77
I.2.3. Votul fecioriei în tradiția aghiografică și canonică a Bisericii și în dreptul canonic ortodox român...	82
I.2.4. Votul ascultării în tradiția canonică a Bisericii și în dreptul canonic ortodox român	94

CAPITOLUL II. Asumarea voturilor monahale în cadrul treptelor monahale astăzi.....	103
II.1. Noviciatul în dreptul canonic ortodox român.	
Stadiul intermediar al rasoforiei.....	103
II.1.1. Condiții și impedimente canonice la intrarea în monahism	104
II.1.2. Vârsta canonică pentru admiterea în monahism ca novice	113
II.1.3. Durata noviciatului sau a ispitirii canonice.....	117
II.1.4. Vârsta canonică a tunderii în monahism. Aspecte pastoral-canonice.....	120
II.1.5. Rasoforia și statutul ei canonic, în raport cu schima monahală.....	123
II.2. Asumarea voturilor monahale în cadrul slujbei de tundere în monahism	132
II.2.1. Identitatea canonică a monahului prin prisma veșmintelor și a ritualului tunderii monahale....	133
II.2.2. Ritualuri ale tunderii și integrarea treptată a voturilor monahale în cadrul lor (sec. V-XV)....	137
II.2.3. Tunderea în schima mică în Molitfelnicul actual și asumarea voturilor monahale în cadrul ei	140
II.2.4. Tunderea în schima mare în Molitfelnicul actual. Asumarea voturilor monahale și referințele la Botez și Nuntă.....	146
II.2.5. Mărturii patristice despre înnoirea Botezului prin Pocăință și prin luarea schimei monahale ..	150
II.3. Natura tunderii monahale în raport cu Tainele Bisericii ..	154
II.3.1. Modelul celor 7 Taine și preluarea lui în Biserica Ortodoxă pe filieră apuseană	155
II.3.2. Influența modelului celor 7 Taine în teologia dogmatică, liturgică și canonică de astăzi	161
II.3.3. Identificarea unui model ecleziologic ortodox, cu tunderea monahală între Tainele Bisericii....	166
II.4. Schima mică și schima mare – o divizare necesară a unității voturilor monahale?.....	171

II.4.1. Dedublarea rânduiei monahale și contextul istoric al ei.	172
II.4.2. Perspective patristice în Bizanț asupra divizării schimei monahale.	176
II.4.3. Unificarea rânduieilor schimei din perspectiva unității chipului monahal	178
II.5. Episcopatul în raport cu exercitarea voturilor monahale..	181
II.5.1. Formarea episcopilor din rândul monahilor sau al mirenilor și problema celibatului (votul castității)	181
II.5.2. Voturile monahale ale episcopului ca îndatoriri ascetice ale păstorului	191
II.5.3. Provocări la celibatul episcopilor. Speța Negrepontis vs. Grecia (Cauza 56579/08 CEDO)...	195
II.5.4. Votul sărăciei sau neagonisiei episcopilor în tradiția canonică și în dreptul canonic ortodox român...	201
II.5.5. Votul ascultării episcopilor în raport cu demnitatea de păstor și conducător al Bisericii.	207
II.5.6. Problema incompatibilității între arhierie și starea monahală în perspectiva Can. 2 Sofia (879-880) .	212

CAPITOLUL III. Exercițarea voturilor monahale în raport cu drepturile și libertățile civile ale persoanei 225

III.1. Votul ascultării în raport cu libertățile persoanei: capacitatea civilă, libertatea de circulație, libertatea de exprimare, accesul la justiție	225
III.1.1. Votul ascultării în raport cu capacitatea civilă și dreptul persoanei de a dispune de sine însăși .	226
III.1.2. Votul ascultării în raport cu libertatea de circulație a persoanei	231
III.1.3. Votul ascultării în raport cu libertatea de exprimare și cu liberul acces la justiție.	236
III.2. Votul ascultării în raport cu dreptul de a deține demnități civile, militare și politice	242
III.2.1. Votul ascultării în raport cu dreptul de asociere și deținerea unor funcții în cadrul unor asociații sau fundații	243

III.2.2. Votul ascultării în raport cu deținerea unor demnități sau funcții militare.	246
III.2.3. Votul ascultării în raport cu deținerea unor demnități sau funcții politice.	256
III.3. Votul sărăciei (neagoniselii) în raport cu regimul bunurilor monahilor și unele obligații civile.	263
III.3.1. Votul sărăciei reflectat în regimul bunurilor monahilor în timpul vieții.	263
III.3.2. Regimul bunurilor monahilor <i>mortis causa</i> , între dreptul canonic și dreptul civil.	277
III.3.3. Votul sărăciei în raport cu practica ilicită a cerșetoriei.	285
III.3.4. Votul sărăciei în raport cu obligația de întreținere datorată copiilor minori.	292
III.3.5. Votul sărăciei în raport cu potențiala obligație de întreținere datorată părinților în nevoie.	297
III.3.6. Votul sărăciei în raport cu drepturile de autor ale monahilor asupra operelor proprii.	304
III.4. Votul fecioriei în raport cu căsătoria religioasă și dreptul la căsătorie civilă.	310
III.4.1. Fecioria monahilor și castitatea clericilor – două forme ale monogamiei.	311
III.4.2. Starea canonică specială a monahilor și clericilor în Biserică.	314
III.4.3. Starea civilă în dreptul român actual și autonomia Bisericii în raport cu aceasta.	321
III.4.4. Rezolvarea unor incompatibilități de stare civilă la intrarea în monahism.	325
III.5. Voturile monahale – îngrădire a libertății civile și religioase a persoanei sau manifestare a ei în cadrul autonomiei cultelor?.	328
CAPITOLUL IV. Problema încetării voturilor monahale prin abandonarea lor sau prin excluderea din monahism.	337
IV.1. Încălcarea voturilor monahale și pedepsele aplicabile în tradiția canonică a sec. III-XII.	339

IV.1.1. Pedeapsa anatemei, excomunicării și afurisirii pentru monahi în tradiția canonică a Bisericii...	343
IV.1.2. Ipoteza decăderii din treaptă a monahilor și posibilitatea reazășării lor în rândul mirenilor...	348
IV.1.3. Perspective ale severității patristice despre părăsirea cinului monahal și evaluarea lor pastoral-canonică astăzi.....	351
IV.2. Pedeapsa excluderii din monahism în dreptul canonic ortodox român și natura ei canonică	359
IV.2.1. Prototipuri ale excluderii din monahism: excluderea din comunitate și dezbrăcarea de haină în vechile rânduieli monahale.....	359
IV.2.2. Excluderea din monahism în legiuirile bisericești românești mai vechi	361
IV.2.3. Excluderea din monahism în dreptul canonic ortodox român astăzi	364
IV.2.4. Natura canonică a excluderii din monahism, în raport cu caterisirea preotului și divorțul celor căsătoriți.....	369
IV.3. Moduri de abandonare ale voturilor monahale astăzi ce atrag excluderea din monahism.....	389
IV.3.1. Renunțarea voluntară la voturile monahale prin cerere	389
IV.3.2. Petrecerea în lume în haine civile cu asumarea vieții mirenești (fără căsătorie)	394
IV.3.3. Petrecerea în lume în uniformă monahală, în vagabondaj și impostură în societate.....	398
IV.3.4. Concubinajul, cununia civilă sau nașterea unui copil.....	404
IV.3.5. Săvârșirea unor infracțiuni pedepsite cu închisoarea și/sau care atrag despăgubiri civile..	409

CONCLUZII. Cinul monahal ca stare consacrată în Biserică și disciplina lui în raport cu dreptul canonic și dreptul civil...	417

SUMMARY. The monastic vows in the Romanian Orthodox Church between Canon Law and Civil Law.....	425

ANEXE	431
I. Norme civile și canonice privind libertatea religioasă și autonomia de cult.....	431
II. Norme canonice privind cinul monahal în Biserică	435
III. Norme canonice privind intrarea în monahism, noviciat și tunderea monahală.....	437
IV. Norme canonice privind voturile monahale în general..	445
V. Norme canonice privind votul ascultării și obligația statorniciei monahilor	445
VI. Norme canonice privind votul sărăciei (neagoniselii) monahilor	451
VII. Norme canonice privind votul fecioriei (castității) monahilor	455
VIII. Norme canonice privind sancțiunile disciplinare ale monahilor	458
IX. Norme canonice privind ascultarea și statornicia episcopului în slujire	466
X. Norme canonice privind îndatorirea castității episcopului.....	469
XI. Norme canonice privind îndatorirea neagoniselii episcopului.....	470
BIBLIOGRAFIE	473
INDICE GENERAL	523
I. Indice de nume.....	525
II. Indice canonic.....	535
III. Indice juridic	551

PREFAȚĂ

În contextul în care societatea exercită o presiune din ce în ce mai complexă asupra instituțiilor bisericești, înțelegerea aprofundată a modului în care voturile monahale sunt reglementate în cadrul dreptului canonic ortodox și a interferențelor lor cu dreptul civil prezintă un deosebit de mare interes. Ținând cont că, până în prezent, voturile monahale au fost examinate preponderent sub aspect istoric, dogmatic și liturgic, abordarea acestora dintr-o perspectivă interdisciplinară, canonică și juridică, este o reală noutate academică.

Această lucrare a părintelui Iustin Taban, susținută ca Teză de Doctorat în teologie ortodoxă, Drept Canonic, la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, Universitatea „Babeș Bolyai”, pe care am avut onoarea să o coordonez, este mai mult decât o cercetare academică. Este o analiză profundă asupra legăturii dintre viața monahală și ordinea juridică a statului modern și o invitație la realism responsabil.

Din perspectiva autorului, interacțiunea dintre normele canonice și cele juridice nu este una de opoziție, ci de complementaritate. Această lucrare demonstrează că viața monahală, cu toate exigențele sale, nu poate fi privită în afara cadrului legislativ și societal în care se manifestă. Într-o societate democratică unde drepturile omului și libertățile civile joacă un rol primordial, fiind garantate și protejate de Statul suveran, înțelegerea modului în care normele bisericești și cele juridice interferează este nu numai binevenită, ci esențială. Astfel lucrarea de față se dovedește a fi importantă nu doar pentru teologi și canoniști, ci și pentru juriști, și toți cei interesați de modul în care Biserica Ortodoxă Română se poziționează în dialogul dintre normele canonice și cele juridice privind monahismul.

În analiza sa, părintele Iustin nu se mulțumește cu o abordare descriptivă, ci pune în discuție deschis valoarea diverselor afirmații formulate de teologi, canoniști, liturgiști sau dogmatiști referitoare la subiectul central al analizei. Faptul că în legătură cu anumite aspecte nu există unanimitate de opinii, îi oferă mai multă libertate și îi dă posibilitatea de a pune întrebări pertinente și a propune răspunsuri clare.

Primul capitol explorează fundamentele canonice ale voturilor monahale, observând evoluția acestora de-a lungul istoriei. La acest nivel al analizei este evidențiat faptul că viața monahală a fost încadrată progresiv în structurile bisericești, iar Biserica a abordat situațiile specifice cu mult discernământ și realism. Chiar și în situațiile în care unii monahi abandonau calea monastică, Biserica nu-i trata cu o atitudine lipsită de înțelegere, ci îi primea în comuniune după un timp de pocăință. În mod specific, cei care abandonau voturile monahale și se căsătoreau erau primiți la împărtășanie după un timp de penitență. În condițiile în care, în acea perioadă, singura formă de exprimare a Tainei Nunții era primirea soților la Sfânta Împărtășanie, această practică arată că, după asumarea unui timp de pocăință de lungă durată, Biserica îi reintegra pe monahii incapabili să-și mai trăiască chemarea lor în starea mirenească.

În secțiunea dedicată votului ascultării se pune problema statorniciei și a legăturii vieții monahului cu viața întregii Biserici, prin comunitatea din care face parte și prin legătura canonică cu episcopul locului. Iar în cea dedicată votului sărăciei este evidențiată, atât în capitolul întâi cât și în cel următor, valoarea „neagoniseli” ca despărțire de grijile lumești. Subliniind dinamismul receptării voturilor monahale în decursul istoriei, ni se dă posibilitatea să înțelegem mai profund modul în care acestea sunt în rezonanță cu realitățile societale.

Abordările din capitolul al II-lea ne ajută să avem o înțelegere detaliată a treptelor de intrare în monahism și a implicațiilor voturilor pe care monahii le depun. Analiza treptelor de intrare în cinul monahal, natura lor și modul în care sunt asumate și în alte biserici autocefale, ne oferă o imagine generală a statutului canonic al vieții monahale în ortodoxie.

Problematizările în ceea ce privește vârsta canonică a intrării în monahism, sugestiile privind necesitatea unei reevaluări a acestei vârste în lumina maturizării personale și a complexităților vieții contemporane vădesc o înțelegere a responsabilității Bisericii față de cei ce-și asumă calea monahală. Eșecurile celor care au abandonat monahismul nu pot fi considerate doar eșecuri personale. Contextul în care are loc pregătirea pentru viața monahală, modul în care se realizează cercetarea canonică a vocației celor ce-și doresc acest mod de viață sunt contribuții ce trebuie evaluate corespunzător.

Un alt aspect important evidențiat de autor este natura ritualului Tunderii în monahism. Înțelegerea căii monahale ca o exprimare

a dorinței de înnoire continuă a firii validează aspectele prezente în ritualul Tunderii, care îl asociază cu un al doilea botez sau ca împlinire, ca nuntire cu Hristos.

Părintele Iustin ne aduce în atenție mărturiile unor Părinți ai Bisericii care asociază monahismul cu învățătura generală despre Sfintele Taine. Adoptând această poziție, autorul atrage atenția asupra faptului că teologia actuală care privește cele 7 Sfinte Taine într-un mod foarte rigid este tributară scolasticii latine. În același timp este evidențiat faptul că asocierea monahismului cu lucrarea sacramentală „nu este făcută pentru înlocuirea modelului de 7 Taine cu unul de 8 Taine sau mai multe, ci pentru depășirea acestei perspective rigide asupra a ceea ce este Taină în Biserică, preluată prin imitație după Biserica Apuseană. Abordarea limitativă a ceea ce este Taină riscă să rigidizeze deopotrivă teologia dogmatică, liturgică și canonică a Bisericii noastre”.

Abordând legătura dintre viața monahală și slujirea episcopală, din perspectiva provocărilor juridice actuale, autorul reușește să avertizeze și în legătură cu complicațiile care ar putea să apară în ceea ce privește raportul dintre legislația de Stat și normele bisericești, cu referire la statutul episcopului.

Partea a III-a, pe care eu o consider esențială pentru această lucrare, analizează voturilor monahale în raport cu drepturile și libertățile civile ale persoanei. Această secțiune a lucrării aduce în prim-plan provocările pe care le ridică interacțiunea dintre normele canonice și cele juridice, oferind o perspectivă interdisciplinară asupra acestor relații complexe, unică în literatura de specialitate.

Părintele Iustin atrage atenția asupra faptului că persoana umană, subiect de drept, dispune de capacitate civilă și, din punctul de vedere al dreptului secular, ea rămâne titulară a acestei capacități și după depunerea voturilor monahale. Pornind de la această premisă, fiecare vot monahal este pus în relație cu libertățile garantate constituțional și interferențele sunt abordate din perspectivă bisericească.

Evidențierea unor cazuri din jurisprudența românească pune în evidență faptul că Biserica se confruntă și cu proceduri de judecată pe care trebuie să le abordeze coerent, atât din punct de vedere canonic cât și juridic. Chiar dacă voturile monahale reprezintă o renunțare voluntară la anumite aspecte ale vieții civile, acestea nu trebuie considerate o îngrădire a libertăților fundamentale, ci o alegere liberă și conștientă a persoanei care dorește să îmbrățișeze

viața monahală. Din acest motiv chiar și situațiile de abandonare a vieții monahale au nevoie de o încadrare canonică și, de ce nu, și juridică.

Este de un real interes faptul că sunt evidențiate principiile care au menirea de a governa relațiile dintre rânduielile bisericesti și cele seculare: „la nivel de cult religios, al Bisericii Ortodoxe Române, normele canonice statutare și regulamentare care îngrădesc anumite drepturi și libertăți ale personalului monahal, în scopul respectării voturilor monahale, sunt în fapt manifestări permise de autonomie a cultelor, pe temeiul art. 8 al Legii 489/2006 și al art. 29 (3-5) și 53 din Constituție. Chiar dacă ele pot contraria persoanele cu orientare laică, aceste norme canonice sunt modul Bisericii de a orienta libertatea religioasă a persoanei care dorește să îmbrățișeze viața monahală, potrivit învățăturii Evangheliei și în conformitate cu tradiția canonică a cultului ortodox”.

În ultimul capitol al lucrării, Părintele Iustin abordează problema abandonării voturilor monahale și a excluderii din monahism, un subiect care ridică întrebări complexe atât din punct de vedere canonic cât și juridic. Explorând elementele tradiției canonice și rânduielile bisericesti actuale, evidențiind modul în care Biserica s-a raportat în timp la monahii care părăsesc viața monahală sau care nu își respectă voturile, părintele Iustin evidențiază complexitatea implicațiilor atât în plan bisericesc cât și în planul personal al fiecărui caz. Excluderea din monahism nu poate fi considerată, astfel, o excomunicare, de aceea Biserica trebuie să se îngrijească și de modul în care persoanele aflate în această situație pot fi reintegrate ca laici.

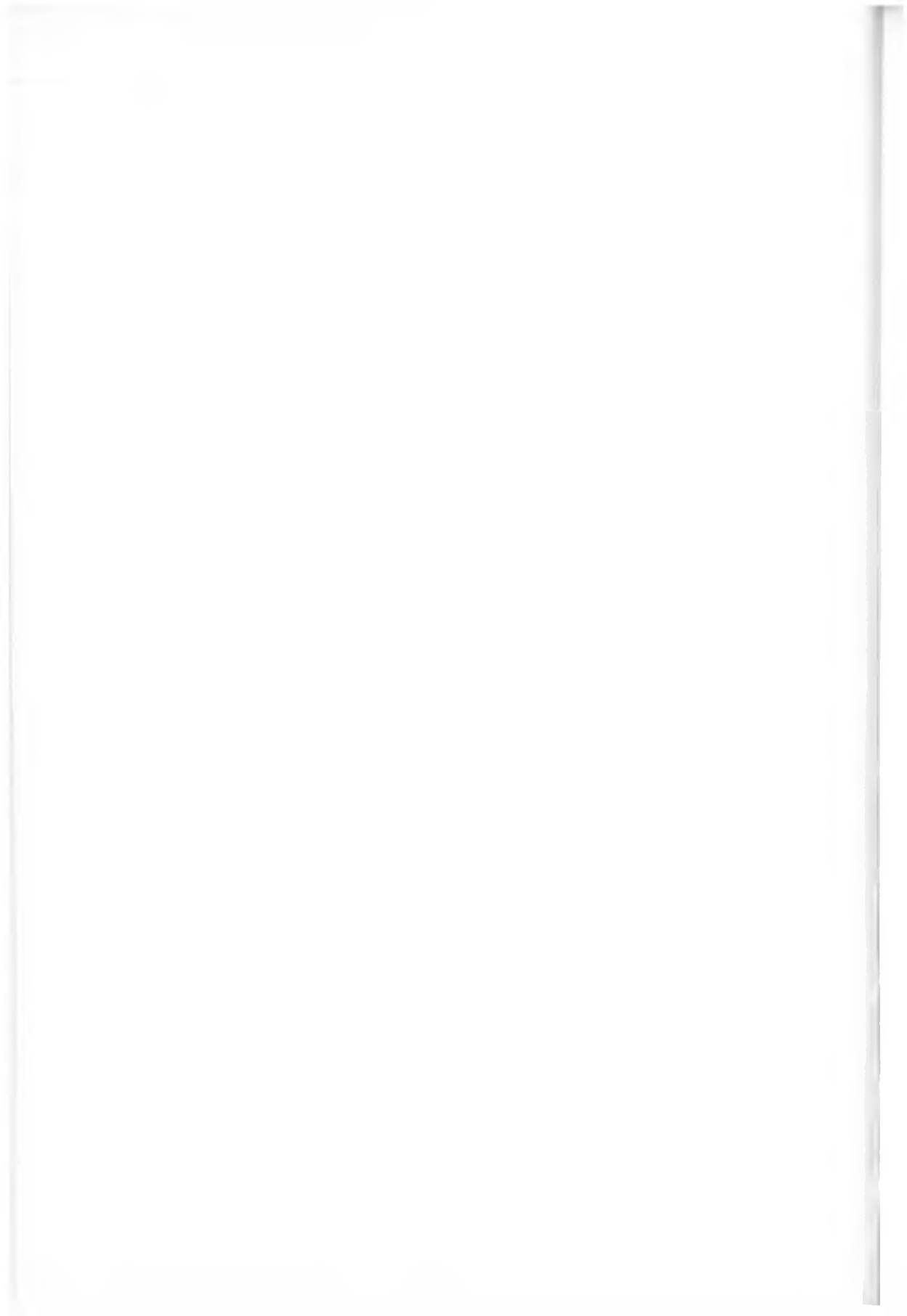
Analizând prevederile Sfintelor canoane și prevederile legislației bisericesti din diferite perioade, părintele Iustin constată că adesea în literatura existentă este pierdută din vedere ierarhia normelor și sunt puse la același nivel Sfintele canoane și normele întregitoare. Pentru a ilustra această situație este evidențiată poziția lui Nicodim Sachelarie care dă aceeași valoare Sfintelor canoane, Canoanelor întregitoare și nomocanoanelor sau pravilelor. Este deosebit de utilă, de aceea, abordarea prin care se arată că elementele legislației de stat, chiar dacă aparțin unor nomocanoane bizantine sau unor pravile din alte țări, sunt interpretări contextuale ale Tradiției canonice și nu pot fi puse la același nivel cu Sfintele Canoane.

În concluziile sale, părintele Iustin subliniază că, deși oferă o analiză profundă și detaliată a tematicii alese, nu pretinde să fi ajuns la concluzii definitive, ci își propune și să deschidă calea pentru noi cercetări și dezbateri. Această lucrare este un exemplu remarcabil al modului în care o abordare pluridisciplinară poate aduce claritate și profunzime într-un domeniu atât de complex precum cel al dreptului canonic ortodox.

Ținând cont de toate acestea, putem afirma fără ezitare că lucrarea de față este mai mult decât o cercetare doctorală. Ea este o mărturie a unui angajament profund față de viața monahală și față de învățăturile și rânduielile Bisericii Ortodoxe trăite responsabil în societatea contemporană, încadrată în plan juridic și constituțional de un sistem democratic.

În calitatea de îndrumător al acestei cercetări academice am bucuria să afirm că personalitatea părintelui Iustin, experiența în cadrul vieții monahale, capacitatea de sinteză și competențele în domeniile teologic, juridic și istoric – fac să ne aflăm în fața unei lucrări de excepție, care ne oferă și o mărturie de asumare responsabilă a darurilor cu care Dumnezeu îl înzestrează pe om.

Pr. conf. univ. Patriciu VLAICU

ABREVIERI ȘI PRESCURTĂRI

Arhid.	=	Arhidiacon
Arhiep.	=	Arhiepiscop
Arhim.	=	Arhimandrit
Art.	=	Articol
CA	=	Curtea de Apel
Can.	=	Canon
CCR	=	Curtea Constituțională a României
MO	=	Monitorul Oficial
CEDO	=	Curtea Europeană a Drepturilor Omului
Convenția EDO	=	Convenția Europeană a Drepturilor Omului
Diac.	=	Diacon
Ep.	=	Episcop
Hot.	=	Hotărâre
Ierom.	=	Ieromonah
ÎCCJ	=	Înalta Curte de Casație și Justiție
Jud.	=	Judecătorie
Mitrop.	=	Mitropolit
Mon.	=	Monah, monahie
Pr.	=	Preot
Protos.	=	Protosinghel
Sf.	=	Sfânt
Trib.	=	Tribunal

INTRODUCERE

I. Argument, încadrarea și tematica cercetării

Tema monahismului a preocupat istoriografia noastră bisericească din ultimele decenii, cu orientare mai ales către latura misionară și de spiritualitate a monahismului¹, ca mod ascetic de viațuire în Biserică. Cu toate acestea, cercetarea teologică s-a aplecat foarte puțin asupra cinului monahal din perspectivă canonică², așa cum este el conturat eclezial potrivit art. 1 din noul Statut al Bisericii

¹ Pentru cercetări mai recente despre vocația misionară a monahismului și spiritualitatea lui în societatea de astăzi, vezi: Florin-Constantin PÎRCĂLABU, „Monahismul ortodox, formă a misiunii creștine”, în: *Studia Theologica Doctoralia – Iași*, VII, 2015, pp. 547-560; Arhim. Varlaam MERTICARIU, „Dimensiunea vindecătoare a monahismului”, în: *Teologie și Viață*, 2004, nr. 7-12, iul-dec., pp. 129-135; Protos. Antim NAE, „Vocația cultural-filantropică a monahismului contemporan”, în: *Altarul Reîntregirii*, 2019, 1, pp. 135-145; Ierom. Constantin AIONEI, „Misiunea și importanța monahismului în constituția și lucrarea Bisericii”, în: *Icoana Crediței*, I, 2015, nr. 1, pp. 49-61; Mihai HIMCINSCHI, „Monahismul – o mărturie misionară prin sfințenia vieții”, în: *Altarul Reîntregirii*, 2011, 2, pp. 249-268; Emil JURCAN, „Vocația monahală într-o analiză comparată. Rolul monahismului creștin-ortodox în recuperarea vocației omului mileniului al treilea”, în: *Altarul Reîntregirii*, 2011, 2, pp. 233-247; semnalăm și unele cercetări la nivel doctoral: Ierom. Ioan Serafim CRUCIANU, *Dimensiunea misionară a monahismului în Biserică. Repere paradigmaticale ale monahismului primar reflectate în misiunea monahismului ortodox în secolele XX-XXI*, Teză de doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Disciplina Misiologie și Ecumenism, coordonator științific Pr. prof. Valer BEL, susținută la 19.09.2023, depusă la BCU Cluj-Napoca; Marius-Sorin G. BUDEA, *Misiunea monahală în lumea contemporană. Principii, exigențe, obiective*, Teză de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Disciplina Misiologie Ortodoxă, coordonator științific Pr. conf. Radu-Petre MUREȘAN, în curs de cercetare la nivelul anului 2023-2024.

² Pentru studii recente pe această temă, vezi: Pr. Iulian Mihai CONSTANTINESCU, „Norme canonice și politico-bisericești privind statutul disciplinar al monahilor”, în: *Mitropolia Olteniei*, LXXIV, 2022, 9-12, septembrie-decembrie, pp. 94-113; Pr. George GRIGORIȚĂ, „Prevederi canonice și nomocanonice din primul mileniu creștin referitoare la organizarea vieții monahale”, în: *In honorem pr. prof. univ. dr. Constantin Rus*, ed. Arhim. Casian RUȘEȘ, Protos. Iustin POPOVICI, Ed. Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2023, pp. 79-174.

Ortodoxe Române, adoptat în 2008: „Biserica Ortodoxă Română este comunitatea creștinilor ortodocși, clerici, monahi și mireni, constituiți canonic în parohii și mănăstiri...”³ (citată în continuare ca *Statutul Bisericii*). Prin prisma acestei definiții, monahii apar ca al doilea element constitutiv al Bisericii, alături de clerici și laici, viețuind în comunitatea canonică a mănăstirii, cârmuită de stareț, la fel cum mireni viețuiesc în comunitatea canonică a parohiei, conduși fiind de preotul paroh.

Mănăstirea, la rândul ei, este definită canonic ca o unitate eclezială specifică prin intermediul voturilor monahale depuse de viețuitorii ei, conform art. 74 (1) din *Statutul Bisericii*: „Mănăstirea este o comunitate de călugări sau călugărițe care s-au hotărât în mod liber să-și ducă viața în înfrânare, sărăcie de bunăvoie și ascultare”⁴. Așadar, voturile monahale sunt cele care conturează identitatea canonică distinctă a monahului între membrii Bisericii, precum și profilul canonic specific al mănăstirii între comunitățile ecleziale.

Împreună, clericii, monahii și mireni participă la viața și lucrarea Bisericii într-un tip de comuniune care a fost definit de canonistul Liviu Stan drept principiu organic sau constituțional-bisericesc, cu accent asupra „participării laicilor la întreaga lucrare a Bisericii”⁵. Ioan Floca, preluând concepția lui Liviu Stan, a arătat că principiul organic presupune conlucrarea clerului cu elementul mirean și cu cel monahal, socotind, totuși, că starea monahală „nu reprezintă un element constitutiv esențial al Bisericii”⁶, fiindcă

³ *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, aprobat prin HG 53 din 16 ianuarie 2008, republicat cu modificări în temeiul Ordinului SSC 116/19.12.2019 în Monitorul Oficial 97 din 10 februarie 2020, pp. 12-47, publicat cu adnotări de Patriarhia Română la Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2022, citat în continuare ca *Statutul Bisericii*.

⁴ Definiția mănăstirii în art. 74 (1) din *Statutul Bisericii* o preia pe cea a art. 2 din Regulamentul vieții monahale din 2006: „Mănăstirea este un așezământ de rugăciune în care viețuiește o obște de călugări sau călugărițe care au făgăduit înaintea lui Dumnezeu, în cadrul slujbei solemne de intrare în monahism, să-și petreacă viața în înfrânare, în sărăcie de bună voie și ascultare” (Patriarhia Română – Cancelaria Sf. Sinod, *Regulamentul pentru organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor*, București, 2006, citat în continuare ca *Regulamentul Monahal*).

⁵ Pr. Liviu STAN, *Biserica și Dreptul. III. Principiile Dreptului Canonic Ortodox*, ediție coord. de pr. Irime MARGA, Ed. Andreiana, Sibiu, 2012, pp. 9-12.

⁶ Arhid. Ioan N. FLOCA, *Drept canonic ortodox, legislație și administrație bisericească*, vol. I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii

a lipsit în primele veacuri creștine. Autorul nu s-a raportat însă la dimensiunea ascetică a Bisericii, care s-a exprimat în veacurile primare prin trăirea sfaturilor evanghelice – feciorie, sărăcie și asceză –, din care s-au conturat voturile monahale și cinul monahal propriu-zis, ca parte din viața Bisericii.

Acestea fiind spuse, constatăm că cercetarea canonică românească de astăzi, prin reducerea vieții Bisericii în special la conlucrarea dintre clerici și laici, plasează cinul monahal la marginea acestei relații și nu reflectă suficient la statutul canonic al monahilor în constituția Bisericii⁷. De aceea, monahismul nu și-a găsit încă locul adecvat ca subiect de tratare în teologia academică – având în vedere aici manualul de Drept Canonic al lui Ioan Floca⁸ și manualele de Teologie Dogmatică⁹ – precum nici în eclesiologia Bisericii. Corpul monahal, de altfel, potrivit statisticilor sinodale la data de 31 decembrie 2023, este alcătuit din 8.485 de viețuitori, comparabil ca mărime cu cel clerical, compus din 15.685 de preoți și diaconi¹⁰,

Ortodoxe Române, București, 1990, pp. 193-194, 262-263.

⁷ O excepție în acest sens o face studiul pr. Răzvan PERȘA, „Misiunea și implicarea laicilor și monahilor în viața Bisericii Ortodoxe în conformitate cu tradiția canonică”, în: *Tradiția canonică și misiunea Bisericii – Lucrările conferinței internaționale de Drept canonic și Teologie Ortodoxă, 3-5 septembrie 2015, Bruxelles*, editori Pr. Patriciu VLAICU, Răzvan PERȘA, Presa Universitară Clujeană, 2018, pp. 288-291; pentru alte considerații despre intrarea în monahism, tundere, voturile monahale și treptele monahale, vezi pp. 291-300 din același studiu; de asemenea, pe tema locului monahilor în structura Bisericii: Pr. Nicolae V. DURĂ, „Monahii, al treilea element constitutiv al Bisericii. Norme și rânduiești canonice privind organizarea și disciplina vieții monahale”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXXI, 2003, nr. 7-12, iul.-dec., pp. 469-483.

⁸ De exemplu, arhid. Ioan N. FLOCA nu consideră că putem vorbi de o dimensiune sacramentală a tunderii monahale, afirmând că „ierurgia tunderii în monahism a fost săvârșită timp îndelungat de către simpli monahi care în fapt aveau numai starea harică a mirenilor” (Arhid. Ioan N. FLOCA, *Drept canonic ortodox, legislație și administrație bisericească*, vol. II, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990, pp. 132-134).

⁹ În manualul de Teologie Dogmatică al părintelui Dumitru STĂNILOAE, de pildă, monahismul nu este reflectat în raporturile lui cu Tainele Bisericii, enumerate și analizate în volumul III: Botezul, Mirungerea, Euharistia, Mărturisirea, Hirotonia, Nunta, Maslul (Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, ed. a II-a, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, pp. 7-145). Urmează să analizăm mai îndeaproape locul monahismului în teologia dogmatică românească în cursul cercetării noastre.

¹⁰ Conform datelor statistice raportate la Cancelaria Sf. Sinod la 31

clericii și monahii reprezentând stările consacrate ale Bisericii. Astfel, aceste nevoi de clarificare a specificului cinului monahal în Biserică reprezintă premisele și totodată mizele cu care am pornit în cercetarea de față, ca o participare la înnoirea creativă a teologiei noastre canonice.

Titlul lucrării de față – „Voturile monahale în Biserica Ortodoxă Română între dreptul canonic și dreptul civil” – încadrează cercetarea noastră în aria disciplinei dreptului canonic, cu anumite conexiuni necesare cu teologia istorică, dogmatică și liturgică. Folosim sintagma de „vot monahal” (de la latinescul *votum*, cu sensul de făgăduință, angajament sau legământ religios¹¹) așa cum este consacrată în legislația actuală a Bisericii Ortodoxe Române¹²

decembrie 2023, comunicate oficial prin adresa 9239/05.09.2024.

¹¹ În dicționarele noastre, unul din sensurile votului este acela de „jurământ făcut divinității” sau „angajament pe care îl ia un credincios la primirea în ordinul monahal” (*Micul dicționar academic*, ediția a II-a, coord. Ion COTEAU, Academia Română, Institutul de Lingvistică, Ed. Univers Enciclopedic, 2010); o altă dimensiune a lui este cea de „promisiune, jurământ făcut de bunăvoie unei zeități; angajament, legământ religios” [lat. *votum*, -i] (*Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, coord. Eugenia DIMA, Ed. Gunivas & Arc, 2007); în dicționarul teologic de specialitate, voturile monahale desemnează „făgăduințele pe care un creștin le depune la intrarea în monahism. Cele trei voturi monahale sunt: a) votul ascultării necondiționate față de starețul mănăstirii; b) votul înfrânării conjugale; c) votul sărăciei de bunăvoie” (Pr. Irimie MARGA, „Voturi monahale”, în: *Dicționar de teologie ortodoxă*, coordonatori Pr. Ștefan BUCHIU, Pr. Ioan TULCAN, volum publicat cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Basilica, București, 2019, p. 973).

¹² Termenul de „vot monahal” apare în mod recurent în **Regulamentul vieții monahale (2006)**: „prin *voturile monahale*, călugărul s-a făcut pe sine, pentru întreaga-i viață, dar lui Dumnezeu” (art. 26); „starețul (stareța) este doar administratorul bunurilor mănăstirești; altfel, este tot atât de sărac ca toți ceilalți care au depus *voturile monahale*” (art. 40); „Un călugăr nu împlinește, așadar, cu adevărat munca cerută lui de *votul ascultării*, decât atunci când o împlinește ca pentru Dumnezeu” (art. 81); „călugării sunt datori să aibă toate lucrurile și masa de obște, iar acolo unde o astfel de rânduială lipsește, conducătorii mănăstirilor trebuie să o introducă, întrucât fără ea călugării nu-și pot trăi *votul neagoniselii*” (art. 85); în **Statutul Bisericii (2020)**, sintagma de „vot monahal” apare doar în art. 77: „(7) Monahii, în virtutea *votului monahal al ascultării*, nu pot să compare în fața instanțelor judecătorești fără aprobarea prealabilă scrisă a Chiriarhului, inclusiv în cauze de interes personal”; cu toate acestea, expresia este consacrată în mai multe hotărâri sinodale, precum **Hot. Sf. Sinod 4218/2010** privind modelul declarației la hirotonia întru ieromonah: „voi viețui în mănăstirea rânduită mie spre slujire de Chiriarhul locului, împlinind *cele trei voturi ale chipului îngeresc*: ascultarea, fecioria și sărăcia de bună voie” (*Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010,

și în literatura de specialitate¹³, cu referire la sărăcia, fecioria și ascultarea monahului în dimensiunea lor canonică, ca obligații statutare la care se supune monahul în raport cu Biserica. Termenul de vot monahal, de altfel de uz modern, este rodul unei evoluții în timp a limbajului folosit în tradiția canonică a Bisericii și în primele veacuri creștine, care făcea trimitere la făgăduințele sau legămintele călugărești, urmând a observa dinamica termenului în partea istorică introductivă a lucrării noastre¹⁴.

De la început, avem în vedere felul în care voturile monahale sunt reglementate în dreptul canonic aplicabil în Biserica Ortodoxă Română, constituit din statutele, regulamentele și hotărârile sinodale ale Bisericii Ortodoxe Române – întâlnite și sub denumirea de drept bisericesc. În conceptul de drept canonic integrăm, de asemenea, tradiția canonică a mileniului I, anume sfintele canoane apostolice, ale sinoadelor ecumenice și locale și ale unor sfinți părinți – reflectate uneori și în legislația de stat bizantină –, ca tezaur de soluții pastoral-canonice cu valoare de principii pentru viața și organizarea Bisericii astăzi. Astfel, pentru dreptul canonic ortodox român, tradiția canonică se constituie într-un izvor de drept

4, pp. 270-275); vezi și **Hot. Sf. Sinod 952/2015** privind comunicarea clericilor și monahilor în spațiul virtual: „în activitățile de comunicare în spațiul virtual, clericii și monahii sunt îndatorați, urmare a mărturisirii de la hirotonie și a *voturilor monahale*, să respecte disciplina bisericească...” (*Biserica Ortodoxă Română*, VI, 2015, 4, pp. 201-203; pct. 2 a fost preluat identic de pct. 6 al **Hot. Sf. Sinod 13160/2019**, pe aceeași temă, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, X, 2019, 4, p. 675-679); de asemenea, sintagma de „voturi monahale” este parte din limbajul canonic al Bisericilor Autocefale la întrunirile panortodoxe, ea fiind folosită în Documentul „Sfânta Taină a Cununiei și impedimentele la aceasta” adoptat de **Sinodul din Creta (2016)**: „II.3. Potrivit sfintelor canoane (Canonul 16 a Sinodului al IV-lea Ecumenic și Canonul 44 al Sinodului Quinisext), conform acriviei, oficierea căsătoriei după *depunerea voturilor monahale* este strict interzisă” (*Documentele oficiale ale Sfântului și Marelui Sinod «Creta, 2016»*, Ed. Basilica, București, 2019, pp. 91-92).

¹³ Pentru câteva articole de specialitate pe tema voturilor monahale, vezi: Protos. Emilian BIRDAȘ, „Originea istorică a voturilor monahale”, în: *Glasul Bisericii*, XIII, 1954, nr. 9-10, pp. 511-523; Ioan CÂRSTOIU, „Temeiuri neotestamentare pentru voturile monahale”, în: *Glasul Bisericii*, XLIV, 1985, nr. 1-2, ian.-feb., pp. 59-69; Ierod. Teofilact CIOBĂCĂ, „Votul monahal”, în: *Telegraful Român*, 31-34, 15.08.1994, p. 5; Protos. Antim NAE, „Voturile monahale în lumea contemporană”, în: *Altarul Banatului*, 2022, 1-3, pp. 81-90 etc.

¹⁴ Vezi *infra*, cap. I.2.1 („De la sfaturi evanghelice la făgăduințe sau voturi monahale”).

fundamental, un bazin de experiență eclezială și de jurisprudență canonică, am putea spune, din care Biserica Ortodoxă Română se inspiră și elaborează norme pentru credincioșii ei¹⁵.

Chiar dacă consensul privind semnificația sintagmelor „drept bisericesc” și „drept canonic” și oportunitatea folosirii lor în Biserica Ortodoxă nu este întrunit, conceptele fiind încă influențate de viziunea apuseană¹⁶, considerăm că sintagma „drept canonic” este adecvată ca denumire de disciplină academică, așa cum se reflectă în terminologia hotărârilor sinodale românești¹⁷, și de aceea o folosim ca pertinentă în cercetarea de față.

Din punct de vedere al ariei temporale și spațiale a cercetării, ne focalizăm asupra voturilor monahale așa cum sunt exprimate în dreptul canonic al Bisericii Ortodoxe Române din 1990 și până în prezent. În această perioadă, cadrul legislativ bisericesc este constituit în primul rând de *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române* aprobat prin HG 53/2008¹⁸, actualizat în

¹⁵ În privința conceptului de drept canonic, pr. George GRIGORIȚĂ propune o viziune diferită, considerând că nu putem vorbi de un drept canonic unitar, ci de o teologie canonică privind studierea și aplicarea sfintelor canoane în viața Bisericii, și pe de altă parte de un drept bisericesc intern, format din statutele, regulamentele și hotărârile sinodale ale Bisericii Ortodoxe Române (vezi: Pr. George GRIGORIȚĂ, „Teologia canonică și Dreptul bisericesc: o relație sinergică și complementară”, în: *În lumina lui Hristos. Omagiu Părintelui Prof. Univ. Dr. Ștefan Buchiu*, editori Pr. Conf. Dr. Sorin ȘELARU, Pr. Lect. Dr. Mihai BURLACU, Ed. Basilica, București, 2023, pp. 433-469); scopul didactic al acestei clasificări nu justifică, totuși, abandonarea conceptului de drept canonic, care se poate exprima unitar atât în dimensiunea legislației bisericești actuale cât și a tradiției canonice a mileniului I.

¹⁶ Pentru dezbaterea despre semnificația lui *ius ecclesiasticum* și *ius canonicum* în viața Bisericii, și folosirea lor în Biserica Apuseană și în cea Răsăriteană, vezi: Răzvan PERȘA, *Natura canoanelor și principiile de interpretare a lor în dreptul canonic ortodox al secolelor XIX-XX*, Presa Universitară Clujeană, 2018, p. 23-135.

¹⁷ În acest sens, vezi Hot. Sf. Sinod 7011/2014 privind actualizarea disciplinelor teologice și clasificarea lor unitară, dintre care ultima încadrată la specializarea Teologie Ortodoxă Pastorală este: „(20) Drept canonic ortodox. Administrație și legislație bisericească” (*Biserica Ortodoxă Română*, V, 2014, 4, pp. 416-418); vezi, de asemenea, Hot. Sf. Sinod 3134/2015 privind aprobarea fișelor disciplinelor teologice din învățământul teologic ortodox universitar, între care regăsim disciplina cu aceeași denumire: „Drept canonic ortodox. Administrație și legislație bisericească” (*Biserica Ortodoxă Română*, VI, 2015, 4, pp. 306-308).

¹⁸ HG nr. 53 din 16 ianuarie 2008 a fost publicată în Monitorul Oficial (MO) nr. 50/22.01.2008.

2020 și republicat cu adnotări în 2022, de care am amintit (citată ca *Statutul Bisericii*). De asemenea, de *Regulamentul pentru organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor*, adoptat în 1950, republicat în 2003 și 2006¹⁹, cu toate amendamentele în vigoare aduse de Sf. Sinod (citată ca *Regulamentul Monahal*). Totodată, cadrul disciplinar canonic este reprezentat de *Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române* din 2015, care în art. 2 își precizează sfera de aplicare jurisdicțională: „Prezentul Regulament se aplică tuturor clericilor, monahilor și mirenilor de la unitățile bisericești și din administrația bisericească din România și din afara granițelor țării...”²⁰ (citată ca *Regulamentul de Judecată*). Unitățile bisericești înseamnă, propriu-zis, toate parohiile și mănăstirile în care sunt constituiți canonic clericii, laicii și monahii în Biserica noastră.

Nu în ultimul rând, sfera dreptului canonic în materie se întinde cu toate Hotărârile Sf. Sinod din ultimii ani privind viața monahală. Acestea au rol normativ în ceea ce privește statutul și obligațiile monahilor, în completare la Statutul Bisericii și Regulamentul vieții monahale, și reglementează chestiuni importante ale monahismului, cum ar fi: intrarea în monahism și disciplina monahală²¹,

¹⁹ *Regulamentul pentru organizarea și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor*, aprobat de Sf. Sinod în ședința din 25 februarie 1950, publicat în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXI, 4, aprilie, 1953, pp. 394-420 (nota de publicare care trimite la revista *Biserica Ortodoxă Română*, anul LXVIII, 1950, nr. 1 este greșită, întrucât nu apare niciun Regulament în acel număr); abrogat o perioadă prin *Regulamentul pentru organizarea vieții monahale* votat de Sf. Sinod la ședința din 3 iulie 1959 (*Biserica Ortodoxă Română*, LXXVIII, 1-2, ian.-febr., 1960, p. 171-183); *Regulamentul* din 25 februarie 1950 a fost repus în vigoare prin ședința Sf. Sinod din 4 iunie 1998 și republicat în *Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003, pp. 99-136 (abrogându-se totodată acel intermediar *Regulament* din 3 iulie 1959); republicat în 2006 cu amendamentele aduse de Sf. Sinod: Patriarhia Română – Cancelaria Sf. Sinod, *Regulamentul pentru organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor*, București, 2006; citat în continuare ca *Regulamentul Monahal*.

²⁰ *Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române*, aprobat de Sf. Sinod prin Hotărârea 937 din 5-6 februarie 2015, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2015.

²¹ În acest sens, vezi Hot. Sf. Sinod 144/1995 privind condițiile canonice privind intrarea în monahism a tinerilor adolescenți sau Hot. 2578/18-19.06.2003

problema executării stagiului militar²², interzicerea cerșetoriei și introducerea legitimațiilor monahale²³, situația bunurilor monahilor²⁴, participarea la asociații sau fundații²⁵, cărțile canonice pentru clericii monahi²⁶, neimplicarea monahilor în politică²⁷ etc.

Dreptul canonic aplicabil voturilor monahale include, precum spuneam, acele elemente din tradiția canonică a Bisericii Răsăritene receptate și integrate în legislația Bisericii Ortodoxe Române de astăzi, respectiv în codurile, statutele și regulamentele ei²⁸. În acest

și Comunicatul de presă nr. 2484/18-19.06.2003 privind unele măsuri pentru consolidarea vieții și disciplinei monahale.

²² Hot. Sf. Sinod 2478/1999 prin care se ia act de adresa Secretariatului de Stat pentru Culte (nr. 3753/1999) privind satisfacerea serviciului militar de către personalul monahal, și se cere intervenția la forurile competente, în baza art. 6 din Legea 46 din 5 nov. 1996 privind pregătirea populației pentru apărarea țării, pentru exceptarea personalului monahal de la satisfacerea serviciului militar.

²³ Hot. Sf. Sinod 4325/1993 privind necesitatea luării de măsuri privind pe falșii călugări și călugării cerșetori, și Hot. Sf. Sinod 999/2001 privind introducerea obligatorie a legitimațiilor monahale în scopul limitării călugărilor cerșetori și a falșilor călugări; vezi pe aceeași temă și: REDACȚIA, „Biserica Ortodoxă Română a luat măsuri pentru eliminarea apariției falșilor monahi”, în: *Cuvântul Liber*, 23.01.2003, nr. 15, p. 10.

²⁴ Hot. Sf. Sinod 9027/2011 privind impactul prevederilor Noului Cod Civil asupra vieții religioase a credincioșilor și elaborarea unei metodologii în acord cu prevederile art. 194-196 din Statut astfel ca fiecare monah și ierarh să-și reglementeze situația bunurilor personale încă din timpul vieții și numai prin acte autentificate potrivit legii; ulterior, prin Hot. Sf. Sinod 945/2012 s-a stabilit că monahii și ierarhii au obligația să lase prin act autentic (testament, donație etc.) mănăstirii sau eparhiei bunurile mobile și imobile dobândite, în cel mult un an de la dobândire.

²⁵ Hot. Sf. Sinod 1348/2011 și 5055/2011 privind condițiile acordării binecuvântării unor clerici sau monahi de a activa în asociații, fundații și alte organizații.

²⁶ Hot. Sf. Sinod 892/2010 și 5276/2012 privind modelul de carte canonică pentru clericii de mir și clericii din rândul monahilor și Hot. 4841/2012 privind condițiile trimerii de personal monahal sau clerical în jurisdicția altor Biserici Ortodoxe Autocefale.

²⁷ Mai multe hotărâri ale Sf. Sinod au stabilit neimplicarea clericilor și monahilor în activități cu caracter politic, prin aderarea la unele partide sau participarea la campanii electorale: Hot. 6333/2013, 410/12.02.2004, 1676/5-7.03.2008, 5099/2014, 1844/2016, 2347/2021 etc. Aplicând însă principiul economiei, s-a statuat că preoții de mir, ca păstori ai comunităților lor, pot candida ca independenți la alegerile pentru consiliile locale și județene.

²⁸ În acest sens, art. 8 (1) din Legea 489/2006 recunoaște capacitatea cultelor de a-și elabora singure normele privind viața comunităților lor: „Culte

fel, partea de analiză a tradiției canonice și aplicarea ei în viața actuală a Bisericii reprezintă, propriu zis, un demers de cunoaștere și dezvoltare a dreptului canonic ca știință.

Ca izvoare ale tradiției canonice avem în vedere Canoanele Sinoadelor Ecumenice (sec. IV-VIII), Canoanele Sinoadelor Locale (sec. IV-IX), Canoanele Sfinților Părinți (sec. III-IX), Canoanele întregitoare (sec. VI-XII), la care adăugăm, ca interpretări particulare, comentariile canoniștilor bizantini din sec. XII și ale unor teologi-canoniști din secolul XX²⁹. De asemenea, cercetăm unele elemente din legislația de stat bizantină a mileniului I (a împăraților Teodosie, Iustinian, Leon I etc.) cu privire la cler și monahism, care transpun canoanele Bisericii în forma legilor civile³⁰, precum

recunoscute sunt persoane juridice de utilitate publică. Ele se organizează și funcționează în baza prevederilor constituționale și ale prezentei legi, în mod autonom, potrivit propriilor statute sau coduri canonice”.

²⁹ În lucrarea de față, pentru izvoarele canonice ale sec. III-XII folosim colecția *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I-III, ediție bilingvă, studiu introductiv, introduceri, note și traducere de Pr. Răzvan PERȘA, ediția a II-a revizuită, Ed. Basilica, București, 2022, mai fidelă față de textul grecesc original al canoanelor. Pentru alte ediții, cu text doar în română, însoțite de comentarii canonice, vezi: Pr. C. DRON, *Canoanele. Text și interpretare*, Vol. I. Canoanele Apostolice, Vol. II. Sinoadele ecumenice, ediția II, Tipografia cărților bisericești, București, 1933, 1935; Dr. Nicodim MILAȘ, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, traducere de Uroș KOVINCICI și dr. Nicolae POPOVICI, Tipografia Diecezană, Arad: Vol. I. Partea I (1930); Vol. I. Partea II (1931); Vol. II. Partea I (1934); Vol. II. Partea II (1936); Arhid. Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, ediția a III-a, ediție îngrijită de dr. Sorin JOANTĂ, Sibiu, 2005; o ediție valoroasă ce cuprinde interpretările canoniștilor Zonaras, Balsamon și Aristen la tradiția canonică a mileniului I este: *Comentariile canoniștilor bizantini. I. Canoanele apostolice și canoanele sinoadelor ecumenice*, studiu introductiv, note și traducere de Pr. Răzvan PERȘA, Ed. Basilica, București, 2024.

³⁰ Pentru legislația imperială despre cler și monahism a mileniului I, vezi: *Roman State & Christian Church. A collection of Legal Documents to A.D. 535*, editor P.R. COLLEMAN-NORTON, vol. I-III, London, S.P.C.K., 1966; *Les Nouvelles de Léon VI le Sage*, texte et traduction publiés par P. NOAILLES et A. DAIN, Paris, 1944; Archim. Grigorios D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique du Monachisme (2e-7e siècles)*, (Comment le monachisme fut confirmé par les canons de l'Église et les lois de l'Empire), préface de Jean GAUDEMET, Editions Epektasis, Athènes, 2004; *Les lois religieuses des empereurs romains de Constantin à Théodose II (312-438). Volume I. Code Théodosien, Livre XVI*, texte latin Theodor MOMMSEN, traduction Jean ROUGÉ, Source Chrétiennes no. 497, Les Éditions du Cerf, 2005; vezi și unele studii speciale despre legislația împăratului Iustinian: Arhim. Grigorie BĂBUȘ, „Norme de organizare a monahismului în Novelele 5 și 133 ale Împăratului Justinian”, în: *Studii Teologice*, XLII, 1990, nr. 2, mar.-apr.,

și fragmente din vechile rânduieli monahale ale părinților organizatori ai monahismului (Pahomie cel Mare, Vasile cel Mare, Ioan Casian, Benedict de Nursia)³¹, care au inspirat legislația bisericească actuală. Ne aplecăm pe alocuri asupra unor Pravile românești din sec. XVII³² și asupra Regulamentelor de stat și bisericești din sec. XVIII până în prima jumătate a sec. XX, relevante pentru viața monahală³³, numai pentru a găsi anumite explicații ale evoluției

pp. 98-111; Julia HILLNER, „Monastic Imprisonment in Justinian's Novels”, în: *Journal of Early Christian Studies*, 2007, 15, 2, pp. 205-237.

³¹ Am folosit cea mai recentă ediție: Sf. VASILE CEL MARE, Sf. PAHOMIE CEL MARE, Sf. IOAN CASIAN, Sf. BENEDICT, *Rânduielile vieții monahale*, culegere alcătuită de Sf. TEOFAN ZĂVORĂȚUL, tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte GALACTION, Episcopul Alexandriei și Teleormanului, Ed. Sophia, București, 2002; pentru o ediție mai veche, bazată tot pe cea a lui Teofan Zăvorățul, apărută la Moscova în 1892, vezi: *Vechile rânduieli ale vieții monahale*, îngrijită de Constantin N. TOMESCU, Ed. Mănăstirii Dobrușa, Județul Soroca, 1929; pentru alte lucrări despre regulile monahale în primele veacuri creștine, vezi: Mihai COLIBĂ, „Regulile monahale ale Sfântului Vasile cel Mare în istoria vieții religioase monahale și a cultului creștin”, în: *Studii Teologice*, XVII, 1965, nr. 3-4, mar.-apr., pp. 241-253; Bentley LAYTON, *The Canons of Our Fathers. Monastic Rules of Shenoute*, Oxford University Press, 2014; Mayeul de DREUILLE, *La Règle de Saint Benoît et les traditions ascétiques de l'Asie à l'Occident*, Collection Vie Monastique, n° 38, Abbaye de Bellefontaine, 2000.

³² Pentru principalele pravile ale secolului al XVII-lea cu dispoziții canonice relevante pentru viața monahală, vezi: *Nomocanonul Sfântului Petru Movilă* (1629), editat de Pr. Mihail D. COLOTELO, Pr. Dumitru M. COLOTELO, carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului TEODOSIE, Arhiepiscopul Tomisului, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2014; *Carte românească de învățătură* (1646), ediție critică, coord. Andrei RĂDULESCU, Ed. Academiei Republicii Populare Române, București, 1961; *Îndreptarea Legii. 1652*, ediție coordonată de acad. Andrei RĂDULESCU, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1962; asupra acestui din urmă izvor, vezi și: Pr. Constantin DRĂGUȘIN, „Pravila cea Mare – Îndreptarea legii. 1652. Studiu istorico-canonice”, Teză de doctorat, în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIX, 2001, nr. 1-6, ian.-iun., pp. 255-368; nr. 7-12, iul.-dec., pp. 253-321.

³³ Principalele legiuri de stat și bisericești din sec. XVIII până în prima jumătate a sec. XX pertinente pentru monahism sunt, în ordine cronologică: 1) Normele monastice pentru dieceza ortodoxă orientală a Bucovinei (1786) (traduse și editate cu binecuvântarea arhierescă de Arhim. Ipolit VOROBCHIEVICI, egumen al Sfintei Mănăstiri Dragomirna, Suceava, 1911); 2) Codul Calimach (1816-1817) (ediție critică, coord. Andrei RĂDULESCU, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1958); 3) Legiuirea Caragea (1818) (*Colecțiune de legiurile României vechi și noi câte s-au promulgat până la finele anului 1870*, îngrijită de Ioan M. BUJOREANU, București, 1873, pp. 430-495); 4) Manual de pravilă bisericească sau legiuri trase din canoanele sfinților apostoli, ale sfintelor

normelor canonice despre monahi până la receptarea lor în dreptul canonic ortodox român.

Prin urmare, fiecare problematică abordată în lucrarea de față are elemente de fundamentare istorică și canonică, venind în dezbateră noastră cu dosarul ei de documentare. Această perspectivă diacronică, care dă soliditate cercetării noastre, se reflectă în structura lucrării și în cele patru capitole ale ei.

Astfel, în capitolul I prezentăm conturarea voturilor monahale în tradiția canonică a Bisericii și receptarea lor în dreptul canonic actual, laolaltă cu procesul de constituire a cinului monahal în Biserică, așa cum există el astăzi. Capitolul al II-lea este dedicat asumării voturilor monahale în cadrul treptelor monahale – raso-foria, schima mică, schima mare –, pornind de la tradiția canonică

soboare și ale altor sfinți părinți (1851) (*Colecțiune de Legiuirile României vechi și noi...*, pp. 681-733); 5) Decret Organic pentru regularea schimei monachicești (1864) (Paul Lucian BRUSANOWSKI, *Stat și Biserică în vechea Românie între 1821-1925*, Presa Universitară Clujeană, 2010, pp. 249-250); 6) Proiect de regulament pentru disciplina monahală (1867) (publicat în Monitorul Oficial al Țărilor Române, 31 august 1867, pp. 1034-1035); 7) Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria și Transilvania (1868) (Ioan-Vasile LEB, Gabriel-Viorel GÂRDAN, Marius EPEL, Pavel VESA, *Instituții ecleziastice. Compendiu de legislație bisericească «secolul al XIX-lea»*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010, pp. 248-296); 8) Regulament pentru disciplina bisericească (1873) (*Biserica Ortodoxă Română*, I, 1874, nr. 2, pp. 87-98); 9) Regulament pentru disciplina monahală (7 iunie 1873) (*Izvoare privitoare la istoria monahismului românesc. Secolele XVI-XXI*, coordonată de Pr. Daniel DANIELESCU și Emilian ROMAN, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului TEOFAN, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Ed. Doxologia, Iași, 2011, pp. 196-208); 10) Regulamentul pentru aplicarea Legii Casei Sf. Biserici Autocefale Ortodoxe Române (1902) (*Biserica Ortodoxă Română*, XXVI, 1902, 2-3, mai-iunie, pp. 320-355); 11) Legea Consistoriului (1909, modificată 1911) (P.L. BRUSANOWSKI, *Stat și Biserică în vechea Românie...*, pp. 260-264); 12) Regulamentul pentru cazuri de afurisanii și anateme (1910) (*Biserica Ortodoxă Română*, XXXIV, 1910, 5, august, pp. 493-494); 13) Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române, având anexat Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române (1925) (MO 97/06.05.1925); 14) Regulamentul de procedură al instanțelor disciplinare și judecătorești ale Bisericii Ortodoxe Române (1926) (MO 290/30.12.1926); 15) Regulamentul de procedură al instanțelor disciplinare și de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române (1949) (*Biserica Ortodoxă Română*, LXVIII, 1950, 1, ianuarie, pp. 23-66; abrogat la intrarea în vigoare a noului *Regulament de Judecată 2015*); 16) Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române (1949) (publicat în Buletinul Oficial din 23.02.1949; abrogat la intrarea în vigoare a noului Statut, aprobat prin HG 53/2008).

și liturgică reflectată astăzi în Molitfelnicele noastre. Legat de procesul asumării voturilor monahale se impun atenției noastre două dezbateri importante, anume modul exercitării voturilor de monahul ridicat la treapta episcopatului, precum și natura consacrării monahale în raport cu Tainele Bisericii, necesară pentru a înțelege mai bine locul canonic al monahilor în Biserică. Capitolul al III-lea îl consacram unei abordări interdisciplinare, mai concret exercitării voturilor monahale în raport cu drepturile și libertățile civile ale persoanei: capacitatea civilă, proprietatea, căsătoria, moștenirea etc. Aceasta face lucrarea noastră de interes, în egală măsură, pentru teoreticienii și practicienii dreptului civil. În sfârșit, capitolul al IV-lea încheie cercetarea cu problematica încetării voturilor monahale prin abandonarea lor sau prin excludere din monahism, cu consecința trecerii monahului în rândul mirenilor, adică a schimbării locului canonic în Biserică.

Un al doilea cadru de cercetare este acea sferă a dreptului civil care se intersectează cu normele bisericești privind viața monahală. Ne referim în primul rând la legislația românească din 1990 și până în prezent, având ca repere în primul rând Constituția României, Codul Civil și Legea Cultelor, completate de Codul Penal, Codul Muncii și alte acte normative relevante privind viața cultelor sau libertatea religioasă a persoanei. Aceste acte normative sunt obligatorii și pentru personalul cultelor, inclusiv pentru monahii care, din punct de vedere al legii civile, nu încetează să rămână cetățeni ai statului român și să se subscrie regimului actelor de stare civilă. Legislația civilă, penală și din alte domenii, parte a dreptului românesc, are așadar aplicabilitate și putere juridică asupra monahilor cetățeni români, alături de regulile de drept canonic elaborate de Biserica Ortodoxă Română.

Viața religioasă a monahilor în cadrul autonomiei cultelor, în concret în cadrul autonomiei de cult a Bisericii Ortodoxe Române³⁴, se desfășoară pe fundalul libertății religioase și de conștiință a persoanei garantate de art. 29 din Constituția României, sediul fundamental al materiei: „(1) Libertatea gândirii și a opiniilor, precum și

³⁴ Autonomia Bisericii Ortodoxe Române față de stat este consacrată în art. 4 din *Statutul Bisericii*: „(1) Biserica Ortodoxă Română este autonomă față de stat și față de alte instituții. (2) Biserica Ortodoxă Română stabilește relații de dialog și cooperare cu statul și cu diferite instituții pentru împlinirea misiunii sale pastorale, spiritual-culturale, educaționale și social-filantropice”.

libertatea credințelor religioase nu pot fi îngrădite sub nici o formă. Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale. (2) Libertatea conștiinței este garantată; ea trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc. (3) Cultele religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii, în condițiile legii”³⁵. De asemenea, practicarea unui mod de viață religioasă în interiorul cultului, precum este viața monahală, trebuie să se facă cu respectarea drepturilor și libertăților civile ale persoanei, garantate de art. 26³⁶ și 60³⁷ din Codul Civil, și cu respectarea valorilor inerente personalității umane, precum „integritatea fizică și psihică, demnitatea” și „libertatea de conștiință”, ocrotite de art. 252³⁸ din Codul Civil. În sfârșit, valoarea libertății religioase a persoanei în cadrul cultului este reafirmată în art. 2 (1) din Legea 489/2006 privind regimul general al cultelor³⁹, culte care în activitatea lor au obligația să respecte Constituția, legile țării și drepturile și libertățile fundamentale ale omului (art. 5)⁴⁰, și care-și pot numi, revoca și sancționa

³⁵ *Constituția României* din 21 noiembrie 1991, republicată în Monitorul Oficial (MO) 767/31.10.2003.

³⁶ Art. 26 Codul Civil (Recunoașterea drepturilor și libertăților civile): „Drepturile și libertățile civile ale persoanelor fizice, precum și drepturile și libertățile civile ale persoanelor juridice sunt ocrotite și garantate de lege”. *Noul Cod Civil*, cunoscut și ca Legea 287/2009, a fost publicat inițial în MO 511/24.07.2009, apoi republicat în MO 505/15.07.2011, intrând în vigoare la 1 octombrie 2011, cu modificările până în prezent, citările fiind făcute din versiunea actualizată.

³⁷ Art. 60 Codul Civil (Dreptul de a dispune de sine însuși): „Persoana fizică are dreptul să dispună de sine însăși, dacă nu încalcă drepturile și libertățile altora, ordinea publică sau bunele moravuri”.

³⁸ Art. 252 Codul Civil (Ocrotirea personalității umane): „Orice persoană fizică are dreptul la ocrotirea valorilor intrinseci ființei umane, cum sunt viața, sănătatea, integritatea fizică și psihică, demnitatea, intimitatea vieții private, libertatea de conștiință, creația științifică, artistică, literară sau tehnică”.

³⁹ Art. 2 din Legea 489/2006 (Conținutul libertății religioase): „(1) Libertatea religioasă cuprinde dreptul oricărei persoane de a avea sau de a adopta o religie, de a și-o manifesta în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin practicile și ritualurile specifice cultului, inclusiv prin educație religioasă, precum și libertatea de a-și păstra sau schimba credința religioasă” (*Legea 489 din 28 decembrie 2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor*, republicată în MO/201.21.03.2014, citată cu modificările și actualizările până în prezent).

⁴⁰ Art. 5 din Legea 489/2006 (Culte, asociații religioase, grupări religioase): „(4) În activitatea lor, cultele, asociațiile religioase și grupările religioase au

disciplinar personalul (inclusiv monahal), „potrivit propriilor statute, coduri canonice sau reglementări” (art. 23)⁴¹.

Se creează astfel premisele unui drept intern al cultelor în virtutea autonomiei lor față de Stat, care nu poate totuși să aducă atingere drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei, protejate de Constituție. Modurile în care voturile monahale pot interfera cu statutul de cetățean, cu drepturile și obligațiile lui, sunt observate în lucrarea noastră prin intermediul mai multor spețe din jurisprudența românească, ca exemple de aplicare și interpretare de către judecători a legislației civile cu impact asupra vieții cultelor.

Drept cadru de cercetare extins avem în vedere și legislația internațională cu impact asupra vieții cultelor religioase, anume principalele tratate internaționale privind drepturile omului la care România este parte, în special secțiunile ce privesc libertatea religioasă a persoanei: art. 9 din Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului (1950)⁴² (cunoscută drept Convenția Europeană a Drepturilor Omului, citată drept *Convenția EDO*); art. 18 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (1966)⁴³; art. 10 din

obligația să respecte Constituția și legile țării și să nu aducă atingere securității publice, ordinii, sănătății și moralei publice, precum și drepturilor și libertăților fundamentale ale omului”.

⁴¹ Art. 23 din Legea 489/2006 (Personalul și disciplina cultelor): „(1) Cultele își aleg, numesc, angajează sau revocă personalul potrivit propriilor statute, coduri canonice sau reglementări. (2) Personalul cultelor poate fi sancționat disciplinar pentru încălcarea principiilor doctrinare sau morale ale cultului, potrivit propriilor statute, coduri canonice sau reglementări”.

⁴² Art. 9 Convenția EDO: (Libertatea de gândire, de conștiință și de religie): „1. Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau în colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor. 2. Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru siguranță publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora” (Vezi textul Convenției în versiune românească pe site-ul Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO): https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf (forma din 2010, actualizată); vezi și Legea 30 din 18 mai 1994 privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale și a protocoalelor adiționale la această convenție, publicată în MO 135/31.05.1994, cu modificările ulterioare).

⁴³ Art. 18 din Pactul internațional din 16 decembrie 1966 cu privire la

Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene (2007)⁴⁴ etc. În mod corespunzător, semnalăm unele spețe din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (citată *CEDO*) în lucrarea noastră, atunci când ele ajung să reflecte situații de interferență a libertății religioase a persoanei cu regimul canonic al acestora în cadrul cultelor.

Elementul de noutate și originalitate al lucrării noastre îl constituie, așadar, abordarea interdisciplinară a voturilor monahale, prin punerea față în față a dreptului canonic al Bisericii Ortodoxe Române și a dreptului civil românesc, mai ales prin legislația și jurisprudența cu impact asupra vieții cultelor religioase. Aceasta este o exprimare a principiului nomocanonic de organizare a Bisericii, descris de Cosmin Santi prin aceea că „Biserica se conduce atât după legile proprii, cât și după legile statului, fiind în strânsă legătură cu dispozițiile principiului loialității față de Stat”⁴⁵. Perspectiva interdisciplinară canonic-juridică a lucrării corespunde cu formarea noastră anterioară în științele juridice, completată de studiul istoriei⁴⁶. De asemenea, subiectul cercetării este

drepturile civile și politice: „(1) Orice persoană are drept la libertatea gândirii, conștiinței și religiei; acest drept implica libertatea de a avea sau de a adopta o religie sau o convingere la alegerea sa, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea, individual sau în comun, atât în public cit și în particular, prin cult și îndeplinirea riturilor, prin practici și prin învățământ” (ratificat de România prin Decretul 212 din 31 octombrie 1974, publicat în *Buletinul Oficial al României*, Partea I, nr. 146/20.11.1974).

⁴⁴ Art. 10 din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene (2007): „(1) Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie. Acest drept implică libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea individual sau colectiv, în public sau în particular, prin intermediul cultului, învățământului, practicilor și îndeplinirii riturilor. (2) Dreptul la obiecție pe motive de conștiință este recunoscut în conformitate cu legile interne care reglementează exercitarea acestui drept” (*Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene*, 2007, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. C. 202/07.06.2016); pentru reflecții asupra obiecției de conștiință garantate de alin. 2, vezi: Alina DIDA, „Obiecția de conștiință, în dezbateri europeană”, în: *Viața Medicală*, nr. 47 (1504), 2018; Carmen MOLDOVAN, *Libertatea de exprimare. Principii. Restricții. Jurisprudență*, Ed. C.H. Beck, București, 2012; Robert CLARKE (ed.), *The „conscience of Europe?” Navigating Shifting Tides at the European Court of Human Rights*, Kairos Publications, Vienna, 2017; Adina PORTARU, Robert CLARKE, *White Paper on Conscience Rights*, ADF International, March 2018.

⁴⁵ Cosmin C. SANTI, *Procedura de judecată în dreptul canonic și dreptul civil. Aspecte comparative*, Ed. C.H. Beck, București, 2023, p. 98.

⁴⁶ Ca rezultat al cercetărilor istorice la nivel doctoral, semnalăm teza

tratat din perspectiva viețuirii în cinul monahal timp de două decenii în Mănăstirea Putna, astfel încât spațiul de viață a constituit un suport organic pentru demersul nostru de cercetare, cu observarea îndeaproape a realităților lumii monahale.

Scopul cercetării noastre este întreit și el privește atât dreptul canonic ortodox, cât și legislația civilă cu efecte asupra vieții Bisericii Ortodoxe Române. Scopul este, în primul rând, contribuția la dezvoltarea dreptului canonic ortodox privind locul cinului monahal în Biserică, în comunitatea „creștinilor ortodocși, clerici, monahi și mireni” (art. 1 din *Statutul Bisericii*), precum și observarea naturii consacrării monahale în raport cu Tainele Bisericii. Apoi, scopul este să înțelegem felul în care monahii, ca membrii afierosiți ai Bisericii, își pot exercita drepturile de cetățeni în societate, cu anumite limitări, și dacă aceste limitări sunt justificate legal din perspectiva respectării voturilor monahale și a disciplinei de cult a Bisericii Ortodoxe Române. În fine, tot din perspectiva stării consacrate a monahilor, suntem chemați să înțelegem natura canonică a abandonării voturilor monahale, respectiv a pedepsei excluderii din monahism, și felul în care ea afectează locul canonic al monahului în cinul său și în Biserică.

Posibilitatea de realizare a acestor obiective stă în folosirea instrumentelor dreptului canonic ortodox în conexiune interdisciplinară cu teologia istorică și liturgică, precum și cu instituțiile dreptului civil.

II. Stadiul cercetării

În ceea ce privește stadiul cercetării aferent temei noastre, precizăm că avem în vedere trei direcții de cercetare, ca ramificații ale subiectului principal al voturilor monahale. Ne interesează, așadar, în cadrul primei direcții de cercetare, studiile și analizele privind voturile monahale în dimensiunea lor canonică și asumarea lor în cadrul treptelor monahale. A doua direcție de cercetare chestionează exercitarea propriu-zisă a voturilor monahale în raport cu drepturile și libertățile civile ale persoanei, anume capacitatea

noastră apărută sub numele: Ierod. Iustin TABAN, *Ieșirea din scaun a Mitropoliților Moldovei în secolele XVI-XVII. Contribuții și îndreptări*, Ed. Universității „Al. I. Cuza” Iași, colecția Historica, 2020.

civilă, drepturile de proprietate și moștenire și dreptul la căsătorie. Iar a treia direcție de cercetare, reflectată în capitoul al IV-lea al lucrării noastre, privește abordări ale problemei încetării voturilor monahale prin abandonarea lor sau prin pedeapsa disciplinară a excluderii din monahism.

Sub aspectul primei direcții de cercetare, cea privind voturile monahale și asumarea lor în cadrul treptelor monahale, constatăm că analiza teologică se apleacă mai mult asupra laturii istorice și spiritualității monahale și mai puțin asupra perspectivei canonice privind voturile monahale. O excepție pe care o semnalăm aici este teza de doctorat în curs de cercetare la nivelul anului 2024 a Arhimandritului Andrei Anghel, *Regulamente și hotărâri sinodale privind viața monahală în Biserica Ortodoxă Română în sec. XIX-XXI (1859-2019): O analiză canonică*, Universitatea din București, Facultatea de Teologie Ortodoxă, sub coordonarea științifică a Pr. prof. George Grigoriță⁴⁷. Ea se intersectează cu cercetarea noastră numai din perspectiva prezentării reglementărilor monahale generale în perioada 1990-2019, fără să se focalizeze asupra voturilor monahale în special sau asupra paralelelor cu legislația civilă, ori asupra sensului pedepsei de excludere din monahism. Astfel, lucrarea amintită poate servi drept cadru general de documentare, pe viitor, pentru alte cercetări canonice privind regimul vieții monahale de la noi.

Cercetarea despre voturile monahale⁴⁸, așadar, este apreciabilă

⁴⁷ Din perspectiva canonică asupra vieții monahale, vezi și lucrarea de disertație a Mon. Nectaria CONSTANTIN, *Statutul canonic al monahului în trecut și prezent*, Universitatea „Eftimie Murgu” din Reșița, Facultatea de Științe Sociale, Studii de Teologie Pastorală și Misiune Creștină, coordonator Răzvan RUȘET, Reșița, 2019; autoarea face o succintă trecere în revistă a rânduielilor vechi monahale în sec. IV-V, a pravilelor medievale și a regulamentelor privind monahismul în sec. XIX-XX, fără să abordeze propriu-zis voturile monahale din punct de vedere canonic; de asemenea, pentru un studiu despre cadrul canonic general al monahismului conturat prin Sinoadele Calcedon, Trulan și Niceea II, vezi: Pr. Iulian Mihai CONSTANTINESCU, „Norme canonice și politico-bisericești privind statutul disciplinar al monahilor”, în: *Mitropolia Olteniei*, LXXIV, 2022, 9-12, septembrie-decembrie, pp. 94-113.

⁴⁸ Pentru abordarea generală a voturilor monahale și a originii lor în sfaturile evanghelice ale Mântuitorului, vezi: Protos. Emilian BIRDAȘ, „Originea istorică a voturilor monahale”, în: *Glasul Bisericii*, XIII, 1954, nr. 9-10, pp. 511-523; Ioan CÂRSTOIU, „Temeiuri neotestamentare pentru voturile monahale”, în: *Glasul Bisericii*, XLIV, 1985, nr. 1-2, ian.-feb., pp. 59-69; Ierod. Teofilact CIOBĂCĂ, „Votul monahal”, în: *Telegraful Român*, 31-34, 15.08.1994, p. 5; Pr. Sorin COSMA,

cantitativ, totuși nu se apleacă prea mult asupra voturilor din perspectivă canonică și asupra specificului cinului monahal în Biserică. Votul ascultării⁴⁹ este abordat preponderent din perspectivă dogmatică sau biblică, uneori și sub aspectul statorniciei⁵⁰ monahului în mănăstire, iar votul fecioriei⁵¹ este privit în raport cu căsătoria și în

„Cateheză despre sfaturile evanghelice”, în: *Telegraful Român*, 01.02.1997, nr. 5-6, pp. 1-2; Protos. Antim NAE, „Voturile monahale în lumea contemporană”, în: *Altarul Banatului*, 2022, 1-3, pp. 81-90; pentru reflecții asupra locului monahismului în Biserică, ca stare eclezială, vezi: Pr. Mihail VOICESCU, „Locul și importanța monahismului în viața Bisericii după Sfântul Teodor Studitul”, în: *Studii Teologice*, XXXVI, 1984, nr. 5-6, mai-iun., pp. 352-364; Ierom. Constantin AIONEI, „Misiunea și importanța monahismului în constituția și lucrarea Bisericii”, în: *Icoana Credinței*, I, 2015, nr. 1, pp. 49-61; Marian I. BUGIULESCU, „The Organization and Role of Monasticism in the Christian Church Constitution and Activity”, în: *Bogoslovni vestnic*, 78, 2018, 2, pp. 523-541.

⁴⁹ Vezi pentru votul ascultării: Martinian IVANOVICI, *Sfaturile evanghelice – votul ascultării*, Universitatea din București, Facultatea de Teologie Ortodoxă, teză de doctorat susținută public în 1945 (o lucrare ce privește ascultarea din perspectiva teologiei biblice); Mitrop. Antonie PLĂMĂDEALĂ, „Ascultare și libertate în viața monahală și cea laică”, în: *Telegraful Român*, 01.06.1989, nr. 21-24, pp. 1, 6 (cu reflecții morale asupra valorii ascultării); Arhim. Simeon STANA, „Ascultarea și structurile comunității monastice ortodoxe”, în: *Altarul Banatului*, 2010, 4-6, pp. 83-87; I.F. STĂNCULESCU, „Ascultarea canonică”, în: *Studii Teologice*, XIV, 1962, 7-8, pp. 471-488; Constantin C. PAVEL, „Temeiurile și rostul ascultării în viața morală a creștinului”, în: *Studii Teologice*, XVIII, 1966, nr. 7-8, sep.-oct., pp. 387-407; Pr. Nicolae N. NECULA, „Ce este ascultarea canonică și ce rol joacă în păstrarea disciplinei în Biserică?”, partea I în: *Vestitorul Ortodoxiei*, nr. 243-244, 01.04.2000, p. 15; partea II în: *Vestitorul Ortodoxiei*, nr. 245-246, 01.05.2000, p. 15; Ierom. SERAFIM, „Ascultare. A asculta, a se supune, a se lăsa convins”, în: *Cuvântul Nou*, 22.12.1999, nr. 2658, p. 3; Pr. Irime MARGA, „Ascultarea canonică”, în: *In honorem pr. prof. univ. dr. Constantin Rus*, ed. Arhim. Casian RUȘET, Protos. Iustin POPOVICI, Ed. Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2023, pp. 273-288 (cu considerații despre ascultarea mirenilor, a clericilor, a monahilor, potrivit cu starea fiecăruia în Biserică).

⁵⁰ Votul statorniciei (*stabilitas loci*) a fost considerat, uneori, al patrulea vot monahal, el derivând totuși din votul ascultării; în acest sens, vezi: Ierod. Teofilact CIOBÂCĂ, „Statornicia, mijloc spre desăvârșire a monahului”, în: *Telegraful Român*, 01.01.1995, nr. 1-2, pp. 3-4.

⁵¹ Asupra votului fecioriei, ca formă de *eros* dedicat lui Dumnezeu, vezi: Arhim. Vassilios GONDAKAKIS, „Monastic Life as True Marriage”, series *Mount Athos 4*, Alexander Press, Montreal, 1996; Florin BOTEZAN, „Monahism și căsătorie. O analiză din perspectiva dobândirii Împărăției Cerurilor”, în: *Altarul Reîntregirii*, 2011, 2, pp. 23-45; pentru alte cercetări ce pun în paralel fecioria și căsătoria, vezi: Metrop. Antonie de SUROJ, *Asceticism and marriage*, Ed. Doxologia, Iași, 2014; Pr. Vasile GAVRILĂ, „Fecioria și căsătoria în vocația

dimensiunea lui eshatologică, ca anticipând realitatea vieții viitoare, după cuvântul evanghelic („nu se însoară, nici nu se mărită, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu din cer” – Matei 22, 30). Votul sărăciei sau al neagoniselii⁵² este cercetat mai mult din perspectivă istorică, și mai puțin sub aspectul regimului canonic al bunurilor monahilor sau al dreptului de proprietate⁵³. În ceea ce privește treptele de asumare a voturilor monahale, studiile se concentrează asupra semnificației ceremonialului tunderii monahale, simbolisticii veșmintelor etc.⁵⁴,

sfințeniei”, în: *Ortodoxia*, LVIII, 2007, nr. 3, iul.-aug., pp. 141-171; Pr. Mircea CRICOVEAN, „Sfânta Taină a Căsătoriei și virtutea fecioriei în așezămintele Sfinților Părinți”, în: *Altarul Banatului*, 2011, 10-12, pp. 55-67; pentru celibatul clericilor: Pr. Constantin RUS, „Starea civilă a clerului și celibatul după legislația Sinodului al VI-lea ecumenic”, în: *Ortodoxia*, LVIII, 2007, nr. 4, sep.-dec., pp. 10-48; o cercetare despre celibatul episcopilor la Pr. Irimie MARGA, „Celibat și monahism după sfintele canoane”, în: Pr. George GRIGORIȚĂ (coord.), *Forme de organizare și funcționare a monahismului ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane*, Actele simpozionului organizat de Patriarhia Română în zilele de 24-26 mai 2021, Ed. Basilica, București, 2024, pp. 186-210.

⁵² Pentru studii despre moștenirea monahilor, testamente și legi din perioada medievală și modernă, a se vedea: Ovid SACHELARIE, „Moștenirea monahilor în vechile noastre orânduiuri juridice”, în: *Glasul Bisericii*, 1969, 1-2, ian.-feb., pp. 103-110; Bogdan ATANASIU, „Testamente de monahi putneni din secolul al XVIII-lea”, în: *Analele Putnei*, VI, 2010, 1, pp. 175-200; pentru proprietățile monahale în Bizanț, vezi: Peter CHARANIS, „The Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire”, în: *Dumbarton Oaks Papers*, 4, 1948, pp. 51-118; Konstantinos SMYRLIS, „The Management of Monastic Estates. The Evidence of the Typika”, în: *Dumbarton Oaks Studies*, 2000, pp. 245-261.

⁵³ Vezi pe această temă: Pr. Cosmin PANȚURU, „Regimul canonic, statutar și regulamentar privind averea monahilor”, în: *Analele Universității de Vest Timișoara*, seria Teologie, 24, 2018, pp. 77-87; semnalăm și cercetarea noastră recentă care privește regimul canonic al bunurilor monahilor *mortis causa* în raport cu regulile de succesiune ale art. 964 Codul Civil: Protos. Iustin TABAN, „Moștenirea bunurilor monahilor în Dreptul bisericesc și interferențe cu prevederile Codului Civil”, în: Pr. George GRIGORIȚĂ (coord.), *Forme de organizare și funcționare a monahismului ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane*, Actele simpozionului organizat de Patriarhia Română în zilele de 24-26 mai 2021, Ed. Basilica, București, 2024, pp. 792-814.

⁵⁴ Pentru cercetări despre ritualul tunderii monahale, semnificația veșmintelor, întrebările preotului și răspunsurile candidatului vezi: Ierom. Cleopa ȘTEFANOVIC, *Rânduiala tunderii în monahism în Molitfelnicul slav și în cel românesc – studiu istorico-liturgic*, Teză de doctorat, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Disciplina Teologie Liturgică, coordonator științific Pr. Prof. Viorel SAVA, susținută public în 2014; Monica GRAMA, „Rânduiala Tunderii în Monahism. Evoluție și reformă. Studiu

aceste conexiuni cu teologia liturgică fiind utile cercetării noastre pentru înțelegerea naturii consacrate a monahului în Biserică. Semnalăm totodată contribuțiile Arhimandritului Daniel Oltean asupra divizării rânduiei monahale în ritualul schimei mici și al schimei mari⁵⁵, precum și unele conexiuni între slujirea episcopului și făgăduințele monahale⁵⁶, subiect care interesează și lucrarea noastră.

istorico-liturgic”, în: *Altarul Reîntregirii*, 2/2011, pp. 169-204; Ierod. Damaschin BRATU, *Slujba tunderii în monahism, prezența sa în Molitfelnicul românesc. Studiu istorico-liturgic și exegetic*, Lucrare de Licență, coordonator Pr. Prof. Cătălin Viorel SAVA, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, Iași, 2020; Arhim. Daniil OLTEAN, „Rânduielele tunderii în monahism în primele secole creștine”, în: *Teologie și educație la Dunărea de Jos*, IX, 2010, pp. 363-381; vezi de asemenea: Philip ZYMARIS, „Tonsure and Cursus Honorum up to the Photian era and Contemporary Ramifications”, în: *Greek Orthodox Theological Review*, 56, 2011, 1-4, pp. 321-345; Pr. Constantin GALERIU, „Semnificația «tunderii» și a voturilor monahale după ritualul ortodox”, în: *Orthodoxia*, XLI, 1989, nr. 4, oct.-dec., pp. 61-83; Mitrop. Antonie PLĂMĂDEALĂ, „Rânduiala tunderii în monahism”, în: *Monahismul românesc. Istorie, contribuții și repertorizare*, vol. II, coord. gen. Pr. Mircea PĂCURARIU, Prof. Nicolae EDROIU, Ed. Basilica, București, 2016, pp. 11-59; Ierom. Rafael POVÂRNARU, „O scurtă abordare mistico-liturgică asupra rânduiei tunderii în monahism”, în: *Altarul Banatului*, 2018, 4-6, pp. 148-162.

⁵⁵ Arhim. Daniel OLTEAN s-a aplecat cel mai mult asupra practicilor bizantine de tundere și dedublării schimei monahale; semnalăm aici studiile relevante ale acestuia: *Devenir moine à Byzance. Coutumes sociales, règles monastiques et rituels liturgiques*, Orientalia Lovaniensia Analecta, 291, Peeters, Leuven-Paris-Bristol, 2020; „Schima mică și schima mare în tradiția bizantină. Două modele de organizare monastică (sec. VIII-XV)”, studiu recenzat în Emilian APOSTOLESCU, Ștefana TOTORCEA, „Simpozionul internațional intitulat «Forme de organizare și funcționare ale monahismului ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane»”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, 2021, 2, mai-august, pp. 68-79; „Une pratique liturgique en désaccord avec la pensée théologique byzantine: le rituel du petit habit monastique”, în: *Traditions recomposées: Liturgie et doctrine en harmonie ou en tension*, 63e Semaine d'études liturgiques, Paris, Institut Saint-Serge, 21-24 juin 2016, pp. 141-154; „Le rituel monastique byzantin du πρῶσχημα. Histoire d'une évolution inattendue”, în: *Orientalia Christiana Periodica*, 1/2016, pp. 41-66; „«Petit» et «grand» habit. Une dispute monastique à l'époque de Théodore Stoudite”, în: *Byzantinoslavica*, LXXIII/2015, 1-2, pp. 35-56.

⁵⁶ Pentru relația episcopului cu voturile monahale, vezi: Andrea STERK, *Monahul-episcop în Antichitatea târzie: renunțând la lume dar totuși conducând Biserica*, trad. de Dragoș DÂSCĂ, ediție îngrijită de protos. Vasile BÎRZU, Ed. Ecclesiast, Sibiu, 2012; Ciprian STREZA, „Călugărul ca episcop: devotament și angajament social creștin în Capadocia secolului al IV-lea”, în: *Revista Teologică*, 99, 2017, 1, pp. 31-52; pentru o problematizare despre celibatul episcopilor și

Privind în ansamblu analiza relevantă pentru prima direcție de cercetare, referitoare la fixarea voturilor monahale și asumarea lor în cadrul treptelor monahale, constatăm că cei mai mulți autori se limitează la o prezentare istorică și liturgică a rânduielilor monahale. Lipsește astfel perspectiva critică asupra unor practici problematice dezvoltate ca „tradiție” în Biserica noastră, precum divizarea schimei monahale în mică și mare, care atrage repetarea voturilor, singurul care se poziționează critic față de acest fenomen fiind arhimandritul Daniel Oltean. Chestiunea voturilor monahale ale episcopului este, de asemenea, foarte puțin cercetată, precum și natura consacrării monahale în Biserică, în urma asumării făgăduințelor monahale. Astfel, istoriografia canonică are încă multe lipsuri în înțelegerea fenomenului monahal și nu a valorificat satisfăcător rezultatele cercetării din teologia istorică sau liturgică, într-un mod care să beneficieze elaborării dreptului canonic al Bisericii Ortodoxe Române pe viitor. Această lacună căutăm să o suplinim în primele două capitole ale lucrării noastre.

În cadrul celei de-a doua direcții de cercetare, cea privind exercitarea voturilor monahale în raport cu drepturile și libertățile civile ale persoanei, analiza de interes ar fi fost cea interdisciplinară, creată fie de teologi interesați de conexiunile cu dreptul civil, fie de juriști preocupați de domeniul teologic. În ceea ce privește studiile teologice cu orientare juridică, acestea sunt puține și se apleacă asupra regimului juridic general al cultelor⁵⁷, asupra bunurilor Bisericii⁵⁸, ori asupra regimului canonic al căsătoriei religioase a mirenilor în raport cu condițiile juridice impuse de Codul Civil⁵⁹.

oportunitatea lui astăzi, vezi: Panagiotis BOUMIS, „The Possibility of Married Bishops Today”, în: *Greek Orthodox Theological Review*, 40, 1995, 1-2, pp. 221-227.

⁵⁷ Pentru analize ale Legii 489/2006 a cultelor și a impactului ei asupra relațiilor Biserică-Stat, vezi: George GRIGORIȚĂ, „Legea nr. 489/2006 și Biserica Ortodoxă Română”, în: *Studii Teologice*, III, 20007, 2, apr.-iun., p. 161-219; Pr. Patriciu VLAICU, „Le système roumain des relations Églises-État et la loi 489/2006”, în: *Istina*, CERF 55/2, 2010, pp. 137-151.

⁵⁸ Vezi în acest sens lucrarea: *Bunurile Bisericii: ieri și astăzi*, Actele Simpozionului internațional de drept bisericesc de la Centrul Social-Pastoral „Sfânta Cruce” (Mănăstirea Caraiman) din 16-17 noiembrie 2014, coord. George GRIGORIȚĂ, Ed. Basilica, București, 2016.

⁵⁹ Semnalăm câteva studii cu potențial interes pentru abordarea votului castității monahale ca impediment canonic la căsătorie: Pr. Gheorghe I. SOARE, „Impedimentele la căsătorie și motivele de divorț”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXI, 1943, 4-6, apr.-iun., pp. 230-264; Pr. Gheorghe I. SOARE, „Impedimente

Sub acest din urmă aspect, putem găsi câteva reflecții privitoare la votul monahal al fecioriei ca impediment la încheierea căsătoriei sau ca motiv de divorț, insuficiente totuși pentru o problematizare serioasă a stării monahale în raport cu starea civilă a căsătoriei. În schimb, studiile teologice despre votul sărăciei și ascultării confruntate cu capacitatea civilă a persoanei și dreptul de proprietate sunt foarte reduse⁶⁰. Aici intervine noutatea cercetării capitolului al III-lea, care pune în discuție statutul monahului în raport cu drepturile de cetățean recunoscute de legislația civilă și jurisprudența aferentă, găsite pertinente pentru această dezbateră.

Cercetările în sens invers, ale juriștilor cu preocupări în domeniul teologiei, cu aplecare asupra drepturilor și libertăților aplicabile personalului cultelor, în speță monahilor, sunt de asemenea foarte rare, după cum am putut constata⁶¹. Aici semnalăm lucrările de doctrină și comentarii la dispozițiile constituționale⁶²,

la căsătorie. Necesitatea asigurării unei practici uniforme în toată Biserica Ortodoxă”, în: *Ortodoxia*, XIII, 1961, nr. 4, oct.-dec., pp. 576-589; Iulian Mihai CONSTANTINESCU, *Instituția divorțului între legislația canonică și legislația civilă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012; ed. a II-a, Ed. Universitaria, Craiova, 2020; Pr. Irimie MARGA, „Cununia, divorțul și recununaarea în Biserica Ortodoxă”, în: *Revista Teologică*, 2017, nr. 3, pp. 122-130; Iulian Mihai CONSTANTINESCU, „Condițiile formale privind administrarea căsătoriei civile și cununii ortodoxe. Studiu juridic-canonic”, în: *Buletinul Centrului pentru dialog între științe și teologie*, VII, 2010, 1-2, pp. 183-211; Evêque PIERRE DE CHERSONÈSE, „Le divorce selon la théologie et le droit canonique de l'Eglise orthodoxe”, în: *Vestnik*, 65, 1969, 1, ian.-mar., pp. 25-36; pentru chestiunea căsătoriei clericilor, vezi: Protos. Veniamin GOREANU, „Problema căsătoriei și recăsătoririi clericilor în lumina doctrinei canonice și a legislației bisericești”, în: *Ortodoxia*, 2009, 3, pp. 64-92.

⁶⁰ Ca excepție, pentru o privire generală asupra chestiunii proprietății monahilor, v. Daniel George FILIMON, „Dreptul de proprietate al monahilor în Biserica Ortodoxă Română. Prevederi canonice și statutare și raportul acestora cu legislația civilă”, în *Bunurile Bisericii: ieri și astăzi...*, pp. 456-526.

⁶¹ Merită semnalată, în acest sens, lucrarea lui Liviu-Marius HAROSA, *Bunurile temporale ale Bisericii. Regimul juridic al bunurilor aparținând Bisericii*, Ed. Universul Juridic, București, 2011, care la pp. 329-341 tratează problema dreptului Eparhiei și mănăstirii la succesiunea ierarhilor și monahilor, în contradicție cu dispozițiile succesiunii legale stabilite de art. 964 și următoarele din Codul Civil.

⁶² Pentru doctrină și comentarii la regimul constituțional al libertății religioase și de conștiință, garantată de art. 29 din Constituția României, vezi: Ioan MURARU, Simina TĂNĂSCU (coord.), *Constituția României. Comentariu pe articole*, ed. a II-a, revizuită și adăugită, Ed. C.H. Beck, București, 2019, pp.

civile⁶³ și penale⁶⁴, cu relevanță relativă pentru drepturile persoanelor în cadrul cultelor. Merită amintit totuși un studiu special, semnat de M.C. Barbu și D. Barbu⁶⁵, care critică din perspectiva art. 53 al Constituției limitarea liberului acces al clericilor și monahilor la instanțele judecătorești, prin condiționarea lui de aprobarea scrisă a chiriarhului (art. 50-6 și art. 77-7 din *Statutul Bisericii*). Constatăm așadar că puținătatea abordărilor canonic-juridice, precum și a celor juridico-canonic pe tema voturilor monahale în raport cu drepturile persoanei, face ca direcția noastră de cercetare să fie inedită și originală. De aceea căutăm să suplinim lacunele din literatura de specialitate, juridică sau canonică, cu analiza unor cazuri din jurisprudența românească, ca moduri de observare a aplicării în concret a legislației civile asupra monahilor. Astfel, una din mizele lucrării noastre este aceea de a crea punți interdisciplinare între dreptul canonic și dreptul civil, în beneficiul ambelor domenii de cunoaștere.

O a treia direcție de cercetare se orientează către problematica încetării voturilor monahale prin abandonarea lor sau prin excluderea din monahism, și regimul canonic al monahului care renunță la starea monahală. Și în acest caz analiza teologică prezintă mari lacune, astfel că deciziile Consistoriilor bisericești de excludere din monahism sau natura canonică a acestei pedepse nu au făcut

249-256; Marian ENACHE, Ștefan DEACONU, *Drepturile și libertățile fundamentale în jurisprudența Curții Constituționale*, vol. III, Ed. C.H. Beck, București, 2019, pp. 16-33; Cristian IONESCU, „Câteva considerații pe marginea art. 29 din Constituția României, revizuite”, în: *Pandectele Române*, 2015, 12, pp. 17-33.

⁶³ Ca doctrină generală întemeiată pe noul Cod Civil, vezi tratatele în materie: *Noul Cod Civil. Studii și comentarii*, vol. I (art. 1-534), vol. II (art. 535-1163), vol. III (art. 1164-1649), vol. IV (art. 2500-2664), coord. Mariena ULIESCU, Ed. Universul Juridic, București, 2012-2016; *Noul Cod Civil: comentarii, doctrină, jurisprudență*, vol. I (art. 1-952), vol. II (art. 953-1649), vol. III (art. 1650-2664), coord. Mădălina AFRĂSINIE, Mona-Lisa BELU-MAGDO, Alexandru BLEOANCĂ, Ed. Hamangiu, București, 2012.

⁶⁴ Vezi comentariul art. 327 din Codul Penal privind falsul de identitate, cu aplicabilitate în problema portului ilegal de uniformă al monahilor excluși din monahism, în: *Noul Cod Penal. Comentarii pe articole*, coord. Tudorel TOADER, Ed. Hamangiu, București, 2014, pp. 516-518.

⁶⁵ Vezi în acest sens: Mihail C. BARBU, Dana BARBU, „Posibilitatea clericilor ortodocși de a-și exercita drepturile în calitate de subiecți de drept procesual în virtutea unor acte normative noi”, în: *Noua Revistă de Drepturile Omului*, 2008, 2, pp. 28-47; revenim asupra acestui studiu în capitolul III.1.3, ce tratează votul ascultării în raport cu liberul acces la justiție.

obiectul cercetărilor de specialitate. Ca arie generală de interes semnalăm totuși studiile despre demisia preoților⁶⁶, ca temei pentru analogia cu renunțarea monahilor la monahism, precum și studiile despre procedura de judecată bisericească⁶⁷ și pedepsele canonice aplicate de Consistorii (depunere, caterisire, excomunicare, anatemă etc.)⁶⁸. Niciunul dintre aceste studii, însă, nu se apleacă asupra sancțiunii excluderii din monahism și a naturii ei canonice. Aceasta este contribuția proprie pe care o avem în vedere la cercetarea canonică de astăzi, prin analiza acestei instituții canonice ce pune problema schimbării locului monahului în Biserică și revenirii în starea mirenească, cu impact asupra dreptului canonic actual. În cadrul capitolului al IV-lea abordarea este de asemenea canonic-juridică,

⁶⁶ Pentru demisia preoților, vezi: Iorgu IVAN, *Demisia din preoție. Studiu de drept canonic*, București, 1937; Iulian Mihai CONSTANTINESCU, *Dicționar de termeni juridico-canonici pentru uzul studenților teologi*, vol. II, Ed. Universitaria, Craiova, 2020, pp. 47-51 (demisie).

⁶⁷ Asupra procedurii de judecată bisericească, vezi: Protos. Casian RUȘEȚ, *Instanțele de judecată ale Patriarhiei Române în secolul al XX-lea: studiu canonic*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2018; C.C. SANTI, *Procedura de judecată...*, p. 183 (pentru problematizarea inexistenței căilor jurisdicționale de atac față de sancțiunea excluderii din monahism).

⁶⁸ Vezi bibliografia despre natura și sensul pedepselor canonice aplicate de Consistoriile bisericești: Pr. Nicolae V. DURĂ, „Precizări privind unele noțiuni ale Dreptului canonic bisericesc (depunere, caterisire, excomunicare sau afurisire și anatemă) în lumina învățăturii ortodoxe. Studiu canonic”, în: *Ortodoxia*, XXXVIII, 1987, nr. 2, apr.-iul., pp. 84-135; XXXVIII, 1987, nr. 3, iul.-sep., pp. 105-143; Iorgu IVAN, „Câțiva termeni canonici. Înțelesul și explicarea lor în dreptul bisericesc ortodox”, în: *Studii Teologice*, XLI, 1989, 4, iul.-aug., pp. 78-100; Iulian Mihai CONSTANTINESCU, „Depunerea din treaptă între legislația canonică ortodoxă și aplicarea principiului economiei bisericești. Limite și perspective”, în: *Studii franciscane*, 2014, 14, pp. 228-239; Silviu-Petre PUFULETE, „Pedeapsa coborârii din treaptă după canoanele Bisericii Ortodoxe”, în: *Studii Teologice*, XXVII, 1975, nr. 1-2, ian.-feb., pp. 41-51; Pr. Constantin RUS, „Teoria perpetuării efectelor hirotoniei: revenirea clericilor hirotoniți la starea de laici”, în: *Studii Teologice*, I, 2005, nr. 1, ian.-mar., pp. 36-48; Cristian PETCU, „Anatema – Studiu canonic”, în: *Studia Theologica Doctoralia – Iași*, IV, 2012, pp. 42-51; Cristian PRUNĂ, „Anatema as the Disciplinary Measure in New Testament Writings”, în: *Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași - Teologie Ortodoxă*, 2021, 2, pp. 155-176; Arhid. Ioan N. FLOCA, „Caterisirea în Dreptul Bisericesc Ortodox”, în: *Revista Teologică*, 2004, 4, pp. 123-133; pentru instituția canonică a dispenselor și diferențierea ei de pedepsele propriu-zise bisericești, vezi: Ioan N. FLOCA, „Dispensa în Dreptul Bisericesc”, în: *Studii Teologice*, VII, 1955, nr. 1-2, ian.-febr., pp. 107-121.

cu reflectarea la fenomenul abandonării stării monahale ca expresie a libertății religioase a persoanei, privită atât în raport cu societatea cât și în interiorul cultelor.

Sintetizând așadar stadiul cercetării relativ la tema noastră, constatăm că numai prima direcție de cercetare – cea privind fixarea voturilor și asumarea lor în cadrul treptelor monahale – este acoperită parțial de studiile de teologie istorică și liturgică și insuficient de cele de drept canonic. Aici, aportul nostru creativ este de a integra rezultatele cercetării acestor discipline în cea a dreptului canonic, pentru a participa la sporirea acestui domeniu de cunoaștere. În ceea ce privește direcțiile a doua și a treia de cercetare – referitoare la exercitarea voturilor în raport cu drepturile civile, precum și la abandonarea voturilor și excluderea din monahism – contribuția noastră este substanțială, prin abordarea interdisciplinară între dreptul canonic și dreptul civil și prin problematizarea abandonării stării monahale.

De aceea, considerăm că lucrarea noastră poate aduce un plus considerabil acelei părți a dreptului canonic care privește monahismul, inclusiv prin stabilirea unor raporturi interdisciplinare cu teologia istorică, teologia liturgică, și, mai ales, cu știința dreptului civil.

III. Metodologia de cercetare

Din punct de vedere al metodologiei de cercetare, abordăm tema voturilor monahale mai întâi prin prisma metodei analitico-sintetice⁶⁹. Astfel, descompunem conceptul de voturi monahale în unitățile lui componente – votul ascultării, votul sărăciei, votul fecioriei –, și analizăm separat fiecare vot precum și relația lui cu celelalte, pentru o mai bună înțelegere a fiecăruia. Această metodă o urmărim în mod consecvent în primele două capitole ce tratează conturarea voturilor monahale și asumarea în cadrul

⁶⁹ Metoda analitică, folosită în știință și în filosofie, constă în a analiza orice concept utilizat, descompunându-l până la elementele primare ce-și găsesc echivalent în experiență. A fost fondată de John LOCKE (1632-1704) în lucrarea „Eseu asupra intelectului omenesc” (1690). Metoda sintetică reconstruiește întregul din părțile lui supuse anterior analizei, oferind o imagine de ansamblu a acestuia (pentru o descriere a metodei analitico-sintetice, vezi: <https://www.lifepersona.com/what-is-the-analytical-synthetic-method>, ultima accesare la 30.01.2025).

treptelor monahale, precum și în capitolul al treilea, privind fiecare vot separat în raport cu drepturile civile. Apoi, pe parcursul lucrării și în partea de concluzii, recompunem sintetic imaginea voturilor monahale în ansamblul ei, ca instituție canonică a Bisericii, privind-o unitar și comprehensiv în urma rezultatelor analizelor punctuale ale voturilor în parte.

O altă abordare ce caracterizează lucrarea noastră este metoda diacronică⁷⁰, împrumutată din domeniul lingvistic, prin care privim voturile monahale în evoluția lor istorică până astăzi, precum și evoluția pedagogiei canonice a Bisericii în privința stării monahale. Aceeași analiză diacronică o avem în vedere în privința treptelor monahale – rasofovia, schima mică, schima mare –, așa cum au fost receptate în rânduielile monahale de astăzi, precum și în privința excluderii din monahism, pornind de la pedepsele canonice ale mileniului I până la legislația bisericească în actualitate. Precizăm că folosim metoda diacronică nu în sensul unei analize exhaustive a tradiției canonice și a legislației bizantine privind voturile monahale, ci doar a punctării unor elemente relevante cronologic pentru evoluția voturilor monahale, până la receptarea lor în dreptul canonic de astăzi. De aceea, selecția elementelor pentru analiza diacronică nu este una cantitativă ci calitativă și mai ales exemplificativă, semnalând doar unele canoane, legi bizantine sau norme bisericești de-a lungul timpului care pot explica mai bine conținutul voturilor monahale în legislația Bisericii de astăzi. Aceste surse istorice, canonice și juridice se reflectă în bibliografia finală a lucrării noastre, care evidențiază astfel abordarea diacronică a cercetării.

Corespunzând cu formarea noastră academică în disciplinele Dreptului, Teologiei și Istoriei, folosim în mod regulat metoda pluridisciplinară⁷¹, prin studierea dreptului canonic despre monahism în raport cu rezultatele cercetării din teologia istorică, teologia liturgică și din dreptul civil. Atunci când constatăm că aceste rezultate

⁷⁰ Conform sensului în Dicționarul limbii române: „diacronic,-ă (despre metode de studiu, puncte de vedere): care privește, expune, interpretează fenomenele evolutiv, istoric” (*Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică, Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2009).

⁷¹ Pluridisciplinaritatea se referă la studierea unui obiect din cadrul aceleiași discipline prin intermediul mai multor discipline deodată; pentru o descriere a metodei pluridisciplinare, vezi: Cerasella CRĂCIUN, *Metode și tehnici de cercetare*, Ed. Universitară, București, 2015, pp. 36.

lipsească, inițiem propriile cercetări, mai ales în ramura dreptului civil, pentru a îmbogăți dreptul canonic prin relaționarea cu noi discipline de cunoaștere socio-umane. Această abordare multidisciplinară se reflectă în bibliografia de final, unde sursele juridice – legislația, jurisprudența și doctrina civilă⁷² – sunt evidențiate distinct față de sursele canonice și de legislația bisericească de astăzi, precum și față de studiile canonice de specialitate.

În subsidiar la metoda pluridisciplinară, folosim metoda comparativă⁷³, prin identificarea unor reguli de drept canonic comparat despre monahism la alte Biserici Ortodoxe, precum Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Ortodoxă Sârbă, Biserica Ortodoxă Ucraineană etc. De asemenea, avem în vedere stabilirea de analogii între unele norme bisericești, din vechime sau din actualitate, și instituții din dreptul civil, cum ar fi responsabilitatea creșterii copiilor enunțată de Can. 15 Gangra⁷⁴ în raport cu infracțiunea abandonului de familie prevăzută de art. 378 din Codul Penal⁷⁵ etc.

În sfârșit, abordarea noastră include metoda critică⁷⁶, prin

⁷² Menționăm că spețele și jurisprudența de caz analizată sunt citate din surse deschise publicului, iar numelor persoanelor fizice sunt prezentate abreviat, așa cum apar în respectivele surse, în acord cu respectarea vieții private și a legislației privind datele personale.

⁷³ Metoda comparativă face comparații între un concept particular și alte concepte și categorii, în scopul găsirii de similarități și diferențe între acestea; pentru o analiză a metodei comparative, vezi: Florentina SCÂRNECI, *Îndrumar de cercetare calitativă în științele socio-umane*, Ed. Universității „Transilvania” Brașov, 2006, pp. 112-113.

⁷⁴ Can. 15 Gangra: „Dacă cineva și-ar părăsi propriii copii și nu i-ar hrăni și nu i-ar crește, după cât îi stă lui în putință, spre cuvenita cinstire de Dumnezeu, ci, sub pretextul ascezei, i-ar neglija, să fie anatema” (Vezi pentru concordanță: Can. 27 Cart.); toate canoanele citate în lucrarea de față au ca sursă *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I-III, ediție bilingvă, studiu introductiv, introduceri, note și traducere de Pr. Răzvan PERȘA, ediția a II-a revizuită, Ed. Basilica, București, 2022.

⁷⁵ Art. 378 (1) Codul Penal (Abandonul de familie): „Săvârșirea de către persoana care are obligația legală de întreținere, față de cel îndreptățit la întreținere, a uneia dintre următoarele fapte: a) părăsirea, alungarea sau lăsarea fără ajutor, expunându-l la suferințe fizice sau morale; b) neîndeplinirea, cu rea-credință, a obligației de întreținere prevăzute de lege; c) neplata, cu rea-credință, timp de 3 luni, a pensiei de întreținere stabilite pe cale judecătorească sau notarială, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă” (Codul Penal din 17 iulie 2009, publicat în MO 510/24.07.2009, cu modificările în vigoare la zi).

⁷⁶ Metoda critică supune criticii științifice o teorie sau o idee, găsind cazuri

care punem sub semnul întrebării și revizuirii unele idei sau teorii care circulă până astăzi în istoriografia noastră bisericească. Astfel este ideea că monahii nu ar reprezenta o stare consacrată sau un cin propriu-zis în Biserică, ori concepția că monahismul este o simplă ierurgie în afara Tainelor Bisericii, pe care le abordăm critic în capitolele I.3 și II.3 al lucrării noastre. Scopul acestei critici este dinamismul și sprijinirea dezvoltării disciplinei dreptului canonic, care nu mai poate rămâne tributară nivelului cunoașterii de la mijlocul secolului al XX-lea, ci se cere a fi adecvată realității ecleziale de astăzi. Acest dinamism al dreptului canonic ca știință corespunde astfel principiului dinamismului instituțional al Bisericii, teoretizat de părintele Patriciu Vlaicu⁷⁷ drept adecvarea instituțiilor Bisericii, sau cel puțin a formei exterioare a lor, la contextul pastoral-canonic de astăzi.

Metodele folosite în cercetarea noastră, în special metoda pluridisciplinară, au ca scop crearea unei lucrări consistente atât din punct de vedere al dreptului canonic cât și din cel al științei dreptului civil, valorificând competențele proprii în aceste domenii. Miza este oferirea unui dosar de problematici ale monahismului accesibil atât pentru teologi – canoniști, istorici sau liturgiști – cât și pentru juriști, la care fiecare poate să adauge propriile contribuții și reflecții, potrivit competenței sale. Cercetarea de față nu-și propune epuizarea exhaustivă a subiectului voturilor monahale, ci este o invitație deschisă la dezbatere academică și comuniune de idei, în scopul apropierii tot mai mult de conștiința canonică a Bisericii.

în care ea nu se poate aplica sau devine necorespunzătoare (vezi C. CRĂCIUN, *Metode și tehnici...*, p. 31).

⁷⁷ Vezi caracterizarea făcută de pr. Patriciu VLAICU principiului dinamismului instituțional: „Economia subliniază și capacitatea Bisericii de a se înzestra cu noi oficii bisericești, de a concepe noi structuri de organizarea bisericească, abordând cu serenitate și luciditate încercările la care trebuie să facă față, fiind capabilă să identifice noi soluții compatibile cu exigențele doctrinare și cu Tradiția canonică. Anumite instituții canonice au apărut în Biserică prin conștiința economiei ca și factor de dinamism instituțional” (Pr. Patriciu VLAICU, *Canon și libertate. Împărtășirea continuă din experiența Bisericii*, Presa Universitară Clujeană, 2013, pp. 80-81).

CAPITOLUL I.

Conturarea voturilor monahale în tradiția canonică a Bisericii și receptarea lor în dreptul canonic ortodox român

În acest prim capitol, cercetăm contextul istoric și canonic în care sfaturile evanghelice – fecioria, sărăcia, ascultarea – s-au impus ca făgăduințe obligatorii pentru cei ce intră în monahism, precum și felul în care monahii s-au conturat ca cin în Biserică după Sinodul IV ecumenic (451), fiind receptați așa de dreptul canonic ortodox român. De aceea observăm voturile monahale diacronic, în dinamica lor de la tradiția canonică la actualitatea canonică, și modul în care canoanele despre sărăcie, feciorie și ascultare sunt integrate în legile și regulamentele bisericești în vigoare astăzi în Biserica Ortodoxă Română.

Este important să înțelegem locul canonic al monahilor în Biserică, în raport cu clericii și mirenii, pentru că așa putem evalua locul monahilor în societate și interacțiunea voturilor monahale cu drepturile și libertățile persoanei, problematică abordată în capitolul al III-lea. De asemenea, chestiunea abandonării voturilor monahale și a excluderii din monahism, analizată în capitolul al IV-lea, se face raportat la statutul monahului în dreptul canonic ortodox român, pe care-l analizăm în capitolul de față.

I.1. Emergența monahismului și integrarea lui canonică în Biserică

Pentru început, e necesar să înțelegem felul în care modul de viață monahal s-a conturat în Biserică în primele secole. Mai concret, observăm cum sfaturile evanghelice urmate de primii creștini au fost integrate în viața monahilor ca făgăduințe solemne, pentru a fi apoi asumate ca voturi și încorporate în slujba tunderii în monahism. De asemenea, vedem cum monahismul este codificat treptat prin norme canonice și legi imperiale, până să ajungă să fie așezat sub autoritatea episcopului, prin Sinodul al IV-lea de la Calcedon, din anul 451, care clarifică astfel locul stării monahale în Biserică.

Așa înțelegem cum este receptat cinul monahal astăzi în

definiția Bisericii, potrivit art. 1 din Statutul pentru Organizarea și Funcționarea Bisericii Ortodoxe Române.

1.1.1. Apariția și dezvoltarea monahismului cenobitic și eremitic

Monahismul a apărut în sânul Bisericii primare ca o mișcare spontană a creștinilor spre asceză și o împlinire mai deplină a poruncilor evanghelice. Temeiurile lui s-au regăsit în sfaturile sau îndemnulurile evanghelice ale Mântuitorului⁷⁸, completate de predania apostolică, și ele au constituit baza voturilor monahale⁷⁹, încadrate ulterior prin Reguli monahale, Canoane și legislația Imperiului Bizantin.

Elanul de a imita viața smerită a Mântuitorului pe pământ i-a făcut pe monahi să aibă ca referință îndemnul evanghelic spre sărăcie și ascultarea de Dumnezeu: „Dacă voiești să fii desăvârșit, du-te, vinde averea ta, dă-o săracilor și vei avea comoară în cer; după aceea, vino și urmează-Mi” (Mat. 19, 21)⁸⁰. Lepădarea de averi și de atașamentul față de ele a fost văzută, în consecință, ca o premisă de dobândire a Împărăției lui Dumnezeu: „Nu vă adunați comori pe pământ, unde molia și rugina le strică și unde furii le sapă și le fură. Ci adunați-vă comori în cer, unde nici molia, nici rugina nu le strică, unde furii nu le sapă și nu le fură” (Mat. 6, 19-21).

La nivel comunitar, sărăcia a fost practică sub forma comuniunii primare de bunuri, sub ascultarea apostolilor, acest model

⁷⁸ Pentru temeiiuri ale monahismului în Sfânta Scriptură, vezi Ioan CÂRSTOIU, „Temeiuri neotestamentare pentru voturile monahale”, în: *Glasul Bisericii*, XLIV, 1985, nr. 1-2, ian.-feb., pp. 59-69; Pr. Petre SEMEN, „Biblical and patristic basis of Orthodox Monachism”, în: *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” Iași – Teologie*, 2012, pp. 7-32; vezi de asemenea, Ierom. Ioan Serafim CRUCIANU, *Premise vechi și noutestamentare pentru viața monahală*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2012.

⁷⁹ Pentru o prezentare succintă a voturilor monahale, vezi Irimie MARGA, „Voturi monahale”, în: *Dicționar de teologie ortodoxă*, coordonatori Pr. Ștefan BUCHIU, Pr. Ioan TULCAN, volum publicat cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Basilica, București, 2019, p. 973; citat mai departe ca *Dicționar de teologie ortodoxă* (2019).

⁸⁰ Toate citatele biblice din lucrarea de față au ca sursă *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sf. Sinod, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.

constituind arhetipul obștilor monahale de mai târziu: „Iar toți cei ce credeau erau laolaltă și aveau toate de obște” (Fap. 2, 44); „Și nimeni nu era între ei lipsit, fiindcă toți câți aveau țărini sau case le vindeau și aduceau prețul celor vândute, și-l puneau la picioarele apostolilor. Și se împărțea fiecăruia după cum avea cineva trebuință” (Fap. 4, 32, 34, 35).

Cât privește chemarea la feciorie, chiar dacă nu a fost impusă ca poruncă, pentru greutatea înfrânării desăvârșite⁸¹, totuși monahii și-au asumat-o ca mod de viață cu temei eshatologic, după chipul Împărăției cerurilor: „Fiii veacului acestuia se însoară și se mărită” (Luc. 20, 34); iar „la înviere, nici nu se însoară, nici nu se mărită, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu din cer” (Mat. 22, 30); căci „sunt fameni care s-au făcut fameni pe ei înșiși, pentru împărăția cerurilor” (Mat. 19, 12)⁸². Dacă fecioria femeilor s-a putut practica multă vreme în familie, fără ieșirea din lume și plecarea la mănăstire, fecioria bărbaților, în schimb, se pare că a început să ia forma făgăduinței monahale propriu-zise în cadrul mănăstirilor, fenomen observat de Sf. Vasile cel Mare în Can. 19: „Nu am cunoscut făgăduințe ale bărbaților, decât ale celor care s-au numărat pe ei înșiși în rândul monahilor, care se pare că în chip tacit acceptă celibatul”⁸³.

Observăm că termenul de monah provine de la grecescul

⁸¹ Îndemnul Apostolului Pavel spre feciorie (1 Cor. 7, 25-26) îl regăsim aproape cu aceeași formulare Constituțiile Apostolice, operă datată la sfârșitul secolului al IV-lea, în cap. IV-14: „Despre feciorie n-am primit poruncă. O lăsam însă, ca și pe rugăciune, la hotărârea celor ce voiesc aceasta. Îi sfătuim numai să nu făgăduiască ceva în pripă... de aceea fecioara să fie sfântă cu trupul și cu sufletul, ca un templu al lui Dumnezeu... căci trebuie ca ceea ce a făgăduit să facă fapte vrednice de făgăduința dată, pentru ca făgăduința ei să dovedească că este adevărată” (*Scrierile părinților apostolici dimpreună cu Așezămintele și Canoanele Apostolice*, traduse de preotul Ioan MIHĂLCESCU, Ed. Facultății de Teologie Chișinău, 1928, p. 111).

⁸² În același sens a făcut Sf. Isaac Sirul (†700) observația că „viața singuratică [monahală] e dincolo de lumea aceasta și purtările ei se aseamănă cu cele ale lumii viitoare, căci s-a zis: «Acolo nici nu se însoară, nici nu se mărită» [Mc. 12, 25]” (Sf. ISAAC SIRUL, *Cuvinte către singuratici. Partea III* (recent regăsită), traducere din limba italiană de Diac. Ioan. I. ICĂ jr. în colecția „Filocalica”, Ed. Deisis, Sibiu, 2005, p. 33).

⁸³ Vezi pentru concordanță: Can. 7, 16 IV; 44 Trulan; 19 Anc.; 16 Cart.; 6, 18, 20, 60 Vasile; reamintim că toate canoanele citate în lucrarea de față au ca sursă *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I-III, ediție bilingvă, studiu introductiv, introduceri, note și traducere de Pr. Răzvan PERȘA, ediția a II-a revizuită, Ed. Basilica, București, 2022.

μοναχός, însemnând singur sau solitar, și el a ajuns să desemneze în primele secole creștine persoana necăsătorită care se consacră pentru celibat. Sintagma a fost folosită de Simachus la traducerea pasajului biblic de la Geneză pentru a desemna pe Adam înainte de crearea Evei: „Și a zis Domnul Dumnezeu: «Nu este bine să fie omul singur [μοναχός]»” (Fac. 2, 18)⁸⁴. Termenul alternativ de călugăr, provenind de la grecescul καλόγηρος (καλός - frumos, bun și γήρας - vârstă înaintată, bătrânețe), putând fi tradus ca „bătrân bun, îmbunătățit, frumos”, a fost folosit de Paladius în Istoria Lausiacă (419-420)⁸⁵ pentru a-i desemna pe monahii mai în vârstă și cu experiența vieții duhovnicești⁸⁶.

Monahismul s-a dezvoltat în secolele III-IV în zona Egiptului, a Siriei și a Capadociei, cunoscând în principal două forme: *monahismul anahoretic sau eremitic*, fondat de Sf. Antonie cel Mare (250-356) în Tebaida Egiptului superior în jurul anului 285, în care monahii locuiau singuri în chilii izolate, sub îndrumarea de la distanță a unui părinte duhovnicesc; *monahismul cenobitic sau chinovial*⁸⁷, întemeiat de Sf. Pahomie cel Mare (290-348) în jurul anului 325 la Tabenese, în deșertul Nilului superior, caracterizat prin viața în comun (ὁ κοινός βίος) sau de obște, într-o comunitate monahală numită chinovie (τὸ κοινόβιο)⁸⁸.

⁸⁴ *Canoanele Bisericii Ortodoxe...*, I, p. 216; vezi și Răzvan PERȘA, „Misiunea și implicarea laicilor și monahilor în viața Bisericii Ortodoxe în conformitate cu tradiția canonică”, în: *Tradiția canonică și misiunea Bisericii – Lucrările conferinței internaționale de Drept canonic și Teologie Ortodoxă, 3-5 septembrie 2015, Bruxelles*, editori Pr. Patriciu VLAICU, Răzvan PERȘA, Presa Universitară Clujeană, 2018, pp. 286-288.

⁸⁵ PALADIE, *Istoria Lausiacă*, traducere de Pr. Dumitru STĂNILOAE, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, 2007, pp. 44, 78.

⁸⁶ *Canoanele Bisericii Ortodoxe...*, I, p. 217.

⁸⁷ Un studiu aplecat asupra semnificației vieții monastice chinoviale la Pr. Dumitru STĂNILOAE, „Temeiuri dogmatice și duhovnicești pentru viața monahală de obște”, în: *Studii Teologice*, IV, 1952, nr. 7-8, sept.-oct., pp. 371-393, în care autorul observă superioritatea vieții de obște față de viața idioritmă sau de sine.

⁸⁸ Pentru analiza dezvoltării monahismului în spațiul egiptean, sirian, palestinian și capadocian, vezi Daniel LEMENI, „Voi nu sunteți din lume”. *Istoria monahismului răsăritean (sec. IV-VII)*, Ed. Astra Museum, Sibiu, 2018; de asemenea, ca studii cu caracter general, vezi W.J. JORGESON, „Orthodox Monasticism: Byzantine”, în: *Encyclopedia of Monasticism*, Vol. 1&2, A-Z, editors William M. JOHNSTON, Christopher KLEINHENZ, Routledge, London and New York, 2015, pp. 974-976; M. PROKURAT, „Orthodox Monasticism: Slavic”, în:

Monahismul de obște, care a prevalat în viața Bisericii, s-a ghidat după *Regulile monahale* scrise de Sf. Pahomie cel Mare (post 325) pentru comunitatea sa, precum și după *Regulile mari și mici* ale Sf. Vasile cel Mare (362) pentru monahii din Cezareea Capadociei. Alte *Reguli*⁸⁹ notabile sunt cele stabilite mai târziu de Sf. Sava, în anul 561, pentru monahii din Palestina și cele așezate de Sf. Atanasie Athonitul, în jurul anilor 970-971, pentru monahii din Muntele Athos⁹⁰. Rânduielile Sf. Pahomie au inspirat, la rândul lor, *Instituțiile cenobitice* ale Sf. Ioan Casian (365-435) aplicate mănăstirii sale din Marsilia și *Regula* Sf. Benedict de Nursia (post 529) pentru mănăstirea Mont Cassin, aceștia fiind considerați părinții fondatori ai monahismului apusean⁹¹.

Raporturile monahismului cu preoția au fost ezitante, inițial, părinții vieții de pustie punând accent pe isihie și lucrarea rugăciunii mai degrabă decât pe viața liturgică în biserică. Pentru obștile Sf. Pahomie (†348), Liturghia o săvârșeau la început preoții din satele din apropiere, ori ieromonahii din alte mănăstiri, dar în curând s-a renunțat la această practică prin sfințirea unor persoane din mănăstire⁹². În obștea Cuviosului Benedict de Nursia (†547), preoții

Encyclopedia of Monasticism..., pp. 980-981, cu reflecții despre monahismul în timpul lui Paisie Velicikovski).

⁸⁹ A se vedea, în acest sens, și colecția de reguli (typika) ale diverselor mănăstiri bizantine de-a lungul timpului, de la începuturi până în sec. XV: *Byzantine Monastic Foundation Documents. A complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments*, editors John Philip THOMAS, Angela Constantinides HERO, Dumbarton Oaks Studies, XXXV, 2000, vol. I-V; pe același subiect, vezi Pr. Constantin Claudiu COTAN, „De la familia biologică la cea spirituală. Drepturile și îndatoririle călugărului bizantin din secolul al XI-lea”, în: *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 2021, 2, pp. 232-249; pentru o abordare comparativă a Regulilor Sf. Pahomie, ale Sf. Vasile cel Mare și ale Sf. Teodor Studitul, vezi Ruxandra IVAȘCU-FICAT, *Acrivie și pogorământ în regulamentele de organizare a vieții monahale*, Lucrare de Disertație, Universitatea „Eftimie Murgu” din Reșița, Facultatea de Științe Sociale, Studii de Teologie Pastorală și Misiune Creștină, coordonator Răzvan RUȘET, 2019.

⁹⁰ Emilian-Iustinian ROMAN, „Monahism”, în: *Dicționar de teologie ortodoxă (2019)...*, pp. 602-604.

⁹¹ Pr. Ion BRIA, *Dicționar de teologie ortodoxă A-Z*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, pp. 267-268.

⁹² Vezi „Regulamentul mănăstirilor obștești tabenite”, Regula 110, în Sf. VASILE CEL MARE, Sf. PAHOMIE CEL MARE, Sf. IOAN CASIAN, Sf. BENEDICT, *Rânduielile vieții monahale*, culegere alcătuită de Sf. TEOFAN ZĂVORĂTUL, tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte GALACTION, Episcopul Alexandriei și

veneau în general din afară și slujeau, și acestora li se dădea „învoire să stea îndată după avva, de asemenea să binecuvânteze și să slujească Liturghia, dar numai dacă va porunci avva” (Regula 60)⁹³. În schimb, locul lor canonic în adunarea fraților și în consiliile pentru treburile mănăstirești era acela „care i se cade după intrarea în mănăstire, iar nu acela care i se cuvine pentru vrednicia preoțească”⁹⁴ (60). Principiul este reluat în Regula 62, potrivit căreia „în afară de slujba ce o face în altar, [preotul] totdeauna să stea la locul care i se cade după din mănăstire”⁹⁵. Acest statut nedefinitivat al preotului în mănăstirile din primele secole este explicabil, având în vedere dorul cu care monahismul ieșise din lume și se așezase în inima pustiei, pentru a se dedica ascezei în chilie și contemplației lui Dumnezeu, cel puțin până când monahismul va fi integrat, cu clerul lui funcțional, ca instituție propriu-zisă în Biserică.

Din a doua jumătate a secolului al IV-lea, obiceiul hirotonirii monahilor în preoți sau diaconi pare să se fi statornicit. În acest sens, un Decret al împăraților Arcadie și Honorie din 26 iulie 398, stabilește că „dacă din oarecare pricini episcopii consideră că au nevoie de clerici, vor hirotoni pe aceștia în mod adecvat din rândurile monahilor”⁹⁶. Astfel monahismul începe să integreze preoția iar preoția integrează monahismul, într-o relație cu dublu sens, folosind pe clericii monahi nu numai pentru slujbele obștii ci, ocazional, și pentru slujiri parohiale⁹⁷. Nu după multă vreme monahii-clerici devin o realitate a chinoviei, așa cum arată Novela 133, cap. 2 a lui Iustinian (17 aprilie 539), precizând că „bisericii mănăstirii îi vor fi

Teleormanului, Ed. Sophia, București, 2002, p. 77.

⁹³ „Rânduiala Cuviosului Benedict”, în: *Rânduilele vieții monahale...*, p. 430 (partea întâi a Regulii 60)

⁹⁴ „Rânduiala Cuviosului Benedict”, în: *Rânduilele vieții monahale...*, p. 430 (partea a doua a Regulii 60).

⁹⁵ „Rânduiala Cuviosului Benedict”, în: *Rânduilele vieții monahale...*, p. 432 (Regula 62).

⁹⁶ *Roman State & Christian Church. A collection of Legal Documents to A.D. 535*, editor P.R. COLLEMAN-NORTON, vol. I-III, London, S.P.C.K., 1966, aici vol. II, nr. 269, pp. 473-474.

⁹⁷ Decretul a fost dat cu scopul de a preveni scoaterea laicilor competenți din slujirile civile și mutarea lor în serviciul Bisericii prin hirotonie, împărații îndrumând episcopii la folosirea monahilor în acest scop, pentru a nu afecta stabilitatea instituțiilor statului; monahii hirotoniți în aceste împrejurări slujeau astfel, prin delegație, în parohiile în care-i așeza episcopul (v. nota ed., *Roman State & Christian Church...*, II, p. 473).

atașați cinci sau șase monahi bătrâni care au practicat cumpătarea și care merită să fie hirotoniți între preoți, diaconi sau alți clerici”⁹⁸.

La o privire de ansamblu, așadar, monahismul primelor veacuri ne apare ca o continuitate ideală a tradiției apostolice a Bisericii primare, așa cum remarcă Michelina Tenace: „Monahismul e în perfectă continuitate spirituală cu tradiția apostolică: se naște din experiența unor creștini ce vor să continue a-și mărturisi credința în noutatea adusă de Evanghelie, noutate care privește atât existența, stilul de viață, cât și valorile exprimate la nivel personal și comunitar”⁹⁹. În același sens Hierotheos Vlachos face observația că „în perioada apostolică toți creștinii trăiau precum monahii și de aceea nu era nevoie să ieși din lume... viața monahală este deci o continuare a celei trăite de proorocii, apostolii și martirii primei Biserici, este o viață în concordanță cu împlinirea poruncilor lui Hristos”¹⁰⁰.

Înainte să fie reglementat canonic definitiv prin Sinodul de la Calcedon (451), monahismul nu a fost un fenomen spiritual rupt de Biserică ci a reprezentat o formă de a trăi plenar viața Bisericii și de a căuta comuniunea (κοινὸβία) ei. De aceea, după cum a remarcat G. Mantzaridis: „Fuga monahului nu se face din dușmănie față de lume, ci din iubire față de Hristos. Nu se face din refuzul comuniunii, ci din căutarea adevăratei comuniuni... Întreaga societate sau comunitate a credincioșilor constituie «o [singură] Biserică cu viață de obște (μία Ἐκκλησία κοινοβιακή)». Iar obștea monahală reprezintă cea mai consecventă încercare de realizare istorică a ei”¹⁰¹. Căci așa cum fiecare parohie trăiește întreaga viață a Bisericii prin slujirea ei liturgică, prin Taine și prin păstoria credincioșilor ei,

⁹⁸ Archim. Grigorios D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique du Monachisme (2e-7e siècles)*, (Comment le monachisme fut confirmé par les canons de l'Église et les lois de l'Empire), préface de Jean GAUDEMET, Editions Epektasis, Athènes, 2004, p. 140; toate traducerile din franceză în română din lucrarea arhim. G. PAPATHOMAS ne aparțin.

⁹⁹ Michelina TENACE, *Creștinismul bizantin. Istorie, teologie, tradiții monastice*, Ed. Cartier, Chișinău, 2005, p. 156.

¹⁰⁰ Hierotheos VLACHOS, Mitrop. de Nafpaktos, *Sfântul Grigorie Palama Aghioritul*, traducere din engleză de prof. Paul BĂLAN, Ed. Buna-Vestire, Bacău, 2000, pp. 110-111.

¹⁰¹ Pr. Georgios I. MANTZARIDIS, *Morala creștină*, vol. II (Omul și Dumnezeu. Omul și semenul. Poziționări și perspective existențiale și bioetice), traducere de diac. Cornel Constantin COMAN, Ed. Bizantină, București, 2006, capitolul „Fecioria și monahismul”, p. 336.

tot așa fiecare mănăstire trăiește viața Bisericii în forma specifică a voturilor monahale ale sărăciei, fecioriei și ascultării. Acestea se practică în cadrul obștii păstorite de un stareț, din încredințarea episcopului, ajutat în cârmuirea sufletelor de părinții duhovnicești.

În acest fel, fiecare unitate canonică constitutivă a Bisericii – parohie, mănăstire – trăiește viața întregii Bisericii în locul manifestării ei¹⁰².

I.1.2. Canoane și legi imperiale privind monahismul până la Sinodul al IV-lea Ecumenic (451)

Înainte de Sinodul de la Calcedon, din anul 451, care a așezat mănăstirile și monahii sub autoritatea episcopului, putem vorbi de un proces treptat de receptare canonică și nomocanonică a monahismului în Biserică. Acesta a început cu cel puțin un secol mai devreme, prin canoanele sinoadelor locale, ale sfinților părinți și prin unele legi imperiale.

Astfel, primul canon care indică existența unui cin al celor feciorelnici este Can. 19 Ancira, emis la anul 314: „Toți cei care, făgăduind fecioria, își încalcă promisiunea, să îndeplinească hotărârea pentru cei căsătoriți a doua oară¹⁰³. De asemenea, le-am oprit pe fecioarele care conviețuiesc cu unii ca surori¹⁰⁴. Există opinii divergente asupra acestui canon, dacă se referă sau nu la membrii cinului monahal. N. Milaș¹⁰⁵, de pildă, consideră că nu este vorba de monahi și monahii, pentru simplul motiv că monahismul nu era încă reglementat. Totuși, Pidalionul din 1844 de la Neamț¹⁰⁶, citând

¹⁰² Aceasta este o reflexie a principiului teritorial, fiecare unitate a Bisericii reprezentând „locul în care poporul își trăiește legătura cu Hristos”; pentru semnificația principiului teritorial de organizare a Bisericii, vezi Pr. P. VLAICU, *Canon și libertate...*, pp. 70-76.

¹⁰³ Era vorba de pedeapsa opririi de la Împărtășanie pentru 1-2 ani, conform Can. 4 Vasile cel Mare.

¹⁰⁴ Vezi pentru concordanță: Can. 3 I; 16 IV; 5, 44 Trulan.

¹⁰⁵ Dr. Nicodim MILAȘ, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, traducere de Uroș KOVINCICI și dr. Nicolae POPOVICI, Tipografia Diecezană, Arad: Vol. I. Partea I (1930); Vol. I. Partea II (1931); Vol. II. Partea I (1934); Vol. II. Partea II (1936); aici vol. II-1, pp. 22-23.

¹⁰⁶ „Cei ce tâlcuiesc canonul acesta, adică Valsamon și Vlastar, [spun] că cei ce vor făgădui fecioria [novicii – n.n.] către Dumnezeu adică monahicească petrecere, mai înainte de tundere și de îmbrăcarea hainelor pot legiuit a lua femeie, împlinind canonul al celor de a doua nuntă. Zicând ei căci călugăria nu

pe canoniștii Balsamon și Vlastares, afirmă că este vorba de frații sau novicii care depuneau o primă făgăduință a fecioriei. Aceștia, dacă o călcau înainte să depună voturile definitive prin însoțirea cu o femeie, primeau canonul pentru a doua nuntă, permițându-li-se astfel să rămână mireni în virtutea faptului că nu au îmbrăcat în mod deplin haina monahală.

Așadar, considerăm Can. 19 Ancira ca o primă referință la cinul monahal, fie și indirectă, prin discuția despre statutul novicilor, echivalentul rasoforilor¹⁰⁷ de azi. Dispoziția timpurie a Can. 19 Ancira inspiră Art. 21 din Regulamentul Monahal actual (citată mai departe *Regulamentul Monahal*) privind statutul rasoforilor în Biserica Ortodoxă Română¹⁰⁸, așa cum arătăm la subcapitolul dedicat rasoforiei.

În prima jumătate a sec. al IV-lea, monahismul era îmbrățișat cu entuziasm, ca un nou mod de viață în Biserică. Așa se reflectă, de pildă, în Can. 1 Atanasie (296-373), care vorbește de cele „două căi în viață, una moderată și potrivită vieții, mă refer la căsătorie, iar alta, îngerească și de neîntrecut, fecioria” și de roadele duhovnicești ale fiecăreia¹⁰⁹.

se adevărează adică cu cuvintele, ci cu tunderea și cu hainele cele călugărești se face și întărește” (*Pidalion sau Cârma Corabiei Soborniceștii și Apostoleștii Bisericii a Ortodocșilor*, îngrijită de ieromonahul TEOFAN și monahul CLEOPA tipograful, Tipografia Sfintei Mănăstiri Neamțu, ediția 1844, reeditată de TEODOSIE monahul, Mănăstirea Petru-Vodă, 2006, p. 286).

¹⁰⁷ Rasoforia ca rânduială aparte a apărut în sec. al XI-lea, iar pentru introducerea ei între rânduielile monahale, vezi Pierre RAFFIN, *Les rituels orientaux de la profession monastique*, Spiritualité orientale, no. 4, Abbaye de Bellefontaine, 1992, p. 34; R. PERȘA, „Misiunea și implicarea laicilor și monahilor...”, p. 298.

¹⁰⁸ Vezi art. 21 din *Regulamentul Monahal*: „potrivit canoanelor 19 Ancira și 18 al Sf. Vasile cel Mare, rasoforul care părăsește mănăstirea, în cazul că se căsătorește, i se oficiază numai cununia a doua și nu poate fi hirotonit preot” (Patriarhia Română – Cancelaria Sf. Sinod, *Regulamentul pentru organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor*, București, 2006).

¹⁰⁹ Can. 1 Atanasie: „sunt două căi în viață, una moderată și potrivită vieții, mă refer la căsătorie, iar alta, îngerească și de neîntrecut, fecioria. Dacă cineva o va alege pe cea lumească, adică nunta, nu este condamnat, însă nu va dobândi atâtea harisme, însă va primi, fiindcă și el aduce rod, treizeci (cf. *Marcu* 4, 20). Iar dacă cineva o va îmbrățișa pe cea curată și supralumească, deși calea aceasta este mai aspră și mai greu de îndeplinit decât prima, totuși va avea harisme foarte minunate, fiindcă a odrăslit rodul cel desăvârșit, însutit” (pentru concordanță, vezi: Can. 4 Dionisie, 12 Tim.).

Râvna pentru viața în feciorie risca totuși, dacă era practică fără discernământ, să ducă la disoluția familiei și a căsătoriei. De aceea avem dispoziția Can. 9 Gangra, adoptat la sinodul din 340, care combate viziunea radicală a monahismului solitar, antitetic familiei, propus de adepții lui Eustatie al Sevastiei: „Dacă cineva ar trăi în feciorie sau s-ar înfrâna ca unul care s-a retras deoarece căsătoriile ar fi dezgustătoare, și nu pentru însăși frumusețea și sfințenia fecioriei, să fie anatema”¹¹⁰. Expresia-cheie a acestui canon este „sau s-ar înfrâna ca unul care s-a retras”, ceea ce indică pe cei care practicau fecioria nu prin simplă rămânere în familie, ci prin retragerea la pustie sau în cadrul unei obști monahale incipiente. Controversa a fost provocată nu de dorința de retragere din lume, legitimă din perspectiva îndemnurilor evanghelice, ci de practicarea acestei chemări prin blamarea familiei și a căsătoriei. În acest sens, Can. 21 Gangra explică: „De aceea, noi admirăm fecioria însoțită de smerenie și acceptăm înfrânarea făcută cu demnitate și cinstire de Dumnezeu. Prețuim retragerea de la lucrurile lumești însoțită de smerenie și cinstim și conviețuirea cucernică a căsătoriei”¹¹¹.

La 11 martie 364, în timpul scurtei stăpâniri a Împăratului Valentinian¹¹², a fost emis un Decret în privința „fecioarelor consacrate”, care a fost integrat mai târziu în Codul lui Iustinian (529-534), în Cartea I, 3, care tratează „Despre episcopi și clerici... și asceți și monahi și privilegiile lor”. Acesta spune în pct. 5: „Dacă cineva a îndrăznit, nu zic să răpească, ci doar a încercat să se căsătorească cu o fecioară consacrată, să fie condamnat la pedeapsa capitală”¹¹³. Consacrarea fecioarelor o făcea în principiu episcopul, fără să știm dacă, pentru ele, în această perioadă timpurie a monahismului, era obligatorie separarea de familie și integrarea într-o mănăstire sau, chiar și în noua stare consacrată, puteau rămâne în casele lor.

La rândul lui, Sinodul local de la Laodiceea, desfășurat cândva între anii 341-381, emite două dispoziții privind „asceții” care

¹¹⁰ Vezi pentru concordanță: Can. 5, 51 Ap.; 10 Gang.

¹¹¹ Pentru concordanță, vezi: Can. 51, 53 Ap.; 27, 80 Trulan; 16 VII; 5, 20 Gang.

¹¹² Împăratul Valentinian a fost la putere în perioada 26 februarie – 28 martie 364, după care l-a numit pe fratele său Valens (364-378) coîmpărat, încredințându-i propriu zis cărmuirea Orientului (*Istoria României în date*, coord. Dinu C. GIURESCU, ediția a III-a revăzută și adăugită, Ed. Enciclopedică, București, 2010, p. 990).

¹¹³ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 81.

viețuiau în Biserică. Astfel, Can. 24 Laodiceea a stabilit că „nu se cuvine ca cei consacrați, de la preoți până la diaconi, și în continuarea orânduirii bisericești până la slujitorii inferiori, citeți, cântăreți, exorciști, ușieri sau cei din tagma asceților să intre într-o cârciumă”¹¹⁴. Faptul că se vorbește de „tagma asceților” arată un corp eclezial bine definit, cu identitate proprie, alături de membrii clerului superior (preoți, diaconi) și ai clerului inferior (citeți, cântăreți etc.). La fel ca membrii clerului, și „asceții” aveau anumite interdicții privind activitățile mundane, mai ales cele care puteau genera sminteli. De aceea dispoziția este întărită prin Can. 30 Laodiceea, care spune: „Nu se cuvine ca cei consacrați, clericii, sau asceții, să se spele într-o baie împreună cu femei, de asemenea niciunui creștin sau laic, căci aceasta este prima învinuire din partea păgânilor”¹¹⁵, text preluat aproape identic de Can. 77 Trulan, mai târziu. Conform observațiilor pr. Răzvan Perșa la termenii folosiți în Can. 77 Trulan, „cei consacrați” (ιερατικούς) desemnează clerul superior (episcopul, preotul, diaconul), „clericii” (κληρικούς) se referă la clerul inferior (ipodiaconii, citeții și cântăreții), „asceții” (ἀσκητάς) indică monahii, iar „laicii” (λαϊκόν) pe toți ceilalți mireni din Biserică¹¹⁶.

Așadar, nu Can. 77 Trulan este primul care face distincția între clerici, monahi și mireni (laici), ci Can. 30 Laodiceea, când cinul monahilor începe să se contureze instituțional, cel puțin ca receptare locală în Biserică.

Canoanele Sf. Vasile cel Mare, bazate pe scrierile din anii 370-379, vorbesc explicit de cei care depun făgăduințele monahale. Astfel, Can. 19 Vasile menționează: „Nu am cunoscut făgăduințe ale bărbaților, decât ale celor care s-au numărat pe ei înșiși în rândul monahilor, care se pare că în chip tacit acceptă celibatul... să fie întrebați și să se obțină de la ei făgăduință clară, încât, dacă se duc spre viața cea iubită de trup și de plăcere, să fie supuși pedepsei pentru desfrânați”¹¹⁷. Este vorba așadar nu de un simplu celibat

¹¹⁴ Vezi pentru concordanță: Can. 42, 43, 54 Ap.; 9 Trulan; 22 VII; 40, 60 Cart.

¹¹⁵ Vezi pentru concordanță: Can. 77 Trulan.

¹¹⁶ Vezi comentariul pr. Răzvan PERȘA la stările bisericești enumerate de Can. 77 Trulan (*Canoanele Bisericii Ortodoxe...*, I, p. 108).

¹¹⁷ Vezi pentru concordanță: Can. 7, 16 IV; 44 Trulan; 19 Anc.; 16 Cart.; 6, 18, 20, 60 Vasile.

asumat în familie, ci de cel consacrat prin făgăduință monahală. Încălcarea lui duce la oprirea de la Împărtășanie timp de 7 ani, împreună cu desfacerea eventualei căsătorii ca nevalabilă¹¹⁸, după Can. 6 al aceluiași Părinte: „Desfrăurile persoanelor canonice să nu fie catalogate drept căsătorie, ci unirea lor să fie sub orice chip desfăcută...”¹¹⁹. Cealaltă referință la cinul monahal o vedem în Can. 60 Vasile: „Dacă cea care a făgăduit fecioria și-a încălcat promisiunea, va împlini perioada pentru păcatul adulterului în iconomia vieții singurate. Același lucru este valabil și pentru cei care au făgăduit viața monahală și au căzut”¹²⁰. Chiar dacă existau fecioare ce făceau promisiunea simplă a castității, precum și monahi ce depuneau făgăduința monahală solemnă, Sf. Vasile cel Mare îi include pe ambii în aceeași categorie, cea a adulterilor, sau a preadesfrânărilor, supuși unei penitențe de 15 ani.

Potrivit opiniei canonistului Balsamon, epitimia¹²¹ prescrisă de Sf. Vasile cel Mare, de 15 ani, trebuie să se aplice cu precădere față de cea mai blândă a Can. 19 Ancira, de 1-2 ani, pe considerențul că dispoziția Sf. Vasile e mai nouă decât cea a Sinodului menționat¹²². Argumentul lui Balsamon nu e dincolo de critică, dacă ne gândim, totuși, că autoritatea unui sinod local, ca adunare de episcopi, tinde să fie superioară celei a unui Sfânt Părinte al Bisericii, pe principiul sobornicității ori al sinodalității. În orice caz, admitând că în timpul Sf. Vasile monahismul se dezvoltase mai mult, și că epitimiile lui sunt mai adecvate contextului pastoral-canonice al momentului, observăm că el clarifică sensul „pedepsei pentru cei desfrânați” (Can. 19 Vasile). Aceasta nu este doar de 7 ani, ci, pentru

¹¹⁸ În acest sens, vezi comentariul la Can. 19 Vasile: „făgăduința lor cea prin cuvânt să se ia ca un zălog. Pentru ce? Ca, când ei o vor lepăda, și vor curvi, sau se vor însura, ca niște curvari șapte ani să se canonisească. Despărțindu-se adică neapărat acest fel de nuntă” (*Pidalion «1844»...*, p. 452).

¹¹⁹ Vezi pentru concordanță: 15, 16 IV; 4 Trulan; 18, 20, 60 Vasile; N. MILAȘ vede în „persoane canonice” indicate de Can. 6 Vasile pe „aceia care au intrat în cler necăsătoriți, apoi călugării și călugărițele care au depus votul castității” (N. MILAȘ, *Canoanele...*, II-2, p. 57).

¹²⁰ Vezi pentru concordanță: Can. 15, 16 IV Ec.; 4 Trulan; 6, 18, 20 Vasile.

¹²¹ Folosim termenul epitimie cu sensul de canon de pocăință dat de duhovnic penitentului, care poate însuma postul, metaniile, rugăciunea, milostenia etc.; pentru o explicare a conținutului epitimiei, v. Arhim. Vasilios BACIOIANIS, *Duhovnicul și spovedania*, traducere din lb. greacă de pr. Victor MANOLACHE, Editura de Suflet, București, 2012, pp. 53-55.

¹²² N. MILAȘ, *Canoanele...*, II-2, p. 113.

monahi consacrați sau fecioare afierosite lui Dumnezeu, este „perioada pentru păcatul adulterului” (Can. 60 Vasile), de 15 ani¹²³, în virtutea asimilării monahismului cu o căsătorie sacră cu Dumnezeu.

În data de 2 septembrie 390, printr-un Decret al împăraților Valentinian, Teodosie și Arcadie, preluat ulterior de Codul Teodosian (438) în Capitolul 3 („Despre monahi”), pct. 1, se hotărăște: „Toți cei care se găsesc sub profesiunea monahală au poruncă să locuiască în locuri pustii și în singurătăți izolate”¹²⁴. Cel puțin pentru vremea aceea, se pare că monahismul era perceput în societate mai ales ca retragere la pustie, fie în formă eremitică, fie în formă chinovială. În orice caz, comunitățile monahale nu erau văzute în orașe, decât eventual cu ocazia implicării monahilor militanți în dezbaterile vreunui Sinod Local sau Ecumenic.

În fine, canoanele Sinodului de la Cartagina, ținut la anul 419, vorbesc despre: „consacrarea fecioarelor” de către episcop (Can. 6 Cartag.)¹²⁵, nu știm dacă cu sau fără tundere monahală propriu zisă; despre „clericii sau cei care se înfrânează” (referire probabilă la asceți sau monahi) opriți să meargă singuri la văduve sau fecioare (Can. 38 Cartag.)¹²⁶; și despre episcopii care „ar îmbrăca o fecioară cu haina monahală” înainte de vârsta de 25 de ani (Can. 126 Cartag.)¹²⁷ pentru a-i salva fecioria, de data aceasta referința fiind explicită pentru fecioarele care intrau propriu-zis în monahism.

Ultimul canon înainte de Sinodul IV ecumenic este Can. 4 Chiril, având ca sursă scrisorile din anii 442-443. Acest canon atestă existența atât a mănăstirilor, cât și a monahilor hirotoniți preoți care slujesc în obștea acestor mănăstiri: „părinții mănăstirilor din eparhia Tebaidei... ne-au raportat că... [unii] după ce au fost alungați chiar din mănăstiri ca indisciplinați, fug din nou spre hirotonii și, după ce devin clerici, intră în aceleași mănăstiri de unde au fost alungați și doresc să facă aducerea înainte a jertfei... Iar dacă

¹²³ Tâlcuire la Can. 60 Vasile: „Canonul acesta 15 ani oprește de împărtășire pe monahiile și monahii care ori vor curvi ori se vor căsători. După canonisirea preacurviei” (*Pidalion «1844»...*, p. 465).

¹²⁴ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 80.

¹²⁵ Vezi pentru concordanță: Can. 39 Ap.; 3, 19 I; 7, 43, 44, 126 Cart.

¹²⁶ Vezi pentru concordanță: Can. 3 I; 18, 22 VII; 19 Anc.; 89 Vasile.

¹²⁷ Vezi pentru concordanță: Can. 3, 19 I; 15 IV; 40, 45 Trulan; 6, 46 Cart.; N. MILAȘ observă că regula îmbrăcării fecioarelor înainte de 25 de ani este preluată după dispoziția sinodului de la Iponia din anul 393 (N. MILAȘ, *Canoanele...*, II-1, p. 282).

cineva va fi hirotonit cleric, să fie examinată cu de-amănuntul viața lui...”¹²⁸. Probabil că hirotoniile, în aceste cazuri, se făceau în lume, după care clericii monahi reveneau în mănăstire. Am văzut, totuși, că încă din anul 398¹²⁹ sau mai devreme, au început să se hirotonească monahi în sânul obștilor monahale, atât pentru nevoile obștii, cât și pentru slujiri parohiale.

I.1.3. Așezarea monahilor sub autoritatea canonică a episcopului prin Sinodul al IV-lea Ecumenic (451)

Încadrarea canonică a monahismului în Biserică a venit odată cu Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon, care în anul 451 a emis o serie de canoane care fixează statutul monahilor și mănăstirilor. Cel mai important în acest sens este Can. 4 IV, considerat a fi „instituționalizarea monahismului”¹³⁰ în Biserică, care a hotărât ca „monahii din fiecare oraș și ținut să se supună episcopului, să îmbrățișeze liniștirea și să se dedice numai postului și rugăciunii, stăruind în locurile unde au fost rânduiți... de asemenea, episcopul orașului trebuie să exercite purtarea de grijă necesară mănăstirilor”¹³¹. Canonul a fost dat în contextul în care monahii ieșeau adeseori din mănăstirile lor, umblau prin orașe și se implicau în dezbaterile sinoadelor, participând uneori chiar la violențe de stradă, astfel că în timpul Sinodului de la 431, de pildă, împăratul Teodosie al II-lea a trebuit să ordone expulzarea din Efes a monahilor turbulenți¹³².

De acum înainte, cinul monahal, alături de clerici și laici, este subordonat jurisdicției episcopului locului, Can. 4 IV fiind completat de Can. 24 IV, care impunea ca mănăstirile să fie consacrate de episcopului locului¹³³, și receptat de legislația imperială prin Novela

¹²⁸ Vezi pentru concordanță: Can. 80 Ap.

¹²⁹ *Roman State & Christian Church...*, II, nr. 269, pp. 473-474.

¹³⁰ Pr. I.M. CONSTANTINESCU, „Norme canonice privind statutul monahilor...”, p. 97.

¹³¹ Vezi pentru concordanță: Can. 82 Ap.; 24 IV; 17, 21 VII; 1 I-II; 3 Gangra; 64, 82 Cart.; 40, 42 Vasile.

¹³² Pentru alte reflecții la Can. 4 IV, vezi Pr. C. DRON, *Canoanele. Text și interpretare. II. Sinoadele Ecumenice*, București, Tipografia cărților bisericești, 1935, pp. 168-169.

¹³³ Can. 24 IV: „Mănăstirile care au fost odată consacrate cu voia unui episcop să rămână în continuare mănăstiri și bunurile care aparțin acestora să fie păstrate și acestea să nu mai devină reședințe lumești. Iar cei care ar permite

67 a împăratului Iustinian (539) care interzicea construirea de biserici fără acordul episcopului¹³⁴. Sinodul de la Calcedon a mai stabilit ca monahii „să nu se înroleze în armată și să nu intre în vreo demnitate lumească” (Can. 7 IV)¹³⁵, clericii mănăstirilor „să rămână sub autoritatea episcopilor” (Can. 8 IV)¹³⁶ iar monahii vagabonzi din Constantinopol să fie alungați de avocatul bisericesc al cetății imperiale „chiar și fără voia lor, ca să se întoarcă la locurile lor” (Can. 23 IV)¹³⁷.

În fond, toate aceste canoane și legi imperiale¹³⁸ enunță votul statorniciei monahului (*stabilitas loci*), considerat uneori al patrulea vot monahal¹³⁹, o derivație, în fapt, a votului ascultării.

Dispozițiile Sinodului IV Ecumenic despre cinul monahal au fost completate ulterior prin Cartea I.3.52 din Codul lui Iustinian (531)¹⁴⁰

să se realizeze acest lucru să fie supuși pedepselor din canoane” (Vezi pentru concordanță și Can. 4 IV; 49 Trul.; 12, 19 VII; 1 I-II; 2 Chiril).

¹³⁴ Vezi S.P. SCOTT, *The Civil Law*, XVI, Cincinnati, 1932, novela LXVII găsimu-se online la adresa: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/N67_Scott.htm (ultima accesare la 30.01.2025).

¹³⁵ Vezi pentru concordanță: Can. 6, 81, 33 Ap.: 3 IV: 70 VII; 11 I-II; 16 Cart.

¹³⁶ Canonul acesta nu are concordanță cu alte canoane.

¹³⁷ Vezi pentru concordanță: Can. 15 Ap.; 15, 16 I; 5, 10, 20 IV; 17, 18 Trulan; 15 VII; 3 Ant.; 15, 16, 19 Sard.; 54, 90 Cart.

¹³⁸ Pentru o privire generală asupra monahismului mileniului I și a reglementării acestuia de către legislația statală bizantină, vezi: Giorgio Barone ADESI, *Monachesimo ortodosso d'Oriente e diritto romano nel tardo antico*, Milano, 1989; Charles FRAZEE, „Late Roman and Byzantine Legislation on the Monastic Life from the Fourth to the Eighth Centuries”, în: *Church History*, 51, 1982, nr. 3, pp. 263-279.

¹³⁹ Statornicia este o condiție a viețuirii monahale pentru care stăruie Sf. Vasile cel Mare în Regulile sale: „se cade să stăm cu toată răbdarea în adăpostul nostru, ca prin aceasta să se dovedească statornicia caracterului” (*Rânduilele vieții monahale...*, p. 281, Regula 284); la rândul lui, Sf. Ioan Casian, în Regula IV.3, arată că va fi primit în mănăstire numai acela care „va da dovada statorniciei sale, arătându-se cum va fi în ispite și în îndurarea greutăților” (*Rânduilele vieții monahale...*, p. 368); totodată, Sf. Benedict îndeamnă ca novicele „să fie dat pe mâna unui bătrân iscusit... [și] dacă va făgădui că va fi statornic și neabătut, atunci după două luni să i se citească rânduiala de față în întregime” (*Rânduilele vieții monahale...*, p. 429, Regula 58).

¹⁴⁰ Codul lui Iustinian (529-534), Cartea I, 3. *Despre episcopi și clerici... și asceți și monahi și privilegiile lor*: (52[53]) (531) „Ordonăm ca răpitorii de fecioare, văduve sau diaconițe consacrate lui Dumnezeu să fie condamnați la moarte ca vinovați de cea mai mare dintre crime: această crimă ultragiază

și Novela 123, Cap. 43 a lui Iustinian (mai 546)¹⁴¹, care impuneau pedeapsa capitală pe răpitorii de fecioare, ca persoane consacrate lui Dumnezeu; prin Novela 123, Cap. 44 a lui Iustinian (mai 546)¹⁴², care interzicea comedianților și prostituatelor să se folosească ori să falsifice veșmântul monahal; apoi prin alte canoane ce reglementau diferite aspecte ale vieții monahale: Can. 40-45, 47-48, 77 Trulan (691-692); Can. 9, 13, 20, 22 VII (787); Can. 1-6, 13, 17 I-II (861); Can. 2 Sofia (879-880) etc. Nu ne propunem să tratăm aici toate aceste canoane, ci le observăm pe cele mai relevante în raport cu cele trei voturi monahale și care vor fi receptate în dreptul canonic ortodox român.

Pentru importanța lui, semnalăm aici Can. 77 Trulan (691-692), care reia de fapt dispoziția Can. 30 Laodiceea, vorbind despre asceți sau monahi ca făcând parte din cinurile Bisericii: „Nu se cuvine ca cei consacrați (ιερατικούς) sau clericii (κληρικούς), sau asceții (ἄσκητᾶς) să se spele într-o baie împreună cu femei și, de asemenea, niciunui creștin laic (λαϊκόν), căci aceasta este prima învinuire din partea păgânilor”¹⁴³. Reamintim comentariul pr. Răzvan Perșa la acest canon, potrivit căruia „cei consacrați” desemnează clerul superior (episcopi, diaconi, preoți), „clericii” arată clerul

oamenii și Divinitatea... ca bunurile vinovaților, dacă crima a fost comisă asupra unei fecioare dintr-un asketicon [ascéterie] sau mănăstire... să fie atribuite mănăstirii sau asketiconului unde ea a fost consacrată, și să-i dea ei înseși, pe durata vieții, o parte convenabilă din aceste bunuri pentru consolare” (Archim. G.D. PPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 94-95).

¹⁴¹ Novela 123 Iustinian (mai 546). *Despre preasfințiții episcopi, preacucernicii clerici și preacuvioșii monahi iubiți de Dumnezeu. Capitolul 43. Despre răpitorii sfințelor călugărițe [sanctimoniales]*: „Dacă cineva răpește, seduce sau corupe o ascetă, o diaconiță sau vreo altă femeie venerabilă care poartă veșmântul monahal, ordonăm ca bunurile sale să fie revendicate de preasfințiții episcopi ai locului... [și] răpitorul și cei care au participat la crima sa să sufere pedeapsa capitală...” (Archim. G.D. PPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 134).

¹⁴² Novela 123 Iustinian (mai 546). *Despre preasfințiții episcopi, preacucernicii clerici și preacuvioșii monahi iubiți de Dumnezeu. Capitolul 44. Despre interdicția impusă laicilor și comedianților de a se folosi de veșmântul monahal*: „Interzicem în general tuturor laicilor, și mai ales comedianților și comediantelor, precum și prostituatelor, să se folosească de veșmântul monahului, monahiei, ascetului, sau să falsifice costumul oricărei persoane similare... să știe că vor suferi pedepse corporale, și că vor fi trimiși în exil. Nu doar episcopii locului și clericii supuși lor vor veghea la respectarea acestei dispoziții, ci și judecătorii civili și militari, curțile care sunt la comanda lor și apărătorii locurilor” (Archim. G.D. PPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 135).

¹⁴³ Vezi pentru concordanță: Can. 30 Laod.

inferior (ipodiaconi, citeți, cântăreți), „asceții” indică monahii, iar laicii pe toți mirenii din Biserică¹⁴⁴. De asemenea, reflectând asupra Can. 77 Trulan, N. Milaș a subliniat că monahii „alcătuiesc o stare deosebită în Biserică și se deosebesc de laici prin voturile lor, iar de clerici se deosebesc prin aceea că nu sunt consacrați pentru vreo treaptă ierarhică”¹⁴⁵.

I.1.4. Cinul monahal, una din cele trei stări constitutive ale Bisericii astăzi

După ce am observat aceste elemente din tradiția canonică, este deosebit de important să fixăm statutul monahilor în Biserică astăzi, ca parte constitutivă a ei, alături de clerici și laici. Aceasta ne ajută să înțelegem toate problematicile monahismului dezbătute în lucrarea de față.

Ca preambul la discuția despre locul monahilor în Biserică, semnalăm un element important din tradiția patristică, anume mărturia Sf. Simeon, episcopul Tesalonicului (†1429). Acesta, în *Tratatul asupra dogmelor ortodoxe*, volumul I, în capitolul 142, intitulat „Pentru starea poporului în Biserică”, vorbește despre ordinea în care vin la împărtășire cinurile bisericești: „În Biserică după rânduială stau întâi preoții, după aceștia călugării, care au luat o viață mai înaltă și cerească, și au ales curăția și sărăcia. Aceștia se cuminecă mai înainte de toți mirenii și de toți cei ce sunt în dregătorii, afară de împăratul, căci el are a doua ungere. Iar după călugări, ceilalți creștini”¹⁴⁶. Așadar, potrivit Sf. Simeon, călugării se disting atât de preoți cât și de mireni prin legământul vieții lor în „curăție și sărăcie”. Deși se împărtășesc după preoți, pentru cinstea preoției, vin la potir înaintea mirenilor, în virtutea calității lor de persoane afierosite lui Dumnezeu. Aceasta este o observație importantă, pentru că ordinea canonică determină ordinea liturgică, și felul în care monahii sunt pomeniți în Biserică astăzi, în raport cu celelalte stări bisericești.

În dreptul canonic ortodox român, monahii sunt unul din cele trei elemente constitutive ale Bisericii, alături de clerici și mireni,

¹⁴⁴ *Canoanele Bisericii Ortodoxe...*, I, p. 108.

¹⁴⁵ N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, p. 456.

¹⁴⁶ Sf. SIMEON, arhiepiscopul Tesalonicului, *Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe, după principii puse de Domnul nostru Iisus Hristos și urmașii Săi*, ediție îngrijită de protosinghel Grichentie NATU, Ed. Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților: vol. I, 2002, 263 p; vol. II, 2003; aici vol. I, p. 181.

conform definiției Bisericii din art. 1 al *Statutului pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române* (publicat în 2008, republicat cu adnotări în 2022, citat mai departe *Statutul Bisericii*): „Biserica Ortodoxă Română este comunitatea creștinilor ortodocși, *clerici, monahi și mireni*, constituiți canonic în parohii și mănăstiri din eparhiile Patriarhiei Române aflate în interiorul și în afara granițelor României, care mărturisesc pe Dumnezeu în Sfânta Treime, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, pe temeiul Sfintei Scripturi și al Sfintei Tradiții și participă la viața Bisericii prin aceleași Sfinte Taine, slujbe liturgice și rânduieli canonice”¹⁴⁷. Așadar, cele trei corpuri ecleziale – clericii, monahii și mireni – sunt constituiți în comunități canonice ale Bisericii Ortodoxe Române, respectiv parohii și mănăstiri, încadrate în eparhii, ținând canonic de episcopul locului.

Această coparticipare și conlucrare a corpurilor ecleziale la funcționarea Bisericii a fost numită *principiul organic* sau *principiul constituțional bisericesc*, unde fiecare creștin botezat participă, de pe poziția sa, în colaborare cu ceilalți, la lucrarea mântuitoare a Bisericii. Canonistul Liviu Stan a înțeles principiul organic mai ales ca „principiu al participării laicilor la întreaga lucrare a Bisericii”¹⁴⁸. La rândul lui, Pr. Patriciu Vlaicu a văzut coresponsabilitatea eclezială ca esență a principiului organic: „În Biserică, Trup al lui Hristos, se manifestă coresponsabilitatea organică a întregului corp eclezial,

¹⁴⁷ *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, recunoscut prin HG 53/16.01.2008 (publicată în MO 50/22.01.2008), modificat de Ordinul SSC 116/19.12.2019 și publicat în MO 97/10.02.2020, pp. 12-47, republicat în 2022 cu adnotări de Pr. George GRIGORIȚĂ, ediție din care cităm în lucrarea de față: Patriarhia Română, *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române* (text adnotat), Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2022 (citat mai departe *Statutul Bisericii*); în legătură cu alcătuirea întreită a Bisericii, vezi și Pr. Nicolae V. DURĂ, „Monahii, al treilea element constitutiv al Bisericii. Norme și rânduieli canonice privind organizarea și disciplina vieții monahale”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXXI, 2003, nr. 7-12, iul.-dec., pp. 469-483; de asemenea, pentru monahism ca stare a persoanelor în Biserică, vezi: Liviu-Marius HAROSA, *Drept canonic*, Ed. Universul Juridic, 2013, p. 93-96.

¹⁴⁸ Pr. Liviu STAN, „Despre principiile canonice fundamentale ale Ortodoxiei”, în: Idem, *Biserica și Dreptul. Studii de Drept Canonic Ortodox. III. Principiile Dreptului Canonic Ortodox*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2012, p. 9; în legătură cu rolul mirenilor în corpul eclezial, vezi și: Pr. Isidor TODORAN, „Însemnătatea elementului mirean în biserică și participarea lui la exercitarea puterii bisericești”, în: *Isidor Todoran (IV)*, volum coordonat de Ioan CHIRILĂ, Presa Universitară Clujeană, 2017, pp. 159-170.

clerici și laici, și această realitate este exprimată din punct de vedere canonic drept principiu organic”¹⁴⁹. În lumina tuturor mărturiilor canoanelor și a legislației bisericești prezentate, considerăm că principiul organic poate fi întregit în formularea lui prin includerea monahilor, alături de clerici și laici, în viața și lucrarea Bisericii¹⁵⁰.

Constituirea canonică întreită a Bisericii exprimată în art. 1 al *Statutului Bisericii Ortodoxe Române*, este reafirmată în art. 2 din *Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române* (citată mai departe *Regulamentul de Judecată*). Acesta precizează: „Prezentul Regulament se aplică tuturor clericilor, monahilor și mirenilor de la unitățile bisericești și din administrația bisericească din România”¹⁵¹.

De asemenea, punctul 1 al Hotărârii Sf. Sinod 311/2013 stabilește că „în Patriarhia Română, Sfânta Taină a Botezului și a Cununiei să se officieze doar în biserică (de mir) sau în catedralele eparhiale care nu sunt deservite de cler monahal”¹⁵². Principiul canonic al acestei distincții este că membrii botezați și cununați ai Bisericii se integrează în comunitățile parohiale conduse de preotul paroh, câtă vreme frații, rasoforii și monahii se integrează în comunitățile monahale conduse de stareț prin cerere de închinoviere sau cerere de tundere în monahism. Astfel, fiecare comunitate, parohială sau mănăstirească, își trăiește viața în comun (τὸ κοινὸβιο) în felul ei

¹⁴⁹ Pr. Patriciu VLAICU, *Lege și comuniune. Organizarea statutară a Bisericii Ortodoxe Române*, Presa Universitară Clujeană, 2013, p. 37.

¹⁵⁰ Semnalăm cercetarea noastră recentă pe această temă: Protos. Iustin TABAN, „Participarea monahilor la viața Bisericii, alături de clerici și laici, ca întregire a principiului organic (constituțional bisericesc)”, prezentată în cadrul Simpozionului *Teologia Canonică și Dreptul Bisericesc în Ortodoxie: contribuția pr. prof. univ. dr. Liviu Stan (1910-1973)*, București, Palatul Patriarhiei, 20-21 septembrie 2023, studiu recenzat în Diac. Andrei BUTU, „Simpozion de Drept Bisericesc la Palatul Patriarhiei (20-21 septembrie 2023)”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, 2023, 3, septembrie-decembrie, pp. 44-56.

¹⁵¹ *Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române*, aprobat de Sf. Sinod prin Hotărârea 937 din 5-6 februarie 2015, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2015 (citată mai departe *Regulamentul de Judecată*).

¹⁵² Este vorba de Hotărârea Sf. Sinod nr. 311 din 28 februarie 2013 privind necesitatea respectării rânduielilor liturgice referitoare la oficierea Tainei Sfintei Cununii numai în locașuri de cult parohiale (*Biserica Ortodoxă Română*, IV, 2013, 4, pp. 124-126).

propriu. Spiritul deciziei Sf. Sinod a fost de a nu transforma mănăstirea în parohie, respectând identitatea cinurilor în Biserică și specificul comunităților canonice – mănăstirea și parohia –, precum și specificul vieții pe calea fecioriei sau a căsătoriei.

O reflexie a acestei distincții este și locul înmormântării monahilor și mirenilor, potrivit *Regulamentului cimitirelor din Biserica Ortodoxă Română* (2020)¹⁵³. Acesta stabilește prin art. 7 (1) că „cimitirul parohial este destinat înmormântării enoriașilor decedați din respectiva parohie”, iar prin art. 8 (1), că „cimitirul mănăstiresc este destinat înmormântării monahilor / monahiilor și persoanelor decedate care au făcut parte din obștea mănăstirii respective”, cu excepții impuse de anumite cazuri¹⁵⁴.

Făcând o paranteză la chestiunea delimitării cinurilor în Biserică, amintim aici un element din tradiția canonică privind oprirea monahului de a fi naș de cununie sau de botez. Astfel găsim în cap. 84 al Nomocanonului lui Petru Movilă (1629): „Monahul preot (ieromonahul) să nu fie naș la o căsătorie, adică să nu binecuvânteze, căci este un lucru necuviincios ca unul, monah fiind, să primească și copiii de la botez”¹⁵⁵. Editorul Nomocanonului amintește ca surse ale acestei interdicții poziția Sf. Teodor Studitul (†826), care se pronunță împotriva intrării monahilor în relație de nașie și cumetrie cu mireni, precum și răspunsurile canonice ale hartofilaxului patriarhal Petru, din sec. XI, în aceeași problemă¹⁵⁶. Rațiunea acestor distincții între membrii cinurilor Bisericii a fost de a da întâietate nașilor mireni în îndrumarea finilor lor pe calea vieții creștine sau a căsătoriei, lăsând monahilor și ieromonahilor vocația de părinți duhovnicești ca îndrumători în viața ascetică și

¹⁵³ *Regulamentul cimitirelor din Biserica Ortodoxă Română* (aprobat prin Hot. Sf. Sinod 11943 din 9-11 decembrie 2020), Patriarhia Română, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2020.

¹⁵⁴ În acest sens, vezi art. 8 (2) din *Regulamentul cimitirelor* (2020): „(2) Cu aprobarea Consiliului economic al mănăstirii, în cimitirul mănăstiresc pot fi înmormântate și persoane decedate din ierarhia bisericească, din clerul bisericesc, precum și unii credincioși decedați ai Bisericii Ortodoxe Române, care au sprijinit mult mănăstirea”.

¹⁵⁵ *Nomocanonul Sfântului Petru Movilă* (1629), editat de Pr. Mihail D. COLOTELO, Pr. Dumitru M. COLOTELO, carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului TEODOSIE, Arhiepiscopul Tomisului, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2014, p. 158.

¹⁵⁶ Vezi comentariile editorului la Cap. 84 (*Nomocanonul Sfântului Petru Movilă «1629»...*, pp. 158-160).

flocalică, din specificul viețuirii lor monahale.

Tradiția aceasta o găsim reflectată, de pildă, în art. 124 din Statutul vieții canonice a Bisericii Ortodoxe Ucrainene (1995), propriu zis un Regulament canonic care normează activitatea Bisericii, săvârșirea tainelor, obligațiile slujitorilor etc. Astfel, articolul amintit stabilește că monahii nu pot fi nași de Botez, rezervând acest rol, astfel, mireanului care viețuiește în parohia respectivă și participă la viața Bisericii din acea comunitate: „Nu pot fi nași [de Botez]: Păcătoșii notorii, cei excluși de la comuniunea bisericească (Molitfelnicul Mare), părinții în cazul propriilor copii (53 VI Ec.), *monahii* (84 Nomocanon), soțul și soția (Nomocanon, p. 211), mirele și mireasa”¹⁵⁷. Dezbaterea despre calitatea de naș a monahilor poate fi extinsă în cercetări separate, dar aici am semnalat doar existența acestei problematici în Biserica Ortodoxă.

Monahii reprezintă o stare consacrată specifică în Biserică, chiar dacă natura acestei consacrări nu este precizată explicit în legislația noastră bisericească. Se arată însă că monahii sunt un corp distinct alături de clerici și laici (art. 1 din *Statutul Bisericii*), iar natura acestei consacrări rămâne de observat în rânduiala liturgică a Bisericii noastre. Ca element ajutător, într-o abordare comparată cu dreptul canonic catolic, putem observa precizarea pe care o aduce art. 558 §1 din Codul Canonic Catolic referitor la feluritele ordine monahale: „Prin natura sa, starea de viață consacrată nu este nici clericală, nici laicală”¹⁵⁸.

Din punct de vedere liturgic, identitatea și specificitatea cinurilor în Biserică este exprimată în mai multe locuri în Liturgia Sf. Ioan Gură de Aur, de pildă, în a șasea Ectenie întreită de după Evanghelie: „Încă ne rugăm pentru frații noștri: ieromonahi, preoți, ierodiaconi, diaconi, *monahi și monahii*, și pentru toți cei întru Hristos frați ai noștri”¹⁵⁹. Observăm că cinul clerical, pentru dem-

¹⁵⁷ „Statutul vieții canonice a Bisericii Ortodoxe Ucrainene”, Kiev, 1995, publicat cu traducere română în: Pr. Alexandru I. STAN, Michael WILLIAMS STAN, *Statutele Bisericii Ortodoxe Nord-Dunărene și Nord-Pontice*, Ed. Pildner & Pildner, Târgoviște 2005, pp. 206-251; canoanele din paranteze sunt așa în ediția citată, făcând parte din textul articolului.

¹⁵⁸ *Codul de drept canonic: textul oficial și traducerea în limba română*, traducere de pr. Ioan TAMAȘ, aprobat de Ioan ROBU, Arhiepiscop Mitropolit de București, Președintele Conferinței Episcopale Române, Iași, Sapientia, 2004, pp. 385-387.

¹⁵⁹ *Liturghier*, tipărit cu aprobarea Sf. Sinod și cu binecuvântarea

nitătea chemării, este pomenit înaintea cinului monahal, însă în cadrul cinul clerical, monahii clerici, respectiv ieromonahii și ierodiaconii, pentru cinstea viețuirii lor, sunt pomeniți înaintea preoților și diaconilor de mir, după care urmează restul cinului monahal, apoi toți ceilalți mireni. De asemenea, la Vohodul Mare, preotul se roagă: „Pe frații noștri ieromonahi, preoți, ierodiaconi, diaconi, *monahi și monahii* și pe tot clerul bisericesc și *cinul monahal*, să-i pomenească Domnul Dumnezeu întru Împărăția Sa”¹⁶⁰. În fapt, după ce au fost enumerați toți clericii monahi și clericii de mir, apoi monahii și monahiile, pare redundant să se repete „și pe tot clerul bisericesc și cinul monahal”, însă această precizare întărește identitatea și alteritatea celor două cinuri în Biserică. În sfârșit, la rugăciunea din timpul Axionului, cele două corpuri ecleziale sunt pomenite imediat după episcopi, păstorii Bisericii: „Încă, Te rugăm: Pomenește, Doamne, pe toți episcopii ortodocși, care drept învață cuvântul adevărului Tău, toată preoțimea, cea întru Hristos diaconime, pe tot clerul bisericesc și *cinul monahal*”¹⁶¹.

În Biserica Ortodoxă Română astăzi, potrivit datelor statistice raportate la 31 decembrie 2023 la Cancelaria Sf. Sinod¹⁶², există în țară 886 de mănăstiri, schituri și metocuri (496 de călugări și 390 de maici), cu un total de 8.275 de viețuitori, din care 2.608 monahi, 235 rasofori și 418 frați, respectiv 3.880 monahii, 492 rasofore și 642 surori. În diaspora există 74 de așezăminte monahale, în care viețuiesc 96 de monahi, 65 de monahii, și 49 de rasofori(e), frați și surori. Este probabil cea mai numeroasă comunitate monahală a unei Biserici Ortodoxe după Biserica Ortodoxă Rusă¹⁶³. Corpul

Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012, p. 151.

¹⁶⁰ *Liturghier...*, p. 163.

¹⁶¹ *Liturghier...*, p. 179.

¹⁶² Conform datelor de la Cancelaria Sf. Sinod comunicate oficial prin adresa 9239/05.09.2024.

¹⁶³ Conform datelor prezentate de Patriarhia Rusă, la 1 ianuarie 2024, Biserica Ortodoxă Rusă înregistra în jurisdicția ei canonică, cu tot cu Bisericile dependente de ea, 486 de mănăstiri de călugări și 508 mănăstiri de maici, cu un total de 15.830 de viețuitori (vezi: <http://www.patriarchia.ru/db/text/6099616.html>, ultima accesare la 30.01.2025); dintre aceștia însă, 4.620 de viețuitori sunt în Biserica Ortodoxă a Ucrainei, pe care Patriarhia Rusă o include în jurisdicția ei: <https://uoc-news.church/2022/12/24/zvit-keruyuchogo-spravami-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-za-2022-rik/#2024-08-29> (publicat la 24.12.2022, ultima accesare la 30.01.2025); scăzând monahii din alte teritorii (Belarus, Rep. Moldova

monahal în Biserica Ortodoxă Română este comparabil ca mărime cu cel clerical, alcătuit din 13.826 de preoți și 368 de diaconi în țară, respectiv 1.323 de preoți și 168 de diaconi în diaspora¹⁶⁴, clericii și monahii reprezentând stările consacrate ale Bisericii. Deși pentru dreptul civil toți monahii rămân cu identitatea, numele din buletin și starea civilă de persoane necăsătorite, pentru dreptul canonic monahii sunt un cin cu identitate aparte în Biserică, prin consacrarea lor lui Dumnezeu. Astfel, monahii sunt una din cele trei stări constitutive ale Bisericii, alături de clerici și mireni, formând împreună ceea ce se numește λαός του Θεού sau poporul lui Dumnezeu.

Așadar, în acord cu tradiția canonică, dreptul canonic ortodox român recunoaște și respectă identitatea eclezială a monahilor în specificul ei, ca stare consacrată distinctă de cea clericală și mirenească. În sensul acesta, disciplina dreptului canonic de astăzi este chemată să depășească înclinația spre o anumită formă de clericalism în Biserică, înțeles intra-elezial ca o poziționare exclusivistă și elitistă a corpului clerical față de ceilalți membrii ai Bisericii, considerați mai puțin importanți și necesari pentru viața ei¹⁶⁵. Clericii și monahii exprimă dimensiuni diferite ale Bisericii, dar la fel de importante, anume cea sacramentală, care presupune prezența slujitorilor Tainelor, și cea ascetică, prin asceza monahilor care cheamă întregul trup al Bisericii la viața despătimită a veacului viitor.

– anume Mitropolia Moldovei, dependentă de Moscova), numărul monahilor din granițele Federației Ruse a fost declarat oficial ca fiind 9.927 de viețuitori la 1 ianuarie 2024: <http://www.patriarchia.ru/db/text/6099616.html> (ultima accesare la 30.01.2025); aceștia se raportează, însă, la o populație de 7 ori mai numeroasă decât cea a României, Rusia având, potrivit recensământului din anul 2010, cca 142 milioane locuitori (vezi: <https://www.mae.ro/node/4505>, date statistice MAE privind Federația Rusă; publicat în mai 2020, ultima accesare la 30.01.2025).

¹⁶⁴ Potrivit aceluiași date comunicate oficial prin adresa 9239/05.09.2024 a Cancelariei Sf. Sinod.

¹⁶⁵ Acest sens al clericalismului în Biserică, înțeles ca supremație a preoților față de celelalte corpuri ecleziale, a fost folosit de papa Francisc la Sinodul episcopilor catolici din 3 octombrie 2018, criticând premisele lui (vezi: <https://zenit.org/2018/10/03/pope-francis-address-to-the-synod-fathers-at-opening-of-synod2018-on-young-people-the-faith-and-vocational-discernment/>, ultima accesare la 30.01.2025); în relația Biserică-Stat, clericalismul a mai fost înțeles ca intervenția excesivă a episcopilor și clericilor în treburile politice ale statului și în actul de guvernare însăși (vezi „Clericalism”, New Catholic Encyclopedia, 2002, publicat online la: <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/clericalism>, ultima accesare la 30.01.2025).

De aceea, toate problematicile cinului monahal abordate în lucrarea de față, printre care părăsirea mănăstirii sau excluderea din monahism, urmează a fi judecate în contextul lor specific, prin analogie cu problematicile corpului clerical, respectiv renunțarea preotului la preoție sau caterisirea lui. În aceste cazuri vorbim de crize ale membrilor corpurilor consacrate ale Bisericii, în care au intrat fie prin hirotonie, fie prin tundere în monahism. Căci caterisirea sau excluderea din monahism pun problema scoaterii lor din aceste corpuri ecleziale, adică a schimbării stării constitutive a preoților sau monahilor în Biserică.

Astfel, cercetarea noastră caută să umple niște goluri de înțelegere în ecleziologia de azi, și să clarifice profilul canonic al monahului în lumina tradiției canonice și patristice a Bisericii. În teologia românească există prea puțină doctrină canonică care să explice și să lămurească legislația canonică privind monahismul¹⁶⁶, dar și care să inspire elaborarea ei pe viitor. Aceasta poate și pentru că monahismul, ca instituție a Bisericii, nu a mai fost pus pe agenda de discuție a Sinoadelor panortodoxe din anul 1976, de la prima Conferință Panortodoxă Presinodală de la Chambésy (21-28 noiembrie 1976). Atunci a fost recomandat, doar, ca temă de studiu pentru Bisericile locale, fără ca această temă să fie reluată pe viitor¹⁶⁷.

În fond, o bună înțelegere a monahismului în Biserica noastră, potrivit tradiției canonice dar și a dinamismului vieții Bisericii, duce la o mai bună ordine și conlucrare a corpurilor ecleziale întreolaltă, și la o funcționare sănătoasă a principiului organic sau constituțional bisericesc.

I.2. Voturile monahale în tradiția canonică a Bisericii și în dreptul canonic ortodox român

Ca să putem aborda voturile monahale în raport cu drepturile

¹⁶⁶ Pe acest teren vine și cercetarea Arhim. A. ANGHEL, *Regulamente și hotărâri sinodale privind viața monahală în Biserica Ortodoxă Română în sec. XIX-XXI (1859-2019): O analiză canonică*, Teză de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de Teologie Ortodoxă, în curs de cercetare la data de 30.01.2025.

¹⁶⁷ Pr. Viorel IONIȚĂ, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe din 1923 până în 2009. Spre Sfântul și Marele Sinod al Bisericii Ortodoxe*, carte publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Basilica, București, 2013, pp. 85, 93.

persoanei din legislația civilă – dreptul de a dispune de sine, dreptul de căsătorie, dreptul de proprietate, dreptul de moștenire etc. –, este nevoie să înțelegem, mai întâi, care este conținutul canonic al voturilor sărăciei, fecioriei și ascultării în tradiția canonică și în dreptul canonic actual. Aici este locul să explicăm și adoptarea sintagmei de „vot monahal”, derivând din făgăduințele sau legămintele monahale, cu acoperire în tradiția canonică a Bisericii. Raportându-ne la natura canonică a voturilor monahale, înțelegem limitele și interferențele acestora cu drepturile și libertățile cetățenești, recunoscute monahului de societatea din care face parte.

Reamintim, ca metodologie de lucru, că nu ne propunem să examinăm exhaustiv toate canoanele sec. III-XII privind voturile monahale, ci punctăm pe acelea mai relevante pentru fiecare vot în parte, care își găsesc reflectarea în dreptul canonic ortodox român. De asemenea, în cadrul abordării diacronice a voturilor monahale, combinăm criterii tematice și cronologice, astfel încât analiza unor dimensiuni diferite ale votului fecioriei sau sărăciei presupune cronologii separate, în cadrul aceluiași capitol, pentru exemplificare. În privința votului fecioriei, pentru că este definitoriu pentru statutul monahului în gândirea Bisericii, interpunem câteva elemente din tradiția aghiografică alături de cele din tradiția canonică, pentru a contura mai bine profilul acestuia.

1.2.1. De la sfaturi evanghelice la făgăduințe sau voturi monahale

După cum observam, îndemnul Mântuitorului la desăvârșire, cunoscute ca *sfaturi evanghelice*¹⁶⁸ – fecioria, sărăcia, ascultarea –, au ajuns să fie asumate în monahism ca făgăduințe sau *voturi monahale*¹⁶⁹. Sintagma „vot monahal”, folosită pe parcursul lucră-

¹⁶⁸ Scurte considerații asupra subiectului la: Pr. Sorin COSMA, „Cateheză despre sfaturile evanghelice”, în: *Telegraful Român*, 01.02.1997, nr. 5-6, pp. 1-2.

¹⁶⁹ Ca bibliografie generală despre voturile monahale, vezi: Protos. Emilian BIRDAȘ, „Originea istorică a voturilor monahale”, în: *Glasul Bisericii*, XIII, 1954, nr. 9-10, pp. 511-523; Protos. Antim NAE, „Voturile monahale în lumea contemporană”, în: *Altarul Banatului*, 2022, 1-3, pp. 81-90; Ierom. Constantin AIONEI, „Misiunea și importanța monahismului în constituția și lucrarea Bisericii”, în: *Icoana Credinței*, I, 2015, nr. 1, pp. 49-61 (cu scurte considerații despre sărăcie, feciorie și ascultare și despre monahism ca stare eclezială harică); D. CĂLUGĂR, „Desăvârșirea morală”, în: *Telegraful Român*, 15.10.1977, nr. 39-40, p. 2; Frieda HADDAD, „Orthodox Spirituality. The Monastic Life”, în: *The Ecumenical Review*, 1986, 1, pp. 64-70 (considerații

rii noastre, este adoptată ca termen consacrat în legislația actuală a Bisericii Ortodoxe Române și în literatura de specialitate, cu referire la dimensiunea canonică a obligațiilor monahului în Biserică¹⁷⁰. Ea s-a impus în limbajul actual, înlocuind denumirile mai vechi de făgăduințe sau legăminte monahale folosite în tradiția patristică și canonică a Bisericii, fără să schimbe conținutul propriu-zis al acestora sau natura asumării lor de către monahi.

Astfel, când vorbește de îndatoririle monahilor față de Dumnezeu, Sf. Vasile cel Mare (†379) folosește în Regulile sale expresii ca „făgăduința fecioriei”¹⁷¹, „făgăduința noastră de a viețui după Dumnezeu”¹⁷²,

despre viața monahală de obște și făgăduințele monahale); Pr. Ioan G. COMAN, „Importanța și sensul desăvârșirii în monahism”, în: *Studii Teologice*, an VII, 1955, nr. 3-4, mart.-apr., pp. 217-222; Mon. Macaria GRĂPEANU, *Monahismul ca semn al Împărăției lui Dumnezeu*, Teză de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Disciplina Teologie Sistematică, coordonator științific Pr. Prof. Dumitru POPESCU, susținută public în 2007 (cu reflecții despre semnificația eshatologică a voturilor monahale); Arhim. Serafim MAN, „Despre monahism”, în: *Mitropolia Ardealului*, XXXV, 1990, 5, sep.-oct., pp. 58-60; Ierod. Teofilact CIOBĂCĂ, „Votul monahal”, în: *Telegraful Român*, 31-34, 15.08.1994, p. 5; Michelina TENACE, Richard ČEMUS SJ, Tomáš ŠPIDLÍČK, *Spiritualitatea Răsăritului Creștin. Vol. III. Monahismul*, Ed. Deisis, Sibiu, 2000 (mai ales capitolul despre sfaturile evanghelice, fecioria, ascultarea, sărăcia – pp. 41-103); Ștefan BITERE, *Drepturile și obligațiile monahilor în Ortodoxie*, Teză de doctorat, Universitatea „Lucia Blaga” Sibiu, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Disciplina Drept Bisericesc, coordonator științific Pr. Prof. Ioan FLOCA, susținută public la 18.07.2002 (cu câteva considerații despre voturile monahale în lumina rânduielilor canonice din trecut și prezent).

¹⁷⁰ Vezi notele 11-12 din Introducere, unde observăm folosirea termenului „vot monahal” în Statutul Bisericii Ortodoxe Române, Regulamentul vieții monahale, hotărârile sinodale, precum și în studiile de specialitate. Remarcăm și expresia de „vot sărbătoresc” folosită de art. 84 din vechiul Statut din 1925 pentru a desemna pe membrii comunităților monahale: „Mănăstirea este o comunitate religioasă de călugări sau de maici care se hotărăsc printr-un vot sărbătoresc a-și petrece viața în înfrânare, sărăcie și ascultare necondiționată” (*Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, publicat în MO 97 din 6 mai 1925, împreună cu *Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, sancționată prin Decretul Regal 1402/04.05.1925).

¹⁷¹ În acest sens, vezi Regula 53 a Sf. Vasile cel Mare: „Iar când se va descoperi înțelegerea și va începe a lucra priceperea, atunci se cade a lua făgăduința fecioriei, ca una ce este tare, rostită după voia cea bună și bine chibzuită” (*Rânduielile vieții monahale...*, p. 200); vezi și Regula 393 a aceluiași Părinte: „trebuie de îndată și chiar de la început să-l deșteptăm [sufletul] spre toate îndeletnicirile cele bune... Abia atunci vom putea considera și făgăduința fecioriei ca o hotărâre tare și izvorâtă din dorință și judecată sănătoasă” (*Rânduielile vieții monahale...*, p. 322).

¹⁷² Vorbind despre îmbrăcămintea monahală, Sf. Vasile cel Mare arată în

„făgăduința călugărească”¹⁷³, iar Sf. Ioan Casian (†435) menționează între Reguli „făgăduința sărăciei celei de bunăvoie”¹⁷⁴. Termenul este uzual de asemenea în tradiția canonică: „toți cei care făgăduind fecioria, își încalcă promisiunea” (Can. 19 Anc.¹⁷⁵); „nu am cunoscut făgăduințe ale bărbaților, decât ale celor care s-au numărat pe ei înșiși în rândul monahilor” (Can. 19 Vasile¹⁷⁶); „așa numiții pustnici... petrecând printre laici, bărbați și femei, defăimându-și propria făgăduință” (Can. 42 Trulan¹⁷⁷).

Singurul canon care folosește termenul de „vot” este 40 Trulan, vorbind despre vârsta aptă pentru a se hotărî cineva la viața monahală: „se cuvine ca votul vieții celei după Dumnezeu să fie primit atunci când acesta este deja cert și săvârșit din cunoaștere și judecată, după dezvoltarea deplină a rațiunii. Așadar, cel ce va avea de gând să se supună jugului monahal să nu fie mai tânăr de zece ani...”¹⁷⁸. Este interesant că termenul de vot este asociat aici capacității de discernământ, de a lua decizii pentru sine, de a-și manifesta voința, care ne trimite la ideea de consimțământ din dreptul civil, o condiție indispensabilă a încheierii actului civil. Votul apare așadar ca un termen canonic potrivit pentru a desemna capacitatea cuiva în Biserică, aptitudinea de a-și schimba starea în Biserică, de a intra într-un cin, de a-și asuma o nouă identitate etc.

Alternativ, Can. 2 Sofia arată că „legămintele monahilor conțin promisiunea ascultării și a uceniciei... fiindcă făgăduiesc nu să

Regula 54: „Este de folos o îmbrăcăminte deosebită care vestește oricui și înainte mărturisește despre *făgăduința noastră de a vieții după Dumnezeu*” (*Rânduielele vieții monahale...*, p. 201).

¹⁷³ Regula 302 a Sf. Vasile cel Mare: „Tu însă ai murit și te-ai răstignit lumii întregi căci, fugind de bogăția materială, mai vârtos ai iubit sărăcia și, sfințindu-te lui Dumnezeu, te-ai făcut avuția lui Dumnezeu... Oare nu vei păcătui lepădându-te de *făgăduința ta călugărească*?” (*Rânduielele vieții monahale...*, p. 288).

¹⁷⁴ Vezi Regula IV.14 a Sf. Ioan Casian: „Deși acolo fiecare frate, toată camera chinoviei o socotește drept avutul său și de toate lucrurile atât de mult se îngrijește, ca și când ar fi stăpânul lor, totuși fiecare, ținând minte *făgăduința sărăciei celei de bunăvoie*... se socotește pe sine drept un străin pentru toate (*Rânduielele vieții monahale...*, pp. 373-374).

¹⁷⁵ Pentru concordanță, vezi: Can. 3 I; 16 IV; 5, 44 Trulan.

¹⁷⁶ Concordanța la acest canon: Can. 7, 16 IV; 44 Trulan; 19 Anc.; 16 Cart.; 6, 18, 20, 60 Vasile.

¹⁷⁷ Canon fără concordanță.

¹⁷⁸ Pentru concordanță, vezi: Can. 15 IV; 14 Trulan; 18, 24 Vasile.

păstorească pe alții, ci să fie păstoriți”¹⁷⁹. Și în acest caz, termenul „legăminte” implică ideea de obligație, de angajament al monahului, el lăsându-se ținut de acum înainte de un anumit statut în Biserică, cu consecințe disciplinare în cazul încălcării lui.

În *Învățătura de credință creștin-ortodoxă* (2000) a Bisericii noastre persistă încă sintagma de „sfaturi evanghelice”, pe care monahul le transformă, prin hotărârea sa, în legăminte sau jurăminte pe viață: „sfaturile evanghelice sunt trei: sărăcia de bună voie, castitatea sau fecioria și supunerea față de un conducător duhovnicesc. Pentru îndeplinirea acestor sfaturi evanghelice se leagă cu jurământ cei ce îmbrățișează viața monahală”¹⁸⁰.

În mod interesant, în spațiul apusean, legătura dintre sfaturile evanghelice – al castității, al sărăciei și ascultării – și voturile monahale¹⁸¹ este subliniată în Can. 654 din Codul Canonic Catolic: „Prin profesiunea călugărească, membrii își asumă prin vot public cele trei sfaturi [evanghelice] ce trebuie respectate, sunt consacrați lui Dumnezeu prin slujirea Bisericii și sunt încorporați în institut cu drepturile și obligațiile stabilite de drept”¹⁸².

¹⁷⁹ Canon fără concordanță.

¹⁸⁰ *Învățătură de credință creștină ortodoxă*, tipărită cu aprobarea Sf. Sinod, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, p. 410.

¹⁸¹ Pentru bibliografie despre voturile monahale în spațiul apusean, la catolici, anglicani și protestanți, vezi: Danielle GAUTHIER, „Les vœux religieux face à une expérience de vie. D’une petite congrégation à l’«ermitage solidaire»”, în: *Revue de Droit Canonique*, 65, 2015, 1, pp. 219-230 (considerații asupra sărăciei și ascultării la congregațiile catolice); John BAYER (O. Cist.), „Living *toto corde*: Monastic Vows and the Knowledge of God”, în: Greg PETERS (ed.), *Exploring the Future of Christian Monasticisms*, Basel, Switzerland, 2019, pp. 2-16 (voturile monahale la călugării benedictini); José Rodríguez CARBALLO, „Les vœux religieux aujourd’hui. Réalité et enjeux”, în: *Revue de Droit Canonique*, 65, 2015, 1, pp. 231-238 (sensul votului sărăciei și ascultării în lumina cuvintelor Papei Francisc); Ierom. Pahomie MĂȚĂU, „Monahismul anglican. Trecut și prezent. Scurt istoric (II)”, în: *Telegraful Român*, 01.06.1996, nr. 21-22, pp. 3-4; Sister EVANGÉLINE, „The Monastic Life. A Charismatic Life in the Church”, în: *The Ecumenical Review*, 1979, 3, pp. 273-278 (despre chemarea monahală în Franța, și tentative de reviriment al monahismului în comunitățile protestante); Valeriu ANANIA, „Note și comentarii despre monahismul protestant”, în: *Ortodoxia*, IX, 1957, nr. 2, apr.-iun., pp. 357-362 (despre reînvierea unor comunități monahale protestante din: Taizé, în sudul Franței; Călugărițele ecumenice ale Mariei din Darmstadt, Germania; Comunitatea surorilor protestante de la Pomeyrol, Franța etc.).

¹⁸² *Codul de drept canonic...*, p. 441; vezi și Can. 598 §1 din Codul Canonic

Așadar, observăm că expresia de sfaturi evanghelice, existentă atât în tradiția catolică cât și în cea ortodoxă, ține de spiritualitatea creștină, arătând izvorul scripturistic al voturilor monahale de astăzi. Dar din punct de vedere al dreptului canonic, ceea ce îl diferențiază în Biserica Ortodoxă pe monah de mirean, care ar putea să practice benevol sfaturile evanghelice în lume, este asumarea lor solemnă, pentru toată viața, prin voturile monahale în cadrul slujbei de tundere în monahism. Termenul de vot monahal, de aceea, rămâne adecvat științei dreptului canonic de astăzi și în consonanță cu terminologia folosită în legislația Bisericii Ortodoxe Române.

I.2.2. Votul sărăciei (neagoniselii) în tradiția canonică a Bisericii și în dreptul canonic ortodox român

Votul sărăciei, numit și al neagoniselii, întemeiat scripturistic pe viața în comunitate benevolă de bunuri a Bisericii primare („și nici unul nu zicea că este al său ceva din averea sa, ci toate le erau de obște” – Fap. 4, 32), nu se reduce la lepădarea de bani și avuții, ci și la lepădarea de dorința de a poseda sau dobândi ceva, sau de a fi posedat de vreo grijă materială¹⁸³.

Nuanțele votului sărăciei le găsim explicate în câteva din vechile rânduieli monahale. În Regula 52 a Sf. Pahomie cel Mare (†348), de pildă, se spune că „noul intrat nu putea păstra la sine nimic din averea sa de mai înainte, nici măcar un ban”¹⁸⁴, iar din Regula IV-13 a Sf. Ioan Casian (†435) aflăm că „ar fi o mare încălcare de lege

Catolic, care menționează că în fiecare institut de viață consacrată „trebuie respectate sfaturile evanghelice ale castității, sărăciei și ascultării” (*Codul de drept canonic...*, pp. 403-405); cele trei sfaturi evanghelice sunt definite în Can. 599-601 din Codul menționat, ca imitări ale vieții lui Hristos; astfel, sfatul evanghelic al castității, „asumat pentru împărăția cerurilor... izvor al unei rodnicii mai bogate într-o inimă nedivizată, comportă obligația perfecte stăpâniri de sine în celibat” (Can. 599, p. 405); la rândul lui, sfatul evanghelic al sărăciei este o „imitare a lui Cristos care, bogat fiind, s-a făcut sărac pentru noi” și care comportă „viața săracă în realitate și în spirit, care trebuie trăită cu grijă în sobrietate și să rămână străină de bogățiile pământești” (Can. 600, p. 405); de asemenea, sfatul evanghelic al ascultării reprezintă „urmarea lui Cristos ascultător până la moarte, [și] obligă la supunerea voinței față de Superiorii legitimi care, când poruncesc conform constituțiilor, îl reprezintă pe Dumnezeu” (Can. 601, p. 405).

¹⁸³ Considerații despre semnificația votului sărăciei, în sens material și spiritual la: Pr. G.I. MANTZARIDIS, *Morala creștină...*, II, cap. „Fecioria și monahismul”, p. 335; F. HADDAD, „The Monastic Life...”, p. 69.

¹⁸⁴ *Rânduielile vieții monahale...*, p. 68.

dacă din gura monahului s-ar fi auzit asemenea cuvinte: cartea mea, condeiul meu, haina mea sau sandalele mele”¹⁸⁵. Întemeiat tot pe pasajul biblic de la Fapte 4, 32, Cuviosul Benedict de Nursia (†547) lămurea în Regula 33 că „îndeosebi se cade să smulgem cu rădăcină din mănăstire patima strângerii de averi... pentru că nimeni din frați nu mai ține în puterea lui nici trupul, nici voia sa...”¹⁸⁶.

Mai înainte de a analiza votul sărăciei în dreptul canonic astăzi, este cazul să observăm, în câteva exemple, conturarea lui în tradiția canonică și în legislația de stat bizantină. Votul sărăciei și-a găsit expresie canonică, de pildă, prin Can. 3 IV care a stabilit ca „niciun episcop, cleric sau monah să nu fie arendaș al unor averi sau să-și ia asupra lui însuși administrări lumești ale bunurilor”¹⁸⁷. Desigur, cerința sărăciei desăvârșite se aplica numai monahilor, canonul amintit constituind una din premisele ei. De asemenea, Can. 6 I-II a hotărât că „monahii sunt datori să nu dețină niciun lucru personal, ci toate bunurile lor să aparțină mănăstirii”, lăsându-le „libertatea să dispună mai înainte [de tundere sau intrare în mănăstire – n.n.] și să transfere bunurile lor oricăror persoane ar dori”¹⁸⁸.

La rândul ei, legislația bizantină a stabilit prin Novela 5, Cap. 3 (14 aprilie 535)¹⁸⁹ și Novela 123, Cap. 36 (mai 546)¹⁹⁰ a împăratului Iustinian ca monahii să mănânce și să doarmă în comun,

¹⁸⁵ *Rânduielele vieții monahale...*, p. 373.

¹⁸⁶ *Rânduielele vieții monahale...*, pp. 416-417.

¹⁸⁷ Vezi pentru concordanță: Can. 6, 81, 83 Ap.; 7 IV; 10 VII; 11 I-II; 16 Cart.

¹⁸⁸ Vezi pentru concordanță: Can. 19 VII; pentru modul de administrare a bunurilor mănăstirilor în Bizanț, potrivit rânduielilor fiecărui loc, vezi Konstantinos SMYRLIS, „The Management of Monastic Estates. The Evidence of the Typika”, în: *Dumbarton Oaks Studies*, 2000, pp. 245-261; pentru raporturile cu legislația civilă de stat, vezi Peter CHARANIS, „The Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire”, în: *Dumbarton Oaks Papers*, 4, 1948, pp. 51-118.

¹⁸⁹ Novela 5 a lui Iustinian (14 aprilie 535), cu titlul „Despre monahi”, la capitolul 3 stabilea: „Voim ca [monahii] să mănânce împreună, să doarmă în comun în același loc, și să fie așezați într-o singură casă... de altfel voim ca toți monahii reuniți în comunitate să locuiască în locurile numite *chinovia* [*cænobia*], care înseamnă locul unde se petrece viața în comun” (Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 106).

¹⁹⁰ Novela 123 a lui Iustinian (mai 546), intitulată „Despre preasfințirii episcopi, preacucernicii clerici și preacuvioșii monahi iubiți de Dumnezeu”, la capitolul 36 hotăra că „în toate mănăstirile numite *chinovia*[le] (*cænobia*), monahii dorm fiecare separat dar în același apartament, dându-și reciproc mărturia unei vieți caste...” (Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 129-130).

în chinovia lor, iar prin Novela 133, Cap. 1 (17 aprilie 539) a lui Iustinian s-a hotărât ca „monahii să nu aibă nimic al lor propriu și să fie mereu împreună”¹⁹¹. În reflexie la Can. 3 IV care interzicea clericilor și monahilor să fie arendași sau administratori de bunuri, împăratul Iustinian a stabilit prin Novela 123, Cap. 6 (mai 546), că niciun episcop, cleric sau monah nu poate „să fie numit în nume propriu colector de redevențe fiscale, administrator de bunuri publice sau private, curator al unei case, avocat în urmărirea unui proces, sau garant pentru astfel de scopuri”¹⁹². Novela enunță astfel o listă de demnități civile incompatibile cu chemarea clericală sau monahală.

În ce privește bunurile cu care monahii intrau în mănăstire, Mandatul împăraților Teodosie II și Valentinian III (14 ianuarie 434)¹⁹³ încorporat ulterior în Codul lui Iustinian (529-534), Cartea I.3.20¹⁹⁴, precum și Novela 123, Cap. 42 (mai 546) a lui Iustinian¹⁹⁵, au hotărât că aceste bunuri aparțin mănăstirii în care se închinoviau monahii și nu puteau fi luate cu ei în alte mănăstiri. Excepțiile făceau cazurile în care monahii mureau cu moștenitori civili rămași în lume (soți, părinți, copii), regulile de împărțire a succesiunii între mănăstire și moștenitorii civili urmând să le observăm în capitolul dedicat paralelelor cu legislația civilă.

Votul sărăciei în dreptul canonic ortodox român este exprimat

¹⁹¹ Novela 133 a lui Iustinian (17 aprilie 539) poartă titlul „Despre viața monahilor”, iar în capitolul 1 se scrie: „interzicem categoric monahilor să locuiască separat și să aibă chilia particulare astfel încât să fie complet singuri... [și] ordonăm ca monahii să nu aibă nimic al lor propriu și să fie mereu împreună” (Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 138).

¹⁹² Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 122-123.

¹⁹³ *Roman State & Christian Church...*, II, nr. 421, pp. 698-699.

¹⁹⁴ Codul lui Iustinian (529-534), Cartea I, 3 („Despre episcopi și clerici... și asceți și monahi și privilegiile lor”), Cap. 20: „Dacă un preot sau diacon... sau un monah, sau o femeie consacrată vieții solitare au murit fără să facă testament și fără să fi lăsat ascendenți de niciun sex, nici copii, nici alți părinți sau soți, bunurile pe care le-au lăsat aparțin bisericii sau mănăstirii căreia i-au fost destinați” (Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 82).

¹⁹⁵ Novela 123 a lui Iustinian (mai 546) („Despre preasfințiții episcopi, preacucernicii clerici și preacuvioșii monahi iubiți de Dumnezeu”), capitolul 42 („Despre monahul care-și părăsește mănăstirea”): „Dacă un monah își părăsește mănăstirea pentru a intra în alta, ordonăm ca toate bunurile pe care le posedă la timpul ieșirii să aparțină aceleiași mănăstiri [de origine – n.n.]” (Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 133).

mai întâi în art. 2 din *Regulamentul Monahal*, care definește mănăstirea prin prisma făgăduințelor monahale: „Mănăstirea este un așezământ de rugăciune în care viețuiește o obște de călugări sau călugărițe care au făgăduit înaintea lui Dumnezeu, în cadrul slujbei solemne de intrare în monahism, să-și petreacă viața în înfrânare, în sărăcie de bună voie și ascultare”. Acesta este reluat, mai succint, de art. 74 (1) din *Statutul Bisericii*: „Mănăstirea este o comunitate de călugări sau călugărițe care s-au hotărât în mod liber să-și ducă viața în înfrânare, sărăcie de bunăvoie și ascultare”¹⁹⁶.

Reflectând dispozițiile canoanelor și ale nomocanoanelor despre neagoniseala monahilor, art. 85 din *Regulamentul Monahal* amintește că monahii „sunt datori să aibă toate lucrurile și masa de obște, iar acolo unde o astfel de rânduială lipsește, conducătorii mănăstirilor trebuie să o introducă, întrucât fără ea călugării nu-și pot trăi votul neagoniselii”. Starețul este supus aceleiași rânduieli și este „doar administratorul bunurilor mănăstirești... tot atât de sărac ca toți ceilalți care au depus voturile monahale” (art. 40 din același *Regulament*). Cerșetoria monahilor sau adunarea de colecte bănești sau materiale fără aprobarea Chiriarhului este cu desăvârșire interzisă (art. 97, lit. c-d din *Regulament*¹⁹⁷), această problemă făcând obiectul mai multor hotărâri sinodale¹⁹⁸.

În fine, regula ca bunurile monahilor să aparțină mănăstirii enunțată în Can. 6 I-II este consacrată în art. 142 din *Regulamentul Monahal*: „Bunurile monahilor și monahiilor aduse de dânșii în mănăstire ca și cele dobândite în orice mod în timpul monahismului, rămân după deces mănăstirii de care au ținut în ultimul timp

¹⁹⁶ Reamintim că toate citările se fac din ultima ediție a Statutului Bisericii Ortodoxe Române, cea publicată în 2022.

¹⁹⁷ Art. 97 din *Regulamentul Monahal*: „c) Cerșetoria este interzisă cu desăvârșire clericilor monahi, monahiilor (monahilor), fraților sau surorilor din mănăstire sub orice formă. Celor care s-ar afla cerșind prin orașe și sate, să li se facă cunoscut să se întoarcă în cel mai scurt timp la metania lor, iar de nu se vor supune, atunci să fie deferiți judecății Consistoriului Monahal; d) Eventualele colecte pentru nevoile unor mănăstiri se pot face numai cu aprobarea Chiriarhilor eparhiilor respective și acordul preoților din parohii”.

¹⁹⁸ Vezi, de pildă, Hot. Sf. Sinod 4325/1993 privind necesitatea luării de măsuri privind pe falșii călugări și călugării cerșetori, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXI, 1993, 7-9, iul.-sep., pp. 203-204; aceasta, dimpreună cu altele mai noi, le analizăm la capitolul care abordează în paralel votul sărăciei și drepturile de proprietate din legislația civilă.

al vieții lor”¹⁹⁹. Dispoziția este reluată, de asemenea, de art. 196 din *Statutul Bisericii*: „Bunurile călugărilor și călugărițelor aduse cu dânsii sau donate mănăstirii la intrarea în monahism, precum și cele dobândite în orice mod în timpul viețuirii în mănăstire rămân în totalitate mănăstirii de care aparțin și nu pot face obiectul revendicărilor ulterioare”²⁰⁰.

Prin Hotărârea Sf. Sinod 945/2012²⁰¹ și art. 55 (4) din *Regulamentul bunurilor bisericești* (2019)²⁰² s-au stabilit regulile prin care un monah poate dispune de bunurile sale în timpul viețuirii în mănăstire, astfel încât să nu se atingă votul neagoniseli. Acestea și multe alte aspecte problematice ce țin de drepturile de proprietate și de succesiune ale monahului²⁰³, recunoscute de Codul Civil în baza capacității sale civile, le discutăm în capitolul al III-lea.

Votul sărăciei, enunțat în mod ideal, pare că nu lasă loc de asemenea dispute civile, însă o serie de chestiuni nu sunt acoperite suficient de clar de norma canonică: problema salariului, pensiei sau a altor venituri ale monahilor; drepturile de autor pentru creațiile artistice sau intelectuale; bunurile personale de chilie; bunurile moștenite; bunurile sacre, obiecte de cult sau darurile primite etc. De aceea numai cazurile practice ne vor putea da o înțelegere corectă și echilibrată a acestui vot, privit mai curând ca neagoniseală

¹⁹⁹ În privința moștenirii monahilor, primite sau dăruite, pentru perioada mai veche din Evul Mediu până în sec. XIX, vezi Ovid SACHELARIU, „Moștenirea monahilor în vechile noastre orânduiri juridice”, în: *Glasul Bisericii*, 1969, 1-2, ian.-feb., pp. 103-110; Bogdan ATANASIU, „Testamente de monahi putneni din secolul al XVIII-lea”, în: *Analele Putnei*, VI, 2010, 1, pp. 175-200.

²⁰⁰ Pentru o privire asupra bunurilor monahilor în general, vezi Pr. Cosmin PANȚURU, „Regimul canonic, statutar și regulamentar privind averea monahilor”, în: *Analele Universității de Vest din Timișoara*, seria Teologie, 24, 2018, pp. 77-87 (cu considerații și asupra integrării monahilor în sistemul de asigurări sociale de sănătate prin legislația civilă).

²⁰¹ *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 142-145 (conținutul ei îl arătăm în subcapitolul aferent votului sărăciei).

²⁰² *Regulamentul administrării bunurilor bisericești*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019 (conținutul art. 55, alin. 4 îl discutăm la subcapitolul privind votul sărăciei).

²⁰³ Asupra acestui subiect, vezi: Protos. Iustin TABAN, „Moștenirea bunurilor monahilor în Dreptul bisericesc și interferențe cu prevederile Codului Civil”, în: Pr. George GRIGORIȚĂ (coord.), *Forme de organizare și funcționare a monahismului ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane*, Actele simpozionului organizat de Patriarhia Română în zilele de 24-26 mai 2021, Ed. Basilica, București, 2024, pp. 792-814.

decât ca sărăcie *ad litteram* după modelul franciscan²⁰⁴.

I.2.3. Votul fecioriei în tradiția aghiografică și canonică a Bisericii și în dreptul canonic ortodox român

Votul fecioriei, numit uneori și al castității²⁰⁵, cu temeiul evanghelic la Matei 22, 30 („nu se însoară, nici nu se mărită, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu din cer”), nu înseamnă doar abținerea de la relațiile sexuale sau procreare, ci comportă, totodată, o feciorie a simțurilor. Despre aceasta vorbește Sf. Vasile cel Mare: „însăși viața și obiceiurile vieții [monahului] trebuie să fie feciorelnice... căci poți și prin cuvânt să curvești și cu ochiul să preacurvești și cu auzul să te spurci, și în inimă să primești necurăție și cu mâncarea și

²⁰⁴ Pentru votul sărăciei ca element definitoriu al ordinului franciscan și relația călugărilor cu proprietatea, vezi: *Encyclopedia of monasticism...*, pp. 497-507; Malcolm LAMBERT, *Franciscan Poverty: The Doctrine of the Absolute Poverty of Christ and the Apostles in the Franciscan Order, 1210-1323*, London: SPCK, 1961.

²⁰⁵ Pentru semnificația celibatului monahal, vezi: Pr. Constantin RUS, „Starea civilă a clerului și celibatul după legislația Sinodului al VI-lea ecumenic”, în: *Ortodoxia*, LVIII, 2007, nr. 4, sep.-dec., pp. 10-48 (despre celibatul episcopilor, oprirea căsătoriei călugărilor etc.); Pr. Irime MARGA, „Celibat și monahism după sfintele canoane”, în: Pr. George GRIGORIȚĂ (coord.), *Forme de organizare și funcționare a monahismului ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane*, Actele simpozionului organizat de Patriarhia Română în zilele de 24-26 mai 2021, Ed. Basilica, București, 2024, pp. 186-210 (cu reflecții despre interdicția monahilor de a fi nași de cununie, a mirenilor de a fi nași de călugărie, despre celibatul episcopilor etc.); pentru votul castității și abordarea lui comparată în raport cu căsătoria, vezi: Pr. Mircea CRICOVEAN, „Sfânta Taină a Căsătoriei și virtutea fecioriei în așezămintele Sfinților Părinți”, în: *Altarul Banatului*, 2011, 10-12, pp. 55-67; Pr. Vasile GAVRILĂ, „Fecioria și căsătoria în vocația sfințeniei”, în: *Ortodoxia*, LVIII, 2007, nr. 3, iul.-aug., pp. 141-171 (unde autorul consideră că „monahismul nu este apanajul călugărilor, ci este o dimensiune a Bisericii... monah poate fi cel care a dobândit unitatea duhovnicească atât cu el însuși, cât și cu Dumnezeu” – p. 143); Florin BOTEZAN, „Monahism și căsătorie. O analiză din perspectiva dobândirii Împărăției Cerurilor”, în: *Altarul Reîntregirii*, 2011, 2, pp. 23-45; ca lucrări străine, în același demers comparat, vezi: H.E.J. COWDREY, „Celibacy: Christian”, în: *Encyclopedia of Monasticism...*, pp. 264-265 (despre celibat în raport cu sfatul evanghelic al castității); Metrop. ANTONIE OF SUROJ, *Asceticism and marriage*, Ed. Doxologia, Iași, 2014 (o abordare comparată între cele două forme de viață, și posibilitatea împletirii lor); Arhim. Vassilios GONDAKAKIS, „Monastic Life as True Marriage”, series *Mount Athos 4*, Alexander Press, Montreal, 1996 (despre lărgirea erosului și transfigurarea lui prin căsătoria spirituală cu Hristos, vezi pp. 23, 26-27).

băutura nemăsurată să calci legile curăției feciorelnice”²⁰⁶. În fond, este o extrapolare a cuvântului Mântuitorului: „Că oricine se uită la femeie, poftind-o, a și săvârșit adulter cu ea în inima lui” (Mat. 5, 28).

Reducerea fecioriei la virginitatea trupească este rodul gândirii seculare care disociază trupul de suflet, și care pune accentul doar pe înfrânarea exterioară. În fapt, votul castității, după o înțelegere completă, însumează „castitatea gândurilor (a nu gândi răul), a inimii (a nu purta răul cuiva), a limbii (a nu vorbi răul), a urechilor (a nu asculta răul) și a ochilor (a nu vedea răul, a nu râvni rău). Castitatea trupească îi urmează”²⁰⁷. Aceasta este ceea ce s-a numit întreita feciorie – a trupului, a minții, a inimii²⁰⁸. Pe de altă parte, candidatul la călugărie făgăduiește să se păzească pe sine în „feciorie, întreaga înțelepciune și cucernicie” (Molitifelnic, 2013)²⁰⁹. Expresia acoperă, potrivit Sf. Sofronie Saharov, atât pe cei care nu au cunoscut relațiile trupești și care făgăduiesc fecioria, cât și pe cei care au fost căsătoriți ori au avut relații trupești și care făgăduiesc „întreaga înțelepciune și cucernicie”, adică desăvârșita înfrânare pentru restul vieții²¹⁰.

Fecioria nu urmărește mortificarea erosului din inima monahului, ci preschimbarea acestuia în eros dumnezeiesc, anticipând viața feciorelnică a oamenilor în Împărăția lui Dumnezeu, având deci „în veacul de acum caracter eshatologic” (G. Mantzaridis)²¹¹. Ea nu poate fi înțeleasă ca o antiteză a căsătoriei și nici ca „piedică serioasă pentru înmulțirea omenirii” (*Învățătura de credință creștină ortodoxă*, 2000)²¹², acestea fiind ecouri ale unei gândiri secu-

²⁰⁶ „Dreptarul (Regulamentul) Sfântului Vasile cel Mare cuprinzând teoria și practica monahismului de obște”, în: *Rânduielele vieții monahale...*, p. 172.

²⁰⁷ F. HADDAD, „The Monastic Life...”, p. 69.

²⁰⁸ Pentru semnificația fecioriei sub acest aspect întreit, vezi Mon. M. GRĂPEANU, *Monahismul ca semn al Împărăției...*, p. 148.

²⁰⁹ Molitifelnic, publicat cu aprobarea Sf. Sinod și binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2013, p. 575.

²¹⁰ Arhim. Sofronie SAHAROV, *Despre temeiurile nevoinței ortodoxe*, traducere de ierom. Rafail NOICA, Alba-Iulia, 1994, p. 79.

²¹¹ Pr. G.I. MANTZARIDIS, *Morala creștină...*, II, Cap. „Fecioria și monahismul”, p. 335.

²¹² Unei astfel de concepții îi este tributară Învățătura de credință ortodoxă a Bisericii noastre, exprimată în răspunsul la întrebarea 236 „Ce este castitatea sau fecioria?”, și care pare o apărare de concepte seculare căzând în însăși logica lor: „Fecioria este ținută de atât de puțini, încât ea nu va putea fi niciodată o

lare și nihiliste, care neagă realitatea veacului ce va să vină. Fecioria este în fapt o depășire a limitărilor *erosului* omenesc și o căutare a comuniunii de tip *agape* cu întreaga Biserică, după modelul comunității creștine primare.

Pusă în relația cu Hristos, căci își găsește rostul numai fiind hristocentrică, fecioria monahului a fost înțeleasă ca logodire²¹³ sau nuntă²¹⁴ cu Mirele Hristos. Aici este cazul să oferim câteva exemple din tradiția aghiografică a Bisericii, pentru că asimilarea fecioriei monahului ca stare de nuntă în Biserică a început în scrierile aghiografice, iar concepția s-a reflectat în tradiția canonică prin considerarea stării monahale ca incompatibilă cu căsătoria.

Astfel, fecioarele, mucenițele și monahiile, mai ales, se defineau și erau văzute ca mirese ale lui Hristos. De pildă, din viața Sfintelor Mucenițe Ripsimia și Gaiani (†335), pomenite la 30 septembrie, aflăm răspunsul egumenei Gaiani în fața trimișilor împăratului Dioclețian, care veniseră la acea mănăstire s-o ia pe Ripsimia pentru a deveni soție împăratului: „Iată, Ripsimia și toate fecioarele acestea sunt logodite cu Împăratul Ceresc și nu este cu puțință ca vreuna dintr-însele să se amestece cu nunta cea pământescă”²¹⁵. Logodirea cu Hristos, așadar, se făcea încă de la depunerea făgăduințelor monahale, fie că se pecetluia sau nu cu moartea mucenicească. Un alt exemplu este cel al Sfintei Mari Mucenițe Ecaterina (†305), prăznuită la 25 noiembrie, căreia i s-a arătat Maica Domnului, zicând către Mântuitorul: „«Dă-i, Fiul Meu, inel de logodnă și o fă pe dânsa mireasa Ta». Atunci Stăpânul Hristos i-a dat ei un inel preafrumos, zicând: «Iată, astăzi te primesc pe tine mireasa Mea veșnică... deci să nu mai primești nicidecum arvună de la alt mire pământesc»”²¹⁶. Această tradiție s-a păstrat până astăzi la

pedică serioasă pentru înmulțirea omenirii și cu atât mai puțin un pericol pentru existența ei” (*Învățătură de credință creștină ortodoxă...*, p. 411).

²¹³ „Fecioria (și, în particular, viața monahală) este o logodire cu Mirele Ceresc în lumina împărăției ce va veni” (Pr. V. GAVRILĂ, „Fecioria și căsătoria...”, p. 143).

²¹⁴ „Monahismul e o nuntă. Și, prin urmare, Hristos este întotdeauna Mirele” (Arhim. EMILIANOS, *Cateheze și cuvântări. 2. Viața în Duh*, traducere de diac. Ioan I. ICĂ jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 143).

²¹⁵ *Viețile Sfinților pe luna Septembrie*, retipărite și adăugite cu aprobarea Sf. Sinod, ediția a II-a, Ed. Episcopiei Romanului, 1999, pp. 392-395.

²¹⁶ *Viețile sfinților pe luna Noiembrie*, retipărite și adăugite cu aprobarea Sf. Sinod, ediția a II-a, Ed. Episcopiei Romanului, 2000, pp. 450, 453.

Muntele Sinai, unde pelerinii pot cumpăra inelul cu numele Sfintei Ecaterina, și, dincolo de reinterpretația comercială a ei, observăm un ethos al fecioriei și al consacrării lui Dumnezeu care s-a perpetuat în conștiința Bisericii²¹⁷.

Însă nu doar fecioarele erau numite mirese ale lui Hristos, ci avem exemple și de sfinți bărbați cuvioși în acest sens, căci în relația cu Hristos-Mirele, sufletul (ψυχή – feminin în greacă) e văzut ca mireasă, indiferent de genul bărbătesc sau femeiesc. Citim, de pildă, în viața Sf. Apostol Simon Zilotul (sec. I), sărbătorit la 10 mai, identificat de tradiția aghiografică cu mirele de la nunta din Cana Galileii, că acesta „și mireasa sa și toate cele lumești le-a trecut cu vederea pentru dragostea lui Dumnezeu... și și-a făcut sufletul său mireasă Celui fără de moarte, numărându-se în ceata ucenicilor lui Hristos”²¹⁸. La fel aflăm în viața Fericitului Petru de Rostov (†1290), serbat la 30 iunie, că acesta, „dezlegându-se de însoțirea trupească, s-a însoțit Domnului prin Duhul, întru rânduiala monahicească; căci a luat pe sine îngerescul chip al monahilor”²¹⁹.

În privința monahilor care ar vrea să se căsătorească, o voce de mare autoritate în Biserică a fost cea a Sf. Ioan Gură de Aur (†407), care arată incompatibilitatea între căsătoria cu Hristos și orice altă nuntă pământească, cea din urmă devenind adulter sau preacurvie: „Dreaptă instituire este căsătoria... Tu însă nu te mai poți căsători, ai fost căsătorit o dată. A părăsi căsătoria ce ai făcut-o cu Mirele cel ceresc și a te căsători cu o femeie înseamnă a săvârși preacurvie, oricâta ai căuta tu să numești acest lucru căsătorie; și este o preacurvie cu atât mai cumplită, cu cât Dumnezeu este superior oamenilor”²²⁰.

²¹⁷ Aceste formule aghiografice au fost preluate, de pildă, în Codul Canonic Catolic (2004) în vigoare astăzi în Biserica Catolică, prin Can. 604, §1. Acesta vorbește despre ordinul fecioarelor consacrate care „exprimându-și hotărârea sfântă de a-l urma pe Cristos mai îndeaproape, sunt consacrate lui Dumnezeu de Episcopul diecezan după ritul liturgic aprobat, se logodesc mistic cu Cristos, Fiul lui Dumnezeu, și se dedică slujirii Bisericii” (*Codul de drept canonic...*, p. 407). Este una din cele mai explicate și fidele raportări la tradiția aghiografică a primului mileniu creștin, când Biserica nu era încă divizată în formele ei de viață ascetică și mistică, între Apus și Răsărit, cel puțin în primele secole.

²¹⁸ *Viețile sfinților pe luna Mai*, retipărite și adăugite cu aprobarea Sf. Sinod, ediția a II-a, Ed. Episcopiei Romanului, 2002, p. 191.

²¹⁹ *Viețile sfinților pe luna Iunie*, retipărite și adăugite cu aprobarea Sf. Sinod, ediția a II-a, Ed. Episcopiei Romanului, 2002, p. 512.

²²⁰ Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Despre feciorie. Apologia vieții monahale. Despre*

Observând aceste exemple din tradiția aghiografică și patristică a Bisericii, înțelegem de ce tradiția canonică s-a ocupat, cu precădere, despre clarificarea relației dintre feciorie și căsătorie și a incompatibilității între acestea.

Astfel, din punct de vedere canonic, votul fecioriei a însemnat mai întâi oprirea desfrâului, concubinajului sau căsătoriei celor care se angajau în viața monahală, existând o evoluție în pedagogia cu care Biserica a apărut valoarea castității. Can. 19 Ancira a fost primul care a impus celor ce calcă promisiunea fecioriei „hotărârea pentru cei căsătoriți a doua oară”²²¹, fiind vorba însă de un canon timpuriu, în perioada în care monahismul nu se dezvoltase. Canonul se referea mai ales la novicii de mănăstire, echivalentul rasoforilor de astăzi, care încă nu depuseseră voturile definitive și care puteau să primească a doua nuntă cu penitența opririi pentru 1-2 ani de la Împărtășanie²²².

Sf. Vasile cel Mare este categoric în Can. 6 afirmând că „desfrăurile persoanelor canonice să nu fie catalogate drept căsătorie, ci unirea lor să fie sub orice chip desfăcută”²²³, impunând pentru cei ce calcă făgăduința fecioriei „pedeapsa pentru cei desfrânați” (Can. 19 Vasile)²²⁴, care ar indica 7 ani oprire de la Împărtășanie. El revine însă și precizează că fecioara, în calitatea ei de „mireasa lui Hristos” (Can. 18 Vasile)²²⁵ precum și monahul, ca om ațerosit

creșterea copiilor, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007, p. 382.

²²¹ Vezi pentru concordanță: Can. 3 I; 16 IV; 5, 44 Trulan.

²²² Potrivit Can. 4 al lui Vasile cel Mare, menționat anterior.

²²³ Vezi pentru concordanță: Can. 15, 16 IV; 4 Trulan; 18, 20, 60 Vasile.

²²⁴ Can. 19 Vasile cel Mare: „[cei ce] s-au numărat pe ei înșiși în rândul monahilor, care se pare că în chip tacit acceptă celibatul... să fie întrebați și să se obțină de la ei făgăduință clară, încât, dacă se duc spre viața cea iubită de trup și de plăcere, să fie supuși pedepsei pentru desfrânați” (Vezi pentru concordanță: Can. 7, 16 IV; 44 Trulan; 19 Anc.; 16 Cart.; 6, 18, 20, 60 Vasile).

²²⁵ Can. 18 Vasile cel Mare: „În privința fecioarelor căzute, care au făgăduit Domnului o viață în sfințenie, dar apoi, fiindcă au căzut în păcatele trupului, și-au încălcat jurămintele lor... consider că trebuie să fim atenți cu acrivie la chestiunea care se arată evidentă... dacă o văduvă este supusă unei pedepse foarte grele, ca una ce a lepădat credința în Hristos, ce trebuie să considerăm în privința unei fecioare, care este mireasa lui Hristos și vas sfânt atribuit Stăpânului?... Așadar, o văduvă este judecată precum o sclavă care s-a necinstit, iar o fecioară este supusă pedepsei pentru adulteră” (Vezi pentru concordanță: Can. 15, 16 IV; 4 Trulan; 6, 19, 20, 60 Vasile).

lui Dumnezeu, trebuie judecați mai aspru decât mirenii, ca preadesfrânați. De aceea ei trebuie să împlinească „perioada pentru păcatul adulterului” (Can. 60 Vasile)²²⁶, adică 15 ani oprire de la Împărtășanie.

Cu aceeași severitate a fost tratată diaconița, obligată la castitate după hirotésie, potrivit Can. 15 IV: „O femeie să nu fie hirotonită diaconiță înainte de vârsta de patruzeci de ani... Iar dacă, după ce a primit hirotesia și după ce a rămas un timp în slujire, se oferă pe ea însăși spre căsătorie, disprețuind harul lui Dumnezeu, una ca aceasta să fie anatematizată împreună cu cel care a fost unit cu ea”²²⁷. Observăm așadar că o diaconiță care-și încălca votul castității, după canonul amintit, nu era primită nici măcar între laici, ci era scoasă cu totul din Biserică, anatema fiind o pedeapsă mai gravă decât excomunicarea.

La aceste pedepse deosebit de aspre Biserica va renunța treptat, prin canoanele elaborate de Sinoadele următoare, arătând o dinamică a pedagogiei ei canonice și o dezvoltare a iconomiei pastorale.

Canoanele care au abordat chestiunea căsătoriei monahilor cu autoritate de sinod ecumenic au fost Can. 16 IV (451) și, ulterior, Can. 44 Trulan (691-692). Astfel, Can. 16 IV a pedepsit căsătoria monahilor cu excomunicarea, lăsând totuși la iconomia episcopului posibilitatea împlânzirii acestei pedepse: „Nu este permis ca o fecioară care s-a dedicat Domnului Dumnezeu, de asemenea, nici monahilor, să încheie vreo căsătorie. Iar dacă ar fi cumva descoperiți că fac aceasta, să fie excomunicați. Însă am hotărât ca episcopul locului să aibă autoritatea de a fi îndurători față de ei”²²⁸.

În sprijinul autorității Can. 16 IV a venit legislația bizantină, prin Novela 5, Cap. 8 a lui Iustinian (535) privind pe monahii care se căsătoresc. Ea a dispus excluderea dintre „clerici” a (iero)monahului respectiv, ca incompatibil cu viața de slujitor al Bisericii: „Dacă deci monahul admis în ordinele monahale vrea să se căsătorească,

²²⁶ Can. 60 Vasile cel Mare: „Dacă cea care a făgăduit fecioria și-a încălcat promisiunea, va împlini perioada pentru păcatul adulterului în iconomia vieții singuratice. Același lucru este valabil și pentru cei care au făgăduit viața monahală și au căzut” (Vezi pentru concordanță: Can. 15, 16 IV Ec.; 4 Trulan; 6, 18, 20 Vasile).

²²⁷ Vezi pentru concordanță: Can. 19 I; 14, 40 Trulan; 44 Vasile.

²²⁸ Vezi pentru concordanță: Can. 7 IV; 44 Trulan, 19 Anc.; 16 Cart.; 6, 18, 19, 20, 60 Vasile.

va fi desăvârșit exclus din numărul clericilor, căci a amestecat viața solitară și monahală cea dintâi cu viața lumească; el va deveni pe viitor un simplu particular”²²⁹. De vreme ce termenul de „clerici”, la acea epocă, prezenta încă o oarecare ambiguitate, e posibil ca monahii să fi fost socotiți ca făcând parte din clerul inferior, prin extensie față de ipodiaconi, citeți și cântăreți²³⁰. Excluderea monahului nu ar fi presupus deci o caterisire sau revocare a hirotoniei (pe care monahul nu o avea), ci un fel de excludere din monahism, după natura celei de astăzi, în urma constatării stării de incompatibilitate între căsătorie și monahism.

Can. 44 Trulan, corectând pedeapsa radicală a excomunicării stabilită de Can. 16 IV, a dat epitimia pentru cei desfrânați, adică 7 ani de oprire de la Împărtășanie, sau 15 ani, ca pentru adulteri (Can. 60 Vasile), dacă avem în vedere consacrarea monahilor și monahiilor ca persoane logodite cu Dumnezeu: „Un monah prins în desfrânare sau care-și ia o femeie spre comuniunea căsătoriei și spre conviețuire să fie supus, conform canoanelor, pedepselor pentru cei desfrânați” (Can. 44 Trulan)²³¹.

Asupra individualizării epitimiei se pronunță, mai târziu, Can. 16 Ioan Ajunătorul, propunând micșorarea ei de la 7/15 ani până la 2 ani, cu condiția împlinirii unui post mai aspru, care dacă este călcat reactivează pedeapsa inițială²³². A existat și propunerea radicală a Sf. Nichifor Mărturisitorul pentru monahul care nu părăsește căsătoria, Can. 35 Nichifor socotind că „se cuvine să fie supus anatemei”²³³. Totuși anatema e ultima pedeapsă întrebuintată de

²²⁹ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 109.

²³⁰ La Sinodul de la Trulan (691-692), monahii, numiți asceți, vor fi delimitați definitiv de clerici; vezi în acest sens comentariul pr. Răzvan PERȘA la stările bisericești enumerate de Can. 77 Trulan (*Canoanele Bisericii Ortodoxe...*, I, p. 108).

²³¹ Vezi pentru concordanță: Can. 16 IV: 19 Anc.; 6, 18, 19, 20, 60 Vasile.

²³² Can. 16 Ioan Ajunătorul: „Canonul 44 al Sinodului al Șaselea poruncește ca monahul care a desfrânat să nu fie sub epitimie mai mult decât mirenii. Și cred că este potrivit ca acest canon să predomine, ca unul care este mai târziu și mai blând. Iar noi, spune Ioan Ajunătorul, propunem pentru cel care a desfrânat să nu se împărtășească timp de doi ani, dacă se străduiește să aibă parte de mâncare uscată după ceasul al nouălea și să facă douăzeci și cinci de metanii. Iar dacă ar fi neglijent, atunci să împlinească timpul hotărât de către Părinți” (Canon fără concordanță).

²³³ Can. 35 Nichifor: „În cazul în care un monah, lepădând Sfânta Schimă, va mânca carne și își va lua o femeie, dacă nu se întoarce, se cuvine să fie supus

Biserică, echivalentă cu damnarea sufletului²³⁴, iar excomunicarea a fost și ea lăsată deoparte de Can. 44 Trulan. Astfel, este nevoie să privim cu rezervă aceste canoane ale Sfinților Părinți și canoane întregitoare, care au cel mult valoare de interpretare a tradiției canonice și nu au autoritatea normativă a Canoanelor Sinoadelor Ecumenice și Locale.

Revenind la dispozițiile Can. 16 IV și 44 Trulan, observăm că acestea au suscitât interesul și comentariile canoniștilor: Teodor Balsamon (†1199)²³⁵, N. Milaș (1931)²³⁶, C. Dron (1935)²³⁷ precum și autorul *Pidalionului* (1844)²³⁸. Astfel, canoniștii menționați consideră că iconomia aplicată de episcop monahilor căsătoriți se referă mai ales la aprecierea timpului opririi de la Împărtășanie în funcție de pocăința monahului, fără să presupună validarea căsătoriei.

Ne întrebăm, totuși, dacă Biserica Răsăritului, confruntată și ea desigur cu realitatea de facto a căsătoriei monahilor care-și abandonau vocația, aplicând iconomia pastorală, nu va fi considerat suficientă oprirea de la Împărtășanie fără să mai ia alte măsuri în privința căsătoriei. În acest sens, părinții care au elaborat Can. 44 Trulan vor fi acceptat eventualitatea ca monahul să nu părăsească căsătoria nici măcar după cei 7/15 ani de oprire de la Împărtășanie, caz în care iconomia episcopului locului ar fi urgentat rezolvarea acestei incompatibilități prelungite între căsătorie și starea monahală. De aceea nu excludem ipoteza ca, în contextul Sinodului Trulan (691-692), episcopii, având „autoritatea de a fi îndurători” (Can. 16 IV),

anatemii și să îmbrace prin constrângere hainele monahale și să fie închis în mănăstire” (Canon fără concordanță).

²³⁴ Pentru reflecții asupra pedepselor graduale ale Bisericii, mergând până la anatemă, vezi Pr. Nicolae V. DURĂ, „Precizări privind unele noțiuni ale Dreptului canonic bisericesc (depunere, caterisire, excomunicare sau afurisire și anatemă) în lumina învățăturii ortodoxe. Studiu canonic”, în: *Ortodoxia*, XXXVIII, 1987, nr. 2, apr.-iul., pp. 84-135; XXXVIII, 1987, nr. 3, iul.-sep., pp. 105-143.

²³⁵ Pentru comentariul lui Balsamon la Can. 44 Trulan, vezi *Comentariile canoniștilor bizantini. I. Canoanele apostolice și canoanele sinoadelor ecumenice*, studiu introductiv, note și traducere de Pr. Răzvan PERȘA, Ed. Basilica, București, 2024, pp. 399-400.

²³⁶ N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, pp. 232-233 (comentariu la Can. 16 IV), p. 413 (comentariu la Can. 44 Trulan).

²³⁷ Pr. C. DRON, *Canoanele...*, II, pp. 192-193 (comentariu la Can. 16 IV), pp. 298-299 (comentariu la Can. 44 Trulan).

²³⁸ *Pidalion (1844)...*, p. 161 (comentariu la Can. 16 IV), p. 205 (comentariu la Can. 44 Trulan).

să fi găsit soluții pastorale care presupuneau excluderea monahului din cinul său ori o posibilă dispensă de voturi, de natura celei discutate de canoniști astăzi²³⁹.

În concluzie la chestiunea complexă a căsătoriei ilegite a monahilor, autoritatea normativă a rămas pe seama Can. 44 Trulan, care oprește monahii căsătoriți de la Împărtășanie până la 7/15 ani. Constatăm că Biserica, în înțelepciunea ei pastorală, nu s-a pronunțat asupra căsătoriei în sine, ci a semnalat monahului starea sa de criză, de incompatibilitate între chemarea monahală și căsătorie. Câtă vreme coexistau, ele generau o stare de adulter, iar această stare cerea pedeapsa pentru desfrânare.

În sensul acesta, prin pedagogia opririi de la Împărtășanie, Biserica invita monahul să iasă din starea de adulter, care trebuia să înceteze, în mod ideal, prin părăsirea căsătoriei. În cazul în care aceasta nu se întâmpla, Biserica era chemată să se decidă dacă-l scoate sau îl păstrează pe respectivul monah în comuniunea bisericească. Biserica putea aplica asprimea prin prelungirea afurisirii de 7/15 ani pe viață, tratându-l pe monah, propriu-zis, ca pe un excomunicat, cu riscul pierderii definitive a lui ca membru al Bisericii. Pusă în fața acestei perspective, Biserica putea aplica și iconomia în forma pogorământului, care ar fi presupus acceptarea căsătoriei, depunerea monahului din cinul său și reasumarea obligațiilor mirenilor botezați, ca mod de a salva apartenența lui la Biserică. Comentatorii Can. 44 Trulan au observat cu justețe invaliditatea căsătoriei în raport cu starea monahală, însă nu ne dau mai multe indicii despre felurile în care Biserica ar fi putut rezolva aceste crize, prin tezaurul iconomiei ei.

Este evident, pe de altă parte, că dezlegarea dată de episcop, pentru neputința firii omenești, nu putea fi trecută ca regulă în cuprinsului Can. 44 Trulan, ci ea venea ca mod de soluționare alternativă, când epitimia pentru desfrânare nu-și împlinea scopul, adică nu ducea la părăsirea căsătoriei și la revenirea în viața monahală.

Ipoteza decăderii monahului din cinul său, datorită nepărăsirii căsătoriei, își găsește analogia în depunerea definitivă a preotului din preoție, în urma căsătoriei ilegite, menționată de Can. 26 Trulan. Faptul că acest canon continuă, totuși, să ceară dezlegarea căsătoriei și după depunerea din slujire, o înțelegem ca severitate

²³⁹ În legătura cu natura canonică a dispensei, vezi: Ioan N. FLOCA, „Dispensa în Dreptul Bisericesc”, în: *Studii Teologice*, VII, 1955, nr. 1-2, pp. 107-121.

pastorală arătată preotului, în considerarea demnității lui, care este lăsat „să-și păstreze locul de ședere” cu condiția amintirii greșelii lui: „Preotul care, din neștiință, s-a încurcat printr-o căsătorie ilegitimă, să-și păstreze locul de ședere... dar să fie oprit de la restul slujirii. Căci iertarea este un lucru suficient pentru unul ca acesta... Ci, mulțumindu-se cu șederea înainte, să plângă în fața Domnului, ca să-i fie iertată fărădelegea cea din neștiință. Căci este evident că o asemenea căsătorie ilegitimă va fi dezlegată și bărbatul nu va avea nicidecum vreo comuniune cu cea din cauza căreia a fost lipsit de lucrarea preoțească”²⁴⁰. Soluția pedagogică a Can. 26 Trulan, destinată păstrării integrității modelului stării preoțești, nu exclude, însă, în cazul monahilor, soluții pastorale adecvate crizelor specifice corpului monahal, cu scopul recuperării lor, cel puțin din poziția mirenilor botezați, pentru comuniunea bisericească.

În afară de oprirea căsătoriei, tradiția canonică a reglementat și alte dimensiuni ale votului fecioriei, prin interzicerea dormirii femeilor în mănăstire de bărbați sau invers (Can. 47 Trulan²⁴¹), a spălării monahilor în aceeași baie împreună cu femeile (Can. 30 Laod.²⁴², 77 Trulan²⁴³), precum și prin oprirea mănăstirilor mixte și amestecării sexelor în astfel de locașuri.

Dispozițiile canoanelor au fost întărite prin legi imperiale, astfel că Novela 123, Cap. 36 a lui Iustinian (mai 546) a prevăzut că „în locurile unde este o mănăstire pentru cele două sexe, ordonăm categoric ca bărbații să fie separați de femei; femeile să continue să locuiască în mănăstirea în care se găsesc, iar bărbații să-și construiască alta”²⁴⁴. Foarte edificatoare s-a dovedit a fi Novela 133,

²⁴⁰ Vezi pentru concordanță: Can. 19 Ap.; 3 Trulan; 2 Neocez.; 23, 26, 27, 78 Vasile.

²⁴¹ Can. 47 Trulan: „Nicio femeie să nu doarmă într-o mănăstire pentru bărbați și niciun bărbat într-una pentru femei... Iar dacă cineva va săvârși acest lucru, fie că va fi cleric, fie laic, să fie afurisit” (Vezi pentru concordanță: Can. 46 Trulan; 18, 20, 22 VII).

²⁴² Can. 30 Laod: „Nu se cuvine ca cei consacrați, clericii, sau asceții, să se spele într-o baie împreună cu femei, de asemenea niciunui creștin sau laic, căci aceasta este prima învinuire din partea păgânilor” (Vezi pentru concordanță: Can. 77 Trulan).

²⁴³ Can. 77 Trulan: „Nu se cuvine ca cei consacrați sau clericii, sau asceții să se spele într-o baie împreună cu femei și, de asemenea, niciunui creștin laic, căci aceasta este prima învinuire din partea păgânilor. Iar dacă cineva ar fi descoperit asupra acestui fapt, dacă va fi cleric, să fie caterisit, iar dacă va fi laic, să fie afurisit” (Vezi pentru concordanță: Can. 30 Laod.).

²⁴⁴ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 129-130.

Cap. 3 a lui Iustinian (17 aprilie 539), care a stabilit că „femeile nu vor putea să intre într-o mănăstire de bărbați, nici bărbații într-o mănăstire de femei, sub pretextul morții sau funeraliilor cuiva, și sub niciun alt motiv, chiar când vor spune că au în mănăstire un frate, o soră sau pe cineva din familia lor; căci *nu există rudenie pe pământ pentru monahii care duc*²⁴⁵ *viața cerească* [subl. n.]”²⁴⁶.

Este deosebit de importantă această caracterizare a monahismului ca dezînrudire de rudele civile și dobândire a unei rudenii ecleziale universale, monahul primind o nouă „stare civilă” recunoscută de societatea bizantină și de dreptul civil al ei. Acest reper ne este de folos la subcapitolul în care discutăm în paralel votul fecioriei și dreptul civil (român) la căsătorie, ca să înțelegem unde sunt incoerențele între dreptul canonic și dreptul civil. Căci acesta din urmă nu recunoaște „starea civilă” a monahului ca om logodit ori consacrat în mod sacru lui Dumnezeu, la fel cum nu recunoaște nici votul ascultării ori al sărăciei ca auto-limitări benevole ale capacității civile sau ale dreptului de proprietate.

Preluând spiritul novelor imperiale, Can. 20 VII a interzis pe viitor mănăstirile mixte și a hotărât ca „în nicio mănăstire să nu trăiască călugări și călugărițe, căci adulterul intervine în viețuirea împreună”²⁴⁷. Sintagma „adulter” trimite cu gândul atât la epitimia pentru adulter prevăzută de Can. 60 Vasile, cât și la socotirea monahului ca om căsătorit în mod sacru, logodit cu Dumnezeu.

Votul fecioriei nu și-a găsit o reflectare mai consistentă în dreptul canonic ortodox român, el fiind menționat doar la modul general în art. 2 din *Regulamentul Monahal* și în art. 74 din *Statutul Bisericii*, amintite anterior. Acestea vorbesc de mănăstire ca obște de călugări sau călugărițe care s-au hotărât să-și ducă viața în „înfrânare, sărăcie de bună voie și ascultare”²⁴⁸.

²⁴⁵ *méditent* în textul francez.

²⁴⁶ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 140; asupra dispoziției novelei, vezi și Arhim. Grigorie BĂBUȘ, „Norme de organizare a monahismului în novelele 5 și 133 ale Împăratului Justinian”, în: *Studii Teologice*, XLII, 1990, 2, mar.-apr., pp. 98-111.

²⁴⁷ Vezi pentru concordanță: Can. 46, 47 Trulan: 13, 22 VII.

²⁴⁸ Art. 2 din *Regulamentul Monahal*: „Mănăstirea este un așezământ de rugăciune în care viețuiește o obște de călugări sau călugărițe care au făgăduit înaintea lui Dumnezeu, în cadrul slujbei solemne de intrare în monahism, să-și petreacă viața în înfrânare, în sărăcie de bună voie și ascultare”; art. 74 (1) din *Statutul Bisericii*: „Mănăstirea este o comunitate de călugări sau călugărițe care

În schimb, remarcăm că dispozițiile Can. 16 IV și 44 Trulan au fost preluate de Documentul „Sfânta Taină a Cununiei și impedimentele la aceasta” adoptat de Sfântul și Marele Sinod din Creta (19-26 iunie 2016). Acesta a receptat tradiția canonică în actualitate, prin interzicerea strictă a căsătoriei după depunerea voturilor monahale: „II. 3. Potrivit sfintelor canoane (Canonul 16 al Sinodului al IV-lea Ecumenic și Canonul 44 al Sinodului Quinisext), conform acriviei, oficierea căsătoriei după depunerea voturilor monahale este strict interzisă”²⁴⁹. Constatăm că acest articol semnalează, precum comentariile canoniștilor, incompatibilitatea între căsătorie și starea monahală, imposibilitatea coexistenței lor, păstrând totuși deschisă discuția despre dispensa de voturile monahale în urma excluderii din monahism.

Luând exemplul dispoziției Sinodului din Creta, nu ni se pare greșit de a întări ethosul monahal în legislația bisericească de astăzi, prin formularea cu acrivie a principiului incompatibilității între voturile monahale și căsătorie. În felul acesta Biserica semnalează seriozitatea angajării pe calea consacrată monahală și necesitatea statorniciei în făgăduințele date lui Dumnezeu, descurajând totodată tunderile fără vocație care pot genera crize în raport cu identitatea monahală. Responsabilitatea formării unui tânăr monah o poartă întreaga Biserică – prin episcopi, stareți, duhovnici, îndrumători etc. –, și în acest sens pleda Can. 2 I-II, avertizând că „tunderile fără discernământ și instabile au necinstit și schima monahală și au făcut să fie blasfemiât și numele lui Hristos”²⁵⁰.

s-au hotărât în mod liber să-și ducă viața în înfrânare, sărăcie de bunăvoie și ascultare”.

²⁴⁹ Vezi Iulian Mihai CONSTANTINESCU, „De la întrunirile pregătitoare la documentul oficial «Sfânta Taină a Cununiei și impedimentele la aceasta» al Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe. O evaluare juridico-canonică”, în: *Sfântul și Marele Sinod. Eveniment eshatologic sau normalitate canonică?*, ed. Pr. Patriciu VLAICU, Răzvan PERȘA, Presa Universitară Clujeană, 2018, pp. 258-303; vezi de asemenea: *Documentele oficiale ale Sfântului și Marelui Sinod (Creta, 2016)*, Ed. Basilica, București, 2019, pp. 91-92.

²⁵⁰ Can. 2 I-II: „Fiindcă unii, prefăcându-se că primesc viața monahală... practicând doar tunderea părului, locuiesc în casele lor, fără a îndeplini vreuna dintre ascultările și constituțiile monahilor, Sfântul Sinod a hotărât că... dacă cineva va fi descoperit că tunde pe cineva fără prezența egumenului, care este dator să-l primească în ascultare, unul ca acela să fie supus caterisirii, ca unul care nu se supune canoanelor și distruge rânduiala monahală. Iar cel care a fost tuns fără chibzuință și fără rânduială, să fie încredințat spre ascultare în mănăstirea

Pe de altă parte, Biserica își păstrează intact tezaurul iconomiei ei pastorale și canonice, de unde poate găsi soluții salvatoare pentru monahii ajunși în criză în raport cu starea lor consacrată, dar nu în raport cu starea însăși de creștin și de membru al Bisericii. Cazurile acestea de abandon a chemării monahale și modurile de soluționare a lor, potrivit conștiinței canonice a Bisericii, le discutăm în ultimul capitol al lucrării noastre.

I.2.4. Votul ascultării în tradiția canonică a Bisericii și în dreptul canonic ortodox român

Votul ascultării (ή ὑπακοή)²⁵¹ este bazat, în principiu, pe îndemnul evanghelic și apostolic al supunerii către mai-marii rânduiți de Dumnezeu: „Cel ce vă ascultă pe voi, pe mine mă ascultă”

în care ar crede de cuviință episcopul locului. Căci tunderile fără discernământ și instabile au necinstit și schima monahală și au făcut să fie blasfemiât și numele lui Hristos” (Canonul nu are concordanță).

²⁵¹ Pentru reflecții despre votul ascultării și raportul canonic al monahului cu episcopul în Biserică, vezi I.F. STĂNCULESCU, „Ascultarea canonică”, în: *Studii Teologice*, XIV, 1962, 7-8, pp. 471-488; Ierom. SERAFIM, „Ascultare. A asculta, a se supune, a se lăsa convins”, în: *Cuvântul Nou*, 22.12.1999, nr. 2658, p. 3; Pr. Nicolae N. NECULA, „Ce este ascultarea canonică și ce rol joacă în păstrarea disciplinei în Biserică?”, partea I în: *Vestitorul Ortodoxiei*, nr. 243-244, 01.04.2000, p. 15; partea II în: *Vestitorul Ortodoxiei*, nr. 245-246, 01.05.2000, p. 15; Episcopul VARTOLOMEI al Râmnicului, „Pentru definitivă completare a chestiunii ierarhiei ortodoxe și a legăturii cinului călugăresc cu autoritatea lui legitimă”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLIV, 1926, 10, octombrie, pp. 608-611; Arhim. Simeon STANA, „Ascultarea și structurile comunității monastice ortodoxe”, în: *Altarul Banatului*, 2010, 4-6, pp. 83-87; o lucrare mai veche, rămasă neaccesibilă, dar pe care totuși o semnalăm, la: Martinian IVANOVICI, *Sfaturile evanghelice – votul ascultării*, Teză de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Disciplina Teologie Biblică, susținută public în 1945; pentru principiul ascultării dincolo de mediul monahal, în familie și societate, vezi: Mitrop. Antonie PLĂMĂDEALĂ, „Ascultare și libertate în viața monahală și cea laică”, în: *Telegraful Român*, 01.06.1989, nr. 21-24, pp. 1, 6; Constantin C. PAVEL, „Temeiurile și rostul ascultării în viața morală a creștinului”, în: *Studii Teologice*, XVIII, 1966, nr. 7-8, sep.-oct., pp. 387-407; Pr. Irime MARGA, „Ascultarea canonică”, în: *In honorem pr. prof. univ. dr. Constantin Rus*, ed. Arhim. Casian RUȘET, Protos. Iustin POPOVICI, Ed. Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2023, pp. 273-288 (cu considerații despre ascultarea mirenilor, a clericilor, a monahilor, potrivit cu starea fiecăruia în Biserică); pentru considerații dogmatice despre taina ascultării, în Vechiul și Noul Testament, vezi Pr. Al. I. CIUREA, „Despre ascultare”, în: *Glasul Bisericii*, 1966, 1-2, pp. 24-28; Protos. Hrisostom CIUCIU, „Paradigme biblice ale ascultării”, în: *Teologie și Viață*, XXIX, 2019, 5-8, mai-aug., pp. 42-63.

– Lc. 10,16; „Ascultați pe mai marii voștri și vă supuneți lor, fiindcă ei priveghează pentru sufletele voastre” – Evr. 13, 17.

Prezent în Regulile Sf. Vasile cel Mare²⁵² și ale Cuviosului Benedict²⁵³, votul ascultării are atât o semnificație canonic-jurisdicțională, prin supunerea canonică față de episcop și stareț, cât și una duhovnicească, prin îndrumarea duhovnicului și/sau a părintelui duhovnicesc. În acest din urmă sens, ascultarea presupune tăierea voci sau a judecății proprii ascultătorului pentru a primi o minte și o judecată mai bună, în persoana îndrumătorului. Astfel, potrivit caracterizării Sf. Ioan Scărarul, „ascultarea este lepădarea judecății proprii din bogăția judecății”²⁵⁴, ținta fiind în fapt dobândirea minții lui Hristos: „noi însă avem gândul lui Hristos” – 1 Cor. 2, 16. Nevoința ascultării se face pentru combaterea iubirii de sine, văzută ca maica patimilor, și însușirea smeritei cugetări din care se nasc virtuțile²⁵⁵.

După observația judicioasă a lui T. Špidlíck, ascultarea se poate face și de părintele duhovnicesc care nu este neapărat preot (ieromonah), ci un alt monah sporit și îmbunătățit (καλόγηρος). Aceasta întrucât „funcția sa primară este de a primi «arătarea gândurilor» (exagoreusis), iar nu spovedania păcatelor în vederea dobândirii dezlegării”, de vreme ce „Taina Preoției nu e de ajuns

²⁵² Regula 203 a Sf. Vasile cel Mare: „Căci iată ce zice Domnul în Evanghelii, poruncind să avem ascultare către robii Lui: *Cine vă primește pe voi pe Mine Mă primește* (Matei 10, 40); și încă în alt loc: *cel ce vă ascultă pe voi, pe Mine Mă ascultă și cel ce se leapădă de voi se leapădă de Mine* (Luca 10, 16). De aceea și noi am grăit potrivit cu legile dumnezeiești, zicând că supunerea sfinților față de Dumnezeu trebuie să o luăm ca pildă de ascultare față de stareț” (*Rânduielele vieții monahale...*, p. 252).

²⁵³ Regula 5 a Cuviosului Benedict: „Cea dintâi lucrare smerită a noastră este ascultarea cea fără de zăbavă... Și Apostolilor Săi de asemenea le-a zis: *cel ce vă ascultă pe voi pe Mine Mă ascultă* (Luca 10, 16)... Fără îndoială, aceștia urmează Domnului Care zice despre Sine însuși: *M-am coborât din cer nu ca să fac voia Mea, ci voia Celui ce M-a trimis pe Mine* (Ioan 6, 38)” (*Rânduielele vieții monahale...*, p. 401).

²⁵⁴ *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, volumul IX, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013, Cuvântul IV.4, p. 103.

²⁵⁵ Pentru reflecții despre ascultare ca temelie a virtuților, vezi Pr. G.I. MANTZARIDIS, *Morala creștină...*, II, cap. „Fecioria și monahismul”, p. 334.

pentru a deveni părinte duhovnicesc”²⁵⁶. În acest sens și femeile pot călăuzi duhovnicește ca bărbații, devenind „maici duhovnicești (ammas)”²⁵⁷. Astfel, monahiile îmbunătățite, deși sunt fecioare și nu mame de prunci, sunt numite „maici” în virtutea harismei lor aparte de a îndruma sufletele.

Prima dimensiune a votului ascultării pe care a subliniat-o tradiția canonică a fost supunerea monahilor față de episcopul locului. Astfel, Can. 4 IV a cerut ca „monahii din fiecare oraș și ținut să se supună episcopului... stăruind în locurile în care au fost rânduiți”²⁵⁸, stabilizând canonic cinul monahal. De asemenea, Can. 8 IV a impus pentru „clericii așezămintelor pentru săraci, ai mănăstirilor și ai altarelor martirilor să rămână sub autoritatea episcopilor din fiecare oraș”²⁵⁹. Mai târziu, Can. 13 I-II, la rândul lui, a interzis clericilor sau monahilor care aveau acuzații împotriva propriului episcop „să se îndepărteze de comuniunea aceluia înainte de cercetarea și decizia sinodului și înainte de condamnarea lui finală”²⁶⁰, sub pedeapsa afurisirii pentru monahi ca schismatici. Aceasta arată că monahismul nu poate subzista în Biserică fără comuniunea cu episcopul locului.

În dreptul canonic ortodox român, raportul de ascultare al monahilor față de episcop se reflectă prin faptul că mănăstirea este locul unde monahii își petrec viața „în înfrânare, în sărăcie de bună voie și ascultare” (Art. 2 din *Regulamentul Monahal*, reluat prin art. 74-1 din *Statutul Bisericii*), iar „Chiriarhul este conducătorul canonic al mănăstirilor, schiturilor și metocurilor din eparhia sa” (Art. 78-1 din *Statutul Bisericii*, cu corespondență în art. 9 din *Regulamentul Monahal*²⁶¹). În acest sens, „prin delegație din partea Chiriarhului, conducerea mănăstirii este asigurată de stareț(ă), a

²⁵⁶ M. TENACE, R. ČEMUS SJ, T. ŠPIDLÍCK, *Monahismul...*, p. 74.

²⁵⁷ M. TENACE, R. ČEMUS SJ, T. ŠPIDLÍCK, *Monahismul...*, p. 75.

²⁵⁸ Vezi pentru concordanță: Can. 82 Ap.; 24 IV; 17, 21 VII; 1 I-II; 3 Gangra; 64, 82 Cart.; 40, 42 Vasile.

²⁵⁹ Canon fără concordanță.

²⁶⁰ Vezi pentru concordanță: Can. 31 Ap.; 18 IV: 31, 34, 59 Trulan: 5 Ant.; 6 Gangra; 10, 53 Cart.; 58 Laod.; 12, 14, 15 I-II.

²⁶¹ Art. 9 din *Regulamentul Monahal* menționează că „Chiriarhul este conducătorul suprem al mănăstirilor, schiturilor și metocurilor din eparhia sa”, termenul de „suprem” fiind unul cu conotație ce aduce aminte de regimul totalitar, mai potrivită fiind sintagma „conducător canonic” a art. 78-1 din *Statutul Bisericii*.

schitului de egumen(ă), iar a metocului de persoana anume desemnată ca administrator” (Art. 78-1 din *Statutul Bisericii*).

Caracterizarea relației dintre stareț și episcop, totuși, ca simplă „delegație”, trimite la o instituție de natură juridică, care în relațiile de muncă presupune o misiune punctuală și de scurtă vreme, ce urmează a fi revocată. De asemenea, sintagma de „împuternicit al Chiriarhului”, folosită de art. 32 din *Regulamentul Monahal*, rămâne tributară unei sfere juridice. De aceea credem că relația stareț-episcop poate găsi o exprimare mai adecvată în spiritul principiului ierarhic-sinodal, comentat de Pr. Patriciu Vlaicu, în sensul că „episcopul este icoana prezenței și lucrării lui Hristos în Biserică și de aceea toate slujirile din biserică se exercită *din încredințarea* [subl. n.] episcopului”²⁶².

Monahul care are funcție de stareț este supus și el votului ascultării, ca oricare membru al obștii, stăreția fiind o slujire încredințată de episcop și sub garanția acestuia. De aceea, pentru a preveni tentația abuzului de putere al starețului, acesta este chemat să asculte, în ordine, de sfatul Consiliului Duhovnesc, de Soborul mănăstirii și de Chiriarh, potrivit art. 43 din *Regulamentul Monahal*. Acesta prevede procedura de urmat în cazul în care starețul nu-și îndeplinește conștiincios îndatoririle față de obște și de mănăstire: „atunci cel mai în vârstă dintre duhovnicii mănăstirii va convoca Consiliul Duhovnesc care, constatând acestea, va sfătui pe stareț a se îndrepta, iar dacă stăruie în neorânduială, Consiliul Duhovnesc va convoca Soborul care, cu două treimi de voturi, va hotărî și va aduce la cunoștința Chiriarhului, spre cele de cuviință”.

Cât privește pe monahul care a fost hirotonit episcop, ascultarea lui se face prin coresponsabilitate sinodală și exercitarea slujirii „în comuniune cu Sfântul Sinod” (Art. 86-1 din *Statutul Bisericii*), în baza principiului sobornicității Bisericii²⁶³. Această chestiune o dezvoltăm la secțiunea dedicată episcopului și relației lui cu voturile monahale.

O altă dimensiune canonică a votului ascultării este statornicia monahilor în mănăstiri, considerat uneori al patrulea vot monahal

²⁶² Pr. P. VLAICU, *Canon și libertate...*, p. 59.

²⁶³ Pentru principiul sobornicității Bisericii, vezi Pr. Patriciu VLAICU, *Canon și libertate. Împărtășirea continuă din experiența Bisericii*, Presa Universitară Clujeană, 2013, pp. 53-66.

(*stabilitas loci*)²⁶⁴, pe care nu îl vedem desprins, totuși, de votul ascultării. Astfel, observăm că prin Can. 23 IV li s-a interzis clericii și monahilor să petreacă în afara mănăstirii lor și să umble prin „cetatea imperială a Constantinopolului... producând tulburări și perturbând organizarea bisericească”, urmând să fie alungați de „avocatul bisericesc al preasfintei Biserici din Constantinopol... chiar și fără voia lor, ca să se întoarcă la casele lor”²⁶⁵. De asemenea, Can. 42 Trulan a hotărât ca pustnicii îmbrăcați în negru cu plete lungi care „străbat orașele, petrecând printre laici, bărbați și femei, defăimându-și propria făgăduință” să-și tundă pletele și „să se stabilească într-o mănăstire... [ori] să fie cu totul alungați din orașe și să locuiască în pustii, de la care și-au inventat aceste denumiri”²⁶⁶. Monahii și monahiile au mai fost îndemnați să nu iasă din mănăstiri decât în caz de necesitate (Can. 46 Trulan²⁶⁷), să nu-și părăsească mănăstirea proprie pentru o alta (Can. 21 VII²⁶⁸) și să nu locuiască în altă mănăstire sau în casă lumească, în afara misiunilor încredințate de episcop, sub pedeapsa afurisirii (Can. 4 I-II²⁶⁹).

²⁶⁴ În legătură cu acest aspect, vezi Ierod. Teofilact CIOBĂCĂ, „Statornicia, mijloc spre desăvârșire a monahului”, în: *Telegraful Român*, 01.01.1995, nr. 1-2, pp. 3-4.

²⁶⁵ Vezi pentru concordanță: Can. 15 Ap.; 15, 16 I; 5, 10, 20 IV; 17, 18 Trulan; 15 VII; 3 Ant.; 15, 16, 19 Sard.; 54, 90 Cart.

²⁶⁶ Canon fără concordanță.

²⁶⁷ Can. 46 Trulan: „Cele care își aleg viața ascetică și sunt orânduite într-o mănăstire să nu iasă niciunde de acolo. Dar dacă o necesitate inevitabilă le-ar constrânge spre acest lucru, să facă aceasta cu binecuvântarea și încredințarea întâistătătoarei... Dar și bărbații care urmăresc viața monastică să iasă și ei, dacă îi va presa vreo necesitate, cu binecuvântarea celui căruia i-a fost încredințată egumenia” (Vezi pentru concordanță: 47 Trulan).

²⁶⁸ Can. 21 VII: „Nu se cuvine ca un monah sau o monahie să își părăsească propria mănăstire și să meargă în alta. Iar dacă s-ar întâmpla aceasta, este necesar să i se ofere găzduire. Însă nu este potrivit să fie acceptat [lucrul acesta – n.n.] fără voința egumenului” (Vezi pentru concordanță: Can. 4 IV; 19 VII; 3, 4, 5 I-II).

²⁶⁹ Can. 4 I-II: „în cazul în care un monah, fugind din propria mănăstire, se va muta în alta sau va intra într-o locuință lumească, să fie afurișit și el și cel care l-a primit, până când cel care a fugit se va întoarce în mănăstirea din care a ieșit în chip rușinos... iar dacă episcopul ar dori, într-adevăr, să mute pe unii dintre monahii dovediți în dreapta-credință și în demnitatea vieții într-o altă mănăstire, pentru statornicirea mănăstirii, sau într-o locuință lumească, pentru mântuirea celor care locuiesc acolo... acest lucru nu îi face vrednici de judecată nici pe monahi și nici pe cei care îi primesc” (Vezi pentru concordanță: Can. 4 IV; 13, 19, 21 VII; 80 Cart.).

Ei puteau să-și lase mănăstirea doar în caz de erezie a egumenu-lui sau de prezență nejustificată a femeilor și copiilor în mănăstire (Can. 17 Nichifor²⁷⁰).

Principiul statorniciei monahului în mănăstire este preluat în dreptul canonic ortodox român prin art. 28 din *Regulamentul Monahal* – „călugării sunt datori a rămâne în ascultare până la sfârșitul vieții lor în mănăstirile lor de metanie sau unde au fost rânduți de Chiriarh... fiindu-le interzisă mutarea cu de la sine putere dintr-o mănăstire în alta”. De asemenea, monahii nu pot ieși din mănăstire fără bilet de voie de la stareț, în caz contrar fiind considerați „vagabonzi” (art. 96 din *Regulamentul Monahal*), iar cei care doresc să se stabilească la Muntele Athos sau în jurisdicțiile altor Biserici Ortodoxe „trebuie să obțină, în prealabil, aprobarea scrisă a Chiriarhului ortodox român de care depind canonic precum și acor-dul Patriarhului României” (Art. 77-6 din *Statutul Bisericii*). Aceste dispoziții statutare au fost completate prin mai multe hotărâri sino-dale²⁷¹, pe care le discutăm la subcapitolul dedicat paralelelor votului ascultării cu capacitatea civilă a persoanei consacrată de Codul Civil.

O expresie a votului ascultării este și interdicția ca monahii să apară în procese civile, cel puțin fără binecuvântarea episcopului. În sensul acesta, un Decret din anul 472, de pe vremea împăratului Leon I, încorporat ulterior în Cartea I.3.32 din Codul lui Iustinian (529-534), a dispus ca monahii „să nu fie citați în cauze civile prin sentințele niciunui judecător să compară în fața unei instanțe stră-ine, și să nu fie sub niciun chip forțați să iasă din provincia sau regiu-nea în care locuiesc”²⁷². De asemenea, prin Novela 123, Cap. 27 a lui Iustinian (mai 546), s-a hotărât ca în cazul emiterii unei citații contra

²⁷⁰ Can. 17 Nichifor: „Monahului i se permite să părăsească propria mănăstire în trei cazuri: dacă egumenul este eretic, dacă se practică intrarea femeilor în mănăstire și dacă în chinovie învață copii ce aparțin lumii” (Canon fără concordanță).

²⁷¹ Ca de pildă: Hot. Sf. Sinod 892/2010 privind mutarea clericilor și monahilor din eparhii (*Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 160-164); Hot. Sf. Sinod 5276/2012 privind modelul de carte canonică pentru clericii de mir și monahi (*Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 218-223); Hot. Sf. Sinod 4841/2012 privind trimiterea personalului monahal și clerical în jurisdicția altor Biserici Ortodoxe Autocefale (*Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 180-181); Hot. Sf. Sinod 1837/2013 privind organizarea pelerinajelor prin centrele de pelerinaj eparhiale (*Biserica Ortodoxă Română*, IV, 2013, 4, pp. 105-107) etc.

²⁷² Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 84-85.

monahilor sau mănăstirilor, „monahia sau ascetul să nu fie scos din mănăstirea consacrată, ci ca aceasta să numească un curator să răspundă la proces”²⁷³. Scopul manifest al acestor legi imperiale a fost de a proteja liniștea și statornicia monahilor în mănăstirile lor, și de a nu-i abate prin grijile instanțelor civile de la îndatoririle lor de obște.

În dreptul canonic ortodox român, pentru a feri monahii de implicarea nejustificată în cauze civile sau penale, dând curs unei dorințe de câștig sau urmărind un interes propriu, art. 77 (7) din *Statutul Bisericii* dispune în sensul următor: „monahii, în virtutea votului monahal al ascultării, nu pot să compară în fața instanțelor judecătorești fără aprobarea prealabilă scrisă a Chiriarhului, inclusiv în cauze de interes personal... [sub] sancțiuni canonice și disciplinare”. Urmează să vedem în ce măsură această normă poate reprezenta o încălcare a accesului liber la justiție a monahului, în baza dreptului de cetățean, garantat de art. 21 din Constituție²⁷⁴.

În sfârșit, tradiția canonică a stăruit ca monahii, afierosiți fiind vieții în Dumnezeu și rămânând în ascultare de episcop, să nu primească demnități civile, militare sau politice. Can. 7 IV a stabilit astfel ca „cei odată rânduiți în cler sau cei care ai devenit monahi să nu se înroleze în armată²⁷⁵ și să nu intre în vreo demnitate lumească”, iar dacă „nu se căiesc, încât să se întoarcă la ceea ce ei, prin mijlocirea lui Dumnezeu, au ales mai întâi, să fie anatematizați”²⁷⁶. Explicația asprimii acestui canon, conform comentariilor lui Zonaras și Balsamon²⁷⁷, este că se referea la clericii sau monahii care-și lepădau haina și slujirea bisericească pentru o altă slujire lumească, ceea ce-i făcea să nu mai fie primiți nici măcar ca laici în Biserică, căzând sub anatemă. Sub incidența acestui canon nu intră

²⁷³ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 126.

²⁷⁴ Art. 21 din Constituție: „(1) Orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și a intereselor sale legitime; (2) Nici o lege nu poate îngădi exercitarea acestui drept” (*Constituția României* din 21 noiembrie 1991, republicată în MO 767/31.10.2003).

²⁷⁵ Pe această temă, vezi Hot. Sf. Sinod 2478/1999 privind exceptarea monahilor de la satisfacerea stagiului militar, odată cu liberalizarea acestuia în legislația noastră, publicată în: Pr. Alexandru ARMAND-MUNTEANU, *Compendiu alfabetic și tematic din Hotărârile Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (1986-2001)*, editat de Sfânta Arhiepiscopie a Tomisului, Constanța, 2003, p. 143.

²⁷⁶ Vezi pentru concordanță: Can. 6, 81, 33 Ap.: 3 IV: 70 VII; 11 I-II; 16 Cart.

²⁷⁷ Vezi interpretarea lui Zonaras și Balsamon la Can. 7 IV (*Comentariile canoniștilor bizantini...*, pp. 269-270) și ale lui Dron (Pr. C. DRON, *Canoanele...*, II, pp. 175-176).

însă monahii sau preoții care, păstrându-și haina, cu binecuvântarea episcopului, slujesc în anumite instituții publice. Totodată, Decretul împăratului Leon I din anul 471 a interzis monahilor să plece din mănăstiri și să locuiască în orașe, „cu excepția celor numiți apocri-siari... și aceștia înșiși... să nu discute despre cult sau dogmă sau să înșele mintea simplă a populației prin sfaturi care duc la răzvrătire sau insurecție civilă”²⁷⁸. Căci pentru vremea aceea, disputele teologice stârnite de monahi care duceau la polemici și violențe de stradă erau ceea ce numim astăzi „a face politică”.

Ca reflexie a acestui principiu, în dreptul Bisericii Ortodoxe Române avem mai multe hotărâri sinodale²⁷⁹ care interzic clericilor și monahilor să se implice în activități electorale sau să ocupe funcții politice, pentru a nu diviza și polariza comunitatea. Excepție face preotul care poate să candideze ca și consilier local independent, activitatea preoțească fiindu-i suspendată pe perioada mandatului²⁸⁰. Este și o exprimare a ideii că preotul sau monahul nu poate rămâne în ascultare de episcop și fidel slujirii Bisericii, câtă vreme este supus direct și integrat unei autorități civile, unui partid politic, sau unui program electoral, și că vocația lui este incompatibilă cu o poziție de putere lumească sau de stăpânire asupra oame-nilor. Singura putere pe care monahul sau preotul este chemat s-o aibă înaintea comunității este cea a harului, duhovnicească, încre-dințată canonic de episcop și exercitată prin întreita lucrare sfinți-toare, învățătoarească și pastorală a Bisericii.

Tot cu scopul de a feri clericii sau monahii de integrarea în organisme civile într-un mod prin care s-ar putea înstrăina de voca-ția și locul lor canonic în comunitatea eclezială, legislația Bisericii

²⁷⁸ *Roman State & Christian Church...*, III, nr. 512, p. 893.

²⁷⁹ Vezi Hot. Sf. Sinod 6333/2013 (*Biserica Ortodoxă Română*, IV, 2013, 4, pp. 209-212), 410/12.02.2004 (citată integral în cuprinsul Hot. 1678/2008), 1676/5-7.03.2008 (publicată la: [https://patriarhia.ro/images/pdf/HotarariSinodale/2008/Hotararea_nr_%201676_\(2008\).pdf](https://patriarhia.ro/images/pdf/HotarariSinodale/2008/Hotararea_nr_%201676_(2008).pdf), ultima accesare la 30.01.2025), 5099/2014 (*Biserica Ortodoxă Română*, V, 2014, 4, pp. 204-205), 1844/2016 (*Biserica Ortodoxă Română*, VII, 2016, 4, pp. 226-232) privind neamestecul și neimplicarea preoților și monahilor în activități de natură politică, de orice fel, pe care le discutăm în capitolele următoare.

²⁸⁰ Incompatibilitatea dintre slujirea de preot și mandatul politic, cu consecința suspendării celei dintâi pe durata funcției publice, este stabilită prin Hot. Sf. Sinod 2347/2021 (consultată în Arhiva Centrului Eparhial al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, cu dispoziții rezumate în *Statutul Bisericii*, pp. 205-206, nota 934).

le-a interzis: participarea „în asociații, fundații și organizații de orice tip” fără binecuvântarea Chiriarhului (art. 123-8 din *Statutul Bisericii*); implicarea „în organizații de tip sindical” (art. 123-9 din *Statut*); sau „exercitarea oricăror activități personale (private) cu caracter economic, financiar și comercial... care contravin moralei creștine și aduc prejudicii spirituale și materiale Bisericii” (art. 123-10 din *Statut*). Dispozițiile acestea au fost completate prin anumite hotărâri sinodale²⁸¹ pe care le comentăm în capitolul următor, în corespondență cu prevederile legislației civile.

În cazul în care monahul este chemat la preoție, făcând astfel parte și din cinul clerical și fiind totodată subordonat pe linia slujirii către episcop, observăm că el înnoiește făgăduințele monahale (ascultarea, fecioria, sărăcia) față de Chiriarh, starețul mănăstirii și succesorii acestora. Aceasta o face prin Declarația solemnă publică rostită și semnată de la hirotonie: „Subsemnatul, ierodiaconul (N), voi viețui în mănăstirea rânduită mie spre slujire de Chiriarhul locului, împlinind cele trei voturi ale chipului îngeresc: ascultarea, fecioria și sărăcia de bună voie, păstrând și sporind bunurile sfintei mănăstiri... Mărturisesc așadar că voi fi întru toate supus și ascultător Chiriarhului meu, starețului meu și succesorilor acestora în scaunul chiriarhal și stărețesc”²⁸². Nu este vorba aici de o nouă tundere monahală, ci de o confirmare a statorniciei voturilor monahale, de la momentul hirotoniei pe viitor.

Toate implicațiile voturilor monahale – sărăcia, fecioria, ascultarea – asupra libertății monahului de a dispune de persoana sa, asupra capacității lui civile, a drepturilor de proprietate, moștenire și căsătorie pe care Codul Civil i le recunoaște, le dezbatem în capitolul al III-lea al lucrării noastre. Acolo observăm relația dreptului nostru canonic cu dreptul pozitiv al Statului român, identificăm potențialele crize și propunem soluții în consecință.

²⁸¹ Ne referim la Hot. Sf. Sinod 952/2015 (*Biserica Ortodoxă Română*, VI, 2015, 4, pp. 201-203) privind disciplina de comunicare a clericilor în monahilor în spațiul virtual și pe rețelele de socializare, și la Hot. Sf. Sinod 1348/2011 (*Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 192-195) și 5505/2011 (*Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 402-405) privind modul de implicare a clericilor și monahilor în activitatea unor asociații sau fundații.

²⁸² Vezi Hotărârea Sf. Sinod 4218/2010 privind proiectul *Mărturisirii (Declarației) solemne publice rostite la hirotonie cu caracter unitar în eparhiile Bisericii Ortodoxe Române*, în: *Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 270-275, Anexa 2, care conține textul Declarației.

CAPITOLUL II.

Asumarea voturilor monahale în cadrul treptelor monahale astăzi

În acest capitol, analizăm asumarea voturilor monahale în cadrul treptelor monahale astăzi, începând cu noviciatul și continuând cu schima mică și schima mare, așa cum se regăsesc în rânduielile liturgice ale Bisericii noastre.

Cercetarea are în mod necesar un caracter interdisciplinar, căci prin valorificarea unor elemente de teologie istorică și teologie liturgică înțelegem mai bine care este locul și statutul canonic al monahilor în Biserică, precum și al tunderii monahale între Tainele Bisericii. În raport cu starea consacrată a monahului, putem aprecia în mod corespunzător natura canonică a excluderii din monahism, abordată în capitolul al IV-lea al cercetării noastre.

Totodată, găsim aici terenul de discuție pentru problematica repetării voturilor monahale, de la schima mică la schima mare, punându-ne întrebări legitime asupra oportunității sau necesității dublării chipului monahal, în tradiția Bisericii noastre.

De asemenea, este de interes major să abordăm chestiunea exercitării voturilor monahale de către episcop, ridicat în această demnitate din sânul cinului monahal, sau măsura în care el este ținut să împlinească aceste făgăduințe de pe scaunul de conducător al Bisericii. De aceea, cazul Negrepontis vs. Grecia (Cauza 56579/08 CEDO), semnalat aici, este o speță interesantă a conflictului între votul fecioriei și sărăciei episcopului în raport cu dreptul de căsătorie și proprietate, garantate de dreptul civil. Ea anticipează astfel problematica interacțiunii voturilor monahale cu drepturile și libertățile civile, care face obiectul capitolului al III-lea al lucrării noastre.

II.1. Noviciatul în dreptul canonic ortodox român. Stadiul intermediar al rasoformei

Noviciatul în sine nu presupune o asumare efectivă a voturilor monahale, ci este mai curând o perioadă de pregătire pentru asumarea lor. Cu toate acestea, el ridică probleme în raport cu condițiile

canonice ale admiterii în monahism, cu vârsta canonică a închinovierii și a tunderii și cu durata de încercare canonică. Acestea pot vicia ori compromite asumarea voturilor monahale, cu consecința invalidării tunderii.

De asemenea, rasoforia, ca stadiu intermediar în cadrul noviciatului, prin chestiunea tunderii, a schimbării numelui și a asumării unor veșminte ale monahului propriu-zis, ridică întrebarea dacă rasoforul are statut canonic de monah sau nu, și care este locul lui în Biserică. Secțiunea de față, de aceea, urmărește să aducă clarificări asupra noviciatului și să înlăture unele confuzii privind statutul rasoforului, care planează încă în cercetarea canonică românească.

II.1.1. Condiții și impedimente canonice la intrarea în monahism

Voturile monahale se depun pentru toată viața, afierosind pe om lui Dumnezeu într-o stare consacrată, anticipând cuvântul evanghelic de la Mat. 22, 30: „nu se însoară, nici nu se mărită, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu din cer”. Pentru asumarea voturilor în deplină cunoștință de cauză, ele trebuie precedate de o perioadă de pregătire duhovnicească, care a mai fost numită încercare canonică, ispitire canonică sau *noviciat*²⁸³.

Există mai multe probleme canonice pe care le pune această

²⁸³ Pentru bibliografie generală despre noviciat, vezi Emilian-Iustinian ROMAN, „Noviciat”, în: *Dicționar de teologie ortodoxă* (2019)... , p. 634; Pr. Nicolae V. DURĂ, „Monahii, al treilea element constitutiv al Bisericii...”, pp. 477-479 (scurte considerații despre ispitirea canonică); Ierod. Nestor VORNICESCU, „Începutul vieții de obște în monahism”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1957, nr. 5-7, mai-iul., pp. 416-430; Ierod. Teofilact CIOBÂCĂ, „Sf. Pahomie Tabenisiotul. Întemeietorul monahismului cu viață de obște. 1650 ani de la moarte”, în: *Telegraful Român*, 01.04.1996, nr. 13-16, pp. 3, 6 (cu reflecții despre rânduiala începătorilor în obștea Sf. Pahomie cel Mare); Paul M. POPOVICI, „Observații privind „gradele” monahale”, în: *Altarul Banatului*, 7-9/2006, pp. 150-154 (cu distincția între treptele monahale propriu-zise, adică între monahi simpli și monahi hirotoniți, și gradele monahale care reprezintă, de fapt, simple distincții bisericești: singhel, protosinghel, arhimandrit etc.); vezi și Hot. Sf. Sinod 144/1995 privind condițiile canonice pentru primirea tinerilor în viața monahală: „eparhiile vor comunica așezămintelor monahale că primirile în monahism se fac potrivit prevederilor canonice și regulamentare, în acord cu practica tradițională monahală a Bisericii Ortodoxe Române. La alcătuirea noului Regulament se va preciza că, în cazul minorilor e nevoie de acordul părinților la primirea în monahism” (publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIII, 1995, 1-6, ian.-iun., pp. 307-308).

etapă din viața candidatului la monahism: condițiile pe care trebuie să le îndeplinească la admiterea în rândul fraților, durata noviciatului și, în fine, vârsta canonică pentru tunderea în monahism.

Așadar, există vreun creștin care nu se poate face monah, chiar dacă dorește aceasta? Can. 43 Trulan arată că monahismul este o stare de pocăință prin excelență și, de aceea, nimeni nu este împiedicat să vină la această stare, indiferent de viața lui morală. Mai degrabă, este primit chiar în temeiul mărturisirii nedesăvârșirii lui, după cuvântul Mântuitorului: „n-am venit să chem pe drepti, ci pe păcătoși la pocăință” (Mat. 9, 13). Astfel, Can. 43 Trulan stabilește: „Este permis oricărui creștin să aleagă viața ascetică și... să intre într-o mănăstire și să fie tuns conform înfățișării monahale, chiar dacă ar fi fost prins înainte în orice fel de greșală. Căci Mântuitorul nostru Dumnezeu spunea: «Pe cel care vine la Mine nu-l voi scoate afară (Ioan 6, 37)»». Așadar, pentru că viețuirea monahală imprimă asupra noastră o viață întru pocăință, suntem de acord cu cel care se oferă sincer acesteia și nu-l va împiedica nicio situație de la împlinirea propriului scop”²⁸⁴. Comentând acest canon, Zonaras afirmă că „făgăduința monahală înscrie și formează în noi pocăința și ne oferă reamintirea ei continuă”²⁸⁵.

Pocăința, sau *metanoia*, cu sensul de înnoire a minții și schimbare a vieții, este ceea ce cere Mântuitorul, în genere, de la orice creștin („Pocăiți-vă, căci s-a apropiat împărăția cerurilor” – Mat. 4, 17), iar monahul și-o asumă ca mod de viață. Pe teren penal, inclusiv cei pedepsiți de lege cu închiderea în penitenciar (de la latinescul *penitentia*) sunt chemați, în sens duhovnicesc, la o stare de penitență. De aceea, nicio faptă, oricât de rea – desfrânare, crimă, chiar apostazie – nu oprește *metanoia* și asumarea ei în cadru monahal prin viața de pocăință. Exemplele sunt însăși sfinții Bisericii, precum Moise Arapul, care a lăsat viața de tâlhar și s-a făcut monah în pustia Egiptului (†405; prăznuit la 28 august)²⁸⁶, sau Cuvioasa Maria Egipteanca, ce a dus o viață de preadesfrânare și care apoi a practicat o asceză extremă unită cu pocăința, într-un

²⁸⁴ Vezi pentru concordanță: Can. 2 I-II.

²⁸⁵ *Comentariile canoniștilor bizantini...*, p. 397; vezi și comentariul lui Dron la Can. 43 Trulan (Pr. C. DRON, *Canoanele...*, II, p. 297).

²⁸⁶ Pentru viața lui Moise Arapul, vezi *Viețile sfinților pe luna August*, retipărite și adăugite cu aprobarea Sf. Sinod, ediția a II-a, Ed. Episcopiei Romanului, 2003, pp. 390-397.

cadru anahoretic, în adâncul pustiei (†422; prăznuită la 1 aprilie)²⁸⁷.

Aceasta nu înseamnă, însă, că viitorul monah poate să vină în mănăstire fugind de o condamnare penală sau de o sancțiune civilă neexecutată, ori de consecințele legale ale unor fapte ale sale. În acest sens, orice persoană care nu este liberă juridic, social și patrimonial, nu este aptă să intre în monahism, conform principiului conținut în Can. 4 IV: „niciun sclav să nu fie acceptat în mănăstiri, ca monah, contrar voinței stăpânului său”²⁸⁸. Citirea corectă a acestui canon, în cheia conștiinței canonice a Bisericii, nu conduce la validarea morală a sclaviei de către Biserică, ci la ideea că orice servitute socială sau juridică, impusă de societatea vremii, câtă vreme nu este împlinită, nu asigură un consimțământ liber și o capacitate de a dispune de persoana proprie prin intrarea în monahism. Este condamnată, de aceea, venirea la mănăstire pe fondul unor datorii neachitate față de societate, precum cel care „îmbracă schima monahală din frică de armată sau din pricina unei alte escrocherii” (Can. 22 Nichifor²⁸⁹). Reflecția acestor principii în dreptul canonic ortodox român o întâlnim în art. 16 lit. d din *Regulamentul Monahal* care solicită „caziera judiciară” din partea candidatului, precum și în dispoziția art. 77 (2) din *Statutul Bisericii*, potrivit căreia „este interzisă închinovierea și promovarea în cinul monahal a celor... urmăriți penal”.

Așadar, doritorul de viață monahală poate să intre în mănăstire după ce și-a ispășit datoriile pe care legea civilă sau penală i le impune în fața societății. Însă și aici e loc de o nuanță importantă.

Ne întrebăm dacă Biserica poate refuza deținuților cu condamnare pe viață sau în primejdie de moarte depunerea voturilor monahale în penitenciar, la solicitarea lor, în baza economiei Can. 43 Trulan. Statul, la rândul lui, nu ar putea refuza actul tunderii, cel puțin ca formă de exercitare personală a libertății religioase, în virtutea mai multor temeuri legale: art. 29 (1)

²⁸⁷ Pentru viața Mariei Egipteanca, vezi *Viețile sfinților pe luna Aprilie*, retipărite și adăugite cu aprobarea Sf. Sinod, ediția a II-a, Ed. Episcopiei Romanului, 2001, pp. 7-24.

²⁸⁸ Vezi pentru concordanță: Can. 82 Ap.; 24 IV; 17, 21 VII; 1 I-II; 3 Gang.; 64, 82 Cart.; 40, 42 Vasile.

²⁸⁹ Can. 22 Nichifor: „Cel care a îmbrăcat schima monahală din frică de armată sau din pricina unei alte escrocherii, ca unul care într-adevăr își bate joc de aceasta, și apoi o leapădă după nevoie și fățarnicie, să fie sub epitimie de trei ori cate patruzeci de zile și apoi să vină la Sfânta Împărtașanie” (Canon fără concordanță).

din Constituție privind „libertatea gândirii, opiniilor și credințelor religioase”²⁹⁰; art. 29 (5) din Constituție privind „înlesnirea asistenței religioase... în penitenciare”²⁹¹; precum și art. 9 (1) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (Convenția EDO), care lasă fiecărei persoane „libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult..., practici și îndeplinirea ritualurilor”²⁹².

Pe de altă parte, Statul nu este obligat să organizeze penitenciarul pentru a crea condiții pentru viața monahală de obște, cu afectarea regimului carceral. Din aceasta rezultă că Biserica, la rândul ei, poate refuza tunderea monahală în penitenciar, constatând că lipsesc condițiile esențiale pentru viețuirea monahală: obștea monahală, starețul, slujbele liturgice, trapeza etc.

Acestea fiind spuse, nu excludem posibilitatea ca, în condiții excepționale, Biserica să practice tunderea monahală în penitenciar, cu aprobarea autorităților penitenciarului, chiar atunci când lipsesc posibilitățile unei vieți monahale de obște. Așa s-a întâmplat într-un caz individual, când Biserica Ortodoxă Greacă a aplicat iconomia față de deținutul american de origine evreiască, Frank-Anthony Atwood, de 66 de ani, convertit la ortodoxie,

²⁹⁰ Art. 29 (1) din Constituție (2003): „Libertatea gândirii și a opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase nu pot fi îngrădite sub nici o formă. Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale”.

²⁹¹ Art. 29 (5) din Constituție (2003): „Culte religioase sunt autonome față de stat și se bucura de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în azile și în orfelinate”.

²⁹² Art. 9 Convenția EDO (Libertatea de gândire, de conștiință și de religie): „1. Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau în colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor. 2. Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora” (Vezi textul în versiune românească pe site-ul Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO): https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf (forma din 2010, actualizată); vezi și Legea 30 din 18 mai 1994 privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale și a protocoalelor adiționale la această convenție, publicată în MO 35/31.05.1994, cu modificările ulterioare).

executând o pedeapsă pe viață în penitenciarul din Arizona. Acesta a fost tuns în penitenciar cu schima mare, cu numele Efrem, la 7 iunie 2022 de către starețul Paisie, egumenul unei mănăstiri ortodoxe din Arizona, cu o zi înainte de condamnarea la moarte prin injecție letală, în 8 iunie 2022²⁹³. Cu toate că schimonahului Efrem îi lipseau condițiile vieții monahale de obște, se poate spune că Biserica a acceptat situația lui ca un mod de viață eremitic, în condiții excepționale, sub îndrumarea duhovnicului lui.

Este evident că acest caz, din altă jurisdicție, nu obligă prin puterea precedentului Biserica Ortodoxă Română, totuși el arată că Biserica are capacitatea de a găsi moduri de pastorație misio-nară inedite în condiții de criză, potrivit conștiinței ei canonice, în scopul mântuirii credincioșilor ei.

Cine este oprit totuși de a intra în monahism, deși dorește o viață de pocăință și feciorie? Înțelepciunea părinților Bisericii a oprit intrarea în monahism din motiv de dispreț al căsătoriei. În fapt, a oprit evlavia practică greșit, ca o pocăință față de însăși Taina Căsătoriei, iar nu față de desfrânare ca înclinare a firii umane. Căci căsătoria însăși este un mod de a practica înfrânarea, după cuvântul Apostolului Pavel („dacă însă nu pot să se înfrâneze, să se căsătorească” – 1 Cor. 7, 9), și anume de a o practica în comun cu soțul/soția, prin asceză periodică și fidelitate conjugală. Un alt mod de a practica înfrânarea, mai desăvârșit, este în cadrul monahismului, ca feciorie asumată pentru toată viața. Aceasta însă nu trebuie privită în antiteză cu înfrânarea conjugală în căsătorie, ca și cum soții nu s-ar putea mântui prin ceea ce Biserica a binecuvântat ca Taină.

De aceea canoanele au înfierat atât de aspru, până la anatemă, pe cei care defăimau căsătoria și-i negau valoarea ei mântuitoare, căci acest mod de gândire reprezenta, propriu-zis, o erezie față de Taina Mântuirii. Astfel citim Can. 9 Gangra, unul din primele care indică existența, incipientă, a unui cin monahal: „Dacă cineva ar trăi în feciorie sau s-ar înfrâna ca unul care s-a retras deoarece

²⁹³ În legătură cu tunderea în monahism a lui Frank-Anthony ATWOOD, înainte de moarte, vezi: Tatiana PETRACHE, „Așteptându-și moartea, a aflat Învierea”, în: *Viața noastră*, nr. 56, septembrie 2022, p. 87-88; pentru biografia lui Frank-Anthony ATWOOD, vezi Frank ATWOOD, Rachel ATWOOD, *Lumina din spatele gratiilor. Povestea adevărată a unui condamnat la moarte convertit la Ortodoxie din închisorile Arizonei*, traducere română de Anca Irina IONESCU, Ed. Sophia, București, 2021.

căsătoriile ar fi dezgustătoare, și nu pentru însăși frumusețea și sfințenia fecioriei, să fie anatema”²⁹⁴. El a fost întărit de Can. 21²⁹⁵ și 14 Gangra, acesta din urmă fiind la fel de categoric: „Dacă vreo femeie și-ar părăsi bărbatul și ar dori să se retragă deoarece este dezgustată de căsătorie, să fie anatema”²⁹⁶.

Canonul nu exclude totuși o separare de bună voie între soț și soție, dacă ambii vor să urmeze viața monahală și dacă nu există copii minori în întreținere. Pe de altă parte, un soț nu poate îmbrățișa viața monahală atunci când celălalt soț nu ar vrea, la rândul lui, să intre în viața monahală, forțându-se astfel ruperea unității familiale. Atunci opțiunea pentru monahism s-ar face prin încălcarea principiului ascultării soților unul de altul, după cuvântul Apostolului: „femeia nu este stăpână pe trupul său, ci bărbatul; asemenea nici bărbatul nu este stăpân pe trupul său, ci femeia” (1 Cor. 7, 4). Preceptul apostolic a fost reluat în Regula 51 a Sf. Vasile cel Mare, care preciza că „dacă vine careva dintre cei căsătoriți la viața monahicească, să se cerceteze unul ca acesta dacă vine cu învoirea celuilalt soț, după porunca apostolească”²⁹⁷. Intrarea în monahism nu trebuie să se facă, astfel, prin disoluția familiei și prin forțarea divorțului, care ia mai curând caracterul fugii de responsabilitățile familiale și de crucea care le însoțește.

În același sens, în monahism nu sunt apți a fi primiți cei care vin în urma unei decepții din dragoste, care defaimă erosul conjugal în sine. Ei neagă – nu atât pentru sine, cât mai ales pentru toți ceilalți oameni din lume – posibilitatea și harul mântuirii prin căsătorie. Aceasta este o gândire schismatică și trădează, de asemenea, o anumită instabilitate psiho-emoțională. Este așadar salutară condiția pusă de art. 16, lit. h din *Regulamentul Monahal*, care cere candidatului la admiterea în obște să prezinte „fișa medicală privind starea sănătății fizice și psihice”, nu pentru defăimarea făgăduinței monahale, ci pentru limpezirea ei. Rostul perioadei de noviciat sau ispitire canonică este de a curăța un mod de gândire potențial

²⁹⁴ Vezi pentru concordanță: Can. 5, 51 Ap.; 10 Gang.

²⁹⁵ Can. 21 Gangra: „De aceea, noi admirăm fecioria însoțită de smerenie și acceptăm înfrânarea făcută cu demnitate și cinstire de Dumnezeu. Prețuim retragerea de la lucrurile lumești însoțită de smerenie și cinstim și conviețuirea cucernică a căsătoriei” (Vezi pentru concordanță: Can. 51, 53 Ap.; 27, 80 Trulan; 16 VII; 5, 20 Gangra).

²⁹⁶ Vezi pentru concordanță: Can. 5, 51, Ap.; 13 Trulan; 1, 4, 9 Gangra.

²⁹⁷ *Rânduilele vieții monahale...*, pp. 199-200.

viciat și de a invita candidatul să aleagă călugăria dintr-un dor de a trăi deplin Evanghelia, iar nu din judecata și condamnarea lumii la pieire. Căci prin atitudinea de judecată îndreptată în exterior, monahul se însingurează de comuniunea în agape cu întreaga Biserică, pentru care a și venit la mănăstire.

De aceea, monahismul ultra-rigorist, care lasă „lumea” pierzării prin însăși oamenii din ea, iar nu prin păcatul care corupe oamenii, care nu disociază păcatul de om, riscă să se izoleze eclezial și să se practice ca o mișcare schismatică. Un astfel de monahism nu mai conlucrează în cadrul întregii Biserici, alături de clerici și mireni, potrivit principiului organic, la Taina Mântuirii. Poate această ispită „de-a dreapta” a monahismului de azi este și unul din motivele care îl fac să fie perceput, uneori, ca o mișcare contra lumii și a mersului firesc al vieții, o concepție, în oglindă, la fel de eronată.

În sfârșit, Can. 15 Gangra a oprit intrarea în monahism a celor care fug de creșterea copiilor pe care-i au în întreținere, pedepsind, iarăși, cu anatema acest monahism de tip schismatic în raport cu lucrarea Bisericii: „Dacă cineva și-ar părăsi propriii copii și nu i-ar hrăni și nu i-ar crește, după cât îi stă lui în putință, spre cuvenita cinstire de Dumnezeu, ci, sub pretextul ascezei, i-ar neglija, să fie anatema”²⁹⁸. La fel cum monahismul nu se poate alege prin antiteză cu Taina Căsătoriei, el nu se poate îmbrățișa prin defăimarea harului paternității și maternității pe care Hristos îl dă tatălui și mamei, odată cu nașterea copiilor, spre a lucra la creșterea și educarea lor în Biserică. Ce exemplu de jertfelnicie și purtare a Crucii ar da un monah, care vrea să slujească întreaga Biserică prin rugăciunea și asceza lui în mănăstire, dacă mai înainte a refuzat Crucea și slujirea creșterii propriilor săi copii în Biserică?

De aceea, cuvântul Mântuitorului de la Mat. 19, 29 („oricine a lăsat case sau frați, sau surori, sau tată, sau mamă, sau femeie, sau copii, sau țarine, pentru numele Meu...”) nu trebuie practicat fără discernământ, prin abandonarea copiilor minori aflați în întreținere, infracțiune pedepsită de altfel prin art. 378 Codul Penal („Abandonul de familie”)²⁹⁹. Ci intrarea în monahism se poate face

²⁹⁸ Vezi pentru concordanță: Can. 27 Cart.

²⁹⁹ Art. 378 Codul Penal (Abandonul de familie): „(1) Săvârșirea de către persoana care are obligația legală de întreținere, față de cel îndreptățit la întreținere, a uneia dintre următoarele fapte – a) părăsirea, alungarea sau lăsarea fără ajutor, expunându-l la suferințe fizice sau morale; b) neîndeplinirea, cu rea-credință,

după ce aceștia au îndeplinit majoratul sau au fost încredințați, eventual, de instanța de tutelă, unei familii noi compuse din mamă și tată, în cazul recăsătoririi mamei sau tatălui, cu adopția copiilor pe numele noului soț.

Dispozițiile Can. 9, 14 și 15 Gangra, precum și spiritul art. 378 din Codul Penal, sunt preluate de art. 16 lit. e din *Regulamentul Monahal*, care cere candidatului la admiterea în obște „certificat de stare civilă din care să se constate că nu are nici una din obligațiile familiale prevăzute de Codul Familiei”. De asemenea, sunt întărite de art. 77 (2) din *Statutul Bisericii*, prin care „este interzisă închinovierea și promovarea în cinul monahal a celor cu obligații și responsabilități familiale”.

Se mai pune aici o problemă, chiar în cazul în care soțul și soția, în bună înțelegere, îmbrățișează amândoi viața monahală. Când vin la mănăstire ei nu trebuie să mai aibă „obligații familiale” (art. 16, lit. e *Regulament* și art. 77-2 *Statut*), de aceea nu ar fi posibilă admiterea lor în monahism fără un certificat de divorț prealabil, căci unui certificat de căsătorie rămas valabil îi incumbă tocmai acele obligații familiale. Fără ca monahismul să însemne, cum spunem, un blam aruncat căsătoriei, starea de om cununat civil (și religios) și, simultan, starea de monah logodit cu Dumnezeu, sunt incompatibile, chiar dacă în Biserică nu spunem că Tainele se desființează. Prin trecerea de la căsătorie la monahism nu înțelegem că se desființează Cununia, din punct de vedere eclezial, ci o Taină se împlinește în fapt într-o altă Taină, se sublimează, trece pe un plan superior duhovnicesc, după cuvântul „nu se însoară, nici nu se mărită, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu din cer” (Mat. 22, 30). Prin această nouă Taină, omul e logodit cu Hristos și cu întreaga Biserică.

Ca referință, din perspectivă civilă, când unul din soți vrea să se despartă și să se recăsătorească – deși cununia religioasă nu a fost desfăcută la rândul ei prin vreun act bisericesc explicit – trebuie pronunțat divorțul civil, pentru ca soțul astfel divorțat să poată

a obligației de întreținere prevăzute de lege; c) neplata, cu rea-credință, timp de 3 luni, a pensiei de întreținere stabilite pe cale judecătorească sau notarială, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă; (2) Cu aceeași pedeapsă se sancționează neexecutarea, cu rea-credință, de către cel condamnat a prestațiilor periodice stabilite prin hotărâre judecătorească, în favoarea persoanelor îndreptățite la întreținere din partea victimei infracțiunii” (Codul Penal din 17 iulie 2009, publicat în MO 510/24.07.2009, cu modificările în vigoare la zi).

încheia a doua căsătorie, în caz contrar fiind pasibil de infracțiunea *bigamiei* (Art. 376 Codul Penal³⁰⁰). Din rațiuni similare, chiar când amândoi soții intenționează să meargă la mănăstire, este necesar să fie pronunțat divorțul amiabil, pentru a nu ține pe unul legat de celălalt cu obligații civile familiale. Ori pentru cazul în care, după câțiva ani de monahism, unul din foștii soți se răzgândește și se întoarce în lume, reclamându-și drepturile de soț asupra celui alt soț, actualmente monah, forțând revenirea la statutul cuplu căsătorit în baza certificatului de căsătorie rămas valabil. Căci să nu uităm că, pentru dreptul civil, starea consacrată a monahului nu are nicio protecție și nicio recunoaștere legală, și, pusă în fața unui act de stare civilă solemn, precum certificatul de căsătorie valabil, întotdeauna va prima acesta din urmă.

Discuția are și relevanță patrimonială din perspectiva faptului că soții se moștenesc unul pe altul. Astfel, în cazul morții unui monah în mănăstire care nu și-a modificat actele de stare civilă prin divorț de soțul/soția din lume, soțul supraviețuitor vine la moștenire legală în temeiul art. 963 (1) Codul Civil³⁰¹ înlăturând mănăstirea, ori cel puțin ca moștenitor rezervatar (art. 1087 Codul Civil³⁰²), dacă mănăstirea a primit testament. Aceste aspecte interesante le dezvoltăm și în capitolul al III-lea, în care punem în paralel votul fecioriei și dreptul la căsătorie civilă.

De asemenea, condiția art. 16, lit. g din *Regulamentul Monahal*, care cere novicelui „act privind stagiul militar și declarația că renunță la averea sa, donând-o rudelor sau mănăstirii”, o dezbatem în capitolul următor, punând în paralel votul ascultării și sărăciei cu capacitatea civilă și dreptul la proprietate și moștenire.

³⁰⁰ Art. 376 Codul Penal (Bigamia): „(1) Încheierea unei noi căsătorii de către o persoană căsătorită se pedepsește cu închisoare de la 3 luni la 2 ani sau cu amendă; (2) Persoana necăsătorită care încheie o căsătorie cu o persoană pe care o știe căsătorită se pedepsește cu închisoare de la o lună la un an sau cu amendă”.

³⁰¹ Art. 963 (1) Codul Civil (Moștenitorii legali): „Moștenirea se cuvine, în ordinea și după regulile stabilite în prezentul titlu, soțului supraviețuitor și rudelor defunctului, și anume descendenților, ascendenților și colateralilor acestuia, după caz”.

³⁰² Art. 1087 Codul Civil (Moștenitorii rezervatari): „Sunt moștenitori rezervatari soțul supraviețuitor, descendenții și ascendenții privilegiați ai defunctului”.

II.1.2. Vârsta canonică pentru admiterea în monahism ca novice

În această secțiune examinăm problema vârstei la care se pot admite frații în mănăstire, pentru începerea propriu-zisă a noviciatului, prin câteva exemple din tradiția canonică și din dreptul canonic de astăzi.

În mod surprinzător, Can. 40 Trulan a propus ca „cel ce va avea de gând să se supună jugului monahal să nu fie mai tânăr de zece ani, iar examinarea acestuia să-i revină întâistătătorului... ca să-l însemnăm mai degrabă cu binecuvântarea harului”³⁰³. Reținem că vârsta de 10 ani era socotită în Can. 18 Tim. (sec. IV) drept prag al discernământului și al formării conștiinței penitentului: „Întrebare: De la ce vârstă sunt judecate păcatele de către Dumnezeu./ Răspuns: Depinde de conștiința și judecata fiecăruia, la unii de la zece ani, iar la alții, de la mai mult”³⁰⁴. Așadar, Can. 40 Trulan poate fi interpretat în sensul unei vârste minime pentru discernământ în Bizanț, unde maturizarea tinerilor era mai precoce decât astăzi, iar legislația lui Iustinian, de pildă, permitea căsătoria băieților de la 14 ani și a fetelor de la 12 ani, cu logodna probabil mai devreme³⁰⁵.

Decizia copilului de 10 ani nu era lăsată, totuși, doar în responsabilitatea lui, ci era supusă cercetării „întâistătătorului” – termen care desemnează episcopul, în opinia lui Balsamon³⁰⁶ – și care veghea la integritatea discernământului tânărului. Este important de reținut, pe de altă parte, că tinerii de la 10 ani în sus care doreau să intre în viața monahală „nu erau integrați obștii de călugări, ci erau crescuți separat în cadrul mănăstirii” iar „locuința,

³⁰³ Pentru concordanță, vezi: Can. 15 IV; 14 Trulan; 18, 24 Vasile; vezi și interpretarea lui C. DRON la acest canon, considerând că așa-zisa făgăduință la 10 ani este doar o pecete provizorie, tunderea urmând să se facă mult mai târziu, la vârsta maturității (Pr. C. DRON, *Canoanele...*, II, pp. 290-291).

³⁰⁴ Vezi pentru concordanță Can. 18 Vasile.

³⁰⁵ John MEYENDORFF, *Căsătoria. Perspectiva ortodoxă*, traducere, prefată și note de Cezar LOGIN, Ed. Renașterea & Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 2012, p. 62.

³⁰⁶ Vezi comentariul lui Balsamon la Can. 40 Trulan: „Remarcă din prezentul canon și din cele din acesta că nu se cuvin să se facă tunderi ale monahilor fără știrea episcopului locului, dar cu atât mai mult a minorilor și a celor dubioși. Căci episcopul este întâistătătorul, iar nu starețul, precum spun unii” (*Comentariile canoniștilor bizantini...*, p. 393).

masa și locul de învățătură ale tinerilor se aflau departe de chiliile monahilor”³⁰⁷, astfel că vorbim mai degrabă de o perioadă de pre-noviciat, în care tinerii cultivau înfrânarea și celelalte virtuți necesare accederii propriu-zise în obștea monahală.

Așadar, în dreptul canonic ortodox român rămâne valabilă dispoziția art. 16 din *Regulamentul Monahal* – „Vârsta minimă pentru primirea în mănăstire, ca novice, este de 16 ani (cu acordul scris al părinților sau tutorilor)” –, reluată de art. 77 (2) din *Statutul Bisericii*: „Vârsta minimă pentru primirea în mănăstire, ca novice, este de 18 ani. Sub această vârstă, dar nu mai puțin de 16 ani, este necesar acordul scris al părinților sau tutorilor legali”.

Pentru a nu exista, totuși, nicio posibilitate de corupere sau manipulare a voinței tânărului novice de 16-18 ani sau de exploatare a idealismului sau naivității lui, credem că este indicat să se fixeze vârsta de 18 ani în mod absolut pentru primirea în obște, fără scăderea ei. Reflectăm la aceasta în acord cu principiile dreptului civil, care protejează discernământul limitat al minorului. Astfel, după cum ne încredințează art. 41 (1) din Codul Civil, minorul de 14-18 ani are „capacitatea de exercițiu restrânsă”³⁰⁸, și, neavând discernământ deplin, el poate să facă singur doar „acte de conservare, acte de administrare... acte de dispoziție de mică valoare, cu caracter curent” (Art. 41-3 din Codul Civil³⁰⁹), actele juridice propriu-zise, de dispoziție, fiind încheiate „cu încuviințarea părinților sau, după caz, tutorelui” (Art. 41-2 din Codul Civil³¹⁰). Singura

³⁰⁷ *Sfântul Vasile cel Mare – Dascăl al vieții călugărești. Studii de spiritualitate monastică*, Ed. Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Galați, 2009, p. 37.

³⁰⁸ Art. 41 Codul Civil (Capacitatea de exercițiu restrânsă): „(1) Minorul care a împlinit vârsta de 14 ani are capacitatea de exercițiu restrânsă” (Codul Civil din 17 iulie 2009, publicat în MO 505/05.07.2011, cu modificările în vigoare la zi).

³⁰⁹ Art. 41 (3) Codul Civil: „(3) Cu toate acestea, persoana cu capacitate de exercițiu restrânsă poate face singură acte de conservare, acte de administrare care nu o prejudiciază, acte de acceptare a unei moșteniri sau de acceptare a unor liberalități fără sarcini, precum și acte de dispoziție de mică valoare, cu caracter curent și care se execută la data încheierii lor. Dispozițiile art. 168 alin. (4) rămân aplicabile”.

³¹⁰ Art. 41 (2) Codul Civil: „(2) Actele juridice ale persoanei cu capacitate de exercițiu restrânsă se încheie de aceasta, cu încuviințarea părinților sau, după caz, a tutorelui, iar în cazurile prevăzute de lege, și cu avizul consiliului de familie, dacă există, și autorizarea instanței de tutelă. Încuviințarea, avizul sau autorizarea poate fi dată, cel mai târziu, în momentul încheierii actului”.

excepție este cea prevăzută de art. 13 (1) din Codul Muncii³¹¹ care permite minorului de 16 ani să încheie singur contract de muncă, numai cu scopul de a-l ajuta să-și câștige mijloacele de subzistență în locul în care trăiește, eventual departe de părinți prin natura studiilor sau prin faptul că aceștia muncesc în străinătate etc.

Având în vedere, deci, că prin cererea de închinoviere novicele se pregătește pentru asumarea modurilor monahale pe viață, minorul de 16-18 ani ar trebui protejat de însăși legislația Bisericii de a face un act de dispoziție cu persoana sa atât de serios. Aceasta pentru că și dreptul civil protejează minorul de actele de dispoziție care i-ar putea pune în pericol siguranța și patrimoniul, înainte de 18 ani. Nu numai părinții minorului de 16-18 ani trebuie să garanteze pentru el, ci și Biserica, ocrotind integritatea lui. De altfel, părinții minorului care nu a împlinit 18 ani se pot opune acce-derii acestuia ca novice în lumea monahală câtă vreme el rămâne sub autoritatea lor părintească, în virtutea dreptului de a-l educa religios „potrivit propriilor convingeri”, garantat de art. 29 (6) din Constituție³¹², art. 491 (1) din Codul Civil³¹³ și art. 3 din Legea Cultelor³¹⁴.

Astfel, amânarea depunerii cererii de închinoviere până la împlinirea vârstei de 18 ani o vedem ca mijloc canonic de a proteja atât pe tânărul novice, cât și cinul monahal și stabilitatea lui în Biserică. Scopul este prevenirea pe viitor a acelor „tunderi fără discernământ și instabile [care] au necinstit și schima

³¹¹ Art. 13 Codul Muncii: „(1) Persoana fizică dobândește capacitate de muncă la împlinirea vârstei de 16 ani; (2) Persoana fizică poate încheia un contract de muncă în calitate de salariat și la împlinirea vârstei de 15 ani, cu acordul părinților sau al reprezentanților legali, pentru activități potrivite cu dezvoltarea fizică, aptitudinile și cunoștințele sale, dacă astfel nu îi sunt periclitate sănătatea, dezvoltarea și pregătirea profesională” (Codul Muncii din 24 ianuarie 2003, republicat în MO 345/18.05.2011, cu modificările în vigoare la zi).

³¹² Art. 29 din Constituție (Libertatea conștiinței): „(6) Părinții sau tutorii au dreptul de a asigura, potrivit propriilor convingeri, educația copiilor minori a căror răspundere le revine”.

³¹³ Art. 491 Codul Civil (Religia copilului): „(1) Părinții îndrumă copilul, potrivit propriilor convingeri, în alegerea unei religii, în condițiile legii, ținând seama de opinia, vârsta și de gradul de maturitate ale acestuia, fără a-l putea obliga să adere la o anumită religie sau la un anumit cult religios. (2) Copilul care a împlinit vârsta de 14 ani are dreptul să își aleagă liber confesiunea religioasă”.

³¹⁴ Art. 3 din Legea 489/2006 a cultelor: „(1) Părinții sau tutorii au dreptul exclusiv de a opta pentru educația religioasă a copiilor minori, conform propriilor convingeri”.

monahală și au făcut să fie blasfemiât și numele lui Hristos” (Can. 2 I-II)³¹⁵, precum și a acelor „lepădări fără discernământ și neexamineate prealabil [care] produc multă pagubă bunei rânduieli monahale” (Can. 5 I-II)³¹⁶. În felul acesta Biserica, prin pastorația ei responsabilă, va dezamorsa potențialele crize de identitate ale celor ce intră în cinul monahal cu discernământul neformat, căci ceea ce poate părea definitiv unui tânăr de 16 ani se poate să fie perceput cu totul altfel după vârsta de 18-20 de ani.

În acest sens, Mitropolitul Ilarion Alfeev de Budapesta și Ungaria al Patriarhiei Moscovei, fost conducător al Departamentului de Relații Externe al Bisericii Ortodoxe Ruse, a pledat pentru excluderea oricărei constrângeri psihologice sau morale pentru asumarea voturilor monahale, sub pedeapsa caterisirii egumenului și anulării tunderii ca nevalabile: „Dacă persoana care se tunde are vârsta legală și deplinătatea facultăților mintale, dar cu toate acestea nu s-a decis liber asupra tunderii, ci a făcut-o sub influența duhovnicului sau episcopului [în timpul noviciatului – n.n.], atunci decizia asupra validității tunderii trebuie luată de ierarhii Bisericii, ținând cont de recomandările instanței eclesiastice”³¹⁷.

Oprirea minorului de 16-18 ani de la asumarea obligațiilor monahale ca novice prin cererea de închinoviere nu înseamnă, însă,

³¹⁵ Can. 2 I-II: „Fiindcă unii, prefăcându-se că primesc viața monahală..., practicând doar tunderea părului, locuiesc în casele lor, fără a îndeplini vreuna dintre ascultările și constituțiile monahilor, Sfântul Sinod a hotărât că... dacă cineva va fi descoperit că tunde pe cineva fără prezența egumenului, care este dator să-l primească în ascultare, unul ca acela să fie supus caterisirii, ca unul care nu se supune canoanelor și distruge rânduiala monahală. Iar cel care a fost tuns fără chibzuință și fără rânduială, să fie încredințat spre ascultare în mănăstirea în care ar crede de cuviință episcopul locului. Căci tunderile fără discernământ și instabile au necinstit și schima monahală și au făcut să fie blasfemiât și numele lui Hristos” (Canon fără concordanță).

³¹⁶ Can. 5 I-II: „Descoperim că lepădările fără discernământ și neexamineate prealabil produc multă pagubă bunei rânduieli monahale. Căci unii, aruncându-se pe ei înșiși în chip pripit în viața monahală și, fiind neglijenți față de asprimea și greutatea ascezei, se reîntorc în chip deplorabil la viața carnală și voluptoasă. De aceea, Sfântul Sinod a hotărât ca niciunul dintre monahi să nu fie învrednicit de schimă înainte de o perioadă de trei ani, stabilită pentru ei spre cercetare” (Vezi pentru concordanță: Can. 40, 41 Trulan; 21 VII).

³¹⁷ Mitrop. Ilarion ALFEEV de Volokolamsk, *Monahismul ca Taină a Bisericii*, conferință susținută la 23.09.2013, publicată la <https://pravoslavie.ru/64415.html> (ultima accesare la 30.01.2025).

excluderea posibilității primirii lui la mănăstire ca simplu voluntar, în vacanțele de vară sau de Paști, pentru îndeletnicirea cu munca și rugăciunea, formarea caracterului și îndrumarea duhovnicească. Acest cadru, lipsit de obligații formale, îl găsim cel mai potrivit pentru cultivarea discernământului tânărului/tinerei care, eventual, după împlinirea vârstei de 18 ani, se poate hotărî să înceapă viața monahală în forma noviciatului.

II.1.3. Durata noviciatului sau a ispitirii canonice

O altă chestiune importantă pentru formarea novicelui este durata ispitirii canonice. Înainte să fie fixată canonic, o putem observa la părinții întemeietori ai monahismului.

Astfel, în obștea Sf. Pahomie cel Mare (†348), dreptarul dat de inger îndeamnă „la nevoințe înalte nu lăsa pe novice, decât după trei ani de încercare” (Regula 59)³¹⁸, în vreme ce la Sf. Ioan Casian (†435) novicele era pus să facă „în curgerea unui an întreg fără cârtire... diferite slujbe străinilor, abia atunci înțelepțindu-se cu practicarea smereniei și a răbdării... este lăsat să intre în mijlocul fraților” (Regula IV, 7)³¹⁹. La Cuviosul Benedict (†547) însă, aflăm că cel sosit trebuie să „bată neîncetat în poartă... timp de patru sau cinci ani... [apoi] să fie dat pe mâna unui bătrân iscusit” și „după [încă] șase luni... abia atunci să fie primit în numărul fraților” (Regula 58)³²⁰.

În legislația bizantină, de asemenea, în Novela 5, Cap. 2 a lui Iustinian (14 aprilie 535) se scria că novicii „vor aștepta trei ani consecutivi, timp în care vor învăța teologia și vor fi *tunși simplu* și îmbrăcați în veșmântul monahal”³²¹, dispoziție reluată prin Novela 123, Cap. 35 a lui Iustinian (mai 546)³²². Să înțelegem prin această „tundere simplă” menționată de Novela 5, cap. 2 (535) o atestare că la începutul sec. al VI-lea se practica deja împărțirea în „schima

³¹⁸ *Rânduilele vieții monahale...*, p. 69.

³¹⁹ *Rânduilele vieții monahale...*, p. 370.

³²⁰ *Rânduilele vieții monahale...*, pp. 428-429.

³²¹ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 103-104.

³²² Novela 123 Iustinian (mai 546). *Despre preasfințiții episcopi, preacucernicii clerici și preacuvioșii monahi iubiți de Dumnezeu*. Capitolul 35. *Despre novici*: „Dacă cineva vrea să îmbrățișeze starea monahală... [și] nu este cunoscut sau este supus vreunei condiții, nu va primi veșmântul monahal mai devreme de trei ani, timp în care conducătorul mănăstirii va putea afla starea sa”. (Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 129).

mare” și „mică”, ori e o referință la rasoforie? Având în vedere că Rânduiala Rasoforiei, ca rit separat, a apărut abia din sec. X-XI, aici se pare că este vorba de schima numită „mică”, pentru monahii de curând intrați în obște, premergătoare schimei „mari” luate de monahii mai în vârstă ce mergeau la pustie. Mai multe considerații pe tema schimei și a divizării ei, remarcată în vremea Sf. Teodor Studitul (sec. IX), aducem în subcapitolele următoare.

În tradiția canonică, cel mai relevant în privința duratei noviciatului este Can. 5 I-II, care din dorința de a preveni „lepădările fără discernământ și neexamine” a hotărât ca „niciunul dintre monahi să nu fie învrednicit de schimă înainte de o perioadă de trei ani”³²³. În comentariul la acest canon, Balsamon menționează că novicele era obligat să poarte pe perioada noviciatului hainele din lume³²⁴, tocmai pentru a nu defăima haina monahală prin lepădarea ei prematură. Ispitirea de trei ani o găsim receptată în câteva norme din tradiția canonică târzie, precum cap. 80 din *Nomocanonul lui Petru Movilă* (1629), care impunea ca noviciatul „să se facă în hainele mirenești, și nu în cele călugărești”³²⁵, la fel și *Norme monastice din Bucovina* (1786), în Partea I, Cap. II.59³²⁶. În sfârșit, *Regulamentul pentru disciplina monahală* (1873), primul Regulament adoptat propriu-zis în Regat, stabilea, la art. 7, o perioadă de noviciat de „nu mai puțin de șase luni, dar nici mai mult de 3 ani”³²⁷.

³²³ Vezi pentru concordanță: Can. 40, 41 Trulan; 21 VIL

³²⁴ Vezi comentariul lui Balsamon citat la: N. MILAȘ, *Canoanele...*, II-1, p. 310.

³²⁵ *Nomocanonul Sfântului Petru Movilă* (1629), editat de Pr. Mihail D. COLOTELO, Pr. Dumitru M. COLOTELO, carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului TEODOSIE, Arhiepiscopul Tomisului, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2014, p. 153.

³²⁶ Partea I, Cap. II.59 din *Norme monastice* (1786): „§ 59. Fiecare novice primit trebuie să facă, înainte de a depune juruințele monastice, o probă de trei ani, în vremea asta îi stă în voie de a se întoarce în lume” (*Norme monastice pentru dieceza ortodoxă orientală a Bucovinei «1786»*, traduse și editate cu binecuvântarea arhierescă de Arhim. Ipolit VOROBCHIEVICI, egumen al Sfintei Mănăstiri Dragomirna, Suceava, 1911, p. 25).

³²⁷ „Regulament pentru disciplina monahală” (7 iunie 1873), în *Izvoare privitoare la istoria monahismului românesc. Secolele XVI-XXI*, coordonată de Pr. Daniel DANIELESCU și Emilian ROMAN, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului TEOFAN, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Ed. Doxologia, Iași, 2011, p. 197; pentru o analiză a conținutului și principalelor dispoziții ale lui, vezi: Arhim. Andrei ANGHEL, „Primul Regulament dedicat vieții monahale

Regulamentul Monahal de azi, prin art. 19-21, împarte ispi-
tirea canonică în trei perioade: „de la primirea în mănăstire până
la admiterea noului venit în rândul fraților (adică trei luni)” (Art.
19); „de la admiterea în rândul fraților până la îmbrăcarea în haină
monahală (rasofor)... durează cel puțin șase luni și cel mult trei ani”
(Art. 20); „de la îmbrăcarea hainei monahale (rasofor) și până la
tunderea în monahism... durează cel puțin șase luni și cel mult trei
ani” (Art. 21). Așadar noviciatul, potrivit *Regulamentului Monahal*,
durează minim 1 an și 3 luni și maxim 6 ani și trei luni, cu posibi-
litatea prescurtării acestuia pentru cântăreți, seminariști, licențiați
și doctori în teologie (art. 22 din *Regulamentul Monahal*)³²⁸.

Însă art. 77 (3) din *Statutul Bisericii* a amendat această peri-
oadă prin ridicarea limitei minime a ei, tunderea în monahism
făcându-se „după cel puțin 3 ani de cercetare canonică și viețuire
în mănăstire”, derogarea putând-o face chiriarhul „din motive misi-
onare urgente”. Această derogare, interpretată în lumina Can. 5 I-II
(„dacă ar fi un bărbat drept-credincios care și în chipul lumesc a
împlinit viața monahală... este suficientă și o perioadă de șase luni
pentru examinarea completă”³²⁹), nu ar putea consta în mai puțin
de 6 luni de cercetare canonică.

Limita minimă de 6 luni o vedem aplicabilă și cazurilor hiro-
toniilor de episcopi dintre mireni, trecuți în prealabil prin mona-
hism. Căci instituirea grăbită a fost condamnată de Can. 10 Sardica,
considerând episcopul care nu se formează suficient în treptele bise-
ricești – citeț, diacon, preot; și monah, în cazul nostru – „pe bună
dreptate un neofit”³³⁰, iar Can. 17 I-II a dispus ca „pe viitor nici
unul dintre laici sau dintre monahi să nu fie ridicat dintr-o dată la

din Biserica Ortodoxă Română. O analiză canonică”, în: Pr. George GRIGORIȚĂ
(coord.), *Forme de organizare și funcționare a monahismului ortodox: tradiție
bimilenară și provocări contemporane...*, pp. 506-587.

³²⁸ Art. 22 *Regulamentul Monahal*: „Absolvenții Școlilor de Cântăreți
Bisericești și Seminariilor Teologice, licențiații și doctorii în teologie pot
primi haina monahală și pot fi rasofori într-un timp mai scurt, cu aprobarea
Chiriarhului”.

³²⁹ Vezi pentru concordanță: Can. 40, 41 Trulan; 21 VII.

³³⁰ Can. 10 Sardica: „[nimeni] să nu fie mai întâi instituit [episcop] dacă
nu a îndeplinit slujirea de citeț și de diacon și de preot... Însă treapta fiecărui
rang va avea un interval de timp, evident nu foarte scurt, prin care se vor putea
face cunoscute credința lui, noblețea comportamentelor, statornicia și echitatea
sa... Căci [altminteri] în cazul acesta ar fi considerat, pe bună dreptate, un neofit”
(Vezi pentru concordanță: Can. 80 Ap.; 2 I; 10 Neoccez.; 3 Laod.; 17 I-II; 4 Chiril).

înălțimea episcopatului...”³³¹. În sensul acesta, trecerea unui creștin de la starea de mirean la cea de episcop, care va păstori Biserica, în numai câteva zile sau săptămâni, ar relativiza atât treptele și slujirile bisericești cât și făgăduința monahală. Aceasta presupune încercarea răbdării și statorniciei candidatului prin dialogul din cadrul slujbei: „Vei petrece în mănăstire și în nevointă până la cea din urmă suflare a ta?”³³². Astfel, „motivele misionare urgente” de care vorbește art. 77 (3) din *Statutul Bisericii* nu pot să ducă la nerespectarea specificității slujirilor în Biserică și a harului fiecăreia. Episcopul va fi părintele și păstorul tuturor – al monahilor, (iero)diaconilor, preoților, ieromonahilor și tuturor mirenilor –, în consecință perioada de 6 luni, pentru identitate de rațiune, o considerăm aplicabilă și treptelor de diacon și preot, înainte de hirotonia finală în episcop.

Așadar, considerând amendamentele aduse prin Statut perioadei de noviciat stabilite de Regulamentul Monahal, aceasta este fixată la minim 3 ani și maxim 6 ani și trei luni, cu derogările menționate. Ca exemplu de drept canonic comparat, aproximativ aceeași durată de noviciat o găsim la ordinele catolice, prin art. 655 din Codul Canonic Catolic, care menționează: „Profesiunea temporară să fie făcută pentru o perioadă de timp stabilită de dreptul propriu, care să nu fie mai scurtă de trei ani, nici mai lungă de șase ani”³³³.

II.1.4. Vârsta canonică a tunderii în monahism. Aspecte pastoral-canonic

Înainte să discutăm despre statutul rasoforului încadrat în perioada de noviciat, aspect pe care îl lăsăm pentru finalul acestui

³³¹ Vezi pentru concordanță: Can. 80 Ap.; 2 I; 3 Laod.; 12 Neocesz.; 10 Sard.; 4 Chiril.

³³² Întrebare din slujba tunderii în schima mică (*Molitfelnic...*, 2013, p. 575).

³³³ *Codul de drept canonic...*, p. 441; prin excepție, dacă la finalul perioadei de 6 ani se simte nevoia înnoirii încă o dată a voturilor temporare, se adaugă un ciclu de 3 ani, astfel că noviciatul poate dura, în aceste cazuri, maxim 9 ani – Art. 657 Codul Canonic Catolic: „§ 1. După ce a trecut timpul pentru care a fost făcută profesiunea, călugărul care face de bunăvoie cerere și este judecat capabil să fie admis la reînnoirea profesiunii sau la profesiunea perpetuă, altminteri să plece din institut. § 2. Însă, dacă se consideră că este oportun, perioada de profesiune temporară poate fi prelungită de superiorul competent, conform dreptului propriu, totuși, astfel încât întreaga perioadă de timp în care călugărul este legat de voturile temporare să nu depășească nouă ani” (*Codul de drept canonic...*, pp. 441-443).

subcapitol, este cazul să abordăm problema vârstei canonice de tunderă în monahism, după împlinirea noviciatului. Este o chestiune importantă care are ca miză maturitatea corpului eclezial al monahilor dar și prevenirea tunderilor premature și „instabile” (Can. 2 I-II), care pot genera crize ce afectează stabilitatea cinului monahal în ansamblul lui. Și aceasta este o problemă de pastorație responsabilă, prin care Biserica arată că își asumă parcursul unui creștin în drumul său către mântuire, pe calea monahală.

Tradiția canonică s-a preocupat mai mult de vârsta hirotoniei clericilor, astfel că pentru cinul monahal avem puține dispoziții privind vârsta efectivă a tunderii. Can. 18 Vasile cel Mare cerea consacrarea fecioarelor „după ce ea este de peste șaisprezece sau șaptesprezece ani, fiind stăpână peste gândurile ei”³³⁴, adică ceea ce reprezenta în epocă majoratul sau maturizarea copilului, la o vârstă mai precocă decât cea din timpurile noastre. Peste jumătate de veac, Can. 126 Cartagina indica, în mod indirect, că se impusese obiceiul îmbrăcării fecioarelor nu mai devreme de vârsta de 25 de ani, de la care se deroga în caz de primejdie de moarte sau din necesitatea salvării castității acestora³³⁵. Iată, deci, că abia vârsta de 25 de ani era considerată o maturitate deplină pentru asumarea făgăduinței fecioriei pentru toată viața.

În sensul acesta a statuat și *Conferința Panortodoxă a Bisericilor Autocefale* ținută în 30 mai – 5 iunie 1923 la Constantinopol, în Punctul 4 al documentului final: „Votul monahal, care constă în mica și marea schimă, trebuie considerat obligatoriu pentru întreaga viață, dacă nu este depus înainte de vârsta de 25 de ani”³³⁶.

În mod interesant, aceste principii sunt confirmate astăzi de

³³⁴ Vezi pentru concordanță: Can. 15, 16 IV; 4 Trulan; 6, 19, 20, 60 Vasile; pentru acest aspect, vezi și Béatrice CASEAU, „An aspect of the actuality of Basil the Great. The proper age to enter monastic life”, în: *Studia Universitatis Babeș Bolyai – Theologia Catholica*, LIV, 2009, 3, pp. 21-33.

³³⁵ Can. 126 Cartag.: „De asemenea, s-a acceptat ca oricare dintre episcopi ar îmbrăca o fecioară cu haina monahală sau au îmbrăcat-o înainte de vârsta de douăzeci și cinci de ani, datorită necesității periclității cumințeniei feciorelnice... [sau unei] primejdii cauzatoare de moarte..., sinodul care a stabilit în privința acestui număr de ani să nu-l oprească cu nimic pe unul ca acesta” (Vezi pentru concordanță: Can. 3, 19 I; 15 IV; 40, 45 Trulan; 6, 46 Cart.); limita de vârstă de 25 de ani fusese stabilită de Sinodul de la Iponia din anul 393 (v. comentariul lui MILAȘ la canonul de față: N. MILAȘ, *Canoanele...*, II-1, p. 282).

³³⁶ Pr. V. IONIȚĂ, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe...*, pp. 142-143.

cercetările neurologice de specialitate despre dezvoltarea psiho-somatică a omului, respectiv a cortexului prefrontal, responsabil cu luarea deciziilor raționale, controlul impulsurilor și al emoțiilor. Acesta, potrivit studiilor, își termină dezvoltarea în jurul vârstei de 25 de ani, mergând chiar către 30 de ani³³⁷. Cu alte cuvinte, deciziile majore luate în viață înainte de vârsta de 25 de ani riscă să fie afectate de un fond de imaturitate psihică și emoțională, și supuse revizuirilor odată cu maturizarea potențialului cognitiv al omului.

Aruncând o privire în spațiul românesc, precum și la Bisericile vecine, găsim în Normele monastice de la 1786 pentru Bucovina vârsta de 24 de ani pentru tunderea novicilor: „II.54. Este oprit de a primi juruința călugărească de la un novice înainte de a fi împlinit vârsta de 24 de ani”³³⁸. Vârsta asumării voturilor pe viață a fost împinsă către 30 de ani de *Statutul Bisericii Ortodoxe Române* din 1925 (cu excepție pentru cei cu studii teologice sau superioare la 25 de ani)³³⁹, în mod similar cu actualul *Regulament Monahal din Biserica Ortodoxă Rusă* (2017)³⁴⁰, și chiar către 40 de ani de *Regulamentul Monahal al Bisericii Serbiei* (1963)³⁴¹. În Biserica Ortodoxă Română

³³⁷ Vezi un studiu despre dezvoltarea cortexului prefrontal la adresa: <https://www.impact.ro/cand-ajunge-creierul-omului-la-maturitate-de-fapt-nu-are-nicio-legatura-cu-18-ani-518598.html>, publicat la 23.05.2023 (ultima accesare la 30.01.2025).

³³⁸ *Normele monastice ale Bucovinei* (1786)..., p. 25.

³³⁹ Art. 90 al Statutului Bisericii Ortodoxe Române din 1925: „(4) Episcopul aprobă primirea și tunderea aceluia în cinul monahal dacă a împlinit vârsta de 30 ani; dacă candidatul are studii teologice sau altfel de studii superioare, se poate aproba și fără examen și la vârsta de 25 ani” (*Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, publicat în MO 97 din 6 mai 1925, împreună cu *Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, sancționată prin Decretul Regal 1402/04.05.1925).

³⁴⁰ Art. 6.4 (Schima mică și mantia) din *Regulamentul Monahal din Biserica Ortodoxă Rusă* (2017): „Conform cu definiția Sinodului Jubiliar al Episcopilor Bisericii Ortodoxe Ruse din 2000, «pentru a îmbunătăți pregătirea spirituală pentru tunderea monahală și a crește responsabilitatea celor care o primesc, s-a recunoscut ca necesar să se practice tunderea monahală nu mai devreme de împlinirea vârstei de 30 de ani, cu excepția studenților școlilor teologice și clericilor»” (*Regulamentul privind mănăstirile și monahii din Biserica Ortodoxă Rusă*, adoptat la 2 decembrie 2017, publicat la: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5074472.html>, ultima accesare la 30.01.2025).

³⁴¹ Art. 14 (1) din *Regulamentul Monahal al Bisericii Serbiei* (1963): „Un rasofoar care a practicat diligent ascetismul poate primi schima mică după împlinirea a 40 de ani”; schima mare este rezervată vârstei de 50 de ani, prin art.

astăzi, vârsta tunderii monahale o stabilește art. 23 din *Regulamentul Monahal*: „dacă în timpul ispitirii canonice, candidatul... dovedește că-și dă seama de rostul călugăriei și numai dacă a împlinit vârsta de 21 de ani... Chiriarhul aprobă tunderea în monahism”.

Fără să negăm libertatea fiecărei Biserici Autocefale de a stabili vârsta tunderii monahale adecvată propriei realități ecleziale, în lumina tuturor celor prezentate mai sus, vedem necesară o regândire a vârstei canonice, din necesitatea de a ajuta candidații la cinul monahal să-și asume voturile cu maturitate deplină, ca făgăduințe pentru toată viața. Astfel, ținând cont că primirea ca novice se face de la 18 ani (art. 77-2 din *Statutul Bisericii*), iar ispitirea canonică durează între 3 ani și 6 ani și trei luni (art. 19-21 din *Regulamentul Monahal* coroborate cu art. 77-3 din *Statutul Bisericii*), un noviciat aprofundat fiind, deci, cel de 6 ani, considerăm că vârsta tunderii monahale ar trebui fixată la minim 24 de ani împliniți.

Așadar, regula admiterii în monahism ar putea fi formulată în modul următor: „Cei care doresc să îmbrățișeze viața monahală pot fi închinoviați ca frați în obște începând cu vârsta de 18 ani împliniți, urmând un noviciat între 3 ani și 6 ani, ori de cel puțin 6 luni în cazuri misionare urgente. Tunderea monahală, în toate cazurile, va fi acordată începând cu vârsta de 24 de ani împliniți”. În felul acesta, suntem de părere că Biserica va cultiva mai mult maturitatea și discernământul viitorilor membri ai cinului monahal, dându-le timp să-și formeze și să-și cunoască identitatea eclezială, precum și să prevină potențialele crize pe viitor. Reperul pastoral care stă la baza propunerii noastre este vârsta canonică a tunderii adoptată de Bisericile Autocefale Surori precum și de Conferința Panortodoxă a Bisericilor Autocefale de la Constantinopol din 1923, care variază între 25 și 40 de ani.

II.1.5. Rasoforia și statutul ei canonic, în raport cu schima monahală

În cadrul noviciatului, ultima etapă înainte de tunderea în monah este cea de rasofor (ὁ ῥασοφόρος, de la τὸ ῥάσων și φορός

15: „După 50 de ani de viață, dacă a arătat roadele monahale, monahul în schima mică poate fi tuns în schima mare” (*Regulament pentru viața monahală interioară și exterioară*, adoptat de Sinodul Bisericii Ortodoxe Sârbe la 10 mai 1963, publicat la: <http://licodu.cois.it/?p=4286&lang=en>, ultima accesare la 30.01.2025).

– *purtător de rasă*). Această treaptă intermediară, acordată printr-o slujbă simplă, fără depunerea voturilor monahale, a devenit cunoscută din sec. XII, în timpul canonistului Teodor Balsamon, prin Tratatul său despre monahii rasofori (Χάριν τῶν ῥασοφόρων)³⁴².

Pierre Raffin explică, la rândul lui, cum în sec. X-XI s-a observat în Bizanț o tendință de a acorda începătorilor câteva piese ale veșmântului monastic, pentru a da o oarecare importanță acestei etape pre-monastice. Astfel s-a ajuns ca în sec. XIV, rasoforia să fie un ritual formalizat compus din tundere (cu sau fără schimbarea numelui), acordarea rasei și camilafcei, și care se va pune pe picior de egalitate cu schima mică, sfârșind adeseori prin a o înlocui³⁴³.

Ritualul tunderii pentru rasofori, o practică adoptată de Biserica Rusă și împrumutată și de Biserica noastră, dar nerăspândită în Biserica Greacă, tinde să știrbească, desigur, unicitatea tunderii monahale, al cărei chip este înnoirea Botezului. În acest sens, tunderea este firesc să se facă o singură dată, iar nu în repetate rânduri – rasoforie, schimă mică, schimă mare³⁴⁴. Despre această

³⁴² „Εποστολὴ πρὸς τὸν ὁσιώτατον καθηγητὴν τῶν κατὰ τὸν Παπικίον μοναστηρίων, μοναχὸν κυρὸν Θεοδόσιον, χάριν τῶν ῥασοφόρων” (Ad sanctissimum Papicii Monasteriorum prapositum, monachum dominum Theodosium. Epistola de rasophoris seu raso indutis), în G.A. RHALLIS, M. POTLES (eds), *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, vol. 4, pp. 497-579; pentru alte date despre introducerea rasoforiei în ritualurile monahale, vezi R. PERȘA, „Misiunea și implicarea laicilor și monahilor...”, p. 298.

³⁴³ Pierre RAFFIN, *Les rituels orientaux de la profession monastique*, Spiritualité orientale, no. 4, Abbaye de Bellefontaine, 1992, p. 34; vezi asupra rasoforiei și: Monica GRAMA, „Rânduiala Tunderii în Monahism. Evoluție și reformă. Studiu istorico-liturgic”, în: *Altarul Reîntregirii*, 2/2011, pp. 200-202; Ioan Remus RĂZVAN, *Rânduiala tunderii în monahism potrivit scrierilor Sf. Dionisie Areopagitul și Simeon al Tesalonicului*, studiu publicat în 11 iulie 2012 la: <https://rasvanremus.wordpress.com/2012/07/11/randuiala-tunderii-in-monahism-potrivit-scrierilor-sf-dionisie-areopagul-si-simeon-al-tesalonicului-masterand-ioan-remus-rasvan/> (ultima accesare la 30.01.2025); Ierod. Damaschin BRATU, *Slujba tunderii în monahism, prezența sa în Molitfelnicul românesc. Studiu istorico-liturgic și exegetic*, Lucrare de Licență, coordonator Pr. Prof. Cătălin Viorel SAVA, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, Iași, 2020, p. 58; Nicolae PALMOV, *Пострижение в монашество, Чины пострижения в монашество в греческой Церкви (Tunderea monahală. Rânduielele tunderii monahale din Biserica Greacă)*, Киев, 1914, p. 309 (autorul vorbind despre schimbarea numelui lumesc cu cel călugăresc în cazul rasoforului, numai că fără tundere).

³⁴⁴ Ierod. D. BRATU, *Slujba tunderii...*, p. 58, nota 176.

împărțire a schimei, criticată de Părinții Bisericii, vorbim în subcapitolele următoare.

Nu cunoaștem propriu-zis canoane privind rasoforia, care s-a dezvoltat ca rânduială aparte începând cu sec. X-XI, dar putem constata că regimul rasoforilor de astăzi face trimitere la canoanele timpurii privind noviciatul în general.

Astfel, Can. 19 Ancira, emis la anul 314, stabilea ca „toți cei care, făgăduind fecioria, își încalcă promisiunea, să îndeplinească hotărârea pentru cei căsătoriți a doua oară”³⁴⁵. Autorul Pidalionului din 1844, citând pe Balsamon și Vlastares³⁴⁶, precum și N. Milaș³⁴⁷ consideră că acest canon se referă nu la călugării cu voturile definitiv depuse, ci la novicii de atunci – rasoforii de azi – care sunt pe calea acestui angajament. Epitimia pentru revenirea lor în lume este permiterea doar a încheierii căsătoriei celei de-a doua, cu oprirea timp de 1-2 ani de la Împărtășanie. Să nu uităm, însă, că în acea perioadă timpurie monahismul era încă în formare și nu se stabilise granița clară între noviciat și monahism propriu-zis.

La rândul lui, Can. 18 Vasile (370-379), referindu-se poate tocmai la Can. 19 Ancira, amintea că părinții Bisericii mai vechi stabiliseră o pedeapsă mai blândă pentru fecioarele căzute în desfrânare, asimilându-le unor novici încă neconsacrați ca monahi, și „au legiuit să fie primite după un an, stabilind aceasta în analogie cu cei căsătoriți a doua oară”. Însă, tot aici, Sf. Vasile consideră că în vremea lui Biserica și instituția monahismului s-au întărit și că o fecioară cu făgăduințele depuse „este supusă pedepsei pentru adulteră” (Can. 18 Vasile)³⁴⁸, adică 15 ani oprire de la Împărtășanie, implicând și desfacerea conviețuirii ilegite³⁴⁹. Sf. Vasile cel Mare trasează astfel granița dintre noviciat și monahism prin pronunțarea făgăduințelor, moment după care permiterea căsătoriei ar desființa rostul făgăduinței monahale, în concepția sa: „De nu a făcut cineva făgăduința de a duce o viață aspră, poate încă, cu încuviințarea cea după lege, să intre în legături lumești, însoțindu-se prin

³⁴⁵ Vezi pentru concordanță: Can. 3 I; 16 IV; 5, 44 Trulan.

³⁴⁶ *Pidalion (1844)*..., p. 286.

³⁴⁷ N. MILAȘ, *Canoanele*..., II-1, pp. 22-23.

³⁴⁸ Vezi pentru concordanță: Can. 15, 16 IV; 4 Trulan; 6, 19, 20, 60 Vasile.

³⁴⁹ Vezi în acest sens comentariile lui Milaș (N. MILAȘ, *Canoanele*..., II-2, p. 74) și ale Pidalionului (*Pidalion «1844»*..., p. 451), care explică asprimea pedepsei Sf. Vasile ca legitimă în raport cu depunerea propriu zisă a voturilor monahale.

căsătorie; dar cel ce și-a rostit făgăduința dator este a se păzi pe sine pentru Dumnezeu, ca o jertfă sfântă”³⁵⁰.

În comentariul la Can. 5 I-II (despre cei care „aruncându-se pe ei înșiși în chip pripit în viața monahală... se reîntorc în chip deplorabil la viața carnală și voluptoasă”³⁵¹), Teodor Balsamon insistă în Tratatul său Περὶ Πάσφορων că novicii trebuie să ducă noviciatul în haine lumești. Căci dacă novicii ar purta prematur hainele monahale și apoi s-ar răzgândi și s-ar întoarce în lume, plecarea lor ar semnifica totodată o lepădare a hainei monahale, sau a schimei monahale însăși. De aceea, în gândirea lui Balsamon, coerentă din punct de vedere canonic, haina monahală propriu-zisă este văzută simultan cu depunerea făgăduințelor³⁵². Aceasta nu ar mai face din plecarea rasoforului (neîmbrăcat) în lume o greșeală care trebuie pedepsită cu impunerea căsătoriei celei de-a doua, soluție întrucâtva criticabilă adoptată de dreptul canonic ortodox român.

Așadar, cu cât rasoforia devine un ritual mai formalizat, însoțit de tundere, luarea hainelor călugărești și chiar de schimbarea numelui, lepădarea rasoforului de statutul său implică lepădarea de toate aceste elemente ale identității sale cvasi-monahale. În acest sens, nu se poate aplica o pedeapsă mai puțin severă decât impunerea căsătoriei celei de-a doua.

Dacă aruncăm o privire în rânduielile vieții monahale românești mai vechi, observăm că în Așezământul Sf. Paisie Velicicovski pentru obștea Mănăstirii Dragomirna din 1763 se reiterea regula noviciatului în haine mirenești vreme de 3 ani, timp în care averea fratelui de mănăstire se păstrează intactă până la tunderea în rasofor sau monah. Astfel că dacă fratele nerasoforit și necălugărit „se va căi pentru ieșirea lui din lume mai înainte de tundere și va dori să se întoarcă din mănăstire în lume sau să plece în altă mănăstire, pe unul ca acela să-l sloboadă, dându-i și toată averea cea adusă cu dânsul în mănăstire, ca să nu fie pentru aceasta tulburare și

³⁵⁰ „Dreptarul (Regulamentul) Sfântului Vasile cel Mare cuprinzând teoria și practica monahismului de obște”, în: *Rânduielile vieții monahale...*, p. 172.

³⁵¹ Vezi pentru concordanță: Can. 40, 41 Trulan; 21 VII; vezi comentariul Milaș (N. MILAȘ, *Canoanele...*, II-1, pp. 309-310) și al lui I. FLOCA la acest canon (Arhid. Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, ediția a III-a, ediție îngrijită de dr. Sorin JOANTĂ, Sibiu, 2005, p. 340).

³⁵² Pentru tâlcuirea lui Balsamon despre statutul rasoforilor, vezi: Georgios A. RHALLIS, Michael POTLES (ed.), *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, vol. 4, Athena 1854, pp. 497-510.

mănăstirii, și fratelui aceluia” (Regulile 10-11)³⁵³.

Normele monastice din 1786 adoptate pentru Bucovina, încă mai flexibile, au oferit un regim fără obligații rasoforului care se întoarce în lume, de vreme ce acesta nu este legat prin depunerea făgăduințelor: „Dacă novicele (rasoforul), care încă n-a depus juru-ință, schimbându-și cugetarea, ar voi să se întoarcă în lume, să-i stea în voie de a o face; și orice înfruntare a altora despre întoarcerea lui în lume să nu rămână fără muștrare. Căci nu este numai una, ci sunt mai multe căi pe care putem veni la Dumnezeu” (Cap. 26, Art. 2)³⁵⁴.

Opiniile despre statutul rasoforului în Principatele Unite au rămas, însă, divergente. De exemplu, un Manual de pravilă bisericească din 1851, publicat la 1873 – în fapt o compilație a canoanelor apostolice, sinodale și ale altor părinți – cita tot Can. 19 Ancira pentru a arăta că „cei ce făgăduiesc fecioria adică viața monahicească și lepădându-se mai înainte de a se îmbrăca se pot însura, socotindu-se însurătoarea lor ca a doua nuntă” (Partea I, Cap. I, § 4. Despre monahi, Art. 7)³⁵⁵.

În dreptul canonic ortodox român, rasoforia este asimilată de art. 81 (1) din *Statutul Bisericii* cu una din treptele monahale: „Treptele monahale sunt: fratele (novicele), rasoforul și monahul, în cazul bărbaților, și, respectiv, sora, rasofora și monahia, în cazul femeilor”. La rândul lui, art. 21 din *Regulamentul Monahal* adoptă rasoforia ca ritual cu tundere și schimbarea numelui, formalizându-l atât de mult încât ajunge să dubleze, nejustificat, schima monahală („mică” și „mare”): „Candidatul este tuns ca rasofor, i se schimbă numele, i se dă rasă, culion, camilafcă, centură și metanie”. De asemenea, art. 21 impune regula căsătoriei a doua pentru rasoforii plecați în lume: „Potrivit canoanelor 19, Ancira și 18 al Sf. Vasile cel Mare, rasoforul care părăsește mănăstirea, în cazul că se căsătorește, i se oficiază numai cununia a doua și nu poate fi hirotonit preot”. Citarea Can. 18 Vasile este însă imprecisă, căci Sf. Vasile consideră că după făgăduința fecioriei nu mai există întoarcere și călcarea ei se pedepsește cu epitimia pentru adulteri, adică 15 ani.

³⁵³ Izvoare privitoare la istoria monahismului..., p. 69.

³⁵⁴ Normele monastice ale Bucovinei (1786)..., p. 71.

³⁵⁵ „Manual de pravilă bisericească sau legiuri trase din canoanele sfinților apostoli, ale sfințelor soboare și ale altor sfinți părinți (1851)”, în: *Colecțiune de Legiurile României vechi și noi câte s-au promulgat până la finele anului 1870*, îngrijită de Ioan M. BUJOREANU, București, 1873, p. 685.

Problema subzistă câtă vreme făgăduința monahală ca atare este dublată de „făgăduința” prealabilă a rasoforului, asimilabilă unei logodne nedepline cu Hristos și echivalată cu prima căsătorie religioasă a mirenilor. De aici consecința, prin analogie cu mirenii divorțați, că rasoforul plecat din mănăstire nu poate primi preoția.

În Molitfelnicele noastre rasoforia este integrată, de asemenea, ca ritual formalizat, astfel că problema canonică se reflectă în practica liturgică.

Într-un Molitfelnic mai vechi, cel de la Buzău din 1699, găsim rasoforia cu tunderea părului, îmbrăcarea în rasă și camilafcă, fără schimbarea numelui: „Deci egumenul să ia foarfecele din mâna rasoforului, și să-i tundă din părul capului cruciș, zicând: în numele Tatălui. Amin; și al Fiului. Amin; și al Sfântului Duh. Amin. Să zicem toți pentru el: Doamne, miluiește... După aceasta să-l îmbrace egumenul cu rase, și să-i puie camilafca în cap, nezcând nimic”³⁵⁶.

În Molitfelnicul din 2013, însă, se prevede că rasoforul e tuns de egumen – care este îmbrăcat în epitrahil și felon înaintea ușilor împărătești –, i se dă rasa și camilafca și i se schimbă numele: „Apoi egumenul, primind foarfecele, îl tunde cruciș zicând: se tunde robul lui Dumnezeu (N – aici îi schimbă numele) în numele Tatălui, Amin, și al Fiului, Amin, și al Sfântului Duh, Amin... apoi îl îmbracă pe cel tuns cu rasa, potcapul și camilafca, nezcând nimic”³⁵⁷. După aceasta egumenul citește „Rugăciunea a II-a la prima haină la monahi” preluată aproape integral din Codex Barberini Gr. 336 (sec. VIII-IX)³⁵⁸: „Tu, Stăpâne Doamne, Dumnezeul nostru, dăruiește puterea cea de la Tine și darul Tău cel dumnezeiesc în duhul și în sufletul și în trupul robului Tău (N) care a venit către Tine și a primit *începătura sfântului chip* întru numele Tău”. Ceremonia se încheie cu apolisul în care egumenul pomenește „sfântul al cărui nume a fost dat noului începător al vieții monahicești”³⁵⁹.

Rânduiala actuală a rasoforiei are, deci, elemente ce o

³⁵⁶ *Evhologhion* adică Molitvenic carele cuprinde întru sine toată treaba bisericii ce să cuvine preoților, așezată de Sfinții Apostoli și de purtătorii de Dumnezeu Părinți, Buzău, 1699, Biblioteca Academiei Române, cota CRV 116, pp. 6-7 (citată mai departe ca *Molitfelnic Buzău 1699*).

³⁵⁷ *Molitfelnic...*, 2013, p. 570.

³⁵⁸ Pentru această rugăciune din Codex Barberini gr. 336 la îmbrăcarea hainei monahale, vezi *Canonul Ortodoxiei. I. Canonul apostolic al primelor secole*, editat de diacon Ioan I. Ică Jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2008, p. 1015.

³⁵⁹ *Molitfelnic...*, 2013, p. 571.

echivalează cu o veritabilă consacrare monahală – tunderea, schimbarea numelui, acordarea camilafcei specifice monahilor, invocarea harului („puterea cea de la Tine și darul Tău cel dumnezeiesc”) –, ducând la potențiala confuzie a celor două stări din punct de vedere al portului și al numelui.

Există și tradiții locale mănăstirești unde se practică un ritual simplificat, adică simpla invitare în altar, unde fratele face metanii, apoi îmbrăcarea în rasă și acordarea metaniei, cu citirea unei rugăciuni de binecuvântare, fără tundere, schimbarea numelui ori acordarea camilafcei. Aici rasoforul nu-și asumă nimic din starea consacrată a monahului, ci doar se obișnuiește cu rasa, metania și practica Rugăciunii lui Iisus. În aceste cazuri, pentru el ar fi nejustificată pedeapsa căsătoriei a doua în eventualitatea plecării în lume, ori oprirea hirotoniei³⁶⁰. Acesta pare un *praxis* mai coerent cu unitatea schimei monahale, care nu formalizează excesiv noviciatul și care nu pune problemele canonice specifice ale statutului rasoforului care părăsește mănăstirea.

Posibila dovadă că ritualul rasoforiei adoptat în Biserica noastră e de inspirație slavă este formalismul cu care îl regăsim în *Regulamentul Monahal din Biserica Ortodoxă Rusă*, adoptat în 2017, atestând, desigur, o tradiție îndelungată. Căci, conform cu Decizia Sinaxei Episcopale din 2015, aprobată de Soborul Episcopilor din 2016, „rasoforul este stadiul pregătitor pentru a deveni monah iar ritualul presupune tunderea părului, îmbrăcarea în rasă și camilafcă. Astfel rasoforul se pregătește să ia voturile monahale și chipul monahal” (Art. 6.3 - Rasoforul)³⁶¹.

Acest formalism al rasoforiei a fost criticat, pe bună dreptate, de Mitropolitul Ilarion Alfeev al Patriarhiei Moscovei, care subliniază că rasoforul nu trebuie tratat cu rigoarea arătată monahului, căci nu a luat voturile monahale: „Este rasoforul sau novicele un monah? În convingerea mea profundă, nu este. De ce? Pentru că nu a luat voturile monahale. Pronunțarea voturilor monahale dă unei

³⁶⁰ În acest sens decide art. 21 din *Regulamentul Monahal*: „Starea de rasofor durează cel puțin șase luni și cel mult trei ani. Potrivit canoanelor 19, Ancira și 18 al Sfântului Vasile cel Mare, rasoforul care părăsește mănăstirea, în cazul că se căsătorește, i se oficiază numai cununia a doua și nu poate fi hirotonit preot”.

³⁶¹ Regulamentul privind mănăstirile și monahii din Biserica Ortodoxă Rusă (2017) a fost publicat la adresa: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5074472.html> (ultima accesare la 30.01.2025).

persoane dreptul de a se numi monah, și nu îmbrăcarea unor haine monahale sau tunderea părului”. În consecință, Mitropolitul Ilarion consideră că aceeași iconomie trebuie arătată în cazul întoarcerii în lume a rasoforului: „Părăsirea mănăstirii de monahii în mantie este într-adevăr o crimă canonică, dar pentru plecarea rasoforilor din mănăstire trebuie adoptată o formulare mai milostivă”³⁶².

Pe de altă parte, nu suntem de acord cu compromisurile canonice care propun rasoforia ca o cale intermediară de a trăi monahismul „în lume”, pentru persoane care nu vor să se căsătorească, dar nici să se retragă la mănăstire: „Există păreri care consideră că pentru noile curente monahale (în special pentru «monahismul științific») sunt necesare și noi rânduieli de tundere... Există persoane care nu doresc să se căsătorească, dar care după natura lor duhovnicească nu se pot retrage definitiv din lume. Aceste persoane, prin Rânduiala Rasoforiei primesc din partea Bisericii binecuvântare pentru drumul ales și activitatea lor, fără a le cere îmbrățișarea definitivă și radicală a făgăduințelor vieții ascetice”³⁶³. Această tentativă de monahism mai ia, uneori, forma reînnoirii voturilor temporare în fiecare an la noile ordine religioase occidentale³⁶⁴.

Însă rasoforia „de lume”, fie și justificată sub aspect misionar, contrazice votul ascultării și statorniciei monahului statuat de Can. 4 IV („monahii din fiecare oraș și ținut să se supună episcopului... stăruind în locurile în care au fost rânduiți”³⁶⁵) și preluat de Art. 28 din *Regulamentul Monahal* („călugării sunt datori a rămâne în ascultare până la sfârșitul vieții lor în mănăstirile lor de metanie sau unde au fost rânduiți de Chiriarh”). Faptul că un monah poate sluji, totuși, ca profesor de teologie, consilier sau misionar în lume din încredințarea episcopului, nu este o încălcare a votului statorniciei, ci o trăire a lui în slujirea și în locul rânduit de Chiriarh în Biserică. Un mirean necăsătorit care ar vrea să slujească misionar

³⁶² Mitrop. Ilarion ALFEEV de Volokolamsk, *Monahismul ca Taină a Bisericii*, loc. cit.

³⁶³ M. GRAMA, „Rânduiala Tunderii în Monahism...”, p. 203; I.R. RĂZVAN, *Rânduiala tunderii...*, loc. cit.

³⁶⁴ Pentru perioada de noviciat în monahismul occidental, vezi Richard COPSEY, O. CARM., „Initiation: Christian Perspectives”, în: *Encyclopedia of Monasticism...*, pp. 647-648; reamintim că, potrivit Can. 655 și 657 din Codul Canonic Catolic, voturile temporare se pot întinde pe durata a maxim 9 ani.

³⁶⁵ Vezi pentru concordanță: Can. 82 Ap.; 24 IV; 17, 21 VII; 1 I-II; 3 Gangra; 64, 82 Cart.; 40, 42 Vasile.

Biserica o poate face fie din poziția asumării voturilor monahale, fie din cea a stării de celibatar în lume, pentru care nu are nevoie de o consacrare solemnă.

Biserica are echilibrul ei eclezial prin cele trei stări (clerici, monahi, mireni), aceștia din urmă căsătoriți sau celibatari, conlucrând toți la Taina Mântuirii de pe poziția specifică, în virtutea principiului organic. De aceea nu vedem coerență eclezială în consacrarea unor mireni necăsătoriți ca rasofori „în lume”, care preferă un noviciat desprins de mediul monahal și de viața de obște, ca stare intermediară între căsătorie și monahism. Aceasta e o reflexie și poate o nostalgie a ordinului fecioarelor din Biserica primară, ori a stării consacrate în trecut prin hirotésie a citeților, psalților, iconarilor, prin care creștinii se simțeau parte din lucrarea Bisericii. Această dorință de a sluji Biserica poate fi, desigur, asumată pastoral prin lucrarea episcopului, prin rugăciuni și binecuvântări, dar nu printr-un vot canonic asemenea celibatului clerului impus în Biserica Catolică, care riscă să nască dezertări sau excese în sens contrar.

Pentru aceleași motive Biserica Ortodoxă, de pildă, nu a mai binecuvântat logodna ca stare intermediară separată de Cununie, ca să nu valideze și să încurajeze concubinajul³⁶⁶. De asemenea, Biserica ezită să practice hirotonirea celibilor, pentru a nu-i forța să-și asume castitatea pe viață, potrivit Hot. Sf. Sinod 1063/2011, pct. 5: „Întrucât celibatul nu este o stare religioasă [asumată – n.n.], ci numai familia conjugală și cea monahală, recomandă eparhiilor să nu se mai accepte

³⁶⁶ Această interdicție stabilită prin Hot. Sf. Sinod 9027/2011 (Pct. 1: „pe viitor să nu mai fie permisă în nicio situație săvârșirea logodnei religioase separat de Sfânta Taină a Cununii”; Pct. 2: „încheierea logodnei civile nu obligă Biserica să officieze această ierurgie separat de Sfânta Taină a Cununii”; *Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 472-474) a fost prevăzută ca abatere pastoral-liturgică a preotului de art. 29 (7) din *Regulamentul de Judecată*: „Clericul care oficiază logodna separat de cununia religioasă se sancționează cu dojană arhierască sau cu împlinirea unui canon de post și pocăință la mănăstire”; cu toate acestea, ultima ediție a *Molitfelnicului* (2019) nu menționează explicit obligativitatea săvârșirii logodnei unită cu Taina Cununii, lăsând să se înțeleagă că ar fi, eventual, permisă, ceea ce contrazice rigoarea normei din *Regulamentul de Judecată*, de altfel bine întemeiată (*Molitfelnic*, publicat cu aprobarea Sf. Sinod și binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019, pp. 79-103).

la hirotonie candidați provenind din rândul celibatarilor”³⁶⁷. Astfel, celibatul poartă în el libertatea orientării fie spre monahism, fie spre căsătorie, iar formalizarea lui ar constitui un soi de compromis între Cununie și Monahism, știrbind din demnitatea ambelor Taine.

În concluzie, considerăm că rasoforia, ca parte finală a noviciatului, ar trebui practică prin ritual simplificat – luarea rasei și a metaniei, fără camilafcă, fără tundere și fără schimbarea numelui –, un ritual care să-și găsească locul în Molitfelnicele noastre revizuite. În felul acesta rasoforul rămâne doar novicele care se familiarizează cu rasa („haina mântuirii și platoșa dreptății”³⁶⁸) și cu metania („sabia Duhului”³⁶⁹), mijloc al practicii Rugăciunii lui Iisus. El nu dublează starea monahală prin port și nume, precum nu emulează nici căsătoria mirenilor, care cere penitența celei de-a doua căsătorii în cazul întoarcerii în lume (Art. 21 din *Regulamentul Monahal*).

În fond, păstrarea rasoforiei ca simplă binecuvântare accentuează importanța schimei și a voturilor monahale, pe care unii le amână pentru toată viața, considerând, în mod necanonice, că au deja o stare consacrată în mediul monahal. Rasoforii fără voturi depuse nu sunt încă monahi, ci niște novici pe cale de a deveni monahi, după cum observa Mitropolitul Ilarion Alfeev. Iar noviciatul nu poate fi practicat ca scop în sine, ci orientat către rostul lui care este asumarea voturilor monahale, la fel cum logodna, de pildă, a fost absorbită în slujba Cununiei, găsindu-și scopul și împlinirea în aceasta.

II.2. Asumarea voturilor monahale în cadrul slujbei de tundere în monahism

În secțiunea de față observăm modul în care se asumă voturile monahale în rânduiala schimei mici și în cea a schimei mari,

³⁶⁷ *Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 128-130 (prin Hot. 1063/2011 i s-a acordat rangul de arhimandrit Protosinghelului M.B.T., starețul unei mănăstiri din Episcopia Oradiei, fost mirean, căsătorit și divorțat, hirotonit după divorț ca preot celib, ulterior tuns monah, interzicându-i-se însă promovarea la treapta arhieriei pe considerentul divorțului anterior hirotoniei).

³⁶⁸ Potrivit semnificației rasei explicată în slujba schimei mici (*Molitfelnic...*, 2013, pp. 582-583).

³⁶⁹ Potrivit semnificației metaniei explicată în slujba schimei mici (*Molitfelnic...*, 2013, p. 583).

potrivit Molitfelnicului în uz în Biserica Ortodoxă, care integrează rânduile liturgice vechi cel puțin din sec. VIII-IX.

Cercetarea de aici prezintă în mod necesar un caracter inter-disciplinar, folosind elemente din teologia liturgică pentru înțelegerea stării consacrate a monahului în Biserică, cu consecințe asupra statutului său canonic. Referințele din slujba tunderii la Botez sau la nuntă cu Hristos, precum și perspectivele patristice, sunt de asemenea necesare pentru a evalua moartea monahului față de lume și natura lui de om aferosit, cu impact asupra drepturilor civile, în special dreptul la nume, dreptul de a dispune de sine însuși și dreptul la căsătorie. Căci schimbarea numelui de Botez la tundere se face în virtutea echivalării monahismului cu al doilea Botez, sau cu un Botez reînnoit, după cum ne arată teologia liturgică și patristică a Bisericii noastre.

Cu toate că dreptul civil nu recunoaște monahului schimbarea bisericească a numelui și nici schimbarea stării „civile” prin logodirea cu Hristos, păstrându-i numele din buletin și starea de om necăsătorit, este necesar să înțelegem locul canonic al monahului în Biserică rezultat în urma tunderii. Astfel, de pe această poziție, putem să evaluăm în mod adecvat raporturile lui cu legislația civilă.

II.2.1. Identitatea canonică a monahului prin prisma veșmintelor și a ritualului tunderii monahale

După împlinirea perioadei de cercetare canonică, novicele poate să depună voturile sărăciei, fecioriei și ascultării, unite cu statornicia, în cadrul slujbei de tundere în monahism³⁷⁰. Tunderea

³⁷⁰ Pentru cercetări despre tunderea și veșmintele monahale în istoria Bisericii, vezi Arhim. Daniil OLTEAN, „Rânduilele tunderii în monahism în primele secole creștine”, în: *Teologie și Educație la Dunărea de jos*, IX, 2010, pp. 363-381 (cu considerații despre consacrarea monahală la Sf. Pahomie cel Mare, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Teodor Studitul etc.); Badea CIREȘANU, „Tunderea în monahism”, în: Idem, *Tezaur liturgic al sfintei Biserici Creștine Ortodoxe de Răsărit*, tomul III, București, 1912, pp. 348-351 (cu scurte descrieri ale ritualului); R. COPSEY, O. CARM., „Initiation: Christian Perspectives”, în: *Encyclopedia of Monasticism...*, pp. 646-648; Marek DERWICH, „Clothing: Christian Perspectives”, în: *Encyclopedia of Monasticism...*, pp. 309-310; Philip ZYMARIS, „Tonsure and Cursus Honorum up to the Photian era and Contemporary Ramifications”, în: *Greek Orthodox Theological Review*, 56, 2011, 1-4, pp. 321-345; N.F. ROBINSON, *Monasticism in the Orthodox Churches*, London, 1916 (cu prezentarea așa numitelor „grade” monahale, adică rasofo, monah, schimonah, vezi p. 25); Hierom. Timotei

monahală reactualizează tunderea de la Botez, prin tăierea a patru suvițe din părul capului, în mod cruciș³⁷¹, fără ca aceasta să însemne repetarea Botezului, ci o înnoire a lui asumată, după cum vom vedea.

Sf. Simeon al Tesalonicului (†1429), explicând tunderea celor ce se botează, încorporată în consacrarea monahală, afirmă: „Această tonsură se face ca o pecete, de vreme ce și în chipul crucii îl tunde, pentru ca toată prisoseala rea a cugetelor să o lepede. Pentru aceea, dar, și călugării se tund”³⁷². Schimbarea numelui la tundere, pecete a noii identități ecleziale a celui consacrat monah, este atestată încă de pe vremea Sf. Vasile cel Mare, care în „trimițând pe un fiu monah la maica sa cu scrisoare, prin care o îndemna să meargă la mănăstirea de surori, numește pe fiul ei Dionisie, adăugând totodată că acesta este cel ce era înainte Diomid” (Regula 43)³⁷³.

Tunderea monahală, în tâlcuirea mitropolitului Antonie

LAURAN, *Les vêtements monastiques chez les Peres de l'Eglise et leur symbolisme*, Mémoire de maîtrise, directeur Père Nicolas CERNOKRAK, Institut Saint-Serge, Paris, 2000, 88 p; pentru reflecții despre ritualul tunderii în sine și semnificații ale slujbei, vezi Monica GRAMA, „Rânduiala Tunderii în Monahism. Evoluție și reformă. Studiu istorico-liturgic”, în: *Altarul Reîntregirii*, 2/2011, pp. 169-204; Ierom. Cleopa STEFANOVIC, *Rânduiala tunderii în monahism în Molitfelnicul slav și în cel românesc – studiu istorico-liturgic*, Teză de doctorat, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Disciplina Teologie Liturgică, coordonator științific Pr. Prof. Viorel SAVA, susținută public în 2014; Ierod. Damaschin BRATU, *Slujba tunderii în monahism, prezența sa în Molitfelnicul românesc. Studiu istorico-liturgic și exegetic*, Lucrare de Licență, coordonator Pr. Prof. Cătălin Viorel SAVA, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dimitrie Stăniloae”, Iași, 2020; Ierom. Rafael POVÂRNARU, „O scurtă abordare mistico-liturgică asupra rânduiei tunderii în monahism”, în: *Altarul Banatului*, 2018, 4-6, pp. 148-162; Pr. Constantin GALERIU, „Semnificația «tunderii» și a voturilor monahale după ritualul ortodox”, în: *Ortodoxia*, XLI, 1989, nr. 4, oct.-dec., pp. 61-83; Arhim. EMILIANOS SIMONOPETRITUL, *Cuvântări mistagogice la sărbători*, traducere din limba greacă de Ierom. Agapie CORBU, Ed. Sfântul Nectarie, Arad, 2016, p. 5 și următoarele (despre caracterul tunderii în monahism); Mitrop. Antonie PLĂMĂDEALĂ, „Rânduiala tunderii în monahism”, în: *Monahismul românesc. Istorie, contribuții și repertorizare*, vol. II, coord. gen. Pr. Mircea PĂCURARIU, Prof. Nicolae EDROIU, Ed. Basilica, București, 2016, pp. 11-59 (cu observații despre ritualul tunderii ca moarte și înviere, întrebările adresate candidatului și semnificații ale veșmintelor îmbrăcate în cadrul slujbei).

³⁷¹ Pentru semnificația tunderii părului în epoca precreștină și în cea creștină, a întemeierii Bisericii, vezi: Dumitru VANCA, „Tundere”, în: *Dicționar de teologie ortodoxă* (2019)..., p. 948.

³⁷² Sf. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor...*, I, p. 119.

³⁷³ Rânduielele vieții monahale..., p. 197.

Plămădeală, a fost înțeleasă ca „o slujbă de înmormântare a mireanului... care își pierde numele și toate legăturile din societate”³⁷⁴, în timp ce „mănăstirea de metanie e noua casă părintească a nou-născutului... a celui botezat din nou”³⁷⁵.

De asemenea, uniforma (dulama, paramanul, crucea) este noul port al monahului, nedesprinsă de statutul lui, până acolo încât, în unele mănăstiri mai rigoriste, „călugării nu se dezbracă de uniformă nici noaptea. Iar celor ce se dezbracă, atunci când se îmbracă din nou, li se spune să facă vot de recălugărire în fiecare dimineață”³⁷⁶. Desigur că monahismul nu stă esențial în uniformă, ci în voturile monahale. Uniforma este însă chipul văzut al asumării acestor voturi, de aceea un monah care ar fi văzut umblând în haine civile în lume – și nu a fost pedepsit de Consistoriu cu „interdicția de a purta haina monahală” (art. 5.A.1.1 din *Regulamentul de Judecată*³⁷⁷) – ar putea fi asimilat unuia care s-ar lepăda el însuși de haina și statutul său.

Veșmintele distinctive pe care le primește monahul față de raso-for³⁷⁸ – cel puțin atunci când rasoforia se rezumă la rasă și metanie – sunt: *paramanul*, un pătrat de pânză brodat care „arată patima cea prin Cruce”³⁷⁹ a Mântuitorului; *camilafca* (gr. παρακαμηλαύκιον, rus. klobuk) purtată peste culion, văzută ca „mahrama cea de pe cap”³⁸⁰ și „acoperământul smereniei”³⁸¹, pentru „paza cea de la

³⁷⁴ Mitrop. A. PLĂMĂDEALĂ, „Rânduiala tunderii în monahism...”, p. 14.

³⁷⁵ Mitrop. A. PLĂMĂDEALĂ, „Rânduiala tunderii în monahism...”, p. 34.

³⁷⁶ Mitrop. A. PLĂMĂDEALĂ, „Rânduiala tunderii în monahism...”, p. 40.

³⁷⁷ Conform art. 5, A.1.1 din *Regulamentul de Judecată*: „Chiriarhul... aplică într-o ședință a Permanenței Consiliului Eparhial una din următoarele sancțiuni [fără drept de contestare – lit. A]: 1) excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală”; această sancțiune se cuvine însă trecută la cele cu drept de contestare, întrucât este cea mai gravă pedeapsă aplicată unui monah, urmând a trata excluderea din monahism în ultimul capitol al lucrării noastre.

³⁷⁸ Pentru delimitarea vestimentară dintre rasofori și monahi, vezi Arhim. IUSTIN, „Cum să se cunoască gradele din clerul monahal după portul camilafcei și al culionului”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLII, 1924, 3, mar., p. 164 (unde autorul arată că aripile camilafcei simbolizează aripile „chipului îngeresc”, așadar camilafca apare ca improprie pentru rasofor).

³⁷⁹ Vezi tâlcuirea paramanului la: Sf. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor...*, II, p. 21.

³⁸⁰ „Iar camilafca este ca mahrama cea de pe cap și arată că urmează Stăpânului celui răstignit pentru noi, mort și înfășurat cu cele de îngropare și cu mahrama cea de pe cap” (Sf. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor...*, II, p. 21).

³⁸¹ În accepțiunea *Molitfelnicului Buzău* (1699): „Deci luând camilafca...

Dumnezeu a capului cu toate simțurile”³⁸²; *mantia*, „spre îmbrăcăminte de nestrăciune și de curățire”³⁸³, văzută de Sf. Simeon al Tesalonicului „ca un mormânt și cele dinăuntru, adică haina și celelalte sunt ale îngropării”³⁸⁴, trimițând iarăși la moartea omului celui vechi și nașterea omului celui nou, după chipul Botezului.

Monahul care primește schima mare ia, în plus, *analavul*, o cruce împletită în jurul pieptului („luând crucea sa pe umeri și urmând Stăpânului Hristos”³⁸⁵) și *schima extinsă*, un fel de paraman lărgit, purtat pe partea din față, unit uneori cu o glugă („cucu-liul nerăutății, coiful nădejdiei de mântuire”³⁸⁶).

Diferențierea slujbelor pentru schima mică și schima mare o găsim încă din sec. VIII-IX, atestată în Codex Barberini gr. 336, mai multe rugăciuni de acolo fiind republicate în Canonul Ortodoxiei³⁸⁷ și integrate în slujbele din Molitfelnicele noastre. Nu comentăm aici fenomenul împărțirii schimei monahale, ci luăm ca atare cele două slujbe din Molitfelnice și Evhologii, mai vechi sau mai noi³⁸⁸. În

să zică: Fratele nostru (N) acoperă capul său cu acoperemântul smereniei și al ascultării din toată vremea, în semnul minții celei întregi a sufletului și ca să-și întoarcă ochii să nu vadă deșertăciune” (*Molitfelnic Buzău «1699»...*, p. 30).

³⁸² Tot în interpretarea Sf. Simeon al Tesalonicului (v. Lucian FARCAȘIU, „Camilafcă”, în: *Dicționar de teologie ortodoxă «2019»...*, p. 141).

³⁸³ Vezi tâlcuirea mantiei din slujba schimei mici (*Molitfelnic...*, 2013, p. 583).

³⁸⁴ Sf. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor...*, II, p. 21.

³⁸⁵ Vezi semnificația analavului în slujba schimei mari (*Molitfelnic...*, 2013, p. 613); corespondența analavului cu crucea lui Hristos este menționată încă din sec. VIII, în Codex Barberini gr. 336, în Rugăciunea după îmbrăcarea hainei (254): „prin analav să se împodobească cu crucea și credința și să stingă toate săgețile aprinse ale celui rău” (*Canonul Ortodoxiei...*, I, p. 1018).

³⁸⁶ Vezi simbolistica piesei de veșmânt a schimei mari în slujba ca atare (*Molitfelnic...*, 2013, p. 612).

³⁸⁷ Vezi toate rugăciunile la îmbrăcarea hainei de către monahi și monahii preluate din Codex Barberini Graecus 336 în: *Canonul Ortodoxiei...*, I, pp. 987, 1014-1022.

³⁸⁸ Pentru vechile izvoare ale slujbei tunderii în monahism, începând cu Codex Barberini gr. 336 din sec. VIII, vezi: Pierre RAFFIN, *Les rituels orientaux de la profession monastique*, Spiritualité orientale, no. 4, Abbaye de Bellefontaine, 1992, 196 p; Michael WAWRYK, *Initiatio Monastica in Liturgia Byzantina. Officiorum schematis monastici magni et parvi necnon rasophoratus exordia et evolutio*, Orientalia Christiana Analecta, 180, Roma, 1968; Michael WAWRYK, „The offices of Monastic Initiation in the Euchologium Sinaiticum and their Greek Sources”, în: *Harvard Ukrainian Studies*, 10, 1986, 1-2, pp. 5-47; Nicolae PALMOV, *Пострижение в монашество, Чины пострижения в монашество*

cadrul acestora, semnalăm locurile care vorbesc despre asumarea voturilor monahale, precum și referințele la schimă (în special cea mare) ca al doilea Botez ori moarte și înviere cu Hristos.

Observăm că tunderea monahală se făcea la început în cadrul Liturghiei, mărturii în acest sens găsind la (Pseudo) Dionisie Areopagitul (sec. V), Sf. Teodor Studitul (†826) și în Euhologiile începând cu sec. X. Acestea atestă că ritualul se insera după troparele de la Vohodul mic și continua cu „Câți în Hristos v-ați botezat...” și restul Liturghiei, chemând apoi pe noul monah la Împărtășirea cu Sfintele Taine, practica alternativă a tunderii în afara Liturghiei datând din sec. XIV-XV³⁸⁹.

Nu este lipsit de importanță faptul că momentul tunderii monahului în cadrul Liturghiei corespunde aproximativ cu momentul hirotonirii arhierelui, a cărui rânduială începe după cântarea „Sfinte Dumnezeule”³⁹⁰, ceea ce întărește ideea asumării stării monahale ca o consacrare, ori ca un fel de hirotesie. De asemenea, unirea rânduielii tunderii cu Sfânta Liturghie, începută cu „Binecuvântată este Împărăția...”, și ritualul desfășurat solemn înaintea ușilor împărătești de către ieromonahul (egumenul) îmbrăcat în toate veșmintele, sugerează caracterul împărătesc și eshatologic al stării consacrate a noului monah. Acesta începe să trăiască viața după cuvântul „nu se însoară, nici nu se mărită, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu din cer” (Mat. 22, 30). Putem spune că întregul ritual relevă, astfel, dimensiunea sacramentală a tunderii monahale.

II.2.2. Ritualuri ale tunderii și integrarea treptată a voturilor monahale în cadrul lor (sec. V-XV)

Primul ritual al tunderii, în formă concisă, îl găsim în *Despre ierarhia bisericească* a lui (Pseudo) Dionisie Areopagitul (tratat datat în sec. V-VI), la capitolul VI. II, intitulat „Taina desăvârșirii monahale”, indiciu pentru plasarea monahismului între Tainele Bisericii.

в греческой Церкви (Tunderea monahală. Rânduielele tunderii monahale din Biserica Greacă), Киев, 1914.

³⁸⁹ Pentru procesul încorporării tunderii monahale în cadrul Liturghiei, vezi Nenad S. MILOSEVIC, „To Christ and the Church”. *The Divine Eucharist as the All-Encompassing Mystery of the Church*, edited by Bishop Maxim VASILJEVIC, Los Angeles, Sebastian Press, 2012, pp. 141-143.

³⁹⁰ Pr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica specială*, ediția a IV-a, București, 2005, p. 343.

Astfel, citim că „preotul stă înaintea sfântului altar săvârșind invocarea sfințirii monahale... [și] venind la cel ce se sfințește, îl întreabă dacă renunță nu numai la viața împărțită, ci și la închipuiri”³⁹¹, prin închipuiri Sf. Maxim Mărturisitorul înțelegând „poftele cugetate și chipurile patimilor”³⁹². Așadar prin renunțarea la „viața împărțită” (politropos), cu mai multe scopuri, caracteristică traiului în lume, monahul (μοναχός) se făgăduiește a duce viața unificată (monotropos) dedicată în a plăcea numai lui Dumnezeu. Iar în renunțarea la „închipuiri”, adică pofte și patimi, precum desfrânarea, iubirea de arginți, lăcomia, mândria etc., vedem o afirmare, în germene, a făgăduințelor prin care se combat aceste patimi, adică fecioria, sărăcia și ascultarea.

După obținerea acestei „făgăduințe” din partea candidatului, „preotul îl pecetluiește pe el cu semnul crucii, apoi îl tunde”³⁹³ pomenind ipostasul întreit al dumnezeieștii Fericiri. După aceea îl îmbracă cu altă îmbrăcămintă și... îl împărtășește cu Tainele dumnezeiești”³⁹⁴, ceea ce este un indiciu că tunderea se făcea în cadru Liturghiei. Pentru Dionisie Areopagitul, schimbarea hainei monahului arată o nouă treaptă în viața de după Botez a creștinului, adică „trecerea de la viața sfințită mijlocie la cea mai desăvârșită”, căci haina Botezului însuși „a arătat înălțarea vieții curățite [a catehumenului – n.n.] la deprinderea văzătoare (contemplativă) și luminaătoare [a celui botezat – n.n.]”³⁹⁵. Precum vedem, în cadrul acestui ritual simplificat nu se poate vorbi încă de împărțirea schimei în mică și mare.

În ritualul bizantin, începând cu *Codex Barberini gr. 336* (sec. VIII-IX) urmat de alte Evhologii, slujba tunderii a fost divizată pentru cele două chipuri monahale, observând încă de acum

³⁹¹ Sf. DIONISIE AREOPAGITUL, „Despre ierarhia bisericească”, în: *Sfântul Dionisie Areopagitul. Opere complete și scoliile Sfântului Maxim Mărturisitorul*, traducere, introduceri și note de pr. Dumitru STĂNILOAE, ediție îngrijită de Constanța COSTEA, Ed. Paideia, București, 1996, p. 95.

³⁹² Vezi scolia Sf. Maxim din același volum (Sf. DIONISIE AREOPAGITUL, „Despre ierarhia bisericească...”, cap. VI-II, p. 116).

³⁹³ Pentru semnificația tunderii în sine, vezi tâlcuirea duhovnicească a Sf. Maxim Mărturisitorul (III.II.§3): „Iar tunderea părului indică viața curată... care nu înfrumusețează urâtenia gândită de minte prin forme plăsmuite” (Sf. DIONISIE AREOPAGITUL, „Despre ierarhia bisericească...”, p. 95).

³⁹⁴ Sf. DIONISIE AREOPAGITUL, „Despre ierarhia bisericească...”, p. 95.

³⁹⁵ Sf. DIONISIE AREOPAGITUL, „Despre ierarhia bisericească...”, p. 95.

referințele la Botez din schima mare. Astfel, preotul exclamă înaintea tunderii „O, chemare nouă, o, darul tainei! Al doilea Boteziei astăzi, frate”³⁹⁶ și se roagă lui Dumnezeu „cu darul înfierii Tale și al Împărăției Tale prin Botezul Tău unește această făgăduință monahală care seamănă îngerilor...”³⁹⁷. Rugăciunile sunt întâlnite în slujba schimei mari din Molitfelnicele de azi³⁹⁸, care prezintă chipul monahal drept o împreunare cu Taina Botezului sau o punere în lucrare a ei. De asemenea, Pierre Raffin, editorul textelor, a observat că ceremonia depunerii culionului la șapte zile după tundere „a fost just comparată cu depunerea veșmântului baptismal de neofiti”³⁹⁹, profesia monahală bizantină fiind, în sine, „o înnoire personală a misterului baptismal (metanoia)”⁴⁰⁰.

Un alt izvor important pentru descrierea consacrării monahale este *Tratatul privind dogmele credinței ortodoxe* al Sf. Simeon al Tesalonicului (†1429). Astfel, citim că, în cadrul Liturghiei, după Vohodul mic, candidatul vine dezbrăcat de hainele lumești, cântându-i-se troparul „Brațele părintești...”, și cade înaintea ușilor împărătești. Aici mărturisește înaintea egumenului „că dorește viață pustnicească... făgăduindu-se că se va păzi pe sine în feciorie, curăție și cucernicie și va păzi ascultarea de egumen până la moarte... și va petrece în mănăstire în călugărie până la ieșirea sufletului”⁴⁰¹. Observăm deja exprimarea votului fecioriei și al ascultării unite cu statornicia în mănăstire și în viața monahală, făgăduințe ce atestă, desigur, o tradiție care va fi precedat sec. al X-lea.

Preotul tunde apoi pe monah „în chipul crucii, arătând omorârea lumii”, subliniind – precum o face Codex Barberini și Euhologiile de după el – că „ia al doilea Botez, se curăță de păcate, se face fiul luminii”. De asemenea, preotul Îl roagă pe Dumnezeu „să-l împreune [pe monah – n.n.] cu darul moștenirii fiești cel de la Sfântul Botez prin acest chip îngeresc”⁴⁰². În sfârșit, monahul pri-

³⁹⁶ Potrivit rânduielii schimei mari din Euhologiile vechi (v. P. RAFFIN, *Les rituels orientaux...*, p. 54).

³⁹⁷ P. RAFFIN, *Les rituels orientaux...*, p. 54

³⁹⁸ Vezi slujba schimei mari din Biserica noastră (*Molitfelnic...*, 2013, pp. 605, 609).

³⁹⁹ P. RAFFIN, *Les rituels orientaux...*, p. 60.

⁴⁰⁰ P. RAFFIN, *Les rituels orientaux...*, p. 63.

⁴⁰¹ Sf. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor...*, II, pp. 16-18 (cap. 270. „Pentru ce făgăduințele se fac cu întrebare și răspunsuri”).

⁴⁰² Sf. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor...*, II, pp. 17-19

mește paramanul, mantia și camilafca, a căror semnificație am prezentat-o la început⁴⁰³.

II.2.3. Tunderea în schima mică în Molitfelnicul actual și asumarea voturilor monahale în cadrul ei

În Molitfelnicul actual în uz în Biserica noastră, la capitolul *Rânduielele tunderii în monahism*⁴⁰⁴, găsim „Rânduiala slujbei la tunderea rasoforului” (pp. 567-574), asupra căreia ne-am aplecat în subcapitolul anterior, „Rânduiala slujbei la primirea schimei sau a chipului celui mic, adică a mantiei” (pp. 574-591), și „Rânduiala schimei celei mari sau a marelui și a îngerescului chip” (pp. 592-620). Comparativ, am cercetat Rânduielele tunderii din Molitfelnicul de la Buzău (1699)⁴⁰⁵ și Molitfelnicul de la Iași (1754)⁴⁰⁶, și am constatat că textul din Molitfelnicul actual păstrează în cea mai mare proporție conținutul acestora, un indiciu pentru stabilitatea liturgică a Rânduielelor monahale. Urmărim deci succint Slujba schimei mici și a Schimei mari din Molitfelnicul de azi, accentuând asumarea voturilor monahale în cadrul fiecăreia, și observăm referințele la tundere ca al doilea Botez, precum și la caracterul ei mistic, nupțial, de nuntă cu Mirele Hristos.

Așadar, în Rânduiala chipului mic, după troparele ce urmează Vohodului mic al Sfintei Liturghii, rasoforul, pornind din pridvor – locul unde stăteau odinioară catehumenii și penitenții – vine dezbrăcat de hainele lui, în cămașă albă, simbolizând haina Botezului, și merge în genunchi către ușile împărătești, în timp ce i se cântă de trei ori troparul „Brațele părintești...” (în vechime „Ușile pocăinței...”⁴⁰⁷). Ajunge apoi înaintea egumenului, care este îmbrăcat

(cap. 272. „Ce putere au rugăciunile care se citesc înaintea tunderii”).

⁴⁰³ Pentru semnificația lor, vezi aceeași lucrare (Sf. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor...*, II, p. 21).

⁴⁰⁴ *Molitfelnic...*, 2013, pp. 567-620.

⁴⁰⁵ „Rânduiala chipului celui mic ce se zice mantia” (*Molitfelnic Buzău* 1699, pp. 9-36); „Rânduiala chipului celui mare al îngerilor adică al schimniciei” (*Molitfelnic Buzău* 1699, pp. 179-200); textele sunt în chirilică, cu unele tropare în slavonă.

⁴⁰⁶ „Rânduiala chipului celui mic adică al mantiei” (*Molitfelnic*, Iași, 1754, Biblioteca Mănăstirii Putna, cota 489, pp. 122-131, text în română-chirilică).

⁴⁰⁷ Pentru un comentariu despre vechea rânduială a tunderii, vezi Ep. DAMASCHIN DORNEANUL, *Dimensiunea mistagogică a Săptămânii Sfintelor Pătimiri. Elemente de antropologie duhovnicească*, Ed. Crimca, Suceava, 2022, p. 756.

în mantie, epitrahil și felon⁴⁰⁸. Egumenul începe o serie de întrebări menite a testa sinceritatea și dorul chemării lui, precum și de a exclude orice posibile impedimente pentru chemarea monahală (frica, constrângerea, fuga de responsabilități în lume etc.), examinate desigur, în prealabil, în cursul celor 3-6 ani de noviciat.

Egumenul întreabă pe rasofor mai întâi de ce a venit la această chemare, la care rasoforul răspunde: „dorind viața pustnicească (de nevoie), cinstite părinte”⁴⁰⁹. Formula variază în textele liturgice mai vechi, de la „viața posnicească”, în *Molitfelnicul* din 1699⁴¹⁰, la „viața asceticească”, în *Molitfelnicul* din 1896⁴¹¹, care trimit mai curând la felul nevoiței, decât la locul ei. Aceasta întrucât esența monahismului actual nu este neapărat retragerea la pustie, ci asceza, practică în genere în viața de obște, de vreme ce peste 99% din monahii de azi viețuiesc în obște sau în proximitatea ei. Apoi, egumenul întreabă pe cel chemat dacă nu a venit „de vreo nevoie ori constrângere”⁴¹² – reamintindu-ne aici de dispoziția art. 77 (2) din *Statutul Bisericii* care interzice tunderea „celor cu obligații și responsabilități familiale sau urmăriți penal” –, la care răspunsul obligatoriu este: „Nu, cinstite părinte”⁴¹³. Iar la următoarele întrebări, candidatului i se cere răspunsul, invariabil, „așa, cu ajutorul lui Dumnezeu, cinstite părinte”.

Astfel, prin întrebarea „Vei petrece în mănăstire și în nevoie până la cea din urmă suflare a ta?”⁴¹⁴ se testează votul statorniciei,

⁴⁰⁸ *Molitfelnic...*, 2013, pp. 573-574.

⁴⁰⁹ *Molitfelnic...*, 2013, p. 575.

⁴¹⁰ *Molitfelnic Buzău* 1699, p. 13.

⁴¹¹ *Evhologiu bogat cuprinzător de mai multe rânduieli*, cu autorizarea și binecuvântarea Sf. Sinod al S-tei Biserici Autocefale Române, Tipografia „Cărilor Bisericești”, București, 1896, p. 617 (citată mai departe ca *Molitfelnic* 1896); pentru considerații despre viața ascetică specifică monahismului, și asceza ca „omorâre a morții din noi”, vezi Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Sensul ascezei monahale*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2005.

⁴¹² Această întrebare putea avea la bază legile civile ale împăraților Valens (364-378), Valentinian (364-375) și Valentinian III (423-455) și legile bisericești vechi care pedepseau hoții și răufăcătorii ce căutau refugiu în mănăstiri, ori robii ce voiau să scape de sub autoritatea stăpânilor lor, Can. 4 IV interzicând primirea în monahism a robilor fără voia stăpânilor acestora (v. și M. GRAMA, „Rânduiala Tunderii în Monahism...”, p. 176).

⁴¹³ *Molitfelnic...*, 2013, p. 575.

⁴¹⁴ *Molitfelnic...*, 2013, p. 575.

derivat din cel al ascultării. Aceasta nu înseamnă că monahul nu poate fi rânduit de episcop în alte slujiri în Biserică ce presupun, periodic, deplasarea din mănăstire.

Următoarea întrebare – „Te vei păzi pe tine însuși în feciorie, în întreaga înțelepciune și cucernicie?”⁴¹⁵ –, dimpreună cu răspunsul afirmativ la ea, fixează votul fecioriei pentru restul vieții. Acesta vizează atât pentru cei care s-au păstrat în feciorie până la momentul călugăriei, cât și pentru cei care au fost anterior căsătoriți sau au avut viață trupească, pentru ei castitatea fiind asumată⁴¹⁶, după Sf. Sofronie Saharov, prin cuvintele „întreaga înțelepciune și cucernicie”⁴¹⁷.

Totodată, novicele trebuie să răspundă afirmativ la întrebarea „Vei păzi până la moarte ascultarea către mai-marele tău și către frații cei întru Hristos?”⁴¹⁸. Prin ea se exprimă votul ascultării atât față de stareț, duhovnic, îndrumătorul de ascultare, cât și față de episcop, care este asumat drept conducătorul canonic al mănăstirii.

În sfârșit, votul sărăciei, deși nu este conținut explicit în seria de întrebări adresate candidatului, este afirmat în Cuvântul de învățătură pe care îl citește egumenul la sfârșitul acestora: „de sărăcie să nu te ferești, nici de reaua pătimire, nici de defăimarea oamenilor...”, ca monahul să se asemene lui Hristos „Care, bogat fiind întru milă, pentru noi a sărăcit...”⁴¹⁹. Sărăcia presupune nu numai neagonisirea bunurilor materiale ci și lipsa dorinței de a agonisi laude, aprecieri sau slavă din partea oamenilor, dobândind smerita cugtare și împlinind astfel cuvântul Evangheliei: „Fericiți cei săraci cu duhul...” (Matei 5, 3).

Pecetluirea făgăduințelor și statornicia în ele pe viață este fixată prin întrebarea finală „te îndatorezi a stăruii în aceste făgăduințe până la sfârșitul vieții, cu darul lui Hristos?”⁴²⁰, cu răspuns, bineînțeles, afirmativ din partea candidatului.

Sensul următorului moment, al tunderii părului, îl găsim

⁴¹⁵ *Molitfelnic...*, 2013, p. 575.

⁴¹⁶ Semnalăm aici comentariul Părintelui Constantin GALERIU privind semnificația castității, ca rod spiritual: „lucrări științifice care au confirmat fecunditatea spirituală, ceea ce psihologia contemporană numește castitate sublimantă” (Pr. C. GALERIU, „Semnificația tunderii...”, p. 73).

⁴¹⁷ Arhim. S. SAHAROV, *Despre temeiurile nevoinței ortodoxe...*, p. 79.

⁴¹⁸ *Molitfelnic...*, 2013, p. 575.

⁴¹⁹ *Molitfelnic...*, 2013, pp. 576-577.

⁴²⁰ *Molitfelnic...*, 2013, p. 577.

explicat în Rugăciunea „Doamne Dumnezeu nostru”, prin care egumenul cere pentru cel ce se tunde: „ridică de la el toată pofta trupească și gândurile cele nesocotite, ca prin lepădarea părului celui nesimțitor, să lepede și necuvântătoarele cugete și fapte”⁴²¹. Izvorul acestei interpretări nu poate fi decât tâlcuirea Sf. Maxim Mărturisitorul, care vede în tunderea părului o tundere a minții de cugetele lumești. Este rostul pe care-l avea odinioară tăierea împrejur (circumcizia), ca ofrandă adusă lui Dumnezeu, înlocuită de Biserică, în slujba Botezului, cu sacrificarea şuvițelor capului. Sf. Maxim, așadar, răspunzând la întrebarea „Ce închipuie îmbrăcăminte (schima monahală) și mai ales tunderea părului?”, lămuirește că „precum capul e în fruntea tuturor mădurelor din trup, tot așa mintea deține rolul de cap în suflet. Deci aceasta trebuie tunsă de toate cugetările lumești”⁴²².

Astfel, ajuns în acest moment, egumenul sau ieromonahul care săvârșește slujba „îl tunde cruciș”⁴²³ și, schimbându-i aici numele, zice: «Fratele nostru (sora noastră) (N) își tunde părul capului său, în numele Tatălui, Amin, și al Fiului, Amin, și al Sfântului Duh, Amin»⁴²⁴, după formula întreitei afundări de la Botez, urmată de Amin la fiecare afundare⁴²⁵. Mitropolitul Antonie Plămădeală subliniază că prin formula „își tunde părul capului său” se accentuează ideea de libertate a candidatului, astfel că el își taie singur legăturile cu lumea, prin mâna egumenului care îl tunde, dar cu consimțământul său⁴²⁶.

Noul monah este îmbrăcat apoi în veșmintele specifice, adică paramanul, mantia și camilafca, spre „logodirea marelui și îngerescului chip”⁴²⁷. Aici găsim exprimată dihotomia – nejustificată,

⁴²¹ Molitfelnic..., 2013, p. 579.

⁴²² *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, volumul II, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008, p. 292 (întrebarea 67 și răspunsul ei).

⁴²³ Reflectând asupra acestei părți a slujbei, Părintele Constantin GALERIU îl consideră „un moment de Epicleză prin care se înfăptuiește trecerea în noua ordine de viață” (Pr. C. GALERIU, „Semnificația tunderii...”, p. 78).

⁴²⁴ Molitfelnic..., 2013, p. 581.

⁴²⁵ Vezi slujba Sfântului Botez (Molitfelnic..., 2013, p. 45).

⁴²⁶ Mitrop. A. PLĂMĂDEALĂ, „Rânduiala tunderii în monahism...”, p. 28.

⁴²⁷ Molitfelnic..., 2013, pp. 581-583.

după cum vom vedea – între schima „mică” și „mare”, deoarece schima „mică” nu ar trebui să fie o promisiune a vieții monahale propriu-zise, cum este logodna față de Cununie. Altminteri schima „mică” ar putea fi considerată o simplă rasoforie, un monahism încă neconsumat, după felul în care monahii din Sf. Munte, cu schima „mare”, privesc pe monahii români de obște cu schima „mică”. Această perspectivă de superioritate a unei schime față de alta are îndreptățire (relativă) numai cât timp subzistă divizarea schimei monahale în două rânduieli. Căci în tradiția aghiografică a Bisericii am observat că schima monahală, în chip unic, se primea spre logodirea cu Hristos, care era Mirele⁴²⁸, nu spre logodirea cu un alt chip monahal ulterior.

Astfel, centrul consacrării monahale, care era Hristos, monahismul fiind, ca toate Tainele, hristocentric, a ajuns să fie substituit de „marele și îngerescul chip” în cazul schimei „mici”. Iar monahul, în loc să se logodească cu Hristos, primește „logodirea marelui și îngerescului chip”, ceea ce face ritualul să devină mai important chiar decât relația personală între monah și Hristos, interpunându-se în cadrul ei. Însă oricât de frumoase ar fi expresiile liturgice, ele devin surogate atunci când golesc de sens și de duh consacrarea monahală, pe care un monah cu schimă „mică” și-o asumă, la rândul lui, pentru toată viața. Căci el nu se obligă să se tundă ulterior în schima mare, în felul în care un logodnic ar făgădui Cununia, fără de care starea de om căsătorit în Biserică nu există. Acesta și multe alte motive cer o regândire a rânduielilor schimei monahale din perspectiva unității lor, și depășirea unei dihotomii de gândire care duce la o lipsă de coerență eclezială în general, cu impact asupra cinului monahal.

Slujba schimei mici, deși reprezintă mai curând o prelucrare și o simplificare a slujbei schimei mari, conține câteva referințe prin care asimilează pe monahul tuns cu omul botezat⁴²⁹ din nou – sau

⁴²⁸ Astfel citim și în viața Sfintei Eupraxia Fecioara (sec. IV), pomenită la 25 iulie, care întrebată fiind de egumena mănăstirii dacă dorește haina monahală, a răspuns: „Da, voiesc, căci am auzit de la maica egumenă și de la celelalte monahii că această haină o dă Hristos celor ce-L iubesc pe El ca semn de logodire” (*Viețile sfinților pe luna Iulie*, retipărite și adăugite cu aprobarea Sf. Sinod, ediția a II-a, Ed. Episcopiei Romanului, 2003, p. 491).

⁴²⁹ Pentru mai multe referințe despre tunderea monahală ca Botez, și paralele ale ritualului tunderii cu rânduiala Botezului, vezi Ep. DAMASCHIN DORNEANUL, *Dimensiunea mistagogică...*, pp. 733-758; pentru surse străine în

cu botezul înnoit – în Hristos.

Prima dată, după îmbrăcarea monahului cu veșmintele noii sale stări, se cântă imnul specific baptismal „Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați și îmbrăcat, Aliluia”⁴³⁰, și se continuă Liturgia. Apoi, în ectenia întreită de după Evanghelie se inserează cereri pentru nașterea din nou în Dumnezeu a monahului: „Încă ne rugăm ca să se lepede el de omul cel vechi și ca să se îmbrace în omul cel nou, cel zidit după chipul lui Dumnezeu... Încă ne rugăm pentru lăsarea și iertarea păcatelor lui săvârșite până acum”⁴³¹. Această anamneză a Botezului are corespondență, desigur, în rugăciunea rostită de preot asupra apei în slujba Botezului: „Arată-Te, Doamne, în apa aceasta și dă acestuia care se botează să se schimbe prin ea, să lepede pe omul cel vechi, stricat de poftete înșelăciunii, și să se îmbrace în cel nou, care este înnoit după chipul Ziditorului său”⁴³².

În sfârșit, la momentul sărutării crucii și a Evangheliei pe care monahul o ține în mână, de către fiecare dintre frații de obște, în timpul Rugăciunii Amvonului, la strană se cântă o Stihiră despre fiul risipitor. Se subliniază astfel că ceea ce se petrece e o actualizare a Tainei Pocăinței și o reluare, în duh, a hainei curate a Botezului: „Să cunoaștem, fraților, puterea tainei, că pe fiul cel desfrânat care de la păcat a venit din nou la casa părintească, preabunul părinte îmbrățișându-l îl sărută și iarăși îi dăruiește semnele măririi sale și săvârșește tainică veselie cu cei de sus...”⁴³³. De altfel, întregul ritual care a început cu „Brațele părintești sânguiește a le deschide...” stă

acest sens, vezi Edward MALLONE, OSB, „Martyrdom and Monastic Profession as a Second Baptism”, în: Anton MAYER, Johannes QUASTEN, Burkhard NEUNHEUSER (eds), *Von Christlichen Mysterium: Gesammelte Arbeiten zum Gedächtnis von Odo Casel OSB*, Patmos-Verlag, Düsseldorf, 1951, pp. 115-134; Giles CONSTABLE, „The Ceremonies and Symbolism of Entering Religious Life and Taking the Monastic Habit from the Fourth to the Twelfth Century” in: *Segni e riti nella Chiesa altomedievale occidentale, 11-17 aprile 1985*, Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo 33, Presso la sede del Centro, Spoleto, 1987, pp. 799-802; August L. GOTHMAN, *Vulgar and Ascetic Christian: the Myth of a Higher Spirituality The Rhetoric of Monastic Profession as a Second Baptism*, School of Theology, Saint John's University, Collegeville, Minnesota, 2007 (o urmărire a acestui reviriment al harismei baptismale în concepția romano-catolică și în reforma protestantă).

⁴³⁰ *Molitfelnic...*, 2013, p. 585.

⁴³¹ *Molitfelnic...*, 2013, p. 587.

⁴³² Vezi la slujba Botezului (*Molitfelnic...*, 2013, p. 43).

⁴³³ *Molitfelnic...*, 2013, p. 588.

sub semnul parabolei fiului risipitor care a primit inelul și haina stării celei dintâi de la tatăl său, semnele reînfierii de Dumnezeu și ale Botezului, în ermeneutica Bisericii.

II.2.4. Tunderea în schima mare în Molitfelnicul actual. Asumarea voturilor monahale și referințele la Botez și Nuntă

Slujba schimei mari, în forma în care a ajuns în Molitfelnicul nostru de azi⁴³⁴, este, după opinia lui N. Palmov⁴³⁵, cel mai probabil redacția Sf. Teodor Studitul (sec. IX), care a conceput-o după modelul rânduiei Botezului. De aceea în cadrul ei abundă analogiile și paralelele cu Botezul, moartea omului celui vechi și nașterea omului celui nou în Dumnezeu. Fără să insistăm asupra momentelor principale ale slujbei, care sunt aceleași ca la schima mică – aceasta însăși fiind o adaptare prescurtată a schimei mari –, semnalăm aceste referințe baptismale care fac din schima mare ceea ce trebuia să constituie, propriu-zis, rânduiala monahală unică și nedivizată.

Astfel, în Canonul de la Utrenie, înaintea Liturghiei în cadrul căreia se face tunderea, schima este văzută ca o naștere din nou prin pocăință și lacrimi, după modelul nașterii de la Botez: „Cel ce prin credință și prin baia nașterii de a doua m-ai spălat pe mine de blestemul strămoșesc, spală cu izvorul lacrimilor pe cel întinat cu cumplite greșeli, care aleargă la Tine” (Canonul, Cântarea 5, Strofa 3)⁴³⁶. De asemenea, se subliniază că Botezul se poate (re)înnoi prin pocăință: „Dat-ai nouă să putem înnoi darul Sfântului Botez prin mărturisire, prin viață curată, prin vărsare de lacrimi și prin pocăință adevărată, Iubitorule de oameni” (Canonul, Cântarea 8, Strofa 2)⁴³⁷. În sfârșit se arată că Taina Pocăinței este cea care restaurează viața de după Botez, trăită în nebăgare de seamă, prin patimi: „Prin izvorul cel tainic al nașterii de a doua oară, darul de fiu luând și izbăvire, în nebăgare de seamă și în căderi viața cheltuindu-mi, Bunule, acum strig Ție: izvor de lacrimi de pocăință dăruiește-mi mie, și spală întinăciunea greșelilor mele...” (Antifonul 2, glasul 4, strofa 1)⁴³⁸.

⁴³⁴ *Molitfelnic...*, 2013, pp. 592-620.

⁴³⁵ N. PALMOV, *Tunderea monahală...*, p. XII; vezi și M. GRAMA, „Rânduiala Tunderii în Monahism...”, p. 183.

⁴³⁶ *Molitfelnic...*, 2013, p. 595.

⁴³⁷ *Molitfelnic...*, 2013, p. 598.

⁴³⁸ *Molitfelnic...*, 2013, p. 601.

La seria de întrebări adresate de ieromonahul săvârșitor al tunderii, aceleași ca la schima mică, monahul candidat răspunde invariabil: „Așa, cu ajutorul lui Dumnezeu, cinstite părinte”. El declară mai întâi că a venit (iarăși) înaintea Sfântului Altar, „dorind viață pustnicească (de nevoință)”⁴³⁹, sau, după formula Molitfelnicului din 1896, „viață ascetică”⁴⁴⁰. Aceasta indică o diferență nu de natură, ci mai curând una de grad între viața monahului și a schimonahului, amândoi îmbrățișând viața ascetică indiferent de locul în care o trăiesc, în retragere sau în cadrul obștii. Prin celelalte întrebări – „Vei petrece în mănăstire și în nevoință...?”; „Te vei păzi pe tine în feciorie...?”; „Vei păzi până la moarte ascultarea...?”⁴⁴¹, la care se răspunde afirmativ, recunoaștem asumarea voturilor monahale deja luate în schima mică. În plus, schimonahului i se cere să răspundă „da” la întrebarea „Vei răbda toate supărările și strâmtorările *vieții celei singurate*, pentru împărăția cerurilor?”⁴⁴², ce pare a atrage incompatibilitatea cu demnitatea de episcop, păstor al Bisericii, statuată de Can. 2 Sofia⁴⁴³ (879-880). Pe acesta îl comentăm la secțiunea destinată episcopatului în raport cu exercitarea voturilor monahale.

După încredințarea de asumarea făgăduințelor sărăciei, fecioriei și ascultării, unite cu statornicia într-o viață cea singuratică, ieromonahul subliniază caracterul Tainei, care se petrece ca un al doilea Botez: „O, chemare nouă! O, dăruire a tainei! Al doilea botez iei astăzi, frate...”⁴⁴⁴. Totodată, preotul se roagă pentru împreunarea în cel tuns a harului Tainei monahale cu harul Sfântului Botez, ca o punere în lucrare a lui: „unește cu darul cel dăruit lui de la strămoși, al punerii de fii și al Împărăției Tale prin Sfântul

⁴³⁹ Molitfelnic..., 2013, p. 603.

⁴⁴⁰ Molitfelnic..., 1896, p. 644.

⁴⁴¹ Molitfelnic..., 2013, p. 604.

⁴⁴² Molitfelnic..., 2013, p. 604.

⁴⁴³ Can. 2 Sofia: „dacă un episcop sau oricine altcineva din demnitatea arhierescă ar dori să se coboare la viața monahală și să împlinească treapta pocăinței, acela să nu mai aibă pretenții asupra demnității arhieresti. Căci legămintele monahilor conțin promisiunea ascultării și a uceniciei, iar nu pe cea a învățării și a înainte-șederii, fiindcă făgăduiesc nu să păstorească pe alții, ci să fie păstoriți... Iar dacă cineva ar îndrăzni să facă aceasta... acela, fiindcă el însuși s-a lipsit de treapta arhierescă, să nu se mai întoarcă nicicum la demnitatea de dinainte, pe care a refuzat-o prin faptele sale” (Canon fără concordanță).

⁴⁴⁴ Molitfelnic..., 2013, p. 605.

Botez această monahicească făgăduință a chipului îngeresc⁴⁴⁵... ca dezbrăcându-se de omul cel vechi, care se strică... să se îmbrace cu noul Adam cel după Dumnezeu, zidit în cuvioșie și dreptate”⁴⁴⁶.

De asemenea, prin Rugăciunea care urmează, slujba tunderii primește un caracter mistic și nupțial, de nuntă cu Mirele Hristos, cum am văzut că mărturisește întreaga tradiție aghiografică și filocalică a Bisericii despre viața ascetică, feciorelnică: „Sfinte Doamne al puterilor... binecuvântează pe robul Tău (monahul N) pe care l-ai chemat la duhovniceasca ta cămară de nuntă...”⁴⁴⁷. În același fel vorbește Regulamentul Monahal despre sensul tainic al Miezonopticii la care ia parte monahul, săvârșită de regulă numai în mănăstiri, „vegherea noastră aducând-o jertfă curată întru întâmpinarea Mirelui, care și în miez de noapte va veni să facă judecată lumii acesteia” (Art. 69-4 din *Regulamentul Monahal*).

Nunta mistică cu Hristos este deosebită de nunta trupească din cadrul căsătoriei, după distincția care se face în însăși Rugăciunea de la Cununie: „Binecuvântat ești, Doamne, Dumnezeu nostru, sfîntitorul nunții celei tainice și preacurate și legiuitorul nunții celei trupesti...”⁴⁴⁸. Aceasta nu înseamnă, precum observam, că logodirea sufletului cu Hristos ar fi doar de esența vieții monahale, ea fiind posibilă și în cadrul unei Cununii trăită în mod pregnant ca viață ascetică și de înfrânare în doi, așadar de la ea nu este exclus niciun creștin din Biserică. Însă monahii și-o asumă ca vot și chemare, ceea ce face incompatibilă nunta duhovnicească cu nunta cea trupească în cadrul viețuirii monahului de tip *monos* sau *monotropos*, unificate lăuntric într-un singur scop – petrecerea cu Dumnezeu⁴⁴⁹.

Aici este punctul care pune în dificultate dreptul civil, care consideră pe monah om necăsătorit, dar care poate genera greutăți de înțelegere și membrilor Bisericii. Cei care nu înțeleg și nu acceptă caracterul de nuntă al vieții monahale, asumat de monah în relație

⁴⁴⁵ În Molitfelnicul din 1896, formula e ușor schimbată, accentuând viața singuratică: „unește către harul înfierii cel dăruit lui de la strămoși și către cel al Împărăției Tale prin Sfântul Botez și pe această chemare singuratică și îngerească” (*Molitfelnic...*, 1896, p. 649).

⁴⁴⁶ *Molitfelnic...*, 2013, pp. 609-610.

⁴⁴⁷ *Molitfelnic...*, 2013, p. 610.

⁴⁴⁸ Vezi la slujba Cununii (*Molitfelnic...*, 2013, p. 91).

⁴⁴⁹ Părintele Constantin GALERIU reflecta că termenul de monah vine de la *monos* (unificat lăuntric), care „despărțit într-un anume fel de toți, el se unește cu Duhul în toți” (Pr. C. GALERIU, „Semnificația tunderii...”, p. 82).

cu Hristos în fața întregii Biserici, o văd doar ca feciorie pentru sine, ce-l angajează în particular și care nu-l obligă precum căsătoria. Astfel, cei care văd în monah un om necununat, în raport cu oamenii dar și în raport cu Dumnezeu, nu admit legătura sacră a monahului cu Dumnezeu. În consecință, nu văd nicio problemă în renunțarea la monahism, considerându-l un act fără urmări canonice și fără pierderea vreunui har. Însă nu putem să respingem mărturia tradiției aghiografice și patristice a Bisericii care vorbește de monahism ca nuntă cu Hristos, fără să cădem într-o formă de ermetism eclezial, prin raportare doar la Taina Nunții enunțată în Molitfelnic. De aceea, monahii nu pot fi priviți ca o categorie de celibatari din rândul mirenilor, în sensul în care dreptul civil vede, prin prisma stării civile, oameni căsătoriți și necăsătoriți.

Momentul principal al slujbei este, desigur, tunderea și, drept consecință, schimbarea numelui a doua oară: „Fratele nostru (schimonahul N) își tunde părul capului său, în numele Tatălui, Amin, și al Fiului, Amin, și al Sfântului Duh, Amin”⁴⁵⁰. Schimonahul este îmbrăcat în toate veșmintele monahului, luate, de această dată, nu spre „logodirea marelui și îngerescului chip”⁴⁵¹, ci ca înseși piese vestimentare ale „marelui și îngerescului chip”: cămașă, dulamă, centură, rasă, sandale, potcap, camilafcă, „mantia marelui și îngerescului chip”⁴⁵². La ele se adaugă *schima* („cuculiul nerăutății”⁴⁵³) și *anala-vul* („luând crucea sa pe umeri”⁴⁵⁴), a căror semnificație am menționat-o anterior.

După terminarea îmbrăcării și după ce ieromonahul subliniază, iarăși, că „fratele nostru... a luat marele și îngerescul chip”⁴⁵⁵, la strană se cântă troparul de la îmbrăcarea stiharului diaconesc sau preoțesc. Pe acesta nu-l găsim la schima mică, făcând astfel corespondența între schima mare și consacrarea clericală: „Bucura-se-va sufletul meu întru Domnul, că m-a îmbrăcat în veșmântul mântuirii, și cu haina veseliei m-a împodobit; ca unui mire mi-a pus mie cunună, și ca pe o mireasă m-a împodobit cu podoabă”⁴⁵⁶.

⁴⁵⁰ Molitfelnic..., 2013, p. 612.

⁴⁵¹ Vezi la slujba schimei mici (Molitfelnic..., 2013, pp. 582-583).

⁴⁵² Molitfelnic..., 2013, p. 614.

⁴⁵³ Molitfelnic..., 2013, p. 612.

⁴⁵⁴ Molitfelnic..., 2013, p. 613.

⁴⁵⁵ Molitfelnic..., 2013, p. 614.

⁴⁵⁶ Molitfelnic..., 2013, p. 615; vezi și rugăciunea la îmbrăcarea stiharului în Liturghier (Liturghier..., p. 114).

În sfârșit, după formulele care s-au repetat la schima mică, se face referința la schimă ca al doilea Botez în ectenia întreită după Evanghelie: „Încă ne rugăm pentru lăsarea păcatelor și iertarea greșelilor lui... pentru ca să se lepede el de omul cel vechi și să se îmbrace în omul cel nou, zidit după chipul lui Dumnezeu”⁴⁵⁷. Modelul este în fond rugăciunea asupra apei de la Botez: „Arată-Te, Doamne, în apa aceasta și dă acestuia care se botează să se schimbe prin ea, să lepede pe omul cel vechi... și să se îmbrace în cel nou”⁴⁵⁸. De asemenea, se cântă Stihira fiului risipitor în timpul Rugăciunii Amvonului, care indică reprimirea hainei Botezului prin Taina Pocăinței: „Să cunoaștem, fraților, puterea tainei, că pe fiul cel desfrânat care de la păcat a venit din nou la casa părintească, preabunul părinte îmbrățișându-l îl sărută și iarăși îi dăruiește semnele măririi sale și săvârșește tainică veselie cu cei de sus...”⁴⁵⁹.

II.2.5. Mărturii patristice despre înnoirea Botezului prin Pocăință și prin luarea schimei monahale

Privind acum în ansamblu schima monahală, dincolo de împărțirea în „mare și mică”, observăm că ritualul complet cuprins în slujba schimei mari trimite la consacrarea monahală ca al doilea Botez, înnoire sau actualizare a Botezului. Aceasta corespunde cu mărturia Părinților Bisericii care văd schima ca formă consacrată a Tainei Pocăinței, prin care se reia, de fapt, harul Botezului. Urmează să observăm poziția câtorva Părinți ai Bisericii pe această temă, după care reflectăm la perspectiva teologului grec Ioannis Romanidis, care aduce o notă de claritate explicând orientarea patristică în privința tunderii monahale.

Astfel, despre legătura dintre Botez și Pocăință, încă din sec. V, Sf. Proclu al Constantinopolului (†446) scria că „ni s-a dat un botez al pocăinței spre iertarea păcatelor (Lc. 3, 3). Și care este acesta? Lacrima străpungerii inimii”⁴⁶⁰. Sf. Ioan Scărarul (†649), la rândul lui, consideră că „pocăința este aducerea înapoi (împrospătare) a Botezului. Pocăința este învoiala cu Dumnezeu pentru o a doua

⁴⁵⁷ *Molitfelnic...*, 2013, p. 618.

⁴⁵⁸ Vezi la Rânduiala Botezului (*Molitfelnic...*, 2013, p. 43).

⁴⁵⁹ *Molitfelnic...*, 2013, p. 619.

⁴⁶⁰ Pr. Radu GÂRBACEA, „Cele două omilii la Botezul Domnului atribuite lui Proclu al Constantinopolului (CPG 5806; CPG 5827)”, în: *Revista Teologică*, 28 (100), 2018, nr. 1, p. 264.

viață... și primindu-l pe acela [Botezul – n.n.] toți, ca copii, ne-am întinat după aceea; prin acesta [Pocăința – n.n.] însă l-am curățit și pe acela”⁴⁶¹. Nu se neagă, pe această cale, desăvârșirea Botezului, ci se constată că nu s-a trăit prin viață asumată harul Botezului, ceea ce vine și restaurează Pocăința, ca naștere din nou.

În sensul acesta scrie Sf. Isaac Sirul (†700): „Pocăința li s-a dat oamenilor după botez, ca har peste har. Căci pocăința este a doua naștere din Dumnezeu și darul a cărui arvună am primit-o prin credință îl primim prin pocăință”⁴⁶². De asemenea, Sf. Simeon Noul Teolog (†1022) arată insuficiența Botezului nelucrat prin viața noastră, „fiindcă am fost botezați ca prunci inconștienți, primim harul ca niște nedesăvârșiți și în chip nedesăvârșit”⁴⁶³ iar „harul Botezului este într-adevăr real, dar este doar o «prefigurare (typos)» dacă nu e împlinit, adică rodit”⁴⁶⁴. În sfârșit, Sf. Simeon al Tesalonicului (†1429), scrie că „pocăința este capul mântuirii tuturor credincioșilor, după Botez. Aceasta este altă curățire, al doilea Botez, prin mărturisire și smerenie, cu osteneli și cu lacrimi după putință”⁴⁶⁵.

Această viziune o regăsim în Molitfelnicul din Biserica noastră, la Taina Spovedaniei, la învățătura către penitent după enumerarea păcatelor: „Iată, de acum, de toate acestea dator ești să te păzești, de vreme ce te-ai botezat cu al doilea botez, după rânduiala Tainelor creștinești. Pune, dar, de acum început bun, nădăjduind spre Dumnezeu...”⁴⁶⁶.

În ceea ce privește Schima monahală propriu-zisă și asumarea ei ca mod de a înnoi Botezul prin pocăință, Sf. Teodor Studitul (†826) notează: „Schima și Botezul îl renasc pe om și-l fac nevinovat. De aceea, Schima este ca un al doilea Botez”⁴⁶⁷. Viziunea aceasta,

⁴⁶¹ *Filocalia*..., IX, cuv. V, 2, p. 166; cuv. VII, 8, pp. 199-200.

⁴⁶² *Filocalia*..., X, cuv. LXXII, p. 423.

⁴⁶³ Sf. SIMEON NOUL TEOLOG, *Imnele iubirii dumnezeiești*, traducere din greacă veche, introducere și note de pr. Dumitru STĂNILOAE, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, 2017, Imnul 55, p. 552.

⁴⁶⁴ Sf. SIMEON NOUL TEOLOG, *Discursuri teologice și etice. Scrieri I*, ediția a II-a, traducere de diac. Ioan I. Ică jr. și un studiu introductiv de ierom. Alexander GOLITZIN, Ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 478.

⁴⁶⁵ Sf. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor*..., II, Cuvântul „Pentru pocăință”, p. 5.

⁴⁶⁶ Vezi la Taina Spovedaniei (*Molitfelnic*..., 2013, p. 73).

⁴⁶⁷ N. PALMOV, *Tunderea monahală*..., pp. 29-30 (scrisoarea Sf. Teodor Studitul către Grigorie).

în deplin acord cu gândirea Bisericii, este întărită de mărturia unui stareț harismatic, consemnată în Everghetinos (sec. XI), care atestă că harul Schimei e manifestarea, în fapt, a harului Botezului: „Un stareț mare văzător cu duhul a adevărit așa: «Puterea pe care o am văzut stând la Luminare [Botez], pe aceeași am văzut-o și la îmbrăcarea monahului care-și lua schima»”⁴⁶⁸. Aceste epifanii sau descoperiri ale Duhului Sfânt către oamenii înduhovniciți, care au inspirat cuvântul Apostolilor și introducerile la definițiile dogmatice ale Sinoadelor Ecumenice („Părutu-S-a Duhului Sfânt și nouă” – Fap. 15, 28), sunt izvoare intrate în conștiința eclezială și completează înțelegerea monahismului ca stare în Biserică.

În sec. XIV, de asemenea, Sf. Teolipt al Filadelfiei (†1325) întârea ideea că Botezul se câștigă prin lucrarea pocăinței, respectiv prin îmbrăcarea hainelor celor ce-și dedică viața pocăinței, nefiind îndeajuns chipul Botezului dacă nu ajungem la asemănarea cu el: „ai înțeles că noblețea pe care ai primit-o în botez prin har, dar ai lepădat-o cu voință prin patimi în lume, trebuie să ți-o recâștigi prin voința cea bună... intrând în sfânta mănăstire și îmbrăcând cinstitele veșminte ale pocăinței... Atunci fiind prunc, n-ai simțit vrednicia ce ți s-a dat, măcar că pe urmă crescând, ai cunoscut mărimea darului”⁴⁶⁹. Caracterul schimei ca al doilea Botez este subliniat și de Sf. Simeon al Tesalonicului (†1429), notând că „cel ce n-a ajuns să fie călugăr, să se facă la sfârșitul său, căci mare este Darul, împărătească este pecetea. Este al doilea Botez, curățește de păcate”⁴⁷⁰.

În epoca noastră, Ioannis Romanidis (†2001), mare teolog și dogmatist grec, a explicat, în duhul Sfinților Părinți citați mai sus, de ce schima monahală este văzută ca al doilea Botez, întrucât monahul își asumă acum, în deplină conștiință, lucrarea personală a curățirii care la Botez nu a avut loc, actualizând astfel harul Botezului. El scrie că în Biserica primară „ca să se boteze cineva, trebuia să facă nevoință, nu doar să-și îndrepte moral viața... De aceea și avem paralelismul acesta ciudat acum, că slujba tunderii

⁴⁶⁸ *Everghetinosul*, vol. I, traducere, diortosire, revizuire după ediția grecească și note de Ștefan VORONCA, carte tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte GALACTION, Episcopul Alexandriei și Teleormanului, Ed. Eumenița, 2009, Pricina a XXI-a, p. 162.

⁴⁶⁹ TEOLIPT AL FILADELFIEI, „Cuvânt despre ostenele vieții călugărești”, în: *Filocalia...*, VII, pp. 56-57.

⁴⁷⁰ Sf. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor...*, II, p. 114.

monahului se numește «al doilea Botez», și are loc o repetare a lepădărilor de satana. La slujba tunderii se repetă ceea ce se presupune că a avut loc la Botez, atunci când copilul era prunc. Dar de ce se repetă? Pentru că acolo, la Botez, a avut loc fără curățire. Acum, la tundere, are loc și cu curățire. Ceea ce nu s-a întâmplat la Botez se întâmplă acum la tunderea în monahism⁴⁷¹.

Această gândire, în acord cu Părinții Bisericii, nu este un blam aruncat botezului pruncilor, neapărat necesar pentru a întemeia lucrarea virtuților. Ci este o constatare că membrii Bisericii, de cele mai multe ori, nu pun în lucrare harul Botezului pentru a se curăți, de fapt pentru a prelungi viața Botezului, astfel că monahii sunt aceia care-și asumă lucrarea curățirii întemeiată pe harul Botezului. Ne amintim astfel de pocăința premergătoare Botezului din Biserica primară – „Pocăiți-vă și să se boteze fiecare dintre voi în numele lui Iisus Hristos” (Fap. 2, 38) –, și de perioada de curățire pre-baptismală a catehumenilor care se pregăteau pentru „luminare”. Iar luminarea la monahi, odată ce Biserica a introdus Botezul pruncilor ce nu pot face această lucrare, ia chipul unei curățiri post-baptismale pentru a putea relua viața în stare de „luminare” și de a trăi, în fapt, Botezul „din nou”.

Aceasta este înțelegerea dinamică a Părinților Bisericii față de Taina Botezului, spre care este orientată nu numai Taina Pocăinței, prin Tunderea în Monahism sau Spovedanie, ci și, de pildă, Taina Sf. Maslu. Aceasta are un pronunțat accent penitențial, cerând iertarea păcatelor sufletului, care să aducă, în consecință, vindecarea puterilor trupului⁴⁷². Căci altminteri, Botezul nu este suficient în chip magic pentru mântuire, dacă nu este pus în lucrare prin aceste Taine penitențiale ale Bisericii noastre. De aceea Tunderea în

⁴⁷¹ Ierotheos VLACHOS, Mitrop. Nafaktosului, *Dogmatica empirică a Bisericii Ortodoxe Sobornicești după învățăturile prin viu grai ale Părintelui Ioannis Romanidis*, vol. II (Dumnezeul Treimic, Crearea lumii, Căderea, Întruparea, Biserica, Viața de după moarte), Ed. Doxologia, Iași, 2017, p. 419.

⁴⁷² Vezi în acest sens formularea din Rugăciunea a 2-a a slujbei Sf. Maslu: „aducem acest untdelemn în numele Tău cel mare, trimite darul Tău cel tămăduitor și iertarea păcatelor, și tămăduiește pe robul Tău cu mulțimea milei Tale” (*Molitfelnic...*, 2013, p. 147); vezi și pe cea din Rugăciunea a 5-a: „dăruiește tămăduire robului Tău (N), care este în neputința sufletului și a trupului, dându-i lui dezlegare de păcate și iertare greșelilor celor de voie și celor fără de voie, tămăduindu-i rănila cele netămăduite și toată boala și toată neputința” (*Molitfelnic...*, 2013, pp. 157-158).

Monahism a fost enumerată timp îndelungat între Tainele Bisericii, în unire cu Taina Pocăinței prin care se restaurează Botezul, după cum vedem în cele ce urmează.

II.3. Natura tunderii monahale în raport cu Tainele Bisericii

În acest subcapitol, după ce am sistematizat înțelegerea făgăduințelor monahale și a asumării acestora în cadrul treptelor monahale, e timpul să observăm locul pe care tunderea monahală îl ocupă în raport cu Tainele Bisericii. Acestea au fost numite de Sf. Irineu de Lyon „lucrările Sfântului Duh în Biserică”⁴⁷³.

Am văzut că starea monahală a fost asimilată de tradiția patristică, liturgică și aghiografică a Bisericii ca al doilea Botez, prin trăirea într-o formă specifică a Tainei Pocăinței, reamintind aici mărturiile Sf. Teodor Studitul (†826)⁴⁷⁴, ale Everghetinosului (sec. XI)⁴⁷⁵, ale Sf. Teolipt al Filadelfiei (†1325)⁴⁷⁶ și ale Sf. Simenon al Tesalonicului (†1429)⁴⁷⁷. Iar din punct de vedere al caracterului mistic și nupțial

⁴⁷³ Pe această temă un studiu bine documentat la: Ep. Petru PRUTEANU, „Sfintele Taine și numărul lor în tradiția ortodoxă”, publicat la 18 octombrie 2009 la adresa: <https://www.teologie.net/2009/10/18/sfintele-taine-si-numarul-lor-in-traditia-ortodoxa/> (ultima accesare la 30.01.2025); în viziunea Sf. Ioan Gură de Aur „Taină este însăși Biserica și lucrările ei cele mai importante – Botezul și Euharistia, dar și toate rugăciunile ei prin care se împărtășește harul dumnezeiesc” (v. Алексей ЗАЙЦЕВ, *Таинства Церкви: введение в изучение* «Alexey ZAITSEV, *Tainele Bisericii: studiu introductiv*», publicat la: https://www.pravoslaviето.com/docs/ru/tainstva_izuchenie_zaicev.htm, ultima accesare la 30.01.2025).

⁴⁷⁴ Sf. TEODOR STUDITUL (†826): „Schima și Botezul îl renasc pe om și-l fac nevinovat. De aceea, Schima este ca un al doilea Botez” (N. PALMOV, *Tunderea monahală...*, pp. 29-30, scrisoarea către Grigorie).

⁴⁷⁵ Cuvânt din Everghetinos (sec. XI): „Un stareț mare văzător cu duhul a adevărit așa: «Puterea pe care o am văzut stând la Luminare [Botez], pe aceeași am văzut-o și la îmbrăcarea monahului care-și lua schima»” (*Everghetinosul...*, I, Pricina a XXI-a, p. 162).

⁴⁷⁶ Sf. TEOLIPT AL FILADELFIIEI (†1325): „ai înțeles că noblețea pe care ai primit-o în botez prin har, dar ai lepădat-o cu voință prin patimi în lume, trebuie să ți-o recâștigi prin voința cea bună... intrând în sfânta mănăstire și îmbrăcând cinstitele veșminte ale pocăinței... Atunci fiind prunc, n-ai simțit vrednicia ce ți s-a dat, măcar că pe urmă crescând, ai cunoscut mărimea darului” (TEOLIPT AL FILADELFIIEI, „Cuvânt despre ostenele vieții călugărești”, în: *Filocalia...*, VII, pp. 56-57).

⁴⁷⁷ Sf. SIMEON AL TESALONICULUI (†1429): „cel ce n-a ajuns să fie călugăr,

al slujbei, starea monahală a fost asumată ca logodnă sau nuntă cu Hristos, incompatibilă cu căsătoria. Sensul de nuntă cu Hristos e, totuși, secundar și consecutiv Botezului, el arătând caracterul vieții trăite de monah după ce a reprimat harul original al Botezului: „O, chemare nouă! O, dăruire a tainei! Al doilea botez iei astăzi, frate...”⁴⁷⁸. Acesta îi dă puterea „să se lepede el de omul cel vechi și ca să se îmbrace în omul cel nou, cel zidit după chipul lui Dumnezeu...”⁴⁷⁹.

Cum a ajuns, totuși, monahismul să fie privit în Biserica noastră ca o ierurgie care nu transmite harul ca o Taină? Din această perspectivă, monahii nu mai apar ca cin aparte în Biserică (consacrați prin tundere, după cum clericii sunt consacrați prin hirotonie), ci ca o categorie de mireni care au primit binecuvântarea particulară a celibatului. Acest model de înțelegere nu ține cont de existența stărilor constitutive ale Bisericii și de conlucrarea lor specifică potrivit principiului organic⁴⁸⁰. Căci de locul în care așezăm monahii în Biserică și de înțelegerea statutului lor depinde rezolvarea crizelor legate de renunțarea la voturile monahale sau de excluderea din monahism, teme majore abordate în cercetarea de față.

Această ecleziologie care nu recunoaște un loc propriu monahilor în Biserică, este cauzată, în primul rând, de felul în care teologia noastră a receptat modelul celor Șapte Taine ale Bisericii, de influență apuseană, dogmatizat de Conciliul de la Trident (1545-1563), model din care a fost eliminat pe parcurs monahismul. Pe acesta, după cum vom constata, Biserica noastră l-a preluat prin imitație, fără a medita suficient la premisele lui, în teologia dogmatică, liturgică și canonică de astăzi.

II.3.1. Modelul celor 7 Taine și preluarea lui în Biserica Ortodoxă pe filieră apuseană

Mai întâi de toate, cum s-a construit modelul celor 7 Taine? Fascinația antichității creștine precum și a lumii bizantine față de

să se facă la sfârșitul său, căci mare este Darul, împărătească este pecetea. Este al doilea Botez, curățește de păcate” (Sf. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor...*, II, p. 114).

⁴⁷⁸ Invocare din slujba schimei mari (*Molitfelnic...*, 2013, p. 605).

⁴⁷⁹ Ectenie prezentă în ambele rânduieli monahale (*Molitfelnic...*, 2013, pp. 587, 618).

⁴⁸⁰ Pentru semnificația principiului organic, vezi Pr. P. VLAICU, *Lege și comuniune...*, p. 37.

numărul șapte vine din semnificația bogată a acestuia, văzut ca simbol al universalității Bisericii, de pildă, prin cele șapte zile ale Facerii (Fac, 1, 1-31; 2, 1-2), cele șapte Biserici și șapte duhuri din Apocalipsă (Apo. 1, 4) etc. Teologii au fost mereu tentați, pe de altă parte, să facă o corespondență a Tainelor cu cele șapte daruri ale Duhului lui Dumnezeu din cartea profetului Isaia: „Și se va odihni peste El Duhul lui Dumnezeu, duhul înțelepciunii și al înțelegerii, duhul sfatului și al tăriei, duhul cunoștinței și al buneii-credințe. Și-L va umple pe El duhul temerii de Dumnezeu” (Isaia 11, 2-3)⁴⁸¹.

Este necesar, de aceea, să facem un mic excurs al sistematizării Tainelor în Biserică, și să observăm dacă numărul de 7 Taine trebuie să fie limitativ pentru teologia dogmatică și canonică de astăzi.

În spațiul bizantin, din sec. V până în sec. XV, la căderea Constantinopolului, consacrarea monahală a fost inclusă în mod consecvent în enumerarea Tainelor Bisericii, chiar dacă teologii răsăriteni nu și-au propus să dogmatizeze un anumit număr al Tainelor, cum vor face apusenii.

În lucrarea atribuită lui Dionisie Areopagitul, datând probabil din sec. V-VI, găsim menționate șase Taine ale Bisericii: (1) Taina iluminării (a Botezului), (2) Taina Sinaxei (Liturghiei) sau a comuniunii (cuminecăturii), (3) Taina sfințirii Mirului, (4) Taina sfințirilor preoțești, (5) *Taina desăvârșirii monahale* și (6) Taina săvârșită pentru cei adormiți⁴⁸². Tunderea în monahism este văzută astfel ca o formă de consacrare prin care se primește un har aparte, alături de taina hirotoniei prin care se intră în cinul preoțesc.

Concepția aceasta nu pare să fie una izolată, dacă observăm felul în care a ajuns să fie caracterizat monahismul în prefața Novelei 133 a lui Iustinian (17 aprilie 539): „Viața monahală unită cu teoria [θεωρία – vederea lui Dumnezeu, n.n.] este un lucru sacru, ea înalță sufletele la Dumnezeu și este de o mare utilitate nu doar pentru cei ce o profesază ci pentru toți ceilalți oameni, prin puritatea sa și prin cererile pe care le adresează Atotputernicului...”⁴⁸³.

Schema lui Dionisie Areopagitul este reflectată în scrierile Sf. Teodor Studitul (†826), care menționează între Taine: „primum

⁴⁸¹ Pentru alte reflecții despre simbolistica numărului șapte în viața Bisericii, vezi Pr. Ion BRIA, *Tratat de teologie dogmatică și ecumenică*, Ed. România Creștină, București, 1999, p. 178.

⁴⁸² Sf. DIONISIE AREOPAGITUL, „Despre ierarhia bisericească...”, pp. 74-98.

⁴⁸³ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 137.

de bap̄tismate (Botezul); secundum, de synaxi seu communione (Euharistia); tertium, de consecratioae unguenti (Mirungerea); quartum, de sacerdotalibus initiationibus (Hirotonia); quintum, *de monachica perfectione* (Desăvârșirea monahală); sextum, de sancte dormientibus (Rânduiala pentru cei adormiți)⁴⁸⁴. Fidel modelului areopagitic exprimând treptele desăvârșirii, Sf. Teodor Studitul consideră că nu se poate scoate ceva din cuprinsul lui, de pildă consecrarea monahală, fără să se nege și legitimitatea celorlalte trepte harice⁴⁸⁵.

Prima schemă dezvoltată în Răsărit a celor Șapte Taine o găsim într-o scrisoare a monahului bizantin Iov (†1270), care le ordonează astfel: (1) Botezul, (2) Harisma (Mirungerea), (3) Primirea Trupului și Sângelui lui Hristos (Împărtășania), (4) Preoția, (5) Nunta cinstită, (6) Schima monahală, (7) Ungerea cu ulei⁴⁸⁶ sau pocăința⁴⁸⁷.

În sfârșit, Sf. Simeon al Tesalonicului (†1429) face explicit corespondența cu pasajul de la Isaia pentru a justifica numărul celor Șapte Taine: „Capitolul 33. Cum că șapte sunt Tainele Bisericii:

⁴⁸⁴ PG 99, S. Theodorus Studita, Paris, 1903, Epistolarum, Liber II, CLXV, col. 1523 (am citat textul paralel în latină, deoarece este mai accesibil și mai ușor de urmărit).

⁴⁸⁵ „Quid ergo in his dicendum? Quod qui de uno dubitat ex iis quae dicta sunt, ambigit haud dubie et de aliis, utrum a divina traditione habeantur; et uno sublato, simul necessario tolluntur et reliqua, et neque baptisma, neque synaxis, neque divinum unguentum, neque sacerdotalis initiatio, neque sancte dormientium dispositio erit ulla, si non adsit monachica perfectio” (PG 99, col. 1523).

⁴⁸⁶ Taina Sfântului Maslu este asociată, de pildă, în Catehismul lui Petru Movilă din 1642, cu Taina Pocăinței, prin caracterul ei pronunțat penitențial și rugăciunile de iertare a păcatelor: „Întrebarea 119. Care sunt foloasele acestei Taine [Sf. Maslu]? Răspuns: Foloasele care vin din această Taină le arată apostolul Iacob: iertarea păcatelor, mântuirea sufletului și apoi sănătatea trupului. Chiar dacă vindecarea trupului nu se face totdeauna, iertarea păcatelor sufletești se face mereu pentru cel păcătuitor” (Sf. Ierarh Petru MOVILĂ, Mitrop. Kievului, *Mărturisirea ortodoxă a credinței universale și apostolice a Bisericii Răsăritene* (1642), note și traducere de Traian DIACONESCU, Ed. Doxologia, Iași, 2019, p. 151).

⁴⁸⁷ Vezi în acest sens: Алексей ЗАЙЦЕВ, *Таинства Церкви: введение в изучение* (Alexey ZAITSEV, *Tainele Bisericii: studiu introductiv*), publicat la: https://www.pravoslavieto.com/docs/ru/tainstva_izuchenie_zaitcev.htm (ultima accesare la 30.01.2025); pentru contribuția monahului Iov la sistematizarea Tainelor, vezi și N. MATZOUKAS, *Teologie dogmatică și simbolică*, vol. II (Expunerea credinței ortodoxe), Ed. Bizantină, București, 2006, p. 351.

Șapte sunt harurile Duhului, precum zice Isaia, șapte sunt și Tainele Bisericii cele lucrute prin Duhul Sfânt care sunt acestea: Botezul, Ungerea, Cuminecătura, Hirotonia, Nunta, Pocăința și Maslul⁴⁸⁸. De asemenea, Sf. Simeon include consacrarea monahală în Taina Pocăinței: „în taina pocăinței se cuprinde și chipul cel îngeresc al călugăriei, despre care am vorbit mai sus”⁴⁸⁹. El combate, totodată, pe cei care susțin că Taina monahală nu izvorăște din chipul evanghelic al vieții Mântuitorului și din învățătura Lui: „Aflăm dar că și Domnul a viețuit viața călugărilor și a arătat-o spre pildă. Această viață au avut-o și Apostolii. Drept aceea și pe dânșii îi învață a nu avea două haine, nici toiaș, nici traistă, nici încălțăminte și celelalte, ceea ce face viața călugărească... taina săvârșirii călugărești a fost taină din început și din vremea Apostolilor... [și] se înșală dar cei ce zic că cinul călugăresc este izvodit de curând iar nu dat de Mântuitorul sau de Apostoli”⁴⁹⁰.

Se pare, deci, că la cumpăna sec. XIV-XV monahismul începea să fie desconsiderat în Răsărit sub aspectul apartenenței la Taine, proces care se va perpetua până în zilele noastre.

În Apus, după separarea Bisericii, primul izvor cunoscut care enumeră cele șapte Taine îl reprezintă „Sentințele” lui Petru Lombardul (†1164), ce menționează: (1) Botezul, (2) Confirmarea (echivalentul Mirungerii), (3) Euharistia, (4) Penitența, (5) Ultima ungere (corespondentul Sf. Maslu), (6) Hirotonia și (7) Nunta⁴⁹¹.

Aceeași schemă, din care lipsește consacrarea monahală, o regăsim în Mărturisirea de credință din 1267 a împăratului Mihail Paleologul către Papa Clement al IV-lea, reafirmată la Sinodul unionist din Lyon din 1274. Această mărturisire, foarte probabil, a fost alcătuită de teologii romano-catolici și doar semnată de împăratul bizantin, ea nereprezentând tradiția răsăriteană a timpului⁴⁹². Schema celor 7 Taine, în această formulă, a trecut prin Sinodul de la Ferarra-Florența (1437-1439) și a fost dogmatizată la Conciliul de la Trident (1545-1563), respectiv prin Canonul I al Decretului privind

⁴⁸⁸ Sf. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor...*, I, p. 89.

⁴⁸⁹ Sf. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor...*, II, p. 15.

⁴⁹⁰ Sf. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor...*, I, pp. 103-104.

⁴⁹¹ Vezi Thomas M. FINN, „The sacramental world in The Sentences of Peter Lombard”, în: *Theological Studies*, 69, 2008, pp. 557-582.

⁴⁹² Pentru problematica celor șapte Taine la Sinodul de la Lyon, vezi Martin JUGIE, *Dogmatic Theology of Eastern Christians*, III, Paris, 1930, p. 16.

Sacramentele din 1547: „Dacă oricine spune că sacramentele Noului Legământ nu au fost instituite toate de către Iisus Hristos, Domnul nostru, *sau că ele sunt mai multe sau mai puține de șapte* [subl. n.], adică Botezul, Confirmarea, Euharistia, Pocăința, Extrema Ungere, Ordinația [Hirotonia] și Căsătoria, sau că oricare dintre acestea șapte nu este realmente și propriu un sacrament, să fie anatema”⁴⁹³.

În contextul acesta, al polemicii dintre catolici și protestanți cu privire la existența și instituirea Tainelor de către Mântuitorul, teologii din Răsărit nu au făcut decât să preia argumentarea latină cu privire la Taină, fără să-și pună problema compatibilității acestor învățături cu Tradiția noastră patristică. Căci Tradiția ortodoxă nu și-a propus niciodată ca scop limitarea Tainelor, ca lucrări ale Sfântului Duh în Biserică.

Pe de altă parte, cele șapte daruri ale Duhului de la pasajul lui Isaia nu pot fi interpretate strict gramatical, ci mai curând alegoric, ca o bogăție de revărsare a harismelor lui Dumnezeu: „Și se va odihni peste El Duhul lui Dumnezeu, duhul înțelepciunii și al înțelegerii, duhul sfatului și al tăriei, duhul cunoștinței și al buneicredințe. Și-L va umple pe El duhul temerii de Dumnezeu” (Isaia 11, 2-3). De aceea, limitarea lucrărilor Duhului Sfânt în Biserică la șapte, până la dogmatizare, apare ca o forțare a teologiei scolastice și a raționalismului apusean ce nu poate fi împărtășită de eclezio-logia ortodoxă.

Cu toate acestea, Mărturisirea de credință a lui Petru Movilă din 1642, punându-se în aceeași poziție de combatere a calvinismului, a preluat schema apuseană din rațiuni apologetice ce au devenit „canonul” eclezio-logiei ortodoxe, cel puțin în ceea ce privește numărul și clasificarea Sfintelor Taine. Împărțirea lor a fost justificată printr-o corespondență forțată cu pasajul biblic de la Isaia: „Întrucât [Cezul] menționează Botezul, întâia Taină, ne dă prilejul de a considera cele șapte Taine, adică Botezul, Mirungerea, Împărtășania, Pocăința, Preoția, Căsătoria și Maslul. Aceste șapte Taine urcă până la cele șapte daruri ale Sfântului Duh pentru că, prin aceste daruri sacre, Sfântul Duh revarsă, în inima acelora care se împărtășesc cu demnitate, harul...”⁴⁹⁴.

⁴⁹³ *The canons and decrees of the sacred and oecumenical Council of Trent*, Trans. J. WATERWORTH, London: Dolman, 1848, p. 54.

⁴⁹⁴ Sf. PETRU MOVILĂ, *Mărturisirea ortodoxă...*, p. 129; aceeași viziune asupra numărului Tainelor se întâlnește în Mărturisirea de credință a patriarhului

Acest model al Tainelor a fost preluat în *Învățăături pentru șapte Taine*⁴⁹⁵, tipărită la Râmnic, în 1724, de Preasfințitul Damaschin Dascălul, și în *Compendiul de drept canonic* al Mitropolitului Andrei Șaguna din 1868, care consideră că numărul de șapte derivă obligatoriu din învățătura Mântuitorului: „§. 49. Câte mistereii are biserica ortodoxă răsăriteană? Biserica ortodoxă răsăriteană, potrivit învățăturilor Mântuitorului are șapte mistereii, care sunt: 1. Botezul; 2. Ungerea cu sfântul mir; 3. Cuminecătura; 4. Pocăința; 5. Preoția; 6. Sfântul maslu și 7. Căsătoria”⁴⁹⁶.

O excepție în această privință o face *Tâlcuirea celor șapte Taine*, publicată la Iași, în 1807, tradusă din grecește de mitropolitul Veniamin Costachi, care inserează un cuvânt despre valoarea de Taină a monahismului ce pare a avea ca sursă scrierile monahului bizantin Iov (†1270). Cuvântul se intitulează „A lui Iov păcătosului/ Pentru sfântul și îngerescul chip al monahilor tâlcuitoare privire” și vorbește despre relația monahismului cu cele șapte Taine, în special Taina Nunții, a șasea în enumerarea autorului: „Că precum la Dumnezeștile Taine, mai desăvârșită orișice mai mare decât toată este împărtășirea Sfințeniilor, așa mai înaltă și cu mult mai covârșitoare decât cinstita nuntă este îngerescul chip.../ Zicem, că și fecioria aceasta adică împreună cu sfântul chip și foarte se numără împreună cu Sfințitele Taine. Pentru că Sfântul chip ce se supune sub a șasea [Taina Nunții – n.n.] din cele Sfințite șapte Taine.../ Deși se pare că cu totul se deosebește, și cum se împotrivesc una alteia (...) dar oarecum se unesc și se aseamănă, și la un sfârșit, adică la întemeierea și mântuirea celor ce le primesc. Că precum la nuntă este dor a împreunării mirelui și a miresei: așa la chipul monahicesc, este dor de feciorie și de viață și de petrecere îngerească”⁴⁹⁷.

Dositei al Ierusalimului, care, împreună cu Mărturisirea lui Petru Movilă, au constituit punctul de plecare al învățăturii „ortodoxe” despre semnificația Tainelor, și, mai târziu, pentru împărțirea acestora în „taine” și „ierurgii”.

⁴⁹⁵ „Iar Tainele Sfintei Biserici sunt acestea: Sfântul Botez, Sfântul Mir, Rânduiala Preoției, Sfânta Spovedanie sau pocăința, Sfânta Cuminecătură, care se săvârșește la Sfânta Liturghie, Nunta sau căsătoria care se face pe/după lege [și] Sfântul Maslu” (Ep. DAMASCHIN, *Învățăături pentru șapte Taine*, Râmnic, 1724, Catalog B.A.R., I, 183214/CV 185, p. 3).

⁴⁹⁶ Mitrop. Andrei ȘAGUNA, *Compendiu de drept canonic*, ed. I, 1868, aici cităm din ed. III, 1913, p. 42.

⁴⁹⁷ *Tâlcuirea celor șapte sfințite taine ale bisericii*, traducere de mitropolit Veniamin COSTACHI, Tipografia Sfintei Mitropolii, Iași, 1807, p. 82 ș.u.; disponibilă în

Asemănarea cu Taina Nunții, în acest caz, va fi avut ca temei referințele din slujba schimei mari, văzută ca nuntă mistică cu Hristos.

II.3.2. Influența modelului celor 7 Taine în teologia dogmatică, liturgică și canonică de astăzi

Schema canonizată a celor 7 Taine, așadar, cu excluderea consacării monahale dintre ele, s-a perpetuat ca atare în manualele de Teologie Dogmatică de astăzi, printre care Dogmatica părintelui Dumitru Stăniloae (ed. 1997)⁴⁹⁸.

De asemenea, în Dogmatica elaborată de N. Chițescu, Pr. I. Todoran și Pr. I. Petreună (ed. 2005), ea se prezintă ca un model pe care Biserica Ortodoxă și l-ar fi însușit dintotdeauna, cu autoritate directă de la Mântuitorul: „Sunt șapte Taine: Botezul, Mirul, Euharistia, Pocăința, Preoția, Nunta și Maslul... Șapte Taine a instituit Mântuitorul și șapte Taine a învățat și administrat Biserica totdeauna”⁴⁹⁹. Aceiași autori socotesc tunderea în monahism ca nefăcând parte dintre taine sau sacramente, ci dintre ierurgii, echivalentul sacramentaliilor la apuseni, „cum sunt spălarea picioarelor, înmormântarea, tunderea în monahism”, deosebite de Taine, care „n-au fost confundate cu celelalte acte sfinte prin care nu se împărtășește harul”⁵⁰⁰.

Pr. George Remete, în manual său de Dogmatică (ed. 2007), deși admite legătura dintre monahism și Taina Pocăinței, o socotește pe prima doar ca o ierurgie ce o prelungește pe a doua, în raportul pe care-l are de exemplu anafura cu Sfânta Împărtășanie: „Alte ierurgii urmează Sfintelor Taine, ca niște prelungiri... binecuvântarea anafurei la Sf. Liturghie urmează Sfintei Euharistii, precum și rânduiala tunderii în monahism apare ca o prelungire a Tainei Pocăinței... Fără îndoială, ierurgiile nu împărtășesc harul în sens

biblioteca digitală BCU Cluj la adresa: <https://dspace.bcucuj.ro/handle/123456789/67746> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁴⁹⁸ În volumul al treilea din Dogmatica părintelui Stăniloae, monahismul lipsește dintre Tainele Bisericii enumerate și analizate: Botezul, Mirungerea, Euharistia, Mărturisirea, Hirotonia, Nunta, Maslul (v. Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, ed. a II-a, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, pp. 7-145).

⁴⁹⁹ N. CHIȚESCU, Pr. Isidor TODORAN, Pr. I. PETREUNĂ, *Teologia Dogmatică și Simbolică*, vol. II, ed. a II-a, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2005, p. 204.

⁵⁰⁰ N. CHIȚESCU, Pr. I. TODORAN, Pr. I. PETREUNĂ, *Teologia Dogmatică și Simbolică*..., II, p. 204.

propriu, harul mântuitor, altfel s-ar confunda cu Sf. Taine. Ele nu aduc o schimbare de natură a stării harice, în care se găsește primitorul lor, ci doar una de grad a aceleiași stări⁵⁰¹.

Alte dimensiuni ale vieții monahale, precum îndrumarea duhovnicească sau taina ascultării, prin care monahul dobândește mintea lui Hristos, sunt considerate de asemenea în teologia academică drept lucrări ce nu transmit Harul, rezervat dezlegării preotului la scaunul spovedaniei⁵⁰². Constatăm că această viziune cu accente clericaliste⁵⁰³ limitează harul Pocăinței, în multiplele lui forme – trăit ca al doilea Botez de monahi –, doar la dezlegarea păcatelor dată în puterea oficiului preoțesc. Deși aceasta are valoare instituită de Mântuitorul („oricâte veți dezlega pe pământ, vor fi dezlegate și în cer” – Mat. 18, 18), ea nu este singura cale prin care se transmite harul înnoirii omului. Căci dacă dezlegarea păcatelor ar fi suficientă mântuirii, atunci am considera că ea operează în chip magic, fără să mai fie nevoie de alte lucrări ale Harului prin care creștinul își reia viața Botezului: pocăința, îndrumarea duhovnicească, rugăciunea, consacrarea monahală, lucrarea isihastă etc.

În sfârșit, în Învățătura de credință creștin-ortodoxă (2000) publicată sub egida Editurii Institutului Biblic, numărul Tainelor este explicat, limitativ, prin aceeași corespondență de tip didactic cu darurile Duhului menționate de profetul Isaia. Se consideră, astfel, că această schemă exhaustivă răspunde nevoilor duhovnicești ale omului: „[Întrebarea 289] Care e numărul Sfintelor Taine? [Răspuns] Sfintele Taine sunt în număr de șapte: Botezul,

⁵⁰¹ Pr. George REMETE, *Dogmatica ortodoxă*, ed. a IV-a, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2007, pp. 338-339.

⁵⁰² Vezi în acest sens opinia pr. Mihail POMAZANSKI, ce separă în mod nejustificat îndrumarea și călăuzirea duhovnicească de Taina Mărturisirii: „Trebuie să se facă distincția între Taina Mărturisirii și călăuzirea morală din partea unui părinte duhovnicesc, lucrare de largă răspândire în primele veacuri iar acum întâlnită în special în rândurile monahilor. Aceasta este împlinită adesea de către persoane care nu sunt consacrate adică unele care nu au cinul preoțesc, atunci când le este rânduită sarcina povățuirii fiilor lor duhovnicești... Însă o asemenea călăuzire duhovnicească nu constituie o Taină a unei lucrări sfinte de Har dătătoare” (Pr. Mihail POMAZANSKI, *Teologia dogmatică ortodoxă*, traducere din limba engleză de Florin CARAGIU, Ed. Cartea Ortodoxă, București, 2005, p. 241).

⁵⁰³ Reamintim că folosim termenul de clericalism în sens intra-ecclesial, ca o exagerare a funcției preoților în viața Bisericii, care duce implicit la diminuarea sau desconsiderarea rolului monahilor și al mirenilor în Biserică (vezi explicațiile de la nota 165).

Mirungerea, Pocăința, Împărtășania, Preoția, Nunta și Maslul. Acest număr e acela al darurilor Sf. Duh (Isaia 11, 2-3) și răspunde trebuințelor duhovnicești ale omului. «Nașterea duhovnicească» e dată prin Botez; «creșterea» prin Mirungere; «hrana» prin Sf. Împărtășanie; «puterea de a învăța, sfinți și conduce» (Matei 28, 19), prin Hirotonie sau Preoție; «înnoirea morală», prin pocăință; «sfințirea și tăria legăturii căsătoriei», prin Taina nunții; «tămăduirea de bolile trupești și sufletești, precum și iertarea păcatelor care le-au cauzat», prin Maslu⁵⁰⁴.

În Molitfelnicul în uz al Bisericii Ortodoxe Române (ed. 2013)⁵⁰⁵, Rânduielele tunderii în monahism (p. 567-623) sunt plasate după capitolul „Sfinte Taine și ierurgii” (p. 9-373) și după cel intitulat „Rânduiele și rugăciuni la diferite trebuințe” (p. 395-567), arătând ezitarea teologiei noastre liturgice cu privire la locul monahilor în Biserică și al monahismului între Tainele Bisericii.

O poziție nuanțată, totuși, o are liturgistul pr. Ene Braniște în privința tunderii în monahism, integrând-o printre acele sfințiri sau consacrări de persoane ca „ierurgii prin excelență... care, prin efectele și importanța lor, se apropie cel mai mult de sfintele taine”. De aceea, autorul asimilează rânduielele rasoforului, schimei mici și schimei mari chiar unor hirotessii⁵⁰⁶.

Teologia dogmatică și liturgică, în orientarea lor generală, au influențat dreptul canonic, prin manualul arhid. I. Floca. Acesta deduce caracterul de ierurgie al tunderii monahale prin faptul că ea nu era săvârșită de preoți: „ierurgia tunderii în monahism a fost săvârșită timp îndelungat de către simpli monahi care în fapt aveau numai starea hatică a mirenilor”⁵⁰⁷.

Am văzut însă că practica sfințirii preoților din obștile mănăstirilor a început din timpul vieții Sf. Pahomie cel Mare (†348)⁵⁰⁸, iar decretul împăraților Arcadie și Honorie din anul 398⁵⁰⁹ menționa

⁵⁰⁴ *Învățătură de credință creștină ortodoxă*, tipărită cu aprobarea Sf. Sinod, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, pp. 144-145.

⁵⁰⁵ *Molitfelnic...*, 2013, pp. 567-623.

⁵⁰⁶ Pr. E. BRANIȘTE, *Liturgica specială...*, p. 360.

⁵⁰⁷ Arhid. Ioan N. FLOCA, *Drept canonic ortodox, legislație și administrație bisericească*, vol. II, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990, pp. 132-134.

⁵⁰⁸ *Rânduielele vieții monahale...*, p. 77 (Regula 110).

⁵⁰⁹ *Roman State & Christian Church...*, II, nr. 269, pp. 473-474.

obiceiul hirotoniilor din rândurile monahilor, atât pentru slujbele obștii, cât și pentru slujiri parohiale. Astfel că prototipul tunderii monahale pe care-l găsim la (pseudo) Dionisie Areopagitul, în sec. V-VI, vorbește explicit de săvârșitorul slujbei în persoana preotului („preotul stă înaintea sfântului altar săvârșind invocarea sfințirii monahale”⁵¹⁰) în cadrul Sfintei Liturghii, la finalul căreia preotul „îl împărtășește cu Tainele dumnezeiești”⁵¹¹ pe noul monah, rânduială perpetuată până în zilele noastre.

Același autor canonist consideră că monahismul nu este de instituire divină precum preoția: „monahismul însă nu are în sine caracterul necesității... nu există pe baza unei astfel de instituii [divine] și pentru aceasta, în Biserică, nu se simte aceeași nevoie de el ca de cler”⁵¹². Drept consecință, afirmă I. Floca, tunderea monahală nu are caracter de Taină sub aspect haric, ci doar moral: „Sfinții Părinți și învățătorii Bisericii consideră acest act [tunderea monahală] ca având, din punct de vedere moral, valoarea unei Taine, și-l compară, în acest sens, cu Sfânta Taină a Botezului și a Cununii. Monahismul poartă în sine caracterul indisolubilității ca și Sfânta Taină a Botezului, sub raport moral, nu însă și haric... tunderea în monahism nu are în nici un caz caracterul unei sfinte taine, care i-ar conferi făgăduinței monahale un caracter indelebil”⁵¹³.

Această distincție între Taine „morale” și Taine „harice”,

⁵¹⁰ Sf. DIONISIE AREOPAGITUL, „Despre ierarhia bisericească...”, p. 95.

⁵¹¹ Sf. DIONISIE AREOPAGITUL, „Despre ierarhia bisericească...”, p. 95; în legătură cu asimilarea monahismului ca Taină, Mitrop. Visarion Puiu observă că aceasta s-a făcut treptat, prin solemnizarea ritualului, încadrarea lui în slujba Sfintei Liturghii, și săvârșirea lui de către preot: „Tunderea cu ceremonial deosebit a început a se face după ce s-au ivit prin mănăstiri și preoți dintre monahi, călugărirea socotită ca taină. Atunci i s-a dat acestui act o însemnătate analoagă cu celelalte taine și ierurgii săvârșite de preot, și o mai mare solemnitate declarației ce o face noul călugăr” (Arhim. Visarion PUIU, *Din istoria vieții monahale*, notă asupra ediției și postfață de pr. Aurel Florin ȚUSCANU, ediția a 2-a, Ed. Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2011, pp. 71-72).

⁵¹² Arhid. I.N. FLOCA, *Drept canonic ortodox...*, I, p. 509; aceeași concepție o împărtășește Pr. Iulian Mihai CONSTANTINESCU, afirmând că „monahismul nu este un element esențial Bisericii, întrucât el nu a existat în această formă dintru început în viața Bisericii” (Pr. I.M. CONSTANTINESCU, „Norme canonice privind statutul monahilor...”, p. 94); eroarea pe care o face autorul este de a privi monahismul și Biserica strict prin prisma epocii primare, ignorând dezvoltarea Bisericii în timp și a eclezilogiei ei, recunoscând astăzi monahii ca stare constitutivă în Biserică (art. 1 din *Statutul Bisericii*).

⁵¹³ Arhid. I.N. FLOCA, *Drept canonic ortodox...*, I, p. 525.

propriu-zise, pare una artificială, menită să justifice diferența de statut între mireanul căsătorit și călugărul binecuvântat printr-un act de natura ierurgiilor. Pe de altă parte, noțiunea indelebității harului este un concept greu de asimilat de ecleziologia ortodoxă, care nu explică situațiile în care harul se poate pierde, prin comportamentul incompatibil al omului în raport cu Taina respectivă. Astfel este situația unui mirean care rupe legătura de fidelitate a căsătoriei, a unui preot care renunță la preoție sau a unui călugăr care-și abandonează voturile monahale, toți fiind în aceeași situație de criză în raport cu chemarea lor.

Caracterul indisolubil al Tainei, pe de altă parte, este cel care explică mai bine felul în care harul se recâștigă, acordându-se monahului care revine în mănăstire și reîmbracă haina monahală fără repetarea slujbei. În sensul acesta, Can. 47 Nichifor menționează: „Se cuvine ca monahul care a lepădat Sfânta Schimă și s-a întors să fie învățat de către frați cele ce se cuvin... și să fie puse hainele lui în altar, sub Sfânta Masă, precum la schimă, și egumenul să-l tundă și să-l îmbrace cu schima după evanghelia Liturghiei, fără să spună nimic”⁵¹⁴. Indisolubilitatea Tainei se reflectă mai ales în înțelegerea că Dumnezeu nu a stricat legătura cu el și o reface cu acest prilej, chiar dacă monahul a ieșit din ea în mod subiectiv.

Același caracter indisolubil îl constatăm în cazul Tainei Căsătoriei în situația împăcării soților divorțați, în acest sens fiind introdusă în Molitfelnic slujba de împăcare a soților prin Hot. Sf. Sinod 9972/2015. În cadrul slujbei, diaconul se roagă „pentru robul lui Dumnezeu (N) și pentru roaba lui Dumnezeu (N), care iarăși se însoțesc unul cu altul prin căsătorie”, iar preotul cere „reașază pacea care s-a tulburat și dragostea unuia către altul întărește-o în inimile lor”⁵¹⁵.

Astfel, crizele corpului monahal și problemele lui – abandonarea voturilor sau întoarcerea în mănăstire – necesită a fi abordate cu aceeași conștiință și sensibilitate canonică precum crizele familiei, căsătoria sau divorțul, ori cele ale preoției, întrucât vorbim de o consacrare a persoanelor prin diferite Taine ale Bisericii.

⁵¹⁴ Canon fără concordantă.

⁵¹⁵ Hotărârea Sf. Sinod 9972/2015 privind propunerea de introducere în Molitfelnic a Slujbei la împăcarea celor divorțați (refacerea legăturii de căsătorie dintre bărbatul și femeia care au divorțat), folosită în Bisericele Ortodoxe de limbă greacă, în: *Biserica Ortodoxă Română*, VI, 2015, 4, pp. 417-419.

II.3.3. Identificarea unui model eclezialogic ortodox, cu tunderea monahală între Tainele Bisericii

Teologii canoniști mai noi au o viziune mai creativă asupra stării monahale, ce depășește antagonismul taine-ierurgii. Astfel, Pr. Patriciu Vlaicu, preluând concepția lui Ene Braniște, a propus asimilarea monahismului cel puțin ca hirotésie: „Intrarea în această stare [monahală] se face printr-un ritual care este încadrat ca ierurgie și ar putea fi considerat chiar ca hirotésie, ținând cont de faptul că monahul asumă o chemare”⁵¹⁶. La rândul lui, pr. Răzvan Perșa pune în vedere faptul că monahii sunt parte din cele trei stări constitutive ale Bisericii: „prin modul diferit de trăire, la care se adăugau și voturile monahale, dar și prin instituționalizarea acestei stări, monahii au devenit o a treia categorie de membri ai Bisericii, alături de clerici și laici”⁵¹⁷.

Această viziune organică a fost asumată de art. 1 din *Statutul Bisericii* prin care Biserica este constituită din „clerici, monahi și mireni”. Iar dacă toți mirenii au la bază Botezul, clericii și monahii, ca stări consacrate, au la bază hirotonia, respectiv tunderea. Aceasta din urmă este asimilată cel puțin unei hirotésii, ca chemare în Biserică, având conținut de Taină prin (re)transmiterea într-o formă aparte a harului Botezului. În acest sens ne reamintim mărturia starețului văzător cu Duhul din Everghetinos, care a exclamat: „Puterea pe care o am văzut stând la Luminare [Botez], pe aceeași am văzut-o și la îmbrăcarea monahului care-și lua schima”⁵¹⁸.

Fără a ține cont de aceste izvoare patristice, precum și de gândirea Sfinților Părinți, care constituie împreună tradiția Bisericii prin lucrarea Sfântului Duh, nu vom putea depăși o viziune care reduce Tainele numai la ceea ce săvârșește preotul (de mir) în parohie. Tunderea candidaților la monahism astăzi e rezervată ieromonahilor sau arhimandriților care trăiesc ei înșiși viața monahală, și nu preoților de mir, pe considerentul că deși au capacitatea preotească

⁵¹⁶ Pr. P. VLAICU, *Canon și libertate...*, p. 135.

⁵¹⁷ R. PERȘA, „Misiunea și implicarea laicilor și monahilor...”, pp. 288-289; despre monahi ca parte constitutivă a Bisericii, vezi și Pr. Nicolae V. DURĂ, „Monahii, al treilea element constitutiv al Bisericii. Norme și rânduieli canonice privind organizarea și disciplina vieții monahale”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXXI, 2003, nr. 7-12, iul.-dec., pp. 469-483.

⁵¹⁸ *Everghetinosul...*, I, Pricina a XXI-a, p. 162.

totuși nu au chemarea monahală. Aceasta ar putea explica felul în care tunderea a ajuns să fie plasată în afara lucrărilor sfinte ale Bisericii, sau cel puțin ca act secundar de valoarea ierurgiilor.

Din rațiuni pedagogice, precum aminteam, Biserica a rânduit ca ieromonahii de la mănăstiri să nu săvârșească cununii (pct. 1 din Hot. Sf. Sinod 311/2013)⁵¹⁹, nu pentru că nu ar putea transmite harul Cununii, în baza hirotoniei, ci mai curând pentru faptul că ei înșiși nu trăiesc pe calea cununiei, ci pe cea a fecioriei.

În mod simetric, găsim în Nomocanonul lui Petru Movilă (1629) rațiunea opririi tunderii monahilor de către preoți de mir: „Cap. 82/a. Preotul de mir să nu tundă pe monah, după rânduiala Sfântului Sobor de la Niceea; căci cum va da altuia ceea ce el singur nu are?”⁵²⁰. Dispoziția este receptată și în Glava 119 din Îndreptarea Legii (1652)⁵²¹. Așadar, deși înțelegem că preotul de mir, care transmite harul Botezului la botezurile săvârșite în parohia sa, ar putea să transmită și harul celui „de-al doilea Botez” monahilor prin tundere, în baza hirotoniei sale, totuși este oprit de Biserică s-o facă. Un motiv poate fi că el nu are aceeași conștiință a harului pe care-l transmite, ca ieromonahul ce trăiește el însuși pe calea fecioriei. Un altul este că personalul monahal în Biserica noastră, care însumează 8.485 de viețuitori (din care 3.357 monahi, rasofori și frați)⁵²², e suficient de numeros pentru a găsi clerici monahi care să săvârșească tunderile.

Aceasta nu înseamnă că, în caz de necesitate și de lipsă a

⁵¹⁹ Hot. Sf. Sinod 311/2013 (pct. 1): „În Patriarhia Română, Sfânta Taină a Botezului și a Cununii să se officieze doar în biserică (de mir) sau în catedralele eparhiale care nu sunt deservite de cler monahal” (*Biserica Ortodoxă Română*, IV, 2013, 4, pp. 124-126).

⁵²⁰ *Nomocanonul Sfântului Petru Movilă (1629)*..., p. 155; trimiterea la Sinodul de la Niceea este imprecisă, întrucât nici Sinodul I ecumenic, nici Sinodul VII ecumenic, ambele desfășurate la Niceea, nu conțin dispoziții speciale cu privire la tunderea monahilor, acestea regăsindu-se mai curând în Can. 2 I-II.

⁵²¹ Glava 119, Zac. 3 din Îndreptarea Legii (1652): „Iară pentru popa mirean, ca să nu facă călugăr, tocmirea soborului de la Neochesaria grăiește: popa mirean, zice, n-are voie, nici se cade, nici e lucru cinstit, nici se cuvine să facă călugăr, pentru că, un lucru ce n-are, cum va putea către altul să-l dea? El călugăr nu este, dar călugăr cum va putea să facă?” (*Îndreptarea Legii. 1652*, ediție coordonată de acad. Andrei RĂDULESCU, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1962, p. 144).

⁵²² Conform datelor Cancelariei Sf. Sinod din 31 decembrie 2023, comunicate oficial prin adresa 9239/05.09.2024.

ieromonahilor, tunderea monahală nu ar putea fi săvârșită de preoții celibi, ori, în lipsa acestora, de preoți de mir, ca act într-un tot valid. În cazul în care Biserica noastră ar avea un corp monahal redus, precum Biserica Bulgariei (sub 100 de monahi), problema nu ar fi validitatea tunderilor monahale de către preoții de mir, care nu intră în discuție. Ci s-ar pune problema conștiinței depline a harului pe care-l transmit, al celui de-al doilea Botez și al vieții în feciorie, câtă vreme nu sunt angajați ei înșiși pe această cale.

Acesta este efectul secundar al rezervării tunderii monahale exclusiv clericilor din cinul monahal, practică justificată din punct de vedere al pedagogiei canonice a Bisericii. Ea scoate însă tunderea din conștiința actelor harice pe care le săvârșește preotul de mir, ca lucrări sfinte ale Bisericii la care el nu participă niciodată. Aceasta nu e, însă, o justificare pentru desconsiderarea lor ca Taine, așa cum ieromonahul care n-a săvârșit nicio cununie în viața lui de mănăstire nu poate să se îndoiască de harul cununiei ca Taină, săvârșită de preotul de mir în parohia lui.

De aceea, dincolo de schema pozitivistă a celor 7 Taine, putem să concepem un model ecleziologic mai larg, corespunzător cu bogăția lucrărilor Sfântului Duh în Biserica noastră. Tainele se pot împărți, pentru rațiuni didactice, în lucrări sfinte asupra persoanelor și asupra lucrurilor, fără să le facă mai puțin importante pe cele din urmă.

În acest sens, sfințirea unei biserici, considerată ierurgie, nu poate mai puțin semnificativă ca lucrare a Harului decât Taina Cununii, a Botezului, a Euharistiei, dacă ne gândim că se sfințește lăcașul de cult care va împărtăși harul Sfântului Duh prin toate Tainele săvârșite aici. De aceea Sf. Iustin Popovici exclamă că „în Biserică, totul e Sfântă Taină. Orice ierurgie e Sfântă Taină. Oricare dintre ele este la fel de uriașă ca însăși Taina Bisericii”, dând exemplu slujbei smerite a aghesmei, care „străbate de două mii de ani milioane și milioane de suflete de creștini ortodocși, le curățește, le sfințește, le însănătoșește, le nemurește”⁵²³. La fel este rugăciunea particulară, chiar dacă o poate săvârși singur credinciosul, fără intermediul preotului, ceea ce nu o scoate însă din cadrul eclezial, după cum remarcă Hierotheos Vlachos: „tot ceea ce se petrece în Biserică este taină, chiar și rugăciunea însăși, din moment ce

⁵²³ Sf. Iustin POPOVICI, *Biserica Ortodoxă și ecumenismul*, traducere din limba sârbă de Adrian TĂNĂSCU, Mănăstirea Petru Vodă, 2002, p. 55.

Rugăciunea minții este semnul că omul a ajuns la luminarea minții (vous) și trăiește energia luminătoare a lui Dumnezeu⁵²⁴.

Prin urmare, nu putem considera că există lucrări sfinte necesare pentru mântuire și alte lucrări care nu au un caracter necesar pentru mântuire, în sensul în care I. Floca socotește monahismul ca o îndeletnicire secundară a creștinului, ce nu reclamă prezența Harului: „monahismul însă nu are în sine caracterul necesității... în Biserică, nu se simte aceeași nevoie de el ca de cler”⁵²⁵. Fiecare Taină își îndeplinește lucrarea slujind întregului trup al Bisericii, după cum remarcă N. Matzoukas, potrivit principiului organic: „În manualele scolastice de dogmatică, Tainele, din cauza numărării și a izolării lor de trupul comun, se împart în obligatorii și opționale! Acest lucru, din perspectiva Ecleziologiei ortodoxe, este cu totul de neacceptat... Tainele sunt funcțiunile unui trup [al Bisericii], fiecare funcțiune îndeplinește o lucrare specială și de neînlocuit și slujește întregul trup”⁵²⁶.

Reflectând la sensul specific în care tunderea monahală slujește trupului Bisericii, alături de celelalte Taine, N. Matzoukas notează că „această Taină introduce membru deja botezat al trupului bisericesc într-o continuă pocăință, într-o neîntreruptă amintire și pomenire a lui Dumnezeu... [și] este pe bună dreptate considerată drept Botez. Sfântul Grigorie Teologul vorbește despre trei nașteri: 1. cea «din trup»; 2. cea «din Botez» și 3. cea «a învierii». A treia naștere se potrivește vieții îngerești pe care o gustă monahul prin anticipare”. De aceea viața monahală e una pe care o împărtășește Biserica și pe care monahul o împărtășește, la rândul lui, prin darurile ei, membrilor Bisericii, autorul observând că „asceza monahală aparține și aceasta trupului lui Hristos, comunității bisericești”⁵²⁷. Astfel, pe lângă chemarea la viața în pocăință, monahismul are o funcție ascetică în Biserică, prin care aduce aminte de chemarea omului la starea sa despătimită, dinainte de cădere, funcție care vădește și dimensiunea eshatologică a monahismului.

Consacrarea monahală are cu atât mai mult caracter de Taină cu cât se săvârșește asupra persoanei și nu asupra unui lucru, pentru a schimba și a înnoi firea omului, astfel cum arată Mitropolitul

⁵²⁴ Mitrop. I. VLACHOS, *Dogmatica empirică...*, vol. II, p. 411.

⁵²⁵ Arhid. I.N. FLOCA, *Drept canonic ortodox...*, I, p. 509.

⁵²⁶ N. MATZOUKAS, *Teologie dogmatică...*, II, pp. 350-352.

⁵²⁷ N. MATZOUKAS, *Teologie dogmatică...*, II, pp. 370-371.

Ilarion Alfeev: „aș dori să subliniez natura de mister a tunderii monahale, care nu ne permite s-o atribuim simplelor rituri precum binecuvântarea unei mașini sau chiar tunderea citețului în Biserică. Care e diferența între Taină și rit? Cred că Taina schimbă ceva în altceva, sau pe cineva în altcineva, se dobândește o materie sau persoană nouă... În tunderea monahală, vedem elementele care o aduc aproape de Taine, în special de Botez”⁵²⁸.

Iar schimbarea stării harice a monahului în Biserică și dobândirea noii identități după Botez, sau tocmai în temeiul lui, se marchează prin schimbarea numelui. Pe aceasta Sf. Nectarie al Eghinei o vede necesară ca anamneză permanentă a înnoirii Botezului: „[Schimbarea numelui] se face din două motive foarte însemnate. Primul este lepădarea totală a vieții precedente și permanenta amin-tire a acestei schimbări, și al doilea, ca să avem drept pildă în viața noastră pe Sfântul al cărui nume l-am primit”⁵²⁹. În temeiul acestui caracter de Botez, monahismul se mai trăiește, de asemenea, ca eros dumnezeiesc cu Hristos⁵³⁰, feciorelnic, sau ca „nuntă tainică și preacurată”⁵³¹, după referința din Taina Cununiei.

La capătul acestor reflecții despre tunderea monahală în raport cu Tainele Bisericii propunem o eclesiologie deschisă, care

⁵²⁸ Mitrop. Ilarion ALFEEV de Volokolamsk, *Monahismul ca Taină a Bisericii*, conferință susținută la 23.09.2013, publicată la <https://pravoslavie.ru/64415.html> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁵²⁹ Sf. NECTARIE AL EGHINEI, „De ce se schimbă numele cuiva atunci când devine monah?”, în: *Analekta*, 2, aprilie 2013 („Despre monahism”), pp. 9-10, disponibilă la: <https://www.pemptousia.ro/2013/04/analekta-2-despre-monahism/> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁵³⁰ În acest sens cităm cuvântul Sf. PORFIRIE KAVSOKALIVITUL (†1991): „Tot ceea ce face [monahul] să fie făcut din dragoste față de Mirele ceresc, din eros dumnezeiesc... Acești oameni aleg viața monahală pentru că Îl voiesc pe Hristos ca Mire, având conștiința deplină că vor purta un stigmat social” (v. Gherondissa THEOXENI, „Stareța ca mamă duhovnicească”, în: *Analekta*, 2, 2013, pp. 16-17).

⁵³¹ Este observația pe care o face Mitrop. IEREMIA AL GORTINEI: „În slujba Sf. Cununii, preotul citește o rugăciune în care îl numește pe Dumnezeu «sfințitorul nunții celei tainice și preacurate și legiuitorul nunții celei trupesti»... Dar care este cealaltă nuntă, «tainică și preacurată» pe care o sfințește Dumnezeu? Este nunta monahilor cu Dumnezeu este tunderea monahicească... Vă mărturisesc că această nuntă «tainică și preacurată» nu este proprie stării firești a omului” (v. Mitrop. IEREMIA AL GORTINEI, „Tunderea în monahism este o Taină”, în: *Analekta*, 2, 2013, pp. 7-9); pentru referința din Molitfelnicul nostru despre „nunta tainică și preacurată”, vezi *Molitfelnic...*, 2013, p. 91.

să cuprindă bogăția și varietatea lucrărilor Sfântului Duh în Biserica noastră. Miza nu este înlocuirea modelului de 7 Taine cu unul de 8 Taine sau mai multe, ci depășirea acestei perspective scolastice asupra Tainelor, preluată prin imitație după Biserica Apuseană. Căci această schemă limitativă rigidizează deopotrivă teologia dogmatică, liturgică și canonică a Bisericii noastre.

Mărturia tradiției aghiografice și patristice vorbește la unison despre tunderea monahală ca al doilea Botez, și, din punct de vedere al vieții feciorelnice, ca nuntă cu Hristos. Odată ce primim această mărturie ca parte a învățaturii Bisericii, putem avea o înțelegere canonică adecvată a locului monahilor în Biserică, necesară rezolvării crizelor corpului monahal și a raporturilor lui cu legislația civilă, pe care le discutăm în continuare. Suntem astfel invitați să depășim o viziune clericalistă care ia în considerare exclusiv funcția preoților în Biserică, privind monahii reductiv ca o categorie de mireni celibatari, asemeni dreptului civil care vede în monahi simple persoane necăsătorite.

Astfel, putem accepta monahii ca stare consacrată în Biserică, prin Taina tunderii în monahism. În virtutea ei, monahii participă alături de clerici și mireni, potrivit principiului organic, la viața întregului corp eclezial în Hristos.

II.4. Schima mică și schima mare – o divizare necesară a unității voturilor monahale?

În această secțiune abordăm, în fapt, problematica repetării voturilor monahale în cadrul rânduiei schimei mici și în cea a schimei mari. Este necesară și oportună această dublare a voturilor monahale, dimpreună cu schimbarea succesivă a numelui, sau antrenează ea un loc canonic diferit al monahului și al schimonahului în Biserică? Cele două rânduieli au conținut identic din perspectiva asumării voturilor, și din acest punct de vedere, cel puțin, repetarea ritualului apare ca nejustificată.

Miza este să înțelegem dacă monahul respectiv este monah „complet” și dacă are statut canonic definitiv în Biserică indiferent de chipul „mic” sau „mare”. Cu alte cuvinte, dacă el și-a asumat al doilea Botez și nunta cu Hristos în orice situație, ca nouă identitate eclezială, dacă a murit sau încă nu pentru omul din lume, căruia dreptul civil îi recunoaște o serie de drepturi și libertăți.

II.4.1. Dedublarea rânduiei monahale și contextul istoric al ei

Așadar, după ce am observat cele două slujbe în paralel, constatăm că slujba schimei mici este o prelucrare simplificată a rânduiei schimei mari. Ea lasă deoparte aproape toate referințele la schimă ca al doilea Botez, precum și trimiterile la caracterul mistic, nupțial, de nuntă cu Mirele Hristos.

Prin aceasta, schima mică devine, în mod nejustificat, un fel de promisiune a logodnei cu Hristos, în loc să fie logodna propriu-zisă, sau o anticipare a Botezului, în loc să fie Botezul înnoit în sine. Ea este față de schima mare ceea ce este rasoforia față de schima mică, o inițiere care pare să aibă caracter temporar și nedeplin. Și dacă „chipul îngeresc” e cel la care aspiră toți monahii, ca la o cununie sacră cu Hristos, fie în obște, fie în pustie, atunci nu ar avea rost ca monahii cu schima „mică”, care iau doar „logodirea marelui chip îngeresc”, să rămână în acest statut toată viața. De aceea, în cazul lor, s-ar pune problema îmbrăcării, cât mai curând, a „marelui chip îngeresc”.

Însă 99% din monahii de astăzi, cu schima „mică”, care viețuiesc în obște, nu se simt mai puțin călugări în conștiința lor decât schimonahii. Ei nu trăiesc schima lor mai puțin ca Botez sau mai puțin ca nuntă cu Hristos, chiar dacă în slujba tunderii lor nu au auzit aceste referințe explicite. Harul schimei, mici sau mari, este același, al Botezului, după cum am văzut că mărturisește tradiția Bisericii. Iar monahii de azi, prin firescul viețuirii lor, corectează tacit această dihotomie de înțelegere, oarecum școlărească, născută din dorința unor stareți de mănăstiri din sec. VII-IX de a da un caracter solemn fiecărei etape a vieții monahale: rasoforie, schimă mică, schimă mare.

Și fiindcă schima are în fond un caracter unitar, asemenea Botezului, nu găsim coerent eclezial ca un creștin care a primit numele la Botez, la naștere, să și-l schimbe de trei ori pentru a satisface această împărțire întrucâtva forțată a schimei, la care se adaugă rasoforia. Căci nu pot fi relativizate făgăduințele monahale prin repetiție, ci asumând identitatea monahală o singură dată, în mod deplin, prin voturi și tundere, după perioada de cercetare canonică.

Cum a ajuns totuși Biserica noastră să practice trei ritualuri

de tundere⁵³² pentru aceeași persoană (incluzând rasoforia) și să accepte această ambiguitate a schimei monahale? Chiar dacă admitem corectarea ei tacită prin firescul viețuirii în Hristos, asumată ca Nuntă și Botez indiferent de chipul „mic” sau „mare”, concep-tele cer o gândire canonică ordonată și normativă.

Nu ne propunem aici o perspectivă revizionistă, de a răsturna practicile Bisericii noastre cu vechime de câteva secole, ci ridi-căm întrebări și facem reflecții pentru a găsi armonia dintre viața Bisericii noastre și teologia ei canonică și liturgică. Viața Bisericii noastre e un proces dinamic, care cunoaște ceea ce e numit *prin-cipiul dinamismului instituțional*⁵³³, Biserica având puterea de a revizui forma instituțiilor ei atunci când nu mai corespund con-textului pastoral-canonic actual, păstrând duhul lor. De aceea ne

⁵³² Pentru reflecții despre procesul istoric al împărțirii schimei monahale în „mare” și „mică”, la care s-a adăugat ulterior rasoforia, și deosebirea ritualurilor constantinopolitan și palestinian, vezi: Arhim. Daniel OLTEAN, „Une pratique liturgique en désaccord avec la pensée théologique byzantine: le rituel du petit habit monastique”, în: *Traditions recomposées: Liturgie et doctrine en harmonie ou en tension*, 63e Semaine d'études liturgiques, Paris, Institut Saint-Serge, 21–24 juin 2016, pp. 141-154; Arhim. Daniel OLTEAN, „Le rituel monastique byzantin du πρόσχημα. Histoire d'une évolution inattendue”, în: *Orientalia Christiana Periodica*, 1/2016, pp. 41-66; Arhim. Daniel OLTEAN, „«Petit» et «grand» habit. Une dispute monastique à l'époque de Théodore Stoudite”, în: *Byzantinoslavica*, LXXIII/2015, 1-2, pp. 35-56; Arhim. Daniel OLTEAN, *Devenir moine à Byzance. Coutumes sociales, règles monastiques et rituels liturgiques*, Orientalia Lovaniensia Analecta, 291, Peeters, Leuven-Paris-Bristol, 2020, 426 p; Arhim. Daniel OLTEAN, „Schima mică și schima mare în tradiția bizantină. Două modele de organizare monastică (sec. VIII-XV)”, studiu recenzat în Emilian APOSTOLESCU, Ștefana TOTORCEA, „Simpozionul internațional intitulat «Forme de organizare și funcționare ale monahismului ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane»”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, 2021, 2, mai-august, pp. 68-79; pentru natura ritualului tunderii, vezi Arhim. Daniel OLTEAN, „Les origines de la tonsure monastique. Les sources grecques”, în: *Byzantion*, tom LXXXVII, 2017, pp. 259-297; de asemenea, ca studiu pentru monahismul în Moldova în perioada premodernă, vezi Arhim. Daniel OLTEAN, „Recevoir le saint habit. Cérémonies monastiques en Moldavie à l'époque de Païssy Velitchikhovsky”, în: *Elemente de ceremonial în literatura din spațiul românesc (sec. XIV-XVIII)*, vol. îngrijit de Emanuela TIMOTIN, Ed. Academiei Române, București, 2019, pp. 160-172.

⁵³³ Dinamismul instituțional este unul prin principiile canonice ale vieții Bisericii, corespunzător capacității ei de a crea instituții bisericești și de a găsi forma adecvată a lor în contextul pastoral eclezial al momentului; pentru mai multe despre acest principiu, vezi Pr. P. VLAICU, *Canon și libertate...*, pp. 80-81; vom reveni asupra semnificației acestui principiu în viața Bisericii.

rugăm la Epicleză ca Dumnezeu să nu ia Duhul de la noi, ci să-l „înnoiască întru noi”⁵³⁴, nu pentru că Duhul Sfânt s-ar învechi, ci pentru că omului îi este greu să păstreze noutatea Duhului. Acest lucru este reflectat în forma exterioară a instituțiilor noastre, care nu este invulnerabilă la perimare și învechire, odată cu schimbarea contextului istoric.

Dintru început, constatăm că schima monahală a fost una și a avut un caracter unitar în primele secole de existență și dezvoltare a monahismului. Observăm, ca fapt esențial, momentul când Sf. Pahomie cel Mare (†348) a primit arătarea de la înger, îmbrăcat în prototipul veșmântului monahal, adică ceea ce a ajuns să fie numit azi schima „mare”: „În aceeași clipă i se arată un înger în *îmbrăcăminte chipului celui mare monahicesc, adică în schimă*, și îi dădu o tăbliță de aramă pe care erau scrise rânduielile vieții de pustnicie pentru cei ce vor dori să vină sub ocârmuirea sa”⁵³⁵. Acesta era chipul monahal unic, încă nedivizat, despre care vorbește Dionisie Areopagitul în sec. V-VI, când descrie ritualul simplificat al schimei: „preotul stă înaintea sfântului altar săvârșind invocarea sfințirii monahale... [și] venind la cel ce se sfințește, îl întreabă dacă renunță nu numai la viața împărțită, ci și la închipuiri”⁵³⁶.

Prima mențiune a unei posibile divizări a schimei o găsim în Novela 5, Cap. 2 a lui Iustinian (14 aprilie 535). Aceasta spune că novicii „vor aștepta trei ani consecutivi, timp în care vor învăța teologia și vor fi *tunși simplu* și îmbrăcați în veșmântul monahal”⁵³⁷, dispoziție reluată prin Novela 123, Cap. 35 a lui Iustinian (mai 546)⁵³⁸. Așa cum reflectam în secțiunile anterioare, această „tun-

⁵³⁴ Liturghier..., p. 175.

⁵³⁵ Rânduielile vieții monahale..., p. 11.

⁵³⁶ Sf. DIONISIE AREOPAGITUL, „Despre ierarhia bisericească...”, p. 95; pentru analize ale ritualului, vezi și Ioan Remus RĂZVAN, *Rânduiala tunderii în monahism potrivit scrierilor Sf. Dionisie Areopagitul și Simeon al Tesalonicului*, studiu publicat în 11 iulie 2012 la: <https://rasvanremus.wordpress.com/2012/07/11/randuiala-tunderii-in-monahism-potrivit-scrierilor-sf-dionisie-areopagul-si-simeon-al-tesalonicului-masterand-ioan-remus-rasvan/> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁵³⁷ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 103-104.

⁵³⁸ Novela 123 Iustinian (mai 546). *Despre preasfințiții episcopi, preacucernicii clerici și preacuvioșii monahi iubiți de Dumnezeu*. Capitolul 35. *Despre novici*: „Dacă cineva vrea să îmbrățișeze starea monahală... [și] nu este cunoscut sau este supus vreunei condiții, nu va primi veșmântul monahal mai devreme de trei ani, timp în care conducătorul mănăstirii va putea afla starea sa”.

dere simplă” nu pare să se refere la Rasoforie, care a apărut ca ritual începând din sec. X-XI, ci la schima „mică” rânduită pentru novicii cu câțiva ani de viețuire în obște, care nu erau pregătiți să îmbrace schima mare a celor apti pentru pustie.

Schima „mică” a jucat astfel rolul pe care-l va prelua rasofo-ria, mai târziu, iar viața de obște avea, în fapt, valoarea noviciatului pentru viața de pustie. În acest sens a legiferat Can. 41 Trulan, emis la anul 691-692: „Cei din orașe sau sate, care doresc să se retragă în sihăstrie și să se îngrijească de ei înșiși în singurătate, trebuie să intre mai întâi într-o mănăstire și să se deprindă cu viața solitară și, întru frică de Dumnezeu, să se supună timp de trei ani exarhu-lui mănăstirii și să îndeplinească ascultare întru toate, după cum se cuvine”⁵³⁹.

În Codex Barberini gr. 336, datat în sec. VIII-IX, găsim deja divizarea slujbelor pentru chipul „mic” și chipul „mare” (f. 354-502)⁵⁴⁰, observând, de pildă, rugăciunea a II-a după tundere la bărbați: „Tu însuși, Stăpâne Atotputernice, dăruiește puterea care vine de la Tine și harul Dumnezeirii Tale peste sufletul și trupul fraților noștri (N) care au venit și au primit *începutul hainei sfinte* în Numele Tău cel sfânt”⁵⁴¹. Pierre Raffin explică acest fenomen al împărțirii treptelor monahale ca o tentativă de a separa monahii cenobitici de cei eremitici, precum și novicii de monahii cenobitici, după nivelul de avansare duhovnicească: „în secolele V-VI, poate sub influența separației între viața eremitică și viața cenobitică, s-au dezvoltat ritualurile miciei și marii schime... rasoforul e numit monah nedesăvârșit, cel cu schima mică e numit monah în curs de desăvârșire, cel cu schima mare e numit monahul desăvârșit”⁵⁴².

Această introducere a pro-schimei alături de schima mare, după cum a observat Arhim. Daniel Oltean⁵⁴³, pare să fie un fenomen de inspirație palestiniană unde se foloseau două rânduieli.

(Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 129).

⁵³⁹ Canon fără concordanță; pentru viața de obște ca perioadă de pregătire a vieții de pustie, vezi comentariile lui N. MILAȘ și C. DRON la acest canon (N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, p. 410; Pr. C. DRON, *Canoanele...*, II, pp. 293-294).

⁵⁴⁰ Observația lui Pierre Raffin (P. RAFFIN, *Les rituels orientaux...*, p. 33).

⁵⁴¹ *Canonul Ortodoxiei...*, I, p. 1016 (rugăciunea nr. 250).

⁵⁴² P. RAFFIN, *Les rituels orientaux...*, p. 32; vezi și nota 1 din subsolul paginii.

⁵⁴³ În acest sens, vezi Arhim. Daniel OLTEAN, „Le rituel monastique byzantin du πρόσχημα. Histoire d’une évolution inattendue”, în: *Orientalia Christiana Periodica*, 1/2016, pp. 41-66.

Acesta s-a impus peste modelul constantinopolitan, ce folosea un singur ritual, dedublare care s-a generalizat apoi în Biserică.

II.4.2. Perspective patristice în Bizanț asupra divizării schimei monahale

Împărțirea rânduielilor monahale o găsim în general criticată de Părinții Bisericii Răsăritului, care vedeau în ea o știrbire a unității Botezului. Astfel, Sf. Teodor Studitul (†826), starețul vestitei mănăstiri Studion din Constantinopol, spunea în scrisoarea către succesorul său, egumenul Nicolae: „Să nu dai la început schima care se numește mică și a doua oară pe cea care se numește mare. Una este schima cum și Botezul unul este, așa cum au făcut și Sfinții Părinți”⁵⁴⁴. Sf. Teodor este de altfel, după concluzia lui N. Palmov⁵⁴⁵, autor al slujbei principale a schimei, văzută ca chip al Botezului. Din această rânduială, autori ulteriori au extras și preluat, în formă simplificată, ceea ce se numește astăzi „schima mică”. Într-un Schimatologiu din sec. XIV găsim, de pildă, toate cele trei rânduiele – rasoforia, schima mică, schima mare – puse pe seama Sf. Teodor, deși el însuși a combătut această împărțire⁵⁴⁶.

Două secole mai târziu, Sf. Atanasie Athonitul (†1003), organizatorul vieții din Muntele Athos, „reafirmă că profesia monastică este unică, ca și Botezul, și critică utilizarea mai multor nume atribuite sfântului veșmânt monahal”⁵⁴⁷. Aceeși poziție o au filosoful bizantin Nichifor Blemmydes (†1272), prin Tipicul său⁵⁴⁸ și patriarhul Antonie al IV-lea a Constantinopolului, care condamnă împărțirea schimei prin decretul sinodal din 1389-1390⁵⁴⁹.

O voce de mare autoritate este cea a Sf. Grigorie Palama, care în scrisoarea către ieromonahul Pavel Asan din 1343-1344⁵⁵⁰ afirmă

⁵⁴⁴ Pr. Vasile GORDON, *Introducere în Catehetica Ortodoxă*, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Iustinian Patriarhul”, București, 2004, p. 53; v. textul citat și la: N. PALMOV, *Tunderea monahală...*, p. 30; Arhim. D. OLTEAN, *Une pratique liturgique en désaccord...*, p. 143.

⁵⁴⁵ N. PALMOV, *Tunderea monahală...*, p. 60.

⁵⁴⁶ O descriere a acestor ritualuri la: M. GRAMA, „Rânduiala Tunderii în Monahism...”, pp. 181-183.

⁵⁴⁷ Arhim. D. OLTEAN, „Une pratique liturgique en désaccord...”, p. 147.

⁵⁴⁸ Arhim. D. OLTEAN, „Une pratique liturgique en désaccord...”, p. 148.

⁵⁴⁹ P. RAFFIN, *Les rituels orientaux...*, p. 33.

⁵⁵⁰ Scrisoarea a fost editată cu traducere în engleză de P.J. HALTIE, „The Answer to Paul Asan of Gregory Palamas: A 14th Century Apology for the One,

categoric că este o singură schimă, cea mare, pentru luarea căreia nu trebuie să se aștepte boala sau moartea, căci monahului i se cere nu numai schimbarea hainei, ci înnoirea vieții⁵⁵¹. În opinia Sf. Grigorie, introducerea schimei mici, ca un soi de noviciat al schimei mari, a derivat din obiceiul unor monahi de a-i opri pe călugării începători să poarte culionul și analavul, ca să-i oblige să se smerească⁵⁵².

În sfârșit, Sf. Simeon al Tesalonicului (†1429), în Tratatul său asupra dogmelor, reafirmă unicitatea chipului monahal, care nu trebuie știrbită de împărțirea în „mic” și „mare”: „Chipul călugăresc numai unul este ca și Botezul pentru care și dumnezeiescul Dionisie învață, și deși numim noi chipul cel mare și chipul cel mic, cu aceasta nu zicem că sunt două ci unul și același cel mare și desăvârșit, iar acela pe care îl numesc mic... pentru neputința mai pe urmă s-a socotit de unii din Părinți ca o arvună ce se dă celui mai mare, și mai pe urmă după vreme sfârșindu-se în acel dat unic chip al călugăriei”⁵⁵³.

Această orientare patristică asupra dedublării schimei monahale a fost receptată, în zilele noastre, prin luarea de cuvânt a Mitropolitului Ilarion Alfeev al Patriarhiei Moscovei. El a descris în anul 2013 starea monahismului din Biserica Ortodoxă Rusă, criticând împărțirea schimei monahale precum și repetarea voturilor de la o schimă la alta, reamintind poziția Sf. Teodor Studitul: „Tunderea monahală în Biserica Ortodoxă Rusă modernă există în trei forme: rasoforie, schimă mică (mantie) și schimă mare... La schima mare se pronunță de fapt pentru a doua oară voturile care s-au dat la tunderea în schima mică... Dați-mi voie să afirm că

Grand and Angelic Schema”, în: *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 33, 1989, pp. 46-51.

⁵⁵¹ Vezi Arhid. Ioan Ică Jr., „Sfântul Grigorie Palama, scriitor duhovnicesc isihast”, în: *Anuarul Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” Sibiu*, 2003-2004, pp. 147-148.

⁵⁵² Arhid. I. Ică Jr., „Sfântul Grigorie Palama...”, p. 148.

⁵⁵³ Sf. SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra dogmelor...*, I, p. 48; poziția Sf. Simeon al Tesalonicului a fost preluată de Pidalionul din 1844: „Și Simeon al Tesalonicului (cap 20) zice, că precum Botezul este unul și singur, așa și chipul monahilor. Că chipul cel mic este arvună și început al celui mare, și s-au izvodit de oarecare urmași Părinți pentru neputința (sau și lenevirea) oamenilor. Și Molitfelnicul, încă și Valsamon, chipul cel mic îl numesc arvună al celui mare” (*Pidalion «1844»...*, p. 204, comentariul la Can. 43 Trulan).

diviziunea în schimă mică și mare nu a fost dintru început și nu este general acceptată în tradiția ortodoxă. Monahul Teodor Studitul a considerat o asemenea împărțire nejustificată: «Să nu dai așa-zisa schimă mică și apoi pe cea mare, pentru că schima una este precum Botezul, așa cum au rânduit sfinții părinți.»⁵⁵⁴.

II.4.3. Unificarea rânduielilor schimei din perspectiva unității chipului monahal

Trăgând linie la toate cele expuse până acum, și judecând *sine ira et studio*, nu considerăm că părinții Bisericii au greșit când au introdus rânduieli pregătitoare la marele chip monahal, pentru smerenia și răbdarea novicilor. Însă formalizarea acestor rânduieli, în timp, prin tunderi separate, a condus la o dedublare de raportare la unicitatea chipului monahal.

Astfel, monahii care, după ce au luat schima mică în obște sau „logodirea marelui chip îngeresc”, râvnesc să ia, totuși, schima mare, au desigur în minte prototipul monahal care trebuia să fie „marele chip îngeresc”. Acesta conține referințe explicite la schimă ca al doilea Botez și Nuntă cu Hristos, și, din perspectiva acriviei raportării la ritual, nu se poate spune că greșesc.

Pe de altă parte, monahii care rămân în schima „mică” de obște (absoluta majoritate) în baza voturilor depuse, și care își trăiesc al doilea Botez și Nunta cu Hristos pe temei hristocentric, în logodire cu persoana lui Hristos iar nu în logodire cu un alt „chip îngeresc”, nici ei, din perspectiva economiei, nu greșesc. Aceasta nu înseamnă că socotim monahii de obște drept monahi „prin economie”, defăimând făgăduințele lor și conștiința cu care și le asumă, în felul în care acceptăm, în alt context și pentru motive justificate, Botezul din necesitate. Monahii de obște aleg să corecteze în mod duhovnicesc lipsa teoretică a referințelor la Botez și Nuntă din slujba schimei „mici”, prin viețuirea lor propriu-zisă.

La rândul lor, schimonahii se pare că simt nevoia să corecteze această lipsă inclusiv la nivel de ritual, harul schimei fiind de fapt același, și la unii și la alții, adică harul înnoirii Botezului. Și totuși, această dedublare de raportare la unicul chip monahal există, întreținută de cele două rânduieli existente în Molitfelnic. Iar orice

⁵⁵⁴ Mitrop. Ilarion ALFEEV de Volokolamsk, *Monahismul ca Taină a Bisericii*, loc. cit.

dedublare reprezintă un fel de schismă de opinie (*doxa*) și de practică (*praxis*) în Biserică, care nu poate fi ignorată, căci afectează unitatea eclezială.

În temeiul *principiului dinamismului instituțional*⁵⁵⁵, Biserica noastră are capacitatea să adapteze instituțiile ei, sau cel puțin forma lor exterioară, la conținutul vieții membrilor ei și la contextul pastoral-canonice de astăzi. Monahismul în primele secole se trăia ca retragere din lume, chiar și în mănăstirile de obște, iar scopul multor novici care intrau în mănăstiri era de a urma pilda vieții de pustie a marilor părinți asceți: Antonie cel Mare, Eftimie, Sava etc. De aceea Novela 5, Cap. 2 a lui Iustinian (14 aprilie 535)⁵⁵⁶ și Can. 41 Trulan (691-692)⁵⁵⁷ asimilează cei trei ani de viațuire în obște cu noviciatul pentru viața de pustie, iar schima „mică” era dată ca încurajare pentru a îmbrățișa, mai târziu, viața în pustie și schima „mare”. Sf. Teodor Studitul (†826), la rândul lui, conducător al unei mănăstiri în orașul Constantinopol, în capitala Imperiului Bizantin, a avut însă înțelepciunea să vadă „pustia” drept interioritate a vieții monahului, care putea fi trăită și între zidurile cetății orașului. Căci esența chipului monahal nu este numaidecât viața „pustnicească sau singuratică”⁵⁵⁸, ci „viața ascetică”⁵⁵⁹, după formula

⁵⁵⁵ Vezi caracterizarea făcută de pr. Patriciu VLAICU principiului dinamismului instituțional: „Economia subliniază și capacitatea Bisericii de a se înzestra cu noi oficii bisericești, de a concepe noi structuri de organizarea bisericească, abordând cu serenitate și luciditate încercările la care trebuie să facă față, fiind capabilă să identifice noi soluții compatibile cu exigențele doctrinare și cu Tradiția canonică. Anumite instituții canonice au apărut în Biserică prin conștiința economiei ca și factor de dinamism instituțional” (Pr. P. VLAICU, *Canon și libertate...*, pp. 80-81).

⁵⁵⁶ Novela 5, Cap. 2 a lui Iustinian (14 aprilie 535) stabilește că novicii „vor aștepta trei ani consecutivi, timp în care vor învăța teologia și vor fi tunși simplu și îmbrăcați în veșmântul monahal” (Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 103-104).

⁵⁵⁷ Can. 41 Trulan, emis la anul 691-692: „Cei din orașe sau sate, care doresc să se retragă în sihăstrie și să se îngrijească de ei înșiși în singurătate, trebuie să intre mai întâi într-o mănăstire și să se deprindă cu viața solitară și, întru frică de Dumnezeu, să se supună timp de trei ani exarhului mănăstirii și să îndeplinească ascultare întru toate, după cum se cuvine” (Canon fără concordanță).

⁵⁵⁸ Vezi întrebarea specifică adresată monahului care vine la slujba schimei mari: „Vei răbda toate supărările și strâmtorările vieții celei singuratică, pentru împărăția cerurilor?” (*Molitfelnic...*, 2013, p. 604).

⁵⁵⁹ *Molitfelnic...*, 1896, p. 617, 644 (termen folosit atât în slujba schimei

Molitfelnicului din 1896 – omorârea patimilor și nașterea omului celui nou, după chipul Botezului – sau viața „de nevoință”⁵⁶⁰, cum subliniază Molitfelnicul actual. Aceasta este practică de majoritatea covârșitoare a monahilor de astăzi cu schima „mică”, viețuitori în obște.

Fără să negăm, deci, existența și legitimitatea schimonahilor din cadrul monahismului nostru, înțelegându-le perspectiva raportării cu acrivie la prototipul „marelui chip îngeresc”, unificarea chipului monahal poate fi luată în considerare după modelul unității Botezului pe care părinții Bisericii îl văd în el: Sf. Teodor Studitul, Sf. Grigorie Palama, Sf. Simeon al Tesalonicului etc. Astfel, cele două chipuri monahale ar putea fi contopite prin reabsorbirea slujbei schimei mici în slujba schimei principale („mari”), scrisă de Sf. Teodor Studitul, care conține toate referințele la al doilea Botez și Nunta monahului cu Hristos. De asemenea, prin accentuarea în cadrul rânduiei tunderii a caracterului vieții „ascetice” a monahului mai curând decât a celei „pustnicești”. Iar pentru monahii care vor să plece la pustie după viețuirea în obște sau să se dedice întru totul vieții de pocăință în cadrul obștii, se poate concepe o binecuvântare specială, fără însă a o formaliza prin altă tundere, schimbare a numelui și îmbrăcare a veșmintelor. Căci harul Botezului și al Nunții cu Hristos s-a primit deja la tunderea principală, și în el se află toate puterea necesară viețuirii ascetice, în obște sau în afara ei.

Iar odată ce Biserica rânduiește o singură slujbă în Molitfelnic, niciun monah nu va mai simți, în conștiința lui, că este ceva incomplet în chipul lui de viețuire, și nu-și va mai dori să trăiască altceva decât harul Botezului pe care l-a primit, în mod deplin. Este, de altfel, practica Sf. Munte Athos, care acordă o singură schimă, în care vede deplinătatea și suficiența chipului monahal. Astfel Biserica, în înțelepciunea și dinamismul ei instituțional, aplicat contextului pastoral-canonice de astăzi, are puterea de a corecta forma exterioară a instituției monahale prin unificarea chipului monahal și eliminarea dublei raportări la el, în scopul restaurării unității ecleziale.

mici, cât și în cea a schimei mari).

⁵⁶⁰ *Molitfelnic...*, 2013, p. 575 (slujba schimei mici), p. 603 (slujba schimei mari).

II.5. Episcopatul în raport cu exercitarea voturilor monahale

O ultimă problematizare, deosebit de importantă pentru asumarea voturilor monahale, este statutul episcopului în Biserică în raport cu cinul monahal și cu exercitarea voturilor monahale.

Dezbaterea pleacă, mai întâi, de la întrebarea fundamentală: mai este episcopul monah, sau mai poate fi considerat monah în adevăratul sens al cuvântului, ținut să împlinească făgăduințele monahale ale fecioriei, sărăciei și ascultării pentru restul vieții sale, de la momentul hirotoniei? Aruncând o privire în dreptul comparat, observăm Can. 705 al Codului Canonic Catolic, de pildă, care a propus dezlegarea episcopului de legămintele vieții ascetice: „Călugărul înălțat la episcopat continuă să fie membru al institutului său, dar, în virtutea votului de ascultare, este supus exclusiv Pontifului Roman și nu este legat de acele obligații pe care el le apreciază cu prudență că sunt incompatibile cu noua sa stare”⁵⁶¹?

Ca să răspundem la aceste întrebări este nevoie să vedem, în prealabil, cum se formează episcopii în Biserica noastră și dacă tradiția actuală își găsește ecou în tradiția canonică ortodoxă.

II.5.1. Formarea episcopilor din rândul monahilor sau al mirenilor și problema celibatului (votul castității)

Prima normă care a reglementat în mod special chestiunea alegerii episcopilor în Biserica noastră este *Regulamentul pentru alegerea arhieriei titulari* din 1875, care în art. 4, stabilea: „Candidații de arhierie pot fi persoane atât din clerul monahal, cât și din cel mirean; numai în cazul din urmă candidatul să fie dintre preoții văduvi, conform celor stipulate prin canonul 12 al Sinodul economic VI, și conform datinii Bisericii noastre, să se îmbrace în schima monahicească, după rânduiala prescrisă prin regulamentul pentru disciplina monahală”⁵⁶². Așadar viitorii arhieriei se alegeau dintre

⁵⁶¹ *Codul de drept canonic...*, p. 473.

⁵⁶² Paul Lucian BRUSANOWSKI, *Stat și Biserică în vechea Românie între 1821-1925*, Presa Universitară Clujeană, 2010, p. 266; vezi și *Manualul de pravilă bisericească* (1851) ce preia dispozițiile Can. 12 și 48 Trulan privind interzicerea conviețuirii episcopilor cu soțiile lor, prin Partea I, Cap. I, §2: „6. Care preot

monahi cu voturile depuse, sau dintre preoții văduvi care îmbrăcau schima monahală înainte de hirotonia în episcop, și care intrau, astfel, tot în categoria monahilor.

Dispoziția a fost preluată de art. 129 din *Statutul Bisericii Ortodoxe Române* din anul 1949, fără mențiunea explicită a îmbrăcării schimei, pe care o putem întrevedea între celelalte „condiții canonice”: „Episcopii și mitropoliții se aleg dintre licențiații sau doctorii în Teologie, mitropoliți, arhiepiscopi, episcopi, arhierei, monahi sau preoți din categoria I, văduvi prin deces, care sunt cetățeni români, îndeplinesc condițiunile canonice...”⁵⁶³.

În prezent, din art. 130 (2) al *Statutului Bisericii* aflăm că „pentru slujirea, demnitatea și răspunderea de episcop eparhiot sunt eligibili episcopii-vicari patriarhali, episcopii-vicari și arhierei-vicari, arhimandriții și preoții văduvi (prin deces), care întrunesc condițiile prevăzute de alin. (1) și (4)”, aceste condiții fiind, în principal, vârsta de 35 de ani împliniți, doctoratul sau licența în teologie și viața morală anterioară. Deși nici aici condiția îmbrăcării schimei monahale pentru preoții văduvi nu este explicită, deducem existența acestei tradiții normative prin alte elemente, de pildă: art. 87 (2) din *Statutul Bisericii* care stabilește că „arhiepiscopul, episcopul, episcopul-vicar și arhiereul-vicar poartă uniforma monahală (reverenda, rasa și camilafca) de culoare neagră”; din faptul că episcopului i se face înmormântarea după rânduiala monahilor, fiind asimilat, din acest punct de vedere, cinului monahal⁵⁶⁴; precum și, în mod indirect, din faptul că el este „conducătorul canonic al mănăstirilor” (Art. 78-1 din *Statutul Bisericii*). Vom explica această tradiție a celibatului episcopilor în baza Can. 12 și 48 Trulan, care

va avea muiere și se va face Arhiereu acela să se despartă de dânsa și să nu mai șadă împreună, nici în chilia lui nici în alt loc, spre a nu face scandal, ci departe să șadă ea de dânsul. 7. Când va voi să se hirotonească Arhiereu, să fie cu voia muierii lui și se va voi ea să se hirotonească, atunci să se facă hirotonia iar de nu să nu se facă” (*Manual de pravilă bisericească «1851»...*, p. 683).

⁵⁶³ *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române* din 1949 a fost aprobat prin Decretul 233/23.02.1949, publicat în Buletinul Oficial din 23.02.1949, el fiind actualmente abrogat de noul Statut din 2008, aprobat prin HG 53/2008; pentru evoluția dreptului statutar al Bisericii Ortodoxe Române până în prezent, vezi: Emilian-Iustinian ROMAN, *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române de la 1949 până la 2008. Prezentare comparativă*, ediția a II-a, Ed. Performantica, Iași, 2011.

⁵⁶⁴ Vezi „Învățătură cum să se înmormânteze arhierei” la sfârșitul Rânduiei înmormântării călugărilor (*Molitfelnic...*, 2013, p. 320).

a fundamentat practica alegerii lor dintre monahi. Deocamdată reținem că episcopii în Biserica noastră, chiar și selectați dintre preoții văduvi, depun voturile monahale înainte de hirotonia în arhiereu, rămânând de examinat modul exercitării lor.

Alegerea episcopilor dintre monahi, totuși, până în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, a fost o practică cu anumite ezitări și sincope, dacă observăm cazurile în care aceștia erau hirotoniți dintre rasofoari, deci fără să fi depus propriu-zis voturile monahale. Așa sunt de pildă: Episcopul Ghenadie Enăceanu al Râmnicului (1886-1898), tuns rasofor la 25 martie 1856, apoi urcat direct la hirotonia în treptele clericale⁵⁶⁵; Mitropolitul Partenie al Moldovei (1902-1908), rasoforit în 1877 și urcat la treptele bisericesti fără să fi luat schima monahală⁵⁶⁶; sau protosinghelul Naum Râmniceanu, tuns rasofor la 1779 și apoi hirotonit direct ierodiacon⁵⁶⁷, în acest din urmă caz sărindu-se peste treapta tunderii monahale, înainte de hirotonia în ierodiacon.

Ca exemplu de la Bisericele surori, amintim că Biserica Bulgariei, aflată în criză de personal monahal, a ridicat la Prima Conferință Panortodoxă Presinodală de la Chambésy-Genève din 1976 problema dacă episcopii pot fi hirotoniți dintre simplii rasofoari și nu doar dintre monahii care au îmbrăcat schima. La a doua Conferință Panortodoxă Presinodală de la Chambésy, în 1982, adunarea episcopilor a considerat că „practica hirotonirii întru episcop, urmată de diferitele Biserici Ortodoxe locale, a candidaților care au primit fie tunderea deplină în monahism, fie rugăciunile de rasoforie, nu contravin vechii tradiții a Bisericii”⁵⁶⁸. Decizia a venit cu o

⁵⁶⁵ REDACȚIA, „Note biografice ale Episcopului Ghenadie”, în: *Menirea Preotului*, VII, 1898, 16, pp. 2-7.

⁵⁶⁶ D., „Noul mitropolit al Moldovei și Sucevei și noii Episcopii de Huși și Dunărea de Jos”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXV, 1901-1902, 11, pp. 1049-1085.

⁵⁶⁷ Constantin ERBICEANU, „Viața și scrierile protosinghelului Naum Râmniceanu”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XIII, 1889-1890, 12, martie, pp. 657-676.

⁵⁶⁸ SYNODICA. *Publication periodique du Secretariat pour la preparation du Saint et Grand Concile de l'Eglise Orthodoxe*, Centre Orthodoxe du Patriarcat Œcumenique, Chambésy-Genève, ed. Vlassios J. PHEIDAS, vol. III, 1979, pp. 110-114 (Conférence panorthodoxe préconciliaire, Chambésy-Genève, 21-28 novembre 1976); vol. VIII, 1994, pp. 88, 185-186 (IIe Conférence panorthodoxe préconciliaire, Chambésy, 3-12 septembre 1982); vezi și Pr. V. IONIȚĂ, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe...*, pp. 108-109.

notă de ambiguitate, întrucât nu știm la ce se referă „vechea tradiție a Bisericii” cât timp, indiferent cum este practică de Bisericele auto-cefale, nu este fundamentată cel puțin pe norme concrete ale tradiției canonice. Din punctul acesta de vedere, hotărârea Conferinței Panortodoxe din 1982 poate avea cel mult valoare orientativă, și nu una obligatorie pentru dreptul canonic al Bisericii Ortodoxe Române, câtă vreme nu este receptată prin instrumente canonice specifice.

Hirotonia unui episcop dintre rasofoari, fără voturi depuse, reamintind observația justă a Mitropolitului Ilarion Alfeev că rasofoarii nu sunt monahi⁵⁶⁹, deschide în mod inevitabil dezbaterea dacă episcopii pot fi hirotoniți, de fapt, dintre mirenii celibatari. Aceasta este adevărata miză a discuției, căci dacă episcopii ar fi consacrați doar în baza celibatului, nu s-ar mai pune problema îmbrăcării schimei monahale prealabile hirotoniei întru arhieru. În consecință, nu ar mai avea rost discuția asupra exercitării voturilor monahale după acest moment, cel puțin cel al sărăciei și al ascultării. Iar problema celibatului episcopilor nu poate fi înțeleasă fără lămurirea chestiunii căsătoriei episcopilor, care s-a practicat în primele secole de existență a Bisericii.

La început, în Biserica primară, episcopilor nu li s-a impus castitatea desăvârșită, ci s-a considerat suficient să poarte cu cinste demnitatea căsătoriei monogame. De aceea, Apostolul Pavel a vorbit de monogamie ca o condiție morală a vieții episcopilor, în raport cu poligamia întâlnită în societatea antică: „episcopul să fie fără de prihană, bărbat al unei singure femei” (1 Tim. 3, 2). Afirmția apostolului trebuie citită în contextul secolului I, în care fecioria nu se constituise încă drept valoare a societății creștine și căsătoria era norma socială, astfel că cei mai morali candidați la episcopie *nu se puteau alege decât dintre cei căsătoriți*, preferabil dintre cei cu o singură soție sau căsătorie. Nevrând să altereze acest cadru matrimonial din rândul căruia se recrutau, deocamdată, episcopii, Can. 5 Ap. a stabilit, sub pedeapsa caterisirii, ca „episcopul, preotul sau diaconul să nu-și îndepărteze propria soție sub pretext de evlavie”⁵⁷⁰.

⁵⁶⁹ „Este rasoforul sau novicele un monah? În convingerea mea profundă, nu este... Pronunțarea voturilor monahale dă unei persoane dreptul de a se numi monah, și nu îmbrăcarea unor haine monahale sau tunderea părului” (Mitrop. Ilarion ALFEEV de Volokolamsk, *Monahismul ca Taină a Bisericii*, loc. cit.).

⁵⁷⁰ Can. 5 Ap.: „Episcopul, preotul sau diaconul să nu-și îndepărteze propria soție sub pretext de evlavie; iar dacă ar îndepărta-o, să fie afurisit; iar

Mai târziu, la Sinodul I ecumenic (325), episcopul Pafnutie din Tebaida Superioară, a obiectat la tentativa rigoristă a unor episcopi (posibil dintre apuseni) de a interzice căsătoria pentru toți cei ce urmau să intre în cler, argumentând: „nu trebuie a impune clericilor și persoanelor sacerdotale acest jug greu [al fecioriei/celibatului – n.n.], deoarece viața conjugală este onorabilă și patul conjugal este nepătat, iar în urma rigorii exagerate Biserica va avea pagubă mai mare; afară de aceea nu oricine se poate supune unei legi de înfrânare atât de stricte și ușor se poate întâmpla ca pe această cale să se supună pericolului castitatea multor femei [prin riscul ca preotul forțat la celibat să aibă amante – n.n.]. Legătura dintre soț și soția legală este castitatea adevărată”⁵⁷¹. Așadar, până în primele decenii ale sec. III, căsătoria pare să fi fost permisă pentru clericii din toate treptele, înțelegând aici diaconii, preoții și episcopii.

La cumpăna sec. IV-V, însă, Sf. Ioan Gură de Aur (†407) explică sensul condescendenței inițiale a Bisericii față de căsătoria episcopilor, și de ce pogorământul apostolic nu se mai putea aplica în epoca sa: „Apostolul a zis: episcopul trebuie să fie bărbatul unei femei - dar aceasta nu a zis-o cu referire la timpul de astăzi, deoarece astăzi nu există acest lucru în Biserică, fiindcă astăzi episcopul se distinge prin sfințenie și curățenie deplină; ci aceasta o spune având în vedere că la evrei și păgâni, care erau foarte imorali, se considera mare lucru a avea o singură soție. Deci dară Apostolul prin acele cuvinte nu a dat o lege, ci numai a voit să se coboară la concepția timpului său referitoare la viața conjugală”⁵⁷². Sf. Ioan Gură de Aur semnalează, pe această cale, că fecioria sau celibatul devenise, între timp, o valoare socială și un element de morală creștină, care începe să fie impus episcopilor ca păstori ai Bisericii, cu mai multă exigență decât preoților și diaconilor.

Nu după multă vreme, prin Novela 6, Cap. I, §7 a lui Iustinian (14 aprilie 535) s-a codificat obiceiul de a hirotoni episcopi numai dintre monahi sau preoții care se despart în bună înțelegere de soțiile lor: „Cel care dorește să fie episcop, și a îmbrățișat în prealabil viața monahală sau a fost membru al preoției nu mai puțin de șase

dacă va persista, să fie caterisit” (vezi pentru concordanță: Can. 13, 48 Trulan; 4 Gangra; 4, 25 Cart.).

⁵⁷¹ Vezi, în acest sens: Pr. C. Rus, „Starea civilă a clerului și celibatul...”, pp. 18-19.

⁵⁷² N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, pp. 334-350.

luni, nu este permis să aibă soție, copii sau nepoți. Cerem aceasta în mod absolut de la episcopi, așa cum am prescris în cele două constituții precedente, fără să fi investigat dacă mai au soții sau au renunțat la ele”⁵⁷³. Dispoziția a fost întărită, puțin mai târziu, prin Novela 133, Cap. 29 a lui Iustinian (mai 546), care stabilea că „episcopului nu-i permitem să aibă femeie sau să locuiască cu o femeie. Dacă totuși (un episcop) nu respectă aceasta, atunci el va fi scos din episcopat: căci el însuși se arată nevrednic de preoție”⁵⁷⁴. Cu siguranță, aceste legi imperiale vor fi reflectat în oglindă disciplina Bisericii în privința căsătoriei episcopilor, în dinamica ei de-a lungul timpului.

În cele din urmă, pedagogia canonică a Bisericii a soluționat definitiv chestiunea căsătoriei episcopilor prin Can. 12 și 48 Trulan (691-692). Astfel, Can. 12 Trulan a dispus caterisirea episcopilor care „nu renunță ca, după hirotonia săvârșită asupra lor să trăiască cu propriile lor soții”⁵⁷⁵, iar Can. 48 Trulan a hotărât despărțirea soției episcopului „conform unui comun acord de propriul ei bărbat”⁵⁷⁶ și reșezarea ei într-o mănăstire.

Comentând Can. 12 Trulan, Zonaras arată, la fel ca Sf. Ioan Gură de Aur, că în vremea apostolică, când credința era la început,

⁵⁷³ S. P. SCOTT, *The Civil Law*, XVI, Cincinnati, 1932, Novela 6 fiind publicată online la adresa: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/N6_Scott.htm (ultima accesare la 30.01.2025); pentru reflecții asupra Can. 12 și 48 Trulan, vezi și Pr. Constantin Rus, „Starea civilă a clerului și celibatul după legislația Sinodului al VI-lea Ecumenic”, în: *Ortodoxia*, LVIII, 2007, nr. 4, sept.-dec., p. 27.

⁵⁷⁴ Pr. George GRIGORIȚĂ, „Prevederi canonice și nomocanonice din primul mileniu creștin referitoare la organizarea vieții monahale”, în: *In honorem pr. prof. univ. dr. Constantin Rus*, ed. Arhim. Casian RUȘET, Protos. Iustin POPOVICI, Ed. Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2023, p. 151.

⁵⁷⁵ Can. 12 Trulan: „A ajuns și această problemă la cunoștința noastră, că și în Africa, și în Libia, și în alte locuri, preaiubitorii de Dumnezeu întâistătători care sunt acolo nu renunță ca, după hirotonia săvârșită asupra lor, să trăiască împreună cu propriile lor soții, înfățișându-se ca poticnire și tulburare pentru oameni... Iar dacă cineva va fi descoperit făcând un asemenea lucru, să fie caterisit” (vezi pentru concordanță: Can. 5 Ap.; 30, 48 Trulan: 4 Gangra; 3, 4, 25 Cart.).

⁵⁷⁶ Can. 48 Trulan: „Soția celui înălțat la privilegiul episcopatului să intre, după ce a fost despărțită conform unui acord comun de propriul ei bărbat, după hirotonia acestuia pentru episcopat, într-o mănăstire construită departe de reședința episcopului și să beneficieze de îngrijire din partea episcopului. Iar dacă va fi găsită vrednică, să fie și înaintată la demnitatea de diaconiță” (Canon fără concordanță).

Biserica a arătat condescendență față de căsătoria ierarhilor căci „arhieriei iudeilor avuseseră prin lege permisiunea să conviețuiască cu soțiile lor și arhierilor dintre păgâni nu le era interzisă căsătoria”⁵⁷⁷. Înțelegem astfel că episcopului i s-a impus, cu acrivie, modelul înfrânării desăvârșite (asemenea monahilor)⁵⁷⁸, și în raport cu acest model constatăm că Biserica a aplicat iconomia pentru clericii de rând, permițându-le viața conjugală și păstrând, pentru ei, rânduiala din Biserica primară.

Can. 12 și 48 Trulan, așadar, au urmărit să alunge orice suspiciune de imoralitate născută din conviețuirea conjugală a episcopilor cu soțiile lor, ce producea sminteală societății. Ele au cerut drept mărturii de viață ireproșabilă fie apartenența candidaților la cinul monahal, prin asumarea votului fecioriei, fie statutul de mireni celibatari sau despărțiți de comun acord de soțiile lor, prin asumarea castității pe viață. Cu toate acestea, castitatea nu era absolut incompatibilă cu căsătoria și teoretic s-ar fi putut practica prin viață feciorelnică între soți, mai ales dacă aceștia consimțeau la o „căsătorie albă” într-o etapă ulterioară a vieții, după nașterea copiilor. Însă Biserica nu putea verifica trăirea căsătoriei în această formă, câtă vreme soții conviețuiau în aceeași locuință, așa încât soluția despărțirii în fapt a fost găsită preferabilă. Prin aceasta, Biserica nu a condamnat Taina Căsătoriei și nu a văzut-o, în sine, ca impediment pentru slujirea episcopală, ci a cerut trăirea ei de către episcop într-o formă mai înaltă, dincolo de viața conjugală sau de sexualitate, cu un eros sublimat dedicat în întregime relației cu Biserica.

Așa înțelegem cum treptat, după secole de maturizare a experienței ecleziale, la Sinodul Trulan (691-692), Biserica a considerat că poate să ridice pogorământul vieții conjugale în privința episcopilor, cerându-le numai lor, ca păstori, jugul înfrânării desăvârșite. În același timp, a lăsat preoții să-și împartă viața între familie și Biserică, poate și din considerentul ca preotul să slujească drept model de om de familie în comunitatea lui. Criteriul pentru slujirea episcopală a devenit, așadar, castitatea sau celibatul, iar nu

⁵⁷⁷ *Comentariile canoniștilor bizantini...*, p. 344.

⁵⁷⁸ Pentru alte studii despre statutul celibatar impus episcopilor în Biserica Ortodoxă, vezi: Pierre L'HUILLIER, „Mandatory Celibacy as a Requirement for Episcopacy”, in: *The Greek Orthodox Theological Review*, 40, 1995, pp. 213-219; Pierre L'HUILLIER, „Episcopal Celibacy in the Orthodox Tradition”, in: *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 35, 1991, pp. 271-300.

numaidecât votul fecioriei luat prin îmbrăcarea schimei monahale. Dar pentru faptul că monahii își asumau castitatea deplin și o practicau ca mod de viață împreună cu sărăcia (neagoniseala) și ascultarea, în cadrul viețuirii ascetice, pedagogia canonică a Bisericii a văzut în cinul monahal, de atunci înainte, întrunirea cea mai bună a condițiilor pentru formarea păstorilor ei.

Deoarece spiritul Can. 12 și 48 Trulan nu a fost într-un totu înțeles și a stârnit răzvrătiri, unii episcopi continuând să trăiască cu soțiile lor, scandalizând poporul, la anul 1187 împăratul Isaac Anghel a dispus printr-o novelă separarea conjugală a acestora: „soțiile episcopilor hirotoniți imediat să se trimită la mănăstiri de femei, care se găsesc în depărtare de localitatea de domiciliu a episcopului, să fie tunse într-un călugărițe și să trăiască după normele călugărești... Dacă ele nu voiesc să primească tunderea de bună voie, atunci cei ce le-au fost bărbați înainte de hirotonire să se despoaie de scaunul arhieresc și de demnitatea lor și în locul lor să se aleagă alții. Iar pentru viitor cel ce înainte de hirotonire are soție legiuită nu poate fi hirotonit altcum, decât numai dacă ei (soțul și soția) se despart mai înainte prin acord și învoire reciprocă în scris și dacă soția intră în cinul călugăresc”⁵⁷⁹. Astfel că, până în sec. XV, tradiția alegerii episcopilor din rândul monahilor devenise o practică majoritară în Biserică, după cum dă mărturie Sf. Simeon al Tesalonicului (†1429): „Demnitatea aceasta înaltă (cea episcopască) acum se încredințează aproape în tot locul călugărilor. Și dacă vrei să arunci o privire generală asupra Bisericii întregi, cu greu vei găsi ca undeva să se fi învrednicit de episcopat cineva, care a trăit în lume (iar nu în mănăstire), fiind că episcopatul este ca și destinat de soartă pe seama călugărilor”⁵⁸⁰.

În sfârșit, la anul 1625, Mitrofan Critopulos scrie în Mărturisirea sa de credință că episcopii se alegeau dintre monahi sau dintre creștinii ce-și păstrasera fecioria, ori, în lipsa acestora, în caz de necesitate, dintre mirenii care au trăit în monogamie: „Episcopii se aleg totdeauna sau din cinul călugăresc, sau dintre virgini, sau apoi dintre abstenenți. Virgini (παρθένοις) numim pe cei ce niciodată și nici cum nu au cunoscut femeie. Abstenenți (σώφρονες), după uzul de vorbire actual din Biserică, se numesc cei

⁵⁷⁹ Vezi comentariile pe larg ale lui N. MILAȘ la Can. 12 Trulan (N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, p. 348 ș.u.).

⁵⁸⁰ Citat în N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, pp. 349-350.

ce au trăit numai cu o singură soție legiuită”⁵⁸¹. Căci căsătoria caracterizată prin monogamie, fidelitate și înfrânare periodică, în spiritul Can. 5 Ap., este ea însăși, precum aminteam, o formă de practicare a castității, chiar dacă nu are valoarea fecioriei desăvârșite asumate în cadrul monahismului. Astfel înțelegem de ce episcopii se puteau alege și dintre cei căsătoriți, în caz de nevoie, însă cu condiția despărțirii soților, conform Can. 48 Trulan, prelungind castitatea trăită în cadrul căsătoriei într-un celibat pe viață.

Acestea fiind spuse, găsim eronată opinia lui P. Boumis⁵⁸² care susține revenirea la propriu la litera Can. 5 Ap. și la menținerea căsătoriei episcopilor respectiv a conviețuirii conjugale. Autorul consideră că respectivul canon întrupează „acrvia apostolică”, în vreme ce Can. 12 Trulan ar fi doar o derogare de la „acrvia” Bisericii primare, cu valoare mai puțin normativă. Eroarea de metodă a autorului constă în încercarea de aplicare a contextului social-istoric al Can. 5 Ap. – în care monahismul nu era definitiv conturat în Biserică, iar episcopii nu se puteau alege, la acea vreme, decât dintre cei căsătoriți – Bisericii de astăzi, cu eclezioogie bine conturată, și cu monahismul integrat între stările ei constitutive. Autorul astfel, printr-un reduționism istoric și o raportare idilică la creștinismul primar, ignoră dinamismul canoanelor și procesul de formare continuă a instituțiilor Bisericii. Biserica este ceea ce este astăzi prin dezvoltarea experienței ecleziale și a conștiinței canonice, sub lucrarea Duhului Sfânt, și fără această înțelegere a acumulării Tradiției, riscăm să cădem în ipoteze de un revizionism și un puritanism de tip protestant.

La capătul acestei cercetări privind celibatul episcopilor, constatăm că baza morală a selectării lor era castitatea, asumată ca mod de viață în cinul monahal, prin votul fecioriei. Aceasta a întemeiat practica alegerii episcopilor cu precădere dintre monahi, iar, în lipsă, dintre mireni ce-și păstrasera fecioria sau a soților ce trăiseră în monogamie, după mențiunile lui Simeon al Tesalonicului și ale lui Mitrofan Critopulos. În aceste din urmă cazuri, în Bisericele în care corpul eclezial al monahilor nu era bine încheșat, probabil că mireni erau ridicați la episcopie doar sub condiția asumării castității pe viață, fără să fie obligați să ia schima și voturile monahale,

⁵⁸¹ N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, p. 350.

⁵⁸² Vezi în acest sens Panagiotis BOUMIS, „The Possibility of Married Bishops Today”, în: *Greek Orthodox Theological Review*, 40, 1995, 1-2, pp. 221-227.

de vreme ce lipsea comunitatea în care să se practice aceste voturi. Astfel, viitorului episcop i-ar fi revenit formal doar obligația celibatului, în temeiul Can. 6 Trulan care oprea căsătoria clericilor după hirotonie: „hotărâm ca de acum înainte niciun ipodiaton, diacon sau preot să nu aibă în vreun chip permisiunea, după hirotonia săvârșită asupra lui, de a întemeia vreo conviețuire conjugală. Iar dacă ar îndrăzni să facă acest lucru, să fie caterisit”⁵⁸³.

Numai cu aceste nuanțe am putea accepta practica hirotonirii episcopilor dintre rasofori, în Biserica Bulgariei, unde corpul monahal este în criză (sub 100 de monahi în cuprinsul ei), ori chiar dintre mirenii monogami ce-și asumă castitatea pe viață, nu și în Biserica Ortodoxă Română. Aici cinul monahal masculin este bine format (2.704 monahi, 235 de rasofori și 418 frați înregistrați la 31 decembrie 2023⁵⁸⁴), iar obiceiul canonic al trecerii episcopilor prin monahism, chiar și dintre foștii mireni, are justificare în faptul că votul castității (celibatul) se trăiește și se învață într-o comunitate eclezială încheată. De aceea Biserica noastră, având un cin monahal dezvoltat, ezită să hirotonească diaconi sau preoți pe mirenii

⁵⁸³ Vezi pentru concordanță: Can. 26 Ap.: 14, 15 IV: 13 Anc.: 16, 25 Cart.; vezi și comentariul lui Balsamon la Can. 44 Vasile cel Mare, citat de N. MILAȘ, care explică sensul opririi căsătoriei a doua pentru preoți: „Preoților, după ce au renunțat odată la căsătoria a doua prin faptul că au primit consacrarea și au făgăduit acest lucru lui Dumnezeu, la nici un caz nu li se poate permite să renunțe la demnitatea preotească pentru o plăcere trupească, să calce în picioare făgăduința dată lui Dumnezeu și să slujească plăcerii trupești; ci chiar dacă au încetat de a mai face parte din preoție, trebuie să li se interzică de a-și murdări prin căsătoria a doua trupurile sfințite odată” (N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, pp. 325-326); în privința hirotoniei ca impediment absolut anulator pentru căsătorie în tradiția ortodoxă, atât pentru clerici cât și pentru episcopi, potrivit Can. 6, 12, 48 Trulan, vezi Iulian Mihai CONSTANTINESCU, *De impedimentis matrimonii. De la acrivia canonică la iconomia bisericească*, ediția a II-a, Ed. Universitaria, Craiova, 2020, pp. 37-45. Deși autorul citat menționează hotărârea Congresului panortodox din Constantinopol din 1923 care îngăduia căsătoria a doua pentru diaconii și preoții văduvi prin deces „ca o măsură ce nu este împotriva învățăturii evanghelice”, acest pogorământ este contrar spiritului Can. 6 Trulan. De asemenea, prin Hotărârile Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române nr. 1092/2010 (*Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 170-175) și 4627/2010 (*Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 276-279), recăsătorirea clericilor, chiar și a celor văduvi prin deces, a fost cu desăvârșire oprită, mai multe despre acest subiect urmând să dezvoltăm în capitolul următor.

⁵⁸⁴ Conform datelor statistice din 31 decembrie 2023 raportate la Cancelaria Sf. Sinod, comunicate oficial prin adresa 9239/05.09.2024.

necăsătoriți care au trăiau anterior într-un celibat de nevoie, pentru a nu-i obliga să și-l asume pe viață, în afara stării monahale, asemenea preoților celibi în Biserica Catolică. Motivația aceasta a fost reținută în cuprinsul Hot. Sf. Sinod 1063/2011, pct. 5: „Întrucât celibatul nu este o stare religioasă [asumată – n.n.], ci numai familia conjugală și cea monahală, recomandă eparhiilor să nu se mai accepte la hirotonie candidați provenind din rândul celibatarilor”⁵⁸⁵.

Pentru aceleași rațiuni, hirotonia episcopilor doar dintre mirenii celibi, fără luarea voturilor monahale, în Biserica noastră, ar lipsi instituția episcopiei de puterea asumării unui mod de viață ascetic mai deplin, consacrat, cu secole de existență în Biserică. Astfel, s-ar forța un celibat doar în baza hirotoniei, mai sărac în conținut și în trăire. Deci deși considerăm valabilă ipoteza hirotonirii episcopilor celibatari, în caz de necesitate, credem că este nejustificată în contextul pastoral-canonice al Bisericii noastre, cu o eclesiologie matură și cu corpul monahal bine reprezentat între stările constitutive ale ei.

II.5.2. Voturile monahale ale episcopului ca îndatoriri ascetice ale păstorului

Dacă am văzut modul de selecție al episcopilor, suntem mai bine pregătiți să răspundem la întrebarea inițială: are episcopul de împlinit voturile monahale, sau cel puțin îndatoriri ascetice în calitate sa de păstor al Bisericii? Dacă este ales din corpul monahilor, așa cum se întâmplă de cele mai multe ori, el are ca bază a vieții lui făgăduința fecioriei, neagoniseli și a ascultării, asumate ca porunci interioare prin tunderea în monahism. La acestea se adaugă obligațiile ascetice impuse de canoane – cel puțin castitatea și neagoniseala, și, într-un anume sens, ascultarea. În cazurile de excepție când episcopul ar fi selectat din rândul mirenilor, el rămâne cu legământul castității sau al celibatului după hirotonie, în baza Can. 6, 12 și 48 Trulan. Iar neagoniseala și ascultarea, trăită cel puțin ca și comuniune cu Sf. Sinod, le împlinește în temeiul canoanelor, putând să și le asume ca porunci interioare, chiar dacă nu a trecut prin slujba tunderii în monahism.

Și într-un caz, și în celălalt, nu putem să absolutizăm aceste îndatoriri ascetice ale episcopului. Astfel, nu se poate impune celui care chivernisește patrimoniul Bisericii din eparhia lui un vot al

⁵⁸⁵ *Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 128-130.

sărăciei până acolo încât să nu-și poată îndeplini obligațiile de administrator, ori un vot al supunerii care l-ar împiedica să-și conducă treburile în teritoriul său, potrivit autonomiei eparhiale.

Pe de altă parte, nu suntem aderenți la ideea că episcopul în Biserica noastră ar fi dezlegat de voturile monahale, o concepție similară cu cea exprimată în Can. 705 al Codului Canonic Catolic⁵⁸⁶. De asemenea, nu considerăm că statutul de monah este desființat odată cu hirotonia, iar făgăduința neagoniselii și a ascultării sunt suspendate în virtutea dreptului de păstor și administrator al eparhiei sale.

Vocația de ascet asumată prin slujba de tundere – „dorind viață *ascetică*, cinstite părinte”⁵⁸⁷ –, pe urmele unor mari păstori ca Ioan Gură de Aur sau Vasile cel Mare⁵⁸⁸, precum și cea de logodire a sufletului cu Mirele Hristos, pe care o are orice monah, nu sunt incompatibile cu poziția de conducător al Bisericii. Ba chiar, înțelese corect, sunt garanții pentru moralitatea și sfințenia păstoririi lui, precum și o formă de control al puterii și de prevenire a abuzului de autoritate. Este adevărat că în persoana episcopului are întâietate la pomenire demnitatea slujirii și apoi chemarea monahală smerită, arătată în natura înmormântării. Dar nu putem uita că el păstorește turma din încredințarea lui Hristos și a Bisericii, în același sens în care starețul păstorește obștea mănăstirii „din încredințarea” episcopului⁵⁸⁹. De aceea, încredințarea slujirii se poate

⁵⁸⁶ *Codul de drept canonic...*, p. 473.

⁵⁸⁷ *Molitfelnic...*, 1896, pp. 617, 644 (termen folosit atât la slujba schimei mici, cât și la cea a schimei mari).

⁵⁸⁸ Pentru profilul de ascet care s-a suprapus peste imaginea episcopului, prin exemplele sfinților Vasile cel Mare, Grigorie de Nyssa, Ioan Gură de Aur etc., și care a ajuns să constituie un motiv de selecție a acestora din rândul monahilor, vezi Andrea STERK, *Monahul-episcop în Antichitatea târzie: renunțând la lume dar totuși conducând Biserica*, trad. de Dragoș DÂSCĂ, ediție îngrijită de protos. Vasile BÎRZU, Ed. Ecclesiast, Sibiu, 2012, 330 p; Ciprian STREZA, „Călugărul ca episcop: devotament și angajament social creștin în Capadocia secolului al IV-lea”, în: *Revista Teologică*, 99, 2017, 1, pp. 31-52; Marek DERWICH, „Monk-Bishops”, în: *Encyclopedia of Monasticism...*, pp. 878-879, (cu reflecții despre dominația călugărilor, practicanți ai votului castității, asupra instituției episcopatului în Biserica Răsăriteană).

⁵⁸⁹ Formulă mai potrivită, după părerea noastră, decât „delegația” din partea episcopului prevăzută de art. 78 (1) din *Statutul Bisericii*: „Chiriarhul este conducătorul canonic al mănăstirilor, schiturilor și metocurilor din eparhia sa, cu excepția prevăzută de art. 26, alin. 38 din prezentul Statut. Prin delegație din

retrage de Consistoriile Arhieresti în caz de abateri de la chemarea de păstor, în raport cu exigențele Evangheliei: „Eu sunt păstorul cel bun. Păstorul cel bun își pune sufletul pentru oile sale” (Ioan 10, 11).

În acest sens, ca să rămână un păstor bun, episcopului i se cere să păstreze și să cultive virtuțile monahale ascetice, cel puțin ca făgăduințe interioare, pentru care Biserica, de altfel, l-a chemat din ordinul monahilor sau al călugărilor (kalogeron), al „iubitorilor de frumos”⁵⁹⁰. Și dacă Biserica l-a chemat la slujirea arhierască din rândul asceților, este voința Bisericii ca virtuțile ascetice pe care le practica în singurătatea chiliei sau în cadrul obștii monahale, să le practice conducând turma din încredințarea lui Hristos. Cel puțin din acest punct de vedere considerăm că voturile monahale nu sunt desființate ci puse, în mod duhovnicesc, în lucrarea Bisericii întregi. E un alt fel de a spune că haina demnității de păstor se îmbracă peste haina smerită de monah.

Această paradigmă o vedem în natura actului de caterisire al episcopilor, adică de revocare a slujirii de către Biserică. Prin ea, episcopul este dezbrăcat de demnitatea lui și revine la starea „anterioară” de monah⁵⁹¹, care nu s-a anulat și pentru care slujba de tundere nu se repetă. Căci un episcop caterisit este, în această perspectivă, un monah care nu și-a slujit bine Biserica și care este chemat înapoi la starea de pocăință și de smerenie, pentru a redobândi virtuțile pe care le-a pierdut.

partea Chiriarhului, conducerea mănăstirii este asigurată de stareț(ă), a schitului de egumen(ă), iar a metocului de persoana anume desemnată ca administrator”.

⁵⁹⁰ Pentru etimologia termenului „călugăr”, vezi: *Canoanele Bisericii Ortodoxe...*, I, p. 217.

⁵⁹¹ Vezi de exemplu textul caterisirii lui Antim Ivireanul de către patriarhul Ieremia al Constantinopolului (august 1716), mitropolitul fiind readus la starea de monah: „am hotărât sinodicește împreună cu sfinții arhieriei dimprejurul nostru... ca răul Antim, întemnițatul mitropolit al Ungrovlahiei, ca un trădător și răzvrătit și conspirator împotriva puternicei împărății și a prea înălțatului domnitor a toată Ungrovlahia... să fie deci depărtat de toată lucrarea și ordinea arhierască... fiind caterisit și desființit, cel ce este și se numește *monahul Antim*, cunoscut ca un om oarecare, și să nu îndrăznească nimeni a fi în relații cu el sau a coliturghisi sau a-l onora ca pre un arhieru sau a-i săruta mâna sau a primi de la dânsul binecuvântare și sfințire” (Sf. ANTIM IVIREANUL, *Scrisori*, ediție îngrijită de Arhim. Mihail STANCIU și Academician Gabriel ȘTREMPEL, Ed. Basilica, 2016, pp. 198-199); actul caterisirii a fost constatat ca nedrept și a fost ridicat prin hotărârea Sinodului prezidat de patriarhul Athenagoras în 10 martie 1966 (Sf. ANTIM IVIREANUL, *Scrisori...*, pp. 230-231).

Acestea fiind spuse, suntem pregătiți să înțelegem obligațiile ascetice pe care Biserica le impune unui păstor. Acestea corespund cu voturile fecioriei, sărăciei și ascultării pentru un monah, ori cu chemarea la castitate, neagoniseală și ascultare, în egală măsură, pentru un mirean celibatar. Am văzut, mai întâi, că votul castității, chiar dacă este asumat din premise diferite, este trăit în același mod de episcopul-monah și de episcopul celib, pe durata slujirii, cel puțin în baza Can. 6, 12 și 48 Trulan.

Diferența se vede însă, în eventualitatea încetării slujirii prin caterisire, prin care episcopul se întoarce la starea „anterioară”, care pentru monah este starea monahală, iar pentru mireanul celib, starea mirenească. Astfel, pentru monah, care este logodit cu Hristos prin natura actului tunderii, căsătoria ulterioară rămâne oprită, în temeiul Can. 16 IV și 44 Trulan, de care am amintit. Pe de altă parte, pentru mireanul celib, constatăm că el și-a asumat celibatul unit cu hirotonia doar în temeiul Can. 6 Trulan, astfel că el nu este oprit, prin iconomie, dacă este decăzut din slujire, să se cunune religios ca mirean, eventual cu penitența căsătoriei celei de-a doua. Căci aceeași soluție se aplică în cazul recăsătoririi preoților⁵⁹², anume preotul are de ales între a renunța la căsătoria a doua ilegitimă, sau a renunța la demnitatea de preot și a continua viața ca mirean, până la iconomia celei de-a treia căsătorii îngăduite de Biserică pentru mireni. Aici se vede diferența din statutul episcopului-celib care nu are haina de monah „pe dedesubt” și care, în cazul dezbrăcării de demnitatea arhierească, nu se întoarce la starea de pocăință specific monahală, ci la starea mirenească. Căci, în acest caz, el este un mirean care nu și-a slujit bine Biserica și care revine în cinul său.

În această perspectivă observăm înțelepciunea tradiției Bisericii care cheamă pe viitorul episcop întâi la starea de pocăință și de practicare a virtuților, prin îmbrăcarea schimei monahale. Totuși, tradiția nu poate să decadă în formalism, iar noviciatul nu ar trebui să fie mai scurt de șase luni (Can. 5 I-II⁵⁹³), chiar

⁵⁹² În această chestiune, vezi Hot. Sf. Sinod 1092/2010 (*Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 170-175) și 4627/2010 (*Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 276-279), pe care le discutăm în capitolul dedicat problemei lepădării voturilor monahale și a demisiei din preoție.

⁵⁹³ Can. 5 I-II: „Sfântul Sinod a hotărât ca niciunul dintre monahi să nu fie învrednicit de schimă înainte de o perioadă de trei ani, stabilită pentru ei spre cercetare, care i-ar arăta pe aceștia potriviți și vrednici de un asemenea mod de viață... sau, dacă ar fi un bărbat drept-credincios, care și în chipul lumesc,

„din motive misionare urgente” (art. 77-3 din *Statutul Bisericii*), căci altfel e îndoielnic că mireanul respectiv se va fi format în viața ascetică, punându-se sub semnul întrebării însăși necesitatea trecerii prin cinul monahal. De aceea, cu toată întâietatea pe care o are cinul monahal față de cinul mirenesc în ceea ce privește cultivarea sfaturilor evanghelice ca porunci ori voturi, nu suntem adepții formelor fără fond. Astfel, vedem noviciatul monahal unit cu perioada de viețuire în obște, după tundere, ca o completare la formarea ascetică insuficientă în lume și nu doar aplicarea etichetei unui cin viitorului episcop⁵⁹⁴.

II.5.3. Provocări la celibatul episcopilor. Speța Negrepontis vs. Grecia (Cauza 56579/08 CEDO)

În contextul general al discuției despre celibatul episcopilor, este locul să amintim de speța Negrepontis vs. Grecia (Cauza 56759/08 CEDO⁵⁹⁵). Folosim această speță deoarece este unul din puținele cazuri din jurisprudența europeană care pune sub semnul întrebării tradiția canonică a celibatului episcopilor receptată în Biserică, iar principiile discutate aici pot avea impact și asupra vieții Bisericii Ortodoxe Române.

În concret, episcopul Timotei al Bisericii Ortodoxe a Greciei (pe numele civil Mihail Negrepontis), a vrut să-și adopte legal nepotul biologic, pe Nikolaos Gianisis, în vârstă de 20 de ani, cu care locuia împreună în Statele Unite pe perioada studiilor acestuia. Scopul adopției a fost de a-i lăsa moștenire lui N. Gianisis colecția proprie de manuscrise, texte religioase și poetice, precum

a împlinit viața monahală... este suficientă și o perioadă de șase luni pentru examinarea completă” (vezi pentru concordanță: Can. 40, 41 Trulan; 21 VII).

⁵⁹⁴ În același sens, Can. 10 Sardica a criticat urcarea rapidă la episcopat fără parcurgerea adecvată a treptelor bisericesti: „[nimeni] să nu fie mai întâi instituit [episcop] dacă nu a îndeplinit slujirea de citeț și de diacon și de preot... Însă treapta fiecărui rang va avea un interval de timp, evident nu foarte scurt, prin care se vor putea face cunoscute credința lui, noblețea comportamentelor, statornicia și echitatea sa... Căci [altminteri] în cazul acesta ar fi considerat, pe bună dreptate, un neofit” (vezi pentru concordanță: Can. 80 Ap.; 2 I; 10 Neocéz.; 3 Laod.; 17 I-II; 4 Chiril).

⁵⁹⁵ Decizia CEDO din 3 mai 2011 în cauza *Negrepontis vs. Grecia* (Cererea 56579/08 CEDO) este publicată cu text în franceză la adresa: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104678> (rămasă definitivă la 28.11.2011; ultima accesare la 30.01.2025).

și de a perpetua numele Negrepontis, onorabil în istoria Greciei. Instanțele naționale, Curtea de Apel și Curtea de Casație a Greciei, prin Deciziile din 18.12.2003, respectiv din 15.05.2008, au considerat adopția nulă și incompatibilă cu statutul unui monah, invocând Canoanele care interzic ca monahii să-și asume demnități și preocupări lumești: *Can. 6, 81, 83 Ap.*; 3 IV, 45 Trulan; 3 VII; 11 I-II⁵⁹⁶. Miza era însă posibilitatea intrării monahilor și episcopilor în relații de rudenie civilă pe calea adopției, admisibilă atâta timp cât s-ar fi putut stabili raporturi civile și pe alte căi, precum căsătoria civilă.

Astfel, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO), prin decizia din 3 mai 2011, a considerat că hotărârea Curții de Casație s-a bazat doar pe canoane bisericești din sec. V-IX, în vreme ce art. 3 din Legea 1250/1982 abrogase art. 1364 din Codul Civil al Greciei (1946) privind interdicția de căsătorie a clericilor și monahilor. În consecință, CEDO a considerat că dreptul de adopție invocat de episcopul Timotei – Mihail Negrepontis era astfel valabil, motiv pentru care s-a încălcat art. 8 al Convenției EDO (dreptul la viață privată și de familie), Curtea acordându-i nepotului Nikolaos Gianisis din partea Greciei suma de 300.000 de euro daune materiale⁵⁹⁷.

⁵⁹⁶ Vezi dispozițiile referitoare la interdicția episcopului de a-și asuma preocupări și demnități lumești: *Can. 6 Ap.* („Episcopul, preotul sau diaconul să nu-și asume preocupări lumești. În caz contrar, să fie caterisit”); *Can. 81 Ap.* („Am spus că nu trebuie ca un episcop sau un preot să se coboare pe sine însuși în administrații publice, ci să se îndeletnicească cu treburile bisericești. Astfel, fie să se supună să nu facă acest lucru, fie să fie caterisit”); *Can. 83 Ap.* („Un episcop sau un preot sau un diacon, dacă se dedică armatei și dorește să le păstreze pe amândouă, adică și demnitatea romană, și cârmuirea preotească, să fie caterisit”); *Can. 3 IV* („Sfântul și Marele Sinod a decis ca, în viitor, niciun episcop, cleric sau monah să nu fie arendaș al unor averi sau să-și ia asupra lui însuși administrări lumești ale bunurilor”); *Can. 45 Trulan* despre podoabele femeilor purtate înainte de tundere, ca referință generală la condamnarea luxului monahilor („Căci nu este drept ca cea care din proprie alegere a lepădat deja întreaga desfătare a vieții și a îmbrățișat viețuirea cea după Dumnezeu... să revină printr-o astfel de podoabă stricăcioasă și trecătoare la rememorarea celor pe care le-a dat uitării...”); *Can. 11 I-II* („Iar în privința celorlalți care sunt înscrși în cler, stabilim ca, în cazul în care vreunul dintre ei ar deține demnități lumești sau ar accepta să fie un așa-numit curator în casele sau ținuturile de la periferie ale conducătorilor, acesta să fie alungat din rândul clerului său, fiindcă nimeni nu poate sluji la doi domni, conform cuvântului nemincinos al lui Hristos însuși, adevăratul nostru Dumnezeu”).

⁵⁹⁷ Vezi a doua decizie CEDO din această speță, pronunțată la 05.12.2013, publicată cu text în franceză la adresa: <https://hudoc.echr.coe.int/>

La fel ca dreptul civil român, dreptul civil elen nu mai recunoaște obligația celibatului impusă clericilor și monahilor. El le-a acordat dreptul la căsătorie (civilă, cel puțin) indiferent de votul fecioriei asumat de monahi, de celibatul după hirotonie impus de Can. 6 Trulan, ori de castitatea episcopilor cerută de Can. 12 și 48 Trulan, permițând inclusiv stabilirea de relații de rudenie civilă pe calea adopției.

În dreptul civil român, Art. 451 din Codul Civil definește adopția ca „operațiunea juridică prin care se creează legătura de filiație între adoptator și adoptat”, adoptatorul având „față de copilul adoptat drepturile și îndatoririle părintelui față de copilul său firesc” (Art. 471-1 din Codul Civil)⁵⁹⁸. Cu alte cuvinte, episcopul care adoptă un copil recunoaște paternitatea lui întocmai ca un tată biologic. Decizia CEDO apare contrară, deci, atât tradiției canonice receptate de Biserica Greciei, cât și spiritului Novelei 133, Cap. 3 a lui Iustinian (17 aprilie 539), de care am amintit, și care interzicea amestecarea bărbaților și femeilor în mănăstiri, chiar frați sau surori, „căci nu există rudenie pe pământ pentru monahii care duc viața cerească”⁵⁹⁹.

Nu este exclus ca un episcop să poarte de grijă, material și spiritual, unei rude de sânge, așa cum o face de altfel pentru săracii Bisericii. Însă asumarea unei paternități civile pe calea legală a adopției este incompatibilă atât cu votul monahal al fecioriei unit cu „întreaga înțelepciune și cucernicie”⁶⁰⁰, cât și cu moartea omului celui vechi și a legăturilor de rudenie din lume, în cadrul celui de-al doilea Botez (monahal). În acest sens vorbește Cateheza de la tunderă („Să nu iubești nici pe tată, nici pe mamă, nici pe frate, nici pe cineva din ai tăi... mai mult decât pe Dumnezeu”⁶⁰¹) bazată pe cuvântul Evangheliei („cel ce iubește pe fiu ori pe fiică mai mult decât pe Mine, nu este vrednic de Mine” – Mat. 10, 37⁶⁰²).

eng?i=001-138592 (definitivă la 14.04.2014; ultima accesare la 30.01.2025).

⁵⁹⁸ Codul Civil din 17.07.2009 a fost publicat în MO 505/15.07.2011, și cităm din el cu modificările în vigoare la zi.

⁵⁹⁹ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 140; Asupra dispoziției novelei, vezi și Arhim. Grigorie BĂBUȘ, „Norme de organizare a monahismului în novelele 5 și 133 ale Împăratului Iustinian”, în: *Studii Teologice*, XLII, 1990, 2, mar.-apr., pp. 98-111.

⁶⁰⁰ Vezi asumarea făgăduinței fecioriei din slujba schimei mici și a celei mari (*Molitfelnic...*, 2013, pp. 575, 604).

⁶⁰¹ *Molitfelnic...*, 2013, p. 576.

⁶⁰² Evanghelie citită la slujba tunderii în schima mică (*Molitfelnic...*, 2013, p. 586).

Problema dreptului canonic al Bisericii Greciei este că nu a receptat într-un mod normativ Canoanele invocate (Can. 6, 81, 83 Ap.; 3 IV, 45 Trulan; 3 VII; 11 I-II) prin codificări concrete în Statut sau Regulamentul Monahal. Aceasta le-ar fi făcut dispoziții opozabile, în baza dreptului propriu al cultelor, față de Legea 1250/1982 și Codul Civil Elen (1946), care permiteau căsătoria monahilor și, implicit, înrudirea pe calea adopției.

CEDO a respins, de asemenea, apărarea Guvernului Greciei, care invocase art. 3 din Constituția Greciei ca garanție generală pentru aplicabilitatea canoanelor din sec. IV-IX în speța de față, cu textul următor: „Religia predominantă în Grecia este cea a Bisericii Ortodoxe Răsăritene a lui Hristos... inseparabil unită în doctrină cu Marea Biserică a lui Hristos din Constantinopol... *păstrând neabătut sfintele canoane apostolice și sinodale și tradițiile sacre*”⁶⁰³. Această receptare în Constituția Greciei a definiției pe care și-o dă singură Biserica Ortodoxă a Greciei, împreună cu invocarea „sfintelor canoane” ca parte din dreptul ei canonic, poate însemna cel mult o garantare constituțională generală a canoanelor⁶⁰⁴. Însă ea nu arată cum sunt încorporate în mod concret, pozitiv, aceste canoane în dreptul canonic al Bisericii Greciei, care se aplică și care nu.

În sistemul de drept nu poate să guverneze incertitudinea și considerăm că același principiu se aplică pentru dreptul cultelor religioase. Biserica Ortodoxă Greacă normează viața credincioșilor ei în primul rând prin legi, regulamente și statute bisericești actuale, aprobate de Stat, care pot avea acoperire și se pot inspira din tradiția canonică, căci, așa cum a remarcat Pr. Patriciu Vlaicu, „procesul de constituire a legislației bisericești este cea mai concretă expresie a dinamismului tradiției canonice”⁶⁰⁵. Aceasta înseamnă că respectivele canoanele ale sec. III-XII nu sunt aplicabile *per se* în locul normelor actuale de drept canonic ori de câte ori Biserica invocă un canon destinat unei populații delimitate în spațiu și timp în Bizanț,

⁶⁰³ Ștefan DEACONU (coord.), *Codex Constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene*, vol. I, Monitorul Oficial, Editură și Tipografie, 2015, p. 477-478.

⁶⁰⁴ Pentru o opinie în acest sens, vezi: Răzvan PERȘA, *Natura canoanelor și principiile de interpretare a lor în dreptul canonic ortodox al secolelor XIX-XX*, Presa Universitară Clujeană, 2018, p. 237-242.

⁶⁰⁵ Pr. Patriciu VLAICU, „Statornicia și dinamismul tradiției canonice”, în: *In honorem pr. prof. univ. dr. Constantin Rus*, ed. Arhim. Casian RUȘEȚ, Protos. Iustin POPOVICI, Ed. Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2023, pp. 289-305.

ca având putere normativă directă asupra credincioșilor ei de astăzi.

Cu alte cuvinte, chiar dacă principiul canonic sau elementul de conștiință canonică cuprins într-un canon pot exceda spațiului și timpului în care au fost exprimate⁶⁰⁶, canonul în sine, în forma lui concretă, istorică, se supune teritorialității și temporalității, întocmai legilor civile⁶⁰⁷. A susține contrariul înseamnă a presupune aplicabilitatea universală a canonului, nelimitată în timp și spațiu în Biserica Ortodoxă, ceea ce duce la teza imuabilității și a imposibilității revizuirii lui⁶⁰⁸.

În mod similar, constatăm că Biserica Ortodoxă Română este „autonomă față de stat” (art. 4-1 din *Statutul Bisericii*) și, ca Biserică Autocefală, „rămâne în comuniune și unitate dogmatică, liturgică și canonică cu Biserica Ortodoxă universală” (art. 2-1 din *Statutul Bisericii*). Cu toate acestea, nu înseamnă că Biserica Ortodoxă Română ar putea prezenta în fața Statului și a CEDO canoanele sec. III-XII ca norme efective din dreptul ei canonic, aprobat de Stat, cu putere de aplicare în locul normelor concrete din Statut, Regulamentele bisericești și Hotărârile Sf. Sinod. Se poate naște în felul acesta o ambiguitate în mintea juriștilor, magistraților și practicienilor dreptului civil, chemați să rezolve anumite spețe în care este implicată Biserica, putându-se întreba în mod legitim care este sistemul de drept după care se guvernează Biserica Ortodoxă Română? Or Biserica nu se poate prezenta în fața Statutului și instituțiilor lui ca lipsită de transparență în ceea ce privește sistemul ei

⁶⁰⁶ În acest sens, în opinia pr. Patriciu Vlaicu, „în momente istorice diferite, Biserica [poate] să identifice soluții canonice diferite, dar care au ca punct comun elementul de manifestare a conștiinței canonice” (Pr. P. VLAICU, *Canon și libertate...*, p. 47).

⁶⁰⁷ În doctrina juridică, temporalitatea și teritorialitatea legii civile este exprimată sub dictoanele *tempus regit actum* și *locus regit actum*; pentru aplicarea în timp și spațiu a legii civile, vezi: Dan Claudiu DĂNIȘOR, Ion DOGARU, Gheorghe DĂNIȘOR, *Teoria generală de dreptului*, ediția a II-a, Ed. C.H. Beck, București, 2008, pp. 394-428.

⁶⁰⁸ Canoniștii ortodocși, în discuția despre posibilitatea revizuirii canoanelor, chiar dacă susțin formularea lor sub inspirație divină, acceptă ideea adaptării formei lor contextului pastoral-canonic al Bisericilor Autocefale de astăzi; vezi câteva studii pe această temă: Valerian ȘESAN, „Revizuirea canoanelor și a altor norme bisericești, precum și codificarea lor”, în: *Candela*, XLVII, 1936, pp. 145-159; Nikolai AFANASSIEF, „The Canons of the Church: Changeable or Unchangeable”, în: *St. Vladimir's Seminar Quarterly*, 11, 1967, 2, pp. 54-68; Pr. Liviu STAN, „Codificarea canoanelor”, în: *Studii teologice*, XXI, 1969, 9-10, nov.-dec., pp. 627-648.

de drept, fără să scoată în evidență normele concrete, actuale, după care cârmuiește viața credincioșilor ei.

Astfel, observăm că nicăieri în dreptul canonic ortodox român nu este enunțată în mod expres o incompatibilitate între monahism și căsătorie, de natura celei invocate în cap. II.3. din Documentul „Sfânta Taină a Cununii” adoptat de Sinodul din Creta⁶⁰⁹. Acesta a precizat explicit care canoane sunt întrupate, ca principii, în norma actuală: „II. 3. Potrivit sfintelor canoane (Canonul 16 al Sinodului al IV-lea Ecumenic și Canonul 44 al Sinodului Quinisext), conform acriviei, oficierea căsătoriei după depunerea voturilor monahale este strict interzisă”⁶¹⁰.

De asemenea Statutul nostru, în privința episcopilor, conține simpla mențiune a alegerii acestora dintre „arhimandriți și preoții văduvi” (art. 130-2 din *Statutul Bisericii*) și a faptului că „poartă uniforma monahală de culoare neagră” (art. 87-2 din *Statutul Bisericii*). Prin urmare, eventuala invocare a canoanelor 16 IV și 44 Trulan privind interdicția căsătoriei monahilor (și a episcopilor), vechi de peste 1300 de ani, nu poate aduce norme suficient de puternice încât să fie opuse libertății căsătoriei civile a oricărui cetățean, consacrată de art. 48 din Constituție⁶¹¹ și de art. 259-404 din Codul Civil⁶¹². Aceasta cu atât mai mult în cazul episcopilor-celib

⁶⁰⁹ Pentru o serie de studii și analize despre Sinodul din Creta (2016), vezi: Pr. Patriciu VLAICU, Răzvan PERȘA (ed.) *Sfântul și Marele Sinod. Eveniment eshatologic sau normalitate canonică?*, Presa Universitară Clujeană, 2018; o parte din studii au fost publicate și în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Theologia Orthodoxa*, vol. 62, nr. 1, iunie 2017.

⁶¹⁰ *Documentele oficiale ale Sfântului și Marelui Sinod (Creta, 2016)...*, pp. 91-92.

⁶¹¹ Art. 48 din Constituție este *sedes materiae* pentru instituției căsătoriei civile: „(1) Familia se întemeiază pe căsătoria liber consimțită între soți, pe egalitatea acestora și pe dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea, educația și instruirea copiilor. (2) Condițiile de încheiere, de desfacere și de nulitate a căsătoriei se stabilesc prin lege. Căsătoria religioasă poate fi celebrată numai după căsătoria civilă. (3) Copiii din afară căsătoriei sunt egali în fața legii cu cei din căsătorie”.

⁶¹² Vezi art. 259 și următoarele din Codul Civil, care reglementează condițiile și regimul căsătoriei: „(1) Căsătoria este uniunea liber consimțită între un bărbat și o femeie, încheiată în condițiile legii. (2) Bărbatul și femeia au dreptul de a se căsători în scopul de a întemeia o familie. (3) Celebrarea religioasă a căsătoriei poate fi făcută numai după încheierea căsătoriei civile. (4) Condițiile de încheiere și cauzele de nulitate ale căsătoriei se stabilesc prin prezentul cod. (5) Căsătoria încetează prin decesul sau prin declararea judecătorească a morții

care poarta haina de mirean „pe dedesubt”, și care se pot întoarce spre căsătorie mai ușor decât monahii, inclusiv prin iconomia canonică a celei de-a doua și de-a treia căsătorii, de unde deducem că și înrudirea civilă prin adopție le-ar fi mai la îndemână.

Concluzia este că speța *Negrepontis vs. Grecia* a semnalat carențele din legislația Bisericii Greciei în sec. XXI, care nu a receptat prin norme suficient de clare, pozitive, tradiția canonică a mileniului I privind statutul episcopilor. Pe de altă parte, într-un sistem de drept modern în care Biserica este separată de Stat, nu ne mai putem aștepta ca statul să recepteze canoanele ca forță normativă prin legi civile, așa cum o făcea odinioară, în baza corespondenței de tip nomocanonic, statul bizantin. Explicația acestei schimbări de paradigmă a oferit-o pr. Răzvan Perșa, arătând că „legislația statală bizantină nu era supusă unui pozitivism care alunga morala și religia din gândirea juridică, pozitivism pe care îl întâlnim în ultimele două secole (XX-XXI)”⁶¹³.

Toate aceste premise pozitiviste i-au creat episcopului Timotei – Mihail Negrepontis dreptul de a se folosi de puterea normativă a legilor civile – considerate superioare canoanelor ca aplicabilitate – pentru pretențiile sale. Nu cunoaștem dacă Biserica Greciei a luat vreo măsură disciplinară față de episcopul Timotei Negrepontis ulterior deciziei CEDO. Dar, ca principiu, soluția Bisericii confruntată cu situația unui episcop care încalcă votul castității și al celibatului, inclusiv prin artificii legale al adopției, apelând la instanțe civile în contra dreptului canonic, nu poate fi decât depunerea din treaptă sau caterisirea. Căci Biserica, în cazul acesta, a fost pusă în fața unei incompatibilități pe care n-o mai putea rezolva decât post-factum, prin eliminarea premisei ei.

II.5.4. **Votul sărăciei sau neagoniselii episcopilor în tradiția canonică și în dreptul canonic ortodox român**

În ceea ce privește votul sărăciei sau al neagoniselii, asumat de monah prin slujba tunderii, în ce măsură poate fi cerut el

unuia dintre soți. (6) Căsătoria poate fi desfăcută prin divorț, în condițiile legii”.

⁶¹³ Pentru relația dintre normele bisericești și legislația imperială în Bizanț, și influența reciprocă dintre ele, vezi: Răzvan PERȘA, „Raportul dintre legislația de stat și canoanele Bisericii Ortodoxe în perioada bizantină (sec. V-XII)”, în *Biserica și Statul: perspective diacronice asupra unei relații polivalente*, editori Răzvan BRUDIU, Mihail K. QARAMAH, Ed. Doxologia, Iași, 2023, pp. 63-84.

episcopului-monah, care trebuie să cărmuiască și să administreze patrimoniul întreg al eparhiei sale? Așa cum afirmam, nu îmbrățișăm ideea că episcopul ar fi dezlegat de votul neagonisellii, întrucât această atitudine ascetică nu este incompatibilă cu chemarea de păstor. Dimpotrivă, observăm acele elemente din tradiția canonică ce îndeamnă pe episcop la cumpătare materială și la înfrânarea dorinței de stăpânire, folosind bunurile Bisericii pentru nevoile sale, cu conștiința că rămân, totuși, ale Bisericii.

Astfel, Can. 38 Ap. a stabilit ca „episcopul să aibă purtarea de grijă a tuturor bunurilor bisericești și să le administreze ca și cum Dumnezeu l-ar supraveghea. Însă nu-i este permis să-și însușească ceva din acestea sau să dăruiască cele ale lui Dumnezeu propriilor rude”⁶¹⁴. Canonul i-a acordat deci un drept de folosință – echivalent dreptului de uzufruct sau comodatului din dreptul civil – dar nu un drept de înstrăinare prin donație sau vânzare. La rândul lui, Can. 41 Ap. a lăsat episcopului libertatea „să se împărtășească și el de cele de care are nevoie pentru necesitățile sale constrângătoare și pentru cele ale fraților primiți ca oaspeți”⁶¹⁵, în această formulare regăsind ceva din spiritul ascetic cerut păstorilor Bisericii. De asemenea, Can. 40 Ap. a dispus separația de patrimonii între episcop și Biserică, astfel încât „să fie cunoscute bunurile personale ale episcopului, în cazul în care ar avea și [bunuri] personale, și să fie cunoscute și cele ale Domnului”⁶¹⁶. La fel procedează Can. 24 Antioh.⁶¹⁷, stabilind că numai bunurile personale ale episcopului pot fi lăsate

⁶¹⁴ Vezi pentru concordanță: Can. 39, 41 Ap.; 26 IV; 11, 12 VII; 15 Anc.; 7, 8 Gangra; 24, 25 Ant.; 57 Laod.; 6, 7, 26, 33, 43 Cart.; 2 Chiril.

⁶¹⁵ Vezi pentru concordanță: Can. 38 Ap.; 26 IV; 12 VII; 24, 25 Ant.; 10, 11 Teofil; 2 Chiril; vezi și comentariul lui C. DRON despre echitatea cu care trebuie tratat episcopul și nevoile sale materiale (Pr. C. DRON, *Canoanele...*, I, pp. 140-141).

⁶¹⁶ Vezi pentru concordanță: Can. 22 IV; 35 Trul; 24 Ant.; 22, 32, 81 Cart.

⁶¹⁷ Can. 24 Antioh.: „Însă bunurile care aparțin Bisericii să fie evidente și să fie cu voința preoților și a diaconilor dimprejurul lui, ca aceștia să știe și să nu le fie niciodată necunoscute cele ce sunt ale Bisericii și să nu le fie ascuns nimic. Astfel încât, dacă se întâmplă ca episcopul să moară, de vreme ce bunurile care aparțin Bisericii sunt evidente, acestea nici nu se risipesc și nici nu se pierd și nici lucrurile personale ale episcopului nu sunt tulburate sub pretextul bunurilor bisericești. Căci este un lucru drept și plăcut în fața lui Dumnezeu și a oamenilor ca lucrurile personale ale episcopului să fie lăsate celor cărora ar dori el, iar lucrurile Bisericii să fie păstrate pentru ea” (Vezi pentru concordanță: Can. 38, 40, 41 Ap.).

moștenire soției sau copiilor, aceste canoane fiind elaborate într-o vreme când episcopii încă se puteau căsători⁶¹⁸.

Puțin mai târziu, Can. 32 Cartag., emis la anul 419, a început să trateze cu mai multă rigoare chestiunea posesiunilor episcopilor, stabilind că „episcopii, preoții, diaconii... în cazul în care, după ce au avansat, și-ar cumpăra pe numele lor țărini sau orice fel de terenuri, pe perioada episcopatului sau clericatului lor, să fie considerați ca cei care s-au făcut vinovați de jefuirea bunurilor Domnului”⁶¹⁹. Can. 32 Cartag. a permis doar primirea moștenirilor de la rude, cu alte cuvinte s-a considerat că e suficientă averea Bisericii pentru îndeplinirea trebuințelor episcopului, obligat astfel la neagoniseală în nume propriu și la neutilizarea poziției de păstor pentru câștiguri lumești.

În sfârșit, Novela 131, Cap. 13 a lui Iustinian (15 aprilie 545) a impus episcopilor să testeze numai cu bunurile lor personale, obținute înainte de urcarea în scaun sau moștenite în timpul păstoririi, în lipsa testamentului bunurile revenind bisericii pe care au păstorit-o: „Permitem înstrăinarea sau testarea către oricine le va fi voia numai a bunurilor dovedite ca ale lor înainte de ridicarea la episcopat, sau, în timpul episcopatului, a acelor dobândite de la ascendenți sau de la rude... Dar dacă un episcop, cleric sau eclesiastic de orice rang, sau diaconiță, ar muri fără să lase testament și fără să aibă moștenitori legali, bunurile lui/ei să aparțină bisericii de care a fost atașată”⁶²⁰.

După cum se vede, canoanele Bisericii în primele secole, câtă vreme chestiunea celibatului episcopilor nu fusese tranșată, permiteau dispunerea de averea câștigată în lume, inclusiv în favoarea soției sau copiilor, pentru ca familia să nu fie păgubită cu nimic. Cu toate acestea, episcopii înșiși nu se puteau transforma în agonisitori de averi, și aici ne aducem aminte de dispoziția Can. 3 IV care impunea ca „niciun episcop, cleric sau monah să nu fie arendaș al unor averi sau să-și ia asupra lui însuși administrări lumești ale bunurilor”⁶²¹.

⁶¹⁸ Vezi comentariul lui C. DRON la Can. 40 Ap. (Pr. C. DRON, *Canoanele...*, I, pp. 138-139).

⁶¹⁹ Vezi pentru concordanță: Can. 40 Ap.; 22 IV; 35 Trulan; 22, 81 Cart.

⁶²⁰ S.P. SCOTT, *The Civil Law*, XVII, Cincinnati, 1932; vezi Novela 131 publicată la adresa: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/N131_Scott.htm (ultima accesare la 30.01.2025).

⁶²¹ Vezi pentru concordanță: Can. 6, 81, 83 Ap.; 7 IV; 10 VII; 11 I-II; 16 Cart.

În dreptul canonic ortodox român, cerința neagonisellii pentru episcopi este stabilită prin dispozițiile Hot. Sf. Sinod 945/2012⁶²², preluate integral de art. 55 (4) din *Regulamentul administrării bunurilor bisericești* (2019). Acesta permite ierarhilor și monahilor să aibă bunuri personale din salarii, ca rod al slujirii lor, venituri din moșteniri, precum și bunuri dobândite înainte de hirotonie sau tundere (art. 55, alin. 4, lit. a)⁶²³. Însă, raportat la acestea, „monahii și ierarhii sunt îndatorați să reglementeze juridic statutul bunurilor personale în termen de cel mult un an de la dobândirea lor, bunuri care pot fi donate unor unități bisericești, membrilor familiei sau altor persoane fizice și juridice” (Art. 55, alin. 4, lit. e)⁶²⁴. De asemenea, se stabilește că „din momentul intrării în monahism sau arhierie, monahii și ierarhii nu mai pot primi donații în nume personal, ci doar pentru mănăstirea sau eparhia în care își desfășoară activitatea” (art. 55, alin. 4, lit. b)⁶²⁵. În sfârșit, „monahii și ierarhii au obligația să lase prin act autentic (testament, donație etc.) mănăstirii sau eparhiei bunurile mobile și imobile dobândite în timp ce au fost slujitori ai Bisericii, cu excepția bunurilor personale care nu au fost obținute din banii Bisericii, de la slujitorii sau credincioșii Bisericii” (Art. 55, alin. 4, lit. c)⁶²⁶.

Regula este completată de art. 195 din *Statutul Bisericii* care spune că, după moartea lor, „eparhiile au vocație asupra tuturor bunurilor succesoriale ale ierarhilor lor”⁶²⁷. În lipsa unui testament,

⁶²² *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 142-145.

⁶²³ Art. 55, alin. 4, lit. a din *Regulamentul bunurilor bisericești*: „Bunurile personale ale monahilor și ierarhilor sunt acele bunuri mobile și imobile care au fost dobândite anterior intrării în monahism și în arhierie, precum și acele bunuri care se dobândesc ulterior din salarii, moșteniri etc.” (Conform Can. 40 ap., 24 Antiohia, 32 Cartagina, 2 Chiril al Alexandriei) (*Regulamentul administrării bunurilor bisericești*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019, citat în continuare ca *Regulamentul bunurilor bisericești*).

⁶²⁴ Dispoziție întemeiată pe Can. 40 Ap., 12 VII, 24 Antiohia, 33, 81 Cartag., 1 I-II.

⁶²⁵ Regulă fundamentată pe Can. 12 VII, 49 Trulan, 24-25 Antioh., 32 Cartag.

⁶²⁶ Pentru concordanță cu tradiția canonică, vezi Can. 38, 40 Ap.; 12, 19 VII; 24 Antioh.; 22, 81 Cartag.; 11 Teofil.

⁶²⁷ Potrivit art. 194 al Statutului Bisericii Ortodoxe Române din 1949, însă, eparhiile erau îndreptățite numai la jumătate din averea episcopilor, când veneau în concurs cu moștenitorii civili: „Eparhiile au vocație asupra întregii averi succesoriale a ierarhilor lor și se socotesc succesoare rezervatate a 1/2 din această

totuși, vocația succesorală a eparhiei la bunurile episcopului rămâne problematică, de vreme ce art. 964 din Codul Civil stabilește imperativ ordinea moștenitorilor legali – soț, copii, ascendenți privilegiați, frați, surori etc.⁶²⁸ –, din care lipsește eparhia. Iar, pe de altă parte, notarul care face dezbateră moștenirii, aplicând legea, în măsura în care va da prioritate dispozițiilor Codului Civil față de Statutul Bisericii, va concluziona că eparhia nu are un titlu legal în baza căreia să i se poată emite un certificat de moștenitor, și va dispune astfel în favoarea moștenitorilor civili.

Aceste oscilări între regimul canonic succesoral și regimul civil succesoral după bunurile ierarhilor defuncți s-au reflectat în practica instanțelor judecătorești. De pildă, prin Decizia Trib. Ialomița 89/22.11.2011⁶²⁹, instanța a admis în apel vocația succesorală exclusivă a Episcopiei S. asupra bunurilor defunctului episcop C.D., în baza autonomiei cultelor care funcționează „potrivit propriilor statute și coduri canonice” (art. 8 din Legea 489/2006) și a faptului că „eparhiile au vocație asupra tuturor bunurilor succesoriale ale ierarhilor lor” (art. 192 din *Statutul Bisericii*, aprobat prin HG 53/2008), înlăturând de la moștenirea legală pe C.E.I., fratele de sânge al defunctului. Instanța a reținut astfel că „dispozițiile care conferă Eparhiei vocație la succesiunea defunctului sunt speciale și derogatorii de la normele de drept comun... și nu se completează cu acestea, ci le înlătură”. Cu toate acestea, în același dosar, prin Decizia CA București 1190/11.06.2012⁶³⁰, instanța de recurs a apre-

avere, în cazul în care vin în concurs cu succesorii sesinari sau testamentari. Drepturile succesorilor sesinari sau testamentari se vor raporta numai asupra jumătății nerezervată Eparhiilor și sunt reglementate conform dispozițiilor Codului Civil” (Statutul din 1949 a fost abrogat de Statutul din 2008, aprobat prin HG 53/16.01.2008).

⁶²⁸ Art. 964 din Codul Civil: „(1) Rudele defunctului vin la moștenire în următoarea ordine: a) clasa întâi: descendenții [copiii defunctului și urmașii lor în linie dreaptă la nesfârșit – art. 975, 1]; b) clasa a doua: ascendenții privilegiați [tatăl și mama defunctului – art. 976-1] și colateralii privilegiați [frații și surorile defunctului precum și descendenții acestora până la al patrulea grad inclusiv cu defunctul – art. 976, 2]; c) clasa a treia: ascendenții ordinari [rudele în linie dreaptă ascendentă, cu excepția părinților – art. 982, 1]; d) clasa a patra: colateralii ordinari [rudele colaterale până la gradul patru inclusiv, cu excepția colateralilor privilegiați – art. 983, 1]”.

⁶²⁹ Vezi Decizia Trib. Ialomița (secția civilă) nr. 89/22.11.2011 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/d2g82527> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁶³⁰ Vezi Decizia CA București (secția a IV-a civilă) nr. 1190/11.06.2012

ciat că dispozițiile art. 192 din *Statutul Bisericii* nu exclud „aplicarea unor norme legale imperative în materia succesiunii, în cauza de față art. 953 și urm. Codul Civil”, și, cu o motivare foarte lacunară, a repus în drepturi pe fratele defunctului episcop, C.E.I., înlăturând astfel Episcopia de la succesiune.

Practica judecătorească, așadar, nu a asimilat încă principiul regimului derogatoriu al cultelor de la regulile succesiunii civile pentru moștenirea ierarhilor defuncți. Mai multe aspecte legate de această temă le dezbatem la subcapitolul privind regimul bunurilor monahilor *mortis causa*, subiect al disputei între regulile succesorale canonice și cele civile.

În orice caz, din perspectiva votului neagoniselii, faptul că ierarhii sunt menționați alături de monahi ca obiect al Hot. Sf. Sinod 945/2012 și al *Regulamentului bunurilor bisericești*, arată că și ei sunt vizați de acest vot, înțeles ca obligație ascetică. Iar dacă interpretăm cu acrivie noțiunea de „bunuri personale” (așa cum o face pct. 3 coroborat cu pct. 6), ar reieși că episcopii trebuie să doneze în termen de 1 an de la dobândire inclusiv salariile și pensiile Bisericii, în măsura în care nu le sunt necesare pentru întreținere.

Totodată, preluând spiritul Can. 40 Ap. și 24 Antioh., care cereau separația dintre patrimoniul episcopului și cel al Bisericii, Hot. Sf. Sinod 8908/2012 a impus ca „fiecare eparhie din cuprinsul Patriarhiei Române să actualizeze anual inventarul bunurilor reședinței chiriarhale... cu evidențierea distinctă a bunurilor deținute de chiriarh”⁶³¹. Iar la finalul păstoririi lor, art. 197 din *Statutul Bisericii* dispune că „pentru ierarhii pensionați sau retrași, Sfântul Sinod va reglementa drepturile acestora în conformitate cu prevederile statute și regulamentare bisericești”.

În acest sens, prin pct. 1 al Hot. Sf. Sinod 8907/2012 s-a prevăzut ca „în cuprinsul fiecărei eparhii, să se înființeze, în apropierea reședințelor eparhiale sau în orașul de reședință a eparhiei, Casa Arhierească, destinată ierarhilor pensionari sau retrași din scaun”⁶³², la nivelul anului 2024 existând 54 de astfel de Case

la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/462d5453> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁶³¹ Vezi Hotărârea Sf. Sinod 8908/2012 privind necesitatea efectuării anuale a inventarului bunurilor reședinței chiriarhale, cu evidențierea distinctă a bunurilor deținute de chiriarh și de episcopul-vicar/arhiereul-vicar (publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 243-246).

⁶³² Vezi Hotărârea Sf. Sinod 8907/2012 privind obligativitatea înființării

arhierești (Hot. Sf. Sinod 1719/2024⁶³³). De asemenea, prin Hot. Sf. Sinod 10130/2022 s-a reglementat statutul ierarhilor și clericilor pensionari, însoțit de o fișă de atribuții și responsabilități disciplinare, accentuându-se în pct. 6 că episcopul respectiv „are îndatorirea de a respecta disciplina canonică arhierească”⁶³⁴, în care intră și prevederile referitoare la patrimoniul.

După cum se vede, legislația bisericească a arătat rigoare față de agoniseala episcopului mai ales în perioada în care e în scaun, pentru a nu-și folosi poziția pentru păgubirea Bisericii și a pentru respecta distincția dintre bunurile personale și patrimoniul acesteia. În vreme ce după ieșirea din scaun, în retragere la mănăstire sau la Casa Arhierească, cerința neagoniselii este lăsată ca o libertate ascetică personală, de vreme ce episcopul retras e lipsit de puterea de a obține câștiguri efective în temeiul funcției sale.

II.5.5. Votul ascultării episcopilor în raport cu demnitatea de păstor și conducător al Bisericii

Dacă votul castității și al neagoniselii sunt firești pentru un episcop și chiar sunt garanții ale slujirii lui ireproșabile, votul ascultării pare cel mai puțin corespunzător cu atribuțiile de păstor și conducător al Bisericii, cel puțin din perspectivă monahală.

Într-adevăr, votul ascultării pentru episcopul-monah nu se mai exercită în același fel în care monahul ascultă de „mai-marii în Hristos”⁶³⁵, cum a făgăduit la slujba călugăriei. Însă el se exercită ca ascultare față de învățătura dogmatică⁶³⁶, canonică și litur-

la fiecare centru eparhial, în apropierea reședințelor eparhiale sau în orașul de reședință, a *Căminului arhierești* destinate ierarhilor pensionați sau retrași din scaun, iar în protopopiate a *Căminului preoțesc* pentru preoții pensionari văduvi și fără copii (publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 247-249).

⁶³³ Hotărârea Sf. Sinod 1719/2024 privind situația Caselor arhierești și a Căminelor preoțești înființate la nivelul Patriarhiei Române a fost consultată în Arhiva Centrului Eparhial al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților.

⁶³⁴ Hotărârea Sf. Sinod 10130/2022 privind statutul clericilor și ierarhilor pensionari, cu fișe-anexe de atribuții, a fost consultată în Arhiva Centrului Eparhial al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților.

⁶³⁵ Este întrebarea din slujba schimei mici: „Vei păzi până la moarte ascultarea către mai-marele tău și către frații cei întru Hristos?” (*Molitfelnic...*, 2013, pp. 575).

⁶³⁶ Pentru fidelitatea episcopului față de învățătura dogmatică a Bisericii, pe calea declarației de la hirotonie, vezi un interesant studiu la: Pr. Sorin ȘELARU,

gică a Bisericii, ipopsifiul mărturisind înainte de hirotonie că „voi păstra și voi urma cu sfințenie... toate canoanele celor șapte sfinte Sinoade ecumenice și ale celor locale, învățăturile de Dumnezeu purtătorilor Părinți, tradițiile Sfintei Biserici Ortodoxe, Legile și Regulamentele Sfântului Sinod al Sfintei noastre Biserici Ortodoxe Române”⁶³⁷. Deși nu găsim votul ascultării episcopului consacrat explicit în tradiția canonică, îl citim în mod indirect oriunde vedem canoane care pedepsesc episcopul cu depunerea sau caterisirea în caz de abatere de la ordinea și învățătura Bisericii: Can. 30 Ap. (episcopul care ocupă biserici prin influența demnitarilor lumești)⁶³⁸, 45 Ap. (episcopul care se roagă cu ereticii)⁶³⁹, 12 Trulan (episcopul care continuă să conviețuiască cu soția sa)⁶⁴⁰, 19 VII (episcopul care primește bani pentru hirotonirea preoților)⁶⁴¹ etc.

Așadar, față de ascultarea monahală, relativ mai simplă, raportată la în primul rând la persoana starețului, duhovnicului

„Mărturisirea de credință a celui ales pentru treapta episcopatului: coordonate istorico-dogmatice”, în: *Studii Teologice*, XIII, 2017, 2, aprilie-iunie, pp. 19-68.

⁶³⁷ *Arhieraticon* adică rânduiala slujbelor săvârșite cu arhiereu, tipărit cu aprobarea Sf. Sinod și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte TEOCTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, pp. 93-94.

⁶³⁸ Can. 30 Ap.: „Dacă vreun episcop, folosindu-se de demnitari lumești, s-ar face prin aceștia posesor al unei biserici, să fie caterisiți și să fie afurisiți și el, și toți cei care-i sunt părtași” (Vezi pentru concordanță: Can. 2 IV; 3, 5 VII; 12, 13 Laod.).

⁶³⁹ Can. 45 Ap.: „Episcopul, preotul sau diaconul care s-a rugat numai împreună cu ereticii să fie afurisit, iar dacă le-a permis acestora să săvârșească ceva precum unor clerici, să fie caterisit” (Vezi pentru concordanță: Can. 10, 46, 65 Ap.; 2, 4 III; 6, 9, 32-34, 37 Laod., 9 Tim.).

⁶⁴⁰ Can. 12 Trulan: „A ajuns și această problemă la cunoștința noastră, că și în Africa, și în Libia, și în alte locuri, preaiubitorii de Dumnezeu întâistătători care sunt acolo nu renunță ca, după hirotonia săvârșită asupra lor, să trăiască împreună cu propriile lor soții, înfățișându-se ca poticnire și tulburare pentru oameni... Iar dacă cineva va fi descoperit făcând un asemenea lucru, să fie caterisit” (Vezi pentru concordanță: Can. 5 Ap.; 30, 48 Trulan; 4 Gangra; 3, 4, 25 Cart.).

⁶⁴¹ Can. 19 VII: „Întinarea iubirii de arginți a fost răspândită atât de mult între conducătorii bisericilor, încât și unii dintre așa numiții bărbați cucernici, cat și unele dintre femei, uitând porunca Domnului, au fost amăgiți să săvârșească primirea celor ce se apropie de tagma preoțească și de viața monahală pentru bani... Astfel, dacă cineva este descoperit că face acest lucru, dacă este episcop sau egumen, sau unul din preoțime, fie să înceteze, fie să fie caterisit” (Vezi pentru concordanță: Can. 29 Ap.; 2 IV; 22, 23 Trulan; 90 Vasile; Ghenadie; Tarasie).

și mai-marelui în mănăstire, ascultarea episcopului este mai grea, întrucât cere discernământul și conștiința de a urma întreaga predanie a Bisericii. Ea este o ascultare de ființa Bisericii, exprimată prin fidelitatea față de învățătura ei. Această ascultare multiplă – dogmatică, patristică, liturgică și canonică – se exercită, în temeiul principiului ierarhic-sinodal⁶⁴², în cadrul sinodalității Bisericii, iposifismul mărturisind iarăși că „făgăduiesc încă supunere, ascultare și respect Sfântului Sinod al Sfintei noastre Biserici Ortodoxe Române, căreia închin toată viața mea”⁶⁴³. Aici ne amintim, de altfel, că prima atribuție a Sf. Sinod este aceea că „păstrează unitatea dogmatică, liturgică și canonică, statutară și regulamentară în Biserica Ortodoxă Română” (art. 14-1 din *Statutul Bisericii*). De aceea, „în eparhia sa, Chiriarhul își exercită întreaga slujire în comuniune cu Sfântul Sinod” (art. 86-1 din *Statutul Bisericii*). Principiul autonomiei eparhiale este amendat, totodată, cu principiul primatului, al întâietății pe care episcopul o acordă mitropolitului în mitropolia sa, respectiv patriarhului la nivel de patriarhie, în temeiul Can. 34 Ap.: „episcopii fiecărui neam trebuie să-l cunoască pe cel dintâi dintre ei și să-l considere drept căpetenie și să nu facă nicidecum ceva deosebit fără voința aceluia... dar nici acela să nu facă ceva fără voința tuturor”⁶⁴⁴.

Din punct de vedere disciplinar, pentru orice abateri de natură dogmatică, liturgică, morală, canonică sau administrativă, episcopul este supus jurisdicției Consistoriilor Arhieresti Prim și Ultim (art. 9, alin. 4, lit. a-b din *Statutul Bisericii*⁶⁴⁵), precum și dispozițiilor *Regulamentului autorităților canonice și disciplinare și ale instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române* (2015). Acesta din urmă, amendat de Hot. Sf. Sinod 7661/2017, prin introducerea alin. 2 la

⁶⁴² Vezi reflecțiile pr. Patriciu VLAICU despre dimensiunile principiului ierarhic-sinodal, prin care „Biserica are în mijlocul ei presbiteriumul, adică episcopii, preoții și diaconii”, această ierarhie manifestându-se, la rândul ei, în sinodalitate, căci „în sinod, episcopul nu se află în nume propriu, ci poartă cu el întreaga comunitate ce îi este încredințată” (Pr. P. VLAICU, *Canon și libertate...*, pp. 57-58).

⁶⁴³ *Arhieraticon...*, p. 94.

⁶⁴⁴ Vezi pentru concordanță: Can. 6, 7 I; 2 II; 8 III; 18 IV; 36, 39 Trulan, 9 Ant.; 39 Cart.

⁶⁴⁵ Art. 9 (4) din *Statutul Bisericii*: „Organismele centrale de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române sunt: a) Consistoriul Arhieresc Prim, ca instanță de judecare în fond a cauzelor ierarhilor, b) Consistoriul Arhieresc Ultim, ca instanță de judecare în apel a cauzelor ierarhilor”.

art. 4, stabilește că ierarhilor li se pot aplica următoarele sancțiuni: a) dojană sinodală verbală sau scrisă; b-c) oprirea sau suspendarea de la slujirea liturgică; d) trimiterea la mănăstire pentru pocăință și îndreptare; e) depunerea din slujirea arhierescă; f) caterisirea (pierderea arhieriei și revenirea la starea de monah); g) excluderea din monahism; h) excomunicarea (excluderea din Biserica Ortodoxă)⁶⁴⁶. Desigur că ultima sancțiune propriu-zisă pentru un episcop este caterisirea, care duce la pierderea demnității de episcop și la revenirea la haina „anterioară”, de monah. În vreme ce excluderea din monahism și excomunicarea sunt sancțiuni succesive ce se aplică monahului, respectiv mireanului, adică în ordinea inversă a treptelor bisericești, până la scoaterea definitivă din comuniunea Bisericii.

În sfârșit, pe linie duhovnicească, episcopul are un părinte duhovnicesc, un duhovnic, de care este chemat să asculte la Taina Spovedaniei și a îndrumării duhovnicești. Prin aceasta, i se aduce aminte că el rămâne un fiu al Bisericii care a îmbrăcat haina de păstor și că fidelitatea față de învățătura Bisericii precum și față de morala creștină rămâne îndatorirea lui de căpetenie. Episcopul, în fapt, își exprimă calitatea de fiu al Bisericii tocmai prin calitatea de fiu duhovnicesc pe care o asumă față de îndrumătorul său duhovnicesc, care îi citește rugăciunea de dezlegare a păcatelor: „Domnul și Dumnezeu nostru Iisus Hristos, cu harul și cu îndurările iubirii Sale de oameni, să-ți ierte ție, *fiule* (N), toate păcatele. Iar eu, nevrednicul preot și duhovnic, cu puterea ce-mi este dată, te dezleg de toate păcatele tale, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Amin”⁶⁴⁷. Deși preotul duhovnic este un fiu al eparhiei supus canonic episcopului, iată că, în alt plan, episcopul se face „fiu” al îndrumătorului duhovnicesc. El își însușește filiația față de Biserica-mamă prin care i se dă iertarea păcatelor în Taina Pocăinței, ca oricărui creștin botezat în Biserică. Altfel spus, episcopul, chiar dacă acordă harisma duhovniciei prin hirotesia în duhovnic, se supune el însuși acestui har de călăuzire al Bisericii prin preoții și ieromonahii săvârșitori ai Tainei Spovedaniei. Căci un episcop care ar refuza Spovedania refuză, totodată, filiația duhovnicească față de Biserica sa.

⁶⁴⁶ Hot. Sf. Sinod 7661/2017 privind procedura de judecare a ierarhilor a fost publicată în revista *Biserica Ortodoxă Română*, VIII, 2017, 4, pp. 373-402; pedepsele aplicabile arhieriei sunt la p. 390.

⁶⁴⁷ Vezi rugăciunea de dezlegare de la Taina Spovedaniei (*Molitfelnic...*, 2013, p. 75).

Așadar, își mai trăiește episcopul-monah votul ascultării asumat la slujba tunderii în monahism drept răspuns la întrebarea egumenului: „Vei păzi până la moarte ascultarea către mai-marele tău și către frații cei întru Hristos”?⁶⁴⁸ Observând că ascultarea episcopului se transfigurează într-un plan eclezial mai deplin, în fidelitatea față de învățătura Bisericii și în ascultarea și împreună-lucrare cu Sf. Sinod, considerăm că votul ascultării monahale este punctul de plecare pentru votul ascultării de întreaga Biserică, ce devine „mănăstirea” și „obștea” episcopului. Căci așa cum el însuși este conducătorul canonic al mănăstirilor din eparhia sa (art. 78-1 din *Statutul Bisericii*), la rândul lui este supus structurii canonice sinodale a Bisericii. De aceea, poruncile lui către preoți, protopopi, stareți, monahi și toți ceilalți creștini izvorăsc din propria făgăduință a ascultării de Biserică și de ordinea ei, de vreme ce și el stă pe scaunul eparhiei sale „din încredințarea” întregii Biserici.

Arhieria este, în plan eclezial, o slujire, o încredințare a unei misiuni, în temeiul evanghelic („care este mai mare între voi să fie slujitorul vostru” – Mat. 23, 11), deși în plan strict canonic poate fi înțeleasă ca stăpânire. Astfel înțelegem că episcopul este acel monah căruia i s-a dat ascultarea să poruncească, să conducă, ascultare care-i poate fi luată, în caz de nevrednicie, prin caterisire. Și, precum reflectam la natura decăderii episcopilor, un episcop-monah caterisit este, în această perspectivă, un monah care nu și-a ascultat bine Biserica și care este dezbrăcat de haina de păstor pe care a luat-o deasupra hainei smerite de monah. De aceea, deși demnitatea de episcop covârșește și are întâietate față de chemarea de monah, și, privită în jos, are caracterul firesc al stăpânirii canonice, în sus, are caracterul ascultării de Biserică, de asemenea canonică. Iar un episcop privit în afara votului ascultării ecleziale nu poate fi decât un episcop schismatic, care nu mai stă pe scaunul lui „din încredințarea” Bisericii.

În concluzie, dacă nu separăm știința dreptului canonic de ecleziologie, și dacă Biserica nu este numai o ierarhie de autoritate ci și o chemare la slujire, atunci constatăm că episcopul stă în ambele planuri, atât ca păstor și conducător al Bisericii, cât și ca slujitor și ascultător al ei. Și dacă haina de monah rămâne pe dinăuntru, ca chemare interioară la viața ascetică a Bisericii și nu

⁶⁴⁸ Întrebarea din slujba schimei mici (*Molitfelnic...*, 2013, p. 575).

este incompatibilă cu demnitatea de păstor, cu atât mai puțin votul ascultării apare ca incompatibil cu arhieria, când este privit în relație, de această dată, cu întreaga Biserică.

II.5.6. Problema incompatibilității între arhierie și starea monahală în perspectiva Can. 2 Sofia (879-880)

O ultimă chestiune care cere lămurire este relativa incompatibilitate între demnitatea de episcop și starea monahală supusă ascultării și pocăinței, pe care unii autori⁶⁴⁹ o semnalează în temeiul Can. 2 Sofia, emis la Sinodul din anul 879-880. Astfel, Canonul a hotărât în privința acestor păstori: „dacă un episcop sau oricine altcineva din demnitatea arhierescă ar dori să se coboare la viața monahală și să împlinească treapta pocăinței, acela să nu mai aibă pretenții asupra demnității arhieresti. Căci legămintele monahilor conțin promisiunea ascultării și a uceniciei, iar nu pe cea a învățării și a înainte-șederii, fiindcă făgăduiesc nu să păstorească pe alții, ci să fie păstoriți... Iar dacă cineva ar îndrăzni să facă aceasta... acela, fiindcă el însuși s-a lipsit de treapta arhierescă, să nu se mai întoarcă nicidecum la demnitatea de dinainte, pe care a refuzat-o prin faptele sale”⁶⁵⁰.

Acest canon riscă să fie înțeles în cheie greșită, anume că episcopii nu mai au legătură cu cinul monahal, sau chiar că episcopii n-ar mai trebui aleși dintre monahi, în pofida tradiției canonice milenare a Bisericii în acest sens. N. Milaș arată, însă, că dispoziția Can. 2 Sofia a fost dată în contextul în care, la sfârșitul sec. IX, unii dintre episcopi încă se mai alegeau „din viața lumească sau dintre virgini”⁶⁵¹. Practica e atestată de Can. 17 I-II, dat la anul 861, care stabilea ca „niciunul dintre *laici* sau dintre *monahi* să nu fie ridicat dintr-o dată la înălțimea episcopatului”⁶⁵². Obiceiul acesta a păstrat reminiscențe până în vremea Sf. Simeon al Tesalonicului (†1429)⁶⁵³, fiind menționat chiar de Mărturisirea de credință a lui Mitrofan Critopulos (1625), ca practică alternativă la selectarea ierarhilor din

⁶⁴⁹ Vezi în acest sens, R. PERȘA, „Misiunea și implicarea laicilor și monahilor...”, pp. 296-297.

⁶⁵⁰ Canon fără concordanță.

⁶⁵¹ N. MILAȘ, *Canoanele...*, II-1, pp. 329-330.

⁶⁵² Vezi pentru concordanță: Can. 80 Ap., 2 I, 3 Laod., 12 Neoez., 10 Sard., 4 Chiril.

⁶⁵³ Vezi în acest sens comentariul lui N. MILAȘ la Can. 12 Trulan (N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, pp. 349-350).

rândul monahilor: „episcopii se aleg totdeauna sau din cinul călugăresc, sau dintre virgini, sau apoi dintre abstinenți”⁶⁵⁴.

Problema, așadar, putea veni de la mirenii celibatari care, după ce intrau în arhierie, din dorul de viață monahală, lepădau arhieria și luau tunderea, cu voturile monahale și schimbarea numelui, ceea ce echivala cu o auto-caterisire din slujirea de arhieriu, condamnată de Biserică. Pe de altă parte, criza putea fi generată și de monahii cu schima mică care, după ce luau arhieria, o părăseau din râvna pentru schima mare (μέγα σχήμα), care presupunea o nouă tundere, schimbarea numelui și implicit lepădarea de demnitatea de episcop. De aceea canonistul Balsamon consideră că regula Can. 2 Sofia nu privea pe episcopii proveniți dintre monahi, pur și simplu, deoarece majoritatea păstorilor erau aleși astfel, ci pe episcopii-monahi care au primit schima mare, în special după acordarea arhieriei, care trebuie să înceteze cu totul de a mai fi episcopi⁶⁵⁵.

Miza Can. 2 Sofia, așadar, nu era constituită din episcopii-monahi ce-și duceau arhieria firesc, și care, eventual, se retrăgeau la mănăstire din motive de boală și bătrânețe, însă fără să lepede demnitatea episcopală și fără să îmbrace schima mare. Ci se pare că atenția Sinodului se îndrepta către mirenii care urcau la demnitatea episcopală (cf. Can. 17 I-II), fără să fi trecut în prealabil prin monahism. În acest sens, un Sinod ținut în anul 1389 sub patriarhul Antonie al IV-lea al Constantinopolului (același care condamnă, de altfel, împărțirea schimei în „mică” și „mare”⁶⁵⁶) a stabilit ca episcopii proveniți dintre mirenii celibatari care, ulterior arhieriei, intră în monahism, să înceteze slujirea episcopală. În același timp, episcopii proveniți dintre monahi „își vor exercita liber atribuțiile respective deoarece hirotonia în arhieriu are o autoritate superioară tunderii în monahism”⁶⁵⁷. Așadar, în concepția Sinodului constantinopolitan, haina și slujirea de arhieriu nu era incompatibilă cu haina de monah, ci era o demnitate a Bisericii care se îmbrăca peste haina ascetică a monahului, cum am remarcat.

⁶⁵⁴ N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, p. 350.

⁶⁵⁵ Vezi opinia lui Balsamon citată de N. MILAȘ (N. MILAȘ, *Canoanele...*, II-1, pp. 330-331); în același sens, al referinței Can. 2 Sofia doar la monahii cu schima mare, opinează R. PERȘA (v. R. PERȘA, „Misiunea și implicarea laicilor și monahilor...”, pp. 296-297).

⁶⁵⁶ P. RAFFIN, *Les rituels orientaux...*, p. 33.

⁶⁵⁷ Vezi rezumatul editorului la decizia sinodală din 1389 (*Nomocanonul Sfântului Petru Movilă «1629»...*, p. 164).

Din punctul de vedere al Cap. 90 din Nomocanonul aflat în posesia lui Petru Movilă (1629), problema o reprezentau episcopii care își schimbă starea în Biserică: „Arhiereul, dacă *va schimba chipul*, adică va deveni schimnic, să nu mai săvârșească cele sfinte ca mai înainte și nici pe cele preoțești, potrivit can. 29 stihul E de la Matei [Vlastares]”⁶⁵⁸. Preotul Mihai Colotelo, care a elaborat în anii 1961-1964, sub îndrumarea profesorului Liviu Stan, teza de doctorat intitulată „Pravila lui Petru Movilă și Pravila de la Govora (studiu comparativ)”, și care a cercetat îndeaproape Nomocanonul de la 1629, a observat că trimiterea la Vlastares se întemeiază tot pe conținutul Can. 2 Sofia. El consideră că Sinodul constantinopolitan „a avut în vedere în acest caz pe episcopii proveniți din rândul mirenilor, fără a avea în mod prealabil tunderea în monahism”⁶⁵⁹.

Astfel, ca să citim corect intenția Can. 2 Sofia, observăm că el se putea referi la două categorii de episcopi: fie la cei proveniți dintre mireni celibatari care lepădau arhieria pentru a lua schima monahală (mică, în acest caz); fie la cei proveniți dintre monahii cu schima mică ce renunțau la statutul arhieresc pentru a lua schima mare, în ambele cazuri gestul echivalând cu auto-depunerea din treapta de episcop. Canonul constată deci, că cei ce se auto-depun din episcopie sunt depuși definitiv și de Biserică, în același fel în care Can. 80 Trulan afurisește pe clericii și laicii care lipsesc 3 duminici de la Biserică, oprindu-se pe ei înșiși de la Împărtășanie⁶⁶⁰. Can. 2 Sofia nu vizează, deci, pe episcopii proveniți dintre monahii cu schima mică, care formau de altfel majoritatea, și care se retrăgeau pe cale naturală (din motive de boală, bătrânețe, incapacitate de păstorire etc.) în sânul obștii unei mănăstiri. Aceștia își păstrau demnitatea de arhiereu, în felul care aleg să o facă și episcopii în Biserica noastră astăzi.

În acest sens, art. 111 din *Statutul Bisericii Ortodoxe Române* din 1925 stabilea că „episcopii și arhieriei retrași sau demisionați

⁶⁵⁸ *Nomocanonul Sfântului Petru Movilă (1629)*..., pp. 163-164.

⁶⁵⁹ Vezi opinia lui M. COLOTELO în comentariul la canonul citat (*Nomocanonul Sfântului Petru Movilă «1629»*..., p. 163).

⁶⁶⁰ Can. 80 Trulan: „Dacă un episcop, preot, diacon sau cineva dintre cei înregistrați în cler, sau un laic nu ar avea vreo necesitate gravă sau vreo chestiune dificilă, încât să lipsească de la biserica lui pentru mai mult timp, ci, petrecând în oraș, nu ar merge trei duminici, în trei săptămâni [la biserică], dacă va fi cleric, să fie caterisit, iar dacă va fi laic, să fie exclus de la comuniune” (Vezi pentru concordanță: Can. 11 Sard.).

sunt obligați a locui în mănăstirea de la care au metania sau în altă mănăstire desemnată de Sfântul Sinod”⁶⁶¹. Iar art. 36 din *Regulamentul Monahal* recunoaște că episcopul retras în obștea mănăstirii păstrează toată demnitatea arhierescă: „Dacă în vreo mănăstire s-ar afla vreun arhieru retras sau pensionar, el poate fi numit stareț direct de Chiriarch. În cazul că arhierul respectiv nu este stareț, conducătorul mănăstirii și soborul trebuie să-i dea toată cinstea cuvenită demnității arhieresti și să-i asigure toate înlesnirile traiului”. Desigur, episcopii retrași astăzi nu sunt obligați să locuiască în mănăstire, pentru ei fiind înființate Case Arhieresti în apropierea reședințelor eparhiale prin Hot. Sf. Sinod 8907/2012⁶⁶². Însă și în aceste așezăminte ei păstrează cinstea de arhieru și continuă să slujească cu binecuvântarea episcopului eparhiot, conform art. 2-4 din fișa de atribuții a ierarhului pensionar, anexă la Hot. Sf. Sinod 10130/2022⁶⁶³.

Este nevoie să observăm, totuși, intenția Can. 2 Sofia, în felul în care este formulat: „Deși până acum unii dintre arhierii care se coborau în schima monahilor... dacă un episcop... ar dori să se coboare la viața monahală și să împlinească treapta pocăinței... niciunul dintre cei rânduiți păstori... să nu se coboare pe sine însuși...”. Canonul este interesat, în principal, de un singur sens, anume de relația postumă a episcopului cu schima monahală, nu de relația antumă a monahului care n-a fost niciodată episcop cu

⁶⁶¹ Statutul din 1925 a fost publicat în MO 97 din 6 mai 1925.

⁶⁶² Reamintim Hotărârea Sf. Sinod 8907/2012 privind obligativitatea înființării la fiecare centru eparhial, în apropierea reședințelor eparhiale sau în orașul de reședință, a *Căminului preoțesc* pentru preoții pensionari văduvi și fără copii (publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 247-249); vezi și Hot. Sf. Sinod 501/2023 și 1719/2024 privind situația actuală a Caselor arhieresti și a Căminelor preoțești înființate la nivelul Patriarhiei Române.

⁶⁶³ Vezi art. 2-4 din fișa de atribuții a ierarhului pensionar, anexată la Hot. Sf. Sinod 10130/2022 privind statutul clericilor și ierarhilor pensionari (consultată în Arhiva Centrului Eparhial al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților): „2. Înaltpreasfințitul / Preasfințitul Părinte... are reședința în localitatea..., (Arhi) Episcopia..., și cu acordul Chiriarhului, poate sluji în biserica... din localitatea... județul... 3. Înaltpreasfințitul / Preasfințitul Părinte... este ierarh pensionar al Bisericii Ortodoxe Române, fiind sub ascultarea canonică a Sfântului Sinod. 4. Raportul între ierarhul pensionat și Sfântul Sinod este unul de slujire și misiune liber asumată, conform mărturisirii (declarației) solemne publice rostite și semnate înaintea hirotoniei arhieresti”.

treapta arhierescă. Căci e greu de crezut că Sinodul de la Sf. Sofia avea ceva de reproșat monahilor care veneau „din treapta pocăinței” la treapta arhieriei, știindu-se că tocmai pentru virtuțile ascectice ale lor, episcopii se alegeau din cei din treapta pocăinței.

Mai mult, Biserica nu avea nimic împotriva episcopilor selecțai dintre asceți, fiind conștientă de harisma duhovnicească a acestora. Ținând cont că timp de multe secole monahismul a fost unul orientat spre viața de pustie, care a și generat ambiguitatea în sânul schimei (mică sau mare), practică încă ezitantă la momentul Sinodului din 879-880, nu avem motive să credem că Biserica ar fi exclus monahii asceți, de orice categorie, de la treapta arhierescă. Opoziția pe care Sf. Teodor Studitul (†826) a făcut-o schimei mari în centrul din Constantinopol a făcut ca această divizare să nu fie adoptată în acest spațiu decât mai târziu, iar Sinodul de la Sfânta Sofia nu vorbește decât generic despre „schima monahală”, așadar el nu viza schimonahii în mod special, ci mai ales mirenii tentați de schimă după luarea arhieriei. Esențial pentru Can. 2 Sofia era, deci, ca episcopii să nu lepede arhieria după luarea ei, nu să oprească numaidecât monahii aflați într-o nevoie mai aspră (cu schimă mică sau mare) să devină episcopi. Căci, precum am constatat, nu exista o incompatibilitate fundamentală între viața ascectică, oricât de aspră, și luarea ulterioară a arhieriei.

Astfel, nu putem să considerăm că monahul cu schima mică ce făgăduiește să petreacă „în mănăstire și în nevoie până la cea din urmă suflare”⁶⁶⁴ își trădează vocația venind la arhierie, precum nici schimonahul care părăsește viața singuratică pentru a răspunde chemării Bisericii. Acest raționalism este rodul unei înțelegeri inversate a spiritului Can. 2 Sofia, de unde prejudecata că arhieria este incompatibilă cu viața ascetică anterioară în general, mai ales în forma schimei mari. Dar aici se vede inconsecvența acestui argument, căci între schima mică și cea mare nu e decât o diferență de grad de nevoie, voturile asumate fiind aceleași, iar monahul cu schima „mică” trăind același Botez înnoit și aceeași nuntă cu Hristos în temeiul harului tunderii, adică al Botezului, identic pentru ambele rânduieli.

Dacă monahul cu schima mică, trăitor în obște, nu își trădează vocația, ci răspunde din ascultare chemării Bisericii care are nevoie de el pentru slujirea de păstor, atunci după același principiu

⁶⁶⁴ Întrebare din slujba tunderii în schima mică (*Molitfelnic...*, 2013, p. 575).

înțelegem să evaluăm gestul schimonahului care-și sacrifică dorul de viață singuratică pentru a răspunde chemării Bisericii și care ia din ascultare crucea păstoririi. Nu putem considera că schimonahul are ca impediment la arhierie obligația la viață singuratică, în vreme ce monahul de obște nu o are, căci ambii au în comun „viața ascetică” (Molitifelnicul din 1896) și făgăduința statorniciei, fie în obște, fie la pustie. Această statornicie este trăită ca parte a votului ascultării față de stareț, dar prin stareț, față de episcop și de Biserică: „Vei păzi până la moarte ascultarea către mai-marele tău și către frații cei întru Hristos”?⁶⁶⁵ Căci virtutea ascezei, a isihiei, fie cultivată în obște, fie la pustie, nu este o valoare în sine dacă nu este cultivată prin ascultare de Biserică, ce hotărăște când are nevoie de virtuțile monahului pentru formarea viitorului păstor.

Acesta înțelegere adecvată a faptului că monahismul în sine este o slujire a Bisericii, care răspunde la chemarea ei, o avem în exemplul Sf. Pahomie de la Gledin (†1724), sihastru în muntele Chiriacu, urcat pentru virtuțile lui la păstoria Episcopiei Romanului între anii 1704-1714⁶⁶⁶. El putea să refuze, desigur, dacă ar fi considerat că slujirea de episcop l-ar fi înstrăinat de la practica virtuților monahale. Însă fost primit la scaunul arhieresc și a venit el însuși cu credința că poate să-și continue viața interioară îmbrăcat în haina de episcop și că viața ascetică nu este incompatibilă cu arhieria.

Desigur că în contextul pastoral-canonice de astăzi, în care majoritatea monahilor din Biserica Ortodoxă Română viețuiesc în obște, având schima mică, este recomandat ca Biserica să-și aleagă arhieriei în primul rând dintre aceștia, pentru a proteja, pe de altă parte, caracterul isihast și retras al vieții schimonahilor. Dar aceasta nu înseamnă că selectarea episcopilor dintre schimonahi, în caz de necesitate sau de diminuare a numărului monahilor în general, ar fi necanonică, sau că schimonahii și-ar călca votul statorniciei dacă l-ar exercita ca ascultare de chemarea Bisericii, în cazuri

⁶⁶⁵ Făgăduința ascultării din cadrul slujbei schimei mici (*Molitifelnic...*, 2013, p. 575), identică de altfel în rânduiala schimei mari.

⁶⁶⁶ Pentru biografia acestui ierarh, vezi Constantin VOICESCU, „Viața și activitatea Episcopului Pahomie al Romanului”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XC, 1972, nr. 5-6, mai-iun., pp. 596-611; pentru tomosul sinodal de canonizare, vezi Gheorghe VASILESCU, „Proclamarea canonizării Sfântului Ierarh Pahomie de la Gledin (14 aprilie 2007)”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, 2007, 1-6, ian.-iun., pp. 288-297.

binecuvântate. Acrivia canonică nu trebuie să ne ducă la a nega posibilitatea, prin economie în forma pogorământului, a unor astfel de practici în Biserica noastră, în eventualitatea schimbării cadru-lui pastoral-canonic.

De aceea, constatarea esențială a Can. 2 Sofia funcționează, în principal, în sensul că episcopul trebuie să refuze starea ulterioară monahală (schimă mică sau mare prin lepădarea arhieriei), nu în sensul că monahul (fie în schimă mică sau mare) care n-a fost anterior episcop trebuie să refuze de principiu primirea arhieriei. Altminteri, în logica aceasta, desființăm însăși tradiția milenară a formării episcopilor din rândul monahilor. Scopul primordial al Canonului a fost oprirea fenomenului lepădării arhieriei sau auto-depunerii episcopale pentru luarea schimei (mică sau mare), iar un schimonah, având schima mare în prealabil la hirotonia în episcop, nu mai prezenta niciun pericol din acest punct de vedere.

Cum evaluăm, totuși, cazurile monahilor ajunși episcopi care renunțau apoi la demnitatea episcopală pentru primirea schimei mari? Căci în spațiul românesc exemplele sunt relativ frecvente, și ele arată, pe de o parte, că spiritul Can. 2 Sofia nu a fost receptat ca atare în acest teritoriu, deși conținutul lui a fost preluat formal de Glava 55 din *Îndreptarea Legii* (1652): „Canonul al doilea al soborului din biserica lui Dumnezeu, Sofia, grăiește: care arhieriu se va schimnici iese din părințescul și învățăto-reasca rânduială și merge în rândul fiului și al ucenicului, și mai mult nu oblăduiește, nici în scaun șade, nici păstorește, numai ce-l păstoresc alții pe dânsul; căci s-au făcut tatăl fiu și dascăl ucenic și stăpânul slugă”⁶⁶⁷. Pe de altă parte, înțelegem că monahii ajunși episcopi – cel puțin în ethosul românesc – își priveau arhieria ca o slujire primită de la Biserică, pe care apoi, considerând că s-au achitat de ea, o înapoiau Bisericii pentru a se rean-gaja în viața ascetică în mod mai profund, pe calea schimei mari.

În sensul acesta, Glava 67, Zac. 12 din *Cartea românească de învățătură* (1646), preluată identic de Glava 124, Zac. 12 din *Îndreptarea legii* (1652)⁶⁶⁸, găsește o justificare monahilor care-și schimbă chipul mic cu chipul mare, care este posibil să fi fost luată ca principiu de arhieriei schimniciți: „Cela ce-și va lăsa cinul său și să va apuca de alt cin mai cu nevoie și mai cu grea petrecere, nu

⁶⁶⁷ *Îndreptarea Legii* (1652)..., pp. 105-106.

⁶⁶⁸ *Îndreptarea Legii* (1652)..., p. 148.

să va chema că hiclenește mănăstirea și biserica, cum s-ar zice când să va face călugărul schimnic sau sihastru în pustii”⁶⁶⁹.

Nu spunem că gesturile acestea sunt canonice, cel puțin din perspectiva rigorii Sinodului de la 879-880, ci că ethosul monahal românesc a avut altă relație cu haina arhierască decât ne-am aștepta, bazată pe o regândire a rolurilor în Biserică din punct de vedere al ecleziologiei, care era una proprie și particulară. De aceea, găsim că obiceiul sau *uzul particular de drept bisericesc (canonic)*⁶⁷⁰, adică practicile canonice ale fiecărei națiuni, și ele, la rândul lor, izvoare de drept canonic, capătă uneori mai multă putere normativă decât tradiția canonică generală a mileniului I. Aceasta, chiar dacă nu e contestată *in corpore*, este amendată în punctele care corespund modelului politico-social după care funcționează Biserica în acel stat.

Din alt punct de vedere, luarea schimei mari după retragerea din scaunul de arhieru nu avea rost decât dacă episcopii monahi, în rigoarea lor, considerau că schima mică are un caracter nedeșăvârșit și că nu le este de ajuns în raport cu „marele chip îngereșc”⁶⁷¹. Căci numai slujba schimei mari conține referințe explicite la tundere ca al doilea Botez și nuntă cu Hristos, după cum am precizat. Această dihotomie care funcționa în mentalul colectiv românesc se explică, desigur, prin împărțirea nejustificată a schimei în „mică” și „mare”, criticată de marii părinți ai Bisericii: Sf. Teodor Studitul, Sf. Grigorie Palama, Sf. Simeon al Tesalonicului. Ea genera o diferență fundamentală de grad între aceste trepte, cel puțin la nivel de percepție subiectivă, după cum a explicat Pierre Raffin: „rasoforul e numit monah nedeșăvârșit, cel cu schima mică e numit monah în curs de desăvârșire, cel cu schima mare e numit monahul desăvârșit”⁶⁷².

⁶⁶⁹ *Carte românească de învățătură (1646)*, ediție critică, coord. Andrei RĂDULESCU, Ed. Academiei Republicii Populare Române, București, 1961, p. 179.

⁶⁷⁰ Uzul de drept bisericesc este considerat unul din izvoarele fundamentale de drept bisericesc ale Bisericilor locale, alături de legislația bisericească proprie, legislația de stat și acordurile dintre Biserică și Stat: „Uzul particular de Drept bisericesc se formează în legătură cu obiceiurile religioase ceremoniale sau cu anumite practici religioase, cu obiceiurile juridice sau naționale și în general cu stările sociale în care trăiesc credincioșii” (Arhid. I.N. FLOCA, *Drept canonic ortodox...*, I, pp. 89-90).

⁶⁷¹ Chipul monahal arătat de înger lui Pahomie cel Mare (v. *Rânduielele vieții monahale...*, p. 11).

⁶⁷² P. RAFFIN, *Les rituels orientaux...*, p. 32 (v. și nota 1 din subsolul paginii).

Însă monahul cu schima „mică”, care din perspectiva economiei era satisfăcut de voturile depuse și își trăia viața ascetică ca al doilea Botez, indiferent de lipsurile referințelor baptismale din slujba schimei mici, nu simțea nevoia să adauge ceva la statutul său. În consecință, nu avea motiv să lepede demnitatea de arhieru după retragerea din scaun, pentru îmbrăcarea schimei „mari”. Cei mai mulți episcopi români au murit în scaunul lor sau în retragere la mănăstire fără să avem informații ca ar fi luat schima mare, sau că și-ar fi schimbat numele. Astfel, ei nu au privit haina de arhieru ca pe o slujire temporară care trebuia înapoiată Bisericii și care nu putea fi purtată cu cinste peste haina ascetică monahală.

Însă tocmai pentru acest motiv merită să amintim pe episcopii care nu și-au păstrat haina arhierască, din acrivie față de modelul ideal al schimei mari, așa cum funcționa acest concept în mentalul colectiv.

Un caz timpuriu este cel al lui Antim Critopulos, Mitropolitul Ungrovlahiei (1381-1402), grec de origine, care, lovit de o boală grea și crezând că i se apropie moartea, a îmbrăcat schima mare la 1388-1389, luând numele Timotei, dar apoi însănătoșindu-se, a revenit în scaun ca arhieru⁶⁷³. Observăm aici tocmai inconsecvența sancționată de Can. 2 Sofia, care accepta, la limită, până și practica lepădării arhieriei pentru schimă, sau mai bine zis o constata cu asumarea consecințelor de rigoare, dar în niciun caz nu accepta revenirea în arhierie după „coborârea” în schima monahală.

În Moldova avem exemplele mai multor ierarhi: Sf. Leontie de Rădăuți (sec. XIV-XV), identificat cu călugărul Lavrentie, întemeietorul schitului Lavra în apropiere de Putna, care a fost episcop de Rădăuți la începutul sec. XV, iar după ieșirea din scaun a luat schima monahală cu numele Leontie⁶⁷⁴; mitropolitul Teoctist al II-lea (1518-1528), călugăr cu metania din Neamț, care înainte de moarte a îmbrăcat schima mare cu numele de Teodor⁶⁷⁵; episcopul Eustatie de Roman (1575-1580), retras la Putna, mănăstirea

⁶⁷³ Pr. Nicolae ȘERBĂNESCU, „Mitropoliții Ungrovlahiei”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVII, 1959, 7-10, pp. 736-740.

⁶⁷⁴ Pr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 2004, p. 340; vol. III, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 2008, p. 501 (pentru listele cronologice ale episcopilor de Rădăuți).

⁶⁷⁵ Pr. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, ed. a III-a, Ed. Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 655-656.

sa de metanie, unde a trăit în schimnicie cu numele de Ieremia⁶⁷⁶.

Un alt ierarh muntean este episcopul Ștefan al Râmnicului (1673-1693), care a îmbrăcat marea schimă monahală sub numele de „Sava arhieroschimonahul”⁶⁷⁷, și el inconsecvent față de spiritul Can. 2 Sofia, căci căuta să păstreze cinstea de arhieru în titulatura sa, deși își asumase schima mare și renunțarea la orice demnități lumești sau bisericești.

În sfârșit, un caz notoriu este cel al Sf. Mitropolit Iacob Putneanul al Moldovei (1750-1760), călugăr cu metania din Putna, care, cu câteva zile înainte de moarte, în 1778, a primit schima mare și numele de Eftimie⁶⁷⁸. Gestului lui îi găsim explicația și după felul demn în care s-a retras din scaun în 1760, refuzând să cedeze presiunilor politice de la curtea domnească pentru a dezlega blestemul arhieresc pus de înaintașii lui pe văcărit. Astfel, el s-a considerat dezlegat de cinstea arhierescă pentru a se întoarce la viața de pocăință: „Și-au luat ziua bună de la domn și de la toți boierii pământului, zicându-le: iată că m-am lepădat și de mitropolie, și de cinste, și de toate ale acestei lumi, numai focul jurământului să nu-l iau în cap și în suflet, și socotiți că suntem musafiri acestei lumi, și în ceea lume avem a trăi și a răspunde de toate faptele noastre și fiți sănătoși”⁶⁷⁹. Aceeași cronică notează, în paginile ei, că unii din boieri au plâns la plecarea vlădicăi Iacob de la Mitropolie, căci știau că a făcut-o cu conștiința de a nu păta haina de arhieru prin dezlegarea unui blestem care ar fi dus la înrobirea economică a familiilor

⁶⁷⁶ Pr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii...*, I, p. 426; vezi însemnarea Episcopului Eustatie pe un Nomocanon de la 1581: „cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, iată eu, Eustratie [sic], cu nume de micime [schimnicie] Ieremia, de la mănăstirea Putna, care am fost și episcop în târgul Romanului, am dat să se scrie această *Pravilă* a Sfinților Apostoli și ale Sfințelor Șapte Soboare” (Ioan CAPROȘU, Elena CHIABURU, *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un Corpus. Vol. I «1429-1750»*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008, pp. 95-96).

⁶⁷⁷ Pr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Iași, 2006, p. 141.

⁶⁷⁸ Pentru biografia lui, vezi N. GRIGORAȘ, „Mitropolitul Iacov Putneanul. 20 iunie 1719 - 15 mai 1778”, în: *Mitropolia Moldovei*, XXXIV, 1958, 9-10, pp. 791-811.

⁶⁷⁹ Pseudo-Enache Kogălniceanu, „Letopisețul Țării Moldovii de la domnia întâi și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat voievod (1733-1774)”, în: *Cronici moldovenesti*, ediție critică de A. ILIEȘ și I. ZMEU, Ed. Minerva, București, 1987, pp. 96-97.

sărace. Deși mitropolitul Iacob nu a renunțat efectiv la demnitatea arhierască în 1760, ci doar la funcția sa, el s-a lepădat „de mitropolie și de cinste și de toate ale acestei lumi” la modul propriu când a îmbrăcat schima mare, cu câteva zile înainte de 15 mai 1778. Atunci va fi râvnit și el, probabil, la acel ideal monahal care domina mentalul colectiv, al „marelui chip îngeresc”.

Astfel, mitropolitul Iacob nu a fost inconsecvent față de poziția Can. 2 Sofia, ci și-a asumat să nu mai fie cinstit ca arhieru, nedorind să revină pe scaunul mitropolitan. Potrivit ethosului monahal al Moldovei, particular față de cel al Bizanțului, el și-a privit arhieria ca pe o slujire și o ascultare de Biserică, de care acum cerea slobozire, după ce a exercitat-o cu conștiință curată, cât timp a fost chemat la ea. Iar în posteritatea putneană, cel puțin în pomelnicele Putnei, el a rămas cu numele de schimonah, trecut cu întâietate față de numele purtat de-a lungul vieții, inclusiv pe scaunul de mitropolit: „Arhier(i)eu), shimonah Evthimie; acesta au fost Iacov arhiep(i)scopul și mitropolit a toată țara Moldovei și al doile ctitor mare și înnoitoriu aceștii sf(i)nte mânăstiri”⁶⁸⁰.

Însă prin tomosul de canonizare dat de Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, citit în 14 mai 2017 la Liturghia de la Mănăstirea Putna, el a fost receptat ca Iacob Putneanul și cu demnitatea de mitropolit, și nu cu statutul de schimonahul Eftimie: „Hotărâm ca de acum înainte și până în veac Părintele nostru Iacob Putneanul, Mitropolitul Moldovei, să se numere cu sfinții și să se cinstească după pravilă în rândul sfinților ierarhi din întreaga Biserică Ortodoxă Română cu numele de Sfântul Ierarh Iacob Putneanul, Mitropolitul Moldovei”⁶⁸¹. Dar dacă pocăința este „învoiala cu Dumnezeu pentru o a doua viață”⁶⁸², în cuvintele Sf. Ioan Scărarul, și dacă mitropolitul Iacob și-a asumat schima mare ca o astfel de învoială cu Dumnezeu, de ce Biserica nu a ținut cont de ea, în consecvență cu spiritul Can. 2 Sofia? Și de ce l-a „reabilitat” pe schimonahul Eftimie la statutul arhieresc, ca mitropolit Iacob al Moldovei? Sau dacă mitropolitul Iacob s-a lepădat și „de mitropolie și de cinste și de toate ale

⁶⁸⁰ Mon. Alexie COJOCARU, „Pomelnicul Mănăstirii Putna”, în: *Analele Putnei*, VIII, 2012, 2, p. 237.

⁶⁸¹ Vezi textul tomosului de canonizare la: <https://basilica.ro/sf-iacob-putneanul-tomos-sinodal-pentru-proclamarea-canonizarii/> (publicat la 14.05.2017, ultima accesare la 30.01.2025).

⁶⁸² *Filocalia*..., IX, cuvântul V.2, p. 166.

acestei lumi”⁶⁸³, adică s-a autodepus din demnitatea arhieriei nu numai ca funcție, ci și ca har, de ce Biserica i-a re acordat, postum, demnitatea arhieriei?

Nu putem înțelege o astfel de paradigmă decât prin iconomia actului de canonizare, care a vrut să-l recepteze pe Iacob Putneanul pentru cultul poporului așa cum a fost cunoscut întreaga viață, cu numele de Iacob și cu demnitatea de mitropolit. În memoria populară el rămăsese mai curând ca „Iacov mitropolitul / Care-a legat văcăritul”⁶⁸⁴. Premisa este acceptarea faptului că el nu s-a lepădat de demnitatea arhierescă din dispreț, ci din smerenie, fiind gata să accepte încetarea cinstirii ca mitropolit. Cu siguranță că Sf. Iacob Putneanul a considerat că prin schimnicirea lui „nu să va chema că hiclenește mănăstirea și biserica”, conform spiritului Glavei 67, Zac. 12 din *Cartea românească de învățătură* (1646)⁶⁸⁵, preluată de Glava 124, Zac. 12 din *Îndreptarea legii* (1652)⁶⁸⁶. Totodată, în această perspectivă, el a rămas consecvent în smerenia lui și toată viața și-a trăit-o ca un monah care a împlinit ascultările pe care Biserica i le-a dat, inclusiv demnitatea slujirii.

De aceea Biserica noastră a înțeles să amendeze rigoarea Can. 2 Sofia, și, din cele două receptări în memoria posterității – ca schimonahul Eftimie și ca „Iacov mitropolitul” –, a ales-o pe cea de-a doua, oferindu-l credincioșilor ca model pedagogic de slujire smerită și ca profil de păstor cu vocația de ascet. Aceasta nu înseamnă că Biserica validează practica revenirii la demnitatea episcopală a arhierilor care au renunțat la ea prin luarea schimei mari, care vădește într-adevăr o lipsă de coerență canonică. Ci că, în contextul pastoral și eclezial de azi, Biserica așază sfinții în relație cu poporul în felul în care poporul se poate raporta mai bine la ei, fără să conteste, altminteri, justețea tradiției canonice a mileniului I.

În ipoteza unificării rânduielilor schimei „mici” și ale schimei „mari” într-un singur chip monahal, după unitatea Botezului, așa cum pledează părinții Bisericii, cu o singură depunere a voturilor și cu accent pe „viața ascetică” iar nu pe cea „singuratică”, s-ar elimina

⁶⁸³ E. KOGĂLNICEANU, „Letopisețul Țării Moldovii...”, pp. 96-97.

⁶⁸⁴ MELCHISEDEC, episcopul Dunării de Jos, *Chronica Hușilor și a Episcopiei cu asemenea numire*, București, 1869, p. 78.

⁶⁸⁵ *Carte românească de învățătură* (1646)..., p. 179.

⁶⁸⁶ *Îndreptarea Legii* (1652)..., p. 148.

aceste crize potențiale pe viitor. Astfel, niciun monah ajuns arhieru nu ar simți nevoia să lepede demnitatea pe care Biserica i-a încredințat-o, ca s-o poarte cu cinste peste haina ascetică. Căci și faptul de a purta și asuma cinstea de arhieru în toate împrejurările este un act de smerenie, care însoțește perioada retragerii la mănăstire ori continuarea vieții ascetice, până la sfârșit. De aceea, însăși slujba înmormântării arhierilor – care se face după rânduiala monahală, dar cu purtarea însemnelor arhieresti și cu Evanghelia în mână – presupune, la rândul ei, primirea și asumarea cu smerenie a harului încredințat de Biserică, precum și pomenirea perpetuă a acestui har, în viața de apoi, în dipticele Bisericii.

În final, constatăm că problematica episcopatului în raport cu voturile monahale și cu exercitarea lor este un dosar canonic deosebit de complex, pe care l-am deschis aici, fără să ne propunem să-l epuizăm. Soluțiile prezentate de noi sunt ipoteze care țin cont atât de conștiința canonică a Bisericii cât și de eclesiologia ei. Ele văd în episcopul monah un păstor și conducător, dar și un slujitor și ascultător al Bisericii deopotrivă. De asemenea, episcopul continuă să-și trăiască votul castității și al neagonisiei cu dublă premisă, atât în temeiul făgăduințelor monahale cât și în temeiul vieții ascetice, nepătimase, cerute unui păstor de canoanele Bisericii.

De aceea imaginarul nostru canonic de astăzi, mentalul colectiv pe care epoca noastră îl are, ca orice altă epocă, poate să re-evalueze acest stereotip al incompatibilității între arhierie și starea monahală, la care a contribuit înțelegerea distorsionată a Can. 2 Sofia. El cere să fie înlocuit de o viziune mai organică, ce nu separă viața ascetică de demnitatea slujirii, amintindu-ne că pentru acest motiv Biserica și-a ales episcopii preponderent dintre monahi, ca practicanți prin excelență ai vieții ascetice.

CAPITOLUL III.

Exercitarea voturilor monahale în raport cu drepturile și libertățile civile ale persoanei

În capitolul de față examinăm voturile monahale în exercitarea lor concretă în raport cu drepturile și libertățile persoanei prevăzute de Constituție, Codul Civil și de alte acte normative din România, și garantate de tratatele internaționale privind drepturile omului.

În preambulul fiecărei secțiuni amintim câteva elemente din tradiția canonică ce definesc acel vot monahal, precum și normele relevante din dreptul canonic ortodox român. Deoarece literatura juridică de specialitate nu se apleacă asupra personalului cultelor, în mod special, aducem în analiză cazuri din jurisprudența românească în care observăm, la modul practic, cum interferează voturile monahale cu legislația civilă, prin interpretarea și aplicarea legii de către judecătorul de caz.

Observăm mai întâi că dreptul persoanei de a dispune de sine însuși este unul fundamental, din care derivă dreptul de a dispune de bunurile sale și de starea sa civilă. De aceea abordăm prima dată votul ascultării în raport cu libertățile persoanei, urmând a privi apoi voturile sărăciei și fecioriei față de drepturile civile de proprietate, moștenire și căsătorie.

III.1. Votul ascultării în raport cu libertățile persoanei: capacitatea civilă, libertatea de circulație, libertatea de exprimare, accesul la justiție

Mai înainte de a dispune de bunurile sale sau de starea sa civilă, persoana dispune de sine însăși în virtutea aptitudinii de a fi subiect de drept și de a avea drepturi și obligații, ceea ce în dreptul civil este numită *capacitate civilă*. În secțiunea prezentă deschidem un spațiu de analiză a capacității persoanei din perspectiva unor libertăți fundamentale ce țin de ea: libertatea de circulație, libertatea de exprimare și accesul liber la justiție, ocrotite de Constituția României și de Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

III.1.1. Votul ascultării în raport cu capacitatea civilă și dreptul persoanei de a dispune de sine însăși

Votul ascultării⁶⁸⁷, pe care se fundamentează legătura canonic-jurisdicțională a monahului cu starețul și episcopul său, este bazat, precum observam, pe îndemnul evanghelic și apostolic al supunerii către mai-marii rânduiri de Dumnezeu: „Cel ce vă ascultă pe voi, pe Mine Mă ascultă” (Lc. 10,16); „Ascultați pe mai marii voștri și vă supuneți lor, fiindcă ei priveghează pentru sufletele voastre” (Evr. 13, 17). Păstrarea prin ascultare a comuniunii monahului cu episcopul său este amintită explicit în Can. 13 I-II, care interzicea clericilor sau monahilor care aveau acuzații împotriva propriului episcop „să se îndepărteze de comuniunea aceluia înainte de cercetarea și decizia sinodului și înainte de condamnarea lui finală”⁶⁸⁸, sub pedeapsa afurisirii pentru monahi ca schismatici.

În dreptul canonic ortodox român, locul unde monahul își trăiește votul ascultării este în principiu mănăstirea de metanie, petrecând aici „în înfrânare, în sărăcie de bună voie și ascultare” (art. 2 din *Regulamentul Monahal*, reluat prin art. 74-1 din *Statutul Bisericii*). Mănăstirea îl are drept conducător canonic pe Chiriarh (art. 78-1 din *Statutul Bisericii*, cu corespondență în art. 9 din *Regulamentul Monahal*), iar prin încredințare sau delegare conducerea mănăstirii este exercitată de starețul ei (art. 78-1 din *Statutul Bisericii*).

Votul canonic al ascultării, potrivit importanței lui, trebuie examinat mai întâi în raport cu capacitatea civilă și dreptul fundamental al persoanei de a dispune de sine însăși⁶⁸⁹. Astfel, art. 60 din Codul Civil stabilește că „persoana fizică are dreptul să dispună de sine însăși, dacă nu încalcă drepturile și libertățile altora, ordinea publică sau bunele moravuri”, aceasta fiind o transpunere fidelă a conținutului art. 26 (2) din Constituție privind viața intimă,

⁶⁸⁷ Pentru bibliografia despre votul ascultării, vezi *supra*, nota 251.

⁶⁸⁸ Vezi pentru concordanță: Can. 31 Ap.; 18 IV: 31, 34, 59 Trulan: 5 Ant.; 6 Gangra; 10, 53 Cart.; 58 Laod.; 12, 14, 15 I-II.

⁶⁸⁹ Pentru comentarii asupra conținutului și întinderii capacității civile, și asupra limitărilor pe care le poate suporta capacitatea de exercițiu, vezi: Tiberiu ȚICLEA, „Capacitatea civilă a persoanei fizice”, în: *Noul Cod Civil. Studii și comentarii*, vol. I (art. 1-534), coord. Mariena ULIESCU, Ed. Universul Juridic, București, 2012, pp. 147-177.

familială și privată⁶⁹⁰. Capacitatea civilă, la rândul ei, „este recunoscută tuturor persoanelor” (art. 28-1 Codul Civil), și constă în primul rând în capacitatea de folosință, adică „aptitudinea persoanei de a avea drepturi și obligații civile” (art. 34 Codul Civil), care încetează numai la moartea persoanei (art. 35 Codul Civil). De asemenea, capacitatea civilă se exprimă în capacitate de exercițiu, adică „aptitudinea persoanei de a încheia singură acte juridice civile” (art. 37 Codul Civil), care se dobândește la vârsta majoră de 18 ani (art. 38 Codul Civil) și care nu poate fi limitată decât prin tutelă specială instituită de instanța judecătorească (art. 43 Codul Civil⁶⁹¹). În ansamblul lor, capacitatea de folosință și capacitatea de exercițiu nu pot fi îngrădite decât în cazurile expres prevăzute de lege (art. 29-1 Codul Civil), nimeni nu poate renunța la ele (art. 29-2 Codul Civil) iar religia, opinia sau convingerile personale „nu au nicio influență asupra capacității civile” (art. 30 Codul Civil)⁶⁹².

De aceea, un eventual act scris prin care viitorul monah, înainte de tundere, ar renunța la capacitatea civilă este nul absolut, dacă ne uităm la spiritul instituției *tranzacției* (art. 2267 Codul Civil), prin care „părțile previn sau sting un litigiu... prin concesiile sau renunțări reciproce la drepturi”. În cazul acesta tranzacția nu este aplicabilă, deoarece „nu se poate tranzacționa asupra capacității sau stării civile a persoanelor și nici cu privire la drepturi de

⁶⁹⁰ Art. 26 din Constituție (Viața intimă, familială și privată): „(2) Persoana fizică are dreptul să dispună de ea însăși, dacă nu încalcă drepturile și libertățile altora, ordinea publică sau bunele moravuri”.

⁶⁹¹ Art. 43 (1) din Codul Civil (Lipsa capacității de exercițiu): „(1) În afara altor cazuri prevăzute de lege, nu au capacitate de exercițiu: a) minorul care nu a împlinit vârsta de 14 ani; b) cel care beneficiază de măsura tutelii speciale (Legea 140/2022) [care a înlocuit instituția interzisului judecătoresc – n.n.]; (2) Pentru cei care nu au capacitate de exercițiu, actele juridice se încheie, în numele acestora, de reprezentanții lor legali, în condițiile prevăzute de lege (...). (3) Cu toate acestea, persoana lipsită de capacitatea de exercițiu poate încheia singură actele anume prevăzute de lege, actele de conservare, precum și actele de dispoziție de mică valoare, cu caracter curent și care se execută la momentul încheierii lor”.

⁶⁹² Art. 30 din Codul Civil consacră prin titlu „Egalitatea în fața legii civile”: „Rasa, culoarea, naționalitatea, originea etnică, limba, religia, vârsta, sexul sau orientarea sexuală, opinia, convingerile personale, apartenența politică, sindicală, la o categorie socială ori la o categorie defavorizată, averea, originea socială, gradul de cultură, precum și orice altă situație similară nu au nicio influență asupra capacității civile”.

care părțile nu pot să dispună potrivit legii” (art. 2268 Codul Civil). Cu alte cuvinte, monahul nu poate dispune de sine însuși în sensul în care-și interzice pe viitor să mai poată dispune de sine însuși, cel puțin în înțelesul legii civile. De aceea, tăierea voci prin ascultare sau „moartea” civilă a monahului prin actul tunderii nu poate fi echivalată cu instituția *interzisului judecătoresc*, la care de altfel s-a renunțat în exprimarea art. 43, alin. 1, lit. b din Codul Civil actual. Stingerea drepturilor civile ale monahului a fost însă o realitate a dreptului românesc mai vechi, dacă ne uităm la § 751 din Codul Calimach (1816-1817), care oprea monahul să fie martor la testamentul altei persoane, fiind echivalat cu un incapabil civil: „Nu sunt primiți în mărturia testamentului: monahul, cel mai mic de optsprezece ani, femeia, mutul, surdul, nebunul, cel ieșit din minte, cel foarte sărac și robul”⁶⁹³.

Din punct de vedere canonic, monahul nu poate încheia acte juridice fără încuviințarea starețului și episcopului său, în virtutea votului ascultării – echivalent controlului de autoritate din dreptul administrativ⁶⁹⁴ –, și nu-și poate crea un patrimoniu propriu prin acte de vânzare-cumpărare sau donație, în virtutea votului neagoniseli.

Aceasta nu înseamnă, însă, că el ar putea fi limitat ca persoană fizică să încheie aceste acte patrimoniale în fața notarului public, care are obligația să i le legalizeze. Notarul, ca funcționar public ce deservește toți cetățenii, nu are niciun temei legal să limiteze capacitatea civilă a persoanei care apare înaintea sa, indiferent de calitatea deținută în cadrul Bisericii Ortodoxe Române – monah, preot sau mirean. În baza art. 78 (5) din Legea 36/1995 a notarilor publici, „în cadrul lucrărilor de îndeplinire a actelor notariale, notarul public stabilește identitatea, domiciliul și *capacitatea părților*”⁶⁹⁵, recunoscută oricărei persoane peste 18 ani. Ca atare, el poate refuza autentificarea actelor juridice cu conținut patrimonial

⁶⁹³ *Codul Calimach (1816-1817)*, ediție critică, coord. Andrei RĂDULESCU, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1958, p. 309.

⁶⁹⁴ De pildă, potrivit art. 111 (1) din Constituție, „Guvernul și celelalte organe ale administrației publice” sunt supuse „controlului parlamentar al activității lor”; de asemenea, „procurorii își desfășoară activitatea potrivit principiului legalității, al imparțialității și al controlului ierarhic, sub autoritatea ministrului justiției” (art. 132, alin. 1 din Constituție).

⁶⁹⁵ Legea 36 din 12 mai 1995 a notarilor publici și a activității notariale a fost republicată în MO 237/19.03.2018, cu modificările în vigoare aduse la zi.

numai persoanei private de libertate căreia „prin hotărârea definitivă de condamnare... i s-a restrâns capacitatea de exercițiu” (Art. 227 din Normele metodologice la Legea 36/1995)⁶⁹⁶.

Așadar autonomia Bisericii față de Stat, garantată de art. 29 (5) din Constituție⁶⁹⁷, implică și faptul că notarii publici se supun în primul rând legii civile și nu sunt subordonați precum monahii controlului canonic al Chiriarhului, în privința actelor juridice încheiate de aceștia. Pe de altă parte, un control intern pe linie canonic-disciplinară poate fi impus clerului și personalului monahal în această privință, nu cu scopul interdicției absolute de a încheia acte juridice, ci pentru a verifica îndeplinirea votului neagoniseli și al ascultării monahale și pentru a proteja valorile Bisericii.

Sub aspectul intrării în viața monahală, interpretată în mod eronat ca renunțare absolută la capacitatea civilă, merită semnalată cauza *Šijakova și alții c. Macedonia* (Cererea 67914/01, Decizia CEDO din 6 martie 2003)⁶⁹⁸. Aceste cazuri relevante din jurisprudența CEDO ne ajută să înțelegem principiile după care instanța europeană interpretează noțiunea libertății religioase, cu impact indirect asupra vieții cultelor din toate statele membre care au ratificat Convenția EDO.

În concret, Margarita Šijakova împreună cu alți petenți, cetățeni macedoneni ai căror copii au intrat în viața monahală în cadrul Bisericii Ortodoxe Macedonene după îndeplinirea vârstei legale de 18 ani, s-au plâns la CEDO că le-a fost încălcat dreptul la viață privată și de familie (art. 8 din Convenția EDO⁶⁹⁹), prin faptul că regulile monahale nu mai permit contactele monahilor cu părinții lor.

⁶⁹⁶ Normele de aplicare la Legea 36/1995 a notarilor publici au fost incluse în Regulamentul din 24 iulie 2013, publicat în MO 479/01.08.2013.

⁶⁹⁷ Art. 29 (5) din Constituție: „Culte religioase sunt autonome față de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în azile și în orfelinate”.

⁶⁹⁸ Decizia CEDO din 6 martie 2003 în cauza *Šijakova și alții c. Macedonia* (Cererea 67914/01 CEDO) se găsește cu text în engleză la adresa: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-23116%22%7D> (ultima accesare la 30.01.2025); pentru un rezumat al ei, vezi *Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights*, actualizat la 31 august 2024, p. 45 (publicat la adresa: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_9_eng, ultima accesare la 30.01.2025).

⁶⁹⁹ Art. 8 din Convenția EDO (Dreptul la respectarea vieții private și de familie): „(1) Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale”.

De asemenea s-au plâns de încălcarea art. 4 al Convenției privind interzicerea sclaviei⁷⁰⁰, invocând statutul de sclavie al copiilor lor, care sunt privați de drepturi fundamentale, „fiind complet dependenți de superiorii lor spirituali și fiind obligați să lucreze pe proprietățile mănăstirii”⁷⁰¹. Prin decizia secției a III-a, CEDO a stabilit că art. 8 al Convenției EDO privind dreptul la viață de familie nu a fost încălcat, întrucât copiii Margaritei Šijakova aveau peste 18 ani și capacitate legală deplină la momentul alegerii intrării în monahism, expresie a libertății religioase a persoanei. Totodată CEDO a respins pretinsa încălcare a art. 4 privind interzicerea sclaviei, constatând că aplicanții nu au prezentat nicio dovadă că intrarea în monahism a copiilor lor s-a produs în urma manipulării acestora, sau că aceștia sunt ținuți în mănăstire în condiții de sclavie și nu sunt membri prin libera lor voință. Urmează să revenim asupra acestei spețe interesante și din perspectiva votului sărăciei, în subcapitolele următoare.

În privința asumării voturilor monahale ca opțiune liberă de viață religioasă a persoanei, în virtutea dreptului de a dispune de sine însuși, amintim și comentariul CEDO în decizia Martorii lui Iehova din Moscova și alții c. Rusia (Cererea 302/2, Decizia CEDO din 10 iunie 2010): „Este un fapt știut că un mod de viață religios cere adeptilor săi supunerea la regulile religioase și devotarea către lucrarea religioasă care poate lua o parte semnificativă din timpul credinciosului... Cu toate acestea, atâta timp cât dedicarea către viața religioasă este produsul deciziei libere și independente a credinciosului și oricât de nefericiți ar fi membrii familiei sale asupra deciziei, înstrăinarea care urmează nu poate avea sensul că religia a

⁷⁰⁰ Art. 4 din Convenția EDO (Interzicerea sclaviei și a muncii forțate): „1. Nimeni nu poate fi ținut în sclavie sau în condiții de aservire. 2. Nimeni nu poate fi constrâns să execute o muncă forțată sau obligatorie. 3. Nu se consideră muncă forțată sau obligatorie în sensul prezentului articol: a) orice muncă impusă în mod normal unei persoane supuse detenției...; b) orice serviciu cu caracter militar sau... un alt serviciu în locul serviciului militar obligatoriu; c) orice serviciu impus în situații de criză sau de calamități...; d) orice muncă sau serviciu care face parte din obligațiile civile normale”.

⁷⁰¹ Pentru textul în română al Deciziei CEDO din 6 martie 2003 (Šijakova și alții c. Macedonia), vezi legătura: <https://lege5.ro/Gratuit/ge3tkmrugy2q/hotararea-privind-cauza-sijakova-c-macedonia-regim-monahal-legaturi-cu-familie-continutul-dreptului-la-viata-de-familie> (ultima accesare la 30.01.2025).

cauzat destrămarea familiei” (§111)⁷⁰². În continuare, CEDO a subliniat obligația corelativă a membrilor familiei de a respecta libertatea religioasă a persoanei prin alegerea modului de viață monahală, căci „adeseori, rezistența și refuzul membrilor nereligioși ai familiei de a accepta și respecta libertatea religioasă a rudelor lor de a-și manifesta și practica religia este sursa conflictului”⁷⁰³.

Reflecțiile CEDO în această speță ne duc la ideea că monahismul, oricât de excesiv ar părea ca mod de viață în ochii unei părți a societății, datorită renunțării la exercitarea anumitor drepturi și libertăți civile, se evaluează mai întâi din perspectiva valorilor evanghelice și creștine al celor care îl trăiesc, ca mod de a practica libertatea religioasă. Altfel spus, libertatea religioasă poate fi trăită ca libertate de poziționare a persoanei față de drepturile pe care le oferă societatea, sau de a le exercita numai în măsura în care corespund Evangheliei, după cuvântul Apostolului Petru: „Trăiți ca oamenii liberi, dar nu ca și cum ați avea libertatea drept acoperământ al răutății, ci ca robi ai lui Dumnezeu” (1 Petru 2, 16). Această măsură de exercitare a drepturilor civile, potrivit învățăturii Evangheliei, urmează să o observăm reflectată în toate normele canonice statutare și regulamentare ale Bisericii Ortodoxe Române care privesc conduita monahilor.

III.1.2. Votul ascultării în raport cu libertatea de circulație a persoanei

O dimensiune a votului ascultării este statornicia monahilor în mănăstiri sau în locul în care îi rânduiește episcopul (*stabilitas loci*)⁷⁰⁴. Ne amintim astfel de Can. 4 IV, care cerea ca „monahii din fiecare oraș și ținut să se supună episcopului... stăruiind în locurile în care au fost rânduiți”⁷⁰⁵, și de Can. 8 IV care impunea pentru

⁷⁰² Decizia CEDO din 10 iunie 2010 în cauza *Martorii lui Iehova din Moscova și alții c. Rusia* (Cererea 302/2 CEDO) se găsește cu text în engleză la adresa: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-99221%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-99221%22]}) (ultima accesare la 30.01.2025).

⁷⁰³ Pentru un rezumat al cauzei *Martorii lui Iehova din Moscova și alții c. Rusia* (2010), vezi *Guide on Article 9...*, p. 43.

⁷⁰⁴ În legătură cu votul statorniciei, vezi Ierod. Teofilact ЦЮБĂCĂ, „Statornicia, mijloc spre desăvârșire a monahului”, în: *Telegraful Român*, 01.01.1995, nr. 1-2, pp. 3-4.

⁷⁰⁵ Vezi pentru concordanță: Can. 82 Ap.; 24 IV; 17, 21 VII; 1 I-II; 3 Gangra; 64, 82 Cart.; 40, 42 Vasile.

„clericii așezămintelor pentru săraci, ai mănăstirilor și ai altarelor martirilor să rămână sub autoritatea episcopilor din fiecare oraș”⁷⁰⁶. De asemenea, monahii și monahiile nu ieșeau din mănăstiri decât în caz de necesitate (Can. 46 Trulan⁷⁰⁷), nu-și părăseau mănăstirea proprie pentru o alta (Can. 21 VII⁷⁰⁸), nu locuiau în altă mănăstire sau în casă lumească, în afara misiunilor încredințate de episcop (Can. 4 I-II⁷⁰⁹), putând să-și lase mănăstirea doar în caz de erezie a egumenului sau de tulburare din pricina femeilor și copiilor prezenți în mănăstire (Can. 17 Nichifor⁷¹⁰).

Principiul statorniciei monahilor în mănăstire este preluat de art. 28 din *Regulamentul Monahal*: „călugării sunt datori a rămâne în ascultare până la sfârșitul vieții lor în mănăstirile lor de meta-nie sau unde au fost rânduiți de Chiriarh... fiindu-le interzisă mutarea cu de la sine putere dintr-o mănăstire în alta”. De asemenea, monahii nu pot ieși din mănăstire fără bilet de voie de la stareț, în caz contrar fiind considerați „vagabonzi” (art. 96 din *Regulamentul Monahal*), iar cei care doresc să se stabilească la Muntele Athos sau în jurisdicțiile altor Biserici Ortodoxe „trebuie să obțină, în

⁷⁰⁶ Canon fără concordanță.

⁷⁰⁷ Can. 46 Trulan: „Cele care își aleg viața ascetică și sunt orânduite într-o mănăstire să nu iasă niciunde de acolo. Dar dacă o necesitate inevitabilă le-ar constrânge spre acest lucru, să facă aceasta cu binecuvântarea și încredințarea întâistătătoarei... Dar și bărbații care urmăresc viața monastică să iasă și ei, dacă îi va presa vreo necesitate, cu binecuvântarea celui căruia i-a fost încredințată egumenia” (Vezi pentru concordanță: 47 Trulan).

⁷⁰⁸ Can. 21 VII: „Nu se cuvine ca un monah sau o monahie să își părăsească propria mănăstire și să meargă în alta. Iar dacă s-ar întâmpla aceasta, este necesar să i se ofere găzduire. Însă nu este potrivit să fie acceptat [lucrul acesta – n.n.] fără voința egumenului” (Vezi pentru concordanță: Can. 4 IV; 19 VII; 3, 4, 5 I-II).

⁷⁰⁹ Can. 4 I-II: „în cazul în care un monah, fugind din propria mănăstire, se va muta în alta sau va intra într-o locuință lumească, să fie afurisiți și el și cel care l-a primit, până când cel care a fugit se va întoarce în mănăstirea din care a ieșit în chip rușinos... ..iar dacă episcopul ar dori, într-adevăr, să mute pe unii dintre monahii dovediți în dreapta-credință și în demnitatea vieții într-o altă mănăstire, pentru statornicirea mănăstirii, sau într-o locuință lumească, pentru mântuirea celor care locuiesc acolo... acest lucru nu îi face vrednici de judecată nici pe monahi și nici pe cei care îi primesc” (Vezi pentru concordanță: Can. 4 IV; 13, 19, 21 VII; 80 Cart.).

⁷¹⁰ Can. 17 Nichifor: „Monahului i se permite să părăsească propria mănăstire în trei cazuri: dacă egumenul este eretic, dacă se practică intrarea femeilor în mănăstire și dacă în chinovie învață copii ce aparțin lumii” (Canon fără concordanță).

prealabil, aprobarea scrisă a Chiriarhului ortodox român de care depind canonic precum și acordul Patriarhului României” (Art. 77-6 din *Statutul Bisericii*).

Aceste dispoziții canonice și regulamentare sunt completate cu o serie de hotărâri ale Sf. Sinod privind mutarea clerului de mir sau monahal de la o eparhie la alta. Astfel, Hotărârea Sf. Sinod 892/2010⁷¹¹ prevede modelul de carte canonică de ieșire unui cleric de mir sau monah din Patriarhia Română, care „se va emite de chiriarhul român, la solicitarea unui ierarh străin... numai cu acordul Patriarhului României” (§1, a), iar clericilor de mir sau monahi care „părăsesc eparhiile Patriarhiei Române fără acordul chiriarhului și fără acordul Patriarhiei Române li se va aplica pedeapsa caterisirii” (§6). Este în fond o respectare a principiului autonomiei teritoriale și jurisdicționale a Bisericilor locale, care urmează spațiul etnic (Can. 34 Ap.⁷¹²), astfel că un monah care este hirotonit aparține prin ascultarea monahală eparhiei sale, iar pe linia slujirii se subordonează canonic chiriarhului său. Monahii nehirotoniți care doresc să se stabilească în jurisdicțiile altor Biserici Ortodoxe au, de asemenea, „îndatorirea canonică de a obține în prealabil aprobarea scrisă a chiriarhului român... cu acordul Patriarhului României” (§1, c). Iar clericii, monahii și monahiile care merg în pelerinaje în afara țării trebuie să aibă „aprobarea Chiriarhului locului”, pelerinajele urmând a se organiza „în principiu, numai prin intermediul birourilor de pelerinaje ale Patriarhiei Române sau ale eparhiilor” (§5)⁷¹³.

Hotărârea Sf. Sinod 892/2010 se întregește cu dispozițiile Hotărârii 5276/2012⁷¹⁴ privind modelul de carte canonică pentru clericii de mir și monahi și ale Hotărârii 4841/2012⁷¹⁵ privind tri-

⁷¹¹ *Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 160-164.

⁷¹² Can. 34 Ap.: „Episcopii fiecărui neam trebuie să-l cunoască pe cel dintâi dintre ei și să-l considere drept căpetenie și să nu facă nicidecum ceva deosebit fără voința aceluia... Dar nici acela să nu facă ceva fără voința tuturor, căci astfel va fi bună înțelegere și va fi slăvit Dumnezeu prin Domnul, în Duhul Sfânt, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt” (Vezi pentru Concordanță: Can. 6, 7 I; 2 II; 8 III; 18 IV; 36, 39 Trulan; 9 Ant.; 39 Cart.).

⁷¹³ În legătură cu această chestiune, vezi și Hot. Sf. Sinod 1837/2013 prin care Centrele Eparhiale sunt îndrumate să ia măsuri „pentru ca preoții și monahii să nu mai participe și să nu mai organizeze pelerinaje decât prin centrele de pelerinaj eparhiale” (*Biserica Ortodoxă Română*, IV, 2013, 4, pp. 105-107).

⁷¹⁴ *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 218-223.

⁷¹⁵ *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 180-181.

miterea personalului monahal și clerical în alte Biserici Ortodoxe, care se face „cu acordul prealabil al Patriarhului României, pe baza recomandării chiriarhului locului” (§2).

Presupun toate aceste norme o îngrădire nejustificată a dreptului la liberă circulație, așa cum este prevăzut de art. 25 (1) din Constituție – „Dreptul la liberă circulație, în țară și în străinătate, este garantat. Legea stabilește condițiile exercitării acestui drept”? Aici precizăm că potrivit art. 53 (1) din Constituție „exercițiul unor drepturi sau al unor libertăți poate fi restrâns numai prin lege... pentru apărarea securității naționale, a ordinii... ori a moralei publice”. Or Biserica Ortodoxă, în baza autonomiei cultelor garantată de art. 29 (5) din Constituție și de Legea 489/2006 a cultelor, are dreptul de a îngrădi în mod rezonabil libertatea de circulație a personalului ei, în special a clerului de mir și monahal, tocmai pentru păstrarea „ordinii și moralei publice” a slujitorilor ei în raport cu societatea. Scopul este prevenirea unor deplasări nejustificate sau fără binecuvântare care ar însemna o ieșire din rânduală și o încălcare a votului ascultării, atât pentru cler cât și pentru monahi, ținută să locuiască în parohia pe care o păstoresc (art. 48 din *Statutul Bisericii*⁷¹⁶), respectiv în mănăstirea de metanie (art. 28 din *Regulamentul Monahal*, prezentat mai sus).

Ce se întâmplă însă atunci când votul ascultării, sub aspectul obligației statorniciei, vine în conflict cu o condamnare penală cu privire de libertate, sau cu o condamnare cu suspendare sub supraveghere, în care deținutul nu are voie să părăsească domiciliul sau țara fără acordul instanței?

Astfel, prin Sentința penală a Jud. Răducăneni 90/18.06.2016⁷¹⁷, inculpatului T.C., monah român la o mănăstire din Muntele Athos, conducând pe teritoriul României un vehicul sub influența alcoolului și fiind condamnat pentru refuzul etilotestului și refuzul prelevării mostrelor biologice (art. 337 Codul Penal⁷¹⁸) la 1 an și 1 lună închi-

⁷¹⁶ Art. 48 (1) din *Statutul Bisericii*: „Pe durata activității lor în parohie, preoții și diaconii sunt datori a locui în parohie, în case parohiale, acolo unde acestea există, sau în case închiriate”.

⁷¹⁷ Vezi Sentința Jud. Răducăneni (secția penală) nr. 90/18.06.2018 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/349d89447> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁷¹⁸ Art. 337 Codul Penal (Refuzul sau sustragerea de la prelevarea de mostre biologice): „Refuzul ori sustragerea conducătorului unui vehicul... de a se supune prelevării de mostre biologice necesare în vederea stabilirii alcoolemiei ori a prezenței unor substanțe psihoactive se pedepsește cu închisoarea de la unu

soare cu suspendare, cu termen de supraveghere 2 ani, i s-a impus, printre altele, obligația de a nu părăsi teritoriul României fără acordul instanței (art. 93, alin. 2, lit. d Codul Penal⁷¹⁹). Condamnatul T.C. a contestat ulterior această măsură, invocând că „din punct de vedere al canoanelor religioase este sub ascultarea preotului stareț C.” din Muntele Athos, și că „în calitatea sa de monah se impune prezența sa în cadrul mănăstirii”. Cu toate acestea, instanța, în mod justificat, a atras atenția că „obligația de a nu părăsi teritoriul României nu este una absolută, reprezentând o măsură de supraveghere a deplasărilor pe timpul termenului de 2 ani”, și că toate măsurile au scopul „unei supravegheri în vederea reeducării inculpatului” (Sentința Jud. Răducăneni 106/03.08.2018⁷²⁰).

La o reevaluare ulterioară a măsurii, prin Sentința penală a Jud. Răducăneni 20/12.02.2019⁷²¹, instanța a constatat că persoana condamnată T.C. prezintă în continuare „un risc mediu de săvârșire a unor infracțiuni” și că acesta „trebuie să continue întreprinderile cu consilierul de probațiune pentru a reduce riscul de comitere a unor noi infracțiuni, astfel că măsura este necesară și proporțională cu scopul propus”. Cât privește obligația impusă condamnatului T.C. prin Sentința Jud. Răducăneni 90/18.06.2018 de prestare a unei munci neremunerate în folosul comunității (art. 93, alin. 3 Codul Penal⁷²²) timp de 60 zile lucrătoare la Primăria C. din județul Iași, aceasta a fost ulterior constatată ca încetată prin Sentința Jud.

la 5 ani”; pentru o analiză a naturii acestei infracțiuni, vezi: Ioana PĂCURARIU, „Condamnarea pentru fapta de a se sustrage de la prelevarea de mostre biologice, care au fost prelevate”, în: *Revista Universul Juridic*, 11, noiembrie 2022, pp. 55-71.

⁷¹⁹ Vezi art. 93 Codul Penal (măsurile de supraveghere și obligațiile): „(2) Instanța impune condamnatului să execute una sau mai multe dintre următoarele obligații: a) să urmeze un curs de pregătire școlară ori de calificare profesională; b) să frecventeze unul sau mai multe programe de reintegrare socială (...); c) să se supună măsurilor de control, tratament sau îngrijire medicală; d) să nu părăsească teritoriul României, fără acordul instanței”.

⁷²⁰ Vezi Sentința Jud. Răducăneni (secția penală) nr. 106/03.08.2018 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/529g5g298> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁷²¹ Vezi Sentința Jud. Răducăneni (secția penală) nr. 20/12.02.2019 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/6923ed5ge> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁷²² Art. 93 (3) Codul Penal: „Pe parcursul termenului de supraveghere, condamnatul va presta o muncă neremunerată în folosul comunității pe o perioadă cuprinsă între 60 și 120 de zile, în condițiile stabilite de instanță, afară de cazul în care, din cauza stării de sănătate, nu poate presta această muncă”.

Răducăneni 145/05.11.2018⁷²³, în urma declarării condamnatului T.C. ca „inapt pentru muncă în folosul comunității” din motive medicale.

Fără îndoială, raportat la speța de mai sus, cerința statorniciei în mănăstire nu poate fi opozabilă autorităților statului și instanțelor civile și penale, în cazul în care un monah comite o infracțiune pentru care sunt necesare măsuri de reeducare în societate. Fie că este vorba de obligația de a nu părăsi teritoriul României fără acordul instanței (art. 93, alin. 2, lit. d Codul Penal), de obligația de a presta muncă neremunerată în folosul comunității (art. 93, alin. 3 Codul Penal) sau de obligația de prezentare periodică la consilierul de probațiune (art. 93, alin. 1, lit. a Codul Penal), votul statorniciei nu poate deveni prilej de a eluda măsurile dispuse printr-o condamnare penală. Biserica Ortodoxă Română, la rândul ei, deși autonomă față de Stat, nu exclude jurisdicția instanțelor civile sau penale în cazul săvârșirii unor contravenții sau infracțiuni de personalul ei de cult, conform art. 26 (3) din Legea 489/2006 a cultelor: „Existența organelor proprii de judecată nu înlătură aplicarea legislației cu privire la contravenții și infracțiuni în sistemul jurisdicțional”⁷²⁴.

În felul acesta Biserica arată că nu privește obligațiile slujitorilor ei sau voturile monahilor ei ca pe niște concepte ermetice, separate de morala creștină și de buna viață în sânul societății, din care ea însăși face parte.

III.1.3. Votul ascultării în raport cu libertatea de exprimare și cu liberul acces la justiție

O altă reflexie a votului ascultării este impunerea unei bune rânduieli în ceea ce privește exprimarea în spațiul public, inclusiv în cauzele civile sau penale ce ajung pe rolul instanțelor judecătorești. Un monah nu poate comunica oricum și oriunde în public, fără disciplina pe care o impune statutul său de om afierosit lui Dumnezeu, statornic în mănăstire și model în societate. În sensul acesta, Can. 23 IV interzicea clericilor și monahilor să petreacă în afara mănăstirii lor și să umble prin „cetatea imperială a Constantinopolului...

⁷²³ Vezi Sentința Jud. Răducăneni (secția penală) nr. 145/05.11.2018 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/7e274g42g> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁷²⁴ Legea 489 din 28 decembrie 2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor a fost republicată în MO 201/21.03.2014, cu modificările în vigoare aduse la zi.

producând tulburări și perturbând organizarea bisericească⁷²⁵, iar Can. 42 Trulan alunga înapoi în mănăstire pe acei pustnici îmbrăcați în negru cu plete lungi care „străbat orașele, petrecând printre laici, bărbați și femei, defăimându-și propria făgăduință”⁷²⁶. Petrecerea monahilor fără de rânduială și fără binecuvântarea episcopului în lume, printre mireni, naște și o indisciplină a comunicării cuvântului lui Dumnezeu care nu duce la zidirea oamenilor, ci la smintirea lor.

Miza acestor canoane a fost felul în care monahul se prezintă și comunică în societate, iar spiritul lor este preluat în dreptul canonic ortodox român prin Hotărârea Sf. Sinod 952/2015 privind disciplina de comunicare a clericilor și monahilor în spațiul virtual⁷²⁷ și prin Hotărârea Sf. Sinod 13160/2019 privind luările de poziție publice ale reprezentanților Bisericii în probleme politico-economice⁷²⁸. Prin aceasta din urmă, în cadrul pct. 6, Sf. Sinod „reiterează faptul că, în activitățile de comunicare în spațiul virtual (pe bloguri, site-uri, rețele de socializare), ierarhii, clericii și monahii sunt îndatorați, urmare a mărturisirii de la hirotonie și a voturilor monahale, să respecte disciplina bisericească și să evite manifestările care dăunează vieții și misiunii Bisericii (implicarea în politică partinică, insubordonarea și desconsiderarea deciziilor autorităților bisericești, răzvrătirea, nestatornicia etc.)”.

Sunt normele bisericești de mai sus limitări nejustificate ale dreptului la liberă exprimare garantat de art. 30 (1) din Constituție – „Libertatea de exprimare a gândurilor, a opiniilor sau a credințelor... prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public, sunt inviolabile”?

Același articol constituțional, în alineatele următoare, prevede limitele rezonabile ale libertății de exprimare, care „nu poate prejudicia demnitatea, onoarea, viața particulară a persoanei și nici dreptul la propria imagine” (art. 30, alin. 6 din Constituție), fiind „interzise de lege defăimarea țării și a națiunii, îndemnul la război de agresiune, la ura națională... sau religioasă” (art. 30, alin. 7 din Constituție). De asemenea, Convenția EDO, deși în art. 10

⁷²⁵ Vezi pentru concordanță: Can. 15 Ap.; 15, 16 I; 5, 10, 20 IV; 17, 18 Trulan; 15 VII; 3 Ant.; 15, 16, 19 Sard.; 54, 90 Cart.

⁷²⁶ Canon fără concordanță.

⁷²⁷ *Biserica Ortodoxă Română*, VI, 2015, 4, pp. 201-203.

⁷²⁸ *Biserica Ortodoxă Română*, X, 2019, 4, pp. 675-679.

(1) statuează libertatea de exprimare ca drept inviolabil⁷²⁹, în alin. (2) prevede posibilitatea restrângerii acestui drept pentru „apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția moralei, a reputației sau a drepturilor altora”⁷³⁰. Așadar, dacă Statul poate impune limitări libertății de exprimare pentru protejarea demnității altor persoane și pentru prevenirea urii religioase, atunci Biserica Ortodoxă Română, cult religios autonom față de stat, poate impune aceleași limitări proporționale personalului ei de cult. Acestea se fac pentru a preveni exprimări care dăunează unității și misiunii Bisericii sau stârnesc tulburări între diverse grupuri de opinie, dincolo de o dezbatere firească a elementelor vieții bisericești.

Strâns legat de libertatea de exprimare apare liberul acces la justiție, drept fundamental al persoanei, pe care Biserica l-a reglementat într-o manieră în care să protejeze statutul monahilor și disciplina vieții monahale.

Ca referințe din legislația bizantină, ne amintim de Decretul împăratului Leon I din anul 472, încorporat ulterior în Cartea I.3.32 din Codul lui Iustinian (529-534), care dispunea ca monahii „să nu fie citați în cauze civile prin sentințele niciunui judecător să compare în fața unei instanțe străine, și să nu fie sub niciun chip forțați să iasă din provincia sau regiunea în care locuiesc”⁷³¹. Totodată,

⁷²⁹ Art. 10 (1) din Convenția EDO [Libertatea de exprimare]: „Orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare. Acest drept cuprinde libertatea de opinie și libertatea de a primi sau de a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere. Prezentul articol nu împiedică statele să supună societățile de radiodifuziune, de cinematografie sau de televiziune unui regim de autorizare” (*Convenția din 4 noiembrie 1950 pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, cunoscută ca și Convenția Europeană a Drepturilor Omului, a fost ratificată de România și publicată în MO 135/31.05.1994; titlul art. 10 a fost inserat potrivit anexei la Protocolul nr. 11 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, ratificat prin Legea 79 din 6 iulie 1995, publicată în MO 147/13.07.1995).

⁷³⁰ Art. 10 (2) din Convenția EDO: „2. Exercitarea acestor libertăți ce comportă îndatoriri și responsabilități poate fi supusă unor formalități, condiții, restrângeri sau sancțiuni prevăzute de lege, care constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății sau a moralei, protecția reputației sau a drepturilor altora pentru a împiedica divulgarea de informații confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești”.

⁷³¹ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 84-85.

prin Novela 123, Cap. 27 a lui Iustinian (mai 546), se hotăra ca în cazul emiterii unei citații contra monahilor sau mănăstirilor, „monahia sau ascetul să nu fie scos din mănăstirea consacrată, ci ca aceasta să numească un curator să răspundă la proces”⁷³². Miza evidentă a acestor legi imperiale era de a proteja liniștea și statornicia monahilor în mănăstirile lor, și de a nu-i abate prin grijile proceselor civile de la îndatoririle lor de obște.

În legislația actuală a Bisericii noastre, pentru a feri monahii de implicarea nejustificată în cauze civile sau penale prin care ar putea să dea curs unei dorințe de câștig sau luptă pentru un bun lumesc, urmărind un interes propriu, art. 77 (7) din *Statutul Bisericii* limitează accesul lor la justiție: „monahii, în virtutea votului monahal al ascultării, nu pot să compară în fața instanțelor judecătorești fără aprobarea prealabilă scrisă a Chiriarhului, inclusiv în cauze de interes personal... [sub] sancțiuni canonice și disciplinare”. Prezentarea în instanțe civile fără aprobarea chiriarhului este prevăzută și ca abatere disciplinară administrativă, sancționată de art. 38 din *Regulamentul de Judecată*⁷³³ cu un canon de post și pocăință la mănăstire sau cu mutarea disciplinară.

Un caz de receptare în justiție a art. 77 (7) din *Statutul Bisericii* este Sentința Jud. Urziceni 900/16.06.2016⁷³⁴, prin care instanța a respins acțiunea reclamantului S.M., monah în cadrul Schitului H. din Episcopia Sloboziei și Călărașilor, care a cerut în contradictoriu cu Schitul H. inventarierea unei icoane a Maicii Domnului pentru prevenirea înstrăinării acesteia. În concret, instanța a respins ca inadmisibilă cererea lui S.M. deoarece nu a depus la dosar dovada aprobării scrise a chiriarhului pentru a apărea în instanță, conform art. 77 (7) din *Statutul Bisericii Ortodoxe Române*, considerată parte obligatorie a procedurii prelabile potrivit art. 193 Cod Procedură Civilă⁷³⁵.

⁷³² Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 126.

⁷³³ Art. 38 din *Regulamentul de Judecată*: „Prezentarea în instanțele civile, fără aprobarea prealabilă a chiriarhului, sau intervenția la autoritățile locale și centrale în numele instituției, dar în cauze de interes personal, se sancționează cu dojană arhierească scrisă, cu împlinirea unui canon de post și de pocăință la mănăstire sau schit, ori cu mutarea disciplinară”.

⁷³⁴ Vezi Sentința Jud. Urziceni (secția civilă) nr. 900/16.06.2016 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/3ge37g9> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁷³⁵ Art. 193 (1) Cod Procedură Civilă (Procedura prealabilă): „Sesizarea instanței se poate face numai după îndeplinirea unei proceduri prelabile, dacă legea prevede în mod expres aceasta. Dovada îndeplinirii procedurii prelabile

Soluția instanței rămâne totuși problematică dacă ne gândim că monahul este supus controlului canonic intern, însă în fața justiției el are drepturile oricărui cetățean, iar instanțele civile nu se supun jurisdicției chiriarhului, la fel ca notarii publici care nu au temei legal să oprească actele încheiate în fața lor de personalul de cult. Cu alte cuvinte, monahul poate fi sancționat canonic de Chiriarhul său dacă cheamă în judecată civilă o unitate de cult a Bisericii Ortodoxe Române, dar nu poate fi oprit de instanța civilă, ca cetățean, să inițieze această chemare în judecată, chiar dacă nu corespunde regulilor cultului său.

În mod similar cu interdicția aplicabilă monahilor, legislația Bisericii stabilește că preoții din parohii nu pot reprezenta parohia în justiție „fără aprobarea prealabilă scrisă a chiriarhului” și „în virtutea jurământului de ascultare față de Chiriarh depus la hirotonie, nu pot să compară în fața instanțelor judecătorești fără aprobarea prealabilă scrisă a Chiriarhului, inclusiv în cauze de interes personal” (art. 50, alin. 6 din *Statutul Bisericii*).

Aceste două dispoziții canonice privind clericii și monahii au fost criticate într-un studiu juridic de specialitate⁷³⁶, considerându-se că încalcă în mod fundamental accesul liber la justiție al tuturor cetățenilor, garantat de art. 21 din Constituție⁷³⁷, și dreptul la un proces echitabil, consfințit de art. 6 (1) din Convenția EDO⁷³⁸. În concret, autorii au criticat faptul că „chiriarhul, ca organ canonic, nu îndeplinește condițiile de independență și imparțialitate, neapărând în structura instanțelor judecătorești din România”⁷³⁹ și că limitarea accesului la instanță atinge însăși esența dreptului, supus arbitrariului deciziei „unui organ care poate decide oricum,

se va anexa la cererea de chemare în judecată” (Codul de Procedură Civilă din 1 iulie 2010, republicat în MO 247/10.04.2015, cu modificările în vigoare la zi).

⁷³⁶ Vezi Mihail C. BARBU, Dana BARBU, „Posibilitatea clericilor ortodocși de a-și exercita drepturile în calitate de subiecți de drept procesual în virtutea unor acte normative noi”, în: *Noua Revistă de Drepturile Omului*, 2008, 2, pp. 28-47.

⁷³⁷ Art. 21 din Constituție (Accesul liber la justiție): „(1) Orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și a intereselor sale legitime; (2) Nici o lege nu poate îngreuna exercitarea acestui drept”.

⁷³⁸ Art. 6 (1) din Convenția EDO (Dreptul la un proces echitabil): „Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege (...)”.

⁷³⁹ M.C. BARBU, D. BARBU, „Posibilitatea clericilor ortodocși...”, p. 36.

fără motivare și fără a fi guvernat de reguli clare”⁷⁴⁰. De asemenea, au pus în vedere că accesul restricționat în justiție ar trebui aplicat doar în cazul „persoanelor alienate mintal, în cazul persoanelor dovedite că au abuzat de dreptul de acces la o instanță, în cazul minorilor etc.”⁷⁴¹. Astfel, semnatarii studiului au concluzionat că „Guvernul României și Biserica Ortodoxă Română au îndatorirea de a aduce modificările aferente H.G. nr. 53/2008 și Statutului Bisericii Ortodoxe Române, în spiritul valorilor europene învederate în acest studiu, deopotrivă constituționale și creștine”⁷⁴².

Față de criticile de mai sus, ceea ce autorii au scăpat din vedere a fost faptul că chiriarhul nu trebuie să fie integrat în structura instanțelor judecătorești din România. Potrivit art. 26 (1) din Legea 489/2006 „cultele pot avea organe proprii de judecată religioasă pentru problemele de disciplină internă, conform statutelor și reglementărilor proprii”, iar în virtutea art. 23 (2) din aceeași lege „personalul cultelor poate fi sancționat disciplinar pentru încălcarea principiilor doctrinare sau morale ale cultului, potrivit propriilor statute, coduri canonice sau reglementări”. De asemenea, conform art. 1 (1) din *Regulamentul de Judecată*, „în Biserica Ortodoxă Română, în conformitate cu Sfânta Scriptură, Sfintele Canoane și Tradiția Ortodoxă, autoritățile canonice disciplinare și de judecată sunt episcopul și sinodul episcopilor (mitropolitan și patriarhal)”, și din încredințarea acestor autorități, „exercitarea judecății bisericești se face prin instanțele de judecată, numite Consistorii bisericești”.

Totodată, critica autorilor menționați, în sensul că restricționarea accesului clericilor și monahilor la instanță prin art. 50 (6) și art. 77 (7) din Statutul Bisericii Ortodoxe Române duce la însăși desființarea dreptului, este părtinitoare și este exprimată de pe poziții seculare. Prin articolele statutare menționate, Biserica nu a urmărit interdicția absolută a apariției clericilor și monahilor în fața instanțelor judecătorești, ci supravegherea rezonabilă a disciplinei clerului și a votului statorniciei și neagonisellii monahilor, care nu trebuie să se folosească de mijloacele justiției civile pentru interese proprii. Chiriarhul are posibilitatea să acorde binecuvântare scrisă clericilor și monahilor pentru a fi parte în procesele civile, ori pentru a apăra valorile Bisericii, cu

⁷⁴⁰ M.C. BARBU, D. BARBU, „Posibilitatea clericilor ortodocși...”, p. 37.

⁷⁴¹ M.C. BARBU, D. BARBU, „Posibilitatea clericilor ortodocși...”, pp. 38-39.

⁷⁴² M.C. BARBU, D. BARBU, „Posibilitatea clericilor ortodocși...”, p. 47.

atât mai mult în cazul în care prezența lor este cerută cu necesitate de instanță, ca martori pentru bunul mers al justiției. Episcopul nu-și poate folosi autoritatea pentru a împiedica înfăptuirea justiției, ceea ce trimite la infracțiunea de *obstrucționare a justiției* (art. 271 Codul Penal)⁷⁴³, însă și-o poate folosi pentru a veghea la bunul mers al Bisericii, în sensul neacordării binecuvântării personalului de cult pentru implicare în procese din motive reprobabile, din dorință de câștig sau de răzbunare față de cineva.

Reamintim că art. 53 (1-2) din Constituție prevede posibilitatea restrângerii proporționale și rezonabile⁷⁴⁴ a exercițiului unor drepturi pentru „apărarea ordinii, a sănătății ori a moralei publice”. Așadar Biserica Ortodoxă Română, în calitate de cult autonom față de Stat, în temeiul art. 29 (5) din Constituție, poate prevedea la rândul ei restrângerea în anumite limite a accesului la justiție pentru clerici și monahi, ca mod propriu de a-și apăra ordinea internă și disciplina personalului de cult în raport cu societatea.

III.2. Votul ascultării în raport cu dreptul de a deține demnități civile, militare și politice

Din perspectiva înțelegerii monahismului ca moarte pentru lume și naștere din nou prin pocăință, echivalată de Părinții Bisericii cu al doilea Botez, monahul se prezintă în fața societății ca om afierosit lui Dumnezeu, și nu lumii. Fie că e monah simplu, fie hirotonit, el nu poate să aspire la altă autoritate înaintea oamenilor, în lume sau în Biserică, decât la autoritatea harică de părinte duhovnicesc, în temeiul chemării sale monahale.

⁷⁴³ Art. 271 Codul Penal (Obstrucționarea justiției): „(1) Persoana care, fiind avertizată asupra consecințelor faptei sale: a) împiedică, fără drept, organul de urmărire sau instanța să efectueze, în condițiile legii, un act procedural; b) refuză să pună la dispoziția organului de urmărire penală, instanței sau judecătorului sindic, în tot sau în parte, datele, informațiile, înscrisurile sau bunurile deținute, care i-au fost solicitate în mod explicit, în condițiile legii, în vederea soluționării unei cauze, se pedepsește cu închisoare de la 3 luni la un an sau cu amendă”.

⁷⁴⁴ Principiul proporționalității în restrângerea unor drepturi presupune stabilirea unei relații de echilibru, de echitate, între măsura juridică adoptată și scopul propus, el impunând în acest sens „o atitudine rezonabilă oricărei autorități cu competențe normative” (vezi comentariul la art. 53 din Constituție: I. MURARU, S. TĂNĂSCU, *Constituția României. Comentariu...*, pp. 456-471).

Este cazul să ne întrebăm, astfel, dacă monahul poate primi demnități civile, militare sau politice prin care să-și asume un rol de stăpânire în lume. Căci chiar dacă Biserica îi încredințează monahului anumite funcții bisericești (exarh, stareț), ori îl cheamă la cârmuirea credincioșilor ca episcop, nu-i dă prin aceasta o putere lumească asupra oamenilor. Aici este necesar să înțelegem specificitatea slujirilor bisericești în raport cu cele civile.

Pentru început, de aceea, examinăm compatibilitatea votului ascultării cu deținerea unor funcții de către monahi în cadrul unor asociații sau fundații, sau orice organizații asociative în general.

III.2.1. Votul ascultării în raport cu dreptul de asociere și deținerea unor funcții în cadrul unor asociații sau fundații

Așa cum aminteam în primul capitol, pentru a feri clericii și monahii de integrarea în organisme civile prin care s-ar putea înstrăina de vocația și locul lor canonic în Biserică, acestora le sunt interzise: participarea „în asociații, fundații și organizații de orice tip” fără binecuvântarea Chiriarhului (art. 123-8 din *Statutul Bisericii*); implicarea „în organizații de tip sindical” (art. 123-9 din *Statutul Bisericii*)⁷⁴⁵; sau „exercitarea oricăror activități personale (private) cu caracter economic, financiar și comercial... care contravin moralei creștine și aduc prejudicii spirituale și materiale Bisericii” (art. 123-10 din *Statutul Bisericii*).

Aceste prevederi statutare sunt întărite și completate prin Hotărârile Sf. Sinod 1348/2011⁷⁴⁶ și 5505/2011⁷⁴⁷ privind modul de implicare a clericilor și monahilor în asociații, fundații și alte organizații civile sau bisericești. Astfel, în pct. 6 al Hotărârii Sf. Sinod 5505/2011 „se pune în vedere că niciun preot sau monah nu poate înființa sau participa în asociații sau fundații din cuprinsul altor eparhii, fără acordul chiriarhului locului, sub sancțiunea pedepșelor canonice”, deci interdicția se extinde dincolo de limitele eparhiei de reședință. Nerespectarea acestor prevederi constituie abaterea de neascultare de autoritățile bisericești, conform art. 34 (1), lit. d din

⁷⁴⁵ Pentru opinia că și monahii se pot sindicaliza, în condițiile în care sunt angajați în raporturi de muncă, vezi: Mihail C. BARBU, Dana BARBU, „Titularii dreptului de întemeiere sau aderare la un sindicat, cu privire specială asupra clericilor ortodocși”, în: *Revista română de dreptul muncii*, 6/2008, pp. 94-104.

⁷⁴⁶ *Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 192-195.

⁷⁴⁷ *Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 402-405.

Regulamentul de Judecată: „Sunt considerate neascultare de autoritățile bisericești...: d) Activarea, în calitate de membru, în asociații, fundații și alte structuri asociative, respectiv înființarea de asociații, fundații și alte structuri asociative, fără binecuvântarea Chiriarhului”.

Rostul interdicției de asociere, care nu este absolută ci se raportează la binecuvântarea episcopului, este prelungirea firească a modului în care Biserica normează libertatea de exprimare și de comunicare a clericilor și monahilor în spațiul public, conform Hotărârilor Sf. Sinod 952/2015⁷⁴⁸ și 13160/2019⁷⁴⁹, menționate anterior. Asocierea în fundații, asociații sau alte organizații este, în fond, o aplicație a dreptului la liberă exprimare precum și o expresie a libertății conștiinței garantată de art. 29 din Constituție. Dreptul de asociere ca atare este ocrotit de art. 40 (1) din Legea fundamentală, care afirmă că „cetățenii se pot asocia liber în partide politice, în sindicate, în patronate și în alte forme de asociere”, implicit în asociațiile și fundațiile prevăzute de OG 26/2000⁷⁵⁰. La nivel internațional, libertatea de asociere este consfințită de art. 11 (1) din Convenția EDO, care stabilește: „Orice persoană are dreptul la libertatea de întrunire pașnică și la libertatea de asociere, inclusiv dreptul de a constitui cu alții sindicate și de a se afilia la sindicate pentru apărarea intereselor sale”⁷⁵¹. Este important de observat însă că alin. (2) care urmează prevede posibilitatea restrângerii exercițiului dreptului de asociere pentru „apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor... [și] protejarea moralei”⁷⁵². Prin analogie deci, Biserica, în virtutea autonomiei și caracterului propriu de cult, poate să impună limite rezonabile dreptului de asociere al clericilor și monahilor,

⁷⁴⁸ *Biserica Ortodoxă Română*, VI, 2015, 4, pp. 201-203.

⁷⁴⁹ *Biserica Ortodoxă Română*, X, 2019, 4, pp. 675-679.

⁷⁵⁰ OG 26 din 30 ianuarie 2000 cu privire la asociații și fundații a fost publicată în MO 39/31.01.2000, cu modificările în vigoare la zi.

⁷⁵¹ Titlul art. 11 („Libertatea de întrunire și asociere”) al Convenției EDO a fost inserat conform anexei la Protocolul nr. 11 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, ratificat prin Legea 79 din 6 iulie 1995, publicată în MO 147/13.07.1995.

⁷⁵² Art. 11 (2) din Convenția EDO: „2. Exercițarea acestor drepturi nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea națională, siguranță publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protejarea sănătății sau a moralei ori pentru protecția drepturilor și libertăților altora. Prezentul articol nu interzice ca restrângeri legale să fie impuse exercitării acestor drepturi de către membrii forțelor armate, ai poliției sau ai administrației de stat”.

pentru apărarea ordinii și moralei Bisericii.

Sub aspect jurisprudențial, condiționarea dreptului de asociere al clericilor și monahilor de acordul chiriarhului locului prin art. 123 (8) din *Statutul Bisericii* a fost atacată în justiție, din punct de vedere al legalității. Contestatarul a fost entitatea intitulată Asociația Național Creștin-Ortodoxă de Reacție împotriva Abuzurilor în contradictoriu cu Guvernul României și Arhiepiscopia X. din cadrul Mitropoliei Munteniei. În primă instanță, Curtea de Apel (CA) Iași, prin Sentința 406/17.12.2012, a respins acțiunea, constatând că dreptul de asociere al clericilor și monahilor a fost restrâns „în limite rezonabile și nu în mod absolut... condiționat de acordul chiriarhului locului...” ceea ce nu presupune „o interdicere totală și absolută a asocierii”⁷⁵³. De asemenea, Curtea a formulat o concluzie importantă pentru caracterizarea principiilor de funcționare ale Bisericii Ortodoxe Române. Astfel, ea a subliniat că limitarea dreptului de asociere „este în acord cu principiul ascultării și supunerii ierarhice, principiu ce guvernează Biserica Ortodoxă, preotul trebuind să rămână în comuniune cu superiorul său și cu ceilalți preoți, într-o relație de conlucrare, de natură a asigura armonia în cadrul cultului”⁷⁵⁴.

În recurs, Înalta Curte de Casație și Justiție (ÎCCJ), prin Decizia 6356/26.09.2013, a respins de asemenea acțiunea, considerând că respectarea autonomiei cultelor implică recunoașterea de stat a „dreptului acestor comunități de a se împotrivi, potrivit propriilor lor reglementări, eventualelor încercări de disidență... care pot prezenta un pericol pentru coeziunea, imaginea sau unitatea cultului respectiv”⁷⁵⁵. Sub aspect individual, ÎCCJ a statuat că „persoana care optează în mod liber pentru statutul de preot acceptă la momentul consacrării, tot în mod liber, să se supună normelor speciale statutare și principiilor canonice ale cultului ortodox”⁷⁵⁶. Astfel, instanța a constatat că limitarea dreptului de asociere prin art. 123 (8) din *Statutul Bisericii Ortodoxe Române* este compatibilă cu art. 53 din Constituție și cu art. 11 (2) din Convenția EDO,

⁷⁵³ Mihail STĂNESCU-SAS, *Autonomia cultelor religioase. Jurisprudență națională comentată și adnotată*, Ed. Universul Juridic, București, 2019, pp. 44-45; Sentința CA Iași nr. 406/17.12.2012 este publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/ge759442> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁷⁵⁴ M. STĂNESCU-SAS, *Autonomia cultelor...*, p. 45.

⁷⁵⁵ M. STĂNESCU-SAS, *Autonomia cultelor...*, p. 47.

⁷⁵⁶ M. STĂNESCU-SAS, *Autonomia cultelor...*, p. 47.

amintit mai sus, deoarece este făcută pentru „protecția moralei creștin-ortodoxe și prevenirea creării unor situații cu repercusiuni... reflectate în cadrul vieții bisericești și în exercitarea liberă a cultului creștin-ortodox”⁷⁵⁷.

În sfârșit, sub aspectul jurisprudenței CEDO, ÎCCJ a amintit că prin Decizia Marii Camere a CEDO din 9 iulie 2013 în Cauza *Sindicatul „Păstorul cel Bun” c. România* (Cererea 2330/09)⁷⁵⁸ s-a observat refuzul justificat al instanței naționale de a înregistra sindicatul reclamant constituit din preoți ai Bisericii Ortodoxe Române în contradictoriu cu Biserica Ortodoxă Română. Acest refuz, subliniază ÎCCJ, „se înscrie în marja de apreciere de care se bucură autoritățile naționale” și constituie „o aplicație a principiului autonomiei cultelor religioase”⁷⁵⁹.

Constatarea în privința clericilor este cu siguranță valabilă și în cazul monahilor salariați prin Centrul Eparhial, în ipoteza în care aceștia ar dori asocierea într-un sindicat pentru a-și negocia drepturile de muncă în contradictoriu cu Episcopia sau cu Centrul Eparhial, ceea ce ar constitui o alterare a relației de ascultare față de episcopul locului⁷⁶⁰.

Concluziile ÎCCJ în Decizia 6356/26.09.2013 sunt astfel definitorii pentru aprecierea autonomiei largi de care se bucură Biserica Ortodoxă Română în raport cu slujitorii săi, clerici și monahi, cărora le poate impune anumite limitări în exercitarea drepturilor lor, pentru protejarea ordinii și moralității Bisericii. Concluziile instanței supreme rămân valabile, de altfel, din perspectiva autonomiei și caracterul propriu de cult al Bisericii Ortodoxe Române, pentru toate reglementările bisericești pe care le discutăm în capitolul de față.

III.2.2. Votul ascultării în raport cu deținerea unor demnități sau funcții militare

Așa cum monahul, prin consacrarea lui către Dumnezeu, a murit pentru demnitățile civile, în aceeași măsură statutul lui este

⁷⁵⁷ M. STĂNESCU-SAS, *Autonomia cultelor...*, p. 48.

⁷⁵⁸ Decizia CEDO din 9 iulie 2013 în Cauza *Sindicatul „Păstorul cel Bun” c. România* (Cererea 2330/09 CEDO) a fost tradusă în limba română și publicată în MO 15/10.01.2014.

⁷⁵⁹ M. STĂNESCU-SAS, *Autonomia cultelor...*, p. 48.

⁷⁶⁰ Pentru opinia contrară, vezi: M.C. BARBU, D. BARBU, „Titularii dreptului de întemeiere sau aderare la un sindicat...”, pp. 100-102.

incompatibil cu deținerea unor funcții sau grade militare. Războiul monahului nu se mai poartă cu semenii lui, nici măcar din motive de legitimă apărare, ci cu patima stăpânirii, a mâniei, cu potențialul de violență dinlăuntrul său, după cuvântul Apostolului Pavel: „Îmbrăcați-vă cu toate armele lui Dumnezeu, ca să puteți sta împotriva uneltirilor diavolului. Căci lupta noastră nu este împotriva trupului și a sângelui, ci împotriva începătoriilor, împotriva stăpânirilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății, care sunt în văzduh” (Efes. 6, 11-12). În sensul acesta, monahul primește încă de la rasoforie metania, numită „sabia Duhului”⁷⁶¹, mijloc de practicare a rugăciunii lui Iisus. El nu se mai luptă cu arme omenești pentru o ordine sau stăpânire omenească, urmând cuvintelor Mântuitorului către Petru și către Pilat: „Întoarce sabia ta la locul ei, că toți cei ce scot sabia, de sabie vor pieri” (Mat. 26, 52); „dacă împărăția Mea ar fi din lumea aceasta, slujitorii Mei s-ar fi luptat ca să nu fiu predat iudeilor” (Ioan 18, 36).

Biserica a receptat această învățătură evanghelică prin Can. 7 IV, care stabilea ca „cei odată rânduiți în cler sau cei care au devenit monahi să nu se înroleze în armată și să nu intre în vreo demnitate lumească”, iar dacă „nu se căiesc, încât să se întoarcă la ceea ce ei, prin mijlocirea lui Dumnezeu, au ales mai întâi, să fie anatematizați”⁷⁶². Potrivit comentariilor lui Zonaras și Balsamon⁷⁶³, exigența acestui canon trimite la clericii sau monahii care-și leapădă haina și slujirea în Biserică pentru o altă slujire lumească, ei nefiind primiți nici măcar ca laici sau depuși din treapta clericală sau monahală, ci scoși cu totul din Biserică prin anatemă. Can. 7 IV nu se aplică prin urmare preoților și monahilor de azi care, cu binecuvântarea episcopului, păstrându-și haina, pot sluji în anumite instituții cu profil militar. În dreptul canonic ortodox român, scutirea clerului și monahilor de îndeplinirea serviciului militar este consacrată prin art. 25 din Legea 489/2006 a cultelor: „Personalul clerical și cel asimilat, precum și personalul monahal aparținând cultelor

⁷⁶¹ Potrivit semnificației metaniei explicată în slujba schimei mici (*Molitfelnic...*, 2013, p. 583).

⁷⁶² Vezi pentru concordanță: Can. 6, 81, 33 Ap.: 3 IV: 70 VII; 11 I-II; 16 Cart.

⁷⁶³ Vezi interpretarea lui Zonaras și Balsamon la Can. 7 IV referitoare la incompatibilitatea între haina monahală și cea militară (*Comentariile canoniștilor bizantini...*, pp. 269-270), precum și comentariile lui C. Dron (Pr. C. DRON, *Canoanele...*, pp. 175-176).

recunoscute este scutit de îndeplinirea serviciului militar”.

În România, regimul serviciului militar a fost reglementat inițial de Legea 46/1996 privind pregătirea populației pentru apărare⁷⁶⁴, al cărei art. 6, lit. c prevedea că „nu îndeplinesc serviciul militar... personalul hirotonit sau ordonat care aparține cultelor religioase recunoscute de lege”. Ulterior, Sf. Sinod a adoptat Hotărârea 2478/1999 prin care se stabilea intervenirea la forurile competente din cadrul Ministerului Apărării pentru completarea art. 6 din Legea 46/1996, cu propunerea de a fi exceptați de la satisfacerea serviciului militar: „a) personalul monahal din mănăstiri și schituri care a depus voturile monahale și este tuns în monahism, fiind asimilat cu clerul de mir și clerul monahal care este hirotonit; b) personalul monahal închinoviat în mănăstiri, schituri, etc (novici și frați), aflați până la vârsta încorporării și care nu sunt încă tunși în monahism și nu au depus voturile monahale”⁷⁶⁵.

Art. 6 din Legea 46/1996 a rămas însă neschimbat până la abrogarea actului normativ cu totul, prin Legea 446/2006 privind pregătirea populației pentru apărare⁷⁶⁶. Aceasta, la rândul ei, prin art. 6, a inclus monahii în categoria celor neîncorporabili pentru serviciul militar, dar numai cei cu vechime mai mare de 2 ani în viața monahală: „Nu îndeplinesc serviciul militar și sunt scoși din categoria cetățenilor încorporabili (...): b) personalul hirotonit sau ordonat care aparține cultelor religioase recunoscute de lege, personalul consacrat oficial ca deservent al unui asemenea cult, precum și călugării care au o vechime în mănăstire de cel puțin 2 ani”. Astfel, novicii cu mai puțin de 2 ani de mănăstire care nu ar fi dat curs solicitărilor autorităților militare în baza Legii 446/2006 ar fi fost pasibili, în principiu, de săvârșirea infracțiunilor de *sustragere de la luare în evidență militară* (art. 434 Codul Penal)⁷⁶⁷ și de *nepre-*

⁷⁶⁴ Legea 46 din 5 iunie 1996 privind pregătirea populației pentru apărare a fost publicată în MO 120/11.06.1996, abrogată la data de 01.01.2007 de art. 92 din Legea 446 din 30 noiembrie 2006 privind pregătirea populației pentru apărare.

⁷⁶⁵ Vezi rezumatul Hot. Sf. Sinod 2478/1999 publicat în: Pr. Alexandru ARMAND-MUNTEANU, *Compendiu alfabetic și tematic din Hotărârile Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (1986-2001)*, editat de Sfânta Arhiepiscopie a Tomisului, Constanța, 2003, p. 143.

⁷⁶⁶ Legea 446 din 30 noiembrie 2006 privind pregătirea populației pentru apărare, publicată în MO 990/12.12.2006, cu modificările în vigoare la zi.

⁷⁶⁷ Art. 434 Codul Penal (*Sustragerea de la luarea în evidență militară*):

zentare la încorporare sau concentrare (art. 435 Codul Penal)⁷⁶⁸, pedepsite cu amendă pe timp de pace și cu închisoare pe timp de război.

În prezent, serviciul militar obligatoriu pe timp de pace este suspendat, trecându-se la serviciu militar pe bază de voluntariat prin Legea 395/2005, cu aplicare de la 1 ianuarie 2007, conform art. 2 (1) al acesteia: „Începând cu data de 1 ianuarie 2007, executarea serviciului obligatoriu, în calitate de militar în termen și militar cu termen redus, se suspendă”⁷⁶⁹. Cu toate acestea, potrivit art. 3 din același act normativ, „pe durata stării de război, a stării de mobilizare, precum și pe timpul stării de asediu, executarea serviciului militar devine obligatorie, în condițiile legii”. Aceasta înseamnă că se reactivează obligațiile militare ale novicilor cu mai puțin de 2 ani de mănăstire (art. 6, lit. b din Legea 446/2006), și implicit se reactivează pedepsele pentru infracțiunile de sustragere de la evidența militară (art. 434 Codul Penal) și neprezentarea la încorporare sau concentrare (art. 435 Codul Penal).

Totuși, în stare de război sau de asediu, persoanele pot opta din motive religioase sau de conștiință pentru serviciul militar alternativ⁷⁷⁰, conform art. 4 din Legea 446/2006: „(1) Cetățenii care, din

„(1) Sustragerea de la luarea în evidența militară, selecția, stabilirea aptitudinilor și a opțiunilor privind modul de îndeplinire a îndatoririlor militare, în timp de pace, se pedepsește cu amendă. (2) Dacă fapta este săvârșită în timp de război sau pe durata stării de asediu, pedeapsa este închisoarea de la unu la 5 ani”; vezi și comentariul la această infracțiune în: *Noul Cod Penal. Comentarii pe articole*, coord. Tudorel TOADER, Ed. Hamangiu, București, 2014, pp. 642-644.

⁷⁶⁸ Art. 435 Codul Penal (Neprezentarea la încorporare sau concentrare): „1) Neprezentarea la încorporare, concentrare sau mobilizare în timp de război sau pe durata stării de asediu, în termenul prevăzut în ordinul de chemare, se pedepsește cu închisoarea de la 2 la 7 ani. (2) Cu aceeași pedeapsă se sancționează și neprezentarea celui încorporat sau concentrat la unitatea la care a fost repartizat, precum și a celui care, executând potrivit legii serviciul alternativ, nu se prezintă în termen la angajator”; vezi comentariul la acest articol: *Noul Cod Penal. Comentarii...*, pp. 644-646.

⁷⁶⁹ Legea 395 din 16 decembrie 2005 privind suspendarea pe timp de pace a serviciului militar obligatoriu și trecerea la serviciul militar pe bază de voluntariat a fost publicată în MO 1155/20.12.2005, cu modificările aduse în vigoare la zi.

⁷⁷⁰ Pentru protecția obiecției de conștiință în privința executării serviciului militar obligatoriu în jurisprudența Curții Europene, vezi: Andrei DUȚU, „CEDO: dreptul de a refuza satisfacerea stagiului militar obligatoriu pe motive temeinice de conștiință (Hotărârea din 15 septembrie 2016, cauza nr. 66899/14 Papavasiliakis

motive religioase sau de conștiință, refuză să îndeplinească serviciul militar sub arme execută serviciul alternativ”. Potrivit art. 2 (1) din HG 618/1997, serviciul utilitar alternativ, ca formă de îndeplinire a serviciului militar, „se execută în instituții publice, regii autonome, societăți comerciale, care în continuare au denumirea de angajatori”, presupunând activități „în domenii de asistență socială și sanitară, construcții industriale, edilitare... protecția mediului înconjurător etc.” (art. 2, alin. 2 din HG 618/1997)⁷⁷¹.

Problematizarea noastră are relevanță, așadar, pentru novicii cu mai puțin de 2 ani de mănăstire, care, odată cu declararea stării de război, mobilizare sau asediu conform legii, ar putea fi chemați să îndeplinească serviciul militar obligatoriu, potrivit art. 3 din Legea 395/2005, sau cel puțin serviciul alternativ, din motive de conștiință, potrivit art. 4 din Legea 446/2006. În caz de refuz al serviciului militar obligatoriu, sub forma sustragerii de la luarea în evidență militară (art. 434 Codul Penal) sau a neprezentării la încorporare (art. 435 Codul Penal), fiind vorba de stare de război, pedeapsa este închisoarea de 1-5 ani, respectiv închisoarea de 2-7 ani. În caz de refuz al serviciului alternativ (pentru care persoana a optat din motive religioase) sub forma neprezentării în termen la angajator, pe durata stării de război, pedeapsa este de asemenea închisoarea de 2-7 ani (art. 435 Codul Penal).

Deși interesul general al Statului de pregătire a populației pentru apărare este legitim, cu atât mai mult în perspectiva declarării stării de război, la fel de legitimă este asumarea modului de viață monahală, din perspectiva Bisericii. Căci Biserica pune în prim plan războiul interior cu natura căzută a omului, cu păcatul și afecțele care se manifestă în lume. În acest sens, războiul monahului nu se poartă în planul lumii vizibile, ci „împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății, care sunt în văzduh” (Efes. 6, 11-12), care au și generat, de altfel, în plan terestru, războiul între națiuni și popoare. Războiul Statului cu

c. Grecia)”, în: *Pandectele Române*, 10, 2016, pp. 144-145 (în care se arată că CEDO a constatat încălcarea art. 9 al Convenției, prin refuzul statului grec de a permite reclamantului Papavasiliakis, membru al organizației „Martorii lui Iehova”, să execute, din motive de conștiință, serviciul public alternativ).

⁷⁷¹ HG 618 din 6 octombrie 1997 privind modul de executare a serviciului utilitar alternativ a fost publicată în MO 282/17.10.1997, cu modificările aduse în vigoare la zi.

amenințarea văzută, cu răul terestru, se face în principal în vreme de război, or războiul Bisericii cu răul din natura omului se face tot timpul. Pentru Biserică nu este „vreme de pace” din acest punct de vedere, iar rugăciunea, postul, slujbele, privegherea, canonul – ca forme de război duhovnicesc, în special pentru monahi – nu se întrerup niciodată.

Astfel, soluția art. 6 din Legea 446/2006 de includere a novicilor cu mai puțin de 2 ani de mănăstire în categoria civililor obișnuiți, în raport cu serviciul militar în vreme de război, nu este dincolo de critică. Căci se instituie pe această cale o prezumție legală în defavoarea acestora, în sensul că războiul duhovnicesc cu natura umană asumat de novicele din mănăstire, ca pregătire a nașterii omului celui nou în Dumnezeu în schima monahală, este irelevant față de interesul imediat de apărare văzută a țării, în plan militar. Și chiar dacă s-ar admite pentru novicii fără vechime, din motive religioase și de conștiință, serviciul alternativ în vreme de război potrivit art. 4 din Legea 446/2006, aceasta ar presupune tot abandonarea vieții în mănăstire și a votului statorniciei prin prestarea de servicii la angajatorii civili (art. 2, alin. 1 din HG 618/1997), sub sancțiunea închisorii de 2-7 ani în caz de neprezentare (art. 435 Codul Penal).

Între interesul general al Statului de pregătire a populației pentru apărare și interesul Bisericii de a pregăti părinți pentru războiul nevăzut în lume, pe calea noviciatului monahal, trebuie găsit un just echilibru, care considerăm că nu a fost încă atins. În Biserica Ortodoxă Română astăzi, potrivit statisticilor sinodale de la sfârșitul anului 2023, în cele 496 de mănăstiri, schituri și metocuri de călugări existente în granițele țării viețuiesc un număr de 235 de rasofoți și 418 frați de mănăstire⁷⁷². Rezultă că vorbim de 653 de novici de gen masculin, foarte probabil cu vechime mai mică de 2 ani de mănăstire, care ar intra sub incidența art. 6 din Legea 446/2006. La aceștia se pot adăuga, eventual, monahii tunși și cu voturile depuse prematur, înainte 2 ani de noviciat, cu încălcarea art. 77 (3) din *Statutul Bisericii*⁷⁷³, care impune minim 3 ani de încercare canonică

⁷⁷² Conform datelor Cancelariei Sf. Sinod din 31 decembrie 2023, comunicate oficial prin adresa 9239/05.09.2024.

⁷⁷³ Art. 77 (3) din *Statutul Bisericii*: „Tunderea în monahism se face, cu aprobarea chiriarhului, după cel puțin 3 ani de cercetare canonică și viețuire în mănăstire. Derogarea de la această regulă o poate decide numai chiriarhul, din motive misionare urgente [cel puțin 6 luni, cf. Can. 5 I-II, dacă monahul e

înainte de tundere. Art. 6 din Legea 446/2006 nu ține însă cont de statutul de frate, rasofor sau monah, din punct de vedere canonic, singurul criteriu fiind vechimea de 2 ani în mănăstire.

În aceste cazuri ipotetice, în care Statul ar putea chema monahii cu voturile depuse, cu vechime mai mică de 2 ani în mănăstire, să execute serviciul militar (art. 3 din Legea 395/2005) sau serviciul alternativ (art. 4 din Legea 446/2006), ingerința în libertatea religioasă a persoanei și în autonomia de cult (garantate de art. 29 din Constituție și protejate de art. 9 al Convenției EDO⁷⁷⁴) ar fi evidentă. Aceasta indiferent de faptul că tunderea prematură sub 3 ani de noviciat poate fi sancționată potrivit disciplinei interne ale Bisericii, prin pedepsirea starețului sau a săvârșitorului tunderii și/sau prin invalidarea actului, adică prin readucerea monahului la stadiul de rasofor.

De aceea, limitând discuția la statutul celor 653 de frați și rasofori, bărbați, vizați de Legea 446/2006, constatăm că aceștia reprezintă un procent infim în raport cu populația masculină a țării aptă de război, mult sub 1‰ (1/1.000), dar cca 7,7% din întregul corp monahal al Bisericii Ortodoxe Române. Prin urmare, echilibrul între interesele și valorile Statului și ale Bisericii este vădit disproportionat și înclinat în favoarea Statului. *De lege ferenda*, în lumina tuturor considerentelor de mai sus și în scopul protejării libertății religioase a persoanei și a autonomiei cultelor, considerăm că Statul ar trebui să modifice art. 6 din Legea 446/2006 în sensul scutirii tuturor monahilor, rasoforilor și fraților de executarea serviciului militar, eliminând plafonul vechimii de 2 ani în mănăstire, așa cum preoților hirotoniți nu li se impune o perioadă de vechime în preoție pentru a li se aplica această scutire.

Pe de altă parte, Biserica poate să vegheze ca cererile de

pregătit pentru episcopat – n.n.]”.

⁷⁷⁴ Art. 9 din Convenția EDO (Libertatea de gândire, de conștiință și de religie): „(1) Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau în colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor. (2) Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru siguranță publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora”.

închinoviere ale fraților de mănăstire în vreme de război să nu fie făcute sub presiunea unui ordin prealabil de încorporare, ca mod de impostură și de fugă față de obligațiile militare. Biserica este chemată să respecte, la rândul ei, interesul general al Statului de a pregăti populația pentru apărare, tot așa cum interzice „închinovierea și promovarea în cinul monahal a celor cu obligații și responsabilități familiale sau urmăriți penal” (art. 77, alin. 2 din *Statutul Bisericii*). În acest sens, din momentul în care Statul declară stare de război, mobilizare sau asediu, conform legii, Sf. Sinod poate emite o hotărâre prin care amendează art. 77 (2) din *Statutul Bisericii*, astfel: „Pe durata stării de război, stareții, egumenii ori cei numiți conducători ai mănăstirilor, schiturilor și metocurilor de călugări, nu vor primi cereri de închinoviere din partea tinerilor apți de serviciul militar pe numele cărora a fost emis un ordin de încorporare. Nerespectarea acestor dispoziții atrage sancțiunea destituirii din funcție dimpreună cu anularea cererii de închinoviere, atrăgându-le atenția conducătorilor mănăstirilor și schiturilor că se fac complici (cf. art. 48 Codul Penal) la infracțiunea de *neprezentare la încorporare* (art. 435 Codul Penal)”.

În mod reciproc însă, Statul este chemat să respecte statutul canonic al novicilor închinoviați înainte de declararea stării de război, indiferent de vechimea mai mică de 2 ani în mănăstire, în virtutea libertății religioase a persoanei și autonomiei cultelor. Astfel, Statul nu poate să ceară Bisericii să sacrifice novicii însușind 7,7% din personalul său monahal, anulându-le cererea de închinoviere sau statutul de rasofor în vederea executării serviciului militar, obligatoriu sau alternativ. Un război, de orice natură ar fi, inclusiv de apărare a țării, nu se câștigă numai cu mijloace militare. De aceea Statul, în considerarea statutului specific al personalului de cult, poată să ceară Bisericii forme de sprijinire a efortului de apărare a țării prin mijloace potrivite ei, respectiv rugăciunea, asistența religioasă, misiuni de caritate etc. În sensul art. 29 (5) din Constituție care prevede „înlesnirea asistenței religioase în armată” a cultelor⁷⁷⁵, Statul nu este doar dator, din punct de vedere pasiv, să faciliteze misiunea Bisericii în cadrul armatei. Ci Statul, din punct

⁷⁷⁵ Art. 29 din Constituție (Libertatea conștiinței): „(5) Cultele religioase sunt autonome față de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în azile și în orfelinate”.

de vedere activ, poată să ceară el însuși Bisericii această asistență religioasă, cu implicarea inclusiv a personalului monahal, însă în forme ce nu pot fi echivalate cu serviciul militar propriu-zis.

De asemenea, pe viitor, *de lege ferenda*, Biserica poate include în Statutul său o prevedere expresă privind statutul canonic consacrat al monahilor, incompatibil cu deținerea unor funcții sau îndeplinirea unor activități cu caracter militar, ori de serviciu militar alternativ. Prin extensie, același regim poate fi aplicat novicilor. Ca exemplu, art. 225 din Statutul vieții canonice a Bisericii Ortodoxe Ucrainene din 1995, care reglementează chestiuni canonice privind activitatea și slujitorii Bisericii, stabilește: „În război, uciderea nu se preschimbă în păcat (Atan. Către Ammon)⁷⁷⁶, dar nici clericul, nici monahul nu trebuie să exercite o funcție militară (83 Ap.; 7 IV Ec.)”⁷⁷⁷. Alternativ, Biserica noastră poate stabili condițiile în care monahii și novicii să fie chemați în vreme de război la misiuni caritabile și de asistență, din încredințarea Bisericii. Cât privește incompatibilitatea noviciatului monahal cu serviciul militar, aceasta se constată cu condiția ca cererea de închinoviere a novicei să nu fi fost depusă după emiterea unui ordin de încorporare în vreme de război, ceea ce constituie un impediment legal și canonic pentru primirea în monahism. De asemenea, cererea nu ar trebui depusă imediat după declararea stării de război, pentru a preveni iminența unui ordin de încorporare, caz în care se impune amânarea deciziei de închinoviere, pentru a da timp autorităților Statului să emită aceste ordine.

Pentru identitate de rațiune, aceeași incompatibilitate cu calitatea de militar se aplică și preotului de mir. Prin Hotărârea Sf. Sinod 8558/2014⁷⁷⁸ la nivelul Bisericii Ortodoxe Române s-au identificat 9 situații în 6 eparhii de potențială incompatibilitate între calitatea de preot și cea de militar activ sau funcționar public cu statut special (care poate face uz de armă), iar prin Hotărârea Sf. Sinod 11400/2014 s-a comunicat modul de rezolvare a acestor situații de către eparhii. Astfel, Sf. Sinod a constatat că: „trei foști preoți au

⁷⁷⁶ Așa citat în articol, din tradiția patristică a Bisericii.

⁷⁷⁷ Pr. A.I. STAN, M. WILLIAMS STAN, *Statutele Bisericii Ortodoxe...*, p. 246.

⁷⁷⁸ Hotărârea Sf. Sinod 8558/2014 cu privire la cazurile identificate de incompatibilitate între calitatea de cleric și cea de militar activ / funcționar public cu statut special (care poartă armă sau poate face uz de forță în exercitarea profesiei), publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, V, 2014, 4, pp. 259-262.

optat pentru cariera militară; un preot are ca armă de bază «muzici militare» și nu participă la misiuni de luptă și exerciții militare; un preot de penitenciar nu poartă armă și folosește forța coercitivă în executarea profesiei; un preot nu poartă armă și nu îndeplinește misiuni operative, ci e purtător de cuvânt al IPJ; un preot nu desfășoară activități operative; pentru alți 2 preoți verificările sunt în curs” (Hot. Sf. Sinod 11400/2014)⁷⁷⁹. În Biserica Ortodoxă Română astăzi, la nivelul anului 2024, există 65 de preoți slujitori care oferă asistență religioasă în unitățile militare⁷⁸⁰, iar asemenea situații de potențială incompatibilitate între slujirea clericală și activitatea militară necesită a fi evaluate periodic, pentru a păstra demnitatea și specificul preoției ca slujire în societate.

Astfel, la fel ca monahul care nu ridică „sabia” și nu luptă pentru o ordine lumească, potrivit preceptului evanghelic (Mat. 26, 52), nici preotul nu poate purta armă și nu poate participa la operațiuni militare ori la exerciții de instrucție. Aceasta nu-l scutește, pe de altă parte, de a avea condiția fizică necesară asistenței religioase a soldaților. Preotul însă nu poate să aibă altă autoritate asupra soldaților decât aceea de părinte duhovnicesc, însărcinat cu asistența religioasă, potrivit art. 29 (5) din Constituție. De aceea, eventuala gradare a lui ca ofițer din rațiuni de salarizare pe schema Ministerului Apărării, în loc să fie încadrat în schema de salarizare a preoților misionari ai Bisericii, o vedem ca o încălcare a spiritului Can. 7 IV care impune ca „cei odată rânduiți în cler... să nu se înroleze în armată și să nu intre în vreo demnitate lumească”, nici măcar onorifică, după părerea noastră. Desigur, aceste incompatibilități virtuale pot fi înlăturate prin parteneriate transparente încheiate între Biserica Ortodoxă Română și Ministerul Apărării Naționale, cu respectarea atât a exigențelor vieții militare cât și a statutului specific al preotului, în virtutea libertății religioase și autonomiei cultelor.

⁷⁷⁹ Hotărârea Sf. Sinod 11400/2014 în legătură cu răspunsurile eparhiilor la punctul 1 al hotărârii sinodale 8558/18.08.2014 privitor la modul concret de soluționare a situațiilor constatate de incompatibilitate între calitatea de cleric și cea de militar activ / funcționar public cu statut special (care poartă armă sau poate face uz de forță coercitivă în exercitarea profesiei), publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, V, 2014, 4, pp. 389-391.

⁷⁸⁰ Conform raportului privind activitatea Bisericii Ortodoxe Române pe anul 2023: <https://basilica.ro/sinteza-activitatilor-bisericii-ortodoxe-romane-in-anul-2023-text-integral/> (publicat la 28.02.2024, ultima accesare la 30.01.2025).

III.2.3. Votul ascultării în raport cu deținerea unor demnități sau funcții politice

Incompatibilitatea între viața monahală și cea politică are ca principiu faptul că monahul, în virtutea statutului său de om consacrat lui Dumnezeu, nu mai caută o autoritate lumească asupra oamenilor, ci luptă pentru stăpânirea duhovnicească asupra naturii umane afectate de patimi. De aceea, el nu poate primi o funcție politică ce implică o poziție de putere asupra semenilor săi, aceasta fiind tot o „demnitate lumească” interzisă de Can. 7 IV. La modul general, el nu este chemat să se implice în debaterile problemelor economice sau politice ale cetății de pe altă poziție decât cea de părinte duhovnicesc, care ajută oamenii să pună în lucrare înzestrările date de Dumnezeu, potrivit competențelor lor.

Astfel, ne amintim de decretul împăratului Leon I din anul 471, care interzicea monahilor să plece din mănăstiri și să locuiască în orașe, „cu excepția celor numiți apocrisiari... și aceștia înșiși... să nu discute despre cult sau dogmă sau să înșele mintea simplă a populației prin sfaturi care duc la răzvrătire sau insurecție civilă”⁷⁸¹. În epoca de atunci, de altfel, disputele teologice stârnite de monahi puteau duce la polemici și violențe de stradă și erau echivalentul a ceea ce numim astăzi „a face politică”.

Prin Hotărârea Sf. Sinod 410/2004 s-a reiterat incompatibilitatea statutului clerului și monahilor cu cea de demnitar politic, exprimată în recomandările din 13-14 februarie 1996 și 23-25 februarie 2000, și s-a stabilit: „În conformitate cu Sfintele Canoane ale Bisericii Universale (6 Ap., 7 IV, 10 VII, 11 Cartag.)... arhiepiscopului, preotului, diaconului și monahului îi este interzis să facă politică partinică, să fie membru al unui partid politic, să participe la campanii electorale, să candideze și să devină membru al parlamentului sau consiliilor locale, primar, viceprimar sau să ocupe funcții în administrația publică centrală și locală”⁷⁸².

Ulterior, prin Hot. Sf. Sinod 1676/5-7.03.2008, în considerarea principiului iconomiei și având în vedere lipsa unor mireni bine

⁷⁸¹ *Roman State & Christian Church...*, III, nr. 512, p. 893.

⁷⁸² Hotărârea Sf. Sinod 410/12.02.2004 este citată integral în cuprinsul Hot. Sf. Sinod 1676/5-7.03.2008, publicată la adresa: [https://patriarhia.ro/images/pdf/HotarariSinodale/2008/Hotararea_nr_%201676_\(2008\).pdf](https://patriarhia.ro/images/pdf/HotarariSinodale/2008/Hotararea_nr_%201676_(2008).pdf) (ultima accesare la 30.01.2025).

pregătiți să reprezinte interesele comunităților locale, în mod provizoriu s-a permis preoților de mir „de a candida numai ca independenți și numai pentru consiliile locale și consiliile județene”⁷⁸³.

După adoptarea Statutului Bisericii Ortodoxe Române, recunoscut prin HG 53/2008, republicat și publicat cu amendamente, citat ca *Statutul Bisericii*, prin art. 123 din acesta s-a interzis clericilor și monahilor: să facă parte din „asociații, fundații și organizații de orice tip” (art. 123, alin. 8)⁷⁸⁴ fără binecuvântarea Chiriarhului; să facă parte din „organizații de tip sindical” (art. 123, alin. 9)⁷⁸⁵; să desfășoare orice „activități personale (private) cu caracter economic, financiar și comercial... care contravin moralei creștine și aduc prejudicii spirituale și materiale Bisericii” (art. 123, alin. 10)⁷⁸⁶. Deși interdicția de a face politică nu este explicită statutar, ea este conținută în expresia „organizații de orice tip”, cu referire la partide și alte organizații politice. Incompatibilitatea statutului clericilor și monahilor cu cel de om politic a fost reafirmată prin Hotărârile Sf. Sinod 6333/2013⁷⁸⁷ și 5099/2014⁷⁸⁸.

Prin Hotărârea Sf. Sinod 1844/2016⁷⁸⁹ s-a emis un *Îndreptar al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române privind anul electoral 2016*, care în pct. 3 a avertizat clericii și monahii care se implică în politică partinică de faptul că încalcă jurământul depus la hirotonie precum și *Regulamentul Monahal*, având de ales „între cariera politică și misiunea clericală / viața monahală”⁷⁹⁰. Menținând principiul

⁷⁸³ Hotărârea Sf. Sinod 1676/5-7.03.2008 se găsește și la adresa: <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/stiri/ultimele-hotarari-ale-sfantului-sinod-60586.html> (publicată la 9 martie 2008, ultima accesare la 30.01.2025).

⁷⁸⁴ Art. 123 (8) din *Statutul Bisericii*: „Fără binecuvântarea (aprobarea scrisă a) Chiriarhului locului, nu este îngăduit preoților, diaconilor și călugărilor să înființeze, să fie membri sau să participe în asociații, fundații și organizații de orice tip”.

⁷⁸⁵ Art. 123 (9) din *Statutul Bisericii*: „Este interzis clericilor și călugărilor să înființeze sau să facă parte din organizații de tip sindical”.

⁷⁸⁶ Art. 123 (10) din *Statutul Bisericii*: „În Biserica Ortodoxă Romană, statutul de cleric și cel de monah este incompatibil cu exercitarea oricăror activități personale (private) cu caracter economic, financiar și comercial, direct sau prin interpuși, activități care contravin moralei creștine și aduc prejudicii spirituale și materiale Bisericii”.

⁷⁸⁷ *Biserica Ortodoxă Română*, IV, 2013, 4, pp. 209-212.

⁷⁸⁸ *Biserica Ortodoxă Română*, V, 2014, 4, pp. 204-205.

⁷⁸⁹ *Biserica Ortodoxă Română*, VII, 2016, 4, pp. 226-232.

⁷⁹⁰ Pct. 3 al Hot. Sf. Sinod 1844/2016: „Clericul sau monahul, care se

iconomieii, s-a permis numai preoților și diaconilor de mir să candideze „doar ca independenți și doar pentru calitatea de consilier local și consilier județean în România” (pct. 4), urmând a fi „suspendați de la slujire pe întreaga perioadă a campaniei electorale” (pct. 6). *Îndreptarul Sfântului Sinod (2016)* a fost reiterat prin Hot. Sf. Sinod 10793/2019⁷⁹¹, în perspectiva alegerilor prezidențiale din anul 2019 și a alegerilor locale și parlamentare din anul 2020. De asemenea, pentru clericii de mir, Hot. Sf. Sinod 2347/2021⁷⁹² a stabilit că „pe perioada exercitării funcției publice, clericul va fi suspendat din slujirea clericală și nu va fi salarizat la unitatea de cult la care își desfășoară activitatea” (pct. 4) și „*prin economie*, clericul poate sluji Sfânta Liturghie ca preot de caritate voluntar într-o capelă sau paraclis al unei instituții social filantropice stabilită de chiriarh” (pct. 5).

Ne întrebăm totuși dacă această măsură nu este o sacrificare a demnității preoțești pentru slujiri ale comunității care se cuvin mirenilor, potrivit vocațiilor și competențelor specifice ale fiecăruia în Biserică. Suspendarea unui preot de la slujire are în general caracterul unei măsuri disciplinare, potrivit art. 4, lit. q din *Regulamentul de Judecată*: „În Biserica Ortodoxă Română, clericilor, monahilor și mirenilor li se pot aplica următoarele sancțiuni...: q) depunerea (destituirea) din slujirea clericală (pierderea dreptului de a săvârși lucrări sfinte, de a purta ținuta clericală și de a se împărtăși în altar; cel destituit nu mai este cleric, ci are statut de teolog laic, cu posibilitatea de a desfășura activități social-filantropice, culturale, educaționale, sau de a fi cântăreț, după caz; activitatea și conduita sa vor fi evaluate anual de Chiriarh)”.

implică în politica vreunui partid în calitate de membru sau de candidat, dar și prin susținerea unui candidat, încalcă legământul depus la hirotonie («nu mă voi îndeletnici cu activități potrivnice chemării preoțești și nu mă voi face părtaș la lucrări și adunări care dăunează Bisericii, hotărârea sinodală nr. 4670/2008»), prevederile Regulamentului de judecată al BOR (2015) și ale Regulamentului vieții monahale (2003), și va trebui să aleagă între cariera politică și misiunea clericală/viața monahală. Abaterile de acest fel vor fi judecate în Consistoriile eparhiale”.

⁷⁹¹ *Biserica Ortodoxă Română*, X, 2019, 4, pp. 562-567.

⁷⁹² Hot. Sf. Sinod 2347/2021 privind responsabilitatea clericilor care exercită o funcție publică și situațiile de incompatibilitate între slujirea clericală (de mir sau monahală) și demnitățile publice, adoptată în ședința Sf. Sinod din 5 martie 2021, reiterată în ședința Sf. Sinod din 21 iulie 2021, consultată în Arhiva Centrului Eparhial al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, cu dispoziții rezumate în *Statutul Bisericii*, pp. 205-206, nota 934.

Este adevărat că Hot. Sf. Sinod 2347/2021 nu impune o astfel de suspendare din slujirea clericală, adică nu-l coboară pe preot la statutul de teolog laic. Totuși lăsarea lui fără parohie și desprinderea de comunitatea pe care o slujea sacramental, echivalând mandatul politic cu statutul de „preot de caritate”, reprezintă întrucâtva o mutație a stării canonice în Biserică, preotul apărând că slujește societatea mai degrabă din cinul mirenesc decât din cel preoțesc. Or Biserica are ca prioritate formarea duhovnicească a preoților, ca păstori ai comunității, iar toate celelalte slujiri – inclusiv cele politice – țin mai curând de vocația specifică a mirenilor, potrivit principiului organic sau constituțional-bisericesc și a alcătuirii întreite a Bisericii – „clerici, monahi și mireni” (art. 1 din *Statutul Bisericii*). Așadar, fără să negăm situația de necesitate în care Biserica a creat aceste îngăduințe pentru preoții de mir, starea de iconomie nu poate să justifice, în general, îndreptarea vocației preoțești către slujiri eminamente civile.

În acest sens, prin aceeași hotărâre 2347/2021, Sf. Sinod a arătat demnitățile sau activitățile publice incompatibile cu slujirea clericală (de mir sau monahală): „a) asumarea de îndeletniciri sau demnități civile; b) asumarea de responsabilități politice partinice (membru de partid sau funcții de conducere în partid); c) administrație în sectorul public central și local (personal numit sau ales); d) reprezentarea în justiție și/sau oferirea de cauțiuni (avocat, judecător, procuror, executor judecătoresc, notar etc.); e) administrație în sectorul privat; f) carieră de militar sau personal asimilat” (pct. 9 al Hot. Sf. Sinod 2347/2021). Sesizăm aici o oarecare contradicție între permisiunea acordată preotului de a exercita funcții publice (pct. 3), pe de o parte, și enunțarea incompatibilității între demnitățile civile și administrația în domeniul public sau privat în raport cu slujirea clericală (pct. 9, lit. a, c, e), căci și acestea din urmă presupun tot funcții publice sau de interes public.

Pe lângă activitățile politice enumerate, remarcăm anumite profesii liberale ce țin de reprezentarea intereselor clienților, precum cea de avocat sau executor judecătoresc, iar considerarea lor ca incompatibile cu viața preotului sau a monahului este justificată. Dacă preotul este părintele duhovnicesc și păstorul comunității, și simbolul comuniunii între credincioși la Liturghie, la laudele Bisericii, la slujba Sf. Maslu, la a Cununiei, a Înzmormântării etc., el nu poate deveni din mediator între parohienii lui, părtinitor între aceștia. Astfel, el nu poate deveni avocatul unui soț împotriva altui

soț într-un proces de divorț, nu poate fi reprezentantul unui moștenitor contra altui moștenitor într-un partaj succesoral etc., chiar dacă, în calitate de absolvent de Drept, a trecut examenul de Barou și Statutul profesiei îi lasă libertate în alegerea clienților⁷⁹³. Aceste lucruri sunt într-un tot valabile și pentru monah, care, fie și nehirotonit, trebuie să-și păstreze calitatea de părinte duhovnicesc față de toți oamenii din comunitatea lui.

Hot. Sf. Sinod 2347/2021 a mai amintit, cu caracter de principiu, că „arhiereului, preotului, diaconului, monahiei și monahului din Biserica Ortodoxă Română, le este interzis să ocupe funcții de demnitar/înalt funcționar public la nivel central sau local, în Statul român sau în alte state” (pct. 1)⁷⁹⁴. Discuția poate rămâne deschisă, însă, din perspectiva asimilării statutului episcopului cu cel de demnitar public, în vederea acordării cinstirii în societate corespunzătoare poziției deținute în Biserică. În sfârșit, observăm că implicarea fără binecuvântare a clerului și monahilor în activități politice face obiectul abaterii de *neascultare de autoritățile bisericești*, în forma prevăzută de art. 34, lit. c din *Regulamentul de Judecată*: „Sunt considerate neascultare de autoritățile bisericești...: c) participarea la manifestații neautorizate de Biserică, constituirea sau participarea în organizații de tip sindical, cu caracter politic sau care contravin moralei creștine și demnității clericale”.

Principiile privind limitarea amestecului clerului în viața politică au fost reiterate prin Hot. Sf. Sinod 1731/2024, ocazie cu care a fost emis „Îndreptarul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române privind anul electoral” (2024)⁷⁹⁵, Biserica menținându-și poziția de acrivie disciplinară în acest domeniu al vieții ecleziale.

Toate impedimentele menționate ale clericilor și monahilor

⁷⁹³ Funcția de avocat este normată prin Legea 51/1995 pentru organizarea și exercitarea profesiei de avocat, publicată în MO 440/24.05.2018, și de Codul Deontologic al Avocatului Român, aprobat prin Hotărârea Consiliului Uniunii Naționale a Barourilor din România nr. 268/17.06.2017, publicată la adresa: <https://cdn.juridice.ro/wp-content/uploads/2017/09/Hot%C4%83r%C3%A2rea-18.pdf> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁷⁹⁴ Pct. 1 al Hot. Sf. Sinod 2347/2021 este o reluare și o dezvoltare, în fapt, a pct. 2 al Hot. Sf. Sinod 1676/2008, expresia „funcții... în alte state” vizând, probabil, și funcțiile în Parlamentul European sau în structuri politice ale Uniunii Europene.

⁷⁹⁵ Hot. Sf. Sinod 1731/2024 privind poziția Bisericii Ortodoxe Române față de viața politică și campaniile electorale a fost consultată în arhiva Centrului Eparhial al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților.

de a lua parte la viața politică nu sunt fără precedent, Constituția limitând dreptul la asociere pentru anumiți funcționari publici, în virtutea statutului lor de imparțialitate în interpretarea și aplicarea legii: „Nu pot face parte din partide politice judecătoria Curții Constituționale, avocații poporului, magistrații, membrii activi ai armatei, polițiștii și alte categorii de funcționari publici stabilite prin lege organică” (art. 40, alin. 3 din Constituție)⁷⁹⁶.

În finalul acestei cercetări despre votul ascultării în raport cu dreptul de a deține demnități politice, putem ridica o problemă legitimă. Dacă viața monahală este caracterizată prin moartea pentru lume și pentru demnitățile civile, prin pocăință, smerenie și neamestecul în problemele lumești ale cetății, ne gândim la rațiunea exercitării de către monah a dreptului de vot⁷⁹⁷. Este evident că el nu poate aspira să fie ales într-o poziție de autoritate ca om politic, conform art. 37 din Constituție⁷⁹⁸, libertate îngăduită prin economie numai preotului de mir, potrivit hotărârilor sinodale de mai sus. Preotul păstorește o comunitate parohială și e supus interacțiunilor cu aleșii locali, fiind cu necesitate implicat în problemele comunității. Monahul, însă, ca om care s-a retras din frământările lumii, se prezintă ca om al Duhului, mai întâi de toate. El este chemat să fie dincolo de lume și să ofere oamenilor un model de om născut din nou, după cum citim în rugăciunea schimei monahale: „Încă ne rugăm ca să se lepede el de omul cel vechi și ca să se îmbrace în omul cel nou, cel zidit după chipul lui Dumnezeu”⁷⁹⁹.

Prin exercitarea dreptului de vot, care nu are nimic neonorabil în sine, monahul se prezintă totuși ca om slujind lumii ca

⁷⁹⁶ Titlul articolului 40 din Constituție este „Dreptul la asociere”, iar excepția prevăzută la alin. 3 este o derogare de la regimul general de asociere prevăzut de alin. 1: „Cetățenii se pot asocia liber în partide politice, în sindicate, în patronate și în alte forme de asociere”.

⁷⁹⁷ Pentru o opinie în acest sens, potrivit căreia monahismul, ca moarte spirituală, presupune și renunțarea la drepturile civile, inclusiv la dreptul de vot, vezi Pr. Irime MARGA, „Biserica și politica din perspectivă canonică”, în: *Anuarul Facultății de Teologie Sibiu*, I, 2000, Sibiu, 2001, pp. 397-403.

⁷⁹⁸ Art. 37 din Constituție (Dreptul de a fi ales): „(1) Au dreptul de a fi aleși cetățenii cu drept de vot care îndeplinesc condițiile prevăzute în articolul 16 (3) [cetățeni români, domiciliul în țară – art. 16 (3)], dacă nu le este interzisă asocierea în partide politice, potrivit articolului 40 (3) [judecătoria Curții Constituționale, avocații poporului, magistrații, membrii activi ai armatei, alte categorii de funcționari publici – art. 40 (3)]”.

⁷⁹⁹ *Molitfelnic...*, 2013, p. 587 (rânduiala schimei mici).

toți ceilalți. În el se văd manifestate aceleași griji, preocupări și interese ca ale oamenilor din lume, or societatea aspiră să vadă în monahi oameni dincolo de lume. Desigur că nu se pune problema să i se anuleze un drept constituțional, care poate fi revocat numai în condiții cu totul speciale de incapacitate, conform art. 36 (2) din Constituție: „Nu au drept de vot debilizii sau alienații mintal, puși sub interdicție, și nici persoanele condamnate, prin hotărâre judecătorească definitivă, la pierderea drepturilor electorale”.

Dar monahismul, în taina lui, nu este, oare, tocmai această nebunie din punct de vedere al lumii, după cuvântul Apostolului: „Unde este înțeleptul? Unde e cărturarul? Unde e cercetătorul acestui veac? (1 Cor. 1, 20); Căci înțelepciunea lumii acesteia este nebunie înaintea lui Dumnezeu; 1 Cor. 3, 19)”? Prin renunțarea benevolă la exercitarea dreptului de vot, fără ștergerea capacității civile în sine și fără să încerce să-i convingă pe oamenii din comunitatea sa să nu și-l exercite, monahul are vocația să arate lumii o ordine dincolo de ea, să indice un plan superior al vieții duhovnicești. De aceea retragerea tăcută, neostentativă a monahului din exercitarea drepturilor electorale este un alt mod de a arăta moartea duhovnicească față de lume și viața nouă a lui Hristos în el. Pentru motivele acestea, în vechiul drept românesc, după cum vom constata, la intrarea monahului în mănăstire se deschidea succesiunea lui ca și cum s-ar fi petrecut o moarte civilă⁸⁰⁰. Pentru aceleași rațiuni, Codul Calimach (1816-1817), prin § 751, oprea monahul să fie martor la testamentul altei persoane, fiind echivalat cu un incapabil civil: „Nu sunt primiți în mărturia testamentului: monahul, cel mai mic de optsprezece ani, femeia, mutul, surdul, nebunul, cel ieșit din minte, cel foarte sărac și robul”⁸⁰¹.

Astfel, indiferent de libertățile pe care i le acordă Constituția în continuare, ca persoană civilă „vie” cu drepturi și obligații, monahul are facultatea de a depăși logica acestor libertăți prin neexercitarea lor, tocmai pentru a se arăta liber de constrângerile și limitările lumii, în sens apostolic (1 Petru 2, 16). Considerăm, așadar, că acest mod pașnic, „pasiv”, de detașare a monahului de statutul său civil, care nu are nevoie de consacrare juridică sau regulamentară, este cel mai potrivit mod de a propune monahismul ca Taină în societatea de astăzi.

⁸⁰⁰ Vezi în acest sens Liviu STĂNCIULESCU, *Moștenirea. Doctrină și jurisprudență*, Ed. Hamangiu, București, 2017, pp. 53-54.

⁸⁰¹ *Codul Calimach (1816-1817)*..., p. 309.

III.3. **Votul sărăciei (neagoniselii) în raport cu regimul bunurilor monahilor și unele obligații civile**

În subcapitolul de față, examinăm votul sărăciei sau al neagoniselii în raport cu regimul canonic al bunurilor monahilor dobândite în timpul vieții sau lăsate după moarte, și felul în care acest regim canonic interferează cu regulile imperative ale dreptului civil privind proprietatea și moștenirea. De asemenea, semnalăm provocările la votul sărăciei pe care le ridică practica ilicită a cerșetoriei.

O problemă aparte sunt obligațiile civile de întreținere datorate de părinții copiilor lor minori, ori, în unele cazuri, datorate de copii părinților aflați în stare de nevoie, exemplificând cu anumite spețe relevante din jurisprudența românească.

O chestiune de interes, în fine, este problema drepturilor de autor pentru creațiile intelectuale sau artistice ale monahului, și în ce măsură acestea reprezintă bunul lui propriu ori pot fi considerate proprietate morală a Bisericii.

III.3.1. **Votul sărăciei reflectat în regimul bunurilor monahilor în timpul vieții**

Votul sărăciei sau al neagoniselii⁸⁰², precum am văzut, s-a întemeiat scripturistic pe comunitatea benevolă de bunuri a Bisericii primare: „și nici unul nu zicea că este al său ceva din averea sa, ci toate le erau de obște” – Fap. 4, 32. El a fost integrat de Biserică prin Can. 3 IV, care stabilea ca „niciun episcop, cleric sau monah să nu fie arendaș al unor averi sau să-și ia asupra lui însuși administrări lumești ale bunurilor”⁸⁰³. Într-un mod mai explicit Can. 6 I-II, mai târziu, a hotărât că „monahii sunt datori să nu dețină niciun lucru personal, ci toate bunurile lor să aparțină mănăstirii”, lăsându-le „libertatea să dispună mai înainte [de tundere sau intrare în mănăstire – n.n.] și să transfere bunurile lor oricăror persoane ar dori”⁸⁰⁴.

⁸⁰² Pentru considerații despre semnificația votului sărăciei, în sens material și spiritual, vezi: Pr. G.I. MANTZARIDIS, *Morala creștină...*, II, cap. „Fecioria și monahismul”, p. 335; F. HADDAD, „The Monastic Life...”, p. 69.

⁸⁰³ Vezi pentru concordanță: Can. 6, 81, 83 Ap.; 7 IV; 10 VII; 11 I-II; 16 Cart.

⁸⁰⁴ Vezi pentru concordanță: Can. 19 VII; pentru modul de administrare a bunurilor mănăstirilor în Bizanț, potrivit rânduielilor fiecărui loc, vezi Konstantinos SMYRLIS, „The Management of Monastic Estates. The Evidence of

În mod interesant, dreptul medieval a recunoscut „moartea civilă” a monahilor din momentul tunderii lor sau intrării în monahism, în forma pierderii drepturilor patrimoniale. De pildă, în vechiul drept francez, potrivit lui M. Planiol, „persoanele care intrau în sistemul religios erau considerate ca decedate pentru lume... și pierdute pentru viața civilă”. Lor li se aplicau efectele morții civile prevăzute de art. 25 din Codul Napoleon⁸⁰⁵, și anume „deschiderea succesiunii celui considerat decedat..., desfacerea căsătoriei și pierderea drepturilor civile și politice”⁸⁰⁶.

De asemenea, în vechiul drept românesc, conform cercetărilor lui V. Hanga, „viitori monahi putea dispune de averea lor prin testament până în momentul călugăririi, când li se deschidea succesiunea ca și cum ar fi fost morți” iar ulterior „călugărul era izbit de incapacitatea absolută de a dispune și a primi”⁸⁰⁷, teză confirmată de studiile altor autori⁸⁰⁸. Faptul că monahul care se pregătea de moartea pentru lume își asuma, odată cu ea, o „moarte patrimonială”, este atestat de partea IV, cap. III din Legiuirea Caragea din 1818 (ed. 1862), care citează astfel din hrisovul domnesc al lui Alexandru Ipsilanti din 1776⁸⁰⁹: „Se cuvine acelora ce o dată au iubit viața cea călugărească, întâi toată încurcarea alișverișurilor care au avut întru viața cea mai dinainte, *tăind-o ca prin diată de moarte* bine să-și rânduiască toate ale sale, împărțind averea sa la părinți și rudenii sau și altora cui li s-ar părea de cuviință”⁸¹⁰.

the Typika”, în: *Dumbarton Oaks Studies*, 2000, pp. 245-261; pentru raporturile cu legislația civilă de stat, vezi Peter CHARANIS, „The Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire”, în: *Dumbarton Oaks Papers*, 4, 1948, pp. 51-118.

⁸⁰⁵ *Code Napoléon*, édition originale et seule officielle, Paris, 1807, pp. 7-8.

⁸⁰⁶ M. PLANIOL, *Traité Élémentaire de Droit Civil*, Tome Premier, Paris, 1920, pp. 183-184.

⁸⁰⁷ Vladimir HANGA (coord.), *Istoria dreptului românesc*, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, pp. 525-526.

⁸⁰⁸ Pentru îmbrățișarea vieții călugărești drept cauză de deschidere a moștenirii, vezi Cătălina MITITELU, „Elemente de drept succesoral în Cartea românească de învățătură și Îndreptarea Legii”, în: *Omagiu profesorului Nicolae V. Dură la 60 de ani*, coord. prof. univ. dr. Teodosie PETRESCU, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, 2006, pp. 1443; L. STĂNCIULESCU, *Moștenirea...*, pp. 53-54.

⁸⁰⁹ Pentru hrisovul domnesc al lui Alexandru Ipsilanti din 1776, vezi *Izvoare privitoare la istoria monahismului...*, pp. 87-89.

⁸¹⁰ *Colecțiune de legiuirile României vechi și noi câte s-au promulgat până la finele anului 1870*, de Ioan M. BUJOREANU, București, 1873, p. 476 (*Legiuirea Caragea «1818»*, după ediția din 1862, se găsește la pp. 430-495).

Această concepție creativă asupra morții civile și patrimoniale a monahului s-a pierdut, desigur, în dreptul modern, odată cu separarea Bisericii de Stat, când regulile canonice au încetat să-și mai găsească reflectarea automată în prevederile civile.

În dreptul canonic ortodox român, votul sărăciei este consacrat de art. 2 din *Regulamentul Monahal*⁸¹¹ și reluat de art. 74 (1) din *Statutul Bisericii*, care definește mănăstirea prin prisma făgăduințelor monahale: „Mănăstirea este o comunitate de călugări sau călugărițe care s-au hotărât în mod liber să-și ducă viața în înfrânare, sărăcie de bunăvoie și ascultare”⁸¹². De asemenea, „călugării sunt datori să aibă toate lucrurile și masa de obște” (art. 85 din *Regulamentul Monahal*)⁸¹³, și „să depună la casieria mănăstirii jumătate din salariu sau pensie în folosul obștii iar acolo unde se hotărăște donarea întregii sume, conducerea mănăstirii se va îngriji de procurarea tuturor celor necesare pentru toți viețuitorii aceluiaș așezământ monahal” (art. 88 din *Regulamentul Monahal*). Din perspectiva deplinătății evanghelice, desigur că votul sărăciei ar presupune donarea benevolă a tuturor veniturilor în casieria mănăstirii, pentru a-l scuti pe monahul aflat în stare de nevoie de grija cumpărării alimentelor sau medicamentelor care îi lipsesc, sau a satisfacerii altor nevoi. Însă pentru a preîntâmpina un potențial tratament neglijent sau indiferent din partea mănăstirii, s-a lăsat, prin economie, cel puțin pentru monahii bătrâni, bolnavi sau cu dese deplasări de serviciu, această împărțire a veniturilor curente cu mănăstirea.

În scopul transparenței financiare și contabile a veniturilor mănăstirii, prin Hotărârea Sf. Sinod 8783/2011⁸¹⁴ se stabilește că „donațiile bănești care se încasează de la slujbe vor fi predate

⁸¹¹ Art. 2 din *Regulamentul Monahal*: „Mănăstirea este un așezământ de rugăciune în care viețuiește o obște de călugări sau călugărițe care au făgăduit înaintea lui Dumnezeu, în cadrul slujbei solemne de intrare în monahism, să-și petreacă viața în înfrânare, în sărăcie de bună voie și ascultare”.

⁸¹² Reamintim că toate citările se fac din ultima ediție a Statutului Bisericii Ortodoxe Române, publicată în 2022.

⁸¹³ Art. 85 din *Regulamentul Monahal*: „Pe temeiul Sfințelor Canoane care ne învață «monahii nu trebuie să aibă nimic al lor propriu, ci toate ale lor se închină mănăstirii de care țin», călugării sunt datori să aibă toate lucrurile și masa de obște, iar acolo unde o astfel de rânduială lipsește, conducătorii mănăstirilor trebuie să o introducă, întrucât fără ea călugării nu-și pot trăi votul neagoniseli”.

⁸¹⁴ Hot. Sf. Sinod 8783/2011 privind coresponsabilitatea slujitorilor și a organismelor parohiale și mănăstirești în privința respectării disciplinei financiar-contabile, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 437-439.

săptămânal la casieria mănăstirii, cu proces-verbal” (pct. 3, a), sta-rețul și consiliul economic, săptămânal, urmând a „informa obștea despre veniturile și cheltuielile mănăstirii” (pct. 3, b). Totodată, s-a stabilit că niciun monah hirotonit nu poate săvârși slujbe în afara mănăstirii „fără acordul consiliului duhovnicesc al mănăstirii și fără acordul scris al preotului paroh din zonă” (pct. 3, e), aceasta fiind o aplicare a principiului transparenței financiare la nivel indi-vidual, a ieromonahilor slujitori în raport cu obștea mănăstirii lor.

În privința regimului bunurilor monahilor dobândite în timpul vieții, acesta a fost stabilit inițial prin Hotărârea Sf. Sinod 945/2012⁸¹⁵, al cărei conținut este preluat integral de art. 55 (4) al *Regulamentului bunurilor bisericești*⁸¹⁶, care obligă monahii și ierar-hii să reglementeze din timpul vieții situația bunurilor personale. Acest articol poate fi considerat *sedes materiae* pentru regimul patri-moniului monahilor⁸¹⁷ și în raport cu el abordăm problematicile din subcapitolul de față. Astfel, se definește mai întâi categoria bunu-rilor personale ale monahilor și ierarhilor ca acele „bunuri mobile și imobile care au fost dobândite anterior intrării în monahism și în arhierie, precum și acele bunuri care se dobândesc ulterior din salarii, moșteniri etc.” (art. 55, alin. 4, lit. a)⁸¹⁸. În raport cu acestea, monahii și ierarhii „sunt îndatorați să reglementeze juridic statutul bunurilor personale în termen de cel mult un an de la dobândirea lor, bunuri care pot fi donate unor unități bisericești, membrilor familiei sau altor persoane juridice și fizice” (art. 55, alin. 4, lit. e)⁸¹⁹.

Scopul termenului de un an, prevăzut de art. 55 (4), lit. e, poate să fie asigurarea timpului necesar pentru măsurătorile cadastrale,

⁸¹⁵ *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 142-145.

⁸¹⁶ *Regulamentul administrării bunurilor bisericești*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019.

⁸¹⁷ Pentru o privire generală asupra chestiunii proprietății monahilor, v. Daniel George FILIMON, „Dreptul de proprietate al monahilor în Biserica Ortodoxă Română. Prevederi canonice și statutare și raportul acestora cu legislația civilă”, în *Bunurile Bisericii: ieri și astăzi*, Actele Simpozionului internațional de drept bisericesc de la Centrul Social-Pastoral „Sfânta Cruce” (Mănăstirea Caraiman) din 16-17 noiembrie 2014, coord. George GRIGORIȚĂ, Ed. Basilica, București, pp. 456-526.

⁸¹⁸ Dispoziție fundamentată pe Can. 40 ap., 24 Antioh., 32 Cartag. și 2 Chiril.

⁸¹⁹ Bunurile personale ale monahilor și ierarhilor nu pot fi lăsate prin donație sau testament „persoane eterodoxe, chiar dacă ar fi rude” (partea finală a alin. 4, lit. e, dispoziție întemeiată pe Can. 40 Ap., 12 VII ec., 24 Antioh., 33 și 81 Cartag., 1 I-II).

obținerea unor avize, formalitățile de înscriere în cartea funciară în vederea trecerea bunului în patrimoniul altor persoane etc. Pentru a fi mai clar în privința votului neagoniselii, textul ar fi trebuit să prevadă ca dispunerea de bunuri să se facă „în termen de un de la închinovierea în mănăstire sau de la dobândirea lor ulterioară închinovierii”, miza fiind ca novicele să nu depună voturile monahale înainte de a fi dispus de bunurile proprii.

Alineatul de mai sus introduce, însă, două ambiguități.

În primul rând, cu ce titlu „dobândește” monahul bunuri pe numele său, în afară de salariul (prin Centrul Eparhial) sau de pensia încasată de la stat? Ca persoană civilă, el poate primi, de asemenea, o cotă legală de moștenire dacă se încadrează în categoria moștenitorilor prevăzuți de art. 964 Codul Civil⁸²⁰ (descendenți, ascendenți, colaterali până la gradul IV), dreptului civil fiindu-i indiferentă calitatea lui de monah. Din perspectiva deplinătății votului neagoniselii însă, monahul este chemat să renunțe la acea cotă de moștenire prin declarație notarială expresă. Aceasta pentru a nu fi împovărat cu grija bunurilor existente în patrimoniul său, pentru care apoi, în termen de 1 an, trebuie să facă formalitățile de carte funciară și să le treacă în patrimoniul altcuiva. Renunțând la partea succesorală proprie, ea va fi împărțită între frații de sânge sau rudele apropiate ale monahului, și apoi aceștia, dacă vor, pot dona o parte din bunuri mănăstirii din care face parte respectivul monah, pe numele mănăstirii.

Un caz în care nu s-a respectat acest principiu al neagoniselii a fost o dezbatere succesorală în care s-a implicat L.I., monah român viețuitor timp de 20 de ani în Muntele Athos, pentru patrimoniul rămas după părinții săi defuncți L.T. și L.M. în jud. Timișoara, în contradictoriu cu frații săi L.T. și L.C., dorind să „le facă dreptate celorlalți frați”. Astfel, L.I. a susținut în fața instanței că „nu este

⁸²⁰ Art. 964 Codul Civil (Principiile generale ale devoluțiunii legale a moștenirii): „(1) Rudele defunctului vin la moștenire în următoarea ordine: a) clasa întâi: descendenții [copiii defunctului și urmașii lor în linie dreaptă la nesfârșit – art. 975, 1]; b) clasa a doua: ascendenții privilegiați [tatăl și mama defunctului – art. 976-1] și colaterali privilegiați [frații și surorile defunctului precum și descendenții acestora până la al patrulea grad inclusiv cu defunctul – art. 976, 2]; c) clasa a treia: ascendenții ordinari [rudele în linie dreaptă ascendentă, cu excepția părinților – art. 982, 1]; d) clasa a patra: colaterali ordinari [rudele colaterale până la gradul patru inclusiv, cu excepția colateralilor privilegiați – art. 983, 1]”.

străin de moștenire”, că nu este de acord cu „aprecierea cotelor de moștenire” ale anumitor moștenitori și că „nu a încetat contactele cu părinții săi defuncți”. În consecință, prin Sentința Jud. Timișoara 10590/09.10.2019⁸²¹, L.I. a primit cota de 3/8 după defunctul tată L.T. și cota de 4/8 după defuncta mamă L.M., și sulta de 135.000 lei din partea rudelor împroprietărite în natură. Acesta este un exemplu clasic în care un monah se împovărează cu drepturi succesoriale din așa-zisa dorință de a ajuta și „a face dreptate” celorlalți frați, arătând că nu este mort pentru lume. Se încalcă astfel spiritul Can. 3 IV, care stabilea ca „niciun episcop, cleric sau monah să nu fie arendaș al unor averi sau să-și ia asupra lui însuși administrări lumești ale bunurilor”⁸²².

Procedura e mai ușoară în cazul moștenirii testamentare, nefiind nevoie de a trece monahul ca legatar testamentar, ci direct mănăstirea sa, cu respectarea, desigur, a drepturilor moștenitorilor rezervatari. Principiul neimplicării monahului în circuitul civil al bunurilor este în acord cu art. 55, alin. 4, pct. b din *Regulamentul bunurilor bisericești*, care stabilește că „din momentul intrării în monahism sau în arhierie, monahii și ierarhii nu mai pot primi donații în nume personal, ci doar pentru mănăstirea sau eparhia în care își desfășoară activitatea”⁸²³. Biserica însă nu poate impune un dublu standard monahului, adică să-i ceară o neagoniseală desăvârșită în raport cu bunurile proprii, dar atunci când mănăstirea sau eparhia este interesată de eventualitatea dobândirii unei moșteniri de la un terț prin respectivul monah, să ceară monahului să primească cota legală (care altminteri s-ar împărți între ceilalți moștenitori). În felul acesta monahul ar fi împovărat cu grija unui patrimoniu, numai cu scopul de a-l preda, în termen de 1 an, mănăstirii sau eparhiei lui. Transparența care se cere monahului în privința bunurilor lui este aplicabilă și Bisericii. De aceea Biserica îl va ajuta pe monah să-și păstreze votul neagoniselii numai renunțând, la rândul ei, la o moștenire (testamentară) pe care rudele monahului nu ar vrea să o transmită direct mănăstirii sau eparhiei, ci doar monahului în nume personal.

⁸²¹ Vezi Sentința Jud. Timișoara (secția civilă) nr. 10590/09.10.2019 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/697ed4394> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸²² Vezi pentru concordanță: Can. 6, 81, 83 Ap.; 7 IV; 10 VII; 11 I-II; 16 Cart.

⁸²³ Prevedere fundamentată pe Can. 12 VII ec., 49 Trulan, 24 și 25 Antioh., 32 Cartag.

O altă neclaritate născută de art. 55 (4), lit. e este chestiunea salariului monahului, ca bun personal enumerat de art. 55 (4) lit. a, pe care-l primește ca angajat în schema de posturi a Arhiepiscopiei din care face parte, eventual pentru munca pe care o desfășoară în cadrul Centrului Eparhial. Este salariul unul din acele bunuri pe care monahul este obligat să le doneze (mănăstirii, episcopiei, altor persoane) în termen de 1 an? Sau este un bun mobil consumptibil curent, lună de lună, din care poate să se întrețină, în eventualitatea că mănăstirea sau Centrul Eparhial nu-i pot satisface toate nevoile, pe principiul art. 88 din *Regulamentul Monahal*⁸²⁴? Considerăm că în cazul salariului este necesară o anumită flexibilitate dispozițiilor canonice, în sensul în care, de principiu, monahul este îndatorat să-l doneze mănăstirii sale pentru a nu fi o povară ci un ajutor obștii, în măsura în care și obștea se poate îngriji de nevoile sale, astfel încât capacitatea lui de muncă în cadrul mănăstirii sau a episcopiei să nu fie afectată.

Nu se poate institui, însă, o prezumție canonică în sensul că monahul ar fi obligat oricum la votul neagoniseli și la donarea integrală a salariului în termen de 12 luni, astfel încât angajatorul (episcopia) să treacă sumele direct pe numele mănăstirii sau eparhiei, ca prezumție de donație. Problema salariului este una importantă din punct de vedere al dreptului muncii, și într-un caz, prin Sentința Trib. București 9482/31.10.2011⁸²⁵ s-a anulat o decizie de concediere insuficient motivată⁸²⁶ a Episcopiei Sloboziei și

⁸²⁴ Art. 88 din *Regulamentul Monahal*: „Monahii salarizați sau pensionari sunt îndatorați să depună la casieria mănăstirii jumătate din salariu sau pensie în folosul obștii iar acolo unde se hotărăște donarea întregii sume, conducerea mănăstirii se va îngriji de procurarea tuturor celor necesare pentru toți viețuitorii aceluia așezământ monahal”.

⁸²⁵ Vezi Sentința Trib. București (secția contencios) nr. 9482/31.10.2011 la adresa: <https://www.ilegis.ro/practica-extinsa/index/act/id/111727> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸²⁶ Codul Muncii instituie în art. 252 forma obligatorie a deciziei de concediere, care sub sancțiunea nulității, trebuie să cuprindă: „a) descrierea faptei care constituie abatere disciplinară; b) precizarea prevederilor din statutul de personal, regulamentul intern, contractul individual de muncă sau contractul colectiv de muncă aplicabil care au fost încălcate de salariat; c) motivele pentru care au fost înlăturate apărările formulate de salariat în timpul cercetării disciplinare prealabile sau motivele pentru care, în condițiile prevăzute la art. 251 alin. (3), nu a fost efectuată cercetarea; d) temeiul de drept în baza căruia sancțiunea disciplinară se aplică; e) termenul în care sancțiunea poate fi

Călărașilor emisă împotriva lui N.C., încadrată pe postul de îngrijitor la mănăstirea T. din județul Călărași. Odată cu ea, instanța a dispus plata către N.C. a drepturilor salariale neachitate pe ultimele luni, împreună cu alte despăgubiri. Salariul, ca rod al muncii monahului pe numele lui, nu reprezintă în sine o încălcare a votului neagoniseli, în măsura în care îl împarte cu mănăstirea lui ca „bun de obște” conform principiului art. 86 din *Regulamentul Monahal*: „În monahism, viața de obște obligă pe călugări să socotească *drept bun al obștii* (chinoviei) din care fac parte *fructul muncii lor* și să primească în schimb – și la sănătate și la boală – locuință, hrană, îmbrăcăminte și tot ceea ce este de trebuință vieții lor de călugări”.

O ultimă prevedere a art. 55, alin. 4 în privința bunurilor monahilor și ierarhilor este „obligația [acestora] să lase prin act autentic (testament, donație etc.) mănăstirii sau eparhiei bunurile mobile și imobile dobândite în timp ce au fost slujitori ai Bisericii, cu excepția bunurilor personale, care nu au fost obținute din banii Bisericii, de la slujitorii sau credincioșii Bisericii” (lit. c)⁸²⁷. Textul are în vedere mai ales dispoziția pentru cauză de moarte, în acord cu art. 142 din *Regulamentul Monahal* și art. 196 din *Statutul Bisericii*, care instituie mănăstirea ca moștenitor de drept (canonic) al bunurilor rămase după moartea monahului, prevederi pe care le dezbatem în cele ce urmează.

În acest context, ne putem întreba ce regim au bunurile mobile de mică valoare, de uz personal, precum îmbrăcăminte, cărțile, bunurile de chilie, icoanele, crucile etc.? Art. 935 din Codul Civil instituie prezumția de proprietate în cazul bunurilor mobile prin simpla posesie, fără nevoia unui titlu: „Oricine se află la un moment dat în posesia unui bun mobil este prezumat că are un titlu de dobândire a dreptului de proprietate asupra bunului”. Fără să transformăm votul neagoniseli într-o interdicție absolută, observăm că bunurile mobile se pot poseda în comun, și chiar cele de uz personal se pot deține cu conștiința că rămân bunuri ale obștii, conform principiului statuat de art. 85 din *Regulamentul Monahal*: „călugării sunt datori să aibă toate lucrurile și masa de obște”.

Iar bunurile cu care monahul a intrat în mănăstire și pe care le-a donat pentru folosul obștii sau slujbele bisericii nu mai pot

contestată; f) instanța competentă la care sancțiunea poate fi contestată”.

⁸²⁷ Dispoziție întemeiată pe Can. 38, 40 Ap.; 12, 19 VII; 24 Antioh.; 22, 81 Cartag.; 11 Teofil.

fi restituite, conform art. 31 (1) din Legea 489/2006 a cultelor: „Bunurile care fac obiectul aporturilor de orice fel - contribuții, donații, succesiuni -, precum și orice alte bunuri intrate în mod legal în patrimoniul unui cult nu pot face obiectul revendicării lor ulterioare”. Aceasta cu atât mai mult în cazul plecării din mănăstire, sau părăsirii cultului, potrivit art. 31 (2) din aceeași lege: „(2) Persoanele care părăsesc un cult recunoscut nu pot emite pretenții asupra patrimoniului cultului respectiv”.

Într-un caz de jurisprudență, monahul S.M. din Schitul H., Episcopia Sloboziei și Călărașilor, a cerut în contradictoriu cu Schitul H. restituirea unei icoane a Maicii Domnului, afirmând că e proprietatea sa (art. 563 Codul Civil – acțiune în revendicare⁸²⁸), și de asemenea, prin ordonanță președințială, a cerut inventarierea aceleiași icoane a Maicii Domnului, pentru prevenirea înstrăinării sale. Instanțele i-au respins pentru motive procedurale acțiunile, astfel prin Încheierea Jud. Urziceni din 28.06.2016⁸²⁹ acțiunea a fost anulată pentru nedepunerea taxei de timbru, iar prin Sentința Jud. Urziceni 900/16.06.2016⁸³⁰ acțiunea a fost respinsă pentru nedepunerea aprobării chiriarhului de a apărea în instanță, în baza art. 77 (7) din Statutul Bisericii (o soluție discutabilă, cum am constatat anterior). Dar dacă ar fi intrat în dezbateri pe fondul cauzei, instanțele ar fi sesizat că prezumția proprietății icoanei ca bun mobil, în baza art. 935 Codul Civil, este în favoarea mănăstirii care o deține și nu a lui S.M., care trebuie să o răstoarne prin probe. Iar în cazul în care mănăstirea ar fi făcut dovada că icoana „a intrat în mod legal în patrimoniul unui cult” (art. 31, alin. 1 din Legea 489/2006) prin donație sau alt act autentic, adică S.M. nu a făcut doar o predare manuală fără acte care este revocabilă, atunci instanța, în aplicarea aceluiași art. 31 (1) din Legea 489/2006, ar fi constatat că S.M. nu mai este în drept să revendice icoana și ar fi respins acțiunea pe fond.

Dacă posesia bunurilor mobile cu bună credință, pentru uz

⁸²⁸ Art. 563 Codul Civil (Acțiunea în revendicare): „(1) Proprietarul unui bun are dreptul de a-l revendica de la posesor sau de la o altă persoană care îl deține fără drept. El are, de asemenea, dreptul la despăgubiri, dacă este cazul. (2) Dreptul la acțiunea în revendicare este imprescriptibil, cu excepția cazurilor în care prin lege se dispune altfel”.

⁸²⁹ Încheierea Jud. Urziceni din 28.06.2016 face parte din Dos. 1679/330/2016, și ne-a fost comunicată direct de la grefa instanței sub formă de fax.

⁸³⁰ Sentința Jud. Urziceni (secția civilă) nr. 900/16.06.2016 se găsește la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/3ge37g9> (ultima accesare la 30.01.2025).

personal, nu reprezintă o încălcare a votului neagoniselii, nu același lucru se poate spune despre drepturile reale asupra bunurilor imobile, incluzând dreptul de proprietate sau dreptul de folosință ca chirie. Un eventual contract scris de locațiune potrivit art. 1777-1823 Codul Civil, încheiat între monah și starețul său la data închinovierii sau tunderii, prin care monahul și-ar rezerva un drept locativ asupra unei chilii și ar preveni o viitoare evacuare pe temei disciplinar din mănăstire, este cu totul contrar principiului morții pentru lume și renunțării la posesivitatea față de bunuri cerute de viața monahală. Aceasta cu atât mai mult cu cât monahul nu poate emite pretenții asupra imobilelor mănăstirii, chiar dacă ar fi contribuit cu ceva la edificarea lor, potrivit art. 177 din *Statutul Bisericii*, care este o aplicare fidelă a art. 31 din Legea 489/2006⁸³¹: „Bunurile care fac obiectul aporturilor de orice fel - contribuții, donații, succesiuni, legate -, precum și orice alte bunuri intrate în patrimoniul unităților componente ale Bisericii Ortodoxe Române, din țară și din afara granițelor țării, nu pot face obiectul revendicării lor ulterioare” (art. 177 din *Statutul Bisericii*).

De asemenea, monahul își încalcă votul neagoniselii dacă ar dona cu sarcină (art. 1011 Codul Civil⁸³²) un apartament proprietatea sa mănăstirii în care s-a închinoviat, reținându-și pentru sine un drept de uzufruct viager sub forma locațiunii, cu posibilitatea revocării donației în cazul neexecutării sarcinii (art. 1020 Codul Civil⁸³³), sau ar acorda doar dreptul de folosință mănăstirii, rezervându-și pentru sine dreptul de proprietate. Aceeași încălcare s-ar produce în cazul unor alte contracte, precum: un contract de locațiune a unui vehicul (art. 1778, alin. 1 Codul Civil⁸³⁴) pentru folosirea

⁸³¹ Art. 31 din Legea 489/2006: „(1) Bunurile care fac obiectul aporturilor de orice fel - contribuții, donații, succesiuni -, precum și orice alte bunuri intrate în mod legal în patrimoniul unui cult nu pot face obiectul revendicării lor ulterioare. (2) Persoanele care părăsesc un cult recunoscut nu pot emite pretenții asupra patrimoniului cultului respectiv”.

⁸³² Art. 1011 din Codul Civil este *sedes materiae* pentru instituția donației: „(1) Donația se încheie prin înscris autentic, sub sancțiunea nulității absolute. (2) Nu sunt supuse dispoziției alin. (1) donațiile indirecte, cele deghizate și darurile manuale”.

⁸³³ Art. 1020 Codul Civil (Cauzele de revocare): „Donația poate fi revocată pentru ingratitudine și pentru neexecutarea fără justificare a sarcinilor la care s-a obligat donatarul”.

⁸³⁴ Aceasta se încadrează în prevederile art. 1778 (1) Codul Civil (Felurile locațiunii): „(1) Locațiunea bunurilor imobile și aceea a bunurilor mobile se

și conducerea lui de personalul mănăstirii, păstrându-și dreptul de proprietate asupra vehiculului; un contract de arendare în calitate de proprietar a unui teren agricol către mănăstire (art. 1836-1850 Codul Civil⁸³⁵); un contract de mandat cu mănăstirea pentru administrarea patrimoniului propriu (art. 2009-2071 Codul Civil⁸³⁶); un contract viager prin care mănăstirea să-i presteze întreținere (art. 2254, 2257 Codul Civil⁸³⁷) și în genere orice contract prin care monahul și-ar păstra pentru sine un drept real mobilier sau imobilier.

Excepție face contractul de cesiune către mănăstire sau eparhie a drepturilor patrimoniale de autor pentru opera realizată de monah, potrivit art. 40 din Legea 8/1996⁸³⁸, reținându-și pentru

numește închiriere, iar locațiunea bunurilor agricole poartă denumirea de arendare”.

⁸³⁵ Pentru domeniul de aplicare al arende, vezi art. 1836 Codul Civil (Bunuri ce pot fi arendate): „Pot fi arendate orice bunuri agricole, cum ar fi: a) terenurile cu destinație agricolă, și anume terenuri agricole productive - arabile, viile, livezile, pepinierele viticole, pomicele, arbuștii fructiferi, ...pășunile împădurite... și terenurile neproductive care pot fi amenajate și folosite pentru producția agricolă; b) animalele, construcțiile de orice fel, mașinile, utilajele și alte asemenea bunuri destinate exploatării agricole”.

⁸³⁶ Contractul de mandat este definit de art. 2009 Codul Civil astfel: „(1) Mandatul este contractul prin care o parte, numită mandatar, se obligă să încheie unul sau mai multe acte juridice pe seama celeilalte părți, numită mandant. (2) Mandatul poate avea ca obiect și încheierea actelor destinate să asigure, în cazul survenirii incapacității mandantului de a se îngriji de persoana sa ori de a-și administra bunurile, ocrotirea persoanei mandantului, administrarea, în tot sau în parte, a bunurilor sale și, în general, bunăstarea sa morală și materială”.

⁸³⁷ Vezi art. 2254 Codul Civil: „(1) Prin contractul de întreținere o parte se obligă să efectueze în folosul celeilalte părți sau al unui anumit terț prestațiile necesare întreținerii și îngrijirii pentru o anumită durată. (2) Dacă prin contract nu s-a prevăzut durata întreținerii ori s-a prevăzut numai caracterul viager al acesteia, atunci întreținerea se datorează pentru toată durata vieții creditorului întreținerii”; în privința conținutului obligației de întreținere, vezi art. 2257 Codul Civil: „(2) Debitorul este obligat în special să asigure creditorului hrană, îmbrăcăminte, încălțăminte, menaj, precum și folosința unei locuințe corespunzătoare. Întreținerea cuprinde, de asemenea, îngrijirile și cheltuielile necesare în caz de boală. (3) În cazul în care întreținerea are caracter viager sau atunci când creditorul decedează în cursul duratei contractului, debitorul are obligația să îl înmormânteze”.

⁸³⁸ Art. 40 din Legea 8/1996: „(1) Autorul sau titularul dreptului de autor poate ceda prin contract altor persoane numai drepturile sale patrimoniale. (2) Cesiunea drepturilor patrimoniale ale autorului poate fi limitată la anumite drepturi, pentru un anumit teritoriu și pentru o anumită durată” (Legea 8 din 14 martie 1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, republicată în MO 489/14.06.2018).

sine drepturile morale nepatrimoniale de autor, deoarece acestea, conform art. 11 din aceeași lege⁸³⁹, nu sunt transmisibile. Mai multe considerații despre natura drepturilor de autor facem în finalul subcapitolului privind votul sărăciei.

În aplicarea principiilor de mai sus, instanțele judecătorești au constatat că nu există drepturi locative ale monahilor în raport cu chiliile mănăstirilor din care au fost evacuați, chiar dacă ar fi contribuit la edificarea acestora, respectându-se astfel art. 31 din Legea 489/2006 cu privire la patrimoniul neînstrăinabil de cult. De pildă, prin Sentința Jud. Oradea 5682/16.05.2014⁸⁴⁰, instanța a admis acțiunea reclamantei Vicariatul Ortodox Ucrainean Sighetu Marmăției în contradictoriu cu pârâta monahia B.I. din cadrul Mănăstirii R. din județul Maramureș, cu contractul de muncă încetat și exclusă din monahism, și a dispus evacuarea monahiei B.I. din locuința folosită în mănăstire. Instanța a constatat că „între părți nu există contract de închiriere⁸⁴¹, că pârâta nu face dovada deținerii unui spațiu de locuit... că din calitatea de monah nu decurge dreptul de a folosi gratuit și nelimitat o locuință ce aparține altuia”, și mai ales „că drepturile locative ale personalului monahal pot decurge doar din dorința proprietarului de a contracta cu membrii ordinului său”. Soluția de evacuare a fost menținută în apel și recurs prin Decizia Trib. Bihor 192/A/24.02.2015⁸⁴² și Decizia CA Oradea 198/27.05.2015⁸⁴³.

Într-o altă cauză, prin Sentința Jud. Târgu-Neamț 1159/01.09.2017⁸⁴⁴, instanța a respins cererea de reînchinoviere

⁸³⁹ Vezi art. 11 din Legea 8/1996: „(1) Drepturile morale nu pot face obiectul vreunei renunțări sau înstrăinări. (2) După moartea autorului, exercițiul drepturilor prevăzute la art. 10 lit. a) b) și d) se transmite prin moștenire, potrivit legislației civile, pe durată nelimitată (...)”.

⁸⁴⁰ Sentința Jud. Oradea (secția civilă) nr. 5682/16.05.2014 a fost publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/g99737879> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸⁴¹ În cazul în care ar fi existat un contract de închiriere între mănăstire și monahia B.I., evacuarea acesteia ar fi putut fi făcută în temeiul art. 1831 Codul Civil (Evacuarea chiriașului): „(1) Dacă prin lege nu se prevede altfel, evacuarea chiriașului se face în baza unei hotărâri judecătorești”.

⁸⁴² Vezi Decizia Trib. Bihor (secția civilă) nr. 192/A/24.02.2015 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/8e475g3e> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸⁴³ Vezi Decizia CA Oradea (secția civilă) nr. 198/27.05.2015 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/379gg7de> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸⁴⁴ Sentința Jud. Târgu-Neamț (secția civilă) nr. 1159/01.09.2017 a fost publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/52797dd5e> (ultima accesare la 30.01.2025).

în obștea monahală a reclamantei monahia I.A. în contradictoriu cu Mănăstirea B. și Asociația Biserica Ortodoxă de Stil Vechi din România. Instanța a luat act de Decizia sinodală 626/03.11.2016 a Bisericii Ortodoxe de Stil Vechi din România prin care s-a stabilit că numita I.A. „nu are blagoslovenie să locuiască / să fie închinoviată în Mănăstirea B.”, precum și de procesul-verbal cu semnături a obștii mănăstirii în sensul excluderii monahiei I.A. ca element nociv pentru viața de obște.

În apel, prin Decizia Trib. Neamț 218/13.02.2018⁸⁴⁵, instanța a constatat că monahia I.A. nu poate contesta decizia sinodului Bisericii Ortodoxe Române de Stil Vechi din România, deoarece „în virtutea autonomiei cultelor hotărârile instanțelor de judecată bisericească nu sunt atacabile în fața instanțelor civile”. Acest principiu este inspirat de art. 26 din Legea 489/2006⁸⁴⁶ coroborat cu art. 158 (4)⁸⁴⁷ din Statutul Bisericii Ortodoxe Române, care trebuia prevăzut totuși explicit și în Statutul Bisericii Ortodoxe de Stil Vechi din România, pentru a putea fi invocat în cauză.

De asemenea, făcând aplicarea art. 31 din Legea 489/2006 privind contribuțiile la patrimoniul unui cult care nu pot fi revendicate ulterior, instanța a stabilit că „eventualele contribuții la edificarea sau modernizarea chiliilor nu-i dau un drept [monahiei I.A.] asupra construcțiilor”. Motivarea deciziei a fost că în Statutul Mănăstirii B. se prevede că „maicile duc o viață de obște și nu trebuie să posede nimic al lor propriu” iar „făgăduința monahală constă și în respectarea votului sărăciei de bunăvoie” (formulare similară cu cea din *Regulamentul Monahal*, aplicabil în Biserica Ortodoxă Română).

Pe de altă parte, prin Sentința Jud. Câmpeni 1858/22.11.2011⁸⁴⁸,

⁸⁴⁵ Vezi Decizia Trib. Neamț (secția civilă) nr. 218/13.02.2018 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/83569d5e> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸⁴⁶ Vezi art. 26 din Legea 489/2006: „(1) Cultele pot avea organe proprii de judecată religioasă pentru problemele de disciplină internă, conform statutelor și reglementărilor proprii. (2) Pentru problemele de disciplină internă sunt aplicabile în mod exclusiv prevederile statutare și canonice”.

⁸⁴⁷ Art. 158 (4) din *Statutul Bisericii* vorbește de autonomia hotărârilor instanțelor disciplinare bisericești față de instanțele civile: „În baza autonomiei cultelor, prevăzută de lege, și a competențelor specifice lor, instanțele de judecată bisericească soluționează probleme de disciplină internă, iar hotărârile instanțelor bisericești la toate nivelurile nu sunt atacabile în fața instanțelor civile”.

⁸⁴⁸ Sentința Jud. Câmpeni (secția civilă) nr. 1858/22.11.2011 a fost publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/2646632e> (ultima accesare la 30.01.2025).

instanța a respins cererea de evacuare formulată de reclamanta Mitropolia Bisericii Ortodoxe de Stil Vechi din România împotriva monahiei I.A.G. din Schitul C.E. din județul Alba, deoarece a constatat că reclamanta „este titulară doar a dreptului de proprietate asupra terenurilor înscrise în CF xxxx Câmpeni, nefigurând construcții, întrucât nici schitul și nici chiliile nu sunt înscrise în cartea funciară” (condiție cerută de art. 557 Codul Civil⁸⁴⁹). Soluția a fost menținută în apel și recurs prin Decizia Trib. Alba 64/A/20.03.2012⁸⁵⁰ și Decizia CA Alba Iulia 12/17.01.2013⁸⁵¹.

Iată că în astfel de cazuri care pot implica și Biserica Ortodoxă Română, deși chiliile mănăstirilor „sunt asimilate cu bunurile sacre și beneficiază de același regim juridic” (art. 173, alin. 4 din *Statutul Bisericii*)⁸⁵², fiind „inalienabile, insesizabile și imprescriptibile” (art. 173, alin. 2 din *Statutul Bisericii*)⁸⁵³, nu se poate face dovada că au intrat „în mod legal în patrimoniul unui cult” (art. 31 din Legea 489/2006), dacă nu se respectă condiția expresă a înscrierii lor în cartea funciară (art. 557 Codul Civil). Și în acest caz nu se pot respinge eventualele pretenții ale unor monahi în sensul că au contribuit la edificarea bisericii sau a chiliilor, cum a făcut monahia I.A.G. în speța de mai sus, iar instanța la rândul ei nu poate face aplicarea art. 31 din Legea 489/2006, dacă formalitățile de carte funciară nu sunt îndeplinite.

⁸⁴⁹ Art. 557 Codul Civil (Dobândirea dreptului de proprietate): „(4) Cu excepția cazurilor anume prevăzute de lege, în cazul bunurilor imobile dreptul de proprietate se dobândește prin înscriere în cartea funciară”.

⁸⁵⁰ Vezi Decizia Trib. Alba (secția civilă) nr. 64/A/20.03.2012 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/32e9687g> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸⁵¹ Vezi Decizia CA Alba Iulia (secția civilă) nr. 12/17.01.2013 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/55222672> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸⁵² Art. 173 (4) din *Statutul Bisericii*: „Sunt asimilate cu bunurile sacre și beneficiază de același regim juridic și casa parohială, vatra parohială și mănăstirească, incinta Centrului eparhial, a Centrului patriarhal, reședințele chiriarhale, chiliile mănăstirilor și ale schiturilor, muzeele de artă sacră (bisericești), bunurile de patrimoniu, bunurile prețioase, cu valoare artistică, istorică sau datorită materialului din care sunt confecționate, precum: picturile, sculpturile, țeșăturile artistice, miniaturile, cărțile rare, documentele, lucrările din materiale scumpe etc.”.

⁸⁵³ Art. 173 (2) din *Statutul Bisericii*: „Bunurile sacre [bisericele, odoarele, veșmintele – art. 173, alin. 3], respectiv cele care prin sfințire sau binecuvântare sunt destinate exclusiv și direct cultului, sunt inalienabile, insesizabile și imprescriptibile”.

III.3.2. Regimul bunurilor monahilor *mortis causa*, între dreptul canonic și dreptul civil

O altă chestiune relativă la bunurile monahilor interesează regimul acestora după moartea titularilor. În principiu, disputa pare tranșată prin dispoziția art. 142 din *Regulamentul Monahal*, care stabilește că „bunurile monahilor și monahiilor aduse de dâșii în mănăstire ca și cele dobândite în orice mod în timpul monahismului, rămân după deces mănăstirii de care au ținut în ultimul timp al vieții lor”⁸⁵⁴. Prevederea este reluată de art. 196 din *Statutul Bisericii*, cu o formulare mai nuanțată: „Bunurile călugărilor și călugărițelor aduse cu dâșii sau donate mănăstirii la intrarea în monahism, precum și cele dobândite în orice mod în timpul viețuirii în mănăstire rămân în totalitate mănăstirii de care aparțin și nu pot face obiectul revendicărilor ulterioare”⁸⁵⁵.

De asemenea, reamintim că monahii „au obligația să lase prin act autentic (testament, donație etc.) mănăstirii sau eparhiei bunurile mobile și imobile dobândite în timp ce au fost slujitori ai Bisericii” (art. 55, alin. 4, lit. c din *Regulamentul bunurilor bisericesti*). Totodată, că au obligația de a dona bunurile personale „în termen de cel mult un an de la dobândirea lor... unor unități bisericești, membrilor familiei sau altor persoane juridice și fizice” (art. 55, alin. 4, lit. e din *Regulamentul bunurilor bisericești* 2019).

Constatăm că *Regulamentul bunurilor bisericești* aduce prevederi explicite pentru dispunerea monahului de bunurile sale prin acte notariale autentificate, nepărând suficientă operarea prezumției canonice că ele trec automat în patrimoniul mănăstirii la moartea monahului, așa cum statuează art. 142 din *Regulamentul Monahal* și art. 196 din *Statutul Bisericii*. Probleme se pot ivi, așadar, în

⁸⁵⁴ În privința moștenirii monahilor, primite sau dăruite, pentru perioada mai veche din Evul Mediu până în sec. XIX, vezi Ovid SACHELARIE, „Moștenirea monahilor în vechile noastre orânduiri juridice”, în: *Glasul Bisericii*, 1969, 1-2, ian.-feb., pp. 103-110; Bogdan ATANASIU, „Testamente de monahi putneni din secolul al XVIII-lea”, în: *Analele Putnei*, VI, 2010, 1, pp. 175-200.

⁸⁵⁵ Pentru o cercetare despre bunurile monahilor în general, vezi Pr. Cosmin PANȚURU, „Regimul canonic, statutar și regulamentar privind averea monahilor”, în: *Analele Universității de Vest din Timișoara*, seria Teologie, 24, 2018, pp. 77-87 (cu considerații și asupra integrării monahilor în sistemul de asigurări sociale de sănătate prin legislația civilă).

legătură cu acele bunuri de care monahul nu a apucat să dispună în timpul vieții, prin testament sau donație și pentru care la moartea lui mănăstirea, aparent, nu are titlu. Aceste bunuri, pe cale de consecință, s-ar supune împărțirii prin moștenire legală conform regulilor art. 964 din Codul Civil și următoarele, un subiect asupra căruia ne-am aplecat într-un studiu recent⁸⁵⁶.

Aceasta deoarece dreptul civil actual nu pare să recunoască moartea civilă a monahului și nu deschide succesiunea lui odată cu intrarea în monahism, cum o făcea vechiul drept românesc, ci o deschide numai la moartea naturală a monahului ca pentru orice persoană. La această succesiune rudele de sânge ale monahului vin potrivit art. 964 (1) din Codul Civil⁸⁵⁷, în următoarea ordine: a) descendenții (clasa I), însemnând copiii și urmașii în linie dreaptă (art. 975, alin. 1-2⁸⁵⁸); b) ascendenții privilegiați și colateralii privilegiați (clasa II), adică tatăl și mama (art. 976, alin. 1) și frații și surorile cu descendenții lor până la gradul IV inclusiv (art. 976, alin. 2)⁸⁵⁹; c) ascendenții ordinari (clasa III), anume bunici, străbunici etc. (art. 982, alin. 1-2⁸⁶⁰); d) colateralii ordinari (clasa IV),

⁸⁵⁶ Asupra acestui problematici, vezi: Protos. Iustin TABAN, „Moștenirea bunurilor monahilor în Dreptul bisericesc și interferențe cu prevederile Codului Civil”, în: Pr. George GRIGORIȚĂ (coord.), *Forme de organizare și funcționare a monahismului ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane*, Actele simpozionului organizat de Patriarhia Română în zilele de 24-26 mai 2021, Ed. Basilica, București, 2024, pp. 792-814.

⁸⁵⁷ Art. 964 (1) Codul Civil (Principiile generale ale devoluțiunii legale a moștenirii): „(1) Rudele defunctului vin la moștenire în următoarea ordine: a) clasa întâi: descendenții; b) clasa a doua: ascendenții privilegiați și colateralii privilegiați; c) clasa a treia: ascendenții ordinari; d) clasa a patra: colateralii ordinari”.

⁸⁵⁸ Art. 975 Codul Civil (Dreptul de moștenire al descendenților): „(1) Descendenții sunt copiii defunctului și urmașii lor în linie dreaptă la nesfârșit. (2) Descendenții defunctului înlătură moștenitorii din celelalte clase și vin la moștenire în ordinea proximității gradului de rudenie”.

⁸⁵⁹ Art. 976 Codul Civil (Vocația la moștenire a ascendenților privilegiați și a colateralilor privilegiați): „(1) Ascendenții privilegiați sunt tatăl și mama defunctului. (2) Colateralii privilegiați sunt frații și surorile defunctului, precum și descendenții acestora, până la al patrulea grad inclusiv cu defunctul. (3) Ascendenții privilegiați și colateralii privilegiați vin la moștenire dacă descendenții nu îndeplinesc condițiile necesare pentru a moșteni”.

⁸⁶⁰ Art. 982 Codul Civil (Dreptul de moștenire al ascendenților ordinari): „(1) Ascendenții ordinari sunt rudele în linie dreaptă ascendentă ale defunctului, cu excepția părinților acestuia. (2) Ascendenții ordinari vin la moștenire dacă descendenții, ascendenții privilegiați și colateralii privilegiați nu îndeplinesc

adică unchi, mătuși, veri etc. până la gradul IV inclusiv (art. 983, alin. 1-2⁸⁶¹). În lipsa moștenitorilor legali sau testamentari „patrimoniul defunctului se transmite comunei, orașului sau, după caz, municipiului în a cărui rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii” (art. 963 Codul Civil), ca moștenire vacantă (art. 1138 Codul Civil)⁸⁶².

Cităm aici un caz din dreptul statelor vecine, când, în anul 2007, într-o dispută a rudelor unui monah cu Mănăstirea Mahairas din Cipru, Curtea Supremă a Ciprului a acordat drepturile de moștenire rudelor civile în defavoarea mănăstirii. Această instanță a considerat că regulile dreptului civil prevalează asupra celor ale dreptului canonic, și că mănăstirea nu are nici un drept constituțional sau legal la bunurile membrilor săi, ale monahilor⁸⁶³.

Constatăm și că dreptul nostru civil, în virtutea separării Bisericii de Stat, nu manifestă interes pentru împărțirea moștenirii monahului între mănăstire și familia lăsată în lume, așa cum o făcea în vechime dreptul bizantin. De pildă, Novela 123, cap. 38 a împăratului Iustinian (mai 546)⁸⁶⁴, stabilea că dacă un monah moare în mănăstire dar a avut în lume soție și copii, din bunurile lui trebuie să se lase întâi familiei partea legală (un sfert copiilor prin Novela 5 – 14 aprilie 535)⁸⁶⁵, după care mănăstirea culegea restul moș-

condițiile necesare pentru a moșteni”.

⁸⁶¹ Art. 983 Codul Civil (Dreptul de moștenire al colateralilor ordinari): „(1) Colateralii ordinari sunt rudele colaterale ale defunctului până la gradul al patrulea inclusiv, cu excepția colateralilor privilegiați. (2) Colateralii ordinari vin la moștenire dacă descendenții, ascendenții privilegiați, colateralii privilegiați și ascendenții ordinari nu îndeplinesc condițiile necesare pentru a moșteni”.

⁸⁶² Art. 1138 Codul Civil (Dreptul de a culege moștenirea vacantă): „Moștenirile vacante revin comunei, orașului sau, după caz, municipiului în a cărui rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii și intră în domeniul lor privat. Este considerată nescrisă orice dispoziție testamentară care, fără a stipula transmiterea bunurilor moștenirii, urmărește să înlăture această regulă”.

⁸⁶³ Emilianides ACHILLES et aliis, *Religion and Law in Cyprus*, Kluwer Law International, 2011, pp. 112-113.

⁸⁶⁴ Novela 123 Iustinian, cap. 38 (mai 546): „Dacă vreo femeie sau un bărbat îmbrățișează viața monahală și intră în mănăstire fără să aibă copii, ordonăm ca bunurile lui să aparțină acestei mănăstiri (...) Dacă dorește să-și împartă întreaga avere între copiii săi, el se va număra între ei pentru a reține o parte în favoarea mănăstirii. Dar dacă (...) moare înainte să-și fi împărțit bunurile între copiii săi, aceștia vor primi o parte legitimă, și surplusul va aparține mănăstirii” (Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 131-132).

⁸⁶⁵ Novela 5 Iustinian, cap. 5 (14 aprilie 535), stabilea ca un sfert din

tenirii. De asemenea, Novela 14 a împăratului Leon (886-912)⁸⁶⁶, care privea bunurile unui ctitor de mănăstire care nu a apucat s-o termine, hotăra că patrimoniul lui după moarte se împarte între mănăstire și rude în funcție de rangul lor, mănăstirea culegând un sfert dacă defunctul a avut cel puțin 3 copii, respectiv două treimi dacă vine în concurs numai cu colaterali (frați, surori, unchi etc.).

În dreptul românesc mai vechi, § 763 din Codul Calimach (1816-1817) impunea paritatea succesorală între mănăstire și copii, mănăstirea culegând cel puțin partea unuia dintre copii, atunci când intra în concurență cu aceștia: „Alegând cineva monahiceasca viață până a nu orândui averea sa și având copii, poate și după primirea ei a lăsa lor legitima [parte] sau, de va voi, și toată averea ce avea la intrarea sa în mănăstire, oprindu-și dintru aceasta partea unui copil, pe care este îndatorit a o lăsa neapărat mănăstirii”⁸⁶⁷. De asemenea, art. 13 din Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române (1925) stabilea că averea arhierilor morți fără moștenitori rezervatari (părinți sau copii) și fără testament rămâne după moarte eparhiei lor „prin derogare de la Codul Civil”, iar în cazul concurenței cu moștenitorii rezervatari, succesiunea se împarte pe din două cu eparhia⁸⁶⁸.

moștenirea celui intrat în mănăstire să revină copiilor săi: „De asemenea decretăm că cei care vor dori să se consacre lui Dumnezeu, să fie liberi să dispună mai înainte de averea lor, cum le va plăcea... Dacă totuși cel care se face monah are copii... un sfert din proprietatea sa va reveni copiilor... Dacă cel care are femeie o părăsește pentru a intra în mănăstire, această femeie va păstra zestrea sa și privilegiile stipulate în contract în cazul morții soțului ei” (Archim. G.D. PAPHOTOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 107-108).

⁸⁶⁶ Novela 14 a lui Leon al VI-lea (886-912): „dacă există un testament, bunurile desemnate aparțin Bisericii, iar dacă moartea a surprins fondatorul (...) înainte să dispună de bunurile sale, în cazul că avea cel puțin 3 copii, sfertul averii sale este cules de mănăstire; în cazul contrar în care numărul descendenților este mai mult de 3, mănăstirea va fi chemată împreună cu copiii și o parte egală din toată averea va fi lăsată fiecărui moștenitor, deducându-se datoriile defunctului. Dacă acela moare fără copii, dar lăsând ascendenți, activul va fi împărțit în două: o parte vor culege părinții, cealaltă parte mănăstirea. Dacă nu există nici ascendenți nici descendenți ca moștenitori, moștenirea revine colateralilor, dar aceia, indiferent de numărul lor, vor primi în partaj o treime din avere, celelalte două treimi vor fi ale Bisericii” (*Les Nouvelles de Léon VI le Sage*, texte et traduction publiés par P. NOAILLES et A. DAIN, Paris, 1944, pp. 54-55).

⁸⁶⁷ *Codul Calimach (1816-1817)*..., p. 313.

⁸⁶⁸ Art. 13 din Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române (1925): „(1) Prin derogare de la Codul Civil, întreaga avere lăsată de mitropoliți, episcopi

Din punctul nostru de vedere, câtă vreme candidații la monahism rămân civili, adică până la data tunderii monahale, Biserica Ortodoxă Română poate să amendeze art. 55, alin. 4, lit. c din *Regulamentul bunurilor bisericești* privind dispoziția monahului de bunurile sale, pentru a exista echitate și a nu fi păgubite drepturilor moștenitorilor civili. În mod concret, Biserica poate să îndrume novicii de mănăstire ca, până cel târziu la data tunderii monahale, să împartă averea lor curentă între mănăstire și familia de sânge cu păstrarea cel puțin a cotei moștenitorilor rezervatari – soțul supraviețuitor, descendenți și ascendenți privilegiați (art. 1087 Codul Civil) –, astfel ca Biserica să culeagă efectiv cotitatea disponibilă, potrivit art. 1089 din Codul Civil⁸⁶⁹.

Însă chestiunea succesiunii bunurilor monahilor din momentul în care devin persoane consacrate prin tundere, și sunt încorporați stărilor canonice bisericești – „clerici, monahi și mireni” (art. 1 din *Statutul Bisericii*) – considerăm că trebuie rezolvată exclusiv după regulile dreptului canonic al Bisericii Ortodoxe Române, ca expresie a regimului autonomiei cultelor. În acest sens, Liviu-Marius Harosa a arătat că este vorba de o *moștenire anomală* care derogă de la regimul succesoral al Codului Civil: „Astfel, după intrarea în monahism, dispare, pentru bunurile dobândite de *de cujus*, vocația succesorală a erezilor stabiliți după regulile dreptului civil laic, chiar și legatele în favoarea unor asemenea succesori fiind golate de conținut de vocația Eparhiei [respectiv a mănăstirii – n.n.] la întreaga succesiune”⁸⁷⁰. Aceasta cu atât mai mult cu cât art. 8 (1) din Legea 489/2006 a cultelor subliniază că acestea „se

și arhieriei la moartea lor, dacă nu au moștenitori rezervatari (părinți sau copii) sau nu lasă testament, trece ca succesiune de drept Mitropoliei, Episcopiei sau Eparhiei unde ei funcționau. (2) Dacă lasă moștenitori rezervatari, ascendenți, descendenți sau ambele categorii, aceștia toți la un loc succed numai asupra jumătății din avere, dreptul Mitropoliei, Episcopiei sau Eparhiei reducându-se în asemenea caz la jumătate” (Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române a fost sancționată prin Decretul Regal nr. 1402/04.05.1925 și a fost publicată în MO 97/06.05.1925).

⁸⁶⁹ Noțiunea este definită de art. 1089 Codul Civil astfel: „Cotitatea disponibilă este partea din bunurile moștenirii care nu este rezervată prin lege și de care defunctul putea dispune în mod neîngrădit prin liberalități”.

⁸⁷⁰ Liviu-Marius HAROSA, *Bunurile temporale ale Bisericii. Regimul juridic al bunurilor aparținând Bisericii*, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 341; pentru succesiunea anomală a Eparhiei și mănăstirii la bunurile ierarhilor și ale monahilor, vezi aceeași lucrare, pp. 336-338.

organizează și funcționează... în mod autonom, potrivit propriilor statute sau coduri canonice”, deci vorbim de un cadru legal ce permite cultelor să stabilească reguli proprii pentru bunurile în regim de proprietate privată.

Posibilitatea limitării dreptului de proprietate privată este statuată, de altfel, de art. 553 (4) Codul Civil: „Bunurile obiect al proprietății private, indiferent de titular, sunt și rămân în circuitul civil, *dacă prin lege nu se dispune altfel*”. De asemenea, și de art. 625 Codul Civil: „Îngrădirile cuprinse în prezenta secțiune se completează cu *dispozițiile legilor speciale* privind regimul juridic al anumitor bunuri, cum ar fi terenurile și construcțiile de orice fel, pădurile, bunurile din patrimoniul național-cultural, *bunurile sacre ale cultelor religioase*, precum și altele asemenea”⁸⁷¹. Este cazul să vedem în ce fel au fost interpretate aceste dispoziții legale de instanțele judecătorești, pentru a da prioritate regulilor succesoriale canonice ale cultelor în fața celor civile.

Astfel, prin Sentința Jud. Brezoi 405/28.06.2023⁸⁷², instanța a admis calitatea de unică moștenitoare a reclamantei Mănăstirii S. în cotă de 1/1 după defunctul stareț P.L., necăsătorit, fără copii, care a dispus și prin testament olograf în favoarea mănăstirii, constatându-se totodată renunțarea la moștenire a vărului primar al defunctului. Reclamanta a invocat argumentul că „succesiunea asupra bunurilor ierarhilor și monahilor este o succesiune extraordinară ce derogă de la principiul caracterului unitar al transmisiunii succesoriale... creându-se o *succesiune anomală* în favoarea mănăstirii”, iar instanța a admis vocația succesorală a mănăstirii în temeiul art. 196 din *Statutul Bisericii* („bunurile călugărilor... rămân în totalitate mănăstirii de care aparțin și nu pot face obiectul revendicărilor ulterioare”). Constatăm totuși că instanța, în cazul de față, nu a stabilit drepturile mănăstirii contra altor moștenitori legali (art. 964 Codul Civil), de vreme ce aceștia nu existau sau au renunțat la moștenire. Astfel, nu se poate spune că instanța a dat prioritate vocației succesoriale canonice a mănăstirii față de aceștia, și nici nu a reținut în considerentele sale argumentul „succesiunii anormale”, ci mai curând a luat act de existența testamentului olograf al defunctului,

⁸⁷¹ Art. 625 Codul Civil (cu titlul „Reguli speciale”) face parte din Cap. III.1, intitulat „Limitele legale ale dreptului de proprietate privată”.

⁸⁷² Vezi Sentința Jud. Brezoi (secția civilă) nr. 405/28.06.2023 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/867e8d793> (ultima accesare la 30.01.2025).

care înlătura posibilitatea culegerii ei de către stat, ca moștenire vacantă (art. 1138 Codul Civil).

Însă prin Sentința Jud. Pitești 1990/30.03.2023⁸⁷³, instanța a respins acțiunea reclamantei B.M.N, care ceruse admiterea la succesiune în calitate de nepoată de soră după defunctul B.I., starețul Mănăstirii C., și care ceruse, de asemenea, înlăturarea de la succesiune a Mănăstirii C. ca unic moștenitor legal, constatat prin certificat notarial emis în temeiul art. 196 din *Statutul Bisericii*. Revelatoriu este că, în drept, instanța a reținut că art. 196 din *Statutul Bisericii* conține „derogări exprese de la dreptul comun cu privire la devoluțiunea succesorală legală, instituind ceea ce doctrina recunoaște drept «o moștenire anomală în favoarea mănăstirilor pentru succesiunile după călugării lor» (L.M. Harosa, *Bunurile temporale ale Bisericii*, Univ. Juridic 2011, pp. 328-336)”. De asemenea, a subliniat că Statutul Bisericii Ortodoxe Române a fost adoptat prin Hotărâre de Guvern (HG 53/2008), „pe baza și în vederea executării Legii 489/2006, care este lege organică potrivit art. 73, alin. 3, lit. s din Constituția României”. Astfel, a arătat instanța, prin această lege care statuează organizarea și funcționarea cultelor „în mod autonom, potrivit propriilor statute sau coduri canonice” (art. 8-1 din Legea 489/2006), s-a putut stabili un regim derogatoriu al cultelor de la regulile obișnuite ale succesiunii civile.

Într-adevăr, observația instanței este una fundamentală, în sensul că, în sistemul nostru de drept, art. 73 din Constituția României stabilește că sunt de domeniul legii organice „m) regimul juridic general al proprietății și moștenirii” și „s) regimul general al cultelor”⁸⁷⁴. De vreme ce Legea 489/2006 a cultelor este lege organică, i s-a permis prin însăși Constituția României să reglementeze domeniul moștenirii cultelor într-un mod derogatoriu față de legea organică pentru succesiunile obișnuite, anume Codul Civil. Iar când Legea 489/2006 a stabilit că toate cultele se conduc „în mod autonom, potrivit propriilor statute și coduri canonice” (art. 8), a creat

⁸⁷³ Vezi Sentința Jud. Pitești (secția civilă) nr. 1990/30.03.2023 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/7272d6g47> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸⁷⁴ Art. 73 din Constituția României (Categorii de legi): „(1) Parlamentul adoptă legi constituționale, legi organice și legi ordinare; (2) Legile constituționale sunt cele de revizuire a Constituției; (3) Prin lege organică se reglementează (...): m) regimul juridic general al proprietății și al moștenirii (...); s) regimul general al cultelor”.

premise pentru acestea de a-și reglementa în mod propriu situația bunurilor succesoriale ale personalului de cult prin Statute aprobate prin Hotărâre de Guvern, dată în vederea executării Legii cultelor, lege organică. Astfel că Biserica Ortodoxă Română nu a făcut decât să transpună aceste garanții constituționale și legale în privința bunurilor personalului de cult prin norme canonice subsecvente: art. 142 din *Regulamentul Monahal*, art. 196 din *Statutul Bisericii* și art. 55, alin. 4, lit. c din *Regulamentul bunurilor bisericești*. Prin urmare constatăm că aceste norme se aplică în mod derogatoriu și cu precădere față dispozițiile Codului Civil (art. 964 și urm.).

Cu toate acestea, se simte încă lipsa unei corespondențe de tip nomocanonic între art. 8 din Legea 489/2006 și art. 964 din Codul Civil, ambele legi organice, în sensul introducerii unui amendament la art. 964 Codul Civil care să recunoască regulile succesoriale speciale aplicabile în cazul cultelor, respectiv „moștenirea anomală”, sau mai bine zis moștenirea normată de regulile canonice specifice ale Bisericii Ortodoxe Române⁸⁷⁵. Astfel avem exemplul art. 99 din Codul Civil Elen (1946), care a stabilit că „dispozițiile care au existat înainte de introducerea sa cu privire la moștenirea clericilor și a monahilor urmează să fie în vigoare și după introducerea Codului Civil”⁸⁷⁶. În felul acesta, mănăstirile și eparhiile Bisericii Ortodoxe Române ar fi scutite de a face, de fiecare dată, dovada vocației succesoriale asupra bunurilor monahilor și ierarhilor lor, pe calea interpretărilor canonice și doctrinare în fața notarilor și a magistraților, invocând pur și simplu garanțiile dreptului civil în materie.

În fond, toată problematica din secțiunea de față s-a născut datorită golului de reglementare din Codul Civil și a lipsei de dialog interdisciplinar între dreptul canonic și dreptul civil, lacune pe care căutăm să le suplinim prin întreaga cercetare a noastră.

⁸⁷⁵ Principiul corespondenței normelor civile cu normele canonice, ca oportunitate a corelării celor două sisteme de drept, este susținut de Liviu-Marius HAROSA, în sensul că doctrina trebuie ajutată de o legislație mai clară: „chiar dacă [în Noul Cod Civil – n.n.] nu se preiau norme juridice referitoare la succesiunea specială a călugărilor și ierarhilor și la capacitatea Bisericii... o trimitere la normele canonice, parte integrantă a sistemului juridic român, ar fi fost binevenită” (L.M. HAROSA, *Bunurile temporale...*, p. 340).

⁸⁷⁶ Codul Civil Elen (1946), text în greacă, publicat la: <http://5dim-n-irakl.att.sch.gr/documents/AstikosKodikas.pdf> (ultima accesare la 30.01.2025).

III.3.3. Votul sărăciei în raport cu practica ilicită a cerșetoriei

Cerșetoria practică de persoane apte de muncă este în societatea noastră o faptă de natură contravențională sau penală, iar atunci când este săvârșită de monahi reprezintă o defăimare a hainei monahale în raport cu societatea, precum și o încălcare directă a votului neagoniseli. Ea este asociată cu vagabondajul, nestatornicia și imposibilitatea monahală, fiind simulată inclusiv de persoane civile ce încearcă să treacă drept clerici sau monahi ai Bisericii Ortodoxe Române.

Din punct de vedere contravențional, așadar, cerșetoria este încadrată de art. 2, pct. 3 din Legea 61/1991 ca faptă ce încalcă normele de conviețuire socială și liniștea publică, fiind definită ca „apelarea în mod repetat la mila publicului de către o persoană aptă de muncă”⁸⁷⁷ și sancționată cu amendă de la 100 lei la 500 lei (art. 3, alin. 1, lit. a din Legea 61/1991). Legea nu vorbește deci de persoanele aflate în stare reală de nevoie, suferind de un handicap, cu incapacitate de a munci, care nu și-ar putea câștiga mijloacele de existență altfel decât prin apelarea la mila publică – asupra acestora Biserica, la rândul ei, își îndreaptă atenția și milostenia – ci de cele care simulează această stare, fiind o povară pentru societate. Atunci când cerșetoria se practică în forme agravante, prin folosirea sau manipularea minorilor pentru captarea milei publice, ea se încadrează în infracțiunile prevăzute de art. 214 Codul Penal (exploatarea cerșetoriei)⁸⁷⁸ și 215 Codul Penal (folosirea unui minor în scop

⁸⁷⁷ Art. 2, pct. 3 din Legea 61/1991: „Constituie contravenție săvârșirea oricăreia dintre următoarele fapte, dacă nu sunt comise în astfel de condiții încât, potrivit legii penale, să fie considerate infracțiuni: (...) 3) apelarea, în mod repetat, la mila publicului, de către o persoană aptă de muncă, precum și determinarea unei persoane la săvârșirea unor astfel de fapte” (Legea 61 din 27.09.1991 pentru sancționarea faptelor de încălcare a unor norme de conviețuire socială, a ordinii și liniștii publice, republicată în MO 125/18.02.2020, cu modificările în vigoare la zi).

⁸⁷⁸ Art. 214 Codul Penal (Exploatarea cerșetoriei): „(1) Fapta persoanei care determină un minor sau o persoană cu dizabilități fizice ori psihice să apeleze în mod repetat la mila publicului pentru a cere ajutor material sau beneficiază de foloase patrimoniale de pe urma acestei activități se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă. (2) Dacă fapta este săvârșită în următoarele împrejurări: a) de părinte, tutore, curator ori de către cel care are în îngrijire persoana care cerșește; b) prin constrângere, pedeapsa este închisoarea de la unu la 5 ani”.

de cerșetorie)⁸⁷⁹, și se pedepsește cu închisoare cu limitele între 3 luni și 5 ani sau amendă.

În dreptul canonic ortodox român, cerșetoria monahilor este prevăzută ca abatere de la rânduială prin art. 97 din *Regulamentul Monahal*, care stabilește: „c) Cerșetoria este interzisă cu desăvârșire clericilor monahi, monahiilor (monahilor), fraților sau surorilor din mănăstire sub orice formă. Celor care s-ar afla cerșind prin orașe și sate, să li se facă cunoscut să se întoarcă în cel mai scurt timp la metania lor, iar de nu se vor supune, atunci să fie deferiți judecătii Consistoriului Monahal; d) Eventualele colecte pentru nevoile unor mănăstiri se pot face numai cu aprobarea Chiriarhilor eparhiilor respective și acordul preoților din parohii”.

Fenomenul cerșetoriei practicat de monahii nestatornici a făcut obiectul Hotărârii sinodale 4325/1993⁸⁸⁰, care a interzis strângerea de colecte fără aprobarea chiriarhului locului. În același an Cancelaria Sf. Sinod a transmis o scrisoare Ministerului de Interne în care semnală portul ilegal de uniformă și prezența unor falși monahi în societate care apelau la mila publică⁸⁸¹. Totodată, prin Hotărârea Sf. Sinod 999/2001, la solicitarea Mitropolitului Bartolomeu al Clujului, s-a stabilit „obligativitatea introducerii de legitimații pentru personalul monahal, în scopul limitării călugărilor cerșetori și a falșilor călugări”⁸⁸². Modelul de legitimație monahală a fost introdus în iulie 2002, conținând numele de botez și cel de călugărie al monahului, date din buletinul de identitate și funcția în mănăstire, cu ștampila anuală a mănăstirii. Rostul ei a fost explicat de șeful Biroului de Presă a Patriarhiei Române: „Măsura urmărește combaterea vagabondajului, portului ilegal de straie călu-

⁸⁷⁹ Art. 215 Codul Penal (Folosirea unui minor în scop de cerșetorie): „Fapta majorului care, având capacitatea de a munci, apelează în mod repetat la mila publicului, cerând ajutor material, folosindu-se în acest scop de prezența unui minor, se pedepsește cu închisoare de la 3 luni la 2 ani sau cu amendă”.

⁸⁸⁰ Hot. Sf. Sinod 4325/1993 privind necesitatea luării de măsuri privind pe falșii călugări și călugării cerșetori, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXI, 1993, 7-9, iul.-sep., pp. 203-204.

⁸⁸¹ Vezi în acest sens: REDACȚIA, „Biserica Ortodoxă Română a luat măsuri pentru eliminarea apariției falșilor monahi”, în: *Cuvântul Liber*, 23.01.2003, nr. 15, p. 10.

⁸⁸² Hot. Sf. Sinod 999/2001 privind obligativitatea introducerii de legitimații-tip pentru personalul monahal, în scopul limitării călugărilor cerșetori și a falșilor călugări, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIX, 2001, 1-6, ian.-iun., pp. 417-418.

gărești, acestui fenomen al falșilor călugări, dar și să atenuăm prejudicierea imaginii cinului monahal și a Bisericii în general, creată de cei care strâng fonduri la colț de stradă”⁸⁸³.

Unele cazurile de cerșetorie sancționate contravențional au ajuns pe rolul instanțelor judecătorești din cauza atitudinii de îndreptățire a respectivilor monahi că apelau la mila publică din încredințarea bisericii lor. Chiar dacă aceste cazuri se referă la pretinși membri ai Bisericii Ortodoxe de Stil Vechi din România, din ele putem desprinde concluzii folositoare legate de impostura stării monahale a unor persoane ce imită vestimentația monahală specifică Bisericii Ortodoxe Române. De asemenea, putem observa poziția instanțelor judecătorești, uneori induse în eroare de pretinsa legitimitate a persoanelor respective.

Astfel, prin Sentința Jud. Alba Iulia 1502/31.05.2017⁸⁸⁴, instanța a anulat procesul-verbal de amendă contravențională aplicat lui R.I. de un echipaj al Inspectoratului Județean de Jandarmi Alba, deoarece a fost găsit cerșind în haină monahală în fața Muzeului Unirii din centrul Cetății Alba Iulia. Instanța a apreciat, în beneficiul petentului R.I., că acesta avea dovada apartenenței la cinul monahal, fiind „administrator al Schitului Nașterea Maicii Domnului din județul Neamț... și având împuternicire de la Mitropolia Bisericii Ortodoxe de Stil Vechi din România, Asociație religioasă înființată conform Legii 489/2006, de a strânge donații pentru construcția schitului”. Soluția a fost menținută prin Decizia Trib. Alba 1455/A/21.11.2017⁸⁸⁵, instanța considerând că fapta nu are caracter repetitiv astfel încât să constituie „apelarea în mod repetat la mila publicului” (art. 2, pct. 3 din Legea 61/1991).

Petentul R.I., însă, a mai invocat în apel un argument pe fond pe care instanța nu l-a introdus în dezbatere, anume că „rasa monahală de culoare neagră a membrilor Bisericii Ortodoxe de Stil Vechi din România nu este o marcă înregistrată a Bisericii Ortodoxe Române”. Astfel, prin portul vestimentar specific, R.I. a simulat calitatea de monah al cultului majoritar în România,

⁸⁸³ REDACȚIA, „Biserica Ortodoxă Română a luat măsuri...”, p. 10.

⁸⁸⁴ Sentința Jud. Alba Iulia (secția contencios) nr. 1502/31.05.2017 a fost publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/66g9e43d> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸⁸⁵ Vezi Decizia Trib. Alba (secția contencios) nr. 1455/A/21.11.2017 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/32ee3528> (ultima accesare la 30.01.2025).

Biserica Ortodoxă Română. Constatăm, deci, că atâta timp cât uniforma monahală nu este protejată ca proprietate intelectuală a Bisericii Ortodoxe Române, potrivit legii, fiind înregistrată ca desen sau model la Oficiul de Stat pentru Invenții și Mărci (OSIM)⁸⁸⁶, nu se pot deferi autorităților pe cei ce o poartă în mod ilegal. Numai în felul acesta se va putea face o aplicare concretă a art. 97, lit. e din *Regulamentul Monahal* care stabilește: „Nimeni nu are voie să poarte costumul monahal, dacă nu este îndreptățit la aceasta. Cei excluși din monahism, care refuză a dezbrăca haina monahală, și cei ce poartă ilegal acest costum, vor fi identificați de către organele bisericești și semnalați autorităților statului, cu cererea de a li se aplica dispozițiile legilor penale în vigoare”.

Pretinsa delegație din partea cultului de a face colecte publice a indus în eroare, uneori, și instanțele din Iași. Prin Sentințele Jud. Iași 10131/04.10.2018⁸⁸⁷ și 7901/02.07.2019⁸⁸⁸, acestea au anulat amenzile contravenționale aplicate de Poliția Locală Iași lui C.C. („monahul Calinic”) care apela în mod repetat la mila publică pe bulevardul din fața Mitropoliei Moldovei și Bucovinei. Judecătorii au considerat că activitatea lui era acoperită de o delegație din partea Schitului „Nașterea Maicii Domnului”, de legitimația de monah și de împuternicirea din partea Bisericii Ortodoxe de Stil Vechi din România de a strânge colecte pentru construirea schitului. Astfel, potrivit instanței, activitatea lui C.C. („monahul Calinic”) se încadra în strângerea de contribuții de cult permisă de art. 10 (2) din Legea 489/2006: „Culte pot stabili contribuții din partea credincioșilor lor pentru susținerea activităților pe care le desfășoară”.

Cu altă ocazie, prin Sentința Jud. sector 4 București

⁸⁸⁶ Potrivit art. 2, lit. d din Legea 129/1992 privind protecția desenelor și modelelor, desenul sau modelul pentru care se solicită înregistrarea reprezintă „aspectul exterior al unui produs sau al unei părți a acestuia, redat în două sau trei dimensiuni, rezultat din combinația dintre principalele caracteristici, îndeosebi linii, contururi, culori, formă, textură și/sau materiale ale produsului în sine și/sau ornamentația acestuia” (Legea 129/29.12.1992 privind protecția desenelor și modelelor a fost republicată în MO 428/09.05.2024, cu modificările în vigoare la zi); pentru produsele care pot fi înregistrare ca desen sau model, vezi: <https://www.osim.ro/depunere-online-desene-si-modele/ghiduri> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸⁸⁷ Vezi Sentința Jud. Iași (secția civilă) nr. 10131/04.10.2018 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/ee4492828> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸⁸⁸ Vezi Sentința Jud. Iași (secția civilă) nr. 7901/02.07.2019 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/de4336e55> (ultima accesare la 30.01.2025).

6470/11.06.2020⁸⁸⁹, instanța a anulat o amendă contravențională aplicată aceluiași C.C. pentru apelarea la mila publică în fața Bisericii Radu-Vodă din București, pe considerentul că „este monah în cadrul schitului Sf. Nectarie și este împuternicit să colecteze fonduri în vederea construirii unui nou locaș de cult”.

Prin Decizia Trib. București 217/21.01.2021⁸⁹⁰, însă, instanța a admis apelul Direcției de Jandarmi București U.M. 0575 în același dosar, și, aplicând cu diligență rolul activ al judecătorului, a constatat că așa-zisele înscrisuri și delegații ale lui C.C. emanând de la Biserica Ortodoxă de Stil Vechi din România „sunt întocmite pro-causa pentru a da o aparență de legalitate”. În plus, a observat că „intimatul a profitat de evenimentul religios de la un locaș de cult (Biserica Radu Vodă) *ce nu are legătură cu Asociația Bisericii Ortodoxe de Stil Vechi din România* [subl. n.], fapt de natură să îi inducă în eroare pe potențialii donatori”. Această concluzie a Tribunalului București este importantă pentru tema de față, pentru că delimitează activitățile legitime ale cultelor de strângere de fonduri prin „contribuții din partea credincioșilor lor” (art. 10, alin. 2 din Legea 489/2006) de practicile ilegite de apelare la mila publică ale unor prețiși monahi ai unor asociații religioase. Astfel, aceștia poartă haina monahală specifică Bisericii Ortodoxe Române pentru a capta ajutorul material al credincioșilor cultului majoritar în România.

Atunci când cerșetoria se maschează sub falsul de identitate, prin impostura calității de preot sau monah al Bisericii Ortodoxe Române, ea intră pe teren infracțional și e pedepsită de Codul Penal. Astfel, prin Sentința penală a Jud. Brașov 135/27.01.2015⁸⁹¹, inculpatul A.S. a fost condamnat la 2 ani și 8 luni închisoare cu suspendare pentru înșelăciune (art. 244, alin. 1-2 Codul Penal)⁸⁹² și

⁸⁸⁹ Vezi Sentința Jud. sector 4 București (secția contencios) nr. 6470/11.06.2020 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/4988e52gd> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸⁹⁰ Vezi Decizia Trib. București (secția contencios) nr. 217/21.01.2021 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/d96242d9> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸⁹¹ Vezi Sentința Jud. Brașov (secția penală) nr. nr. 135/27.01.2015 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/78539e9d> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁸⁹² Art. 244 Codul Penal (Înșelăciunea): „(1) Inducerea în eroare a unei persoane prin prezentarea ca adevărată a unei fapte mincinoase sau ca mincinoasă a unei fapte adevărate, în scopul de a obține pentru sine sau pentru altul un folos patrimonial injust și dacă s-a pricinuit o pagubă, se pedepsește cu închisoarea de

fals în înscrisuri (art. 322, alin. 1 Codul Penal)⁸⁹³. Acesta, prezentându-se în reverendă preoțească și purtând epitrahil pe gât, nefigurând în evidențele niciunei Mitropolii a Bisericii Ortodoxe Române și falsificând un chitanțier și o ștampilă cu însemnele Mitropoliei Banatului, a indus în eroare cu privire la calitatea de preot pe persoanele vătămate D.E.G., M.D.I. și C.M.I., determinându-le să-i doneze sumele de 100 lei, 100 lei și 50 lei. În urma suspendării executării pedepsei, instanța a stabilit un termen de 3 ani și 8 luni de supraveghere, cu pedeapsa complementară/accesorie de interzicere lui A.S., pe timp de 5 ani, a desfășurării oricărei activități ce implică folosirea vestimentației preoțești (art. 65, alin. 1 și 66, alin. 1, lit. g Codul Penal)⁸⁹⁴.

Observăm în speța de față că încadrarea faptei a fost înșelăciune („înșelăciunea săvârșită prin folosirea de nume sau calități mincinoase” - art. 244, alin. 2 Codul Penal), și nu falsul privind identitatea („prezentarea sub o identitate falsă” - art. 327, alin. 1 Codul Penal)⁸⁹⁵, deoarece A.S. nu a mințit în legătură cu identitatea sa civilă

la 6 luni la 3 ani. (2) Înșelăciunea săvârșită prin folosirea de nume sau calități mincinoase ori de alte mijloace frauduloase se pedepsește cu închisoarea de la unu la 5 ani. Dacă mijlocul fraudulos constituie prin el însuși o infracțiune, se aplică regulile privind concursul de infracțiuni”.

⁸⁹³ Art. 322 (1) Codul Penal (Falsul înscrisuri sub semnătură privată): „Falsificarea unui înscris sub semnătură privată... dacă făptuitorul folosește înscrisul falsificat ori îl încredințează altei persoane spre folosire, în vederea producerii unei consecințe juridice, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă”.

⁸⁹⁴ Art. 66 Codul Penal (Conținutul pedepsei complementare a interzicerii exercitării unor drepturi): „(1) Pedeapsa complementară a interzicerii exercitării unor drepturi constă în interzicerea exercitării, pe o perioadă de la unu la 5 ani, a unuia sau mai multora dintre următoarele drepturi: (...) g) dreptul de a ocupa funcția, de a exercita profesia sau meseria ori de a desfășura activitatea de care s-a folosit pentru săvârșirea infracțiunii”; prin raportare la art. 66 (1) g, vezi și art. 65 (1) Codul Penal (Conținutul și modul de executare a pedepsei accesorii a interzicerii exercitării unor drepturi): „(1) Pedeapsa accesorie constă în interzicerea exercitării drepturilor prevăzute la art. 66 alin. (1) lit. a), b) și d) -o), a căror exercitare a fost interzisă de instanță ca pedeapsă complementară”.

⁸⁹⁵ Art. 327 (1) Codul Penal (Falsul privind identitatea): „Prezentarea sub o identitate falsă ori atribuirea unei asemenea identități altei persoane... prin folosirea frauduloasă a unui act ce servește la identificare, legitimare ori la dovedirea stării civile sau a unui astfel de act falsificat, pentru a induce sau a menține în eroare un funcționar public, în vederea producerii unei consecințe juridice, pentru sine ori pentru altul, se pedepsește cu închisoarea de la 6 luni la 3 ani”.

din buletin, ci a mințit în legătură cu calitatea inexistentă de preot. Art. 244 (2) din Codul Penal este așadar, în momentul de față, în lipsa altei încadrări, cea mai bună aplicare a art. 23 (4) din Legea 489/2006 privind preoția fără drept: „Exercitarea fără drept a atribuțiilor de preot constituie infracțiune și se pedepsește potrivit Codului penal”⁸⁹⁶.

Pe viitor însă, *de lege ferenda*, ar fi de dorit ca infracțiunea exercitării profesiei de preot fără drept să fie formulată distinct în Codul Penal, la fel ca infracțiunea de port al uniformei monahale fără drept, în scop ilicit, inclusiv cel de cerșetorie. Aceasta din urmă reprezintă o variantă agravantă a contravenției de apelare la milă publică, pedepsită de art. 3 (1), lit. a din Legea 61/1991 doar cu amendă de la 100 la 500 lei. Scopul este protejarea conștiinței oamenilor și a încrederii de raportare la identitatea membrilor Bisericii și la misiunea lor, valori sociale care țin de coeziunea comunității. Prin urmare, Statul va accepta că un preot impostor sau un monah impostor, civili fără drept de a purta aceste haine, pun în pericol aceste valori ca o specie de înșelăciune (art. 244, alin. 1-2 Codul Penal), prevăzută separat. Apare de altfel vădit inechitabil, sub aspectul încadrării legale, faptul că A.S., pentru purtarea reverendei și a epitrahilului preoțesc fără drept, în temeiul cărora a câștigat 250 lei, a fost condamnat la închisoare de 2 ani și 8 luni cu suspendare, în vreme ce petentul C.C. („monahul Calinic”), care a îmbrăcat uniforma monahală în baza unor acreditări fictive de la Asociația Biserica Ortodoxă de Stil Vechi din România, în temeiul cărora a câștigat ani de zile sume potențiale de mii de lei, a primit doar amenzi contravenționale cu sume modice.

Ușurința cu care monahii ce poartă uniforma fără drept în scop de cerșetorie evită legea penală se datorează, așadar, atât lipsei de încadrare a unei asemenea fapte în Codul Penal, ca infracțiune, cât și neprotejării ca desen/model a uniformei monahale specifice Bisericii Ortodoxe Române. Acoperirea acestor două lipsuri, precum

⁸⁹⁶ În legătură cu acest articol, vezi și Decizia Curții Constituționale (CCR) 607/16.07.2010 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 23 alin (4) din Legea 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, publicată în MO 43/14.01.2021; astfel, CCR a respins excepția de neconstituționalitate ridicată de G.V. și N.G., care invocaseră faptul că sintagmele „preot” și „exercitare fără drept a atribuțiilor de preot” (art. 23-4 din Legea 489/2006) nu sunt suficient de clare și previzibile, creându-le petenților un tratament defavorabil, CCR considerând că aceasta este o problemă de interpretare și aplicare a legii care rămâne în competența instanțelor judecătorești.

și un parteneriat transparent între Biserica Ortodoxă Română și Ministerul de Interne în care să se specifice condițiile exprese ale organizării colectelor publice, vor putea dezamorsa fenomenul cerșetoriei sub acoperirea hainei monahale, ca faptă ce pune în pericol încrederea socială în valorile și misiunea Bisericii.

III.3.4. Votul sărăciei în raport cu obligația de întreținere datorată copiilor minori

Când am vorbit despre impedimentele la intrarea în monahism, la subcapitolul despre noviciat, am amintit de condiția impusă de art. 77 (2) din *Statutul Bisericii*, care interzice „închinovierea și promovarea în cinul monahal a celor cu obligații familiale”. Una din cele mai importante îndatoriri părintești este, pe lângă creșterea și educarea copiilor, prestarea obligației de întreținere față de copiii minori⁸⁹⁷, fie în natură, fie în bani, dacă este stabilită ca atare de instanța judecătorească. Astfel, „tatăl și mama sunt obligați în solidar să dea întreținere copilului lor minor, asigurându-i cele necesare traiului” (art. 499, alin. 1 Codul Civil), până la împlinirea vârstei de 18 ani, sau, „dacă se află în continuarea studiilor, până la terminarea acestora, dar fără a depăși vârsta de 26 de ani” (art. 499, alin. 3 Codul Civil)⁸⁹⁸. În funcție de numărul copiilor, întreținerea variază între un sfert și jumătate din venitul lunar al părintelui (art. 529 Codul Civil)⁸⁹⁹.

⁸⁹⁷ Pentru natura obligației de întreținere față de copii minori și aprecierea stării de nevoie a acestora, a se consulta: Mihaela-Gabriela BERINDEI, „Obligația de întreținere reglementată în noul Cod Civil”, în: *Noul Cod Civil. Studii și comentarii (I)*..., pp. 721-735; vezi de asemenea: Mihaela-Gabriela BERINDEI, „Aspecte actuale privind îndeplinirea obligației de întreținere a părinților față de copiii lor minori”, în: *Studii și cercetări juridice*, 5 (61), 2016, 2, apr.-iun., pp. 219-233.

⁸⁹⁸ Art. 499 Codul Civil (Obligația de întreținere): „(1) Tatăl și mama sunt obligați, în solidar, să dea întreținere copilului lor minor, asigurându-i cele necesare traiului, precum și educația, învățătura și pregătirea sa profesională. (3) Părinții sunt obligați să îl întrețină pe copilul devenit major, dacă se află în continuarea studiilor, până la terminarea acestora, dar fără a depăși vârsta de 26 de ani”.

⁸⁹⁹ Art. 529 Codul Civil (Cuantumul întreținerii): „(2) Când întreținerea este datorată de părinte, ea se stabilește până la o pătrime din venitul său lunar net pentru un copil, o treime pentru 2 copii și o jumătate pentru 3 sau mai mulți copii. (3) Cuantumul întreținerii datorate copiilor, împreună cu întreținerea datorată altor persoane, potrivit legii, nu poate depăși jumătate din venitul net lunar al celui obligat”.

Poate opune votul sărăciei în instanță un monah care are un copil biologic minor în lume, invocând faptul că nu realizează venituri în mănăstire? Introducem această ipoteză pentru cazurile când persoanele respective au fost primite în monahism fără a fi verificată situația lor familială, descoperindu-se ulterior existența copilului biologic minor, sau pentru cazurile când copilul este rezultatul unei relații de concubinaj survenită după intrarea în monahism.

În toate situațiile, observăm că practica instanțelor judecătorești este constantă în a afirma principiul interesului superior al copilului (art. 263 Codul Civil)⁹⁰⁰, ca ființă care are nevoie de creștere și dezvoltare, față de care niciun alt considerent de opțiune religioasă nu poate prima. Aceasta este și orientarea Bisericii, care prin dispoziția art. 77 (2) din *Statutul Bisericii* arată că nu dorește să formeze monahi din persoanele care și-au abandonat îndatoririle părintești și au neglijat familia, deoarece un părinte duhovnicesc trebuie să fi fost, mai întâi, un model de paternitate potrivit moralei creștine. Reamintim asprimea cu care Biserica a condamnat prin Can. 15 Gangra pe cei care nu-și cresc copiii, sub pretextul ascezei monahale, pentru gândirea lor schismatică față de Taina Cununii: „Dacă cineva și-ar părăsi propriii copii și nu i-ar hrăni și nu i-ar crește, după cât îi stă lui în putință, spre cuvenita cinstire de Dumnezeu, ci, sub pretextul ascezei, i-ar neglija, să fie anatema”⁹⁰¹. La fel de exigent este dreptul penal actual care prevede infracțiunea de *abandon de familie*, constând în părăsirea celui aflat legal în întreținere precum și în „neplata cu rea-credință timp de 3 luni a pensiei de întreținere stabilite pe cale judecătorească sau notarială” (art. 378, alin. 1, lit. c Codul Penal)⁹⁰², pedepsită cu închisoare

⁹⁰⁰ Art. 263 Codul Civil (Principiul interesului superior al copilului): „(1) Orice măsură privitoare la copil, indiferent de autorul ei, trebuie să fie luată cu respectarea interesului superior al copilului. (4) Procedurile privitoare la copii trebuie să se desfășoare într-un timp rezonabil, astfel încât interesul superior al copilului și relațiile de familie să nu fie afectate. (5) În sensul prevederilor legale privind protecția copilului, prin copil se înțelege persoana care nu a împlinit vârsta de 18 ani și nici nu a dobândit capacitatea deplină de exercițiu, potrivit legii”.

⁹⁰¹ Vezi pentru concordanță Can. 27 Cart.

⁹⁰² Art. 378 (1) Codul Penal (Abandonul de familie): „Săvârșirea de către persoana care are obligația legală de întreținere, față de cel îndreptățit la întreținere, a uneia dintre următoarele fapte: a) părăsirea, alungarea sau lăsarea fără ajutor, expunându-l la suferințe fizice sau morale; b) neîndeplinirea, cu rea-credință, a obligației de întreținere prevăzute de lege; c) neplata, cu rea-credință, timp de 3 luni, a pensiei de întreținere stabilite pe cale judecătorească

de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă.

În aplicarea acestor principii, prin Sentința Jud. Bârlad 1608/27.06.2013⁹⁰³, instanța a obligat-o pe C.C.F., mama minorei D.I., pe care o părăsire la scurt timp după naștere, aflată acum în vârstă de 1 an și 4 luni, la plata unei pensii de întreținere de 60 lei/lună până la majoratul ei. Aceasta indiferent de stabilirea locuinței minorei la tată⁹⁰⁴, în satul F., județul Vaslui, și indiferent de faptul că C.C.F. petrecuse 8 ani în viața monahală în Episcopia Sălajului de unde fusese exclusă din monahism, locuind acum ca pustnică într-o locuință semi-îngropată în pământ, fără apă și curent electric, în localitatea G., județul Alba. La cererea mamei C.C.F. de stabilire a locuinței minorei D.I. la bordeiul din localitatea G., județul Alba, instanța a aplicat principiul interesului superior al copilului în vederea stabilirii locuinței la domiciliul tatălui. Astfel, instanța a constatat că locuința mamei C.C.F. se află „într-un loc într-un loc izolat, propice vieții de monah, însă nu pentru educarea unui copil care, pentru o dezvoltare armonioasă, este necesar să frecventeze cursuri preșcolare apoi școlare”. De asemenea, prin Sentința Jud. Bârlad 611/26.02.2015⁹⁰⁵, s-a respins o nouă cerere a mamei C.C.F. de stabilire a minorei D.I. la domiciliul ei din localitatea G., județul Alba, concomitent cu majorarea pensiei de întreținere datorată de mamă minorei D.I. la suma de 140 lei/lună, până la majoratul minorei.

Într-o altă cauză, prin Sentința Jud. Timișoara 11823/03.12.2018⁹⁰⁶, instanța a luat act de acțiunea lui S.G.M. de exercitare a autorității părintești față de minorul S.A. în vârstă de 8 ani, în calitate de tată

sau notarială, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă”.

⁹⁰³ Sentința Jud. Bârlad (secția minori și familie) nr. 1608/27.06.2013 a fost publicată la: <https://www.rejust.ro/juris/337e3ggd> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁹⁰⁴ În cazul de față, instanța a apreciat că e în interesul superior al copilului stabilirea locuinței lui la tată, în considerarea faptului că mama a manifestat dezinteres pentru creșterea și educarea minorei D.I.; pentru o analiză a criteriilor de stabilire a locuinței minorului prin hotărâre judecătorească, într-un mod care să beneficieze vieții și dezvoltării acestuia, vezi: Ioan Ilieș NEAMȚ, Laura Cristina NEAMȚ, „Stabilirea locuinței minorului în cazul în care părinții nu conviețuiesc. O analiză juridico-psihologică”, în: *Revista Română de Drept Privat*, 3/2018, pp. 300-332.

⁹⁰⁵ Vezi Sentința Jud. Bârlad (secția minori și familie) nr. 611/26.02.2015 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/33d29246> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁹⁰⁶ Vezi Sentința Jud. Timișoara (secția minori și familie) nr. 11823/03.12.2018 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/g9eee649e> (ultima accesare la 30.01.2025).

biologic, alături de mama S.A.M. Tatăl a invocat că „deși a renunțat la viața laică pentru a se călugări”, stând în Grecia în perioada 2010-2017 timp de 7 luni pe an, „acest fapt nu s-a mai întâmplat, fiindcă nu a reușit să se detașeze de fiul său”. Cu toate că tatăl S.G.M. a cerut instanței stabilirea locuinței minorului S.A. la domiciliul patern, instanța, constatând că S.G.M. mai are ca fiică pe minora S.S.P.M. din prima căsătorie, necontribuind la creșterea și educarea ei, a menținut domiciliul minorului S.A. la mamă. Totodată, instanța a obligat pe tatăl S.G.M. la plata unei pensii de întreținere către minorul S.A. în cotă de 1/6 din venitul realizat, dar nu mai puțin de venitul minim net pe economie, până la majoratul minorului.

În sfârșit, menționăm o speță interesantă în care un monah a încercat să opună votul sărăciei pentru plafonarea pensiei de întreținere datorată fiului său minor. Astfel, tatăl Ș.R., monah stabilit în 2012 la Mănăstirea N. din județul Bistrița-Năsăud, a contestat Sentința Jud. Rădăuți 2265/10.09.2013⁹⁰⁷ prin care s-a majorat pensia de întreținere datorată de el fiului său minor Ș.A.F. de la 135 lei lunar la 185 lei lunar. În fața instanței de apel, tatăl Ș.R. a invocat că este monah fără carte de muncă și fără indemnizație la mănăstire, că „nu are statutul obișnuit al oricărui civil”, că a depus jurământ „să respecte necondiționat cele trei voturi monahale, adică abstenența trupească, ascultarea și *sărăcia*”, și că „nu se poate deplasa în alte orașe pentru a-și spori veniturile”. În concluzie, a solicitat plafonarea pensiei de întreținere datorată minorului Ș.A.F. la 135 lei pe lună.

Prin Decizia Trib. Suceava 321/01.04.2014⁹⁰⁸, instanța, ținând cont și de argumentul mamei că „dacă tatăl a ales o viață în sărăcie, nu înseamnă că și copilul trebuie să sufere lipsuri materiale”, a respins toate susținerile tatălui Ș.R. privind statutul monahal și a subliniat solidaritatea obligației de întreținere potrivit art. 499 (1) Codul Civil⁹⁰⁹. Instanța a atras atenția că întreținerea copiilor minori este una din cele mai importante obligații ce intră în sfera

⁹⁰⁷ Vezi Sentința Jud. Rădăuți (secția minori și familie) nr. 2265/10.09.2013 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/g986d6338> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁹⁰⁸ Vezi Decizia Trib. Suceava (secția civilă) nr. 321/01.04.2014 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/e7652g3e> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁹⁰⁹ Art. 499 (1) Codul Civil (Obligația de întreținere): „Tatăl și mama sunt obligați, în solidar, să dea întreținere copilului lor minor, asigurându-i cele necesare traiului, precum și educația, învățătura și pregătirea sa profesională”.

autorității părintești⁹¹⁰ și că este „datorată de ambii părinți, indiferent dacă aceștia conviețuiesc sau nu și indiferent de orientarea religioasă a acestora”. În consecință, a precizat judecătorul, singurul mod de exonerare a tatălui Ș.R. de plata pensiei de întreținere este probarea „unei situații de boală sau alte situații obiective care l-ar împiedica să muncească”.

În cazurile de mai sus vedem, așadar, o afirmare imperativă de către instanțe a principiului interesului superior al copilului, potrivit art. 263 Codul Civil. Acestuia nu-i pot fi opuse alegerea vieții monahale sau votul sărăciei, cel puțin din punct de vedere al achitării pensiei de întreținere către minor până la majoratul lui. De aceea, pentru a preveni posibila incidență a infracțiunii de *abandon de familie* (art. 378 Codul Penal) prin neplata pensiei de întreținere, Biserica poate să amâne, în principiu, cererile de închinoviere în mănăstire a persoanelor divorțate care au copii minori în întreținere, cel puțin până la majoratul acestora ori până la rezolvarea situației familiale în alte moduri. În acest sens, o soluție viabilă poate fi dispunerea de averea proprie la intrarea în monahism prin stabilirea unui cont în bancă pe numele minorului, cu o sumă estimată prin expertiză ca suficientă să asigure întreținerea acestuia până la 18 ani, ținând cont de venitul minim pe economie și de eventualele fluctuații financiare.

O altă dezlegare a problemei vine în cazul recăsătoririi soțului rămas în lume, cu adoptarea minorului pe numele noului soț. De pildă, simpla recăsătorire a mamei rămasă în lume nu stinge, în principiu, obligația de întreținere datorată de tatăl biologic minorului aflat în custodia acesteia. Potrivit art. 510 din Codul Civil, „decăderea din exercițiul drepturilor părintești nu scutește părintele de obligația sa de a da întreținere copilului”⁹¹¹, aceasta fiind o altă reflexie a principului interesului superior al copilului. Însă în cazul adoptării minorului pe numele noului soț, în urma recăsătoririi

⁹¹⁰ Conținutul autorității părintești este descris de art. 487 din Codul Civil: „Părinții au dreptul și îndatorirea de a crește copilul, îngrijind de sănătatea și dezvoltarea lui fizică, psihică și intelectuală, de educația, învățătura și pregătirea profesională a acestuia, potrivit propriilor lor convingeri, înșușirilor și nevoilor copilului...”.

⁹¹¹ Pentru o analiză a decăderii unuia dintre părinți din drepturile părintești, vezi: Bogdan IONESCU, „Exercitarea autorității părintești de către un singur părinte. O perspectivă practică”, în: *Revista Română de Drept Privat*, 3/2018, pp. 171-185.

mamei, prin adopție „se creează legătura de filiație între adoptator și adoptat” (art. 451 Codul Civil)⁹¹² și, pe de altă parte, „raporturile de rudenie încetează între adoptat... și părinții firești” (art. 470, alin. 2 Codul Civil)⁹¹³. Astfel nu mai subzistă temeiul obligației de întreținere din partea tatălui biologic, care este rudenia, căci întreținerea se datorează între „rudele în linie dreaptă” (art. 516 Codul Civil), iar prin adopție raporturile de rudenie ascendent-descendent au încetat între tatăl biologic și minor. Pe de altă parte, minorul are un tată adoptiv care dobândește „drepturile și îndatoririle părintelui față de copilul său firesc” (art. 471, alin. 1 Codul Civil)⁹¹⁴, în acestea intrând și obligația de întreținere.

Viabilitatea soluției adopției, însă, nu exclude posibilitatea reactivării ulterioare a obligației de întreținere din partea tatălui biologic în cazul desfacerii adopției (prin moartea adoptatorului), când adoptatul capătă dreptul de a cere întreținere de la „rudele sale firești” (art. 520 Codul Civil)⁹¹⁵. Însă cel puțin se poate constata, din partea tatălui biologic, la momentul intrării în monahism, că și-a stins obligațiile familiale prin efectul adopției copilului său de către altă persoană, și, în bună-credință fiind, nu i se poate imputa reactivarea acestor obligații familiale mai târziu, pe care nu avea cum să o prevadă, respectându-i-se astfel statutul de monah și votul neagoniseli.

III.3.5. Votul sărăciei în raport cu potențiala obligație de întreținere datorată părinților în nevoie

În anumite cazuri speciale, obligația de întreținere poate fi datorată și în sens invers, de la copii către părinții aflați în stare

⁹¹² Vezi art. 451 Codul Civil (Adopția): „Adopția este operațiunea juridică prin care se creează legătura de filiație între adoptator și adoptat, precum și legături de rudenie între adoptat și rudele adoptatorului”.

⁹¹³ Art. 470 Codul Civil (Efectele adopției asupra rudeniei): „(2) Raporturile de rudenie încetează între adoptat și descendenții săi, pe de o parte, și părinții firești și rudele acestora, pe de altă parte”.

⁹¹⁴ Raporturile între adoptator și adoptat sunt prevăzute de art. 471 Codul Civil: „(1) Adoptatorul are față de copilul adoptat drepturile și îndatoririle părintelui față de copilul său firesc. (3) Adoptatul are față de adoptator drepturile și îndatoririle pe care le are orice persoană față de părinții săi firești”.

⁹¹⁵ Pentru comentarii asupra reactivării obligației de întreținere în cazul desfacerii adopției, vezi: Mihaela-Gabriela BERINDEI, *Izvorul contractual sau legal al obligației de întreținere*, Ed. Hamangiu, 2019, p. 55.

nevoie datorită bătrâneții sau bolii. Astfel, potrivit art. 516 din Codul Civil, obligația de întreținere există și „între soț și soție, rudele în linie dreaptă, între frați și surori” (art. 516, alin. 1 Codul Civil), precum și „între foștii soți, în condițiile prevăzute de lege” (art. 516, alin. 3 Codul Civil)⁹¹⁶. Există, așadar, o obligație morală a copiilor față de părinți de a-i sprijini la bătrânețe, care dacă nu se execută de bunăvoie se poate transforma în obligație legală prin hotărârea instanței.

La stabilirea obligației de întreținere, instanța trebuie să constate îndeplinirea cumulativă a două condiții: existența stării de nevoie a creditorului întreținerii, conform art. 524 Codul Civil („are drept la întreținere numai cel care se află în nevoie, neputându-se întreține din munca și bunurile sale”); debitorul întreținerii să aibă mijloacele de a o plăti, adică să nu fie în incapacitate absolută de plată, potrivit art. 527 Codul Civil: „(1) Poate fi obligat la întreținere numai cel care are mijloacele pentru a o plăti sau are posibilitatea de a dobândi aceste mijloace. (2) La stabilirea mijloacelor celui care datorează întreținerea se ține seama de veniturile și bunurile acestuia, precum și de posibilitățile de realizare a acestora; de asemenea, vor fi avute în vedere celelalte obligații ale sale”. Despre întreținerea părinților de către copii vorbește cel mai explicit art. 521 (2) din Codul Civil, referitor la pluralitatea de debitori: „Dacă părintele are drept la întreținere de la mai mulți copii, el poate, în caz de urgență, să pornească acțiunea numai împotriva unuia dintre ei”.

Deși întreținerea poate fi stabilită de instanță și între soț și soție, frați și surori, sau foștii soți (art. 516 Codul Civil), ne interesează în mod deosebit întreținerea datorată de copii părinților, deoarece aceasta a făcut subiectul unor inițiative legislative și a unor cazuri de jurisprudență. Astfel, a existat un Proiect al Legii Recunoștinței între Generații depus în Senatul României la 1 iulie 2019⁹¹⁷, care prin art. 7 (2) hotăra: „Copiii majori apți de muncă

⁹¹⁶ Vezi art. 516 Codul Civil (Subiectele obligației de întreținere): „(1) Obligația de întreținere există între soț și soție, rudele în linie dreaptă, între frați și surori, precum și între celelalte persoane anume prevăzute de lege. (3) Obligația de întreținere există între foștii soți, în condițiile prevăzute de lege”.

⁹¹⁷ Vezi Proiectul Legii Recunoștinței între Generații (01.07.2019) la adresa: <https://www.cdep.ro/proiecte/bp/2019/400/60/2/pl462.pdf> (ultima accesare la 30.01.2025).

sunt obligați să-și întrețină și să-și îngrijească părinții inapți de muncă, aflați în dificultate, necesitând sprijin material”. Cuantumul întreținerii stabilit de instanță, în cazul neînțelegerii amiabile, se prevedea că „nu poate depăși o cincime din venitul lunar net al celui obligat” (art. 7, alin. 7). Proiectul de lege a dorit să întărească prevederile art. 516 și 521 din Codul Civil, astfel ca întreținerea să se poată obține pe bază legală și nu doar pe calea hotărârii judecătorești, însă a fost retras din Senat în ședința din 8 iulie 2019⁹¹⁸. Proiectul avea un caracter ambiguu în privința cuantumului obligației de întreținere, care în cele din urmă trebuia stabilit tot de către instanța judecătorească, în baza dispozițiilor deja existente în Codul Civil.

În Constituția României nu există o prevedere expresă privind datorarea întreținerii de către copii părinților în stare de nevoie. Aruncând o privire în dreptul statelor vecine, găsim această obligație în art. 40§3 din Constituția Macedoniei (2011): „Părinții au dreptul și îndatorirea să asigure întreținerea și educația copiilor lor. Copiii sunt responsabili pentru îngrijirea părinților lor bolnavi și infirmi”⁹¹⁹.

Acest text de lege a determinat un caz important din jurisprudența CEDO, cu potențial impact asupra vieții religioase a cultelor, motiv pentru care îl readucem în atenție aici. Astfel, în cauza CEDO *Šijakova și alții c. Macedonia* (Cererea 67914/01, Decizia din 6 martie 2003)⁹²⁰, Margarita Šijakova și alții, cetățeni macedoneni, s-au folosit de art. 40§3 din Constituția Macedoniei pentru a pretinde, în raport cu copiii lor majori care intraseră în viața monahală în cadrul Bisericii Ortodoxe Macedonene, încălcarea dreptului la viață de familie prin lipsa contactelor cu copiii lor (art. 8 al Convenției EDO⁹²¹), precum și încălcarea unui presupus drept

⁹¹⁸ În acest sens, vezi știrea publicată la 8 iulie 2019 la adresa: <https://www.libertatea.ro/stiri/legea-recunostintei-intre-generatii-prin-care-copiii-erau-obligati-sa-isi-sustina-material-parintii-la-batranete-a-fost-retrasa-din-parlament-la-solicitarea-initiatorului-2689960> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁹¹⁹ Textul Constituției Macedoniei din 2011, cu traducere în engleză, poate fi consultat la adresa: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/mk014en.pdf> (publicat în ianuarie 2013; ultima accesare la 30.01.2025).

⁹²⁰ Vezi Decizia CEDO din 6 martie 2003 în cauza *Šijakova și alții c. Macedonia* (Cererea 67914/01 CEDO) la adresa: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-23116%22%5D%7D> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁹²¹ Art. 8 din Convenția EDO (Dreptul la respectarea vieții private și de familie): „(1) Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de

de a avea nepoți de la copiii lor (art. 12 al Convenției EDO⁹²²). Ne reamintim că CEDO a respins cererea reclamanților în virtutea faptului că fiii Margarinei Šijakova aveau peste 18 ani, capacitate civilă deplină și libertate de orientare religioasă, și chiar din perspectiva dreptului de a primi îngrijire la bătrânețe CEDO a socotit plângerea reclamanților ca prematură. Așadar instanța europeană nu s-a pronunțat pe fond asupra chestiunii obligației de întreținere a copiilor față de părinții bătrâni și în stare de nevoie, ceea ce ar fi constituit o dezbatere interesantă din perspectiva temei noastre.

Cităm însă un caz din jurisprudența românească, anume Sentința Jud. sector 2 București 4417/08.04.2014⁹²³ prin care instanța a obligat pe copiii majori T.L. și T.F., în raport cu mama lor D.G., în vârstă de 69 de ani, locuind cu chirie și având o pensie de 723 lei/lună, aflată în stare de nevoie, la plata unei pensii de întreținere de câte 300 lei/lună fiecare în baza art. 513 Codul Civil și următoarele, până la încetarea stării de nevoie⁹²⁴.

Raportat la toate cele de mai sus, ar putea fi impusă pe cale judecătorească plata unei pensii de întreținere din partea copilul major intrat în viața monahală către părintele biologic aflat în stare de bătrânețe, boală sau nevoie?

Remarcăm faptul că obligația de întreținere nu este absolută și că instanța trebuie să țină seama de mijloacele reale ale debitorului, de veniturile și bunurile lui, potrivit art. 527 din Codul Civil: „1) Poate fi obligat la întreținere numai cel care are mijloacele pentru a o plăti sau are posibilitatea de a dobândi aceste mijloace. 2) La stabilirea mijloacelor celui care datorează întreținerea se ține seama de veniturile și bunurile acestuia, precum și de posibilitățile de realizare a acestora; de asemenea, vor fi avute în vedere celelalte obligații ale sale”. Reținem că la stingerea obligației de întreținere nu este nevoie să fie îndeplinite cumulativ condiția încetării stării de nevoie

familie, a domiciliului său și a corespondenței sale”.

⁹²² Art. 12 din Convenția EDO (Dreptul la căsătorie): „Începând cu vârsta stabilită prin lege, bărbatul și femeia au dreptul de a se căsători și de a întemeia o familie conform legislației naționale ce reglementează exercitarea acestui drept”.

⁹²³ Vezi Sentința Jud. sector 2 București (secția civilă) nr. 4417/08.04.2014 la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/82492235d> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁹²⁴ Pentru câteva considerații asupra obligației de întreținere a copilului major față de părintele aflat în stare de nevoie, vezi: <https://avocatnegoita.ro/dreptul-parintelui-de-fi-intretinut-de-copilul-major/> (ultima accesare la 30.01.2025).

a creditorului simultan cu cea a lipsei mijloacelor de plată ale debitorului, în simetrie cu condițiile nașterii obligației de întreținere (art. 524, 527 Codul Civil)⁹²⁵, astfel că insolvența debitorului este temei suficient pentru absolvirea de prestarea întreținerii. Vorbim totuși de o stare de insolvență scutită de reaua-credință, creată ca efect colateral al asumării unei opțiuni de viață religioasă. De aceea, monahul care a depus votul sărăciei pe viață, care nu mai poate genera venituri și care a dispus de averea sa înainte de depunerea voturilor monahale (potrivit art. 55, alin. 4, lit. e din *Regulamentul bunurilor bisericești*), nu ar putea fi obligat de instanță la plata forțată a întreținerii către părinții săi biologici, fără încălcarea flagrantă a libertății religioase a persoanei (art. 29 din Constituție) precum și a art. 527 din Codul Civil.

Ar constitui totodată o violare a dreptului canonic oprirea închinovierii tinerilor majori în monahism, pe considerentul că ar putea avea obligații de întreținere față de părinții lor peste câteva decenii, făcându-se o aplicare *in extremis* a art. 77 (2) din *Statutul Bisericii*: „este interzisă închinovierea și promovarea în cinul monahal a celor cu *obligații și responsabilități familiale*”. În felul acesta monahismul ca mod de viață s-ar opri, din rațiuni seculare asemănătoare Decretului lui Cuza de regularizare a schimei monahale (1864)⁹²⁶, care interzicea călugărirea sub vârsta de 60 de ani a bărbaților (art. 1, lit. b) și sub 50 de ani a femeilor (art. 3, lit. c), considerându-se că numai atunci și-au îndeplinit obligațiile față de societate.

Libertatea religioasă a persoanei este o valoare fundamentală a statului democratic de drept, iar în Constituția României nu există o prevedere expresă cu privire la dreptul absolut al părinților de a fi îngrijiți de copiii lor. Aceasta este lăsată ca obligație morală, cu anumite protecții firești din partea Codului Civil. Nu există pe de

⁹²⁵ Pentru observații asupra stingerii obligației de întreținere prin simpla constatare a stării de insolvență a debitorului, vezi: Mihaela-Gabriela Berindei, *Izvorul contractual sau legal al obligației de întreținere...*, p. 125.

⁹²⁶ Vezi art. 1 din *Decretul Organic pentru regularea schimei monachicești* (30 noiembrie 1864): „Nu va putea fi călugărit pe viitor niciun individ bărbat dacă nu va întruni următoarele însușiri: (...) b) să fie în vârstă de minimum 60 de ani sau deși mai june, invalid, om incurabil”; de asemenea, pentru femei vârsta legală de tundere era stabilită de art. 3: „Nu va putea îmbrăca schima monahală nicio femeie care nu va întruni următoarele însușiri: (...) c) să fie în vârstă de minimum 50 ani” (P.L. BRUSANOWSKI, *Stat și Biserică în vechea Românie...*, pp. 249-250).

altă parte în Codul Civil enunțarea unui principiu al „interesului superior al părintelui” după modelul principiului interesului superior al copilului (art. 263 Codul Civil). Numai în baza acestuia din urmă, instanțele au putut obliga părinții biologici intrați în monahism la plata pensiei de întreținere către copiii minori, indiferent de motivația nerealizării de venituri și a asumării votului sărăciei. Nu același lucru îl pot face instanțele în spețe potențiale care ar implica monahi cu voturile depuse, dacă aceștia au intrat în viața monahală cu bună credință, înainte de declanșarea stării de nevoie a părinților biologici bătrâni și fără a evita tocmai iminența stabilirii unei obligații de întreținere.

Din perspectiva Bisericii, dacă există un proces pe rol pentru stabilirea unei obligații de întreținere față de părinții în stare de nevoie, stareții și starețele mănăstirilor sunt nevoiți să amâne decizia cu privire la cererea de închinoviere a novicilor până la terminarea procesului. Iar în cazul stabilirii obligației de întreținere se impune aceeași rigurozitate ca în cazul întreținerii datorate copiilor minori. Însă trebuie să se țină cont de caracterul aleatoriu al obligației de întreținere față de părinții în stare de nevoie, întocmai ca în cazul contractului de întreținere unde prestațiile se datorează „pentru toată durata vieții creditorului întreținerii” (art. 2254 Codul Civil)⁹²⁷. De aceea nu se poate determina momentul încetării obligației de întreținere față de părinți, cum se face în cazul copiilor ajunși la vârsta de 18 ani (art. 499 Codul Civil). Astfel, candidatul la noviciat care ar vrea să-și stingă în avans obligația de întreținere lunară față de părinții săi nu ar putea-o face prin depunerea unei sume fixe în bancă, dacă nu se poate aprecia în mod obiectiv durata vieții părinților, nevoile medicale viitoare, eventualele operații, evoluția inflației etc., ca factori care pot determina majorarea prestațiilor.

Aceste elemente duc mai degrabă la concluzia refuzului închinovierii în cinul monahal a unei persoane obligate, sau în curs de obligare, prin hotărâre judecătorească, la întreținerea pe viață a părinților ei. Altminteri Biserica, prin mănăstirea respectivă, se face

⁹²⁷ Contractul de întreținere este definit de art. 2254 Codul Civil: „(1) Prin contractul de întreținere o parte se obligă să efectueze în folosul celeilalte părți sau al unui anumit terț prestațiile necesare întreținerii și îngrijirii pentru o anumită durată. (2) Dacă prin contract nu s-a prevăzut durata întreținerii ori s-a prevăzut numai caracterul viager al acesteia, atunci întreținerea se datorează pentru toată durata vieții creditorului întreținerii”.

potențială complice la infracțiunea abandonului de familie, în cazul neplății timp de 3 luni a pensiei de întreținere (art. 378, alin. 1, lit. c Codul Penal).

Însă în toate celelalte cazuri în care nu există o acțiune în instanță începută de părinți împotriva copiilor lor pentru stabilirea întreținerii, Biserica nu are temei să refuze închinovierea novicilor sub acest aspect. Iar din momentul închinovierii făcute cu bună credință și a lepădării de averi (art. 55, alin. 4, lit. c din *Regulamentul bunurilor bisericești*), Biserica are rolul să protejeze ea însăși viața în sărăcie a novicilor, ca imitare a voturilor monahilor. Aceasta înseamnă să nu-i scoată din mănăstire în eventualitatea unui proces pornit cu rea credință împotriva lor de părinții biologici pentru a-i aduce înapoi în lume, de genul cauzei CEDO *Šijakova c. Macedonia* (Cererea 67914/01, Decizia din 6 martie 2003).

În cazul în care un asemenea proces a fost început, instanțele, observând lipsa absolută a mijloacelor debitorului de a plăti (art. 527 Codul Civil), în baza vieții în sărăcie asumate chiar și ca novice, și respectând libertatea religioasă a persoanei (art. 29 Constituție și art. 9 Convenția EDO), trebuie să respingă acțiunea. Numai dacă respectivul monah ar fi angajat cu carte de muncă de post de preot sau altă funcție în eparhia lui, din rațiuni de echitate și în concordanță cu respectul Bisericii față de persoanele vârstnice în stare de nevoie, s-ar putea opri o parte din salariul de la Centrul Eparhial pentru plata întreținerii părintelui vârstnic. Această soluție, de altfel, nu este un blam aruncat monahului respectiv, care a intrat în monahism cu bună credință, și niciun temei ca Biserica să-l sancționeze disciplinar ori să considere obligația civilă stabilită de instanță ca incompatibilă cu starea monahală de acum înainte.

Votul sărăciei monahale a fost asumat, sporadic, de legislația noastră, de pildă pe calea art. 154 (1) din Codul Fiscal care a „exceptat de la plata contribuției de asigurări sociale de sănătate: ...o) personalul monahal al cultelor recunoscute, aflat în evidența Secretariatului de Stat pentru Culte”⁹²⁸. Această asigurare automată a monahilor în sistemul de servicii sociale de sănătate a fost transpusă prin art. 224, alin. 1, lit. p din Legea 95/2006 privind reforma în domeniul sănătății⁹²⁹. Motivarea legislativă a fost „faptul că mona-

⁹²⁸ Codul Fiscal din 08 septembrie 2015, publicat în MO 688/10.09.2015, cu modificările în vigoare la zi.

⁹²⁹ Articolul 224 din Legea 95/2006 privind reforma în domeniul sănătății:

hii reprezintă pentru statul român o categorie aparte de persoane care își dedică întreaga existență cultului și care sunt implicate în activități specifice monahale, nerealizând venituri din muncă sau din alte surse” (OGU 197/2008)⁹³⁰.

Este un principiu care își găsește un loc timid, încă, în sistemul de drept românesc și care se poate extinde în alte domenii, de pildă în sistemul public de pensii, care nu acoperă personalul monahal al cultelor⁹³¹. Astfel, prin echivalarea anilor în mănăstire ca vechime în muncă, cel puțin pentru stabilirea unei pensii minime pe economie, Statul, în parteneriat cu Biserica și în aplicarea principiului sprijinirii cultelor (art. 29, alin. 5 din Constituție), își poate arăta grija față de monahii ajunși la bătrânețe aflați ei înșiși în stare de nevoie și care nu pot fi îngrijiți, în limita decenței, de obștile lor. Această economie legală poate completa activitatea Bisericii de sprijinire a persoanelor vârstnice prin construirea de cămine de bătrâni, centre de îngrijire și alte forme de asistență, avându-se în vedere și corpul eclezial al monahilor.

III.3.6. Votul sărăciei în raport cu drepturile de autor ale monahilor asupra operelor proprii

O ultimă chestiune de interes în raport cu votul sărăciei o reprezintă problema drepturilor de autor ale monahului asupra operelor create de el, ca specie a drepturilor mai largi de proprietate

„(1) Următoarele categorii de persoane beneficiază de asigurare, fără plata contribuției, în condițiile art. 154 din Legea nr. 227/2015 [Codul Fiscal], cu modificările și completările ulterioare: (...) p) personalul monahal al cultelor recunoscute, aflat în evidența Secretariatului de Stat pentru Culte” (Legea 95 din 14 aprilie 2006 privind reforma în domeniul sănătății a fost publicată în MO 652/28.08.2015, cu modificările în vigoare la zi).

⁹³⁰ OGU 197 din 25 noiembrie 2008 pentru modificarea și completarea unor acte normative din domeniul sănătății, publicată în MO 824/08.12.2008, a introdus, cu motivarea de mai sus, monahii ca o categorie scutită de plata contribuției de sănătate, inserând la art. 213 (2) din Legea 95/2006 (în forma de atunci) lit. j): „personalul monahal al cultelor recunoscute, dacă nu realizează venituri din muncă, pensie sau din alte surse...”.

⁹³¹ Monahii neîncadrați cu carte de muncă nu primesc pensie decât dacă sunt incluși în sistemele proprii de asigurări sociale ale cultelor, care sunt sisteme neintegrate sistemului public de pensii și care trebuie reglementate prin acte normative speciale, conform Legii 360/2023 privind sistemul public de pensii (publicată în MO 1089/04.12.2023). Această lege nu conține nicio dispoziție referitoare la personalul cultelor.

intelectuală. Cum trebuie privite aceste drepturi, referindu-ne în special la creații artistice și intelectuale, cărți publicate, teze de doctorat, opere muzicale etc.?

Reamintim că potrivit art. 86 din *Regulamentul Monahal* „viața de obște obligă pe călugări să socotească drept bun al obștii (chinoviei) din care fac parte fructul muncii lor”, și că o asemenea concepție e în acord cu votul neagoniseli și cu comunitatea apostolică de bunuri descrisă la Fapte 4, 32: „și nici unul nu zicea că este al său ceva din averea sa, ci toate le erau de obște”.

Cu toate acestea, trebuie făcută o distincție între drepturile nepatrimoniale (morale) și cele patrimoniale de autor. Astfel, drepturile nepatrimoniale de autor, conform art. 10 din Legea 8/1996⁹³² – anume „dreptul de a pretinde recunoașterea calității de autor al operei” (art. 10, lit. b), „dreptul de a decide... în ce mod va fi adusă opera la cunoștința publică” (art. 10, lit. a) – sunt drepturi imprescriptibile care „nu pot face obiectul vreunei renunțări sau înstrăinări” (art. 11, alin. 1). Drepturile patrimoniale de autor, pe de altă parte, respectiv dreptul de a autoriza reproducerea, distribuirea operei etc. (art. 13)⁹³³, pot face obiectul cesiunii și pot presupune încasarea unor drepturi bănești.

Este firească, desigur, recunoașterea drepturilor nepatrimoniale de autor ale monahului, căci prin aceasta se arată că harul lui

⁹³² Drepturile nepatrimoniale de autor sunt prevăzute de art. 10 din Legea 8/1996, astfel: „Autorul unei opere are următoarele drepturi morale: a) dreptul de a decide dacă, în ce mod și când va fi adusă opera la cunoștința publică; b) dreptul de a pretinde recunoașterea calității de autor al operei; c) dreptul de a decide sub ce nume va fi adusă opera la cunoștința publică; d) dreptul de a pretinde respectarea integrității operei și de a se opune oricărei modificări, precum și oricărei atingeri aduse operei, dacă prejudiciază onoarea sau reputația sa; e) dreptul de a retracta opera, despăgubind, dacă este cazul, pe titularii drepturilor de utilizare, prejudiciați prin exercitarea retractării.” (Legea 8 din 14 martie 1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, republicată în MO 489/14.06.2018, cu modificările în vigoare la zi).

⁹³³ Drepturile patrimoniale de autor sunt enumerate de art. 13 din Legea 8/1996: „Utilizarea unei opere dă naștere la drepturi patrimoniale, distincte și exclusive, ale autorului de a autoriza sau de a interzice: a) reproducerea operei; b) distribuirea operei; c) importul în vederea comercializării pe piața internă a copiilor realizate...; d) închirierea operei; e) împrumutul operei; f) comunicarea publică, direct sau indirect a operei, prin orice mijloace...; g) radiodifuzarea operei; h) retransmiterea prin cablu a operei; i) realizarea de opere derivate; j) retransmisia operei”.

Dumnezeu a lucrat prin potențialul de cunoaștere al unui om concret, că un om a înmulțit talanții dați lui de Dumnezeu. Această se realizează mai ales prin numele de autor al operei, care poate însemna valorificarea numelui de monah, pentru motivele arătate mai sus, pe toată durata de existență a operei⁹³⁴, practic fără limită de prescriere. Calitatea morală de autor nu vine în contradicție cu votul neagonisellii, deoarece nu are un conținut pecuniar în sine, decât dacă, pe plan duhovnicesc, i-ar provoca monahului un interes pentru agonisirea de titluri lumești. *Stricto sensu*, privind în primul rând persoana monahului, calitatea de autor nu poate fi socotită bun „al obștii”. *Lato sensu*, însă, ea trebuie privită ca dar de cunoaștere pe care monahul îl împarte cu obștea sa și cu Biserica, considerându-l luat din harismele ei, fără să înceteze să rămână personal, al său.

Cât privește drepturile patrimoniale de autor care interesează reproducerea sau distribuirea operei, acestea, potrivit art. 28 (1) din Legea 8/1996, „durează tot timpul vieții autorului, iar după moartea acestuia se transmit prin moștenire, potrivit legislației civile, pe o perioadă de 70 de ani”. Numai aceste drepturi patrimoniale pot face obiectul cesiunii, însă nu către orice persoane fizice, căci opera trebuie privită, potrivit gândirii de obște, ca „bun al chinoviei”, ori, în sensul cel mai larg, al Bisericii.

Ne amintim astfel de dispoziția art. 55, alin. 4, lit. c din *Regulamentul bunurilor bisericești*, care obligă monahii și ierarhii să lase prin act autentic „bunurile mobile și imobile dobândite în timp ce au fost slujitori ai Bisericii”, deci inclusiv creațiile intelectuale și artistice realizate cu harismele Bisericii trebuie lăsate acesteia. Nu operează o prezumție de dreptul muncii de genul aceleia care privește toate creațiile și invențiile angajatului realizate sub contract ca aparținând angajatorului său, cel puțin sub aspect patrimonial. Creațiile monahului nu sunt realizate neapărat în baza contractului de angajare pe post de preot, cântăreț etc., ci sunt realizate cu binecuvântarea episcopului prin care se exprimă Biserica la nivel local. Mai degrabă vorbim de o aplicare a principiului canonic

⁹³⁴ Potrivit art. 10, lit. c din Legea 8/1996, autorul are și dreptul moral de „a decide sub ce nume va fi adusă opera la cunoștința publică”; pentru reflecții asupra exercitării dreptului la nume și la paternitatea operei, vezi: Viorel Roș, Dragoș BOGDAN, Octavia SPINEANU-MATEI, *Dreptul de autor și drepturile conexe. Tratat*, Ed. All Beck, București, 2005, pp. 216-220.

și duhovnicesc privind bunurile „dobândite în timpul viețuirii în mănăstire”, statuat de art. 142 din *Regulamentul Monahal*⁹³⁵ și reluat de art. 196 din *Statutul Bisericii*: „Bunurile călugărilor și călugărițelor aduse cu dânsii sau donate mănăstirii la intrarea în monahism, precum și *cele dobândite în orice mod în timpul viețuirii în mănăstire* [subl. n.] rămân în totalitate mănăstirii de care aparțin și nu pot face obiectul revendicărilor ulterioare”.

Așadar, inclusiv pe timpul vieții sale cât și din perspectiva posterității, din momentul realizării operei artistice sau intelectuale, monahul este chemat să-și privească creația ca pe o lucrare a sa cu harul lui Dumnezeu și totodată ca pe o proprietate morală a Bisericii. Aceasta cu toate că stă în fața dreptului civil în nume propriu, ca persoană fizică.

Regimul dreptului de autor al personalului monahal, clerical și al teologilor mireni din Biserica Ortodoxă Română, a fost reglementat relativ recent din punct de vedere al dreptului canonic și este un domeniu în stare de expectativă. Prin Hotărârea Sf. Sinod 11425/2014⁹³⁶ s-a constituit Asociația Opera Teologică Ortodoxă (AOTO), cu atribuții de organism de gestiune colectivă a drepturilor de autor la nivelul Patriarhiei Române pentru operele teologice, în principiu, realizate de membrii Bisericii, prin asocierea următoarelor persoane juridice cu sediul în București: Patriarhia Română - Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Editura Basilica și Editura Trinitas; Arhiepiscopia Bucureștilor - Editura Cuvântul Vieții; Fundația Tradiția Românească - Editura Fundația Tradiția Românească. De asemenea, prin Hotărârea Sf. Sinod 58/2016⁹³⁷ au fost îndemnate „Centrele eparhiale să transmită către administratorul AOTO contractele de mandat de gestiune a drepturilor de autor pentru acele persoane pentru care eparhiile sau unitățile de cult din subordine dețin în mod legal și statutar drepturile de autor

⁹³⁵ Art. 142 din *Regulamentul Monahal*: „Bunurile monahilor și monahiilor aduse de dânsii în mănăstire ca și cele dobândite în orice mod în timpul monahismului, rămân după deces mănăstirii de care au ținut în ultimul timp al vieții lor”.

⁹³⁶ Hotărârea Sf. Sinod 11425/2014 privind înființarea la nivelul Patriarhiei Române a unui organism de gestiune colectivă a drepturilor de autor, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, V, 2014, 4, pp. 396-398.

⁹³⁷ Hotărârea Sf. Sinod 58/2016 privind situația actuală a Asociației Opera Teologică Ortodoxă (AOTO), publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, VII, 2016, 4, pp. 28-31.

(Chiriarhi și monahi trecuți la Domnul), precum și pentru teologii (clerici și mireni) care doresc să devină membri ai AOTO”.

Deși în principiu operele cu caracter teologic sunt obiectul de interes al AOTO, nu vedem de ce operele cu caracter interdisciplinar față de teologie – istorie, drept, literatură, muzică, arte vizuale etc. –, mai ales dacă au fost realizate de monahi cu studii de specialitate, cu binecuvântarea Chiriarhului, nu ar putea fi incluse în acest domeniu. Însă pentru ca patrimoniul de proprietate intelectuală a Bisericii să nu sufere prin lipsa formalităților cerute de dreptul civil, este de trebuință ca aceste creații monahale să fie încredințate spre gestiune colectivă către AOTO încă de la realizarea lor, cel puțin sub aspect patrimonial, prin act de cesiune autentificat la notar. Cesiunea se face rând pe rând, prin act separat, după crearea fiecărei opere, căci o cesiune „în alb” a drepturilor patrimoniale pentru „totalitatea operelor viitoare ale autorului, nominalizate sau nenominalizate, este lovită de nulitate absolută” (art. 42, alin. 2 din Legea 8/1996).

Astfel, pentru fiecare operă creată, monahul își reține pe timpul vieții drepturile nepatrimoniale de autor, netransmisibile și neevaluabile în bani. Iar toate drepturile patrimoniale le încredințează prin act de cesiune exclusivă, gratuită și nelimitată (art. 40 din Legea 8/1996⁹³⁸) Bisericii, care le administrează prin organismul de gestiune colectivă. Aceasta înseamnă că monahul, de la momentul creării operei, nu s-a împovărat cu niciun drept pecuniar în patrimoniul său, în spiritul votului neagoniselii.

Consecința este că la moartea lui, operele nu mai pot face obiectul disputei eventualilor moștenitori civili persoane fizice cu Biserica (potrivit și art. 28-1⁹³⁹ din Legea 8/1996 coroborat cu art.

⁹³⁸ Contractul de cesiune e reglementat de art. 40 din Legea 8/1996: „(1) Autorul sau titularul dreptului de autor poate ceda prin contract altor persoane numai drepturile sale patrimoniale. (2) Cesiunea drepturilor patrimoniale ale autorului poate fi limitată la anumite drepturi, pentru un anumit teritoriu și pentru o anumită durată [deci durata poate să fie și nelimitată – n.n.]. (4) În cazul cesiunii exclusive, însuși titularul dreptului de autor nu mai poate utiliza opera în modalitățile, pe termenul și pentru teritoriul convenite cu cesionarul și nici nu mai poate transmite dreptul respectiv unei alte persoane. Caracterul exclusiv al cesiunii trebuie să fi expres prevăzut în contract”.

⁹³⁹ Art. 28 (1) din Legea 8/1996 stabilește modul de transmitere *mortis causa* a drepturilor patrimoniale de autor după aceleași principii: „(1) Drepturile patrimoniale prevăzute la art. 13 și 24 durează tot timpul vieții autorului, iar

964 din Codul Civil⁹⁴⁰), chiar dacă ar fi vorba de moștenitori rezervatari („soțul supraviețuitor, descendenții și ascendenții privilegiați” – art. 1087 Codul Civil). Se constată astfel că drepturile patrimoniale de autor nu mai fac parte din masa succesorală a defunctului monah, întrucât au fost donate Bisericii din timpul vieții, sub act autentic, în forma cesiunii, ca „bunuri... dobândite în timp ce au fost slujitori ai Bisericii” (art. 55, alin. 4, lit. c din *Regulamentul bunurilor bisericești*). Și chiar în absența acestei cesiuni, asimilând drepturile patrimoniale de autor regimului bunurilor monahale în genere, care „rămân în totalitate mănăstirii de care aparțin” (art. 196 din *Statutul Bisericii*), și făcând aplicarea „moștenirii anormale” dezbătută la secțiunea despre regimul bunurilor monahilor *mortis causa*, constatăm că la moartea monahilor/ierarhilor, mănăstirea sau eparhia au vocație exclusivă asupra drepturilor patrimoniale de autor ale acestora.

Aceluiași regim se supun, în consecință, și drepturile nepatrimoniale de autor, chiar dacă Legea 8/1996 afirmă că ele „se transmit prin moștenire potrivit legislației civile pe durată nelimitată”, iar „dacă nu există moștenitori, exercițiul acestor drepturi revine organismului de gestiune colectivă care a administrat drepturile autorului” (art. 11, alin. 2 din Legea 8/1996)⁹⁴¹. Legislația civilă

după moartea acestuia se transmit prin moștenire, potrivit legislației civile, pe o perioadă de 70 de ani, oricare ar fi data la care opera a fost adusă la cunoștința publică în mod legal. Dacă nu există moștenitori, exercițiul acestor drepturi revine organismului de gestiune colectivă mandatat în timpul vieții de către autor sau, în lipsa unui mandat, organismului de gestiune colectivă cu cel mai mare număr de membri, din domeniul respectiv de creație”.

⁹⁴⁰ Vezi ordinea claselor de moștenitori determinată de art. 964 (1) Codul Civil: „a) clasa întâi: descendenții [copiii defunctului și urmașii lor în linie dreaptă la nesfârșit – art. 975, 1]; b) clasa a doua: ascendenții privilegiați [tatăl și mama defunctului – art. 976-1] și colateralii privilegiați [frații și surorile defunctului precum și descendenții acestora până la al patrulea grad inclusiv cu defunctul – art. 976, 2]; c) clasa a treia: ascendenții ordinari [rudele în linie dreaptă ascendentă, cu excepția părinților – art. 982, 1]; d) clasa a patra: colateralii ordinari [rudele colaterale până la gradul patru inclusiv, cu excepția colateralilor privilegiați – art. 983, 1]”.

⁹⁴¹ Art. 11 (2) din Legea 8/1996 stabilește modul de transmitere după moarte a drepturilor morale de autor: „După moartea autorului, exercițiul drepturilor prevăzute la art. 10, lit. a) [dreptul de a decide dacă, în ce mod și când va fi adusă opera la cunoștința publică], b) [dreptul de a pretinde recunoașterea calității de autor al operei] și d) [dreptul de a pretinde respectarea integrității operei și de a se opune oricărei modificări...] se transmite prin moștenire, potrivit legislației

succesorală, anume Codul Civil, este amendată, precum am văzut, de art. 8 din Legea 489/2006 a cultelor și de art. 196 din *Statutul Bisericii*, ca reguli canonice speciale ale cultelor. Prin prisma acestora, drepturile nepatrimoniale de autor pot fi privite ca o altă categorie de bunuri ale monahilor, neevaluabilă în bani, dar cu toate acestea supusă aceluiași regim juridico-canonic. De aceea, chiar în lipsa unui testament, toate bunurile rămase în patrimoniul monahilor/ierarhilor la moartea lor – inclusiv drepturile „nepatrimoniale” de autor – activează vocația exclusivă a mănăstirilor/eparhiilor de a le dobândi, ca succesoare de drept canonic ale membrilor săi.

Este, în fond, aceeași aplicație a principiului „moștenirii anormale” discutate anterior. Existând mănăstirea sau eparhia ca moștenitori de drept, nu se mai pune problema încredințării exercițiului drepturilor nepatrimoniale de autor „organismului de gestiune colectivă” (art. 11-2 din Legea 8/1996), AOTO în cazul de față, decât dacă aceste unități de cult ar fi incapabile să le gestioneze. Și, desigur, chiar în lipsa AOTO sau a altui organism de gestiune colectivă, statul nu are vocația de a culege aceste drepturi nepatrimoniale ca moștenire vacantă, potrivit art. 1138 Codul Civil⁹⁴², deoarece este înlăturat de la succesiune de către mănăstire sau eparhie, ca de altfel toți ceilalți moștenitori.

III.4. Votul fecioriei în raport cu căsătoria religioasă și dreptul la căsătorie civilă

În secțiunea de față abordăm votul fecioriei monahale în exprimarea lui canonică, în tradiția bisericii și în dreptul canonic ortodox român, în raport cu căsătoria religioasă și cu dreptul la căsătorie al persoanei statuat de dreptul civil.

civile, pe durată nelimitată. Dacă nu există moștenitori, exercițiul acestor drepturi revine organismului de gestiune colectivă care a administrat drepturile autorului sau, după caz, organismului cu cel mai mare număr de membri, din domeniul respectiv de creație”.

⁹⁴² Dreptul de a culege moștenirea vacantă îl stabilește art. 1138 din Codul Civil, astfel: „Moștenirile vacante revin comunei, orașului sau, după caz, municipiului în a cărui rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii și intră în domeniul lor privat. Este considerată nescrisă orice dispoziție testamentară care, fără a stipula transmiterea bunurilor moștenirii, urmărește să înlătorească această regulă”.

Pentru a înțelege diferența de statut între clerici și monahi, pe de o parte, și mireni, pe de altă parte, privim alăturat votul fecioriei monahilor și votul castității clericilor după hirotonie. Astfel, observăm că preoții și monahii au o stare canonică specială în Biserică, distinctă de starea mirenilor, nefiindu-le permisă altă căsătorie după consacrarea în starea clericală sau monahală, spre deosebire de economia căsătoriei a doua și a treia aplicabilă mirenilor. Miza este de a înțelege dacă starea canonică a monahilor în Biserică poate deroga de la regimul obișnuit de stare civilă și de la libertatea generală de căsătorie, în virtutea autonomiei cultelor.

O altă chestiune de interes este de a rezolva potențialele incompatibilități de stare civilă la momentul intrării în monahism, pentru ca novicele, viitorul monah, să nu aibă impedimente la actul tunderii ca logodire sacră cu Hristos.

III.4.1. Fecioria monahilor și castitatea clericilor – două forme ale monogamiei

Votul fecioriei⁹⁴³, cu temeiul evanghelic la Matei 22, 30 („nu se însoară, nici nu se mărită, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu din cer”), depus de monah în slujba tunderii ca făgăduință de a se păzi în „feciorie, întreaga înțelepciune și cucernicie” (Molitifelnic, 2013)⁹⁴⁴, presupune castitatea asumată pe viață. Consacrarea monahului în feciorie nu înseamnă un vid de relație cu cineva, asemenea unui celibat civil asumat de nevoie din lipsa partenerului. Fecioria monahului este o înaltă relație personală cu Dumnezeu, adică o logodire⁹⁴⁵ sau nuntă⁹⁴⁶ cu Mirele Hristos, cum mărturisește tradiția aghiografică și patristică a Bisericii.

Așadar, în mod paradoxal, fecioria sau castitatea nu se practică de unul singur, în relație cu sine însuși, ci în stare de relație cu altcineva. Acest altcineva, pentru monah, este Dumnezeu, iar pentru mireanul sau preotul căsătorit este soțul/soția, în relație fidelă și monogamă, deschisă prin aceasta relației cu Dumnezeu. De aceea

⁹⁴³ Pentru bibliografie generală despre votul fecioriei și semnificația lui, în raport cu căsătoria, vezi *supra*, nota 205.

⁹⁴⁴ *Molitifelnic...*, 2013, p. 575 (din rânduiala schimei mici).

⁹⁴⁵ „Fecioria (și, în particular, viața monahală) este o logodire cu Mirele Ceresc în lumina împărăției ce va veni” (Pr. V. GAVRILĂ, „Fecioria și căsătoria...”, p. 143).

⁹⁴⁶ „Monahismul e o nuntă. Și, prin urmare, Hristos este întotdeauna Mirele” (Arhim. EMILIANOS, *Cateheze și cuvântări...*, p. 143).

căsătoria, în înțeles haric, este o formă de a practica castitatea în doi, după cuvântul Apostolului Pavel: „dacă însă nu pot să se înfrâneze, să se căsătorească” (1 Cor. 7, 9). Ea implică monogamia și fidelitatea conjugală, asceza periodică și postul, laolaltă cu unirea trupească și facerea de copii. Ne amintim astfel de poziția episcopului Pafnutie din Tebaida, care a combătut la Sinodul I Ecumenic (325) tentativa rigoristă a unor episcopi de a interzice căsătoria pentru cei ce urmau să intre în cler, obiectând: „viața conjugală este onorabilă și patul conjugal este nepătat... [iar] legătura dintre soț și soția legală este castitatea adevărată”⁹⁴⁷. Totodată, reiterăm Mărturisirea de credință a lui Mitrofan Critopulos de la anul 1625, care menționa că episcopii, în epoca lui, se alegeau dintre monahi, dintre virgini sau dintre abstenenți (σώφρονες), aceștia fiind „după uzul de vorbire actual din Biserică... cei ce au trăit numai cu o singură soție legiuită”⁹⁴⁸.

Vorbim astfel de o concepție duhovnicească asupra castității, fie ca feciorie desăvârșită practică de monahi, fie ca fidelitate monogamă a soților. Pe temeiul acesta, Biserica a pedepsit prin canoanele ei căsătoria monahilor și pe a clericilor deja căsătoriți ca pe o ieșire din rânduiala castității, fie în raport cu Dumnezeu, fie în raport cu soția legiuită. De aceea, pentru monah și pentru cleric (preot sau diacon), căsătoria după intrarea în starea consacrată monahală sau clericală, fie prin tundere, fie prin hirotonie, este asimilată bigamiei prevăzută de art. 273 din Codul Civil: „Este interzisă încheierea unei noi căsătorii de către persoana care este căsătorită”. Ca formă de pogorământ, din cauza neputinței firii omenești s-a îngăduit pentru mireni căsătoria a doua și a treia⁹⁴⁹, totuși cu penitența opririi de 1-2 ani, respectiv 5 ani de la Împărtășanie datorită călcării castității. Ne amintim că asupra căsătoriei a treia Sf. Vasile cel Mare se pronunța că „pe una ca aceasta o numesc nu nuntă, ci poligamie” (Can. 4 Vasile)⁹⁵⁰.

⁹⁴⁷ Vezi Pr. C. RUS, „Starea civilă a clerului și celibatul...”, pp. 18-19.

⁹⁴⁸ N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, p. 350.

⁹⁴⁹ Pentru o discuție despre sensul căsătoriei a doua, acceptată ca iconomie pentru mireni și nu ca drept aplicabil clericilor, vezi: Dragoljub BOGOSAVLJEVIC, *Deuxième mariage dans l'Eglise orthodoxe. Débat historico-canonique*, Mémoire en vue d'obtention de diplôme de Master en théologie orthodoxe, directeur Archim. Dr. Grigorios PAPATHOMAS, Paris, 2011; asupra temei vezi și studiul lui Paul GAVRILOAE, „A doua și a treia nuntă din perspectivă ortodoxă”, în: *Astra Salvensis*, 2013, 2, pp. 95-105.

⁹⁵⁰ Vezi concordanță la Can. 4 Vasile: 3, 7 Neocez.; 1 Laod.; 24, 50, 80 Vasile.

Esențial, deci, pentru a înțelege de ce monahismul este incompatibil cu căsătoria religioasă, și, subsecvent, cu cununia civilă, este să receptăm gândirea Bisericii care vede consacrarea monahului în feciorie ca relație de căsătorie – cea mai înaltă formă de căsătorie – cu Dumnezeu. În paralel, înțelegem de ce Biserica a tratat cu aceeași rigoare preoții căsătoriți, deoarece harul pe care l-au primit la hirotonie trebuie să-l practice în castitate pentru toată viața, în baza Can. 6 Trulan⁹⁵¹. Castitatea preoților se exprimă fie în relație directă cu Dumnezeu, ca monahii, dacă au fost hirotoniți celibi⁹⁵², fie în comun cu soția, prin fidelitate și monogamie, integrându-se castitatea în căsătorie.

Vorbim de aceste concepte tari în oglindă – fecioria monahilor ca stare de căsătorie, căsătoria monogamă ca stare de castitate –, deoarece exprimă suplețea gândirii Bisericii. Ea ne înfățișează stările canonice monahală și clericală concomitent ca „stări civile” în Biserică. În vremea când Biserica nu era separată de Stat, această „stare civilă” clericală sau monahală era ocrotită și prin legislația de stat care completa canoanele bisericești, și în acest sens este valabilă observația lui S. Buzan că „în Biserică este element al stării civile și hirotonia și monahismul”⁹⁵³. Miza este, așadar, să raportăm aceste stări canonice ale Bisericii, ca forme specifice de viață religioasă în virtutea autonomiei

⁹⁵¹ Can. 6 Trulan: „hotărâm ca de acum înainte niciun ipodiacon, diacon sau preot să nu aibă în vreun chip permisiunea, după hirotonia săvârșită asupra lui, de a întemeia vreo conviețuire conjugală. Iar dacă ar îndrăzni să facă acest lucru, să fie caterisit” (vezi pentru concordanță Can. 26 Ap.: 14, 15 IV: 13 Anc.: 16, 25 Cart.).

⁹⁵² Prin Hotărârea Sf. Sinod 1063/2011 prin care s-a acordat rangul de arhimandrit protosinghelului M.T. din Eparhia Oradiei, preot celib anterior tunderii în monahism, Sinodul și-a exprimat rezerva în legătură cu hirotonirea preoților celibi pe viitor, datorită riscului călcării celibatului pe viață ce trebuie asumat la hirotonie: „Pct. 5) Întrucât celibatul nu este o stare religioasă [asumată – n.n.], ci numai familia conjugală și cea monahală, recomandă eparhiilor să nu se mai accepte la hirotonie candidați provenind din rândul celibatarilor” (*Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 128-130).

⁹⁵³ Sever BUZAN, „Starea civilă după dreptul român de stat și cel bisericesc”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXV, 1957, 3-4, martie-aprilie, p. 324; pentru observații asupra stării civile de celibi a monahilor, diferită ca natură de starea civilă celibatară a mirenilor, vezi și: Arhid. I.N. FLOCA, *Drept canonic ortodox...*, II, p. 76; Protos. Veniamin GOREANU, „Problema căsătoriei și recăsătoririi clericilor în lumina doctrinei canonice și a legislației bisericești”, în: *Ortodoxia*, 2009, 3, p. 76.

cultelor, la starea civilă comună și la libertatea neîngrădită de căsătorie prevăzută astăzi de Constituție și de Codul Civil.

III.4.2. Starea canonică specială a monahilor și clericilor în Biserică

Starea canonică a monahului în Biserică, ca persoană afierosită relației sacre cu Dumnezeu, a fost precizată de timpuriu în tradiția canonică. Astfel, Can. 6 Vasile cel Mare avertiza ca „desfrâurile persoanelor canonice să nu fie catalogate drept căsătorie, ci unirea lor să fie sub orice chip desfăcută”⁹⁵⁴. Monahilor li se impunea astfel „pedeapsa pentru cei desfrânați” (Can. 19 Vasile)⁹⁵⁵, echivalentă opririi 7 ani de la Împărtășanie. Sf. Vasile revine însă și precizează că, în cazul lor, este vorba de „perioada pentru păcatul adulterului în iconomia vieții singuraticice” (Can. 60 Vasile)⁹⁵⁶, adică 15 ani oprire de la Împărtășanie, concomitent cu desfacerea conviețuirii ilegiteime. În gândirea Sf. Vasile, moartea monahului pentru lume presupunea și o „moarte” a raporturilor de rudenie, între care înțelegem și pe cele născute din căsătorie, potrivit Regulii 299 a acestui Părinte: „Cel ce s-a dat pe sine cu adevărat la lupta duhovnicească... a murit pentru lume și pentru toți pe care el i-a avut în lume, fie părinți, frați, fie alte rudenii până al treilea, al patrulea neam sau și mai departe”⁹⁵⁷.

La rândul lui, Sf. Ioan Gură de Aur (†407) arată incompatibilitatea între căsătoria cu Hristos și orice altă nuntă pământească, care devine adulter sau preacurvie: „Dreaptă instituire este căsătoria... Tu însă nu te mai poți căsători, ai fost căsătorit o dată. A părăsi căsătoria ce ai făcut-o cu Mirele cel ceresc și a te căsători cu

⁹⁵⁴ Vezi pentru concordanță la Can. 6 Vasile: Can. 15, 16 IV; 4 Trulan; 18, 20, 60 Vasile.

⁹⁵⁵ Can. 19 Vasile cel Mare: „[cei ce] s-au numărat pe ei înșiși în rândul monahilor, care se pare că în chip tacit acceptă celibatul... să fie întrebați și să se obțină de la ei făgăduință clară, încât, dacă se duc spre viața cea iubitoare de trup și de plăcere, să fie supuși pedepsei pentru desfrânați” (Vezi pentru concordanță: Can. 7, 16 IV; 44 Trulan; 19 Anc.; 16 Cart.; 6, 18, 20, 60 Vasile).

⁹⁵⁶ Can. 60 Vasile cel Mare: „Dacă cea care a făgăduit fecioria și-a încălcat promisiunea, va împlini perioada pentru păcatul adulterului în iconomia vieții singuraticice. Același lucru este valabil și pentru cei care au făgăduit viața monahală și au căzut” (Vezi pentru concordanță: Can. 15, 16 IV Ec.; 4 Trulan; 6, 18, 20 Vasile).

⁹⁵⁷ *Rânduilele vieții monahale...*, p. 286 (cap. XIV care tratează legăturile cu rudele).

o femeie înseamnă a săvârși preacurvie, oricâtai căuta tu să numești acest lucru căsătorie; și este o preacurvie cu atât mai cumplită, cu cât Dumnezeu este superior oamenilor”⁹⁵⁸.

Canoanele principale care au reglementat relația dintre monahism și căsătorie au fost Can. 16 IV și 44 Trulan. Astfel, Can. 16 IV a stabilit că „nu este permis ca o fecioară care s-a dedicat Domnului Dumnezeu, de asemenea, nici monahilor, să încheie vreo căsătorie. Iar dacă ar fi cumva descoperiți că fac aceasta, să fie excomunicați. Însă am hotărât ca episcopul locului să aibă autoritatea de a fi îndurători față de ei”⁹⁵⁹. Can. 44 Trulan a renunțat la pedeapsa excomunicării, socotind suficientă oprirea de 7 ani de la Împărtășanie, sau 15 ani, ca pentru adulteri, dacă judecăm din perspectiva acriviei (Can. 60 Vasile): „Un monah prins în desfrânare sau care-și ia o femeie spre comuniunea căsătoriei și spre conviețuire să fie supus, conform canoanelor, pedepselor pentru cei desfrânați” (Can. 44 Trulan)⁹⁶⁰. Timpul epitimiei putea fi redus până spre 2 ani, cu asumarea unei pocăințe mai aspre, potrivit Can. 16 Ioan Ajunătorul⁹⁶¹.

Reamintim interpretarea canoniștilor comentatori ai Can. 16 IV și 44 Trulan – Teodor Balsamon (†1199)⁹⁶², N. Milaș (1931)⁹⁶³, C. Dron (1935)⁹⁶⁴ și autorul *Pidalionului* (1844)⁹⁶⁵ – potrivit cărora căsătoria este invalidă în raport cu statutul monahal. Modul de rezolvare a incompatibilității între aceste stări stă, totuși, la iconomia

⁹⁵⁸ Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Despre feciorie...*, p. 382.

⁹⁵⁹ Vezi pentru concordanță: Can. 7 IV; 44 Trulan, 19 Anc.; 16 Cart.; 6, 18, 19, 20, 60 Vasile.

⁹⁶⁰ Vezi pentru concordanță: Can. 16 IV: 19 Anc.; 6, 18, 19, 20, 60 Vasile.

⁹⁶¹ Can. 16 Ioan Ajunătorul: „Canonul 44 al Sinodului al Șaselea poruncește ca monahul care a desfrânat să nu fie sub epitimie mai mult decât mirenii. Și cred că este potrivit ca acest canon să predominie, ca unul care este mai târziu și mai blând. Iar noi, spune Ioan Ajunătorul, propunem pentru cel care a desfrânat să nu se împărtășească timp de doi ani, dacă se străduiește să aibă parte de mâncare uscată după ceasul al nouălea și să facă douăzeci și cinci de metanii. Iar dacă ar fi neglijent, atunci să împlinească timpul hotărât de către Părinți” (Canon fără concordanță).

⁹⁶² Pentru comentariul lui Balsamon la Can. 44 Trulan, vezi *Comentariile canoniștilor bizantini...*, pp. 399-400.

⁹⁶³ N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, pp. 232-233 (comentariu la Can. 16 IV); p. 413 (comentariu la Can. 44 Trulan).

⁹⁶⁴ Pr. C. DRON, *Canoanele...*, II, pp. 192-193 (comentariu la Can. 16 IV); pp. 298-299 (comentariu la Can. 44 Trulan).

⁹⁶⁵ *Pidalion (1844)...*, p. 161 (comentariu la Can. 16 IV); p. 205 (comentariu la Can. 44 Trulan).

pastoral-canonică a episcopului, care poate găsi căile de reintegrare a unui creștin în Biserică. Problematizarea pe larg a acestor chestiuni este rezervată ultimului capitol al lucrării noastre, unde vorbim despre încetarea voturilor monahale prin abandonarea lor sau prin excludere din monahism.

În dreptul bizantin de stat, ca și în dreptul românesc mai vechi, intrarea în monahism era motiv automat de divorț precum și impediment absolut pentru încheierea unei căsătorii ulterioare⁹⁶⁶. Astfel, Cap. 40 din Novela 123 a Împăratului Iustinian (mai 546) hotăra că dacă „bărbatul sau femeia intră într-o mănăstire, căsătoria va fi desfăcută fără repudiere după ce respectivul va fi primit veșmântul monahal”⁹⁶⁷, cu restituirea zestre sau a darului nupțial către soțul rămas în lume.

În Legiuirea Caragea (1818) îmbrățișarea vieții monahale era motiv de desfacere a căsătoriei precum și a logodnei⁹⁶⁸. De asemenea, § 143.2 din Codul Calimach (1816-1817) prevedea că „însoțirea se dezleagă cu nepăgubire... dacă ambele părți vor face cu unită

⁹⁶⁶ Pentru problematica votului monahal ca impediment la căsătorie, vezi: Pr. Gheorghe I. SOARE, „Impedimentele la căsătorie și motivele de divorț”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXI, 1943, 4-6, apr.-iun., pp. 230-264 (unde intrarea în monahism e văzută ca o moarte morală din punct de vedere al statutului civil); Pr. Gheorghe I. SOARE, „Impedimente la căsătorie. Necesitatea asigurării unei practici uniforme în toată Biserica Ortodoxă”, în: *Ortodoxia*, XIII, 1961, nr. 4, oct.-dec., pp. 576-589; Iulian Mihai CONSTANTINESCU, *Biserica și instituția căsătoriei. Condițiile administrării căsătoriei. Studiu juridico-canonic*, ediția a II-a, Ed. Christiana, București, 2010 (vezi condițiile religioase ca și condiții de fond ale cununiei, p. 89); Iulian Mihai CONSTANTINESCU, „Condițiile formale privind administrarea căsătoriei civile și cununiei ortodoxe. Studiu juridic-canonic”, în: *Buletinul Centrului pentru dialog între științe și teologie*, VII, 2010, 1-2, pp. 183-211; pentru votul monahal ca motiv canonic de divorț, vezi Iulian Mihai CONSTANTINESCU, *Instituția divorțului între legislația canonică și legislația civilă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012, pp. 52-53; Evêque PIERRE DE CHERSONÈSE, „Le divorce selon la théologie et le droit canonique de l'Eglise orthodoxe”, în: *Vestnik*, 65, 1969, 1, ian.-mar., pp. 25-36.

⁹⁶⁷ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 132.

⁹⁶⁸ *Legiuirea Caragea* (1818), Partea III, Cap. XV (Pentru logodnă): „3. Se strică logodna: b) Când voiesc a se călugări, ori amândoi logodnicii, sau numai unul din amândoi”; Partea III. Cap. XVI (Pentru nuntă, zestre și exoprică): „6. Se desface căsătoria: d) Când bărbatul sau nevasta vor vrea să se călugărească, sunt slobozi a se despărți” (I.M. BUJOREANU, *Colecțiune de legiuirile României...*, p. 462); pentru intrare în monahism ca motiv de divorț, vezi și: Pr. Costică POPA, „Principii canonice oglindite în Legiuirea lui Vodă Caragea și aplicarea lor”, în: *Studii Teologice*, XXXII, 1980, 1-2, ian.-feb., p. 233.

voință alegerea vieții monahicești, iar făcând-o numai una, datoare este a lăsa celelalte pe atâta pe cât partea aceea ar fi putut lua după lege, când cealaltă ar fi murit în însoțire”⁹⁶⁹. Aceasta este o aplicare interesantă a principiului morții civile a monahului ca temei de deschidere a succesiunii. Incompatibilitatea stării civile a preoților și monahilor cu căsătoria ulterioară este enunțată și de cap. 124, §5 al Manualului de pravilă bisericească (1851), care-i pune pe aceștia pe picior de egalitate în ceea ce privește votul castității: „Preotul sau diaconul de se va însura după ce-i va muri femeia *se socotesc ca cei lepădați de călugărie...*” (pct. 9)⁹⁷⁰. Impedimentul încheierii unei căsătorii valabile pentru clerici și monahi și-a găsit locul, de pildă, în §63 al Codului Civil austriac, în vigoare la anul 1898 în toate provinciile imperiului, inclusiv Bucovina. Acesta stabilea că „preoții care au primit hirotonii și călugării sau călugărițele care au depus solemn votul castității nu pot să încheie o căsătorie validă”⁹⁷¹.

În dreptul canonic de astăzi, fecioria monahilor ca stare civilă este exprimată la modul general de art. 2 din *Regulamentul Monahal* și de art. 74 din *Statutul Bisericii*, care vorbesc de mănăstire ca obște de monahi ce-și duc viața în „înfrânare, sărăcie de bună voie și ascultare”⁹⁷².

În mod mai explicit, de pildă, Statutul vieții canonice a Bisericii Ortodoxe Ucrainene (1995) enumeră printre „impedimentele absolute la căsătorie... c) monahismul, votul fecioriei și consacrarea pentru

⁹⁶⁹ *Codul Calimach (1816-1817)...*, p. 113.

⁹⁷⁰ *Manual de pravilă bisericească (1851)...*, p. 683; dispoziția preia de fapt Glava 124, Zac. 5 din *Îndreptarea Legii (1652)*: „Popa și diaconul, de să vor însura, după ce le vor muri femeile, sunt ca și cel ce leapădă călugăria și fac prepus cum să fie eretic”. Asupra sentinței de erezie trebuie să păstrăm însă rezervă, deoarece severitatea cu care *Îndreptarea Legii* receptează canoanele mileniului I nu corespunde întotdeauna cu spiritul tradiției canonice și nici cu conștiința pastoral-canonice a Bisericii astăzi.

⁹⁷¹ Articolul 63 al Codului Civil austriac a fost invocat într-o speță ajunsă pe rolul Curții de Casație de la Viena (Hot. 1400/16.03.1898), privind chestiunea permiterii căsătoriei unui călugăr romano-catolic din Austria care-și părăsise confesiunea sa (v. *Candela*, anul XIX, 1900, p. 170).

⁹⁷² Art. 2 din *Regulamentul Monahal*: „Mănăstirea este un așezământ de rugăciune în care viețuiește o obște de călugări sau călugărițe care au făgăduit înaintea lui Dumnezeu, în cadrul slujbei solemne de intrare în monahism, să-și petreacă viața în înfrânare, în sărăcie de bună voie și ascultare”; art. 74 (1) din *Statutul Bisericii*: „Mănăstirea este o comunitate de călugări sau călugărițe care s-au hotărât în mod liber să-și ducă viața în înfrânare, sărăcie de bunăvoie și ascultare”.

slujirea lui Dumnezeu (diaconițele) (15, 16 IV Ec.; 6, 18, 19 Vasile; 44 Trul.; 5 I-II)” (art. 168)⁹⁷³. De asemenea, același Statut stabilește că „monahul care încheie căsătorie se lipsește de comuniunea bisericească (16 IV ec.)” (art. 244)⁹⁷⁴, receptând severitatea canonului 16 IV, ignorând totuși că aceasta a fost amendată de Can. 44 Trulan.

O altă receptare o face documentul „Sfânta Taină a Cununiei și impedimentele la aceasta” adoptat de Sfântul și Marele Sinod din Creta (19-26 iunie 2016), care hotărăște: „II. 3. Potrivit sfintelor canoane (Canonul 16 al Sinodului al IV-lea Ecumenic și Canonul 44 al Sinodului Quinisext), conform acriviei, oficierea căsătoriei după depunerea voturilor monahale este strict interzisă”⁹⁷⁵. De aceea, reitterăm ideea ca Biserica Ortodoxă Română să integreze principiile Can. 16 IV și 44 Trulan precum și dispozițiile Sinodului din Creta (cap. II.3 din documentul „Sfânta Taină a Cununiei”) în *Statutul Bisericii, Regulamentul Monahal și Regulamentul de Judecată*, ca norme pozitive de drept canonic, aplicabile potrivit art. 8 din Legea 489/2006 („cultele... se organizează și funcționează în mod autonom, potrivit propriilor statute și coduri canonice”). Astfel se poate evita o decizie asemănătoare celei din speța *Negrepontis vs. Grecia* (Cauza 56759/08 CEDO⁹⁷⁶), când CEDO a constatat că instanțele naționale grecești s-au bazat doar pe canoane din sec. V-IX, considerate mai slabe ca forță juridică în raport cu Legea 1250/1982, care abrogase interdicția de căsătorie a clericilor și modificase Codul Civil Elen.

Biserica a arătat, precum am văzut, aceeași rigoare în problema căsătoriei preoților, impunând votul castității după hirotonie și trăirea lui în stare de celibat sau de căsătorie cu soția legiuită, după caz.

⁹⁷³ Pr. A.I. STAN, M. WILLIAMS STAN, *Statutele Bisericii Ortodoxe...*, p. 236; pentru votul monahal al fecioriei ca impediment la căsătorie, vezi și: Liviu-Marius HAROSA, *Drept canonic*, Ed. Universul Juridic, 2013, pp. 208-209.

⁹⁷⁴ Pr. A.I. STAN, M. WILLIAMS STAN, *Statutele Bisericii Ortodoxe...*, p. 248.

⁹⁷⁵ În acest sens, vezi Iulian Mihai CONSTANTINESCU, „De la întrunirile pregătitoare la documentul oficial «Sfânta Taină a Cununiei și impedimentele la aceasta» al Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe. O evaluare juridico-canonice”, în: *Sfântul și Marele Sinod. Eveniment eshatologic sau normalitate canonică?*, ed. Pr. Patriciu VLAICU, Răzvan PERȘA, Presa Universitară Clujeană, 2018, pp. 258-303; vezi de asemenea: *Documentele oficiale ale Sfântului și Marelui Sinod (Creta, 2016)*, Ed. Basilica, București, 2019, pp. 91-92.

⁹⁷⁶ Decizia CEDO din 3 mai 2011 în cauza *Negrepontis vs. Grecia* (Cererea 56759/08 CEDO) este publicată cu text în franceză la adresa: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104678> (rămasă definitivă la 28.11.2011; ultima accesare la 30.01.2025).

Remarcăm în primul rând comentariul lui Balsamon la un canon timpuriu, 44 Vasile cel Mare⁹⁷⁷, privitor la interzicerea căsătoriei diaconiței după consacrare, principiu aplicabil cu atât mai mult clericilor superiori: „Preoților, după ce au renunțat odată la căsătoria a doua prin faptul că au primit consacrarea... chiar dacă au încetat de a mai face parte din preoție, trebuie să li se interzică de a-și murdări prin căsătoria a doua trupurile sfințite odată”⁹⁷⁸. De asemenea, oprirea căsătoriei diaconiței după hirotesia a făcut obiectul Can. 15 IV: „O femeie să nu fie hirotonită diaconiță înainte de vârsta de patruzeci de ani... Iar dacă, după ce a primit hirotesia și după ce a rămas un timp în slujire, se oferă pe ea însăși spre căsătorie, disprețuind harul lui Dumnezeu, una ca aceasta să fie anatematizată împreună cu cel care a fost unit cu ea”⁹⁷⁹. La modul general, interzicerea căsătoriei clericului după hirotonie a fost stabilită prin Can. 6 Trulan: „hotărâm ca de acum înainte niciun ipodicon, diacon sau preot să nu aibă în vreun chip permisiunea, după hirotonia săvârșită asupra lui, de a întemeia vreo conviețuire conjugală. Iar dacă ar îndrăzni să facă acest lucru, să fie caterisit”⁹⁸⁰. În reflectarea Can. 6 Vasile despre „desfrâurile persoanelor canonice”⁹⁸¹, Can. 26 Trulan a impus totodată ca „preotul care din neștiință s-a încurcat printr-o căsătorie ilegitimă... să fie oprit de la restul slujirii... căci este evident că o asemenea căsătorie ilegitimă va fi dezlegată și bărbatul nu va avea nicidecum vreo comuniune cu cea din cauza căreia a fost lipsit de lucrarea preotească”⁹⁸².

Mai târziu, la Conferința panortodoxă de la Constantinopol din 1923, s-a încercat introducerea unei forme de pogorământ prin îngăduirea căsătoriei a doua „a preoților și diaconilor rămași văduvi

⁹⁷⁷ Can. 44 Vasile: „Diaconița care a desfrânat cu un păgân nu este primită spre comuniune, dar va fi primită la aducerea Sfințelor Daruri în al șaptelea an, evident, dacă viețuiește în curăție... De aceea noi nu mai permitem ca trupul diaconiței, după ce a fost aferosit, să fie dat în spre folosire trupestă” (Vezi pentru concordanță: Can. 25 Ap.; 4, 21 Trulan; 27 Cart.; 6, 32, 70 Vasile).

⁹⁷⁸ N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, pp. 325-326 (comentariul lui Balsamon la Can. 44 Vasile).

⁹⁷⁹ Vezi pentru concordanță: Can. 19 I; 14, 40 Trulan; 44 Vasile.

⁹⁸⁰ Vezi pentru concordanță: Can. 26 Ap.: 14, 15 IV: 13 Anc.: 16, 25 Cart.

⁹⁸¹ Concordanță la Can. 6 Vasile: Can. 15, 16 IV; 4 Trulan; 18, 20, 60 Vasile.

⁹⁸² Vezi pentru concordanță: Can. 19 Ap.; 3 Trulan; 2 Neocez.; 23, 26, 27, 78 Vasile.

prin deces, ca o măsură care nu este contrară spiritului general al învățăturii evanghelice”⁹⁸³. Dezlegarea problemei a fost lăsată pe seama unui viitor Sinod Ecumenic sau panortodox, fără ca Sinodul din Creta (2016) să se pronunțe totuși asupra acesteia, la fel cum a făcut-o în privința căsătoriei monahilor.

În Biserica Ortodoxă Română, chestiunea căsătoriei clericilor este reglementată prin Hot. Sf. Sinod 1092/2010 potrivit acriviei tradiției canonice. Astfel, pct. 1 stabilește că „nu este îngăduit nici unui Chiriarh să aplice vreo formă de pogorământ de la data adoptării și comunicării prezentei hotărâri sinodale, clericii divorțați sau divorțați și recăsătoriți urmând a fi sancționați cu pedeapsa depunerii din treaptă sau caterisirea”⁹⁸⁴. Preoților deja divorțați sau recăsătoriți la data adoptării hotărârii menționate le este oprită promovarea în posturi de conducere administrative sau în învățământul teologic (pct. 2, lit. a, b, d). Dispozițiile de mai sus sunt întărite prin Hotărârea Sf. Sinod 4627/2010, punându-se în vedere că „toți clericii care de la data aplicării hotărârii Sf. Sinod 1092/2010 vor divorța, sau divorțați fiind se vor recăsători, sau văduvi fiind se vor recăsători, vor fi chemați în judecata Consistoriului Eparhial” (pct. b)⁹⁸⁵. De asemenea, divorțul și recăsătorirea clericilor sunt prevăzute ca abateri morale de art. 19 din *Regulamentul de Judecată*, cu sancțiuni ce merg, în funcție de vina clericului, de la pierderea posibilității de a promova până la caterisire⁹⁸⁶.

⁹⁸³ Protos. V. GOREANU, „Problema căsătoriei și recăsătoririi clericilor...”, pp. 84-86.

⁹⁸⁴ Hotărârea Sf. Sinod 1092/2010 în legătură cu statutul preoților divorțați sau divorțați și recăsătoriți, în vederea adoptării unor măsuri cu caracter unitar și obligatoriu în eparhiile Patriarhiei Române, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 170-175; pe aceeași temă, vezi: Iulian M. Mihai CONSTANTINESCU, Mihai VLADIMIRESCU, „Statutul preoților divorțați și recăsătoriți în Biserica Ortodoxă. Unele aspecte biblice și canonice”, în *Mehedinți, istorie, cultură și spiritualitate*, vol. I, Ed. Didahia Severin, Drobeta Turnu Severin, 2008, pp. 422-462.

⁹⁸⁵ Hotărârea Sf. Sinod 4627/2010 privind modul de aducere la îndeplinire a hotărârii 1092/11.02.2010 a Sf. Sinod referitor la situația clericilor divorțați sau divorțați și recăsătoriți, precum și a celor văduvi recăsătoriți, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 276-279.

⁹⁸⁶ Art. 19 din *Regulamentul de Judecată*: „(1) Clericul care, în afară de motivul de adulter al soției dovedit prin anchetă dispusă de chiriarh, divorțează din vina sa ori din proprie inițiativă sau de comun acord, se oprește total de la săvârșirea celor sfinte pentru o perioadă de un an, pentru refacerea căsătoriei;

III.4.3. Starea civilă în dreptul român actual și autonomia Bisericii în raport cu aceasta

În dreptul civil român, odată cu adoptarea Codului Civil în timpul lui Cuza (1864)⁹⁸⁷, impedimentul stării monahale față de starea civilă de căsătorie a fost eliminat, regimul fiind preluat de noul Cod Civil intrat în vigoare la 1 octombrie 2011⁹⁸⁸. Art. 259 din actualul Codul Civil instituie o libertate generală de căsătorie: „(1) Căsătoria este uniunea liber consimțită între un bărbat și o femeie, încheiată în condițiile legii. (2) Bărbatul și femeia au dreptul de a se căsători în scopul de a întemeia o familie”. De asemenea, starea civilă este definită ca „dreptul persoanei de a se individualiza, în familie și societate, prin calitățile strict personale care decurg din actele și faptele de stare civilă” (art. 98 Codul Civil), dovedindu-se prin „actele de naștere, căsătorie și deces întocmite potrivit legii... și prin certificatele de stare civilă eliberate pe baza acestora” (art. 99, alin. 1 Codul Civil).

Observăm că actul de închinoviere sau cererea de tundere în monahism nu au nicio relevanță sub aspectul stării civile. Acesta este motivul pentru care, potrivit observației lui I.M. Constantinescu, „dreptul familiei actual din România permite cu ușurință căsătoria monahilor... fiindcă nu se face distincție în legislația civilă, precum în cea bisericească, în starea civilă a monahului (ca stare specială) și starea civilă a celibatarului din lume”⁹⁸⁹.

în caz de neîndreptare, se destituie din slujirea clericală sau se caterisește. (2) Clericul, care divorțează din vina soției, dovedită prin ancheta dispusă de chiriarh, pierde definitiv posibilitatea de a promova, iar soția, care s-a făcut vinovată de divorț, nu va mai putea fi angajată în activități ce se desfășoară cu binecuvântarea Bisericii; dacă acest caz produce sminteală, clericul va fi mutat într-o altă parohie. (3) Clericul divorțat sau văduv care se recăsătorește se sancționează cu destituirea din slujirea clericală sau caterisirea”.

⁹⁸⁷ Codul Civil din 26 noiembrie 1864, publicat în MO 271/04.12.1864, intrat în vigoare la 1 iulie 1865, abrogat de art. 230 din Legea 71/03.06.2011 pentru punerea în aplicare a Noului Cod Civil la data de 13.06.2011.

⁹⁸⁸ Codul Civil din 17 iulie 2009, publicat în MO 505/05.07.2011, cu modificările în vigoare la zi.

⁹⁸⁹ Iulian Mihai CONSTANTINESCU, *De impedimentis matrimonii. De la acrivia canonică la iconomia bisericească*, ediția a II-a, Ed. Universitaria, Craiova, 2020, p. 50; pentru votul monahal al castității ca impediment absolut anulador la căsătorie, vezi pp. 45-50.

Pentru același motiv, în cauza *Negrepontis contra Greciei* (2011)⁹⁹⁰ de care am amintit în capitolul anterior, CEDO a răsturnat o decizie a instanțelor naționale ale Greciei care stabiliseră că un episcop nu-și poate adopta propriul nepot cu scopul de a-i lăsa o moștenire, deoarece monahii nu se pot căsători și nu pot adopta sau stabili relații de rudenie, potrivit canoanelor Bisericii. Astfel, CEDO a invocat o Lege a Greciei din 1982 care abrogase interdicția de căsătorie a clericilor și monahilor existentă până atunci în Codul Civil Elen (1946), considerând că posibilitatea monahilor de a se căsători este în spiritul libertății religioase și al respectului vieții private garantate de art. 8-9 din Convenția EDO⁹⁹¹. La acestea putem adăuga libertatea prevăzută de art. 12 al Convenției EDO (dreptul la căsătorie): „Începând cu vârsta stabilită prin lege, bărbatul și femeia au dreptul de a se căsători și de a întemeia o familie conform legislației naționale ce reglementează exercitarea acestui drept”⁹⁹².

Dacă dreptul civil a liberalizat regimul căsătoriei civile în acest fel, este obligată Biserica Ortodoxă Română să-și liberalizeze, la rândul ei, legislația internă privind starea canonică a clericilor și monahilor în Biserică, astfel încât să le permită acestora căsătoria după consacrare? Evident că nu, căci „cultele religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii” (art. 29, alin. 3 din Constituție) și totodată „cultele religioase sunt autonome față de stat” (art. 29, alin. 5 din Constituție). În virtutea acestei autonomii de cult și respectându-și propria tradiție canonică, Biserica limitează exercitarea dreptului de căsătorie al clericilor și monahilor potrivit restrângerilor îngăduite de Constituție, adică pentru „apărarea

⁹⁹⁰ Decizia CEDO din 3 mai 2011 în cauza *Negrepontis vs. Grecia* (Cererea 56579/08 CEDO), publicată la adresa: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104678> (ultima accesare la 30.01.2025).

⁹⁹¹ Art. 8 Convenția EDO (Dreptul la respectarea vieții private și de familie): „(1) Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale”; Art. 9 Convenția EDO (Libertatea de gândire, de conștiință și de religie): „(1) Orice persoană are dreptul la libertate de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerile, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor”.

⁹⁹² Titlul art. 12 al Convenției EDO (Dreptul la căsătorie) a fost inserat cf. anexei la Protocolul nr. 11 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, ratificat prin Legea 79 din 6 iulie 1995, publicată în MO 147/13.07.1995.

ordinii... ori a moralei publice” (art. 53, alin. 1 din Constituție), ca măsură „necesară într-o societate democratică” (art. 53, alin. 2 din Constituție). Aceasta deoarece preoții și monahii sunt modele pentru mireni ale relației cu Dumnezeu și, în considerarea stării consacrate clericale sau monahale, nu li se aplică economia căsătoriei a doua și a treia îngăduită mirenilor.

Iconomia în varianta pogorământului se face raportat la un model, la o exigență de viață creștină. Astfel, îngăduința celor trei căsătorii ale mirenilor se face în raport de modelul căsătoriei monogame a preotului, respectiv în raport de modelul căsătoriei unice a monahului cu Dumnezeu, în mod tainic. Acrivia gândirii canonice indică faptul că monahii și clericii nu pot trece de limita monogamiei, în virtutea statutului lor consacrat în Biserică, iar mireni nu pot trece de limita trigamiei (Can. 4 Vasile⁹⁹³). Căci tetragamia, sau căsătoria a patra, a fost interzisă prin hotărârea Sinodului de la anul 920 din Constantinopol⁹⁹⁴, care a fost receptată și a dobândit putere de aplicare în întreaga Biserică Răsăriteană. Astfel, constatăm că starea canonică a fiecăruia depinde de starea constitutivă în care se află în Biserică, în corpul clerical, monahal sau mirenesc.

Această stare canonică specială a monahului în Biserică, așadar, este incompatibilă cu starea de om căsătorit a mireanului. Această ordine eclezială este chemat să o aplice episcopul, care a mărturisit înainte de hirotonie că „voi păstra și voi urma cu sfințenie... toate canoanele celor șapte sfinte Sinoade ecumenice și ale celor locale, învățăturile de Dumnezeu purtătorilor Părinți, tradițiile Sfintei Biserici Ortodoxe...”⁹⁹⁵. Excepție face cazul când tunderea este desfăcută de episcop ca invalidă datorită constatării unor impedimente absolute anterioare ei: nerespectarea duratei de 3 ani a noviciatului (art. 77, alin. 3 din *Statutul Bisericii*), coruperea

⁹⁹³ Can. 4 Vasile cel Mare: „În privința celor căsătoriți a treia oară și a celor care sunt căsătoriți de mai multe ori s-a hotărât același canon în comparație cu cel pentru cei căsătoriți a doua oară, adică pentru cei căsătoriți a doua oară, un an, dar alții au hotărât doi ani, iar cei căsătoriți a treia oară sunt afuriși trei și de multe ori chiar patru ani. Dar o asemenea căsătorie nu se mai consideră căsătorie, ci poligamie, sau mai bine zis desfrânare, care trebuie corectată... Iar pentru cei care se căsătoresc a treia oară am dobândit obiceiul de afurisire pe cinci ani, dar nu dintr-un canon, ci ca urmare a celor ce au fost primite mai înainte” (Vezi pentru concordanță: Can. 3, 7 Neocez.; 24, 50, 80 Vasile).

⁹⁹⁴ Arhid. I.N. FLOCA, *Drept canonic ortodox...*, I, p. 431.

⁹⁹⁵ *Arhieraticon...*, pp. 93-94.

consimțământului novicelui, existența unor obligații familiale stabilite legal etc.

Canoniștii comentatori ai Can. 16 IV și 44 Trulan (Teodor Balsamon⁹⁹⁶, N. Milaș⁹⁹⁷, C. Dron⁹⁹⁸, autorul *Pidalionului* din 1844⁹⁹⁹), au considerat că iconomia episcopului față de monahii ajunși în relație de căsătorie se referă la timpul opririi de la Împărtășanie (7-15 ani – Can. 19, 60 Vasile; 2 ani – Can. 16 Ioan Ajunătorul¹⁰⁰⁰), fără posibilitatea acceptării căsătoriei nelegitime. Canoniștii au observat cu rigoare, astfel, incompatibilitatea între starea monahală și căsătorie, fără să ne spună modurile în care Biserica, prin episcopii ei, ar fi putut să rezolve aceste situații. Așadar, câtă vreme monahul face parte din cinul monahal, episcopul nu poate acorda dispensă separată de la votul fecioriei prin validarea conviețuirii ilegiteime drept căsătorie. Aceasta ar implica și dispensa de votul ascultării și neagoniseli, prin acceptarea viețuirii în lume, deci o dispensă de statutul monahal în ansamblul său.

Miza adevărată a discuției, deci, este dacă monahul care a abandonat votul fecioriei revine la starea de mirean în urma excluderii din monahism, ceea ce ar presupune îngăduința căsătoriei a doua și a treia. Rezolvarea acestei probleme este prematură până nu discutăm despre abandonarea voturilor monahale și despre natura canonică a pedepsei excluderii din monahism, cu implicațiile asupra locului monahului în Biserică. Cu alte cuvinte, ne punem întrebarea dacă un monah poate renunța la monahism în felul în care un preot ar renunța la preoție pentru a se recăsători, în urma caterisirii („pierderea preoției pentru totdeauna” – art. 4, lit. r din *Regulamentul de Judecată*¹⁰⁰¹) acesta redobândind starea de mirean

⁹⁹⁶ Pentru comentariul lui Balsamon la Can. 44 Trulan, vezi *Comentariile canoniștilor bizantini...*, pp. 399-400.

⁹⁹⁷ N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, pp. 232-233 (comentariu la Can. 16 IV); p. 413 (comentariu la Can. 44 Trulan).

⁹⁹⁸ Pr. C. DRON, *Canoanele...*, II, pp. 192-193 (comentariu la Can. 16 IV); pp. 298-299 (comentariu la Can. 44 Trulan).

⁹⁹⁹ *Pidalion (1844)...*, p. 161 (comentariu la Can. 16 IV); p. 205 (comentariu la Can. 44 Trulan).

¹⁰⁰⁰ Canon fără concordanță.

¹⁰⁰¹ Caterisirea este definită de art. 4, lit. r din *Regulamentul de Judecată* astfel: „r) caterisirea (pierderea preoției și a posibilității ocupării unui post neclerical în activitățile bisericești, și revenirea la starea de mirean, pentru clericul de mir, sau monah, pentru clericul monah” (Definiția caterisirii a fost completată prin Hot. Sf. Sinod 7661/2017 privind modificarea unor prevederi statutare și

pe care a avut-o înainte de hirotonie.

Această problematizare complexă a părăsirii stării monahale, care ține atât de dreptul canonic cât și de pedagogia pastorală a Bisericii, o destinăm capitolului următor.

III.4.4. Rezolvarea unor incompatibilități de stare civilă la intrarea în monahism

În final, reflectând la incompatibilitatea votului fecioriei cu starea civilă de om căsătorit, reamintim că la intrarea în monahism, respectând condiția interzicerii închinovierii „a celor cu obligații și responsabilități familiale” (art. 77, alin. 2 din *Statutul Bisericii*), soțul care intrat în mănăstire în bună înțelegere cu soția, sau invers, trebuie să stingă efectele certificatului de căsătorie printr-un divorț formal amiabil. Aceasta pentru ca novicele să poată dobândi starea canonică în Biserică a monahului, de om logodit cu Dumnezeu, și din motivul că dreptul civil nu admite ieșirea din starea civilă obișnuită de om căsătorit decât prin divorț.

O rațiune în plus este de a nu ține pe niciunul din soți legat de obligațiile civile care îi incumbă în virtutea certificatului de căsătorie. Ne referim mai ales la obligația de întreținere între soți (art. 516, alin. 1 Codul Civil)¹⁰⁰², ori la dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor prin moștenire legală (art. 963-1 Codul Civil)¹⁰⁰³, care înlătură mănăstirea de la culegerea moștenirii. În cazul în care mănăstirea a primit prin testament bunurile monahului, dar acesta nu a stins efectele civile ale certificatului de căsătorie prin divorț, în timpul vieții, soțul supraviețuitor rămas în lume va veni la succesiune cel

regulamentare referitoare la judecarea ierarhilor, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, VIII, 2017, 4, pp. 373-402).

¹⁰⁰² Art. 516 Codul Civil (Subiectele obligației de întreținere): „(1) Obligația de întreținere există între soț și soție, rudele în linie dreaptă, între frați și surori, precum și între celelalte persoane anume prevăzute de lege”; obligația de întreținere între soți subzistă pe toată durata căsătoriei, indiferent dacă aceștia au domiciliu comun sau separat, și inclusiv pe durata desfășurării procesului de divorț (vezi Mihaela-Gabriela BERINDEI, *Izvorul contractual sau legal al obligației de întreținere...*, pp. 82-93).

¹⁰⁰³ Art. 963 (1) Codul Civil (Moștenitorii legali): „Moștenirea se cuvine, în ordinea și după regulile stabilite în prezentul titlu, soțului supraviețuitor și rudelor defunctului, și anume descendenților, ascendenților și colateralilor acestuia, după caz”.

puțin ca moștenitor rezervatar, în temeiul art. 1087 Codul Civil¹⁰⁰⁴.

În mod interesant, în trecut, prin art. 131 din Regulamentul Casei Bisericii Ortodoxe Române (1902), mănăstirea era protejată de eventualitatea venirii la succesiune a soțului supraviețuitor al monahului mort în mănăstire, chiar în cazul în care despărțirea soților se făcuse doar prin consimțământ mutual și nu prin divorț formal: „În caz când un monah sau monahie înainte de intrarea lor în mănăstire s-au despărțit de soțul respectiv numai prin consimțământ mutual iar nu prin formele cerute de legile civile, nu va putea soțul rămas în lume să ridice vreo pretenție de stăpânire asupra averii imobiliare a soțului său, monah sau monahie, care a încetat din viață în monastire, dacă această avere imobiliară se află în cuprinsul mănăstirii”¹⁰⁰⁵.

O situație de criză o poate genera, de asemenea, obligația de întreținere între foștii soți, prevăzută de art. 516 (3)¹⁰⁰⁶ și art. 519¹⁰⁰⁷ din Codul Civil. Ea se poate declanșa când soțul divorțat „se află în nevoie din pricina unei incapacități de muncă survenite înainte de căsătorie ori în timpul căsătoriei” (art. 389, alin. 2 Codul Civil) și poate fi stabilită de instanță „până la o pătrime din venitul net al celui obligat la plata ei” (art. 389, alin. 3 Codul Civil)¹⁰⁰⁸. O dispoziție cheie în acest sens este cea cu privire la stingerea obligației de întreținere între foștii soți prin recăsătorirea celui ce o poate pretinde: „În afara altor cazuri prevăzute de lege, obligația de întreținere încetează prin recăsătorirea celui îndreptățit” (art. 389, alin. 5 Codul Civil). Ne reamintim aici de posibilitatea exonerării monahului de obligația de întreținere a părinților în stare de nevoie, discutată anterior, pe temeiul lipsei absolute a mijloacelor de a plăti

¹⁰⁰⁴ Art. 1087 Codul Civil (Moștenitorii rezervatari): „Sunt moștenitori rezervatari soțul supraviețuitor, descendenții și ascendenții privilegiați ai defunctului”.

¹⁰⁰⁵ *Regulamentul pentru aplicarea Legii Casei Sf. Biserici Autocefale Ortodoxe Române*, 29 martie 1902, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXVI, 1902, 2-3, mai-iunie, pp. 320-355.

¹⁰⁰⁶ Art. 516 (3) Codul Civil: „Obligația de întreținere există între foștii soți, în condițiile prevăzute de lege”.

¹⁰⁰⁷ Art. 519 Codul Civil (Ordinea de plată a întreținerii): „Întreținerea se datorează în ordinea următoare: a) soții și foștii soți își datorează întreținere înaintea celorlalți obligați (...)”.

¹⁰⁰⁸ La aprecierea stării de nevoie a foștilor soți, se ține seama și de nivelul de trai al solicitantului înainte de desfacerea căsătoriei, vezi: Mihaela-Gabriela BERINDEI, „Obligația de întreținere...”, pp. 730-731.

întreținerea (art. 527 Codul Civil¹⁰⁰⁹). Astfel, instanța urma să constate imposibilitatea de a genera venituri datorită depunerii votului sărăciei, protejat prin prisma libertății religioase a persoanei și autonomiei cultelor (art. 29 din Constituție). O eventuală acțiune, deci, a soțului divorțat împotriva fostului soț intrat în monahism, pentru prestarea întreținerii conform art. 389 din Codul Civil, poate fi respinsă pe temeiul votului sărăciei.

Totuși, *de lege ferenda*, o soluție mai bună ar fi ca, recunoscând starea civilă monahală în virtutea autonomiei cultelor, legiuitorul să prevadă în amendament la art. 389, alin. 5 Codul Civil că „obligția de întreținere încetează prin recăsătorirea celui îndreptățit sau prin intrarea în viața monahală a debitorului întreținerii”.

Intrarea în monahism, desigur, nu trebuie făcută cu rea credință pentru a fugi de o asemenea obligație de întreținere a fostului soț. În aceste cazuri, pentru identitate de rațiune, conducătorii mănăstirilor trebuie să refuze cererile de închinoviere a persoanelor obligate de instanță la întreținerea pe viață a fostului soț, sau cel puțin să amâne decizia închinovierii dacă există un proces pe rol pentru stabilirea obligației de întreținere.

Pe de altă parte, mănăstirile își pot apăra statutul novicilor închinoviați deja cu bună credință, împotriva cărora fostul soț a deschis ulterior închinovierii și cu rea-credință, din motive resentimentare, o acțiune de obligare la întreținere ca pretext pentru a-i aduce înapoi în lume. Precedentul îl avem în respingerea acțiunii tendențioase a petenților în cauza *Šijakova și alții c. Macedonia* (Cererea 67914/01, Decizia CEDO din 6 martie 2003)¹⁰¹⁰. Atâta vreme cât monahul își exercită libertatea religioasă și de conștiință și îmbrățișează starea civilă monahală cu bună credință, nu trebuie să se accepte șicanări sau tulburări ale exercitării acestui drept

¹⁰⁰⁹ Vezi dispozițiile privitoare la debitorul întreținerii prevăzute de art. 527 Codul Civil: „(1) Poate fi obligat la întreținere numai cel care are mijloacele pentru a o plăti sau are posibilitatea de a dobândi aceste mijloace. (2) La stabilirea mijloacelor celui care datorează întreținerea se tine seama de veniturile și bunurile acestuia, precum și de posibilitățile de realizare a acestora; de asemenea, vor fi avute în vedere celelalte obligații ale sale”.

¹⁰¹⁰ Decizia CEDO în cauza *Šijakova și alții c. Macedonia* se găsește la adresa: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-23116%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-23116%22]}) (ultima accesare la 30.01.2025); vezi și rezumatul ei: *Guide on Article 9...*, p. 45 (link la: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_9_eng, ultima accesare la 30.01.2025).

fundamental, echivalente cu infracțiunea de *împiedicare a exercitării libertății religioase* (art. 381 Codul Penal¹⁰¹¹). O spunem chiar dacă suntem conștienți că prevederea art. 381 Codul Penal se aplică mai curând cultului și lasă insuficient protejată libertatea individuală a persoanei în cadrul acelui cult.

III.5. Voturile monahale – îngrădire a libertății civile și religioase a persoanei sau manifestare a ei în cadrul autonomiei cultelor?

În finalul capitolului al treilea, în care am confruntat voturile monahale în interferența lor concretă cu drepturile și libertățile civile, atât prin prisma legislației cât și a jurisprudenței de caz, trebuie să ne întrebăm dacă voturile monahale sunt incompatibile, în vreun fel, cu drepturile persoanei. În modul cel mai apăsător, această chestiune a fost ridicată de statul francez post-revoluționar prin introducerea Constituției din 1791, care afirma că „legea nu mai recunoaște voturile religioase și niciun alt angajament care ar fi contrar drepturilor naturale sau Constituției”¹⁰¹². Deși Franța de astăzi și-a moderat laicitatea radicală de altădată, întrebarea merită pusă pentru că reprezintă perspectiva seculară în dezbatere cu perspectiva religioasă în sânul societății.

În sistemul de drept românesc constatăm că neutralitatea religioasă a statului față de culte este valoarea democratică primară asumată prin art. 9 din Legea 489/2006¹⁰¹³. Neutralitatea este în

¹⁰¹¹ Art. 381 Codul Penal (Împiedicarea exercitării libertății religioase): „(1) Împiedicarea sau tulburarea liberei exercitări a ritualului unui cult religios, care este organizat și funcționează potrivit legii, se pedepsește cu închisoare de la 3 luni la 2 ani sau cu amendă. (2) Obligarea unei persoane, prin constrângere, să participe la serviciile religioase ale unui cult ori să îndeplinească un act religios legat de exercitarea unui cult se pedepsește cu închisoare de la unu la 3 ani sau cu amendă. (3) Cu aceeași pedeapsă se sancționează obligarea unei persoane, prin violență sau amenințare, să îndeplinească un act interzis de cultul, organizat potrivit legii, căruia îi aparține”.

¹⁰¹² „La loi ne reconnaît plus ni vœux religieux, ni aucun autre engagement qui serait contraire aux droits naturels ou à la Constitution” (vezi Constituția franceză de la 1791 împreună cu preambulul ei la adresa: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791>, ultima accesare la 30.01.2025).

¹⁰¹³ Art. 9 din Legea 489/2006: „(1) În România nu există religie de

strânsă legătură cu respectarea principiului autonomiei și caracterului propriu al cultelor, garantat de art. 29 (3-5) din Constituție¹⁰¹⁴ și de art. 8 din Legea 489/2006: „cultele se organizează și funcționează... în mod autonom, potrivit propriilor statute sau coduri cano-nice”. În virtutea acestei autonomii și a caracterului propriu de cult, Biserica Ortodoxă Română poate limita în mod rezonabil exercițiul unor drepturi și libertăți ale monahilor și clericilor săi, printre care: libertatea de circulație (art. 28 și 96 din *Regulamentul Monahal*)¹⁰¹⁵; libertatea de exprimare (Hot. Sf. Sinod 952/2015¹⁰¹⁶ și 13160/2019¹⁰¹⁷); accesul la justiție (art. 77, alin. 7 și 50, alin. 6 din *Statutul Bisericii*¹⁰¹⁸); dreptul de asociere în organizații (art. 123,

stat; statul este neutru față de orice credință religioasă sau ideologie atee. (2) Cultele sunt egale în fața legii și a autorităților publice. Statul, prin autoritățile sale, nu va promova și nu va favoriza acordarea de privilegii sau crearea de discriminări față de vreun cult”; pe tema neutralității religioase, vezi și: Ionuț-Gabriel CORDUNEANU, *Neutralitatea religioasă în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului*, Ed. Universul Juridic, București, 2018 (cu observații referitoare la legislația României la pp. 51-52).

¹⁰¹⁴ Vezi art. 29 din Constituție (Libertatea conștiinței): „(3) Cultele religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii, în condițiile legii. (4) În relațiile dintre culte sunt interzise orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de învrăjbire religioasă. (5) Cultele religioase sunt autonome față de stat și se bucura de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în azile și în orfelinate”.

¹⁰¹⁵ Art. 28 din *Regulamentul Monahal*: „Conform hotărârilor Sfințelor Sinoade Ecumenice (Can. 4 IV; Can. 21 VII), călugării sunt datori a rămâne în ascultare până la sfârșitul vieții lor în mănăstirile lor de metanie sau unde au fost rânduiți de Chiriarh, păzind întru totul disciplina canoanelor și rânduielilor monahale și ascultările necondiționate, fiindu-le interzisă mutarea cu de la sine putere dintr-o mănăstire în alta”; art. 96 din *Regulamentul Monahal*: „Nu este îngăduit nici unui monah sau monahii să iasă din mănăstire fără bilet de voie, eliberat de stareț sau stareță, cu ștampila mănăstirii și în care să se arate motivul învoirii sau însărcinarea dată, locul unde merge și timpul cât este învoit. Cine încalcă această dispoziție va fi socotit vagabond”.

¹⁰¹⁶ Hotărârea Sf. Sinod 952/2015 privind disciplina de comunicare a clericilor în monahilor în spațiul virtual și pe rețelele de socializare, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, VI, 2015, 4, pp. 201-203.

¹⁰¹⁷ Hotărârea Sf. Sinod 13160/2019 privind luările de poziție publice ale reprezentanților Bisericii în probleme cu caracter politic și economic, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, X, 2019, 4, pp. 675-679.

¹⁰¹⁸ Interdicția de apariție în instanță a monahilor fără binecuvântarea chiriarhului este prevăzută de art. 77 (7) din *Statutul Bisericii*: „(7) Monahii, în virtutea votului monahal al ascultării, nu pot să compară în fața instanțelor judecătorești fără aprobarea prealabilă scrisă a Chiriarhului, inclusiv în cauze de interes

alin. 8 din *Statutul Bisericii*¹⁰¹⁹); deținerea unor funcții militare (Hot. Sf. Sinod 8558/2014¹⁰²⁰ și 11400/2014¹⁰²¹) sau politice (Hot. Sf. Sinod 410/2004, 1676/2008¹⁰²² etc.); posedarea de bunuri materiale (art. 55, alin. 4 din *Regulamentul bunurilor bisericești*¹⁰²³); dreptul la căsătorie (Can. 16 IV și 44 Trulan¹⁰²⁴).

personal; încălcarea acestei prevederi atrage sancțiuni canonice și disciplinare”; pentru clerici, aceeași interdicție e prevăzută de art. 50 (6) din *Statutul Bisericii*: „clericii din parohii, în virtutea jurământului de ascultare (subordonare) față de Chiriarh depus la hirotonie, nu pot să compare în fața instanțelor judecătorești fără aprobarea prealabilă scrisă a Chiriarhului, inclusiv în cauze de interes personal; încălcarea acestei prevederi atrage sancțiuni canonice și disciplinare”.

¹⁰¹⁹ Art. 123 (8) din *Statutul Bisericii*: „Fără binecuvântarea (aprobarea scrisă a) Chiriarhului locului, nu este îngăduit preoților, diaconilor și călugărilor să înființeze, să fie membri sau să participe în asociații, fundații și organizații de orice tip”.

¹⁰²⁰ Hotărârea Sf. Sinod 8558/2014 cu privire la cazurile identificate de incompatibilitate între calitatea de cleric și cea de militar activ / funcționar public cu statut special (care poartă armă sau poate face uz de forță în exercitarea profesiei), publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, V, 2014, 4, pp. 259-262.

¹⁰²¹ Hotărârea Sf. Sinod 11400/2014 în legătură cu răspunsurile eparhiilor la punctul 1 al hotărârii sinodale 8558/18.08.2014 privitor la modul concret de soluționare a situațiilor constatate de incompatibilitate între calitatea de cleric și cea de militar activ / funcționar public cu statut special (care poartă armă sau poate face uz de forță coercitivă în exercitarea profesiei), publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, V, 2014, 4, pp. 389-391.

¹⁰²² Hotărârea Sf. Sinod 410/12.02.2004 este citată integral în cuprinsul Hot. Sf. Sinod 1676/5-7.03.2008, publicată la adresa: [https://patriarhia.ro/images/pdf/HotarariSinodale/2008/Hotararea_nr_%201676_\(2008\).pdf](https://patriarhia.ro/images/pdf/HotarariSinodale/2008/Hotararea_nr_%201676_(2008).pdf) (ultima accesare la 30.01.2025).

¹⁰²³ Art. 55 (4) din *Regulamentul bunurilor bisericești*: „Monahii și ierarhii au responsabilitatea de a-și reglementa din timpul vieții situația bunurilor personale astfel; b) din momentul intrării în monahism sau în arhierie, monahii și ierarhii nu mai pot primi donații în nume personal, ci doar pentru mănăstirea sau eparhia în care își desfășoară activitatea...; c) monahii și ierarhii au obligația să lase prin act autentic (testament, donație etc.) mănăstirii sau eparhiei bunurile mobile și imobile dobândite în timp ce au fost slujitori ai Bisericii...; e) monahii și ierarhii sunt îndatorați să reglementeze juridic statutul bunurilor personale în termen de cel mult un an de la dobândirea lor, bunuri care pot fi donate unor unități bisericești, membrilor familiei sau altor persoane juridice și fizice...”.

¹⁰²⁴ Can. 16 IV: „Nu este permis ca o fecioară care s-a dedicat Domnului Dumnezeu, de asemenea, nici monahilor, să încheie vreo căsătorie. Iar dacă ar fi cumva descoperiți că fac aceasta, să fie excomunicați. Însă am hotărât ca episcopul locului să aibă autoritatea de a fi îndurători față de ei” (Concordanță: Can. 7 IV; 44 Trulan, 19 Anc.; 16 Cart.; 6, 18, 19, 20, 60 Vasile); Can. 44 Trulan: „Un monah prins în desfrânare sau care-și ia o femeie spre comuniunea căsătoriei și spre

Aceste limitări nu reprezintă o anulare a *capacității civile de folosință* în sine, adică a „aptitudinii persoanei de a avea drepturi și obligații civile” (art. 34 Codul Civil), ci un control și o supraveghere periodică, potrivit disciplinei de cult, ale *capacității de exercițiu* (art. 37 Codul Civil), adică a modului în care clericii și monahii își exercită aceste drepturi, supunându-le binecuvântării din partea Chiriarhului.

Reamintim concluzia importantă a Înaltei Curți de Casație și Justiție (ÎCCJ) în Decizia 6356/26.09.2013 privitoare la disciplina de cult a preoților, valabilă desigur și pentru monahi: „persoana care optează în mod liber pentru statutul de preot acceptă la momentul consacrării, tot în mod liber, să se supună normelor speciale statutare și principiilor canonice ale cultului ortodox”¹⁰²⁵. Limitarea exercițiului unor drepturi pe care Biserica Ortodoxă Română o poate impune monahilor ei, pentru a asigura respectarea voturilor monahale ale ascultării, sărăciei și fecioriei, este compatibilă, în viziunea ÎCCJ, cu restrângerile de drepturi prevăzute de art. 53 din Constituție (pentru „apărarea ordinii... ori a moralei publice”)¹⁰²⁶ și de art. 11 (2) din Convenția EDO¹⁰²⁷. Această limitare de drepturi, potrivit instanței, are ca scop „protecția moralei

conviețuire să fie supus, conform canoanelor, pedepselor pentru cei desfrânați.” (Concordanță: Can. 16 IV: 19 Anc.; 6, 18, 19, 20, 60 Vasile); de asemenea, în privința interdicției recăsătoriei preoților a fost adoptate Hot. Sf. Sinod 1092/2010 (*Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 170-175) și 4267/2010 (*Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 276-279).

¹⁰²⁵ M. STĂNESCU-SAS, *Autonomia cultelor...*, p. 47.

¹⁰²⁶ Art. 53 din Constituție (Restrângerea exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți): „(1) Exercițiul unor drepturi sau al unor libertăți poate fi restrâns numai prin lege și numai dacă se impune, după caz, pentru: apărarea securității naționale, a ordinii, a sănătății ori a moralei publice, a drepturilor și a libertăților cetățenilor; desfășurarea instrucției penale; prevenirea consecințelor unei calamități naturale, ale unui dezastru ori ale unui sinistru deosebit de grav. (2) Restrângerea poate fi dispusă numai dacă este necesară într-o societate democratică. Măsura trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o, să fie aplicată în mod nediscriminatoriu și fără a aduce atingere existenței dreptului sau a libertății”.

¹⁰²⁷ Art. 11 (2) din Convenția EDO (Limitări ale libertății de întrunire și asociere): „Exercitarea acestor drepturi nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea națională, siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protejarea sănătății sau a moralei ori pentru protecția drepturilor și libertăților altora”.

creștin-ortodoxe și prevenirea creării unor situații cu repercusiuni... reflectate în cadrul vieții bisericești și în exercitarea liberă a cultului creștin-ortodox”¹⁰²⁸. În sfârșit, în reflecție la Decizia Marii Camere a CEDO din 9 iulie 2013 în Cauza *Sindicatul „Păstorul cel Bun” c. România* (Cererea 2330/09)¹⁰²⁹, ÎCCJ a amintit că refuzul instanțelor naționale de a înregistra sindicatul de preoți constituit în contradictoriu cu Biserica Ortodoxă Română „se înscrie în marja de apreciere de care se bucură autoritățile naționale” și constituie „o aplicație a principiului autonomiei cultelor religioase”¹⁰³⁰.

Autonomia cultelor presupune, deci, și o autonomie de reglementare canonică față de dreptul civil „potrivit propriilor statute sau coduri canonice” (art. 8 din Legea 489/2006). Pentru a respecta însă principiul legalității exprimat ca *nulla poena sine lege*¹⁰³¹, Biserica Ortodoxă Română are responsabilitatea de a recepta și încorpora principiile canonice privind voturile ascultării, sărăciei și fecioriei ca norme în dreptul canonic actual, respectiv în *Statutul Bisericii*, în *Regulamentul Monahal* și în *Regulamentul de Judecată*. Această codificare are miza de a evita situația din speța *Negrepontis vs. Grecia* (Cauza 56759/08 CEDO¹⁰³²), în care CEDO a aplicat cu precădere Legea 1250/1982 în defavoarea canoanelor sec. V-IX privind fecioria monahilor, considerându-le mai degrabă un drept consuetudinar, un sistem mai slab de drept. Deși voturile ascultării și sărăciei sunt oarecum satisfăcător transpuse în dreptul canonic ortodox român, votul fecioriei este foarte slab reflectat în cadrul acestuia. În

¹⁰²⁸ M. STĂNESCU-SAS, *Autonomia cultelor...*, p. 48.

¹⁰²⁹ Decizia CEDO din 9 iulie 2013 în Cauza *Sindicatul „Păstorul cel Bun” c. România* (Cererea 2330/09 CEDO) a fost tradusă în limba română și publicată în MO 15/10.01.2014.

¹⁰³⁰ M. STĂNESCU-SAS, *Autonomia cultelor...*, p. 48.

¹⁰³¹ Principiul legalității și proporționalității infracțiunilor și pedepselor este statuat de art. 49 (1) din *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene*: „(1) Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau omisiune care, în momentul săvârșirii, nu constituia infracțiune potrivit dreptului intern sau dreptului internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai mare decât cea aplicabilă la momentul săvârșirii infracțiunii. În cazul în care, ulterior săvârșirii infracțiunii, legea prevede o pedeapsă mai ușoară, se aplică aceasta din urmă” (*Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene*, 2007, publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. C. 202/07.06.2016).

¹⁰³² Decizia CEDO din 3 mai 2011 în cauza *Negrepontis vs. Grecia* (Cererea 56579/08 CEDO), publicată la adresa: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104678> (ultima accesare la 30.01.2025).

consecință Biserica nu poate opune regimului de stare civilă consacrat de Codul Civil concepte tari, concrete și pozitive, legate de starea canonică specială a clericilor și monahilor ei.

O soluție în acest sens poate fi preluarea în Statutul Bisericii Ortodoxe Române a dispoziției privind interdicția căsătoriei monahilor, câtă vreme sunt sub legătura voturilor monahale. Norma se găsește în documentul „Sfânta Taină a Cununii și impedimentele la aceasta”, adoptat de Sinodul panortodox din Creta (19-26 iunie 2016): „II. 3. Potrivit sfintelor canoane (Canonul 16 al Sinodului al IV-lea Ecumenic și Canonul 44 al Sinodului Quinisext), conform acriviei, oficierea căsătoriei după depunerea voturilor monahale este strict interzisă”¹⁰³³. Căci hotărârile Sinodului panortodox, ca exprimare plenară a comuniunii între Biserici, rămân fără eficacitate dacă nu sunt receptate și transpuse prin norme concrete în dreptul canonic al fiecărei Biserici Autocefale.

Principiul autonomiei cultelor religioase față de stat presupune, pe de altă parte, respectarea *principiului ierarhic-sinodal*¹⁰³⁴ ca mod de funcționare internă a Bisericii Ortodoxe Române. Astfel, monahii sunt supuși prin votul ascultării starețului dar și episcopului lor, iar prin episcopul care stă în comuniune în sinodalitate, monahii sunt în comuniune cu Sf. Sinod și cu întreaga Biserică. În mod interesant, principiul ierarhic-sinodal a fost receptat în motivarea CA Iași în Sentința 406/17.12.2012, Curtea subliniind că limitarea dreptului de asociere al clericilor și monahilor prin art. 123 (8) din *Statutul Bisericii* „este în acord cu principiul ascultării și supunerii ierarhice, principiu ce guvernează Biserica Ortodoxă, preotul trebuind să rămână în comuniune cu superiorul său și cu ceilalți preoți, într-o relație de conlucrare, de natură a asigura armonia în cadrul cultului”¹⁰³⁵. Concluzia este valabilă, desigur, și pentru monahi, pe care Can. 4 IV i-a așezat în legătură cu episcopul, precizându-le comunitatea canonică în Biserică: „monahii din fiecare

¹⁰³³ I.M. CONSTANTINESCU, „De la întrunirile pregătitoare...”, pp. 286-287; *Documentele oficiale ale Sfântului și Marelui Sinod...*, pp. 91-92.

¹⁰³⁴ Vezi reflecțiile pr. Patriciu VLAICU despre dimensiunile principiului ierarhic-sinodal, prin care „Biserica are în mijlocul ei presbiteriumul, adică episcopii, preoții și diaconii”, această ierarhie manifestându-se, la rândul ei, în sinodalitate, căci „în sinod, episcopul nu se află în nume propriu, ci poartă cu el întreagă comunitatea ce îi este încredințată” (Pr. P. VLAICU, *Canon și libertate...*, pp. 57-58).

¹⁰³⁵ M. STĂNESCU-SAS, *Autonomia cultelor...*, p. 45.

oraș și ținut să se supună episcopului, să îmbrățișeze liniștirea și să se dedice numai postului și rugăciunii, stăruind în locurile unde au fost rânduiți... De asemenea, episcopul orașului trebuie să exercite purtarea de grijă necesară mănăstirilor”¹⁰³⁶.

Principiul ierarhic-sinodal conține însă și garanția controlului exercitării puterii episcopului de către sinod, căruia ca iposifiu i-a făgăduit ascultare: „făgăduiesc încă supunere, ascultare și respect Sfântului Sinod al Sfintei noastre Biserici Ortodoxe Române, căreia închin toată viața mea”¹⁰³⁷. De asemenea, conține garanția păstrării de către episcop a învățaturii canonice a Bisericii, potrivit mărturisirii de la hirotonie: „voi păstra și voi urma cu sfințenie... toate canoanele celor șapte sfinte Sinoade ecumenice și ale celor locale, învățăturile de Dumnezeu purtătorilor Părinți, tradițiile Sfintei Biserici Ortodoxe...”¹⁰³⁸. Așadar, dacă monahul acceptă limitarea exercițiului unor drepturi civile prin supunerea lor controlului chiriarhului, în vederea respectării voturilor ascultării, sărăciei și fecioriei, chiriarhul însuși este chemat să vegheze la respectarea voturilor monahilor potrivit tradiției canonice a Bisericii. Căci autoritatea canonică și disciplinară a episcopului asupra monahilor cu care este investit conform *Regulamentului autorităților canonice și disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române* (2015)¹⁰³⁹ este subsumată tocmai acestei tradiții canonice. Episcopul apare deci ca autoritate canonică ce aplică tradiția canonică, precum un magistrat este investit cu autoritatea de a aplica legea civilă, supunându-se el însuși acesteia.

Concluzionând la toate cele de mai sus, constatăm că la nivel de cult religios, al Bisericii Ortodoxe Române, normele canonice statutare și regulamentare care îngrădesc anumite drepturi și libertăți ale personalului monahal, în scopul respectării voturilor

¹⁰³⁶ Vezi pentru concordanță: Can. 82 Ap.; 24 IV; 17, 21 VII; 1 I-II; 3 Gangra; 64, 82 Cart.; 40, 42 Vasile.

¹⁰³⁷ *Arhieraticon...*, p. 94.

¹⁰³⁸ *Arhieraticon...*, pp. 93-94.

¹⁰³⁹ Art. 1 din *Regulamentul de Judecată*: „(1) În Biserica Ortodoxă Română, în conformitate cu Sfânta Scriptură, Sfintele Canoane și Tradiția ortodoxă, autoritățile canonice disciplinare și de judecată sunt: *episcopul* și *sinodul episcopilor* (mitropolitan și patriarhal); (2) Din încredințarea acestor autorități canonice bisericești, exercitarea judecății bisericești se face prin instanțele de judecată numite *Consistorii bisericești*, care instrumentează cauze și propun hotărâri spre aprobare respectivelor autorități canonice bisericești”.

monahale, sunt în fapt manifestări permise de autonomie a cultelor, pe temeiul art. 8 al Legii 489/2006 și al art. 29 (3-5) și 53 din Constituție. Chiar dacă ele pot contraria persoanele cu orientare laică, aceste norme canonice sunt modul Bisericii de a orienta libertatea religioasă a persoanei care dorește să se facă monah, potrivit învățăturii Evangheliei și în conformitate cu tradiția canonică a cultului ortodox.

Cât privește convingerile religioase ale persoanei, CEDO a statuat cu valoare de principiu că „dreptul la libertate religioasă, așa cum este el înțeles de Convenție (art. 9), *exclude orice apreciere din partea statului a legitimității anumitor credințe religioase sau a modalităților în care acestea se exprimă*”¹⁰⁴⁰. De asemenea, în cauza *Martorii lui Iehova din Moscova c. Rusia* (Cererea 302/2, Decizia CEDO din 10 iunie 2010), Curtea Europeană a subliniat obligația corelativă a „membrilor nereligioși ai familiei de a accepta și respecta libertatea religioasă a rudelor lor de a-și manifesta și practica religia”, atâta timp cât „dedicarea către viața religioasă este produsul deciziei libere și independente a credinciosului”¹⁰⁴¹. Același principiu transpare în cauza *Šijakova și alții c. Macedonia* (Cererea 67914/01, Decizia din 6 martie 2003)¹⁰⁴², prin care Curtea a constatat capacitatea civilă deplină și libertatea religioasă a fiilor majori ai Margaritei Šijakova de a intra în viața monahală a Bisericii Ortodoxe Macedonene.

De aceea, din perspectiva monahului în raport cu societatea, voturile monahale apar ca o formă de libertate religioasă individuală, trăită ca libertate de poziționare față de drepturile și libertățile pe care le oferă societatea. Astfel, monahul, fără să renunțe la capacitatea civilă de a avea aceste drepturi și libertăți, le exercită în

¹⁰⁴⁰ Corneliu BÂRSAN, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole*, ediția a II-a, Ed. C.H. Beck, 2010, p. 746; pentru alte comentarii despre aplicarea art. 9 în jurisprudența CEDO, vezi: Bianca SELEJAN-GUȚAN, *Protecția europeană a drepturilor omului*, ediția a V-a, Ed. Hamangiu, București, 2018, pp. 195-207.

¹⁰⁴¹ Decizia CEDO din 10 iunie 2010 în cauza *Martorii lui Iehova din Moscova și alții c. Rusia* se găsește cu text în engleză la adresa: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-99221%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-99221%22]}) (ultima accesare la 30.01.2025); pentru un rezumat al cauzei, vezi *Guide on Article 9...*, p. 43.

¹⁰⁴² Vezi cauza *Šijakova și alții c. Macedonia* (2003) la adresa: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-23116%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-23116%22]}) (ultima accesare la 30.01.2025).

măsura în care corespund Evangheliei, după cuvântul Apostolului Petru: „Trăiți ca oamenii liberi, dar nu ca și cum ați avea libertatea drept acoperământ al răutății, ci ca robi ai lui Dumnezeu” (1 Petru 2, 16). Acest îndemn apostolic a fost așezat de Patriarhul Daniel al Bisericii Ortodoxe Române în preambulul *Regulamentului de Judecată* ca „îndreptar și apel pastoral către cler, monahi și mireni de a folosi libertatea în mod responsabil”¹⁰⁴³. El anticipează, într-un anumit sens, concluziile întregii cercetări a noastre despre voturile monahale.

¹⁰⁴³ *Regulamentul de Judecată...*, p. 12.

CAPITOLUL IV.

Problema încetării voturilor monahale prin abandonarea lor sau prin excluderea din monahism

În capitolul de față ridicăm o serie de întrebări asupra continuității voturilor monahale, atunci când ele au fost abandonate sau când monahul respectiv a fost exclus din monahism de către Biserică, tocmai ca o constatare a abandonării făgăduințelor monahale.

În fapt, prin comportamentul său care încalcă disciplina canonică și ordinea în Biserică, comportament manifestat atât în mănăstire cât și în lume, putem spune că monahul se exclude singur din cin, iar sancțiunea bisericească de excludere din monahism vine ca o consecință a acestui abandon de vocație. Pedagogia Bisericii urmărește nu atât pedepsirea cât reintegrarea lui în comunitate, laolaltă cu păstrarea curățeniei ethosului monahal, după cuvântul Apostolului Pavel: „Scoateți afară din voi pe cel rău” (1 Cor. 5, 13). Astfel, Biserica arată că un monah care face fapte incompatibile cu chemarea de monah încetează să mai fie, cu adevărat, monah.

Miza discuției este dacă pedeapsa excluderii din monahism atrage după sine coborârea monahului în cinul mirenilor și încetarea voturilor monahale ca atare. O simplă suspendare nedeterminată a voturilor monahale, în cazul călugărului incorigibil, pare uneori insuficientă pentru îndreptarea lui precum și pentru integritatea ethosului monahal în fața lumii.

Privind comparativ în dreptul canonic apusean, observăm că Biserica Catolică, confruntată și ea cu această problemă, a acceptat realitatea de facto a „profesului cu voturi perpetue” (Can. 691 Codul Canonic)¹⁰⁴⁴ care cere indult (permisiune, privilegiu) de a părăsi Institutul de viață consacrată. Acest indult, odată acordat, „include ipso iure dispensa de voturi, precum și de toate obligațiile ce decurg

¹⁰⁴⁴ Vezi Can. 691 din *Codul Canonic Catolic* (2004): „§ 1. Profesul cu voturi perpetue să nu ceară indult de a pleca din institut decât din motive foarte grave, cântărite cu atenție în fața lui Dumnezeu; să înainteze cererea la Superiorul general al institutului, care, împreună cu votul propriu și cu cel al consiliului său, să o transmită autorității competente”.

din profesie” (Can. 692 Codul Canonic)¹⁰⁴⁵. În mod simetric, dezlegarea voturilor călugărești prin abandon a creat premisa dezlegării lor prin sancțiunea bisericească a indultului de eliminare de Institut, pentru abateri de la credință sau pentru încheierea unei căsătorii civile. Acestea atrag depunerea definitivă din ordinul consacrat, potrivit Can. 701: „Prin eliminarea legitimă, încetează *ipso facto* voturile, precum și drepturile și obligațiile care decurg din profesie”¹⁰⁴⁶. În acest din urmă caz, este evident că indultul nu are caracterul unei permisiuni sau unui privilegiu, ci mai degrabă al unei măsuri preventive prin care se elimină din ordinul consacrat un element incorigibil, care dăunează vieții comunitare.

Pe de altă parte, permanența voturilor monahale în toate circumstanțele este menționată de Regulamentul Monahal în Biserica Ortodoxă Rusă (2017), în cap. 10.1.1 (Irevocabilitatea voturilor monahale): „Ireversibilitatea voturilor monahale e afirmată în cadrul tunderii monahale”¹⁰⁴⁷. Această viziune apără indisolubilitatea Tainei tunderii în monahism, chiar în cazurile când monahul rupe voluntar legătura cu Dumnezeu, asumată pe calea voturilor monahale. În acest sens, I. Floca a propus noțiunea dispensei, adică „ridicarea obligativității unui vot... [care] se poate face prin dispensă episcopală, fără ca acest act să distrugă principiul divin al desăvârșirii omului prin împlinirea sfaturilor evanghelice”¹⁰⁴⁸. Dispensa de la un singur vot apare însă ca măsură inefficientă fără

¹⁰⁴⁵ Can. 692 din *Codul Canonic Catolic* (2004): „Indultul de a părăsi institutul, acordat în mod legitim și notificat respectivului călugăr, dacă în momentul notificării nu a fost refuzat de acesta, include *ipso iure* dispensa de voturi, precum și de toate obligațiile ce decurg din profesie”.

¹⁰⁴⁶ Vezi motivele de drept care atrag eliminarea din Institutul de viață consacrată, enumerate de Can. 694 și 696 din *Codul Canonic Catolic* (2004): „§ 1. Trebuie considerat eliminat *ipso facto* din institut călugărul care: 1) a abandonat în mod notoriu credința catolică; 2) a încheiat căsătorie sau a atentat căsătoria, chiar și numai civil” (Can. 694); „§ 1. Un călugăr poate fi eliminat și din alte motive, cu condiția ca ele să fie grave, externe, imputabile și dovedite, din punct de vedere juridic, cum sunt: neglijarea continuă a obligațiilor vieții consacrate; repetatele încălcări ale legămintelor sacre; neascultarea încăpățânată față de dispozițiile legitime ale Superiorilor în lucru grav” (Can. 696).

¹⁰⁴⁷ *Regulamentul privind mănăstirile și monahii din Biserica Ortodoxă Rusă*, adoptat la 2 decembrie 2017, publicat la: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5074472.html> (ultima accesare la 30.01.2025).

¹⁰⁴⁸ Vezi Ioan N. FLOCA, „Dispensa în Dreptul Bisericesc”, în: *Studii Teologice*, VII, 1955, nr. 1-2, ian.-febr., pp. 107-121.

dispensa de celelalte, iar aceasta poate surveni numai în urma sancțiunii excluderii din monahism. De aceea este locul să discutăm, în capitolul de față, nuanțele canonice ale excluderii din monahism. Astfel, ne întrebăm dacă ea trebuie privită ca un privilegiu acordat individului, sau mai curând ca o îngăduință pastorală în raport cu Taina care rămâne indisolubilă, din punct de vedere sacramental.

Pornind de la tradiția canonică a sec. III-XII, observăm, așadar, sancțiunile aplicate de Biserică monahilor care încălcau voturile monahale, pentru a vedea natura canonică a excluderii din monahism în dreptul canonic ortodox român. În același timp analizăm modurile de abandonare a voturilor de către monahii de astăzi care atrag această pedeapsă bisericească.

IV.1. Încălcarea voturilor monahale și pedepsele aplicabile în tradiția canonică a sec. III-XII

În tradiția canonică a sec. III-XII nu avem conturată pedeapsa excluderii din monahism ca atare, de aceea este nevoie să observăm statutul monahilor sancționați pentru încălcarea voturilor lor, în general, cu afurisire și, în cazuri excepționale, cu excomunicare sau anatemă. Facem precizarea că folosim noțiunea de pedeapsă bisericească nu cu sensul negativ de măsură de represiune, adoptat de terminologia limbii române¹⁰⁴⁹, ci raportat la etimologia grecească a termenului (de la παιδεία – creștere, formare), prin care se înțelege mai curând educarea și corectarea unui comportament, ca ansamblu pedagogic de măsuri care poate include o pedeapsă, dar care nu se limitează la aceasta¹⁰⁵⁰.

Astfel, prin pedeapsa bisericească a afurisirii (ὁ ἀφορισμός)

¹⁰⁴⁹ În Dicționarul explicativ al limbii române, termenul de pedeapsă este definit astfel: „1. Măsură de represiune, sancțiune aplicată celui care a săvârșit o greșală; spec. măsură de constrângere prevăzută de lege și aplicată cuiva de o instanță judecătorească drept sancțiune pentru o infracțiune; condamnare, osândă; situație în care se află cel pedepsit, condamnat. 2. Fig. Suferință (fizică sau morală), chin, supliciu; necaz, nenorocire” (*Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică, Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2009).

¹⁰⁵⁰ Pentru reflecții despre sensul original al cuvântului pedeapsă, vezi articolul „Etimologii XI. A învăța, a câștiga, a pedepsi”, publicat la 21 martie 2020 adresa: <https://www.romania-actualitati.ro/documentare/etimologii-xi-a-invaa-catiga-a-pedepsi-id132523.html> (ultima accesare la 30.01.2025).

s-a înțeles, de regulă, „oprirea de la Sfânta Euharistie pe un timp mai scurt sau mai îndelungat, după gravitatea delictului”¹⁰⁵¹ (Can. 9, 24 Ap.; 27, 64, 68 Trul.; 4 Vasile¹⁰⁵²) cu posibilitatea revenirii la Împărtășanie după împlinirea mai multor grade de pocăință¹⁰⁵³, pentru clericii hirotoniți afurisirea având sensul de oprire temporară de la săvârșirea lucrărilor sfinte¹⁰⁵⁴. Afurisirea a căpătat uneori

¹⁰⁵¹ Pr. Constantin RUS, „Afurisire”, în: *Dicționar de teologie ortodoxă* (2019)..., p. 31.

¹⁰⁵² Afurisirea o regăsim, în general, ca pedeapsă de natură temporară în canoane, ea indicând în primul rând oprirea de la Euharistie. Astfel, se prevede că: credincioșii care ies de la slujbă înainte de Sfânta Împărtășanie „trebuie afurisiți ca cei ce produc neorânduială în Biserică” (Can. 9 Ap.); „laicul care s-a mutilat să fie afurisit trei ani” (Can. 24 Ap.); clericul care leapădă hainele clericale în lume „să fie afurisit pentru o săptămână” (Can. 27 Trulan); laicul care ține cuvânt în public, arogându-și demnitatea preoților, „să fie afurisit pentru patruzeci de zile” (Can. 64 Trulan); cel care rupe fragmente din cărțile Vechiului și Noului Testament „să fie afurisit timp de un an” (Can. 68 Trulan); indiciul că cei afurisiți nu erau excomunicați din Biserică, ci doar opriți de la Împărtășanie, cu parcurgerea treptelor penitenței, îl găsim în Can. 4 Vasile, care oprește 1-2 ani, respectiv 4-5 ani de la Euharistie pe cei cu mai multe căsătorii: „pentru cei căsătoriți a doua oară, un an, dar alții au hotărât doi ani, iar cei căsătoriți a treia oară sunt afurisiți trei și de multe ori chiar patru ani... Iar pentru cei care se căsătoresc a treia oară am dobândit obiceiul de afurisire pe cinci ani...” (Vezi pentru concordanță și Can. 3, 7 Neocez.; 24, 50, 80 Vasile).

¹⁰⁵³ Vezi același autor (C-tin RUS), care vorbește de gradele de pocăință împlinite de cei afurisiți: „Primul grad (*consistentia*) consta în faptul că penitentul putea să vină în biserică, la rugăciunile comune, cu credincioșii, însă era exclus de la Sfânta Împărtășanie. Gradul al II-lea (*substratio*) consta în faptul că respectivul putea să participe numai la unele rugăciuni în biserică și, plecat la pământ, mărturisea în public păcatul său, iar după ascultarea rugăciunii citite pentru el părăsea biserica. În gradul al III-lea (*auditio*), penitentul sta numai în tinda bisericii, însă numai pentru ascultarea predicii obișnuite. Gradul al IV-lea (*fletus*) consta în faptul că penitenților le era interzisă definitiv intrarea în biserică; ei stăteau în fața bisericii, în haine de pocăință, și rugau pe credincioși ca, prin rugăciunile lor, să le mijlocească iertarea pentru păcatele comise... Cu timpul, aceste penitențe au fost desființate și, actualmente, cei afurisiți sunt doar excluși de la Sfânta Împărtășanie pe un timp mai scurt sau mai îndelungat, după gravitatea faptei comise” (Pr. Constantin RUS, „Afurisire”, în: *Dicționar de teologie ortodoxă* «2019»..., p. 31); aceste trepte de penitență corespund cu *tânguirea*, *ascultarea*, *prosternarea* și *șederea-împreună* menționate de canoane, vezi de pildă Can. 64 Vasile: „Sperjurul va fi excomunicat zece ani, doi ani se va tângui, trei va asculta, patru se va prosterna, un an va sta doar împreună, și apoi va fi învrednicit de comuniune” (Pentru concordanță: Can. 94 Trulan; 10, 28, 29, 82 Vasile; 11 Grig. Taum.).

¹⁰⁵⁴ Pentru sensurile afurisirii, diferite de la clerici la mireni, vezi și: Iorgu

și sensul excluderii din comunitate sau din Biserică (Can. 13 I-II, 5 Grig. Nyssa¹⁰⁵⁵), suprapunându-se astfel peste conținutul noțiunii de excomunicare. Excomunicarea (ἡ ἀκοινωνησις)¹⁰⁵⁶, la rândul ei, a fost văzută în trepte, ca oprire fie de la Împărtășanie (Can. 58-59 Vasile¹⁰⁵⁷), fie de la rugăciunile și rânduielile Bisericii, fie de la comuniunea credincioșilor (Can. 6 III, 1-2 Antioh.)¹⁰⁵⁸. Cu toată această ambiguitate și suprapunere de înțelesuri, prezentă pe alocuri și în textul canoanelor, sensul general al excomunicării a rămas acela de scoatere a credinciosului de la comuniune și de la participarea la Tainele Bisericii.

IVAN, „Câțiva termeni canonici. Înțelesul și explicarea lor în dreptul bisericesc ortodox”, în: *Studii Teologice*, XLI, 1989, 4, iul.-aug., p. 79.

¹⁰⁵⁵ Astfel, Can. 13 I-II stabilea ca monahii sau laicii care rup comuniunea cu propriul episcop înainte de decizia Sinodului „să fie întru totul afurișiți din Biserică” (Concordanță: Can. 31 Ap.; 18 IV: 31, 34, 59 Trulan: 5 Ant.; 6 Gangra; 10, 53 Cart.; 58 Laod.; 12, 14, 15 I-II). Zonaras, în comentariul la acest canon, afirmă că „afurisirea este și oprirea doar de la împărtășirea de dumnezeieștile Taine, dar este și a fi afară din Biserică, care a fost denumită absolută, ca fiind mai gravă” (Răzvan PERȘA, *Natura canoanelor și principiile de interpretare a lor în Dreptul Canonic Ortodox al secolelor XIX-XX*, Presa Universitară Clujeană, 2018, p. 510). De asemenea, acest sens al afurisirii ca despărțire de Biserică îl găsim în Can. 5 Grig. Nyssa, care impune pentru omor „de trei ori câte nouă ani, nouă fiind stabiliți pentru fiecare treaptă, încât este petrecută o perioadă de nouă ani de separare de Biserică în afurisire totală, iar apoi tot atâția ani să rămână în ascultare...” (Vezi pentru concordanță: Can. 65 Ap.; 13 I; 91 Trulan; 6, 21, 22, 23 Anc.; 7 Cart.; 2, 5, 11, 13, 33, 43 52, 54, 56, 57 Vasile; 2 Grig. Nyssa; 5 Chiril).

¹⁰⁵⁶ Pentru natura excomunicării care-și află rădăcina în scoaterea din sinagogă (ἀποσυνάγωγος) practică în comunitățile iudaice, vezi: *Canoanele Bisericii Ortodoxe...*, I, p. 152, nota 307.

¹⁰⁵⁷ De pildă, Can. 58 Vasile stabilește că „cel care a comis adulter va fi excomunicat de la Cele Sfinte cincisprezece ani”, iar Can. 59 Vasile prevede că „desfrânatul va fi excomunicat de la Cele Sfinte șapte ani”. De asemenea, între canoanele întregitoare care vorbesc de timpul opririi de la Împărtășanie este Can. 28 Ioan Ajunătorul, care stabilește că femeia care în perioada menstruației ei „s-a atins de Sfintele Taine... să fie patruzeci de zile excomunicată”.

¹⁰⁵⁸ Această concepție în trepte asupra sancțiunii excomunicării o găsim la: Pr. Nicolae V. DURĂ, „Precizări privind unele noțiuni ale Dreptului canonic bisericesc (depunere, caterisire, excomunicare sau afurisire și anatemă) în lumina învățăturii ortodoxe. Studiu canonic”, în: *Orthodoxia*, XXXVIII, 1987, nr. 2, apr.-iul., pp. 84-135; XXXVIII, 1987, nr. 3, iul.-sep., pp. 105-143, aici XXXVIII, 1987, 3, p. 135. Pentru clarificări de sensuri și delimitări între pedeapsa afurisirii și cea a excomunicării, vezi: R. PERȘA, *Natura canoanelor...*, pp. 416-418, 507. Pentru natura excomunicării în dreptul catolic, vezi: Mihai PĂTRAȘCU, „Excomunicarea în Codul actual (Can. 1331)”, în: *Studii franciscane*, 2014, 14, pp. 240-249.

Ultima pedeapsă pronunțată de Biserică și cea mai gravă, după afurisire și excomunicare, este anatema (τό ἀνάθημα). Aceasta indică separarea cu totul de Biserică și de contactul cu credincioșii, pe baza cuvântului Apostolului („să dați pe unul ca acesta satanei” – 1 Cor. 5, 5), prin care cel anatematizat este „predat diavolului... și nu mai este nicio mântuire pentru el și... este cu totul străin de Hristos” (Sf. Ioan Gură de Aur)¹⁰⁵⁹. Pentru severitatea extremă a pedepsei anatemei, destinată în special ereticilor și dușmanilor credinței care erau anatematizați în slujba specială din Duminica Ortodoxiei, pronunțarea ei în Biserică noastră a fost rezervată în condiții excepționale numai Sf. Sinod, prin *Regulamentul pentru cazuri de afurisanii și anateme* (1910): „afurisanie, anatemă sau orice alt blestem nu este permis niciunei persoane bisericești a aplica” (art. V) și doar „Sf. Sinod, neaflând alt mijloc de întoarcere și îndreptare, va putea da autorizare de anatemă și afurisanie”¹⁰⁶⁰.

În afară de aceste sancțiuni, tradiția canonică a mai pedepsit slujitorii sacramentali – diaconii, preoții și episcopii – cu depunerea din treaptă și cu caterisirea. Prin depunerea din treaptă, canoniștii au înțeles „oprirea de la funcțiile preoțești cu păstrarea numelui și a onoarei clericale”¹⁰⁶¹, așadar nu o coborâre

¹⁰⁵⁹ Vezi în acest sens Cristian PETCU, „Anatema – Studiu canonic”, în: *Studia Theologica Doctoralia – Iași*, IV, 2012, pp. 43-44; pentru alte analize asupra anatemei, vezi: Pr. I. BRIA, *Dicționar de teologie...*, p. 22; Pr. C-tin RUS, „Anatema”, în: *Dicționar de teologie ortodoxă* (2019)..., p. 55; I. IVAN, „Câțiva termeni canonici...”, p. 80; N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-1, p. 197; Pr. N.V. DURĂ, „Precizări privind unele noțiuni...”, în: *Ortodoxia*, 1987, 3, p. 138; Cristian PRUNĂ, „Anatema as the Disciplinary Measure in New Testament Writings”, în: *Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași - Teologie Ortodoxă*, 2021, 2, pp. 155-176.

¹⁰⁶⁰ *Regulamentul pentru cazuri de afurisanii și anateme*, votat de Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în ședința din 20 mai 1910, publicat în MO 63/12.06.1910, preluat în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXIV, 1910, 5, august, pp. 493-494.

¹⁰⁶¹ Iulian Mihai CONSTANTINESCU, „Depunere”, în: *Dicționar de teologie ortodoxă* (2019)..., pp. 260-262; pentru sensul depunerii din treaptă, care nu presupune coborârea în rândul mirenilor precum caterisirea, vezi și: Iulian Mihai CONSTANTINESCU, *Dicționar de termeni juridico-canonici pentru uzul studenților teologi*, vol. II, Ed. Universitaria, Craiova, 2020, pp. 52-57 (depunere); Iulian Mihai CONSTANTINESCU, „Depunerea din treaptă între legislația canonică ortodoxă și aplicarea principiului iconomiei bisericești. Limite și perspective”, în: *Studii franciscane*, 2014, 14, pp. 228-239; Pr. N.V. DURĂ, „Precizări privind unele noțiuni...”, în: *Ortodoxia*, 1987, 2, p. 110; există și concepția că depunerea, fiind o cădere din treaptă și nu din har, „nu-l împiedică [pe preot – n.n.] să săvârșească lucrări sfinte

definitivă în rândul mirenilor¹⁰⁶², ci suspendarea puterii preoțești. Permanentizarea stării de depunere, însă, atrăgea caterisirea, însemnând pierderea preoției pentru totdeauna și coborârea în cinul mirenilor fără posibilitatea reintegrării în cler¹⁰⁶³. Sensul acesta a fost preluat în Biserica noastră de art. 4 din *Regulamentul de Judecată*, ce prevede între sancțiuni: „r) caterisirea (pierderea preoției pentru totdeauna și a posibilității ocupării unui post neclerical în activitățile bisericești și revenirea la starea de mirean, pentru clericul de mir, sau monah, pentru clericul monah)”¹⁰⁶⁴.

Ne folosim, astfel, de aceste două noțiuni pentru a vedea dacă în canoanele mileniului I sancționarea monahilor avea sensul de depunere din treaptă ori de caterisire, ca decădere definitivă din cinul monahal, și măsura în care acestea pot fi echivalate cu excluderea din monahism astăzi.

IV.1.1. Pedepsa anatemei, excomunicării și afurisirii pentru monahi în tradiția canonică a Bisericii

Pedepsele prevăzute de canoane pentru abaterile monahilor au fost la început foarte aspre, datorită faptului că Sinodul IV

și mai cu seamă sfânta euharistie”, viziune care nu ține cont de efectele canonice ale depunerii (Silviu-Petre PUFULETE, „Pedepsa coborârii din treaptă după canoanele Bisericii Ortodoxe”, în: *Studii Teologice*, XXVII, 1975, nr. 1-2, ian.-feb., pp. 41-51).

¹⁰⁶² În acest sens observăm imprecizia cu care este definită depunerea din treaptă în *Regulamentul de Judecată*, suprapunând-o peste conținutul caterisirii: „Art. 4. În Biserica Ortodoxă Română, clericilor, monahilor și mirenilor li se pot aplica următoarele sancțiuni: q) depunerea (destituirea) din slujirea clericală (pierderea dreptului de a săvârși lucrări sfinte, de a purta ținuta clericală și de a se împărtăși în altar; cel destituit nu mai este cleric, ci *are statut de teolog laic* [subl.n.], cu posibilitatea de a desfășura activități social-filantropice, culturale, educaționale, sau de a fi cântăreț, după caz; activitatea și conduita sa vor fi evaluate anual de Chiriarh)”; clericul depus însă nu a devenit laic, ci doar este întrebuințat la activitățile bisericii precum un laic, fără să-și fi pierdut definitiv statutul sacramental.

¹⁰⁶³ Pentru definiri și explicări ale pedepsei caterisirii, vezi: Pr. N.V. DURĂ, „Precizări privind unele noțiuni...”, în: *Orthodoxia*, 1987, 2, p. 126; Arhid. Ioan N. FLOCA, „Caterisirea în Dreptul Bisericesc Ortodox”, în: *Revista Teologică*, 2004, 4, pp. 123-133; N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-1, p. 196; Spiridon CÂNDEA, „Pedepsa depunerii din cler”, în: *Revista Teologică*, XXIV, 1934: 7-8, iul.-aug., pp. 244-259; 9-10, sept.-oct., pp. 292-304, aici 7-8, iul.-aug., pp. 248-250 (unde autorul confundă însă depunerea și caterisirea).

¹⁰⁶⁴ Precizarea revenirii la starea de mirean sau de monah a fost introdusă de Hot. Sf. Sinod 7661/2017 prin care s-a completat *Regulamentul de Judecată* din 2015 (*Biserica Ortodoxă Română*, VIII, 2017, 4, pp. 373-402).

de la Calcedon (451), care tocmai așezase monahii sub autoritatea episcopului în Biserică, a impus exigențe maxime pentru apărarea integrității acestei stări consacrate. Astfel, Sinodul IV a prevăzut în două rânduri pedeapsa anatemei, o dată pentru monahii care mijlocesc hirotonii pentru bani, făcându-se complici la simonie (Can. 2 IV)¹⁰⁶⁵, și altă dată pentru monahii care leapădă haina și voturile monahale și se înrolează în armată sau în alte demnități lumești (Can. 7 IV)¹⁰⁶⁶, acțiune văzută ca un sacrilegiu față de chemarea vieții în Dumnezeu.

Într-un singur alt caz mai găsim pedeapsa anatemei pentru monahi, însă este vorba de un canon întregitor, anume Can. 35 Nichifor: „În cazul în care un monah, lepădând Sfânta Schimă, va mânca carne și își va lua o femeie, dacă nu se întoarce, se cuvine să fie supus anatemei și să îmbrace prin constrângere hainele monahale și să fie închis în mănăstire”¹⁰⁶⁷. Trebuie să păstrăm o reținere față de severitatea extremă a acestui canon, observând că el face parte din corpul canoanelor întregitoare, ca interpretări particulare și subiective ale tradiției canonice în general, și să constatăm că nu are autoritatea normativă a canoanelor sinodale, elaborate în sobornicitatea deplină a Bisericii.

În afară de pedeapsa anatemei, Sinodul IV a prevăzut de două ori pedeapsa excomunicării, o dată pentru monahii care nu se supun autorității episcopilor din fiecare oraș („iar dacă sunt monahi sau laici să fie excomunicați” – Can. 8 IV¹⁰⁶⁸), altă dată pentru fecioarele și monahii care se căsătoresc, încălcând votul castității („să fie

¹⁰⁶⁵ Can. 2 IV: „Dacă un episcop ar face o hirotonie pentru bani... își periclitează propria sa treaptă... Iar dacă cineva... mijlocește pentru asemenea câștiguri rușinoase și nelegiuite... dacă va fi cleric, să decadă din propria treaptă, iar dacă va fi laic sau monah, să fie anatematizat” (Vezi pentru concordanță: Can. 29, 30 Ap.; 22, 23 Trulan; 3, 4, 5, 19 VII; 12 Laod.; 95 Vasile; Ghenadie, Tarasie).

¹⁰⁶⁶ Can. 7 IV: „cei odată rânduiți în cler sau cei care au devenit monahi să nu se înroleze în armată și să nu intre în vreo demnitate lumească. Iar cei care îndrăznesc un asemenea lucru și nu se căiesc, încât să se întoarcă la ceea ce ei, prin mijlocirea lui Dumnezeu, au ales mai întâi, să fie anatematizați” (Concordanță: Can. 6, 81, 83 Ap.; 3 IV; 10 VII; 11 I-II; 16 Cart.).

¹⁰⁶⁷ Canon fără concordanță.

¹⁰⁶⁸ Can. 8 IV: „Clericii așezămintelor pentru săraci, ai mănăstirilor și ai altarelor martirilor să rămână sub autoritatea episcopilor din fiecare oraș... Iar cei ce... nu se subordonează propriului episcop, dacă aceștia ar fi clerici, atunci să fie supuși pedepselor canoanelor, iar dacă sunt monahi sau laici, să fie excomunicați” (Canon fără concordanță).

excomunicați. Însă am hotărât ca episcopul locului să aibă autoritatea să fie îndurător față de ei” – Can. 16 IV¹⁰⁶⁹). Excomunicarea putea primi uneori și sensul simplu al opririi de la Împărtășanie¹⁰⁷⁰, încât am fi tentați să credem că și în Can. 8 și 16 IV este vorba doar de o privare de Euharistie. Ținând cont însă de exigența impusă de Sinodul IV pentru disciplina monahilor, care nu a evitat pedeapsa anatemei pentru aceștia, considerăm mai plauzibil în canoanele de față sensul excomunicării, ca scoatere propriu-zisă din comuniunea Bisericii.

Singura dată când mai găsim prevăzută excluderea din Biserică pentru monahi este în Can. 13 I-II, care combate una din cele mai grave fapte, ruperea comuniunii cu episcopul înainte de decizia Sinodului, ceea ce capătă un caracter de schismă: „iar dacă sunt monahi sau laici, să fie întru totul afurisiți din Biserică”¹⁰⁷¹. Reamintim comentariul lui Zonaras la acest canon, potrivit căruia „afurisirea este și oprirea doar de la împărtășirea de dumnezeieștile Taine, dar este și a fi afară din Biserică, care a fost denumită absolută, ca fiind mai gravă”¹⁰⁷². Astfel, în Can. 13 I-II, afurisirea capătă sensul evident al excluderii din Biserică. Monahii erau pedepsiți astfel deoarece era vorba de mai mult decât de o încălcare a voturilor monahale, în speță a votului ascultării, ci de însăși ruperea

¹⁰⁶⁹ Can. 16 IV: „Nu este permis ca o fecioară care s-a dedicat Domnului Dumnezeu, de asemenea, nici monahilor, să încheie vreo căsătorie. Iar dacă ar fi cumva descoperiți că fac aceasta, să fie excomunicați. Însă am hotărât ca episcopul locului să aibă autoritatea de a fi îndurător față de ei” (Vezi pentru concordanță: Can. 7 IV; 44 Trulan, 19 Anc.; 16 Cart.; 6, 18, 19, 20, 60 Vasile).

¹⁰⁷⁰ În comentariul la Can. 8 IV, Peter L’Huillier consideră că excomunicarea aplicată monahilor nu este echivalentă cu afurisirea, numai prin aceasta din urmă autorul înțelegând excluderea din Biserică (R. PERȘA, *Natura canoanelor...*, p. 507); ipoteza nu se aplică în toate cazurile, căci am văzut că afurisirea poate primi sensul opririi de la Împărtășanie, iar excomunicarea indică, de cele mai multe ori, scoaterea propriu-zisă din Biserică.

¹⁰⁷¹ Can. 13 I-II: „În cazul în care un preot sau un diacon, care a ridicat într-adevăr anumite acuzații împotriva propriului episcop, ar îndrăzni să se îndepărteze de comuniunea aceluia înainte de cercetarea și decizia sinodului și înainte de condamnarea lui finală... Iar cei care urmează acestuia, dacă vor fi dintre cei din preoție, și aceștia să decadă din cinstea proprie, iar dacă sunt monahi sau laici, să fie întru totul afurisiți din Biserică [excomunicați – n.n.], până când, după ce au lepădat unirea cu schismaticii, se vor reîntoarce la propriul lor episcop” (Vezi pentru concordanță: Can. 31 Ap.; 18 IV: 31, 34, 59 Trulan: 5 Ant.; 6 Gangra; 10, 53 Cart.; 58 Laod.; 12, 14, 15 I-II).

¹⁰⁷² R. PERȘA, *Natura canoanelor...*, p. 510.

de comuniunea Bisericii pe care monahii o aveau prin episcop, ca autoritate canonică. Iar monahismul nu putea subzista în Biserică fără legătura cu episcopul decât ca o mișcare schismatică.

Pentru monahi, așadar, Sinodul IV a prevăzut cele mai aspre pedepse, în două cazuri anatema, și în alte două cazuri excomunicarea, în sensul cel mai plauzibil al scoaterii din Biserică. Înțelegem rigoarea maximă a Can. 2, 7, 8, 16 IV în contextul pastoral-canonic al mijlocului sec. V, când cinul monahal cerea o exigență maximă de statornicie în Biserică, sub autoritatea episcopului. Însă la toate Sinoadele ulterioare, Sinodul Trulan, VII ecumenic și Proto-deutera, monahilor nu li se va aplica o pedeapsă mai aspră decât afurisirea, dacă o înțelegem în sensul comun al opririi de la Împărtășanie pentru un timp anumit. Ea a apărut ca măsură mai adecvată iconomiei pastorale și exprimând condescendența Bisericii față de neputințele frii omenеști.

Astfel, Can. 44 Trulan a renunțat la rigoarea pedepsei excomunicării (scoaterii din Biserică) prevăzută de Can. 16 IV pentru monahii ce se căsătoreau. În temeiul acelei iconomii lăsate episcopului „de a fi îndurător”, Can. 44 Trulan cerea în schimb ca monahul „să fie supus, conform canoanelor, pedepselor pentru cei desfrânați”, adică 7 sau 15 ani oprire de la Împărtășanie (potrivit Can. 19, 60 Vasile¹⁰⁷³), comutând astfel excomunicarea într-o afurisire.

De asemenea, Can. 81 Trulan pedepsea clericul care făcea inovații nelegitime la cântarea Trisaghionului cu depunerea din preoție, „iar dacă este laic sau monah, să fie afurisit”¹⁰⁷⁴. Expresia îi pune alături pe laici și monahi ca deosebiți de starea preoțească prin

¹⁰⁷³ Vezi Can. 19 Vasile: „Nu am cunoscut făgăduințe ale bărbaților, decât ale celor care s-au numărat pe ei înșiși în rândul monahilor... dacă se duc spre viața cea iubitoare de trup și de plăcere, să fie supuși pedepsei pentru desfrânați” (Concordanță: Can. 7, 16 IV; 44 Trulan; 19 Anc.; 16 Cart.; 6, 18, 20, 60 Vasile); Can. 60 Vasile: „Dacă cea care a făgăduit fecioria și-a încălcat promisiunea, va împlini perioada pentru păcatul adulterului în iconomia vieții singuratice. Același lucru este valabil și pentru cei care au făgăduit viața monahală și au căzut” (Concordanță: Can. 15, 16 IV Ec.; 4 Trulan; 6, 18, 20 Vasile).

¹⁰⁷⁴ Can. 81 Trulan: „Fiindcă am aflat că în anumite ținuturi, la cântarea Trisaghionului, se rostește ca parte suplimentară după «Sfinte fără de moarte» și «Cel Ce ai fost răstignit pentru noi, miluiește-ne pe noi»... Iar dacă cel care încălcă cele hotărâte este cleric, poruncim ca acesta să fie depozat de vrednicia preoțească, iar dacă este laic sau monah, să fie afurisit” (Canon fără concordanță).

lipsa harului hirotoniei. Aceasta nu înseamnă că laicii și monahii nu constituiau stări diferite, ei fiind deosebiți unii de alții prin consacrare și natura depunerii voturilor, fiind menționați distinct de Can. 77 Trulan¹⁰⁷⁵. Sub aceeași formulare – „iar dacă va fi laic sau monah să fie afurisit” a pedepsit Sinodul VII ecumenic pe monahii care mijloceau hirotonii pentru bani (Can. 5 VII¹⁰⁷⁶), care dețineau scrieri iconoclaste (Can. 9 VII¹⁰⁷⁷), sau care transformau mănăstirile în reședințe publice (Can. 13 VII¹⁰⁷⁸). La rândul lui, Sinodul Proto-deutera a pedepsit cu afurisirea pe monahii fugiți din mănăstire și instalați în locuințe lumești (Can. 4 I-II¹⁰⁷⁹), precum și pe egumenul lor care nu se străduia să-i aducă înapoi în mănăstire (Can. 3 I-II¹⁰⁸⁰).

¹⁰⁷⁵ Vezi Can. 77 Trulan pentru enumerarea stărilor în Biserică: „Nu se cuvine ca cei consacrați (ιερατικοῦς) sau clericii (κληρικοῦς), sau asceții (ἀσκητάς) să se spele într-o baie împreună cu femeii și, de asemenea, niciunui creștin laic (λαϊκόν), căci aceasta este prima învinuire din partea păgânilor. Iar dacă cineva ar fi descoperit asupra acestui fapt, dacă va fi cleric, să fie caterisit, iar dacă va fi laic, să fie afurisit”. (Concordanță: Can. 30 Laod. «341-381», cu conținut identic).

¹⁰⁷⁶ Can. 5 VII: „De asemenea conform canonului al doilea... de la Calcedon: «Dacă un episcop ar face o hirotonie pentru bani... își periclitează propria sa treaptă... Iar dacă cineva ar fi descoperit că mijlocește pentru asemenea câștiguri rușinoase... dacă va fi cleric, să cadă din propria treaptă, iar dacă va fi laic sau monah, să fie afurisit»” (Vezi pentru concordanță: Can. 29 Ap.; 2 IV).

¹⁰⁷⁷ Can. 9 VII: „Toate... scrierile false redactate împotriva Cinstitelor Icoane, trebuie predate episcopului Constantinopolului... Iar dacă cineva va fi descoperit că le ascunde, dacă va fi episcop, preot sau diacon, să fie caterisit, iar dacă va fi laic sau monah, să fie afurisit” (Vezi pentru concordanță: Can. 60 Ap.: 2, 63 Trulan: 51 Laod.).

¹⁰⁷⁸ Can. 13 VII: „Fiindcă... unele locașuri sfinte - reședințe episcopale și mănăstiri - au fost confiscate de către anumiți oameni și au devenit reședințe publice... cei care le dețin ar dori să le restituie... Iar în caz contrar, dacă aceia sunt din registrul clericilor, poruncim să fie caterisiți, iar dacă sunt monahi sau laici, să fie afurisiți... (Ioan 2, 16)” (Vezi pentru concordanță: Can. 6, 24 IV; 49 Trulan; 12, 19 VII; 1 I-II; 2 Chiril).

¹⁰⁷⁹ Can. 4 I-II: „în cazul în care un monah, fugind din propria mănăstire, se va muta în alta sau va intra într-o locuință lumească, să fie afurisiți și el și cel care l-a primit, până când cel care a fugit se va întoarce în mănăstirea din care a ieșit în chip rușinos...” (Vezi pentru concordanță: Can. 4 IV; 13, 19, 21 VII; 80 Cart.).

¹⁰⁸⁰ Can. 3 I-II: „Astfel, dacă un întâistătător al unei mănăstiri nu i-ar cerceta cu multă purtare de grijă pe monahii rânduți lui care au fugit sau, găsimdu-i, nu i-ar lua cu sine și s-ar lupta să-i recâștige... Sfântul Sinod a hotărât ca acesta să fie supus afurisirii” (Pentru concordanță, vezi: Can. 4 IV; 19, 21 VII; 80 Cart.).

Natura afurisirii monahilor în aceste canoane prezintă încă ambiguități, pedeapsa putând merge de la oprirea de la Împărtășanie până la scoaterea din Biserică¹⁰⁸¹. Totuși considerăm că cel din urmă sens nu poate fi fără dubiu decât în formula explicită a Can. 13 I-II, referitor la monahii ce rupeau comuniunea cu episcopul: „iar dacă sunt monahi sau laici să fi întru totul afuriși din Biserică”¹⁰⁸². De aceea, în celelalte cazuri, sub pedeapsa afurisirii putem înțelege ca plauzibilă oprirea de la Împărtășanie pe o perioadă mai scurtă sau mai lungă, sau nedeterminată, până la arătarea semnelor de pocăință.

Astfel, cu aceste nuanțe, vedem în canoanele Sinoadelor Trulan, VII ecumenic și Proto-deutera – care au trecut de la pedeapsa scoaterii din Biserică la oprirea de la Euharistie – o pedagogie mai condescendentă a Bisericii față de neputințele monahilor, o iconomie dinamică adecvată contextului pastoral canonic al epocii lor. Putem observa deci o evoluție în raportarea Bisericii la cinul monahal, exprimată canonic printr-o severitate maximă la Sinodul IV Calcedon, care cedează treptat locul unei iconomii pastorale la Sinoadele ulterioare. Această iconomie nu reprezintă altceva decât adecvarea Bisericii la dinamica monahismului în istorie și, din această perspectivă, canoanele Sinoadelor Trulan, VII și Proto-deutera au o valoare normativă mai mare decât cele ale Sinodului IV. Constatarea este că sunt acumulări sporite ale experienței ecleziale în timp și reflectă în grad mai mare discernământul pastoral al Bisericii.

De această dinamică istorică a pedagogiei Bisericii suntem chemați să ținem cont, atunci când evaluăm pedepsele disciplinare aplicabile monahilor în Biserica noastră astăzi.

IV.1.2. Ipoteza decăderii din treaptă a monahilor și posibilitatea reșezării lor în rândul mirenilor

O altă miză a cercetării tradiției canonice este să înțelegem dacă monahii pot decădea din treaptă și pot fi așezați între mireni. Pedeapsa depunerii din treaptă a fost prevăzută în principiu pentru treptele slujirii sacramentale – diacon, preot, episcop¹⁰⁸³. Având

¹⁰⁸¹ Vezi în acest sens comentariul lui Zonaras la Can. 13 I-II, la nota 1055.

¹⁰⁸² Pentru concordanță la acest canon, vezi: Can. 31 Ap.; 18 IV: 31, 34, 59 Trulan; 5 Ant.; 6 Gangra; 10, 53 Cart.; 58 Laod.; 12, 14, 15 I-II.

¹⁰⁸³ De pildă, Can. 12 IV a prevăzut căderea din treaptă a episcopului care împarte o eparhie cu ajutorul autorităților civile: „unii [episcopi]... alergând la

în vedere, totuși, că monahii erau văzuți și ca o stare consacrată aparte, ca un fel de „cler” nehirotonit, merită să observăm felul în care s-au raportat canoanele la statutul acestora.

O primă referință, indirectă, la cinul monahal, o face Can. 51 Vasile, care distinge între clerici cu treaptă clericală și clerici cu „slujire fără hirotonie”, cu trimitere posibilă la cei din clerul inferior, adică ipodiaconi, citeți și psalți, ori la monahi: „În privința clericilor, canoanele au fost promulgate fără deosebire, poruncind să fie stabilită o singură pedeapsă pentru cei care au căzut pe alături, și anume căderea din slujire, fie că s-ar afla într-o treaptă, fie că ar fi fost încredințați *unei slujiri fără hirotonie*”¹⁰⁸⁴. Așadar aceste persoane consacrate, chiar dacă nu aveau hirotonie, puteau cădea din slujirea lor într-un mod echivalent căderii din treptele clericale propriu-zise.

Un alt canon relevant este Can. 18 IV, care vorbește de depunerea din treaptă atât pentru clericii cât și pentru monahii care uneltesc intrigi: „dacă unii clerici sau monahi ar fi găsiți conspirând, complotând sau uneltind intrigi împotriva unor episcopi sau a unor coslujitori, aceia să fie depuși cu totul din propria treaptă”¹⁰⁸⁵. Poate cu o anume imprecizie a termenilor, Balsamon, în comentariul său la acest canon, afirmă că „clericii sau monahii care fac un asemenea lucru să fie *caterisiți*”. El dezvoltă răspunsul, adăugând că „deși canonul spune că cei care aduc intrigi împotriva episcopilor sau a celor împreună cu ei clerici... să fie caterisiți, cred că și *cei consacrați* [subl. n.] care fac un asemenea lucru împotriva laicilor sunt pedepsiți la fel”¹⁰⁸⁶, sub expresia aceasta putând fi indicați monahii.

Faptul că monahii, prin natura consacrării lor către Dumnezeu, puteau fi asimilați clericilor, îl observăm în Novela 5, cap. 8 a împăratului Iustinian (535), care menționează excluderea monahilor care

autorități lumești, au împărțit o eparhie în două... există doi mitropoliți în aceeași eparhie... cel care încearcă să facă un asemenea lucru este depus din propria treaptă” (Vezi pentru concordanță: Can. 34 Ap.; 6-8 I; 2, 3 II; 8 III; 28 IV; 36, 39 Trulan).

¹⁰⁸⁴ Vezi pentru concordanță: Can. 25 Ap.; 4, 21 Trulan; 27 Cart.; 3, 32, 44 Vasile; potrivit lui Milaș, termenul de „clerici” din acest canon se referă atât la clericii cu hirotonie, cât și la cei cu hirotomie, propriu-zis clericii inferiori (N. MILAȘ, *Canoanele...*, II-2, pp. 108-109).

¹⁰⁸⁵ Pentru concordanță, vezi: Can. 31 Ap.; 34 Trulan; 6 Gangra; 5 Ant.: 10, 15 Cart.

¹⁰⁸⁶ *Comentariile canoniștilor bizantini...*, p. 295.

aspiră la căsătorie „din numărul clericilor”, echivalentul caterisirii preotului: „Dacă deci monahul admis în ordinele monahale vrea să se căsătorească, va fi desăvârșit exclus din numărul clericilor, căci a amestecat viața solitară și monahală cea dintâi cu viața lumească; el va deveni pe viitor *un simplu particular* [subl. n.]...”¹⁰⁸⁷. Cu siguranță Novela reflectă gândirea nomocanonică a societății bizantine, care găsea corespondența ordinii canonice în Biserică la nivelul legilor civile¹⁰⁸⁸, arătând că un monah poate fi trecut în rândul mirenilor.

Pedeapsa depunerii din treaptă pentru monahii ce complotau, prevăzută de Can. 18 IV, a fost receptată ca atare două secole mai târziu, prin Can. 34 Trulan: „ne sârguim și noi să păzim îndeaproape [canonul] ca, «în cazul în care anumiți clerici sau monahi ar fi descoperiți conspirând, complotând sau uneltind intrigi împotriva unor episcopi sau a unor conslujitori, aceia să fie *depuși cu totul din propria treaptă* [subl. n.]»”¹⁰⁸⁹.

În sfârșit, un alt canon ce menționează treapta monahală este Can. 2 Sofia, care vorbește de episcopii ce-și leapădă demnitatea arhierească pentru a coborî în „treapta pocăinței”, adică în cinul monahal: „dacă un episcop sau oricine altcineva din demnitatea arhierească ar dori să se coboare la viața monahală și să împlinească *treapta pocăinței*, acela să nu mai aibă pretenții asupra demnității arhieresti”¹⁰⁹⁰.

Cât privește statutul clericilor depuși definitiv din treaptă, propriu-zis caterisiți, canoanele nu-i aruncă pe aceștia în afara Bisericii prin excomunicare, ci îi primesc în rândul mirenilor. Pedagogia canonică vede așadar suficientă pedeapsa depunerii din cler, pe principiul *non bis in idem*, însemnând nepedepsirea de două ori pentru aceeași vină.

Astfel vorbește Sf. Vasile cel Mare despre diaconul scos din diaconie pentru desfrânare, care, „după ce a fost trecut în rândul

¹⁰⁸⁷ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 109.

¹⁰⁸⁸ Vezi în acest sens: Răzvan PERȘA, „Raportul dintre legislația de stat și canoanele Bisericii Ortodoxe în perioada bizantină (sec. V-XII)”, în *Biserica și Statul: perspective diacronice asupra unei relații polivalente*, editori Răzvan BRUDIU, Mihail K. QARAMAH, Ed. Doxologia, Iași, 2023, pp. 63-84.

¹⁰⁸⁹ Vezi pentru concordanță: Can. 31 Ap.; 18 IV; 5 Ant.; 20, 53 Cart.; 13, 14, 15 I-II.

¹⁰⁹⁰ În textul lui Milaș „locul pocăinței”; vezi și comentariul la Can. 2 Sofia (N. MILAȘ, *Canoanele...*, II-1, p. 329-331).

laicilor, să nu fie oprit de la comuniune” (Can. 3 Vasile)¹⁰⁹¹. La fel îi tratează pe clericii scoși din treaptă pentru păcat de moarte, dar care „nu sunt excluși din comuniunea laicilor, fiindcă «nu vei pedepsi de două ori pentru același lucru» (Naum 1, 9)” (Can. 32 Vasile)¹⁰⁹². Observăm că viziunea Sf. Vasile cel Mare, perceput ca unul din cei mai aspri părinți canoniști, exprimă o pedagogie pastorală a iconomieii. Ea caută salvarea clericilor căzuți din treaptă (în care îi includea și pe cei cu „slujire fără hirotonie” – Can. 51 Vasile), prin reintegrarea lor în corpul mirenilor din care fuseseră chemați pentru hirotonie.

Principiul *non bis in idem* îl regăsim reflectat în canoanele întregitoare mai târzii, de pildă în Can. 46 atribuit lui Ioan Postitorul, care amintește însă de tradiția premergătoare lui: „Nicio femeie laică și nicio călugăriță să nu fie îndepărtată de biserică, indiferent din pricina cărei greșeli, ci numai de la împărțășanie. Deoarece canonul spune să facem așa din cauza faptului că multe s-au sinucis de rușine. De asemenea, nici preotul, nici diaconul, deoarece: «Nu vei pedepsi de două ori pentru același lucru» (Naum 1, 9)”¹⁰⁹³.

Astfel, după toate aceste observații, constatăm că tradiția canonică a mileniului I, în dinamica ei ce merge de la asprime la pogorământ, nu mai poate fi un argument pentru excomunicarea și scoaterea din comuniunea Bisericii a monahilor ce încalcă făgăduințele lor. De aceea, nu mai putem ignora posibilitatea depunerii lor din cinul monahal și așezarea în rândul mirenilor, ca formă a iconomieii sugerată de canoane.

IV.1.3. Perspective ale severității patristice despre părăsirea cinului monahal și evaluarea lor pastoral-canonică astăzi

Pe de altă parte, nu trebuie să privim pedagogia pastorală-canonică a Bisericii față de cei scoși din cinul lor ca incompatibilă cu atitudinea de severitate a altor Părinți față de disciplina clericilor și

¹⁰⁹¹ Can. 3 Vasile: „Un diacon care a desfrânat după intrarea în diaconat, să fie scos afară din diaconat. Dar, după ce a fost trecut în rândul laicilor, să nu fie oprit de la comuniune. Deoarece există un canon vechi care îi supune pe cei căzuți din treaptă numai acestui tip de pedeapsă...” (Pentru concordanță, vezi: Can. 25 Ap.; 4, 21 Trulan; 27 Cart.; 32, 44, 51 Vasile).

¹⁰⁹² Vezi pentru concordanță: Can. 25 Ap.; 4, 21 Trulan; 3, 44, 51 Vasile.

¹⁰⁹³ Canon fără concordanță.

monahilor. Aceasta din urmă este justificată ca un îndemn de statornicie pe calea slujirii sau a fecioriei. De aceea părinții pustiei au dat cuvânt pentru cei ce mergeau înainte, pe cale, neconcepând abandonarea unei chemări mai înalte pentru o posibilă mântuire „în lume”, văzută, din tensiunea vieții ascetice, ca un spațiu al corupției și al păcatului. Astfel avem cuvântul acelui stareț din Everghetinos despre lepădarea schimei monahale: „Credeți-mi mie, fraților, celui ce grăiesc, că pe cât de mare laudă și slavă este unui împărat ce se leapădă de lume și se face monah, pe atât de mare rușine este unui monah care-și lepădă schima și se face împărat; pentru că cele gândite sunt mai cinstite decât cele simțite”¹⁰⁹⁴.

Din perspectiva viețuirii monahale, ca părăsire a omului vechi și arătare a omului celui nou, „cel zidit după chipul lui Dumnezeu”¹⁰⁹⁵, putem înțelege cum întoarcerea în lume era percepută nu doar ca abandonarea unei căi de mântuire în Biserică, ci a mântuirii înseși. Căci monahismul văzut din interior, din perspectiva subiectivă a monahilor, nu era privit ca un simplu cin în Biserică, ci ca o Biserică înnoită pe baze ascetice, prin împlinirea sfaturilor evanghelice asumate ca voturi. De aceea părinții nevoitori ai pustiei par, uneori, că nu au ochi să vadă în afara monahismului alte căi de mântuire în Biserică, prin căsătorie sau celibat. Astfel că dincolo de zidurile mănăstirii sau dincolo de limitele cinului monahal ei nu văd deschizându-se decât un spațiu al nemântuirii.

Cu această economie de înțelegere suntem chemați să citim pildele Patericului, precum pocăința celor doi călugări care au ieșit din mănăstire și s-au însurat, după care și-au zis unul altuia: „Frate, ce-am câștigat că ne-am supus spurcatei poftă și patimi trupești, lepădând sfântul cin îngeresc și venind în această spurcată viață după care vom merge în muncile cele veșnice?”¹⁰⁹⁶. Știm că după ce au lăsat soțiile și și-au asumat întoarcerea în viața monahală, făcând pocăință un an „la închisoare”, fiecare în felul lui, „au cunoscut părinții că amândoi au făcut întocmai pocăința lor către Dumnezeu și așa s-au mântuit”¹⁰⁹⁷. Înțelesul este că au revenit pe calea de mântuire cu care erau cel mai familiarizați, în care-și puteau trăi în mod

¹⁰⁹⁴ *Everghetinosul...*, I, p. 162.

¹⁰⁹⁵ Potrivit ecteniei din rânduiala schimei mici (*Molitfelnic...*, 2013, p. 587).

¹⁰⁹⁶ *Patericul ce cuprinde în sine cuvinte folositoare ale sfinților bătrâni*, tipărit de Episcopia Ortodoxă Română a Alba Iuliei, Alba Iulia, 1993, p. 286.

¹⁰⁹⁷ *Patericul...*, p. 287.

privilegiat relația cu Dumnezeu.

O altă întâmplare, care ne arată cum era evaluată „lumea” prin ochii monahismului, este cuvântul bătrânului către fratele deznădăjduit că nu-și întrevede mântuirea în viața ascetică: „I-a răspuns bătrânul: chiar de nu vom putea să intrăm în Pământul Făgăduinței, mai bine este să cadă oasele noastre în pustie, decât să ne întoarcem în Egipt”¹⁰⁹⁸. Din punctul de vedere al bătrânului, lumea era echivalată cu Egiptul patimilor și al vieții după trup, iar blamul lui trebuie să-l citim ca aruncat peste păcatul și corupția din lume, nu peste oamenii care-și duc Taina Mântuirii în Biserică – prin Botez, Cununie, naștere de copii etc. Căci o lectură fără discernământ pastoral și eclezial a acestui cuvânt ne apropie de atitudinea celor care condamnau, într-un mod schismatic, căsătoria, familia și nașterea de prunci, ca și căi de pierzanie. Aceștia au fost pedepsiți de Sinodul de la Gangra cu nu mai puțin decât anatema.

Astfel, ne reamintim de Can. 9 Gangra care rostea anatema asupra celor retrași la viața în feciorie „deoarece căsătoriile ar fi dezgustătoare și nu pentru însăși frumusețea și sfințenia fecioriei”¹⁰⁹⁹. De asemenea, de Can. 21 Gangra, care mustra atitudinea de judecată a celor feciorelnici față de cei căsătoriți: „De aceea, noi admiram fecioria însoțită de smerenie și acceptăm înfrânarea făcută cu demnitate și cinstire de Dumnezeu. Prețuim retragerea de la lucrurile lumești însoțită de smerenie și cinstim și conviețuirea cucernică a căsătoriei”¹¹⁰⁰. Cu anatema era pedepsită și femeia care-și părăsea bărbatul din dezgust de căsătorie (Can. 14 Gangra)¹¹⁰¹, sau părintele care neglija îndatorirea creșterii copiilor sub pretextul ascezei (Can. 15 Gangra)¹¹⁰². Înțelegem deci că anatema era pronunțată asupra unei gândiri străine de duhul Bisericii, care vedea ca singur spațiu al mântuirii cinul celor feciorelnici. Această concepție nega lucrarea

¹⁰⁹⁸ *Patericul...*, p. 369.

¹⁰⁹⁹ Vezi pentru concordanță: Can. 5, 51 Ap.; 10 Gang.

¹¹⁰⁰ Vezi pentru concordanță: Can. 51, 53 Ap.; 27, 80 Trulan; 16 VII; 5, 20 Gangra.

¹¹⁰¹ Can. 14 Gangra: „Dacă vreo femeie și-ar părăsi bărbatul și ar dori să se retragă deoarece este dezgustată de căsătorie, să fie anatema” (Vezi pentru concordanță: Can. 5, 51, Ap.; 13 Trulan; 1, 4, 9 Gangra).

¹¹⁰² Can. 15 Gangra: „Dacă cineva și-ar părăsi propriii copii și nu i-ar hrăni și nu i-ar crește, după cât îi stă lui în putință, spre cuvenita cinstire de Dumnezeu, ci, sub pretextul ascezei, i-ar neglija, să fie anatema” (Vezi pentru concordanță: Can. 27 Cart.).

lui Dumnezeu în afara spațiului monahal, prin Tainele Bisericii, în cadrul căsătoriei și familiei.

Având reperele tradiției canonice, suntem chemați să evaluăm în cheie eclezială atitudinea de severitate a părinților Patericului față de părăsirea cinului monahal. De aceea, înțelegem să ne distanțăm de acele interpretări radicale ale unor pravile sau pravi-liști mai târzii asupra tradiției canonice, care văd în monahii ieșiți din viața monahală niște eretici și apostati. Căci aceste interpretări, care se revendică drept autentice în raport cu tradiția canonică a Bisericii, sunt luate drept reper de o mare parte din membrii cinului monahal de azi. Aceștia socotesc că păstrează acrvia tradiției tratând pe monahii plecați din mănăstire ca înstrăinați cu totul de Biserică și de posibilitatea mântuirii. În fapt, acrvia sau rigoarea, potrivit sensului ei, ar presupune aplicarea cu exactitate a tradiției canonice, nici mai mult, nici mai puțin, derogarea de la acest etalon făcându-se pe calea economiei, prin severitate sau pogorământ¹¹⁰³. Urmează să analizăm câteva reguli din nomocanoane mai târzii, din pravile și anumite opinii canonice, ca interpretări ale tradiției canonice de o severitate dusă uneori la extrem, care pun problema fidelității față de însuși spiritul acestei tradiții.

Astfel găsim acele sentințe echivalente excomunicării/anatemei monahilor prezente în Cap. 77 al Nomocanonului din 1629 deținut de Petru Movilă. Acesta, atragem atenția, este un nomocanon alcătuit târziu, cel mai probabil de un autor particular, tributar opiniilor și interpretărilor acestuia, de aceea nu are valoarea normativă a canoanelor propriu-zise, receptate de întreaga Biserică, și nu poate fi decât, cel mult, o interpretare personală a tradiției canonice. Canonul respectiv impune oprirea de 15 ani de la Împărtășanie pentru călugării care se căsătoresc, receptând astfel „pedeapsa pentru cei desfrânați” a Can. 44 Trulan. Dar adaugă că dacă rămân în acea căsătorie – pe care nu au posibilitatea de a și-o asuma ca mireni –, „să nu li se slujească slujba înmormântării, nici să nu li se facă pomenire, fiindcă sunt străini de creștinătate”¹¹⁰⁴,

¹¹⁰³ Pentru sensul acrviei canonice și raportarea prin economie la acesta, vezi: Pr. Patriciu VLAICU, „Le principe canonique de l'oikonomia et ses champs de manifestation dans l'Eglise”, în: *Tendances et directions dans les recherches actuelles des théologiens orthodoxes roumains de la diaspora*, Préface de Monseigneur JOSEPH, Les Éditions du Cerf, Paris, 2022, pp. 141-156.

¹¹⁰⁴ Cap. 77 al Nomocanonului lui Petru Movilă (1629): „Călugărul sau

atribuindu-le astfel statutul sinucigașilor sau al ereticilor.

Dispoziția Nomocanonului lui Petru Movilă se regăsește aproape identic în Glava 123, Zac. 1 din Îndreptarea Legii (1652). Și această operă, atragem atenția, este o compilație târzie de legi civile și bisericești alcătuită de autori particulari, cu interpretări proprii și parafrazări ale textului canoanelor mileniului I, și, ca atare, nu poate avea valoarea normativă a acestora. Astfel, Glava 123, pornind de la condiția desfacerii conviețuirii ilegite a monahilor cerută de Can. 6 Vasile („desfrâurile persoanelor canonice să nu fie catalogate drept căsătorie”¹¹⁰⁵), socotește neîmplinirea ei ca temei pentru scoaterea caeretici din Biserică: „Călugărul sau călugărița de vor lepăda sfântul chip și se vor însura... să fie afară din biserica lui Hristos și afurisiți până-și vor veni spre pocăință să se despartă, după al șaselea canon al marelui Vasilie. Iară de să vor întâmpla a muri în păcat fără pocăință, să nu îngropați pe dânșii, nici să-i slujiți, nici să-i pomeniți, pentru că sunt străini de către creștini”¹¹⁰⁶. De asemenea, potrivit Glavei 125, Zac. 1 din Îndreptarea Legii (1652), cel ce părăsește cinul monahal și rămâne în lume trebuie tratat ca un eretic: „Cel ce va hicleni cinul și obrazul călugăresc, ce se zice va lepăda călugăria... să-l afurisească și de va sta un an într-acea afurisenie și nu se va întoarce către mănăstire, atunci face prepus să fie eretic”.

Preluând severitatea extremă a dispozițiilor Îndreptării Legii (1652), considerată ca întruchipând acrivia tradiției canonice, alcătuitorul de pravilă arhimandritul Nicodim Sachelarie (1902-1973), la rândul lui, a socotit anatema ca singura pedeapsă justificată pentru monahii care leapădă haina. El s-a întemeiat pe cele două sentințe de anatemă date de Sinodul IV monahilor complici la simonie (Can. 2 IV)¹¹⁰⁷ și celor ce primesc demnități civile sau militare (Can. 7

călugărița, de vor intra în legătura căsătoriei... După ce se vor despărți, să nu se împărtășească 15 ani. Dacă li se va întâmpla să moară fără pocăință, să nu li se slujească slujba înmormântării, nici să nu li se facă pomenire, fiindcă sunt străini de creștinătate” (Nomocanonul Sfântului Petru Movilă «1629»..., pp. 148-149).

¹¹⁰⁵ Vezi pentru concordanță: 15, 16 IV; 4 Trulan; 18, 20, 60 Vasile.

¹¹⁰⁶ Glava 123, Zac. 1 din Îndreptarea Legii (1652) a fost preluată, de pildă, în: Ierom. Nicodim SACHELARIE, *Pravila bisericească*, ediția a III-a, editată de Parohia Valea plopului, tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului CALINIC, episcopul Argeșului, 1999, p. 26.

¹¹⁰⁷ Can. 2 IV: „Dacă un episcop ar face o hirotonie pentru bani... își periclitează propria sa treaptă... Iar dacă cineva... mijlocește pentru asemenea câştiguri rușinoase și nelegiuite... dacă va fi cleric, să decadă din propria treaptă,

IV)¹¹⁰⁸, dar a ignorat dinamica pedagogiei canonice a Bisericii. Ne amintim că Biserica, prin canoanele Sinoadelor Trulan, VII ecumenic și Proto-deutera, a renunțat la anatema și excomunicare pentru pedeapsa mai blândă a afurisirii (opririi de la Împărtășanie).

Cu toate acestea, Nicodim Sachelarie afirmă în cap. 39 al *Pravilei* compilate de el: „Anatema este despărțirea de Dumnezeu și împreunarea și moștenirea satanei. Iar al patrulea sfânt sobor, pentru anatema grăiește așa: niciun om credincios creștin să nu-și zică anatema, ci numai ereticilor și călugărilor care leapădă chipul și nu vor să se mai întoarcă”¹¹⁰⁹. De asemenea, autorul echivalează lepădarea hainei monahale cu apostazia, propriu-zis cu tăgăduirea credinței ortodoxe: „Apostazia monahului este lepădarea de jurămintele făcute sărbătorește în fața Sfântului Altar și a slujitorilor Domnului și care se întoarce iarăși în slujba lumii” (Cap. 84). Argumentând cu textul de la Lev. 27, 29 („Nici un om închinat Domnului prin făgăduință nu poate fi răscumpărat, ci va fi omorât”), Nicodim Sachelarie concluzionează că „monahul apostat este un sinucigaș duhovnicesc și de aceea, el nu mai poate fi primit la nici o taină a bisericii”¹¹¹⁰. Aceeași perspectivă limitativă și selectivă a tradiției canonice o găsim la mitropolitul Antonie Plămădeală, care afirmă că „ieșirea din monahism e, în ochii severi ai alcătuitoarelor de canoane, egală cu apostazia”¹¹¹¹.

Observăm eroarea de metodă a lui Nicodim Sachelarie și a celor care îi împărtășesc concepția. Ea constă în punerea canoanelor unor Părinți, a canoanelor întregitoare precum și a pravilelor medievale – care sunt în cel mai bun caz interpretări particulare, în timp și spațiu, ale tradiției canonice –, pe același nivel de autoritate cu canoanele apostolice, ale sinoadelor ecumenice și locale. Or numai acestea din urmă exprimă din plin experiența sobornicească

iar dacă va fi laic sau monah, să fie anatematizat” (Vezi pentru concordanță: Can. 29, 30 Ap.; 22, 23 Trulan; 3, 4, 5, 19 VII; 12 Laod.; 95 Vasile; Ghenadie, Tarasie).

¹¹⁰⁸ Can. 7 IV: „cei odată rânduiți în cler sau cei care au devenit monahi să nu se înroleze în armată și să nu intre în vreo demnitate lumească. Iar cei care îndrăznesc un asemenea lucru și nu se căiesc, încât să se întoarcă la ceea ce ei, prin mijlocirea lui Dumnezeu, au ales mai întâi, să fie anatematizați” (Concordanță: Can. 6, 81, 83 Ap.; 3 IV; 10 VII; 11 I-II; 16 Cart.).

¹¹⁰⁹ Ierom. N. SACHELARIE, *Pravila bisericească...*, p. 14 (unde Cap. 39 citează drept sursă canonică: *Îndreptarea Legii*, Târgoviște, 1665, 33).

¹¹¹⁰ Ierom. N. SACHELARIE, *Pravila bisericească...*, p. 26.

¹¹¹¹ Mitrop. A. PLĂMĂDEALĂ, „Rânduiala tunderii în monahism...”, p. 14.

a Bisericii în probleme pastoral-canonice. De aceea, compilarea tuturor surselor canonice și istorice prin așezarea lor la nivel de coordonare unele față de altele, fără o ierarhie a normelor și fără metodă, amestecate cu interpretări personale, duce la o perspectivă confuză și denaturată asupra tradiției canonice. În felul acesta riscăm să ajungem la o pastorație fără discernământ a problemelor corpului monahal de astăzi.

Astfel, sentința de apostazie aruncată asupra monahilor ieșiți din mănăstire nu poate fi decât o interpretare străină de învățătura Bisericii, dacă ne uităm la definiția apostaziei în art. 9 (1) al *Regulamentului de Judecată*: „Apostazia este renunțarea la credința creștin-ortodoxă, cu sau fără trecerea la o confesiune religioasă neortodoxă sau la o altă religie, făcută prin mărturisirea publică sau privată a celui în cauză, prin viu grai sau în scris”. De asemenea, în *Dicționarul de teologie ortodoxă* (2019) citim că apostazia este „lepădarea sau tăgăduirea deplină a credinței ortodoxe și îmbrățișarea unei alte credințe”¹¹¹². Or monahul ajuns în criză de identitate cu chemarea monahală nu tăgăduiește credința Bisericii, ci se îndoiește de împlinirea personală în cinul monahal. El cere, de cele mai multe ori, reintegrarea în Biserică de pe poziția de mirean, din care a urcat spre monahism la bun început. Iar a evalua lepădarea hainei monahale astăzi în reperele pravilelor medievale, cea mai notorie fiind *Îndreptarea Legii* (1652) – care, de pildă, pedepsește cu decapitarea pe cel ce sfătuiește monahul la alt mod de viață (Gl. 124)¹¹¹³ –, presupune lepădarea experienței ecleziale din ultimul secol a Bisericii noastre, precum și o denaturare a spiritului tradiției canonice.

Așa cum statul a renunțat, odată cu trecerea la modernitate, la pedepsele capitale pentru diversele infracțiuni (decapitarea, arderea în foc, spânzurarea), Biserica, în înțelepciunea ei pastorală, a renunțat la pedeapsa anatemei (existentă în *Regulamentul* din 1910¹¹¹⁴) și a păstrat doar excomunicarea ca sancțiune de maximă gravitate

¹¹¹² Pr. Constantin Rus, „Apostazia”, în: *Dicționar de teologie ortodoxă* (2019)..., p. 75.

¹¹¹³ Vezi în acest sens Glava 124, Zac. 7-8 din *Îndreptarea Legii* (1652): „Cel ce va scoate den mănăstire pre vreunul din cei ce încearcă să se facă călugăr, aceluia capul să i să taie. Cel ce va îndemna pre altul să lepede rasele, capul să i să taie”.

¹¹¹⁴ *Regulamentul pentru cazuri de afurisanii și anateme*, adoptat de Sf. Sinod în ședința din 20 mai 1910.

în *Regulamentul de Judecată*¹¹¹⁵. Excomunicarea este rezervată însă numai celor ce cad în apostazie (art. 9 din Regulament) sau erezie (art. 10 din Regulament¹¹¹⁶). Așa cum am constatat, asprimea inițială a Bisericii față de monahii ce-și abandonau vocația, prin cele două sentințe de anatema și cele două de excomunicare ale canoanelor Sinodului IV (451), se explică prin faptul că Biserica nu a vrut să-și vadă corpul ei monahal, proaspăt așezat sub autoritatea episcopului, dezertând de la chemarea și modelul vieții în feciorie.

În contextul pastoral-canonic al vieții de astăzi, Biserica este chemată să pronunțe excomunicarea – dacă ne referim la stările consacrate – numai împotriva foștilor preoți caterisiți (art. 4, lit. r din *Regulamentul de Judecată*¹¹¹⁷) și reasezați în rândul mirenilor, care au săvârșit noi abateri sau au persistat în cele vechi după caterisire. Pentru aceleași motive, dacă avem în vedere cinul monahal, trebuie să privim excomunicarea ca rezervată monahilor depuși din „treaptă” prin excluderea din monahism și care, așezați între mireni, persistă în neorânduială în sânul acestora.

Altfel spus, Biserica nu poate opri de la Împărtășanie pe viață un monah care nu-și mai vede reperele mântuirii în viața monahală, ținându-l totodată cu forța într-o stare consacrată pe care nu și-o mai asumă. Prin aceasta l-ar trata ca un excomunicat *de facto*, cu toate că nu s-a pronunțat o excomunicare concretă pe baza art. 4, lit. s din *Regulamentul de Judecată*. Această excomunicare *de facto* o vedem ca pedeapsă mai gravă, de altfel, decât o excludere din monahism *de jure* (art. 4, lit. p. din *Regulamentul de Judecată*). Căci prin cea din urmă fostului monah i se dă șansa recuperării relației cu Dumnezeu, fiind așezat, prin economie, în poziția mirenilorbotezați.

¹¹¹⁵ Excomunicarea, definită ca excludere din Biserica Ortodoxă, este prevăzută de art. 4, lit. s din *Regulamentul de Judecată*.

¹¹¹⁶ Vezi art. 10 din *Regulamentul de Judecată*: „(1) Erezia este respingerea unei părți a învățăturii de credință ortodoxă și susținerea intenționată și constantă a unei învățături greșite referitoare la dogmele Bisericii, precum și însușirea unei învățături eretice săvârșită prin mărturisirea publică sau privată, prin viu grai sau în scris. (2) Erezia, după constatarea dovedită a refuzului îndreptării, se sancționează astfel (...): c) în cazul monahilor, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală”.

¹¹¹⁷ Vezi definiția caterisirii în art. 4, lit. r din *Regulamentul de Judecată*: „r) caterisirea (pierderea preoției și a posibilității ocupării unui post neclerical în activitățile bisericești, și revenirea la starea de mirean, pentru clericul de mir, sau monah, pentru clericul monah)”. Ultima parte a definiției a fost introdusă prin Hot. Sf. Sinod 7661/2017 privind procedura de judecată a ierarhilor.

Mai multe considerații însă despre natura canonică a pedepsei excluderii din monahism și echivalența ei cu decăderea din treaptă sau cu caterisirea aducem în subcapitolul următor.

IV.2. Pedeapsa excluderii din monahism în dreptul canonic ortodox român și natura ei canonică

Pornind de la ipoteza decăderii monahilor din treapta lor, deschisă ca posibilitate de tradiția canonică a sec. III-XII, este necesar să analizăm pedeapsa excluderii din monahism prevăzută în dreptul canonic ortodox român. Astfel, interogăm natura ei canonică și echivalența posibilă cu depunerea din treaptă sau cu caterisirea preoților.

Biserica a prevăzut sancțiunile pentru monahi în trepte, de la blândețe la asprime, astfel că dreptul canonic actual nu cunoaște pedeapsă mai gravă pentru un călugăr decât excluderea din monahism. Prin aceasta, Biserica lasă să se înțeleagă că s-au epuizat toate mijloacele de îndreptare pentru monahul respectiv, care trebuie așezat, pentru rațiuni pedagogice, în cinul mirenesc.

IV.2.1. Prototipuri ale excluderii din monahism: excluderea din comunitate și dezbrăcarea de haină în vechile rânduieli monahale

În vechile reguli monahale, mai întâi, observăm că monahul era exclus din comunitatea mănăstirească, sancțiune echivalentă unei exchinovieri sau unei excluderi din monahism limitată teritorial la domeniul mănăstirii respective. De exemplu, în regula 251 a lui Pahomie cel Mare se menționa că „cine rămânea neîndreptat și se încăpățâna în obiceiul lui rău... acela la urmă era alungat din mănăstire”¹¹¹⁸. Regula 8 a lui Vasile cel Mare stabilea ca cel care „va rămâne în neîngrijire de mântuirea sa, să fie cu totul îndepărtat dintre frați, pentru cuvântul Apostolului, care a zis: puțin aluat dospește toată frământătura (Gal. 5, 9)”¹¹¹⁹. În mod similar, în rânduielile lui Ioan Casian, monahii corupți și incorigibili „ori se pedepsesc cu pedepse trupești, ori se gonesc cu totul din mănăstire”

¹¹¹⁸ *Rânduielile vieții monahale...*, p. 96.

¹¹¹⁹ *Rânduielile vieții monahale...*, pp. 317-318.

(IV, 16)¹¹²⁰. De asemenea, în regulile lui Benedict de Nursia, dacă monahul nu se îndrepta după mai multe sfaturi și mustrări, „atunci avva să întrebuințeze arma tăierii, după cum zice Apostolul: «scoa-teți afară dintre voi pe cel rău» (I Cor. 5, 13), ca nu cumva o oaie bolnavă să molipsească toată turma” (Regula 28)¹¹²¹.

Sancțiunea excluderii a fost receptată și de Novela 133, cap. 5 a lui Iustinian (17 aprilie 539), care a venit în sprijinul menținerii disciplinei mănăstirilor în Bizanț: „dacă un monah comite greșeli atât de grave încât sunt imposibil de remediat, el va fi alungat din mănăstire ca abandonând virtutea pentru crimă, și se va bucura singur de perversitatea sa și nu va deveni contagios pentru ceilalți monahi precum animalele infestate de boală”¹¹²².

Odată cu alungarea din comunitatea fraților, monahului exclus i se lua și haina, ca nevrednic de a reprezenta cinul monahal în lume. Este prototipul interdicției de a purta uniforma monahală în dreptul canonic de astăzi. Astfel, în regula 51 a lui Pahomie cel Mare aflăm că pe călugărul care „se dovedea nevrednic, îl îmbrăcau iarăși în hainele lumești și îl alungau afară”¹¹²³. La fel citim în regula IV.6 a lui Ioan Casian: „dezbrăcându-l de îmbrăcămintea mănăstirească... și dându-i-se înapoi hainele sale vechi, îl alungă afară din mănăstire”¹¹²⁴. În mod similar statua regula 58 a lui Benedict de Nursia: „dacă după învățătura diavolului ar dori să iasă din mănăstire, să fie gonit afară în hainele lui cele vechi”¹¹²⁵.

Un ecou al exchinovierii călugărului din comunitatea sa îl

¹¹²⁰ *Rânduielele vieții monahale...*, p. 375.

¹¹²¹ *Rânduielele vieții monahale...*, pp. 413, 415.

¹¹²² Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 144; în rânduiala mănăstirilor din sec. XX se prevede și pedeapsa mărginirii din comunitate, cum găsim la schitul Prodromu din Muntele Athos (*Regulamentul Chinoviului Român „Prodromul” din Sfântul Munte Athos* [1891], îngrijit de Nichita Monahul PRODROMITUL, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1900, pp. 19-21, art. 34-36); vezi și sancțiunea expulzării din mănăstire prevăzută de art. 10.2.1 al Regulamentului Monahal din Biserica Ortodoxă Rusă (2017): „Expulzarea din mănăstire e utilizată ca o formă extremă de pedeapsă când alte măsuri nu au dat rezultat, iar prelungirea șederii în mănăstire a monahului în neorânduială vatamă semnificativ întreaga obște. Decizia de a expulza un monah din mănăstire e luată de episcopul diocezan la propunerea egumenului și a consiliului duhovnicesc”.

¹¹²³ *Rânduielele vieții monahale...*, p. 68.

¹¹²⁴ *Rânduielele vieții monahale...*, p. 370.

¹¹²⁵ *Rânduielele vieții monahale...*, pp. 429-430.

găsim și în dreptul canonic catolic. Can. 686, de pildă, vorbește de un „indult de exclaustare”¹¹²⁶ pe o perioadă de trei ani, timp în care „călugărul exclaustat este considerat liber de obligațiile ce sunt incompatibile cu noua sa stare de viață” (Can. 687)¹¹²⁷. Pedepsa exchinovierii sau exclaustării este totuși limitată teritorial și jurisdicțional la comunitatea monahală respectivă, astfel că nu este suficientă pentru a proteja întreg cinul monahal de dezordinea pe care o poate produce un monah fără rânduială în alte mănăstiri. De aceea s-a conturat pedeapsa excluderii din monahism ca sancțiune aplicabilă pe întreg teritoriul Bisericii Autocefale și în întreaga sa jurisdicție canonică, după cum vedem în cele ce urmează.

IV.2.2. Excluderea din monahism în legiuirile bisericești românești mai vechi

Prima prevedere a excluderii din monahism în spațiul românesc o găsim în *Normele monastice ale Bucovinei* (1786), cap. 26.5. Acesta menționa „luarea darului”, indicând probabil un ceremonial liturgic asemănător rânduiei caterisirii, așa cum se făcea aceasta în trecut: „De va cuteza careva să fugă a doua oară din mănăstire și va fi prins, ca un mădular putred să se taie de la celălalt trup, și după judecata episcopului *luându-i-se sărbătorește darul* primit în urma juruinței, să fie alungat din mănăstire”¹¹²⁸. Pedepsa era ireversibilă, asemenea caterisirii preoțești care presupune pierderea preoției pentru totdeauna, cap. 26.6 menționând: „Cel odată fugit pierde

¹¹²⁶ Canonul 686 *Codul Canonic Catolic* (2004): „§ 1. Superiorul general, cu consimțământul consiliului său, poate să acorde unui membru cu voturi perpetue indult de exclaustare, dintr-un motiv grav, pentru o perioadă nu mai mare de trei ani, iar dacă este vorba de un cleric, cu consimțământul prealabil al Ordinariului locului în care trebuie să locuiască. Prelungirea indultului sau acordarea lui pentru o perioadă mai mare de trei ani sunt rezervate Sfântului Scaun, ori, dacă este vorba de un institut de drept diecezan, Episcopului diecezan”.

¹¹²⁷ Canonul 687 *Codul Canonic Catolic* (2004): „Călugărul exclaustat este considerat liber de obligațiile ce sunt incompatibile cu noua stare de viață, dar rămâne dependent de Superiorii săi și în grija lor, precum și de Ordinariul locului, mai ales dacă este cleric. Poate purta haina institutului, dacă nu este stabilit altfel în indult. Este totuși lipsit de voce activă și pasivă”.

¹¹²⁸ *Normele monastice pentru dieceza ortodoxă orientală a Bucovinei* (1786), traduse și editate cu binecuvântarea arhierescă de Arhim. Ipolit VOROBCHIEVICI, egumenul Sf. Mănăstiri Dragomirna, Suceava, 1911, p. 72; vom reveni asupra ceremonialului formal al caterisirii, așa cum s-a practicat în vechime în Biserica Ortodoxă.

cu fapta aceasta toate foloasele mănăstirești de care se bucură, și rămâne vinovat pedepsei prescrise chiar dacă s-ar și întoarce de bună voie”¹¹²⁹. În fine, cap. 28.23 vorbea de lepădarea din cinul călugăresc, ceea ce trimite la echivalența cu pedeapsa depunerii definitive din treaptă sau a caterisirii clericilor: „Pe monahul care calcă regulile monastice și este atât de neascultător și împietrit... Consistoriul, cunoscând răutatea, va îngriji ca un atare să fie îndată lepădat din starea călugărească și pentru totdeauna din mănăstire alungat”¹¹³⁰.

„Luarea sărbătorească” a darului monahal, așa cum prevedea cap. 26.5, trimite la un posibil ceremonial sacramental de dezbrăcare de veșmintele monahale sau un ritual cel puțin la fel de solemn ca rânduiala inițială a tunderii în Biserică. În acest sens, cap. I din *Normele monastice* (1786) privea depunerea votului ca „act sărbătoreesc” cu caracter sacramental¹¹³¹ și la fel o găsim în Statutul Bisericii Ortodoxe din 1925: „Mănăstirea este o comunitate religioasă de călugări sau de maici care se hotărăsc *printr-un vot sărbătoreesc* a-și petrece viața în înfrânare, sărăcie și ascultare necondiționată” (art. 84).

Excluderea din monahism a mai fost prevăzută de *Regulamentul pentru disciplina monahală* (1867) ca „excludere din cler” (art. 34)¹¹³²

¹¹²⁹ *Normele monastice ale Bucovinei* (1786)..., p. 72.

¹¹³⁰ *Normele monastice ale Bucovinei* (1786)..., p. 74; excluderea din cinul monahal era prevăzută și pentru monahul sau ieromonahul căzut în desfrânare și nepocăit: „Ieromonahul sau monahul dovedit de desfrânarea curviei, să fie pedepsit mai întâi îndeajuns cu ajunare aspră și cu închisoare, apoi să fie lepădat din cinul călugăresc și cu rușine alungat din mănăstire” (cap. 57 din aceleași *Norme monastice*, p. 78).

¹¹³¹ Cap. I din *Normele monastice ale Bucovinei* (1786): „Cel care depune juruința, se leagă cu sărbătorească și sfântă legătură a păzi deplin mai ales următoarele patru îndatoriri: 1) A da celor mai mari deplină ascultare pentru Dumnezeu; 2) A purta cu răbdare sărăcia duhului și lipsa de averi lumești; 3) A iubi din tot sufletul curăția (castitatea) și a o păstra neîntrerupt, nu numai cu trupul ci și cu duhul; 4) A petrece cu statornicie și de-a pururea nu numai în starea călugărească în care intrase, ci și într-aceeași mănăstire în care a făcut juruința, de nu cumva ar hotărî episcopul altfel” (*Normele monastice ale Bucovinei* «1786»..., p. 41).

¹¹³² Art. 34 din *Regulamentul Monahal* (1867): „Monahii care fără învoirea autorității bisericești s-ar afla petrecând prin orașe sau sate, să li se facă cunoscut ca în cel mai scurt timp să se întoarcă la metania lor, în caz contrar ei se vor da judecății bisericești și se vor exclude din cler” (*Proiect de regulament pentru disciplina monahală*, 1867, publicat în Monitorul Oficial al Țărilor Române, 31

ori „excludere din tagma monahicească” (art. 63)¹¹³³, laolaltă cu „oprire de a mai purta costumul monahicesc” (art. 64)¹¹³⁴. O găsim și în *Regulamentul pentru disciplina bisericească* (1873) ca „lipsire a servitorilor bisericești de serviciul lor” (art. 52)¹¹³⁵, printre acești servitori bisericești, diferiți de clerul hirotonit, numărându-se „cântăreții, citeții, paracliserii și monahii” (art. 48)¹¹³⁶. La rândul ei, *Legea Consistoriului* (1909/1911) vorbea de cele mai grave sancțiuni aplicate clericilor și monahilor, respectiv caterisirea preoților și diaconilor și „luarea schimei monahale” (art. 18)¹¹³⁷ pentru monahi, sugerând o

august 1867, pp. 1034-1035).

¹¹³³ Art. 63 din *Regulamentul Monahal* (1867): „În urma constatărilor făcute și de consistoriul eparhial, arhiereul, după gravitatea cazului, va putea decide sau permutarea vinovatului la o altă mănăstire ca cea din urmă încercare de îndreptare, sau de-a dreptul excluderea din tagma monahicească”; identic cu art. 60 din *Regulamentul pentru disciplina monahală*, 7 iunie 1873 (*Izvoare privitoare la istoria monahismului...*, pp. 196-208).

¹¹³⁴ Art. 64 din *Regulamentul Monahal* (1867): „În caz de excludere, cel condamnat se oprește de a mai purta costumul monahicesc: se aduce cazul la cunoștința Guvernului și se publică prin Monitor spre știință comună”; identic cu art. 61 din *Regulamentul pentru disciplina monahală*, 7 iunie 1873 (*Izvoare privitoare la istoria monahismului...*, pp. 196-208).

¹¹³⁵ Art. 52 din *Regulamentul pentru disciplina bisericească* (1873): „Măsurile de penalitate și corijare ce se aplică de judecata eparhială persoanelor bisericești, sunt: a) lipsirea sfințiților servitori de treapta ierarhică, iar a servitorilor bisericești de serviciul lor” (*Regulament pentru disciplina bisericească*, București, 1873, în: *Biserica Ortodoxă Română*, I, 1874, nr. 2, pp. 87-98); pentru o privire în dreptul bisericesc în Transilvania, vezi suplim. XIV la Statutul Șagunian din 1868, care stabilea ca „cei care se află în conviețuiri nelegiuite să fie excluși din corporațiunile bisericești” (Ioan-Vasile LEB, Gabriel-Viorel GÂRDAN, Marius EPEL, Pavel VESA, *Instituții ecleziastice. Compendiu de legislație bisericească «secolul al XIX-lea»*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010, pp. 291-292).

¹¹³⁶ Art. 48 din *Regulamentul pentru disciplina bisericească* (1873): „Judecății eparhiale sunt supuse persoanele de tagma bisericească, atât sfințiții servitori, precum: preoții și diaconii, cât și servitorii bisericești, precum: cântăreții, citeții, paracliserii și monahii”.

¹¹³⁷ Art. 18 din *Legea Consistoriului* (1909/1911): „Consistoriul Superior Bisericesc... va avea dreptul a judeca în instanță de apel hotărârile consistoriilor eparhiale privitoare la caterisirea preoților și diaconilor; a lua schima monahală; a regula cântările bisericești; a determina portul clerului, seminariștilor și studenților în teologie” (*Legea Consistoriului*, 1909, modificată 1911, în: P.L. BRUSANOWSKI, *Stat și Biserică în vechea Românie...*, pp. 260-264). Pedepsa excluderii din monahism, ca ultimă sancțiune a celor din cinul monahal, era recomandată a se aplica, totuși, numai în cazurile extrem de grave, acolo unde toate celelalte măsuri de îndreptare au dat greș (v. Arhim. Theodosie BONTEANU, „Monahismul

ridicare a însăși voturilor depuse în slujba tunderii. În *Regulamentul de Judecată* din 1950, abrogat la intrarea în vigoare a celui actual, excluderea din monahism ca atare era prevăzută în art. 4.B¹¹³⁸, ca una din pedepsele definitive aplicabile clericilor și monahilor.

IV.2.3. Excluderea din monahism în dreptul canonic ortodox român astăzi

În dreptul canonic în vigoare în Biserica Ortodoxă Română, *sedes materiae* pentru excluderea din monahism este art. 4 din *Regulamentul de Judecată*. Acesta o așază pe picior egal cu depunerea și caterisirea clericilor, ca cele mai grave pedepse ce se pot aplica stărilor consacrate: „În Biserica Ortodoxă Romană, clericilor, monahilor și mirenilor li se pot aplica următoarele sancțiuni (...): p) excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală¹¹³⁹; q) depunerea (destituirea) din slujirea clericală (pierderea dreptului de a săvârși lucrări sfinte, de a purta ținuta clericală și de a se împărtăși în altar; cel destituit nu mai este cleric, ci are statut de teolog laic¹¹⁴⁰, cu posibilitatea de a desfășura activități social-filantropice, culturale, educaționale, sau de a fi cântăreț, după caz; activitatea și conduita sa vor fi evaluate anual de Chiriarh); r) caterisirea (pierderea preoției pentru totdeauna și a posibilității ocupării unui post neclerical în activitățile bisericesti și revenirea la starea de mirean, pentru clericul de mir, sau monah, pentru clericul

și legea bisericească din 1925”, în: *Viața Monahală*, I, 1933, 5, pp. 151-155).

¹¹³⁸ Art. 4.B din *Regulamentul de Judecată* 1950 [Pedepse definitive]: „d) Caterisirea; e) Destituirea (pentru cântăreți și paracliseri); f) Excluderea din monahism (pentru monahi și monahii)” (*Regulamentul de procedură al instanțelor disciplinare și de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române*, votat în ședința Sf. Sinod din 8 iunie 1949, publicat în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXVIII, 1950, 1, ian., pp. 23-66); excluderea din monahism nu era prevăzută ca pedeapsă pentru monahi în primul *Regulament de procedură al instanțelor disciplinare și judecătorești ale Bisericii Ortodoxe Române*, adoptat în 1926 (sanționat prin Decretul Regal 4160/29.12.1926, publicat în MO 290/30.12.1926).

¹¹³⁹ În legătură cu sancțiunea excluderii din monahism, vezi și hotărârile Sf. Sinod nr. 208/2 iulie 1926, 2455/8 iunie 1949, 972/4 martie 2003, 2578/18-19 iunie 2003 și 2495/4-5 iulie 2005 privind aprobarea unor măsuri pentru consolidarea vieții și disciplinei monahale.

¹¹⁴⁰ Calitatea clericul depus ca având statutul de „teolog laic” pare a fi mai degrabă o imprecizie de exprimare. Acesta nu-și pierde calitatea de cleric, ci doar e oprit de la exercitarea puterii preoțești, putând fi folosit ca un teolog laic în administrația Bisericii.

monah¹¹⁴¹); s) excomunicarea (excluderea din Biserica Ortodoxă)”.

După cum vedem, excomunicarea sau scoaterea din comuniunea Bisericii Ortodoxe a fost rezervată ca ultimă pedeapsă pronunțată după caterisirea clericilor sau excluderea din monahism a monahilor. Aceasta indică faptul că preoții și monahii pot fi excomunicați numai după depunerea din cinul lor și trecerea în rândul mirenilor, dacă persistă ulterior în greșeală în sânul cinului mirenesc.

Abaterile monahilor pentru care se pronunță excluderea din monahism sunt în primul rând abaterile dogmatice sau doctrinare: erezia (art. 10 din *Regulamentul de Judecată*)¹¹⁴², schisma (art. 11)¹¹⁴³, blasfemia (art. 12)¹¹⁴⁴, sacrilegiul sau ierosilia (art. 13)¹¹⁴⁵, simonia (art. 15)¹¹⁴⁶; apoi abaterile morale: omorul (art. 16), com-

¹¹⁴¹ Precizarea privind întoarcerea clericului caterisit în rândul cinului mirenesc sau monahal a fost introdusă prin Hot. Sf. Sinod 7661/2017 privind judecata disciplinară a ierarhilor (*Biserica Ortodoxă Română*, VIII, 2017, 4, pp. 373-402).

¹¹⁴² Art. 10 din *Regulamentul de Judecată*: „(1) Erezia este respingerea unei părți a învățaturii de credință ortodoxă și susținerea intenționată și constantă a unei învățături greșite referitoare la dogmele Bisericii, precum și însușirea unei învățături eretice săvârșită prin mărturisirea publică sau privată, prin viu grai sau în scris. (2) Erezia, după constatarea dovedită a refuzului îndreptării, se sancționează astfel (...): c) în cazul monahilor, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală”.

¹¹⁴³ Art. 11 din *Regulamentul de Judecată*: „(1) Schisma este despărțirea de Biserică, prin acțiuni sau interpretări publice deosebite ale unor norme de disciplină, morală și cult din învățătura și Tradiția Bisericii sau nesupunerea și refuzul de a asculta de autoritatea bisericească... și se sancționează astfel (...): c) în cazul monahilor, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală”.

¹¹⁴⁴ Art. 12 din *Regulamentul de Judecată*: „Blasfemia este fapta prin care sunt defăimate în public credința, cultul sau simbolurile creștine ortodoxe prin cuvinte, scrieri, gesturi sau imagini, și se sancționează astfel (...): c) în cazul monahilor, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală”.

¹¹⁴⁵ Art. 13 din *Regulamentul de Judecată*: „Sacrilegiul (ierosilia) este profanarea bunurilor sacre sau lipsa de respect față de cele sfinte și se sancționează astfel (...): c) în cazul monahilor, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală”.

¹¹⁴⁶ Art. 15 din *Regulamentul de Judecată*: „(1) Simonia (corupția) este fapta prin care, în schimbul unor valori (bani, bunuri sau avantaje), ori prin prietenie, nepotism, influențe sau presiuni politice și de orice natură, se obține o hirotonie, eparhie, parohie, funcție, distincție sau avansare clericală (...). (3) Simonia se sancționează astfel (...): c) în cazul monahilor, cu excluderea din

portamentul violent (art. 18), adulterul, desfrânarea (art. 20), beția (art. 21), furtul (art. 22), falsul în documente (art. 23), petrecerea în localuri publice nepotrivite (art. 24), insulta, calomnia, clevetirea (art. 25)¹¹⁴⁷; și abaterile administrative: neascultare de autoritățile bisericești (art. 34) și administrarea frauduloasă a bunurilor (art. 35). Excluderea din monahism se aplică direct numai în cazul abaterilor dogmatice, iar în cazul abaterilor morale și administrative se aplică în ultimă instanță, după ce au dat greș sancțiunile mai blânde, respectiv: împlinirea unui canon de post și pocăință la o mănăstire sau schit (art. 4, lit. c), mutarea disciplinară la altă mănăstire (art. 4, lit. j) etc.

În *Regulamentul de Judecată* excluderea din monahism este prevăzută ca pedeapsă fără drept de contestare, fie aplicabilă direct de Chiriarh într-o ședință a Permanenței Consiliului Eparhial (art. 5, A, 1, lit. l)¹¹⁴⁸, fie aplicată de Consistoriu și aprobată de Chiriarh (art. 5, A, 2, lit. c)¹¹⁴⁹. În orice caz, nu există drept de apel sau recurs la hotărârea Chiriarhului sau a Consistoriului. Potrivit art. 246 (3) din vechiul *Regulamentul de Judecată* 1950, care nu mai este azi în vigoare, sancțiunea excluderii din monahism putea fi atacată cu recurs la Sf. Sinod, întocmai ca și recursurile clerului de mir la caterisire, Sf. Sinod putând trimite decizia la Consistoriul Monahal Central¹¹⁵⁰. De asemenea, art. 58 din *Regulamentul Monahal*

monahism și interdicția de a purta haina monahală”.

¹¹⁴⁷ Insulta și calomnia, deși au fost abrogate din Codul Penal actual, sunt sancționate în dreptul canonic deoarece aduc atingere păcii și ordinii în Biserică, creând și sminteală în societate. Vezi art. 25 din *Regulamentul de Judecată*: „(1) Insulta, calomnia, defăimarea și clevetirea în public (verbal sau scris) sunt fapte prin care se aduce atingere onoarei și demnității unei persoane sau i se atribuie, în mod neadevărat, săvârșirea unor fapte rele, și se sancționează astfel (...): c) în cazul monahilor... în caz de persistență în abatere, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală”.

¹¹⁴⁸ Art. 5 din *Regulamentul de Judecată*: „Competența de aplicare a sancțiunilor revine următoarelor autorități canonice disciplinare și instanțe disciplinare: (A) fără drept de contestare din partea celui sancționat: (1) Chiriarhul, pe baza unei anchete regulamentare... aplică într-o ședință a Permanenței Consiliului Eparhial una dintre următoarele sancțiuni: (...) l) excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală”.

¹¹⁴⁹ Art. 5 (2) din *Regulamentul de Judecată*: „Consistoriul eparhial propune Chiriarhului aplicarea uneia dintre următoarele sancțiuni: (...) l) excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală”.

¹¹⁵⁰ Art. 246 (3) din *Regulamentul de Judecată* 1950: „În caz de condamnare la caterisire, sau excludere din monahism, recursul se va îndrepta către Sf. Sinod,

actualmente în vigoare stabilește: „Împotriva hotărârii de excludere din monahism și de caterisire, se poate face cerere de recurs numai la Sfântul Sinod. Pe temeiul avizului Chiriarhului eparhiot și al propunerii Comisiei canonico-juridice, Sfântul Sinod va hotărî asupra menținerii sau iertării pedepsei”.

Este adevărat că judecata disciplinară a monahilor se face cu precădere după *Regulamentul de Judecată*, însă observăm carența de procedură a acestuia în ceea ce privește căile de atac împotriva sancțiunii excluderii din monahism. Astfel, din membrii personalului monahal, numai ierodiaconii și ieromonahii pot ataca destituirea sau caterisirea cu apel și recurs la Consistoriul mitropolitan monahal (art. 46, 1, 2, b) și la Consistoriul Superior Bisericesc Monahal (art. 46, 1, 3, e). Așadar, toți ceilalți monahi și monahii fără slujire clericală nu pot ataca decizia excluderii din monahism prin apel sau recurs, deși este cea mai gravă pentru ei, totul judecându-se în primă și ultimă instanță la Consistoriul eparhial monahal (art. 46, 1, 1, c).

Dreptul de a fi apărat de o hotărâre bisericească injustă este unul fundamental, potrivit art. 3, lit. i din *Regulamentul de Judecată*, care enumeră între „principiile canonice fundamentale care stau la baza prezentului Regulament...: i) aflarea adevărului și garantarea dreptului la apărare”¹¹⁵¹. Dreptul la apărare este o derivație a dreptului la un proces echitabil garantat de art. 6 (1) din Convenția EDO¹¹⁵². Astfel, lipsa gradelor de jurisdicție în apel și recurs pentru monahii sancționați cu excluderea din monahism face judecata bisericească vulnerabilă ca act de justiție, deschizând-o atacului la instanțele civile. Aceasta indiferent de faptul că art. 158 (4) din *Statutul Bisericii* prevede că „hotărârile instanțelor bisericești la toate nivelurile nu sunt atacabile în fața instanțelor civile”.

care va proceda ca și cu recursurile clerului de mir, trimițând, în caz de admitere a recursului, spre judecare în fond hotărârea recurată, la Consistoriul Central Monahal”.

¹¹⁵¹ Pe această temă, vezi și studiul: Emilian-Iustinian ROMAN, „Premisele juridice și canonice în dreptul la apărare”, în volumul: *Statutul actual al Bisericii Ortodoxe Române. Tradiție și înnoire*, Actele Simpozionului internațional, Caransebeș, 6-8 octombrie 2015, coord. Protos. Casian RUȘET, Ed. Episcopiei Caransebeșului, Presa Universitară Clujeană, Caransebeș – Cluj Napoca, 2016, pp. 368-388.

¹¹⁵² Art. 6 (1) din Convenția EDO: „Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege”.

De aceea, *de lege ferenda*, pentru garantarea dreptului la apărare și a unui proces echitabil, este necesară amendarea *Regulamentului de Judecată* cu introducerea cel puțin a unei căi de atac a hotărârii de excludere din monahism, adică cel puțin recurs la Consistoriul mitropolitan monahal (completarea art. 46, 2, b). Scopul este de a nu crea discriminare între clericii monahi și toți ceilalți monahi și monahii care nu beneficiază de aceste garanții procedurale¹¹⁵³.

O altă problemă a procedurii de judecată bisericească este cumularea, în cazul ieromonahilor și ierodiaconilor, a pedepselor caterisirii (art. 4, lit. r din *Regulamentul de Judecată*) și excluderii din monahism (art. 4, lit. p din *Regulamentul de Judecată*), pronunțate prin aceeași decizie a Consistoriului eparhial monahal. Despre asemenea cazuri se vorbește, de pildă, în: Hot. Sf. Sinod 7830/2010 privind pe protosinghelul N.N.P., caterisit și exclus din monahism prin aceeași sentință 1/2010 a Consistoriului eparhial monahal al Episcopiei Slatinei și Romanaților¹¹⁵⁴; Hot. Sf. Sinod 4046/2011 privind cererea de iertare a fostului ieromonah S.V.B., caterisit și exclus din monahism prin unica sentință 1/2004 a Consistoriului Monahal Eparhial al Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului¹¹⁵⁵; Hot. Sf. Sinod 332/2012 privind cererea de iertare a fostului ieromonah T.E.P., caterisit și exclus din monahism prin aceeași sentință 1/2005 a Consistoriului Eparhial Monahal al Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului¹¹⁵⁶.

În aceste cazuri, caterisirea ar fi trebuit pronunțată prin decizie separată a Consistoriului eparhial monahal, pentru a se da dreptul contestării ei prin apel și recurs. Numai după rămânerea definitivă a pedepsei caterisirii, care presupune pierderea preoției și rămânerea între monahii simpli, se putea pronunța excluderea din monahism printr-o nouă decizie a Consistoriului eparhial monahal. Aceasta din urmă, în cazul persistării fostului cleric în starea de neorânduială între monahi. Căci faptul că excluderea din monahism e prevăzută ca sancțiune fără drept de apel prin decizia

¹¹⁵³ Vezi în același sens opinia lui Cosmin SANTI, care a cercetat în paralel judecata în dreptul civil și cea în dreptul bisericesc, sesizând viciul de procedură a procedurii bisericești prin neprevăderea unor căi de atac pentru sancțiunea excluderii din monahism (Cosmin C. SANTI, *Procedura de judecată în dreptul canonic și dreptul civil. Aspecte comparative*, Ed. C.H. Beck, București, 2023, p. 183).

¹¹⁵⁴ *Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 372-377.

¹¹⁵⁵ *Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 345-346.

¹¹⁵⁶ *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 147-148.

Consistoriului (art. 5, A, 2, c din *Regulamentul de Judecată*), nu dă dreptul Consistoriului de a o „lipi” ca sancțiune neapelabilă la caterisire. Acesta este un alt motiv pentru care decizia Consistoriului ar putea fi atacată la instanțele civile, ca încălcare a dreptului la apărare (art. 3, i din *Regulamentul de Judecată*) și la un proces echitabil (art. 6-1 din Convenția EDO).

Prin excepție, totuși, cumularea pedepselor caterisirii și a excluderii din monahism în aceeași sentință a Consistoriului ar fi posibilă, dacă respectivul cleric monah cade în erezie și/sau își declară ruperea de corpul Bisericii și ieșirea definitivă din ascultare de ea. În acest caz, Biserica nu ar mai fi nevoită să aplice pedepsele gradual și consecutiv pentru oferirea posibilității dreptului la apărare, întrucât fostul cleric-monah a renunțat voluntar la statutul de membru al Bisericii și la toate drepturile aferente lui, ceea ce lasă fără bază dreptul de apărare și judecata în contradictoriu. Bisericii nu-i rămâne decât să constate aici, prin cele două pedepse cumulate, pierderea atât a calității de cleric, cât și a celei de monah, prin renunțarea la ele odată cu abandonarea comunității ecleziale, gest căruia ar trebui să-i urmeze excomunicarea.

Cu toate acestea, chiar și în aceste cazuri extreme, în măsura în care căderea în erezie este un proces manifestat continuu în timp, prin gesturi și fapte succesive, un interval de timp între pronunțarea pedepsei caterisirii și cea a excluderii din monahism ar putea constitui o perioadă de chemare la pocăință pentru fostul cleric, invitat să-și reconsidere fidelitatea față de învățătura Bisericii în cadrul cinului monahal. Persistarea în atitudinea eretică, schismatică și de neascultare de Biserică justifică, gradual, pedepsirea fostului cleric cu excluderea din monahism, și apoi, cu scoaterea totală din comuniunea Bisericii sau excomunicarea.

IV.2.4. Natura canonică a excluderii din monahism, în raport cu caterisirea preotului și divorțul celor căsătoriți

Miza discuției despre excluderea din monahism este natura canonică acestei pedepse, și mai ales dacă monahul rămâne sau nu legat de cinul său, în care a intrat prin tunderea monahală și depunerea voturilor. Or abandonarea voturilor are caracterul unei sperjur¹¹⁵⁷, prin dezicerea monahului de făgăduințele sale.

¹¹⁵⁷ În acest sens, prin sperjur, s-a înțeles „încălcarea unui jurământ sau

Astfel, în măsura în care acceptăm că tunderea în monahism are caracter sacramental, de Taină, ne putem întreba dacă excluderea din monahism are efectul sacramental opus, de dezlegare a Tainei prin dezlegarea monahului de voturile sale. Privind această problemă în paralel cu Taina hirotoniei și Taina cununiei, ne întrebăm, iarăși, dacă preotul rămâne ținut de preoția lui după caterisire, ori dacă mireanul divorțat și recăsătorit rămâne ținut, sacramental, de prima căsătorie. Dezbateră este deosebit de interesantă, deoarece privește problema caracterului permanent al harului Tainelor săvârșite în Biserică, și interesează toate cele trei stări bisericești: clericii, monahii și mirenii.

În ceea ce privește caterisirea, amintim că în *Regulamentul de Judecată* al Bisericii noastre este privită ca pedeapsă cu caracter sacramental definitiv, al pierderii preoției, spre deosebire de depunere, care reprezintă doar oprirea funcțiilor preoțești. Astfel, art. 4 face această distincție: „În Biserica Ortodoxă Romană, clericilor, monahilor și mirenilor li se pot aplica următoarele sancțiuni (...): q) depunerea (destituirea) din slujirea clericală (pierderea dreptului de a săvârși lucrări sfinte, de a purta ținuta clericală și de a se împărtăși în altar; cel destituit nu mai este cleric, ci are *statut de teolog laic*, cu posibilitatea de a desfășura activități social-filantropice, culturale, educaționale, sau de a fi cântăreț, după caz; activitatea și conduita sa vor fi evaluate anual de Chiriarh); r) caterisirea (pierderea preoției pentru totdeauna și a posibilității ocupării unui post neclerical în activitățile bisericești și revenirea la starea de mirean, pentru clericul de mir, sau monah, pentru clericul monah)”. Subliniem că depunerea este o depozare a preotului de funcțiile preoțești, încât îi rămân activitățile în Biserică desfășurate *ca teolog laic*, însă nu devine prin aceasta un laic în sine, cu efect sacramental. În schimb,

unui vot (făgăduință, legământ) pe care un creștin de bunăvoie l-a depus în fața lui Dumnezeu și a oamenilor”, o formă a sperjurului fiind „lepădarea de voturile monahale, care se pedepsește cu afurisirea” (Pr. Irimie MARGA, „Sperjur”, în: *Dicționar de teologie ortodoxă* (2019)..., p. 884). Pentru jurămintele obișnuite, este prevăzută rugăciunea de iertare din Molitfelnic pentru cei ce „cu jurământ pe numele lui Dumnezeu s-au jurat și l-au călcat”, preotul rugându-se pentru „ruperea legăturii jurământului și a blestemului cu care s-a legat” (*Molitfelnic...*, 2013, pp. 373-376). Nu considerăm că această formă de dezlegare de jurământ se poate aplica întocmai monahului, pentru făgăduințele sale, în considerarea caracterului lor solemn și a depunerii lor ca afierosire lui Dumnezeu, în cadrul tunderii monahale.

în cazul caterisirii, avem precizarea explicită privind întoarcerea clericului caterisit în rândul cinului mirenesc (sau monahal), introdusă prin Hot. Sf. Sinod 7661/2017 privind judecata disciplinară a ierarhilor¹¹⁵⁸, ceea ce nu lasă dubiu asupra intenției caterisirii de excludere sacramentală definitivă din cler.

În legătură cu problema caracterului sacramental permanent al tainelor a fost elaborată teoria harului indelebil, de sorginte catolică, prin care preotul hirotonit, de pildă, primește o pecete harică de neșters care nu se poate înlătura nici măcar prin caterisire. În acest sens, Sever Buzan a opinat că harul preoției primit la hirotonie nu se poate șterge prin caterisire, căci „caterisirea fiind un act juridic... prin ea se va lua doar dreptul exercitării practice a capacității harice... iar cel oprit nu-și pierde și capacitatea, deoarece un act juridic nu poate opera decât în domeniul juridic, or capacitatea nu s-a dobândit printr-un act juridic, ci printr-o Taină”¹¹⁵⁹. Aceeași concepție a îmbrățișat-o N. Dură, susținând că „sfințirea sacramentală a clericilor de drept divin și făgăduința monahală au un caracter indelebil”, și că preoții caterisiți „totuși rămân în Biserică și pot săvârși lucrări valide în Biserică, dar aceste lucrări sunt ilegale”¹¹⁶⁰.

Constantin Rus a criticat, însă, teoria catolică despre existența harului indelebil, subliniind că în cazul restaurării clericilor depuși din slujire această restaurare nu se face neapărat în baza pecetii de neșters a harului, ci „restabilirea treptelor sacramentale se poate face prin aplicarea economiei bisericești”¹¹⁶¹. De asemenea, potrivit lui Ion Bria, chiar dacă Botezul, Mirungerea și Hirotonia nu se repetă, „un preot infidel care părăsește Biserica nu mai este preot”¹¹⁶².

Deși Biserica Ortodoxă nu cunoaște practica revocării Tainelor, totuși susținerea permanenței lucrărilor sacramentale în

¹¹⁵⁸ Vezi Hot. Sf. Sinod 7661/2017 în: *Biserica Ortodoxă Română*, VIII, 2017, 4, pp. 373-402.

¹¹⁵⁹ Sever BUZAN, „Natura caterisirii”, în: *Glasul Bisericii*, XIX, 1960, 5-6, mai-iunie, pp. 454-457.

¹¹⁶⁰ Pr. N.V. DURĂ, „Precizări privind unele noțiuni...”, în: *Ortodoxia*, 1987, 3, pp. 107-108, 112.

¹¹⁶¹ Pr. Constantin RUS, „Teoria perpetuării efectelor hirotoniei: revenirea clericilor hirotoniți la starea de laici”, în: *Studii Teologice*, I, 2005, nr. 1, ian.-mar., pp. 46-47.

¹¹⁶² Pr. Ion BRIA, *Tratat de teologie dogmatică și ecumenică*, Ed. România Creștină, București, 1999, p. 180.

toate cazurile, sub forma teoriei indelebilității harului, ridică anumite probleme canonice, mai ales în cazul hirotoniei. Astfel, dacă am îmbrățișa teoria susținută de S. Buzan și N. Dură, ar însemna că Biserica, deși a acordat harul preoției în Taina Hirotoniei, nu mai are putere de a-l ridica și că e ținută de o preoție perpetuă a celui caterisit, pe care nu o poate opri decât jurisdicțional. Această gândire pare străină de Biserica noastră, căreia i s-a dat prin episcopi – mai deplin decât preoților și duhovnicilor – putere de a lega și dezlega, și „oricâte veți lega pe pământ vor fi legate și în cer, și oricâte veți dezlega pe pământ vor fi dezlegate și în cer”¹¹⁶³.

Din acest punct de vedere este important să observăm că, deși caterisirea îmbracă astăzi doar caracterul formal al unei decizii de Consistoriu, în trecut a existat o slujbă sacramentală a caterisirii în Biserică. Prin ea se ridică propriu-zis harul acordat la hirotonie, astfel că Biserica rămânea liberă să ia înapoi darul folosit cu nevrednicie. O sursă a acestei slujbe o citează N. Milaș din Sintagma ateniană, fără să putem aprecia vechimea ritualului. În cadrul acestuia arhiereul rostea în Biserică, stând în fața lui preotul ce urma să fie caterisit, următoarele cuvinte: „tu, care astăzi pentru ultima oară te numești preot al Dumnezeului ceresc, de aici înainte vei fi despuțat de darul preoției, pe care l-ai avut până acum și pierzi îmbrăcăminte darului preoțesc... Astăzi ți se ia sfințirea care ai dobândit-o de la ceruri prin hirotonirea arhierescă și te întorci între credincioșii de rând”¹¹⁶⁴.

O altă versiune a caterisirii a fost găsită într-un Molitfelnic arhieresc din sec. XVII, scris în sudul Rusiei, ceremonia fiind intitulată „Rânduiala caterisirii din preoție a preotului călcător de lege și nesupus”. Așadar, arhiereul îmbrăcat cu toate veșmintele stătea înaintea altarului iar în fața lui venea preotul respectiv îmbrăcat în toate veșmintele preoțești, cu potirul și discul în mână. Astfel arhiereul „îi ia din mână potirul cu discul zicând acestea: «ridic de la tine puterea aducerii jertfei celei preacurate»... după aceea dezbrăcând de pe el veșmintele, ierarhul zice *anaxios*... apoi ierarhul zice: «dezbrac de pe tine toate veșmintele preoțești, fiindcă ești nevrednic să stai înaintea lui Dumnezeu»”, Ceremonia se termina cu îmbrăcarea fostului preot în haine lumești și alungarea lui „până

¹¹⁶³ Formulă din rugăciunea a doua de dezlegare de la Slujba Mărturisirii (*Molitfelnic*..., 2013, p. 65).

¹¹⁶⁴ N. MILAȘ, *Canoanele*..., I-2, pp. 376-377.

întru sfârșit, în veci”¹¹⁶⁵ din Biserică. Se menționează că datorită caracterului infamant și potențial smintitor pentru societate caterisirea de acest fel nu s-a mai practicat, ultimul caz fiind în anul 1856¹¹⁶⁶, după care caterisirea s-a rezumat la actul Consistoriului pe care îl cunoaștem astăzi.

Menționăm că și în legiuirile noastre bisericești mai vechi caterisirea era numită „luarea darului”. Astfel găsim în Glava 69 din *Îndreptarea Legii* (1652): „Canonul 13 al soborului de întâi și de-al doilea grăiește: care preot sau diacon... până nu se va face sobor și judecată episcopului, va îndrăzni de va lăsa pomenirea lui... aceluia să i se ia darul preoției de tot”¹¹⁶⁷. De asemenea, episcopul „de va îndrăzni... să se suie pre sfântul scaun carele este străin și departe de dânsul, fără numai adevăratul lui arhieru... unuia ca aceluia să i să ia darul arhieriei lui” (Glava 31)¹¹⁶⁸. În sfârșit, art. 23 din *Normele monastice ale Bucovinei* (1786) stabilea că „pe monahul care calcă regulile monastice... lepădat din starea călugărească... dacă cel vinovat ar fi ieromonah... atunci mai întâi să i se ia darul preoției”.

O dovadă că actul de caterisire îl cobora pe preot în rândul mirenilor o vedem în caterisirea preotului Stoica tipograful, din 1741, pentru confecționarea și vânzarea de antimise pe ascuns. Pe acesta judecătorii bisericești ai Mitropoliei Ungrovlahiei l-au „caterisit de tot de darul preoției și înstrăinat de la dumnezeiescul dar... și să se numească Stoica mireanul și nimeni să nu îndrăznească să facă liturghie cu el”¹¹⁶⁹.

În dreptul canonic ortodox român actual, chiar și demisia sau retragerea din preoție atrage pierderea sacramentală definitivă a calității de preot și reasumarea calității de laic. Astfel, conform art. 134 (1) din *Statutul Bisericii*, „activitatea clericilor încadrați în Biserica Ortodoxă Română poate înceta în următoarele situații: a) deces; b) pensionare pe motiv de vârstă sau boală; c) retragerea pentru binele Bisericii”¹¹⁷⁰. Iar în cazul „cererilor de retragere

¹¹⁶⁵ Ștefan BERECHET, *Caterisirea (degradarea) preotului și frăția de cruce*, Chișinău, Tipografia Eparhială, 1924, pp. 17-21.

¹¹⁶⁶ Ș. BERECHET, *Caterisirea (degradarea) preotului...*, p. 21, nota 40.

¹¹⁶⁷ *Îndreptarea Legii* (1652)..., pp. 111-112.

¹¹⁶⁸ *Îndreptarea Legii* (1652)..., p. 89.

¹¹⁶⁹ Mircea PĂCURARIU, „Dicasteria și Consistoriul Mitropoliei Ungrovlahiei”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVII, 1959, 7-10, iul.-oct., p. 965.

¹¹⁷⁰ Retragera preoților din slujire pentru binele Bisericii, în cazurile în care activitatea lor a creat sminteală publică, a fost introdusă prin Punctul 1

pentru totdeauna din activitatea clericală... se precizează că solicitantul a redevenit laic” (art. 134, alin. 4 din *Statutul Bisericii*)¹¹⁷¹. De aceea, cu atât mai mult în cazul caterisirii pronunțate de către Consistoriu, efectul sacramental este acela de scoatere a preotului din cinul clerical și trecere în cinul mirenesc, adică o schimbare a stării canonice în Biserică.

Chiar dacă Biserica Ortodoxă în principiu nu cunoaște practica revocării Tainelor, trebuie să observăm că hirotonia, cel puțin, este privită ca slujire și nu ca drept de neșters, mai curând ca o încredințare a unei slujiri bisericești care se poate retrage pentru nevrednicie. Odată cu ea, se ridică și harul preoției pentru faptele incompatibile cu vocația clericală, așa cum ne adevăresc vechile ritualuri solemne de caterisire, prin dezbrăcarea sacramentală a preotului de veșminte, depozedarea de sfintele vase ale altarului și trimiterea „între credincioșii de rând”¹¹⁷². Așadar, observăm că în cazul hirotoniei și numai al ei, Biserica a conceput un ritual special cu caracter sacramental prin care clericul respectiv este scos definitiv din cinul clerical, ceea nu găsim în cazul căsătoriei și al tunderii în monahism, adică un ritual sacramental analog de „descăsătorire” sau „descălugărire”.

În cazul Tainei Cununii, temeiul evanghelic al indisolubilității ei, care nu poate fi desființat prin divorț, îl găsim în cuvântul Mântuitorului: „Așa încât nu mai sunt doi, ci un trup. Deci, ce a împreunat Dumnezeu omul să nu despartă... [și] pentru învârtosarea inimii voastre v-a dat Moise voie să lăsați pe femeile voastre, dar din început nu a fost așa” (Mat. 19, 6-8)¹¹⁷³. Reflectând la Taina Cununii, Pr. Irimie Marga a observat că ea „este o taină indisolubilă, ea se săvârșește asupra mirilor odată pentru totdeauna”, iar „Biserica Ortodoxă nu cunoaște practica anulării unei taine, deci nici practica anulării Cununii”. Astfel, opinează autorul, mirii „se pot despărți, încetând să mai conlucreze cu harul Cununii, dar nu pot desființa caracterul indisolubil al Tainei”¹¹⁷⁴. Într-adevăr, din

al Hot. Sf. Sinod nr. 7661/2017 privind procedura de judecare a ierarhilor în Biserica Ortodoxă Română.

¹¹⁷¹ Introdus de asemenea prin Punctul 1 al Hot. Sf. Sinod 7661/2017.

¹¹⁷² Vezi nota 1164.

¹¹⁷³ Pentru reflecții asupra caracterului indisolubil al căsătoriei, vezi: Pr. Sorin COSMA, „Indisolubilitatea căsătoriei și divorțul din perspectiva misiunii spirituale a Bisericii”, în: *Altarul Banatului*, 2023, nr. 1-3, pp. 40-52.

¹¹⁷⁴ Pr. Irimie MARGA, „Cununia, divorțul și recununaarea în Biserica

acest punct de vedere, constatăm că nu există slujbă de descunune în Biserica Ortodoxă, așa-zisul divorț bisericesc avansat de I. Floca¹¹⁷⁵. Dacă ar fi să ne imaginăm această rânduială, totuși, ca un revers al Cununii prezente în Molitfelnic, ea ar trebui să conțină referințe explicite în acest sens: „Doamne, ridică binecuvântarea ta¹¹⁷⁶ și ia harul Tău de peste robii Tăi¹¹⁷⁷, și desparte pe robul Tău (N) de roaba ta (N)¹¹⁷⁸”, urmată de sentința „se descunună robul lui Dumnezeu (N) de roaba lui Dumnezeu (N)¹¹⁷⁹. Facem acest exercițiu de imaginație numai pentru a arăta imposibilitatea revocării Tainei Cununii și a retragerii harului ei, astfel încât să fie folosită ca pretext canonic pentru repetarea propriu-zisă a slujbei în cazul căsătoriei a doua și a treia.

În schimb, Molitfelnicul conține o slujbă de împăcare a soților divorțați, introdusă din Hot. Sf. Sinod 9972/2015. În cadrul acestui ritual, diaconul se roagă „pentru robul lui Dumnezeu (N) și pentru roaba lui Dumnezeu (N), care iarăși se însoțesc unul cu altul prin căsătorie”, iar preotul rostește „reașază pacea care s-a tulburat și dragostea unuia către altul întărește-o în inimile lor”¹¹⁸⁰. Această reîmpăcare a soților cu Taina care i-a consacrat, care amintește de iertarea din cadrul Spovedaniei – „împacă-i și-i unește cu sfânta Ta Biserică întru Iisus Hristos, Domnul nostru”¹¹⁸¹ – reprezintă un temei canonic și sacramental, totodată, pentru iertarea monahilor

Ortodoxă”, în: *Revista Teologică*, 2017, nr. 3, pp. 122-130.

¹¹⁷⁵ Vezi Arhid. I.N. FLOCA, *Drept canonic ortodox...*, II, pp. 103-106.

¹¹⁷⁶ În raport cu rugăciunea de la Taina Cununii: „Însuți, Stăpâne Preasfinte... fiind de față cu ajutorul Tău cel nevăzut, binecuvântează nunta aceasta” (*Molitfelnic...*, 2013, p. 90).

¹¹⁷⁷ Raportat la rugăciunea pe care o rostește preotul: „Și acum, Stăpâne Doamne, Dumnezeul nostru, trimite harul Tău cel ceresc peste robii Tăi (N)” (*Molitfelnic...*, 2013, p. 91).

¹¹⁷⁸ Un revers al rugăciunii: „Însuți și acum, Stăpâne, întinde mâna Ta din sfântul Tău locaș și unește pe robul Tău (N), cu roaba Ta (N)” (*Molitfelnic...*, 2013, p. 94).

¹¹⁷⁹ Formula aceasta reprezintă inversarea unirii mirilor prin rostirea: „Se cunună robul lui Dumnezeu (N), cu roaba lui Dumnezeu (N), în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh” (*Molitfelnic...*, 2013, p. 94).

¹¹⁸⁰ Hotărârea Sf. Sinod 9972/2015 privind propunerea de introducere în Molitfelnic a Slujbei la împăcarea celor divorțați (refacerea legăturii de căsătorie dintre bărbatul și femeia care au divorțat), folosită în Bisericele Ortodoxe de limbă greacă, în: *Biserica Ortodoxă Română*, VI, 2015, 4, pp. 417-419; vezi *Molitfelnic...*, 2019, pp. 123-127.

¹¹⁸¹ *Molitfelnic...*, 2013, p. 74.

excluși din monahism, în considerarea faptului că Biserica nu a desființat Taina tunderii, ci monahul a ieșit în afara ei.

De aceea, reprimirea monahilor în cinul din care au căzut se poate face după un ritual simplificat, prin analogie cu împăcarea soților divorțați, potrivit obiceiului canonic descris de Can. 47 Nichifor: „Se cuvine ca monahul care a lepădat Sfânta Schimă și s-a întors să fie învățat de către frați cele ce se cuvin... și să fie puse hainele lui în altar, sub Sfânta Masă, precum la schimă, și egumenul să-l tundă și să-l îmbrace cu schima după evanghelia Liturghiei, fără să spună nimic”¹¹⁸².

În ceea ce privește căsătoria a doua și a treia a mirenilor, care par să contrazică indisolubilitatea Tainei Cununiei, observăm că Biserica le privește pe acestea mai degrabă ca îngăduințe pastorale, ca o constatare a nestatorniciei și neputinței omului de a trăi Taina, de a se așeza în deplinătatea evanghelică și în unicitatea ei. Mai ales dacă observăm caracterul pronunțat penitențial al slujbei cununiei a doua, înțelegem că Biserica arată mirilor că au ieșit voluntar din perimetrul deplinătății Tainei și pășesc, de acum, pe terenul îngăduinței Bisericii. Astfel, preotul se roagă pentru mirii recununați: „Doamne Iisuse Hristoase... curățește fărădelegile robilor Tăi, pentru că, neputând purta zăduful și greutatea zilei și aprinderea trupească, vin împreună la primirea nunții a doua, precum ai pus lege prin Pavel apostolul... care a zis pentru noi smeriții că mai bine este a se căsători în Domnul decât a arde”¹¹⁸³. Faptul că Molitfelnicul nu conține vreo slujbă a „căsătoriei a treia” – în fapt repetându-se slujba cununiei a doua – arată că Biserica o privește pe aceasta ca o îngăduință peste îngăduință, stabilind limita economiei ei pastorale, dincolo de care s-ar relativiza Taina Cununiei și caracterul ei indisolubil. Din aceste motive Sf. Vasile cel Mare se pronunță în termeni aspri asupra căsătoriei a treia, afirmând că „pe una ca aceasta o numesc nu nuntă, ci poligamie” (Can. 4 Vasile)¹¹⁸⁴, iar tetragamia, sau căsătoria a patra, a fost interzisă explicit prin hotărârea Sinodului de la anul 920 din Constantinopol¹¹⁸⁵.

¹¹⁸² Canon fără concordanță; vezi și comentariul lui N. Milaș la acest canon despre rânduiala slujbei călugărului întors în mănăstire: N. MILAȘ, *Canoanele...*, II-2, p. 233.

¹¹⁸³ *Molitfelnic...*, 2013, p. 109 (rugăciunile din cadrul slujbei cununiei a doua).

¹¹⁸⁴ Vezi concordanță la Can. 4 Vasile: 3, 7 Neocez.; 1 Laod.; 24, 50, 80 Vasile.

¹¹⁸⁵ Arhid. I.N. FLOCA, *Drept canonic ortodox...*, I, p. 431.

Așadar, fără să propunem distincția artificială taine-ierurgii între căsătoria dintâi și cea de a doua și a treia, și fără să negăm valoarea sacramentală de principiu a acestora din urmă, care au ca efect posibilitatea primirii soților recăsătoriți la Împărtășanie, observăm totuși coexistența Tainei cu iconomia pastorală a Bisericii în aceste cazuri. În acest fel putem accepta căsătoria a doua și a treia alături de cea dintâi, rămasă nedesființată bisericește, fără adoptarea ipotezei divorțului bisericesc propusă de Iulian Constantinescu, ca singur mod de rezolvare „poligamiei harice” și a incompatibilității între căsătorii: „prin urmare, divorțul bisericesc trebuie privit ca act cu efecte harice prin care se desface legătura de taină a căsătoriei existente religios, fără o astfel de dezlegare susținându-se în mod tacit tolerarea bigamiei, trigamiei sau a poligamiei”¹¹⁸⁶. Această ipoteză introduce o perspectivă contractualistă a căsătoriei religioase, prin analogie cu cea civilă, și propune o rezolvare canonică de factură preponderent juridică a despărțirii soților, după modelul art. 373, lit. b din Codul Civil, unde divorțul se pronunță „atunci când, din cauza unor motive temeinice, raporturile dintre soți sunt grav vătămăte și continuarea căsătoriei nu mai este posibilă”¹¹⁸⁷.

Însă Biserica, în suplețea gândirii ei, a înțeles să nu dea valoare *de jure*, asemenea Codului Civil, constatării tacite și *de facto* că raporturile dintre soți sunt ireconciliabile, și să permită căsătoria a doua și a treia ca îngăduințe pastorale¹¹⁸⁸, fără să atenteze la desființarea Tainei Cununii. În felul acesta, Biserica rămâne fidelă principiului evanghelic al indisolubilității căsătoriei („ce a împreunat Dumnezeu omul să nu despartă” – Mat. 19, 6), constatând în cazul divorțului și al recununării slăbirea acestui principiu mai curând în

¹¹⁸⁶ Iulian Mihai CONSTANTINESCU, „Încetarea și desfacerea căsătoriei între legislația de Stat și tradiția canonică a Bisericii. Problema poligamiei harice”, în: *Mitropolia Olteniei*, 2011, 1-4, p. 152.

¹¹⁸⁷ Vezi dispozițiile art. 373 din Codul Civil [Motive de divorț]: „Divorțul poate avea loc: a) prin acordul soților, la cererea ambilor soți sau a unuia dintre soți acceptată de celălalt soț; b) atunci când, din cauza unor motive temeinice, raporturile dintre soți sunt grav vătămăte și continuarea căsătoriei nu mai este posibilă; c) la cererea unuia dintre soți, după o separare în fapt care a durat cel puțin 2 ani; d) la cererea aceluia dintre soți a cărui stare de sănătate face imposibilă continuarea căsătoriei”.

¹¹⁸⁸ Pentru reflecții la semnificația divorțului civil, receptat ca o neputință a omului de pedagogia Bisericii, prin permiterea căsătoriei a doua și a treia, vezi: Pr. I. BRIA, *Dicționar de teologie...*, p. 127.

sensul de „ceea ce Dumnezeu a legat și omul a despărțit”.

Prin analogie, excluderea din monahism constată aceeași slăbire a principiului indisolubilității tainei, respectiv al relației sacramentale a monahului cu Dumnezeu prin tundere și depunerea voturilor. De aceea, Biserica acceptă posibilitatea primirii lui la Împărtășanie „în rândul laicilor” (Can. 3 Vasile)¹¹⁸⁹ – așa cum soții recăsătoriți sunt primiți Euharistie, ca îngăduință pastorală – fără să-și propună desființarea tunderii și a voturilor monahale.

Din izvoarele aghiografice, patristice și liturgice ale Bisericii, prezentate în capitolele I și II ale lucrării noastre, am observat că tunderea monahală are caracter sacramental, de Taină, prin care mireanul intră în corpul consacrat al monahilor. Astfel, nu putem gândi tunderea ca simplă ierurgie sau binecuvântare particulară, care nu angajează monahul în relația cu Dumnezeu și care poate fi dezlegată de episcop, pe temeiul că nu ar exista o stare harică deosebită. De altfel, episcopul însuși păstrează la bază starea harică monahală, în temeiul căreia a fost ales din rândul monahilor și chemat la păstorire, chiar dacă demnitatea de episcop pe care a îmbrăcat-o peste cea monahală o covârșește pe aceasta din urmă. Afierosirea monahului lui Dumnezeu, printr-o Taină de consacrare nu mai puțin sacramentală decât căsătoria, este afirmată de tradiția filocalică și patristică a Bisericii ca stare de „nuntă cu Hristos” și receptată liturgic în slujba schimei mari: „Sfinte Doamne al puterilor... binecuvântează pe robul Tău (monahul N) pe care l-ai chemat la duhovniceasca ta cămară de nuntă...”¹¹⁹⁰.

De aceea, un ipotetic ritual de „descălugărire” în Biserică, dacă ar exista, ar trebui să facă apel la ruperea legăturii de nuntă și Botez înnoit între om și Hristos, raportat la formulele schimei mari: „astăzi, robul lui Dumnezeu, fostul monah (N), iese din

¹¹⁸⁹ Vezi observațiile Sf. Vasile cel Mare despre clericii scoși din treaptă și primirea lor la comuniune ca laici, în speță Can. 3 Vasile: „Un diacon care a desfrânat după intrarea în diaconat, să fie scos afară din diaconat. Dar, după ce a fost trecut în rândul laicilor, să nu fie oprit de la comuniune. Deoarece există un canon vechi care îi supune pe cei căzuți din treaptă numai acestui tip de pedeapsă...” (Pentru concordanță, vezi: Can. 25 Ap.; 4, 21 Trulan; 27 Cart.; 32, 44, 51 Vasile); de asemenea, Can. 32 Vasile, în privința celor scoși din cler pentru păcat de moarte, precizează că „nu sunt excluși din comuniunea laicilor, fiindcă «nu vei pedepsi de două ori pentru același lucru» (Naum 1, 9)” (Vezi pentru concordanță: Can. 25 Ap.; 4, 21 Trulan; 3, 44, 51 Vasile).

¹¹⁹⁰ *Molitfelnic...*, 2013, p. 610.

duhovniceasca nuntă¹¹⁹¹ și desparte făgăduința chipului îngeresc de darul Sfântului Botez¹¹⁹², și se dezbracă de marele chip îngeresc, de mantie, de schimă și de veșmintele mântuirii¹¹⁹³. Un posibil ceremonial liturgic de dezbrăcare a monahului de hainele și statutul lui, după modelul caterisirii, pare a fi fost indicat de cap. 26.5 din *Normele monastice ale Bucovinei* (1786), care menționa că monahului fugit a doua oară din mănăstire „după judecata episcopului luându-i-se sărbătorește darul primit în urma juruinței, să fie alungat din mănăstire¹¹⁹⁴. Totuși, în lipsa izvoarelor, nu putem specula asupra existenței unui asemenea ritual, care altminteri s-ar fi păstrat în conștiința canonică a Bisericii și în tradiția ei scrisă, precum cel al caterisirii.

Așa cum Botezul nu se repetă, nici tunderea monahală, asimilată de Părinți unui „al doilea Botez”, nu se repetă, ceea ce nu înseamnă că harul Tainei nu se poate pierde subiectiv de om, prin lepădarea sau înstrăinarea de el. Ne aflăm iarăși, în tensiunea dintre cuvântul lui Dumnezeu („ce a împreunat Dumnezeu omul să nu despartă” – Mat. 19, 6) și acțiunile omului (prin dictonul „ceea ce Dumnezeu a legat și omul a despărțit”), care nu rămâne statornic în relația cu Dumnezeu și rupe voluntar legătura Tainei.

O mărturie relevantă aici din tradiția patristică a Bisericii este întâmplarea relatată în Patericul egiptean despre călugărul din Egipt care voia să se însoare cu fata preotului elinilor. Acestui monah diavolul i-a promis să-l ajute „dacă se leapădă de Dumnezeul lui, și de Botez și de făgăduința călugărească. Și îndată a văzut că i-a ieșit din

¹¹⁹¹ Raportat la chemarea monahului la duhovniceasca cămară de nuntă, în rânduiala schimei mari: „Sfinte Doamne al puterilor... binecuvântează pe robul Tău (monahul N) pe care l-ai chemat la duhovniceasca ta cămară de nuntă” (*Molitfelnic...*, 2013, p. 610).

¹¹⁹² Despărțire schimei de Botez ca revers al invocării unirii făgăduinței monahale cu darul Botezului, rostită de preot în slujba tunderii în schima mare: „unește cu darul cel dăruit lui de la strămoși, al punerii de fii și al Împărăției Tale prin Sfântul Botez această monahicească făgăduință a chipului îngeresc” (*Molitfelnic...*, 2013, p. 609).

¹¹⁹³ Dezbrăcarea de veșmintele monahale în antiteză cu îmbrăcarea lor în cadrul slujbei, timp în care la strană se cânta troparul: „Bucura-se-va sufletul meu întru Domnul, că m-a îmbrăcat în veșmântul mântuirii, și cu haina veseliei m-a împodobit; ca unui mire mi-a pus mie cunună, și ca pe o mireasă m-a împodobit cu podoabă” (este în fapt rugăciunea de la îmbrăcarea stiharului diaconesc sau preoțesc) (*Molitfelnic...*, 2013, p. 615).

¹¹⁹⁴ *Normele monastice ale Bucovinei* (1786)..., p. 72.

gură un porumbel și a zburat la cer”. După o intensă pocăință, ajutat de rugăciunile starețului, fratele a primit înapoi harul Botezului treptat: „A răspuns starețului: Da, am văzut porumbelul sus, la înălțimea cerului, în dreptul capului meu... Am văzut porumbelul aproape de capul meu... Am văzut porumbelul... iar el a intrat în gura mea”¹¹⁹⁵. Pierderea subiectivă a harului Botezului, unit cu cel al făgăduinței monahale, nu a însemnat totuși desființarea Tainei, ceea ce arată că Biserica reprimește pe membri ei botezați și apostatați în temeiul pocăinței, fără repetarea slujbei Botezului, rămasă indisolubilă.

Din această perspectivă, excluderea din monahism este o constatare a ceea ce a făcut omul, prin lepădarea sa, și nu Dumnezeu, păstrând posibilitatea reprimirii monahului în cinul său pe măsura pocăinței sale, și în temeiul faptului că Dumnezeu nu a rupt relația sacramentală niciodată.

Cu privire la efectul sacramental al excluderii din monahism, observăm, deci, că Biserica nu-și propune să desfacă Taina, ci constată ieșirea monahului în afara ei, prin încetarea asumării nunții cu Hristos, a harului celui de-al doilea Botez și a practicării voturilor monahale. De aceea Biserica pronunță excluderea din monahism ca un reflex al ieșirii monahului din ordinea cinului său, prin exchiovire voluntară și viețuire asemenea mirenilor, cu consecința interdicției purtării hainei monahale și a identificării, de acum înainte, prin numele de mirean. Prin urmare, această așezare în rândul mirenilor are mai curând caracterul unei depuneri din treaptă sau retrogradări¹¹⁹⁶, decât al unei caterisiri definitive, cu ștergerea statutului de monah. Actul excluderii are caracterul unei iconomii pas-torale a Bisericii, care-i dă posibilitatea monahului să-și continue

¹¹⁹⁵ *Patericul...*, pp. 391-392 (cap. XIX. Despre pocăință, cuvântul 8, de la Sf. Amfilohie).

¹¹⁹⁶ Privind în dreptul canonic comparat, observăm cum art. 216 din Statutul Bisericii Ortodoxe Sârbe (1957, cu modificări până în 1985) prevede depunerea din cinul monahal între pedepsele bisericești ale clericilor: „Pedepsele bisericești sunt: a) pentru preoți și ieromonahi: 1. avertisment; 2. mustrare; (...) 8. depunerea din treapta preoției; (...) 10. depunerea din cinul monahal”. (Ierom. Cleopa STEFANOVIC, *Rânduiala tunderii în monahism în Molitfelnicul slav și în cel românesc – studiu istorico-liturgic*, Teză de doctorat, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Disciplina Teologie Liturgică, coordonator științific Pr. Prof. Viorel SAVA, susținută public în 2014, Anexa 1, Statutul Bisericii Ortodoxe Sârbe, republicat în 1957, cu modificări și completări până în 1985, p. 319).

drumul mântuirii între mireni, spovedindu-se și împărtășindu-se în rând cu ei, câtă vreme se arată neputincios și nestatornic în cinul monahal.

În niciun caz monahul ieșit din monahism nu trebuie privit ca un apostat sau străin de creștinătate, potrivit interpretărilor radicale din Îndreptarea Legii și Pravila lui Nicodim Sachelarie, care-i atribuie acestuia un statut de excomunicat, scos perpetuu de la Împărtășanie și de la comuniunea Bisericii. Căci Biserica nu poate să nu primească pe păcătosul care se pocăiește, conform spiritului Can. 52 Apostolic¹¹⁹⁷, fie și în ipostaza călugărului neputincios primit între mireni. Astfel, Biserica Ortodoxă Română are la îndemână iconomia eclezială, înțeleasă de pr. Patriciu Vlaicu drept „expresia concretă a bunei gestiuni a tuturor mijloacelor de care dispune... pentru salvarea credincioșilor”¹¹⁹⁸. La rândul lui, părintele Dumitru Stăniloae a văzut iconomia ca „libertate a Bisericii în comportarea ei, o libertate pentru a sluji cât mai mult cu folos mântuirii sufletelor”¹¹⁹⁹. De aceea, câtă vreme monahul exclus se arată incapabil, prin viețuirea sa, să revină în disciplina cinului monahal, prin mila Bisericii și iconomia episcopului, ca autoritate canonică disciplinară, i se poate preciza locul canonic în Biserică pe măsura putinței lui. Această iconomie pastorală, cu scopul nespărțirii perpetue de Împărtășanie, o vedem întrupată prin inserarea unei formulări la finalul deciziei de excludere, astfel: „Până la arătarea stării de pocăință și manifestarea dorinței de întoarcere în ordinea monahală, aveți posibilitatea să vă spovediți și să vă împărtășiți în rând cu mirenii, urmând canonul duhovnicului, purtând numele de botez (N)”.

O dezbatere mereu actuală este problema dezlegării sau dispensei de voturi a monahului exclus din monahism, în cazul solicitării căsătoriei. Aruncând o privire în dreptul canonic comparat, observăm cum Regulamentul Monahal al Bisericii Ortodoxe Ruse (2017) stabilește că „cel care părăsește monahismul pierde dreptul

¹¹⁹⁷ În acest sens, Can. 52 Ap. glăsuiește: „Dacă vreun episcop sau un preot nu-l primește pe cel care se întoarce de la păcat, ci îl alungă, să fie caterisit, fiindcă mănnește pe Hristos Care a spus: «bucurie se face în cer pentru un păcătos care se pocăiește» [Luca 15, 7]” (Vezi pentru concordanță: Can. 6, 7, 43, 45, 63 Cart.).

¹¹⁹⁸ Pr. P. VLAICU, „Le principe canonique de l'oikonomia...”, p. 156.

¹¹⁹⁹ Pr. Dumitru STĂNILOAE, „Iconomia în Biserica Ortodoxă”, în: *Ortodoxia*, XV, 1963, 2, pp. 153-154.

de a purta numele primit la tundere” (art. 10.1.2.3), și că „cei care au părăsit monahismul sunt înmormântați după rânduiala laicilor” (art. 10.1.2.4), ceea ce ar sugera că li se atribuie statutul de mireni. Cu toate acestea, același Regulament precizează că „decizia episcopului nu poate elibera o persoană de voturile monahale pe care le-a pronunțat, ca promisiuni liber date lui Dumnezeu, cu excepția cazurilor în care tunderea este declarată invalidă din cauza unor vicii canonice la momentul săvârșirii ei” (art. 10.1.2.5)¹²⁰⁰. Desigur că în cazul în care excluderea ar fi urmarea unui abuz, iar episcopul sau Consistoriul au pronunțat pedeapsa pe baza unor probe insuficiente sau nefondate, se poate vorbi de anularea ulterioară a măsurii ca lipsită de temei sau bazată pe rea-credință, reînstituind pe monah în cinul său cu efect retroactiv.

Însă în toate celelalte cazuri, când sancțiunea excluderii din monahism nu prezintă vicii de procedură, dacă nu se poate vorbi de o dezlegare de voturi sub aspect sacramental, *de jure*, Biserica ar putea concepe o dezlegare personală a monahului *de facto*, în sensul mai curând al dispensei de voturi propus de I. Floca: „Ridicarea obligativității unui vot... se poate face prin dispensă episcopală, fără ca acest act să distrugă principiul divin al desăvârșirii omului prin împlinirea sfaturilor evanghelice”¹²⁰¹. Astfel, dispensa de voturi acordată monahului de către episcop poate avea valoarea unei îngăduinței bisericești *de facto*, așa cum mirenilor li se permite căsătoria a doua și a treia ca îngăduință pastorală, fără dezlegarea *de jure* de prima căsătorie. Aceasta, pentru monah, este însăși căsătoria cu Dumnezeu, prin monahismul ca stare de nuntă cu Hristos, care rămâne indisolubilă și cu caracter de Taină.

În ceea ce privește posibilitatea căsătoriei monahilor trecuți în rândul mirenilor, aceasta a fost propusă de Hotărârea Conferinței a II-a Panortodoxe Presinodale de la Chambésy, Elveția, din 3-12 septembrie 1982, prin punctul IX.1.5: „În ceea ce privește călugări care, după tunderea în monahism, nu pot să se căsătorească, se propune posibilitatea contractării căsătoriei dacă, după ce au părăsit identitatea lor monahală, cu voia sau fără voia lor, sau în caz de forță majoră au fost reduși, printr-o hotărâre bisericească, la starea

¹²⁰⁰ Regulamentul privind mănăstirile și monahii din Biserica Ortodoxă Rusă (2017), loc. cit.

¹²⁰¹ Vezi I.N. FLOCA, „Dispensa în Dreptul Bisericesc...”, p. 119.

de laici”¹²⁰². Subliniem că reducerea la starea de „laici”, în cazul nostru, are valoare de depunere sau retrogradare din treaptă, și nu de pierdere sacramentală definitivă a stării monahale. Ne amintim și de acrivia Documentului „Sfânta Taină a cununiei” adoptat de Marele Sinod din Creta în 2016, care afirma: „II. 3. Potrivit sfintelor canoane (Canonul 16 al Sinodului al IV-lea Ecumenic și Canonul 44 al Sinodului Quinisext), conform acriviei, oficierea căsătoriei după depunerea voturilor monahale este strict interzisă”¹²⁰³. Logica acestei rigori canonice a fost să întărească ethosul monahal și să arate că starea de monah este incompatibilă cu starea de om căsătorit, în același timp. De aceea, singura posibilitate de dezlegare a acestei incompatibilități ar putea sta în iconomia pastoral-canonică a episcopului, ca îngăduință maximală a Bisericii, prin dispensa individuală de obligativitatea asumării voturilor monahale. Ea nu trebuie privită ca un drept la „mirenizare” al monahului, statutar sau regulamentar, ceea ce nu poate deveni niciodată. Iconomia, sub forma pogorământului, rămâne întotdeauna o cale de excepție aplicabilă în situație de criză, cu scopul salvării și păstrării creștinului în viața Bisericii.

Totuși, avem în vedere faptul că monahul exclus din monahism și-a părăsit starea consacrată și relația de nuntă feciorelnică cu Hristos, și că rasoforului plecat din mănăstire, pe de altă parte, „i se oficiază numai cununia a doua” (art. 21 din *Regulamentul Monahal*). Astfel, dacă Biserica alege să acorde iconomia căsătoriei monahului exclus din monahism, aceasta nu ar putea fi decât căsătoria a treia, cel puțin cu penitența opririi de la Împărtășanie cerută de aceasta (Can. 4 Vasile¹²⁰⁴). Vorbim de căsătoria a treia în sens

¹²⁰² Pr. V. IONIȚĂ, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe...*, pp. 198-199.

¹²⁰³ Iulian Mihai CONSTANTINESCU, „De la întrunirile pregătitoare...”, pp. 286-287; vezi de asemenea: *Documentele oficiale ale Sfântului și Marelui Sinod...*, pp. 91-92.

¹²⁰⁴ Can. 4 Vasile cel Mare: „În privința celor căsătoriți a treia oară și a celor care sunt căsătoriți de mai multe ori s-a hotărât același canon în comparație cu cel pentru cei căsătoriți a doua oară, adică pentru cei căsătoriți a doua oară, un an, dar alții au hotărât doi ani, iar cei căsătoriți a treia oară sunt afuriși trei și de multe ori chiar patru ani. Dar o asemenea căsătorie nu se mai consideră căsătorie, ci poligamie, sau mai bine zis desfrânare, care trebuie corectată... Iar pentru cei care se căsătoresc a treia oară am dobândit obiceiul de afurisire pe cinci ani, dar nu dintr-un canon, ci ca urmare a celor ce au fost primite mai înainte” (Vezi pentru concordanță: Can. 3, 7 Neocez.; 24, 50, 80 Vasile).

religios, adică repetarea slujbei simplificate „la a doua nuntă”¹²⁰⁵ care s-ar face mireanului ce se căsătorește a treia oară, ceremonia-lul cununiei civile fiind același, indiferent de numărul căsătoriilor. Ipoteza ar deveni aplicabilă și schimonahului exclus din monahism, chiar dacă echivalăm schima mare cu o altă treaptă în nunta cu Hristos, fiind vorba totuși de aceeași tundere ca natură harică în cele două schime, esențial diferită de inițierea rasoforului. De aceea, corespunzător celor două stări, noviciat și schimă (mică sau mare), soluțiile pastorale adoptate pentru monahii cu chipul mic pot fi extrapolate și la monahii cu chipul mare.

Este în puterea Bisericii să se arate condescendentă cu monahul/schimonahul care s-a dovedit incapabil să-și asume starea monahală. Pe de altă parte, Biserica apără valoarea sacramentală a călugăriei, ca nuntă indisolubilă cu Hristos, și semnalează tuturor celor care au părăsit-o gravitatea canonică a faptei lor și consecințele ei. Ea descurajează în același timp cererile frivole de excludere din monahism făcute cu scopul unei dispense facile de voturi. Părăsirea stării consacrate monahale nu poate rămâne fără urmări, și Biserica prin aceasta întreține în conștiința foștilor monahi seriozitatea chemării la Tainele ei, tot așa cum întreține conștiința penitenței la cei căsătoriți a doua sau a treia oară. Biserica arată, astfel, că nu a înlocuit Taina călugăriei cu altă Taină. Prin urmare, chiar îngăduința pastorală maximală a căsătoriei a treia, lasă deschisă posibilitatea iertării și a întoarcerii monahului la Nunta cea dintâi, care a rămas, prin excelență, Nunta cu Hristos.

O altă problemă o pune asumarea de către monahul exclus a unei alte stări consacrate în Biserică, respectiv hirotonia. Având în vedere că infidelitatea față de chemarea monahală este un precedent dăunător pentru viața Bisericii, constatăm că monahii excluși din monahism sunt nevrednici de hirotonie, chiar dacă li se acceptă, prin economie, statutul mirenilor.

În acest sens, Can. 4 Chiril condamna pe călugării din Tebaida care „după ce au fost alungați chiar din mănăstiri ca indisciplinați, fug din nou spre hirotonii și, după ce devin clerici, intră în aceleași mănăstiri de unde au fost alungați”¹²⁰⁶. Un reper este și statutul

¹²⁰⁵ Conform rânduielii din Molitfelnic intitulată „Slujba la a doua nuntă” (*Molitfelnic...*, 2013, pp. 105-116).

¹²⁰⁶ Vezi pentru concordanță: Can. 80 Ap.; nevrednicia călugărului ieșit din monahism pentru preoție o constată și Glava 125, Zac. 2 din *Îndreptarea Legii*

monahului care a părăsit monahismul în Biserica Rusă, considerat nedemn de hirotonie: „Un monah care a renunțat la monahism, nearătând suficientă fermitate în serviciul spiritual al Domnului, nu este vrednic să primească hirotonia, care presupune slujirea jertfelnică a Bisericii. În situația în care o asemenea persoană are o demnitate sacră, să fie depus” (art. 10.1.2.6)¹²⁰⁷. În dreptul nostru canonic, conform Hot. Sf. Sinod 1092/2010, „clericii divorțați... urmează a fi sancționați cu pedeapsa depunerii din treaptă sa caterisirea”¹²⁰⁸. De asemenea, potrivit art. 19 din *Regulamentul de Judecată*, clericul care divorțează de soție din vina sa ori din proprie inițiativă „se oprește total de la săvârșirea celor sfinte pentru o perioadă de un an, pentru refacerea căsătoriei; în caz de neîndreptare, se destituie din slujirea clericală sau se caterisește”.

Avem în vedere aici faptul că monahismul reprezintă asumarea unei stări consacrate, asemenea stării clericale, și că natura monahismului este relația de nuntă feciorelnică cu Hristos. De aceea, monahul care a abandonat această stare de consacrare și de nuntă cu Hristos este asimilabil unui preot care a renunțat la slujirea sa ori la starea de căsătorie cu soția sa, monahul devenind nevrednic și pentru starea consacrată clericală. Aceasta înseamnă că e nedemn de toate treptele preoțești – diacon, preot, episcop. Totodată, considerăm că nedemnitățile ar trebui să se aplice și la calitatea de profesor de religie, care presupune o funcție învățătoarească acordată cu binecuvântarea Bisericii și care cere un model de conduită morală în societate¹²⁰⁹.

(1652): „Când să va pocăi cel ce va fi lepădat călugăria și de-l va primi vlădicul sau egumenul lui, de va fi avut cinste de la biserică, ce se zice preoție, nu va putea să se mai apuce de cinstea ce-au avut, doar numai cu voia și cu blagoslovenia patriarhului” (*Îndreptarea Legii «1652»...*, p. 148).

¹²⁰⁷ *Regulamentul privind mănăstirile și monahii din Biserica Ortodoxă Rusă* (2017), loc. cit.

¹²⁰⁸ Punctul 1 al Hot. Sf. Sinod 1092/2010: „Nu este îngăduit nici unui Chiriarh să aplice vreo formă de pogorământ de la data adoptării și comunicării prezentei hotărâri sinodale, clericii divorțați sau divorțați și recăsătoriți urmând a fi sancționați cu pedeapsa depunerii din treaptă sau caterisirea” (*Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 170-175).

¹²⁰⁹ În Biserica Ortodoxă Română, la nivelul anului școlar 2023-2024, își desfășurau activitatea 6.171 de profesori de Religie, conform raportului privind activitatea Bisericii în anul 2023 (vezi: <https://basilica.ro/sinteza-activitatilor-bisericii-ortodoxe-romane-in-anul-2023-text-integral/>, publicat la 28.02.2024, ultima accesare la 30.01.2025); pentru conduita necorespunzătoare cu calitatea de profesor de religie, *Regulamentul de Judecată* a prevăzut ca pedeapsă la art. 4,

În sfârșit, se cuvine să reflectăm asupra ipotezei iertării canonice de excluderea din monahism, o instituție rezervată de *Regulamentul de Judecată* pentru cazurile de destituire sau caterisire din slujirea clericală (art. 173, alin. 1)¹²¹⁰. Aici observăm că iertarea este, în principiu, contradictorie cu natura ireversibilă a caterisirii, care este „pierderea preoției pentru totdeauna... și revenirea la starea de mirean” (art. 4, lit. r), fiind mai curând adecvată depunerii din treaptă (art. 4, lit. q), dar cu păstrarea statutului de cleric, potrivit Can. 27 Vasile și 26 Trulan¹²¹¹.

Fiindcă excluderea din monahism are mai curând caracterul depunerii din cinul monahal, decât al unei caterisiri definitive, considerăm că iertarea este compatibilă cu ea, păstrându-se

lit. m: „retragerea binecuvântării (aprobării scrise) chiriarhale pentru predarea Religiei, precum și pentru predarea în învățământul teologic preuniversitar și universitar”.

¹²¹⁰ Art. 173 (1) din *Regulamentul de Judecată* [Iertarea]: „Pentru cererea de iertare în cazul sancțiunii de destituire din slujirea clericală sau de caterisire, clericul sancționat trebuie să facă dovada ca, de la pronunțarea sentinței, a rămas ascultător Chiriarhului său și că a dat dovadă de pocăință și îndreptare timp îndelungat”.

¹²¹¹ Can. 27 Vasile cel Mare: „În privința preotului care din neștiință s-a încurcat printr-o căsătorie ilegitimă, am stabilit cele necesare: să își păstreze locul de ședere, dar să fie reținut de la restul lucrărilor, căci iertarea este un lucru suficient pentru unul ca acesta. Căci este lipsit de consecvență ca cel care este dator să se îngrijească de propriile răni să binecuvânteze pe altul... Așadar, să nu binecuvânteze nici în public și nici în particular, nici să ofere altora trupul Domnului și nici să săvârșească vreo altă slujbă. Ci, mulțumindu-se cu șederea înainte, să plângă în fața celorlalți și a Domnului ca să-i fie iertată fărădelegea cea din neștiință” (Vezi pentru concordanță: Can. 19 Ap.; 3, 26, 54 Trulan). Can. 26 Trulan preia aproape integral conținutul Can. 27 Vasile cel Mare: „Preotul care din neștiință s-a încurcat printr-o căsătorie ilegitimă, să-și păstreze locul de ședere, conform celor ce ne-au fost legiferate de către sfântul canon, dar să fie oprit de la restul slujirii. Căci iertarea este un lucru suficient pentru unul ca acesta. Căci este lipsit de consecvență ca cel care este dator să se îngrijească de propriile răni să binecuvânteze pe altul... Așadar, să nu binecuvânteze nici în public și nici în particular, nici să ofere altora Trupul Domnului și nici să săvârșească vreo altă slujbă. Ci, mulțumindu-se cu șederea înainte, să plângă în fața Domnului, ca să-i fie iertată fărădelegea cea din neștiință” (Vezi pentru concordanță: Can. 19 Ap.; 3 Trulan; 2 Neocez.; 23, 26, 27, 78 Vasile). Iertarea preotului depus/caterisit, în contextul canoanelor 27 Vasile și 26 Trulan, este doar o îngăduință de a fi primit la Împărtășanie cu însemnele preoțești, fără a mai exercita nimic din cele ale preoției și fără repunere canonică în slujire, practic o iconomie cu scop euharistic. Vezi, în acest sens: Pr. Vasile Lucian GOLDAN, „Consecințele canonice ale depunerii din treapta preoției – slujirea unui preot depus”, în: *Teologie și Viață*, supliment 5-8/2023, pp. 146-157.

indisolubilitatea tainei, după modelul reîmpăcării soților divorțați în cadrul tainei indisolubile a căsătoriei. În fond, este o aplicare a Can. 43 Trulan care primește omul în monahism indiferent de păcatele lui, și același principiu poate fi adoptat la revenirea monahului în cinul său: „Este permis oricărui creștin să aleagă viața ascetică și... să intre într-o mănăstire și să fie tuns conform înfățișării monahale, chiar dacă ar fi fost prins înainte în orice fel de greșeală. Căci Mântuitorul nostru Dumnezeu spunea: «Pe cel care vine la Mine nu-l voi scoate afară (Ioan 6, 37)»”¹²¹². Prin analogie cu soții divorțați care se reîntorc la starea de Nuntă, monahul iertat de excluderea din monahism – chiar și în ipoteza asumării căsătoriei a treia – se reîntoarce, precum observam, la Nunta cea dintâi, cea cu Mirele Hristos.

În practica Bisericii noastre întâlnim acordarea iertării unor monahi excluși din monahism, cu toate că măsura s-a vădit uneori pripită și consecință a unei pastorații lipsite de fermitate. Astfel, în ședința Sf. Sinod din 6 mai 1909, s-a hotărât ca fostele monahii F.P. și M.I. din Mitropolia Ungrovlahiei, excluse din monahism, să fie primite din nou și „să fie considerate în mănăstire ca simple mirence și să fie supuse... la toate ispitirile canonice ca orice soră de obște... și după împlinirea tuturor acestor condițiuni să se ceară Sf. Sinod aprobarea pentru îmbrăcarea lor din nou în schima monahală”¹²¹³. Într-un alt caz, monahiile M.H. și A.Ș. de la Mănăstirea Văratec – care fuseseră excluse din monahism pentru abateri canonice grave, în 1927, și totuși reprimite în Mănăstirea Nămăești, în 1934, producând aceleași neorânduiri – au obligat Arhiepiscopia Bucureștilor „să le excludem pentru a doua oară din viața monahală”¹²¹⁴. Aceeași problemă a pus-o iertarea monahiei T.T. de la Mănăstirea Bistrița de pedeapsa excluderii din monahism prin ședința Sf. Sinod din 23 mai 1957¹²¹⁵, ori iertarea monahului T.V. de excluderea din monahism prin „reșezarea lui în Mănăstirea Ciolanu, Eparhia Buzăului, și repunerea lui în treapta monahală... cunoscând că la prima abatere va fi exclus [din nou? – n.n.] din monahism” (Ședința Sf. Sinod din 20 decembrie 1957)¹²¹⁶.

¹²¹² Vezi pentru concordanță: Can. 2 I-II.

¹²¹³ *Biserica Ortodoxă Română*, XXXIII, 1909, 3, iunie, pp. 272-273.

¹²¹⁴ *Universul (Capitala)*, nr. 153, 06.09.1941, p. 6.

¹²¹⁵ *Biserica Ortodoxă Română*, LXXV, 1957, 6-7, iun.-iul., p. 551.

¹²¹⁶ *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVI, 1958, 1-2, ian.-feb., p. 234.

În asemenea cazuri, iertarea se cuvine amânată până la arătarea pocăinței statornice din partea monahului respectiv, împlinind aceeași condiție impusă clericului sancționat, anume că „a rămas ascultător Chiriarhului său și a dat dovadă de pocăință și îndreptare timp îndelungat” (art. 173-1 din *Regulamentul de Judecată*).

În situația în care monahul nu arată dorință de întoarcere în cinul monahal, sau după revenirea în acesta cade în aceeași neorânduială ca și înainte, arătând o permanență a stării de neîndreptare, excluderea din monahism capătă la rândul ei un caracter de permanență, practic o depunere definitivă din cinul monahal. Astfel s-a pronunțat Sf. Sinod în 1904 în cazul monahiei D.P.N. din Mănăstirea Țigănești, județul Ilfov, „excluzându-se din tagma monahicească pentru totdeauna și urmând pe viitor a fi considerată ca mireancă”¹²¹⁷. De asemenea în 1910, în cazul monahiilor E.O. și V.C. de la Mănăstirea Văratec, când Sinodul nemaigăsind „niciun mijloc de îndreptare, au fost excluse din monahism pentru totdeauna, nemaiaivând voie a mai umbla în haine monahale”¹²¹⁸. Aceeași atitudine a avut-o Sf. Sinod în 1934 în cazul „călugărilor vagabonzi care întrețin propaganda stilistă”, dispunând ca la nesupunere „să fie judecați și excluși din cinul călugăresc”, iar „dacă totuși vor continua să poarte haina clericală și să facă propagandă, să fie deferiți justiției pentru port ilegal de uniformă, pe baza art. 208 din Codul Penal”¹²¹⁹. Drept consecință a asumării efectelor canonice ale excluderii din monahism, în sensul trecerii în rândul mirenilor, Ministerul Apărării Naționale cerea în 1934 episcopiiilor să semnaleze „pe călugării retrași sau excluși din monahism înainte de 50 ani, spre a fi obligați să-și facă serviciul militar”¹²²⁰.

În concluzie, constatăm că pedeapsa excluderii din monahism, pronunțată de Chiriarh sau Consistoriu, are natura canonică a unei depuneri din cinul monahal, pe durata existenței stării de neputință a monahului care nu-și mai poate asuma voturile. Fără să însemne o desființare a Tainei tunderii, rămasă indisolubilă, și

¹²¹⁷ *Biserica Ortodoxă Română*, XXVIII, 1904, 1, aprilie, p. 107.

¹²¹⁸ *Opinia*, nr. 1182, 11.12.1910, p. 2.

¹²¹⁹ Vezi Ședința Sf. Sinod din 30 noiembrie 1934, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LIII, 1935, Supliment, p. 140; art. 208 privind portul ilegal de uniformă face referire la Codul Penal din 30 octombrie 1864, republicat în MO din 22.10.1912, în vigoare până la 17 martie 1936, fiind înlocuit prin Codul Penal din 1936.

¹²²⁰ *Universul*, nr. 239, 02.09.1934, p. 6.

fără să presupună o dezlegare de voturi, ea capătă caracterul unei îngăduințe pastorale prin primirea la Împărtășanie *ca* mirean între mireni, și, ca iconomie maximală, prin dispensa individuală de voturi în cazul solicitării căsătoriei a treia. Chiar și în acest caz, subliniem că Taina nu a fost desființată sacramental și statutul de monah nu a dispărut, ci doar că monahul a pășit pe terenul îngăduinței Bisericii, cu scopul primirii la Împărtășanie, asemenea mirenilor cărora li se aplică anumite iconomii euharistice.

Astfel, prin faptul că Biserica nu cunoaște în practica ei un ritual sacramental al descununării sau al descălugaririi, se relevă fidelitatea față de Tainele ei – cununia și tunderea în monahism –, nu în sensul indelebității lor, concept de origine catolică, ci al indisolubilității lor, după principiul evanghelic: „ce a împreunat Dumnezeu, omul să nu despartă” (Mat. 19, 6). Acest principiu stă la baza iertării monahului de excluderea din monahism și a reprimirii în Taina pe care a părăsit-o, oricât abateri ar fi săvârșit pe timpul abandonării ei.

IV.3. Moduri de abandonare ale voturilor monahale astăzi ce atrag excluderea din monahism

În partea finală a capitolului de față, ne rămâne să examinăm câteva moduri concrete în care monahii își abandonează voturile monahale. Abandonul se poate realiza fie prin cerere de renunțare, fie prin petrecere în lume, cu sau fără uniforma monahală, fie prin relația de concubinaj sau căsătorie în lume, ori prin săvârșirea unor infracțiuni sau fapte ce tulbură și smintesc societatea.

Excluderea din monahism, în aceste cazuri, nu are numai rolul de a îndepărta din cinul monahal un element nociv, ci și de a proteja monahismul ca valoare socială în ochii comunității, de a nu sminti încrederea oamenilor în Biserică, în misiunea și lucrarea ei.

IV.3.1. Renunțarea voluntară la voturile monahale prin cerere

Renunțarea la statutul de monah prin cerere este cel mai atipic și mai rar întâlnit mod de ieșire din monahism, de aceea merită examinat în prealabil. Această abandonare a cinul monahal este, în fond, o exercitare a capacității civile și a dreptului de a dispune de sine însuși, garantat de art. 60 Codul Civil¹²²¹, precum și o reflexie

¹²²¹ Art. 60 Codul Civil (Dreptul de a dispune de sine însuși): „persoana

a acelei libertăți „de a-și schimba religia și convingerea”, ocrotită de art. 9 (1) al Convenției EDO¹²²². Desigur că în cazul de față nu este vorba de abandonarea Bisericii Ortodoxe, ci de renunțarea la o stare canonică în Biserica Ortodoxă, cea de monah, și revenirea la starea de mirean.

Privind lucrurile la nivel eclezial, înțelegem că orice persoană poate dispune de ea însăși, inclusiv monahii și clericii în sensul că își pot alege și își pot schimba locul în Biserică, redevenind mireni, întrucât nimeni nu poate fi ținut cu forța într-o stare consacrată. Din punct de vedere al dreptului canonic, însă, și al regulilor de cult ale Bisericii Ortodoxe, schimbarea de stare în Biserică atrage anumite consecințe canonice.

Astfel, renunțarea la cinul monahal este echivalentă demisiei din preoție, practică contrară spiritului canoanelor (Can. 3 Chiril¹²²³) și asumării preoției ca vocație, care este pedepsită cu caterisirea. Așa a fost abandonul stării monahale de Tudor Arghezi (Ion Nae Teodorescu), intrat în monahism fără vocație la Mănăstirea Cernica la anul 1900, cu numele de Iosif, iar după multe abateri disciplinare și răzvrătiri, născându-i-se un copil dintr-o relație ilegitimă, acesta și-a dat demisia din funcția de ierodiacon în 1905 și a plecat în Franța. Ulterior s-a detașat și de numele monahal prin pseudonimul ex-ierodiaconul Iosif Theodorescu, adoptat în câteva scrieri¹²²⁴.

fizică are dreptul să dispună de sine însăși, dacă nu încalcă drepturile și libertățile altora, ordinea publică sau bunele moravuri”.

¹²²² Art. 9 (1) din Convenția EDO (Libertatea de gândire, de conștiință și de religie): „Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau în colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor”.

¹²²³ Can. 3 Chiril condamnă abandonarea chemării preoțești: „Însă el afirmă că documentele de demisie nu au fost date din alegere proprie, ci din constrângere și de frică și din cauza amenințării unora. De altfel, acest lucru, ca unii dintre preoți să înainteze documente de demisie, nici nu este conform legiurilor Bisericii, deoarece, dacă sunt vrednici de slujire, să stea în aceasta, iar dacă sunt nevrednici, să nu plece prin demisie, ci mai bine după ce au fost judecați pentru faptele împotriva cărora cineva a făcut o denunțare mare, ca unele care deviază de la toată rânduiala” (Pentru concordanță, vezi: Can. 6 Sard.; 71, 93 Cart.).

¹²²⁴ Vezi Mirel ANGHEL, „Tudor Arghezi. Un răzvrătit în tigma monahală”,

În alte cazuri, Sf. Sinod a constatat ieșirea voluntară din monahism și dezbrăcarea hainei monahale, drept pentru care a pronunțat excluderea din monahism pentru: monahia H.T. de la Mănăstirea Sadova „pentru părăsirea mănăstirii și dezbrăcarea hainei monahale” (1952)¹²²⁵; monahia P.S. de la Mănăstirea Surpatele-Vâlcea „pentru că a părăsit viața monahală, trecând în cea mirenească” (1948)¹²²⁶; monahia E.B.G. de la Mănăstirea Văratec „retrăgându-se de bunăvoie din monahism” (1910)¹²²⁷; ieromonahul I.L. din schitul Coșna Nouă, care „a fost declarat scos din clerul monahal și dezbrăcat de haina călugărească în urma propriei sale cereri de demisie din monahism” (1948)¹²²⁸. În acest din urmă caz constatăm că demisia din monahism atrage și caterisirea, dacă monahul respectiv a fost hirotonit, deoarece nevrednicia pentru chemarea monahală reprezintă o nevrednicie și pentru slujirea preoțească cu care a fost unită viața monahală.

O cerere recentă de demisie din monahism pe care am putut-o consulta personal a fost declarația notarială autenticată a monahiei F.V.V. de la Mănăstirea B. din Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților, din 2 decembrie 2021. Prin aceasta subsemnata notifica Arhiepiscopiei: „renunț irevocabil la calitatea de monahie cu numele de V. primită în cadrul Mănăstirii B. (...), renunț irevocabil la locul de veci situat în incinta Mănăstirii B. (...), nu am niciun fel de pretenții asupra ajutorului financiar acordat așezământului monahal amintit”¹²²⁹. Ulterior, a cerut Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților „să ne comunicați un exemplar după Decizia de încetare privind viața monahală referitoare la subsemnata”¹²³⁰.

Procedura ieșirii din monahism la cerere nu este prevăzută ca atare în legislația noastră bisericească, însă am întâlnit o descriere a

în: *Studii de știință și cultură*, V, 2009, 4, dec., pp. 69-73.

¹²²⁵ REDACȚIA, „Informații. Monahale”, în: *Mitropolia Banatului*, II, 1952, 7-9, iul.-sep., p. 47.

¹²²⁶ REDACȚIA, „Excluderi din monahism”, în: *Glasul Bisericii*, VII, 1948, 9, septembrie, pp. 83-84.

¹²²⁷ *Opinia*, nr. 949, 21.02.1910, p. 2.

¹²²⁸ REDACȚIA, „Excluderi din monahism”, în: *Glasul Bisericii*, VII, 1948, 9, septembrie, p. 84.

¹²²⁹ Declarația notarială autenticată a numitei F.V.V. se găsește sub nr. 894/02.12.2021 la BNP ISACHE Ștefan (consultată personal la 10.08.2023).

¹²³⁰ Conform notificării către Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților din 12.07.2023, în arhiva sectorului Exarhat.

ei în Biserica Ortodoxă Rusă, la anul 1892: „Când cineva cere scoaterea sa din Monahism se procedează în chipul următor: petiționarul ce voiește a ieși din monahism se sfătuiește mai întâi de superiorul și bătrânii frățimii ca să-și păstreze făgăduința dată, după aceea se sfătuiește de persoana însărcinată de autoritatea Eparhială, în fine în cele din urmă se sfătuiește în ședința plenară a Consistoriului. În caz când sfătuirile nu au rezultat bun, Monahismul i se ridică după hotărârea Sf. Sinod”¹²³¹. În Statutul Bisericii noastre este prevăzută doar retragerea preoților pentru binele Bisericii (art. 134, 1, c), precizându-se însă la art. 134 (4) că „cererile de retragere pentru totdeauna din activitatea clericală a preoților și diaconilor se aprobă de către Chiriarh prin Decizie chiriarhală, în care se precizează că solicitantul a redevenit laic”¹²³². Comentând natura retragerii din preoție, propriu-zis o demisie, I.M. Constantinescu a observat că ea „reflectă înțelegerea preoției ca o simplă profesie care exclude sfințirea prin hirotonie, o acțiune împotriva Dreptului canonic scris, căreia ar trebui să-i urmeze caterisirea”¹²³³.

Un astfel de caz a fost cererea ieromonahului I.I.V. de la Mănăstirea T. de „retragere din slujirea clericală și din cinul monahal” analizată în cadrul ședinței Permanenței Consiliului Eparhial al Arhiepiscopiei Râmnicului din data de 22.01.2024, care a constatat, în conformitate cu art. 134, 1, c și art. 134, 4 din *Statutul Bisericii* că „solicitantul a redevenit laic...” și a cerut Chiriarhului „să dispuneți măsurile canonice care se impun pentru a nu fi primit în comuniune liturgică”¹²³⁴. Așadar, prin analogie cu retragerea preoților din activitatea clericală care atrage caterisirea, retragerea monahilor (sau ieromonahilor) din viață monahală, la cerere, nu poate avea altă consecință decât excluderea din monahism (art. 4, lit. p din *Regulamentul de Judecată*). Și aici trebuie făcută precizarea, în

¹²³¹ I.S. BERDNIKOV, *Curs de drept bisericesc*, tradus de Silvestru BĂLĂNESCU, Tipografia „Cărilor Bisericești”, București, 1892, p. 100.

¹²³² Conform punctului 1 al Hot. Sf. Sinod 7661/2017 privind judecata procedura de judecată a ierarhilor (*Biserica Ortodoxă Română*, VIII, 2017, 4, pp. 373-402).

¹²³³ Iulian Mihai CONSTANTINESCU, „Demisie”, în: *Dicționar de teologie ortodoxă* (2019)..., pp. 257-258; pentru analiza canonică a demisiei, vezi și Iulian Mihai CONSTANTINESCU, *Dicționar de termeni juridico-canonici...*, II, pp. 47-51; Iorgu IVAN, *Demisia din preoție. Studiu de drept canonic*, București, 1937.

¹²³⁴ Conform adresei Arhiepiscopiei Râmnicului din data de 22.01.2024, consultată personal și aflată în arhiva sectorului Exarhat.

lumina considerațiilor anterioare, că monahul este privit *ca* un laic, fiind oprit de la preoție și primind eventual, ca mirean, doar economia maximală a căsătoriei a treia.

Pentru a verifica totuși împrejurările care au dus la cererea de ieșire din monahism, Chiriarhul poate dispune o anchetă în care să se constate, printre altele, îndeplinirea condițiilor canonice la tundere: noviciatul de minim 3 ani (art. 77-3 din *Statutul Bisericii*), absența obligațiilor familiale la închinoviere (art. 77-2 din *Statutul Bisericii*) etc. În acest sens, în art. 10.1.2.7 al *Regulamentului Monahal în Biserica Ortodoxă Rusă* (2017), se precizează: „În cazul în care abandonarea mănăstirii de monah a fost cauzată de tunderea lui grăbită, fără pregătirea și încercarea necesară din partea stareșului și duhovnicului mănăstirii, acesta din urmă poate fi supus pedepsei, în limitele determinate de episcopul diocesan”. Ne aducem astfel aminte de pedagogia Can. 3 I-II care pedepsea pastorația neglijentă sau abuzivă a conducătorilor de mănăstiri, care putea fi o cauză a abandonării stării monahale de către membrii obștilor lor: „Astfel, dacă un întâistătător al unei mănăstiri nu i-ar cerceta cu multă purtare de grijă pe monahii rânduiți lui care au fugit sau, găsimdu-i, nu i-ar lua cu sine și s-ar lupta să-i recâștige și să îndrepte suferința prin tratamentul cuvenit și adecvat greșelii, Sfântul Sinod a hotărât ca acesta să fie supus afurisirii”¹²³⁵.

Constatăm, astfel, că cererile de ieșire din monahism – după ce tentativele de reîmpăcare a monahului cu obștea sau cu stareșul lui au rămas fără efect, prin medierea exarhului sau a chiriarhului – sunt, totuși, un mod asumat de incapacitate de a trăi starea monahală, asemănător cererilor de retragere din activitatea clericală pentru binele Bisericii (art. 134, 1, c din *Statutul Bisericii*). Acest mod de a părăsi monahismul generează cea mai puțină sminteală publică în societate și nu defaimă haina monahală prin purtarea ei cu nevrednicie între mireni. De aceea considerăm că Biserica îl poate privi cu clemență și îl poate gestiona, prin economie, după aceleași principii ca retragerea preoților din preoție, așezând monahul între mireni, fără să afecteze, totuși, indisolubilitatea tainei tunderii în monahism.

¹²³⁵ Vezi pentru concordanță: Can. 4 IV; 19, 21 VII; 80 Cart.

IV.3.2. Petrecerea în lume în haine civile cu asumarea vieții mirenești (fără căsătorie)

Ieșirea monahului din mănăstire, dezbrăcarea hainei monahale și asumarea modului de viață al mirenilor, prin angajarea în câmpul muncii și în obligațiile lumii, reprezintă în mod evident o abandonare a votului ascultării și al statorniciei monahale. Acestea au fost făgăduite sub formă de răspunsuri la întrebările din slujba tunderii: „Vei petrece în mănăstire și în nevoie până la cea din urmă suflare a ta?”¹²³⁶; „vei păzi până la moarte ascultarea către mai-marele tău și către frații cei întru Hristos?”¹²³⁷; „te îndatorezi a stăruî în aceste făgăduințe până la sfârșitul vieții, cu darul lui Hristos?”¹²³⁸. De asemenea, mănăstirea este locul în care monahii petrec viața în „înfrânare, sărăcie de bunăvoie și ascultare”, așa cum prevede art. 2 din *Regulamentul Monahal* și art. 74 (1) din *Statutul Bisericii*¹²³⁹.

Sub aspectul statorniciei, Can. 4 IV a obligat „monahii din fiecare ținut să se supună episcopului... stăruind în locurile în care au fost rânduiți”¹²⁴⁰. De asemenea, Can. 4 I-II a stabilit pentru monahul care „fugind din propria mănăstire, se va muta în alta sau va intra într-o locuință lumească, să fie afurisiți și el și cel care l-a primit, până când cel care a fugit se va întoarce în mănăstirea din care a ieșit în chip rușinos”¹²⁴¹. În dreptul canonic ortodox român,

¹²³⁶ Molitfelnic..., 2013, p. 575.

¹²³⁷ Molitfelnic..., 2013, p. 575.

¹²³⁸ Molitfelnic..., 2013, p. 577.

¹²³⁹ Art. 2 din *Regulamentul Monahal*: „Mănăstirea este un așezământ de rugăciune în care viețuiește o obște de călugări sau călugărițe care au făgăduit înaintea lui Dumnezeu, în cadrul slujbei solemne de intrare în monahism, să-și petreacă viața în înfrânare, în sărăcie de bună voie și ascultare”; art. 74 (1) din *Statutul Bisericii*: „Mănăstirea este o comunitate de călugări sau călugărițe care s-au hotărât în mod liber să-și ducă viața în înfrânare, sărăcie de bunăvoie și ascultare”.

¹²⁴⁰ Pentru concordanță, vezi: Can. 82 Ap.; 24 IV; 17, 21 VII; 1 I-II; 3 Gangra; 64, 82 Cart.; 40, 42 Vasile. Aceeași dispoziție o conține Can. 8 IV: „clericii așezămintelor pentru săraci, ai mănăstirilor și ai altarelor martirilor să rămână sub autoritatea episcopilor din fiecare oraș” (Canon fără concordanță).

¹²⁴¹ Vezi pentru concordanță: Can. 4 IV; 13, 19, 21 VII; 80 Cart. De asemenea, Cap. 93 din *Nomocanonul lui Petru Movilă* (1629) afirmă despre monahul plecat în lume: „Călugărul, dacă șade în casa sa, Dumnezeu îl socotește pe unul ca acela drept mirean” (*Nomocanonul Sfântului Petru Movilă «1629»...*, p. 166).

art. 28 din *Regulamentul Monahal* amintește că monahii „sunt datori a rămâne în ascultare până la sfârșitul vieții lor în mănăstirile de metanie sau unde au fost rânduiți de Chiriarh”. Totodată, „părăsirea mănăstirii și șederea afară de mănăstire, fără voia și știrea starețului (stareței)” sunt prevăzute ca abateri de gradul II de art. 128, lit. c din același *Regulament*.

Pe de altă parte, petrecerea în lume și câștigarea mijloacelor de trai prin angajarea în câmpul muncii, chiar dacă este o muncă cinstită din punct de vedere al societății, implică o încălcare a votului neagoniseli asumat de asemenea în slujba tunderii¹²⁴². La acesta fac referire Can. 3 IV („niciun episcop, cleric sau monah să nu fie arendaș al unor averi sau să-și ia asupra lui însuși administrări lumești ale bunurilor”¹²⁴³) și Can. 6 I-II („monahii sunt datori să nu dețină niciun lucru personal, ci toate bunurile lor să aparțină mănăstirii”¹²⁴⁴).

În sfârșit, dezbrăcarea hainei monahale și petrecerea în haine civile în lume reprezintă o lepădare de statutul de monah, cel puțin sub chipul exterior. În același fel, nepurtarea ținutei clericale era condamnată de Can. 27 Trulan („nimeni dintre cei care se numără în cler să nu îmbrace îmbrăcăminte improprie”¹²⁴⁵) și este sancționată astăzi de art. 43 din *Regulamentul de Judecată*: „(1) Preoții și diaconii sunt datori să poarte permanent ținută clericală (reverență), ca expresie a demnității și misiunii lor. (2) Dacă un preot sau un diacon nu poartă ținuta clericală, la prima abatere se

¹²⁴² În slujba tunderii, în Molitfelnic, ieromonahul săvârșitor evocă votul sărăciei: „de sărăcie să nu te ferești, nici de reaua pătimire, nici de defăimarea oamenilor...”, ca monahul să se asemene lui Hristos „Care, bogat fiind într-o milă, pentru noi a sărăcit...” (*Molitfelnic...*, 2013, pp. 576-577); apoi cere răspunsul afirmativ al candidatului la întrebarea; „te îndatorezi a stăruii în aceste făgăduințe până la sfârșitul vieții, cu darul lui Hristos?” (*Molitfelnic...*, 2013, p. 577).

¹²⁴³ Vezi pentru concordanță: Can. 6, 81, 83 Ap.; 7 IV; 10 VII; 11 I-II; 16 Cart.

¹²⁴⁴ Vezi pentru concordanță: Can. 19 VII; canonul e transpus în art. 85 din *Regulamentul Monahal*: „călugării sunt datori să aibă toate lucrurile și masa de obște, iar acolo unde o astfel de rânduială lipsește, conducătorii mănăstirilor trebuie să o introducă, întrucât fără ea călugării nu-și pot trăi votul neagoniseli”.

¹²⁴⁵ Can. 27 Trulan: „Nimeni dintre cei care se numără în cler să nu îmbrace îmbrăcăminte improprie, nici când petrece timpul în oraș, nici când merge în călătorie, ci să se folosească de hainele destinate deja celor care se numără în cler. Iar dacă cineva ar săvârși un asemenea lucru, să fie afurisit pentru o săptămână” (Vezi pentru concordanță: Can. 26 VII; 12, 21 Gangra).

sanctionează cu dojană arhierească; în caz de recidivă, se sancționează cu împlinirea unui canon de post și de pocăință la mănăstire”. Alineatul 3 din acest articol prevede că numai „în cazuri de excepție, bine motivate, chiriarhul poate acorda temporar dispensă”.

Aici ne gândim și la cazurile de constrângere politică prin care, în urma Decretului 410/1959¹²⁴⁶, monahii din mănăstiri au fost obligat să petreacă mirenește în lume¹²⁴⁷, fără ca Biserica să-i fi exclus canonic din monahism, mai ales dacă au înțeles să continue să-și practice voturile în pofida lipsei uniformei monahale. Evident, acesta a fost un caz de forță majoră în care atât monahii cât și Biserica au trebuit să supraviețuiască în condiții de persecuție totalitară, și care nu poate fi evaluat precum lepădările de haina

¹²⁴⁶ Pentru bibliografie despre Decretul 410/1959 și efectele lui asupra vieții monahale în România, precum și despre situația dramatică a monahilor nevoiți să petreacă în lume, vezi: Arhim. Emilian NICA, „Monahismul din Moldova și Decretul 410 din 1959”, în: *Teologie și Viață*, 2009, 1-4, pp. 165-187; George ENACHE, Adrian Nicolae PETCU, *Monahismul ortodox și puterea comunistă în Romania anilor '50*, Ed. Partener, Galați, 2009; Ierom. Cosma GIOSANU, „Monahismul românesc sub dictatura comunistă între anii 1950-1959”, în: *Teologie și Viață*, 2009, 19, nr. 9-12, pp. 145-169; *Răstignirea monahismului românesc: Decretul 410/1959*, lucrările susținute în cadrul Simpozionului „Decretul 410/1959 – Moment de oprimare a monahismului românesc”, desfășurat la Mănăstirea Secu, 27 noiembrie 2009, Ed. Doxologia, Iași, 2009; Ierom. Cosma GIOSANU, *Răstignirea monahismului românesc la mijlocul secolului al XX-lea. Studiu de caz: Sihăstria și Slatina*, Ed. Egumenița, 2019; Arhim. Melchisedec VELNIC, „Efectele Decretului 410/1959 privitor la viața monahală asupra mănăstirilor din regiunea Suceava”, în: *Analele Putnei*, IX, 2013, nr. 1, pp. 341-366; Emilian-Iustinian ROMAN, „The Romanian Orthodox Church during Communism. Decree no. 410/1959 – a Case Study”, în: *Teologia*, 84, 2020, 3, pp. 126-141; Ep. Timotei PRAHOVEANUL, „Jertfa monahismului românesc după nedreptul Decret 410: forme de viață și misiune”, în: Pr. George GRIGORIȚĂ (coord.), *Forme de organizare și funcționare a monahismului ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane*, Actele simpozionului organizat de Patriarhia Română în zilele de 24-26 mai 2021, Ed. Basilica, București, 2024, pp. 775-792 (autorul a făcut referire la modul de viață monahală în lume a unor călugări și maici de la mănăstirile Neamț, Agapia, Slatina etc.).

¹²⁴⁷ Printre cei care au avut de suferit urmările Decretului 410/1959, fiind obligați să lepede haina monahală sau să locuiască la domiciliu impuse, sub supravegherea autorităților comuniste, se numără ieromonahul Arsenie BOCA de la Mănăstirea Prislop, monahia Teodosia (Zorica LAȚCU) de la Mănăstirea Vladimirești sau arhimandritul Dionisie UDIȘTEANU de la Mănăstirea Cernica (v. Pr. Mircea PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, ed. a III-a, Ed. Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 74, 330, 677).

monahală în vremuri de normalitate.

Ne punem întrebarea care este pedagogia canonică a Bisericii în cazul monahului care petrece mirenește în lume, încălcând votul ascultării și statorniciei în mănăstire și lepădând haina monahală? Aceasta chiar dacă nu se află în relații de concubinaj sau căsătorie civilă și nu și-a încălcat, *stricto sensu*, votul fecioriei. Gândirea Bisericii a fost, de pildă, să oprească de la Împărtășanie pe cei ce se opresc singuri de la Împărtășanie (Can. 2 Antioh.¹²⁴⁸), ori să oprească definitiv de la preoție pe cei ce se opresc singuri de la preoție prin demisie (Can. 3 Chiril, 9 III¹²⁴⁹). Astfel, în cazul monahului care se oprește singur de la viața monahală și purtarea hainei, Biserica este chemată să constate auto-excluderea lui din monahism prin pronunțarea pedepsei concrete a excluderii din monahism. Biserica îl pune pe om în fața consecințelor alegerilor lui și a modului de viață mirenească pe care l-a adoptat, astfel că îl va depune din cinul monahal și îl va așeza în rândul mirenilor, pe durată nelimitată, cel puțin atâta vreme cât rămâne în afara disciplinei monahale.

Biserica este chemată să arate fermitate prin faptul că îi somează pe monahii ieșiți din mănăstire să opteze pentru modul de viață monahală sau mirenească. Monahul-civil care muncește ca un mirean în lume, chiar dacă nu produce sminteli precum

¹²⁴⁸ În acest sens, Can. 2 Antioh. stabilește: „Toți cei care intră în biserică și ascultă Sfintele Scripturi dar nu iau parte la rugăciune împreună cu poporul sau, din cauza vreunei neorânduiei, se îndepărtează pe ei de la Sfânta împărtășire a Euharistiei, aceștia să fie lepădați de Biserică până când, după ce s-au mărturisit și au arătat roadele pocăinței și s-au rugat cu insistență, vor putea dobândi iertare” (Vezi pentru concordanță: Can. 9-11 Ap.).

¹²⁴⁹ Vezi Can. 3 Chiril care condamnă abandonarea chemării preoțești: „Însă el afirmă că documentele de demisie nu au fost date din alegere proprie, ci din constrângere și de frică și din cauza amenințării unora. De altfel, acest lucru, ca unii dintre preoți să înainteze documente de demisie, nici nu este conform legiurilor Bisericii, deoarece, dacă sunt vrednici de slujire, să stea în aceasta, iar dacă sunt nevrednici, să nu plece prin demisie, ci mai bine după ce au fost judecați pentru faptele împotriva cărora cineva a făcut o denunțare mare, ca unele care deviază de la toată rânduiala” (Pentru concordanță, vezi: Can. 6 Sard.; 71, 93 Cart.). De asemenea, Can. 9 III a condamnat gestul demisiei episcopului Eustatie din scaun, petrecută pe fondul unor presiuni politice sau bisericești, iar Sinodul, deși i-a permis „să dețină și numele de episcop și cinstea și comuniunea”, totuși i-a lăsat doar drepturile unui ierarh fără eparhie, retras din funcție: „însă să nu hirotonească, nici să slujească din propria putere, ocupând o biserică, ci doar dacă este invitat... de către un frate și împreună-episcop” (Canon fără concordanță).

monahii-impostori îmbrăcați în haina monahală în scop de cerșetorie, și chiar dacă nu se cunună civil, este un dezrădăcinat. El este un om care nu mai are temei de viațuire în Biserică drept monah, trăind fără rânduiala care dă sens chipului monahal. Totuși, economia Bisericii și a chiriarhului se poate manifesta prin așteptarea întoarcerii monahului în mănăstire până la 1 an de zile, dacă între timp nu a săvârșit alte abateri în lume. Iar dacă în această perioadă nu a revenit în mănăstirea sa sau nu s-a reînchinoviat într-o mănăstire din altă eparhie, cu acordul chiriarhilor respectivi, trebuie pronunțată excluderea din monahism și interdicția de a purta uniforma monahală (art. 4, lit. p din *Regulamentul de Judecată*).

O altă măsură de condescendență pastorală a Chiriarhului poate fi amânarea punerii în aplicare timp de 6 luni a deciziei de excludere din monahism, pronunțată fie de Chiriarh, fie de Consistoriu. Această posibilitate este prevăzută de art. 136 din *Regulamentul de Judecată*: „Orice hotărâre dată de Consistoriul eparhial, rămasă definitivă, va fi înaintată Chiriarhului pentru a decide asupra punerii în aplicare a acesteia”. În acest sens, Chiriarhul, prin organele eparhiale, îl notifică pe monahul care petrece în lume că s-a pronunțat hotărârea de excludere din monahism, însă nu a fost pusă încă în aplicare. Scopul acestei măsuri este mișcarea conștiinței lui spre ascultare și intrare în rânduiala monahală, spre a se supune conștiinței canonice a Bisericii, care nu mai necesită suportarea sancțiunilor canonice ale ei.

IV.3.3. Petrecerea în lume în uniformă monahală, în vagabondaj și impostură în societate

Un alt mod de abandonare a voturilor monahale, o variație a celui anterior, este petrecerea monahului în lume în haină monahală, umblând în orașe și localități pentru a se întreține material, sau din mănăstire în mănăstire, mod de viață asociat vagabondajului, cerșetoriei și imposturii în societate. Desigur că prin aceasta monahul își încalcă votul ascultării sub aspectul statorniciei, precum și pe cel al sărăciei, prevăzute de canoanele și legislația bisericească amintită în cazul anterior¹²⁵⁰.

Într-un mod specific, însă, nestatornicia lui ia forma vagabondajului, amintit de Can. 23 IV care condamna pe clericii și monahii

¹²⁵⁰ Vezi notele 1236-1244 de la subcapitolul anterior.

care petreceau în „cetatea imperială a Constantinopolului... producând tulburări și perturbând organizarea bisericească”¹²⁵¹. De asemenea, Can. 42 Trulan vorbea de pustnicii îmbrăcați în negru cu plete lungi care „străbat orașele, petrecând printre laici, bărbați și femei, defăimându-și propria făgăduință”, obligându-i să se întoarcă în mănăstire ori „să locuiască în pustii, de la care și-au inventat aceste denumiri”¹²⁵². Din comentariile lui N. Milaș¹²⁵³ și C. Dron¹²⁵⁴ la acest canon, aflăm că acei așa-zis pustnici se prezentau, în vremea aceea, ca propovăduitori ai pocăinței, vindecători de boli ori prevestitori de minuni, așteptând bani și răsplăți de la popor, fiind prototipul călugărilor impostori și cerșetori din zilele noastre.

Vagabondajul este amintit ca abatere de la rânduiala monahală în art. 96¹²⁵⁵ și 143¹²⁵⁶ din *Regulamentul Monahal*. El este agravat de portul hainei monahale în lume, ori îmbrăcarea acesteia fără drept după excluderea din monahism, așa cum subliniază art. 97, lit. e din același *Regulament*: „Nimeni nu are voie să poarte costumul monahal, dacă nu este îndreptățit la aceasta. Cei excluși din monahism, care refuză a dezbrăca haina monahală, și cei ce poartă ilegal acest costum, vor fi identificați de către organele bisericești și semnalați autorităților statului, cu cererea de a li se aplica dispozițiile legilor penale în vigoare”¹²⁵⁷. Vagabondajul monahului este o

¹²⁵¹ Vezi pentru concordanță: Can. 15 Ap.; 15, 16 I; 5, 10, 20 IV; 17, 18 Trulan; 15 VII; 3 Ant.; 15, 16, 19 Sard.; 54, 90 Cart.

¹²⁵² Canon fără concordanță.

¹²⁵³ N. MILAȘ, *Canoanele...*, I-2, pp. 411-412.

¹²⁵⁴ Pr. C. DRON, *Canoanele...*, II, pp. 295-296.

¹²⁵⁵ Art. 96 din *Regulamentul Monahal*: „Nu este îngăduit nici unui monah sau monahii să iasă din mănăstire fără bilet de voie, eliberat de stareț sau stareță, cu ștampila mănăstirii și în care să se arate motivul învoirii sau însărcinarea dată, locul unde merge și timpul cât este învoit. Cine încalcă această dispoziție va fi socotit *vagabond*”.

¹²⁵⁶ Art. 143 din *Regulamentul Monahal*: „Nu este îngăduit nici unui frate (soră) sau monah (monahie) să iasă din mănăstire fără bilet de voie tipărit – model, eliberat de stareț sau stareță, prevăzut cu ștampila mănăstirii, în care să se arate: motivul învoirii sau misiunii date, locul unde merge și timpul cât este învoit. Cine va încălca aceste dispoziții va fi socotit *vagabond* și pedepsit potrivit prevederilor canoanelor și Regulamentului de procedură al instanțelor disciplinare și de judecată, semnalându-se cazul și autorităților statului cu cererea de a se aplica dispozițiile legale în vigoare”.

¹²⁵⁷ Art. 97 a fost preluat, cu aproape același conținut, de art. 145 din *Regulamentul Monahal*: „Călugării (călugărițele) excluși din monahism, care refuză a dezbrăca haina monahală, și pretinșii călugări (așa-ziii frați, ipodiaconi,

încălcarea a principiului statorniciei în mănăstire, la fel cum nave-tismul clericului, de pildă, este o abatere de la principiul statorni-ciei locuirii în parohie, faptă pedepsită cu destituirea de art. 32 din *Regulamentul de Judecată*¹²⁵⁸. De asemenea, vagabondajul mona-hal poate fi asociat cu alte abateri, precum petrecerea în localuri publice nepotrivite (art. 24 din *Regulamentul de Judecată*¹²⁵⁹), sau faptele săvârșite contra moralei creștine și a ordinii publice (art. 26 din *Regulamentul de Judecată*¹²⁶⁰), sancționate cu mutarea discipli-nară sau excluderea din monahism.

De cele mai multe ori, monahii care continuă să poarte haina monahală după ce pleacă în lume o fac în mod ilegal, din motiv de cerșetorie, pentru a-și întreține existența folosindu-se de ima-ginea cinului monahal. Cerșetoria este fapta contravențională pre-văzută de art. 2, pct. 3 din Legea 61/1991 ca „apelarea în mod repetat la mila publicului de către o persoană aptă de muncă”¹²⁶¹,

misionari etc.), care poartă ilegal uniforma clericală sau care oficiază servicii religioase fără să aibă calitate vor fi identificați de organele bisericești și semnalați autorității statului cu cererea de a li se aplica dispozițiile legilor penale în vigoare”.

¹²⁵⁸ Art. 32 din *Regulamentul de Judecată*: „(1) Navetismul este fapta clericului care nu locuiește permanent în parohie și se sancționează cu dojana arhierească ori canon de post și de pocăință la o mănăstire sau schit; în caz de neîndreptare, cu destituirea din slujirea clericală. (2) Clericul care a părăsit parohia fără aprobarea chiriarhului, după 30 de zile de absentare, se sancționează cu destituirea din slujirea clericală, iar postul va fi declarat vacant și se va ocupa potrivit prevederilor statutare”.

¹²⁵⁹ Art. 24 din *Regulamentul de Judecată*: „(1) Petrecerea în localuri publice nepotrivite cu morala creștin-ortodoxă este interzisă. (2) Petrecerea în localuri publice nepotrivite cu morala creștin-ortodoxă se sancționează astfel: (...) c) în cazul monahilor, cu împlinirea unui canon de post și de pocăință la o mănăstire sau un schit, cu trecerea la ascultări inferioare timp de 30 de zile; în caz de neîndreptare, cu mutarea disciplinară la o altă mănăstire sau schit, iar, în caz de persistență în abatere, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală”.

¹²⁶⁰ Art. 26 din *Regulamentul de Judecată*: „Faptele săvârșite contra moralei creștine, ordinii publice și buneii cuviințe, altele decât cele precedente, se sancționează astfel: (...) c) în cazul monahilor, cu împlinirea unui canon de post și de pocăință la o mănăstire sau un schit, cu trecerea la ascultări inferioare timp de 30 de zile; în caz de neîndreptare, cu mutarea disciplinară la o altă mănăstire sau schit”.

¹²⁶¹ Art. 2, pct. 3 din Legea 61/1991: „Constituie contravenție săvârșirea oricăreia dintre următoarele fapte, dacă nu sunt comise în astfel de condiții încât, potrivit legii penale, să fie considerate infracțiuni: (...) 3) apelarea, în mod repetat, la mila publicului, de către o persoană aptă de muncă, precum și determinarea unei persoane la săvârșirea unor astfel de fapte” (Legea 61 din 27.09.1991 pentru

sanționată cu amendă de la 100 lei la 500 lei (art. 3, alin. 1, lit. a din Legea 61/1991). Ea este incriminată în dreptul canonic prin art. 97 din *Regulamentul Monahal*: „c) Cerșetoria este interzisă cu desăvârșire clericilor monahi, monahiilor (monahilor), fraților sau surorilor din mănăstire sub orice formă. Celor care s-ar afla cerșind prin orașe și sate, să li se facă cunoscut să se întoarcă în cel mai scurt timp la metania lor, iar de nu se vor supune, atunci să fie deferiți judecății Consistoriului Monahal; d) Eventualele colecte pentru nevoile unor mănăstiri se pot face numai cu aprobarea Chiriarhilor eparhiilor respective și acordul preoților din parohii”¹²⁶². Așa cum remarcam la subcapitolul despre votul sărăciei confruntat cu practica ilicită a cerșetoriei, aceasta pune în pericol relația Bisericii cu societatea, prin subminarea încrederii oamenilor în valorile și misiunea Bisericii.

De aceea, din momentul primului act de cerșetorie în haină de călugăr, constatăm că uniforma monahală a fost folosită în mod ilegal, contrară destinației ei de a semna în societate pe cei ce duc votul neagonisiei, astfel încât începe să fie purtată fără drept. Codul Penal actual nu ocrotește valoarea uniforme monahale sau preotești prin prevederea ca infracțiune distinctă a portului ilegal de uniformă religioasă specifică cultelor. Trimiterea la legislația penală o face totuși art. 23 (4) din Legea 489/2006 a cultelor: „Exercitarea fără drept a atribuțiilor de preot constituie infracțiune și se pedepsește potrivit Codului Penal”. În perioada interbelică însă, uniforma cultelor era ocrotită propriu-zis de legea penală. Astfel citim despre cazul monahului M.D., de la Buzău, care după ce fusese exclus din monahism în 1923 continua să poarte rasa de călugăr, motiv pentru care în 1940 procurorul C.B. „i-a deschis acțiune publică, prin rechizitor, pentru delictul de uzurpare de titluri și port ilegal de uniformă”¹²⁶³.

sanționarea faptelor de încălcare a unor norme de conviețuire socială, a ordinii și liniștii publice, republicată în MO 125/18.02.2020, cu modificările în vigoare la zi).

¹²⁶² Pe tema aceasta, vezi și Hot. Sf. Sinod 4325/1993 privind necesitatea luării de măsuri privind pe falșii călugări și călugării cerșetori, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXI, 1993, 7-9, iul.-sep., pp. 203-204.

¹²⁶³ Articolul este intitulat „Un fals călugăr la Buzău” (*Universul*, nr. 69, 11.03.1940, p. 12); amintim aici și de Cap. 44 din Novela 123 (mai 546) a lui Iustinian care interzicea uzurparea uniforme monahale de laici, comedianți și persoane reprobabile: „Interzicem în general tuturor laicilor, și mai ales

În dreptul canonic ortodox român, purtarea uniformei monahale fără drept a făcut obiectul Hot. Sf. Sinod 3326/1997 și 5334/1997¹²⁶⁴ pronunțate împotriva membrilor grupării sectare „Noul Ierusalim” de la Pucioasa. De asemenea, trebuie menționată Decizia CA Bacău 1296/18.12.2015 privind pe fostul preot F.N., caterisit de Consistoriul Eparhial al Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului și evacuat din parohia din satul B., dar care a continuat să slujească nunți, botezuri și înmormântări locuitorilor din parohia sa, încercând să se reacrediteze drept preot al „Federației misi-onare ortodoxe din România” și al „Vicariatului ortodox misionar mitropolitan”. Astfel, instanța l-a condamnat la 1 an și 2 luni de închisoare cu executare pentru exercitarea fără drept a unei profesii (art. 348 Codul Penal¹²⁶⁵), constatând că „exercitarea profesiei de preot în alte condiții decât cele legale constituie infracțiune”¹²⁶⁶.

Așa cum remarcam, însă, la cazurile de cerșetorie în uniformă monahală în cap. III.3.3 al lucrării noastre, protecția uniformei monahale sau clericale folosite în Biserica Ortodoxă Română

comedianților și comediantelor, precum și prostituatelor, să se folosească de veșmântul monahului, monahiei, ascetului, sau să falsifice costumul oricărei persoane similare... să știe că vor suferi pedepse corporale, și că vor fi trimiși în exil. Nu doar episcopii locului și clericii supuși lor vor veghea la respectarea acestei dispoziții, ci și judecătorii civili și militari, curțile care sunt la comanda lor și apărătorii locurilor” (Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 135).

¹²⁶⁴ Vezi Hot. Sf. Sinod 3326/1997 privind prozelitismul sectar și unele activități ale grupării sectare „Noul Ierusalim” în cuprinsul Arhiepiscopiei Târgoviștei, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXV, 1997, 1-6, ian.-iun., pp. 345-346; Hot. Sf. Sinod 5334/1997 privind luarea unor măsuri canonice împotriva membrilor grupării sectare „Noul Ierusalim” de la Pucioasa, publicată în: Pr. Alexandru ARMAND-MUNTEANU, *Compendiu alfabetic și tematic din Hotărârile Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (1986-2001)*, editat de Sfânta Arhiepiscopie a Tomisului, Constanța, 2003, p. 80.

¹²⁶⁵ Art. 348 din Codul Penal (Exercitarea fără drept a unei profesii sau activități): „Exercitarea, fără drept, a unei profesii sau activități pentru care legea cere autorizație ori exercitarea acestora în alte condiții decât cele legale, dacă legea specială prevede că săvârșirea unor astfel de fapte se sancționează potrivit legii penale, se pedepsește cu închisoare de la 3 luni la un an sau cu amendă”.

¹²⁶⁶ Vezi Decizia CA Bacău 1296/18.12.2015 și comentarii la aceasta în: Mihail STĂNESCU-SAS, *Autonomia cultelor religioase. Jurisprudență națională comentată și adnotată*, Ed. Universul Juridic, București, 2019, pp. 359-365. Decizia a fost semnalată ca orientare favorabilă a jurisprudenței instanțelor judecătorești în privința vieții cultelor religioase prin Hot. Sf. Sinod 1782/2016 (*Biserica Ortodoxă Română*, VII, 2016, 4, pp. 288-290).

de utilizări nelegitime nu se poate face decât prin personalizarea lor cu însemne distinctive și protejarea lor ca desene/modele la OSIM. Astfel, ele devin opozabile foștilor preoți sau monahi din Biserica Ortodoxă Română, caterisiți sau excluși din monahism, care refuză să dezbrace uniforma. De asemenea, sunt opozabile personalului celorlalte culte religioase care ar folosi uniforme asemănătoare până la identitate cu cele din Biserica Ortodoxă Română, în scopul de a simula apartenența la cultul majoritar și a capta încrederea cetățenilor prin primirea de foloase materiale.

În cazul monahilor ce petrec în lume în uniformă monahală, în scopuri ilegite asociate vagabondajului, cerșetoriei și imposturii în societate, punând în pericol încrederea societății în valorile și misiunea Bisericii, considerăm că pedeapsa nu poate fi alta decât excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală. Aceasta poate fi dusă la îndeplinire cu concursul autorităților civile, în baza protejării desenului sau modelului înregistrat al uniformei monahale a Bisericii Ortodoxe Române. Măsura poate fi dublată de introducerea cărților canonice sau a legitimațiilor monahale și clericale în toate eparhiile Patriarhiei Române. Miza este prevenirea vagabondajului de la o eparhie la alta al monahilor excluși din monahism, care refuză să dezbrace uniforma monahală și refuză munca și câștigarea existenței în lume ca mireni, parazitând cinul monahal. Pentru aceasta vedem necesară crearea unei baze de date la nivelul Patriarhiei cu situația periodică a personalului monahal de la eparhii și cu raportarea monahilor excluși din monahism, pentru a fi opozabilă *erga omnes*, precum și autorităților civile.

În ceea ce privește timpul pronunțării excluderii din monahism față de momentul plecării din mănăstire, considerăm că Biserica poate să fie mai exigentă în cazul monahilor impostori în societate. Astfel, fără să aștepte 1 an de zile, Chiriarulh sau Consistoriul, după prima și a doua abatere constatată de cerșetorie sau vagabondaj, respectiv după prima și a doua chemare la rânduială rămasă fără efect, pot să pronunțe pedeapsa excluderii din monahism. Și aici, ca măsură pastorală, Chiriarulh poate amâna punerea în aplicare a deciziei timp de 6 luni, cu notificarea respectivului monah de revenire în rânduială. Totodată, Chiriarulh îi atrage atenția că la expirarea termenului excluderea din monahism va deveni definitivă, cu consecința depunerii din cinul monahal și așezării în rândul mirenilor.

Un monah ieșit din mănăstire, care se folosește de haina sa pentru a frauda cinul monahal, este cu atât mai păgubitor Bisericii și smintitor societății decât monahul care trăiește în lume dezbrăcat de haină. De aceea, prin excluderea sa din monahism, Biserica semnalează societății că nu asemenea monah nu mai face cinste cinului său și nu merită să-l reprezinte, fiind înstrăinat cu totul de ethosul monahal.

IV.3.4. Concubinajul, cununia civilă sau nașterea unui copil

De asemenea, un mod de a încălca chemarea monahală este intrarea monahului într-o relație de concubinaj sau căsătorie civilă, în lume sau în mănăstire fiind, care duc sau nu la nașterea unui copil. Votul încălcat în primă instanță este votul fecioriei, asumat în slujba tunderii ca răspuns la întrebările ieromonahului săvârșitor: „Te vei păzi pe tine însuși în feciorie, în întreaga înțelepciune și cucernicie?”¹²⁶⁷ și „te îndatorezi a stăruii în aceste făgăduințe până la sfârșitul vieții, cu darul lui Hristos?”¹²⁶⁸. Fecioria este parte din făgăduințele ce definesc viața în mănăstire, amintite de art. 2 din *Regulamentul Monahal* și art. 74 (1) din *Statutul Bisericii*¹²⁶⁹.

Can. 16 IV a pedepsit inițial pe monahii care se căsătoresc cu excomunicarea, cu apelarea însă la iconomia episcopului¹²⁷⁰, iar Can. 44 Trulan a renunțat la pedeapsa excomunicării pentru oprirea de la împărtășanie¹²⁷¹ de 7-15 ani (Can. 60 Vasile), pentru cei

¹²⁶⁷ *Molitfelnic...*, 2013, p. 575.

¹²⁶⁸ *Molitfelnic...*, 2013, p. 577.

¹²⁶⁹ Art. 2 din *Regulamentul Monahal*: „Mănăstirea este un așezământ de rugăciune în care viețuiește o obște de călugări sau călugărițe care au făgăduit înaintea lui Dumnezeu, în cadrul slujbei solemne de intrare în monahism, să-și petreacă viața în înfrânare, în sărăcie de bună voie și ascultare”. În același sens, vezi art. 74 (1) din *Statutul Bisericii*: „Mănăstirea este o comunitate de călugări sau călugărițe care s-au hotărât în mod liber să-și ducă viața în înfrânare, sărăcie de bunăvoie și ascultare”.

¹²⁷⁰ Can. 16 IV: „Nu este permis ca o fecioară care s-a dedicat Domnului Dumnezeu, de asemenea, nici monahilor, să încheie vreo căsătorie. Iar dacă ar fi cumva descoperiți că fac aceasta, să fie excomunicați. Însă am hotărât ca episcopul locului să aibă autoritatea de a fi îndurători față de ei” (Vezi pentru concordanță: Can. 7 IV; 44 Trulan, 19 Anc.; 16 Cart.; 6, 18, 19, 20, 60 Vasile).

¹²⁷¹ Can. 44 Trulan: „Un monah prins în desfrânare sau care-și ia o femeie spre comuniunea căsătoriei și spre conviețuire să fie supus, conform canoanelor, pedepselor pentru cei desfrânați” (Vezi pentru concordanță: Can. 16 IV; 19 Anc.; 6, 18, 19, 20, 60 Vasile).

desfrânați sau adulteri. Evident, ambele canoane au privit starea de monah cu voturile depuse, aflat în relație de nuntă cu Dumnezeu, ca incompatibilă cu nunta după trup, adică cu căsătoria. Tot în acest sens Novela 5, cap. 8 a lui Iustinian (535) a propus separarea monahului căsătorit de cinul său prin trecerea între mireni („particulari”): „Dacă deci monahul admis în ordinele monahale vrea să se căsătorească, va fi desăvârșit exclus din numărul clericilor, căci a amestecat viața solitară și monahală cea dintâi cu viața lumească; el va deveni pe viitor un simplu particular”¹²⁷². Novela 5 a avut înțelegciunea să rezolve incompatibilitatea dintre căsătorie și monahism traducând, de fapt, pedagogia canonică a Bisericii în legislația civilă într-un mod care nu defaimă cinul monahal, ci protejează ethosul lui.

Astfel, cât timp monahul rămâne legat de voturile monahale, constatăm că pentru el se aplică rigoarea interzicerii absolute a cununiei. Principiul îl găsim reflectat în art. II.3 al Documentului „Sfânta Taină a Cununii și impedimentele la aceasta” adoptat de Marele Sinod din Creta (19-26 iunie 2016): „Potrivit sfintelor canoane (Canonul 16 al Sinodului al IV-lea Ecumenic și Canonul 44 al Sinodului Quinisext), conform acriviei, oficierea căsătoriei după depunerea voturilor monahale este strict interzisă”¹²⁷³.

În același timp, constatându-se starea de incompatibilitate absolută a cununiei cu voturile monahale, pentru călugărul care nu poate să renunțe la conviețuirea ilegală, pedagogia recentă a Bisericii a propus dispensa de votul fecioriei și de celelalte voturi, ca o consecință a incapacității monahului de a le trăi. Așa găsim în punctul IX.1.5 al Hotărârii Conferinței a II-a Panortodoxe Presinodale de la Chambésy, Elveția, din 3-12 septembrie 1982: „În ceea ce privește călugării care, după tunderea în monahism, nu pot să se căsătorească, se propune posibilitatea contractării căsătoriei dacă, după ce au părăsit identitatea lor monahală, cu voia sau fără voia lor, sau în caz de forță majoră au fost reduși, printr-o hotărâre bisericească, la starea de laici”¹²⁷⁴. Iconomia propusă, așadar, de Conferința Panortodoxă din 1982 nu contrazice acrivia asumării voturilor monahale subliniată de Marele Sinod din Creta, din 2016, cu scopul de a ține monahii pe calea făgăduințelor. Soluția dispensei

¹²⁷² Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 109.

¹²⁷³ I.M. CONSTANTINESCU, „De la întrunirile pregătitoare...”, pp. 286-287; vezi de asemenea: *Documentele oficiale ale Sfântului și Marelui Sinod...*, pp. 91-92.

¹²⁷⁴ Pr. V. IONIȚĂ, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe...*, pp. 198-199.

de voturi, în sensul propus de Ioan Floca¹²⁷⁵, fără desființarea sacramentală a tainei, ar putea completa pastorația canonică a Bisericii în cazul în care voturile devin imposibil de păstrat, iar starea de contradicție a monahului cu cinul său creează sminteală în societate.

Așa cum aminteam la subcapitolul despre noviciat și condițiile canonice prealabile la intrarea în monahism, art. 77 (2) din *Statutul Bisericii* a interzis „închinovierea și promovarea în cinul monahal a celor cu obligații și responsabilități familiale”. Prevederea poate fi gândită și retrospectiv, pentru monahul care a căpătat responsabilități familiale, din vina lui, de care nu vrea sau nu poate să se desprindă și care îl fac incompatibil cu starea consacrată de monah. Aceasta cu atât mai mult în cazul în care i s-a născut un copil din relația de concubinaj sau de cununie civilă. El poate fi obligat în instanță la recunoașterea biologică a copilului prin acțiunea în stabilirea paternității (art. 424-425 Codul Civil¹²⁷⁶), concomitent cu plata pensiei de întreținere decisă prin hotărâre judecătorească (art. 499 Codul Civil¹²⁷⁷) până la vârsta de 18/26 de ani. Iar neplata acestei întrețineri atrage săvârșirea infracțiunii de abandon de familie (art. 378-1 Codul Penal¹²⁷⁸), pedepsită cu închisoarea de la 6 luni la 3 ani sau amendă. Toate acestea sunt valabile, *mutatis mutandis*, pentru monahia care a născut ea însăși un copil dintr-o relație ilegitimă.

¹²⁷⁵ Vezi I.N. FLOCA, „Dispensa în Dreptul Bisericesc...”, p. 119.

¹²⁷⁶ Vezi art. 424 din Codul Civil (Stabilirea paternității prin hotărâre judecătorească): „Dacă tatăl din afara căsătoriei nu îl recunoaște pe copil, paternitatea acestuia se poate stabili prin hotărâre judecătorească”; Art. 425 din Codul Civil (Acțiunea în stabilirea paternității): „(1) Acțiunea în stabilirea paternității din afara căsătoriei aparține copilului și se pornește în numele lui de către mamă, chiar dacă este minoră, sau de către reprezentantul lui legal”; potrivit art. 427 (1) din Codul Civil „dreptul la acțiunea în stabilirea paternității nu se prescrie în timpul vieții copilului”.

¹²⁷⁷ Art. 499 din Codul Civil (Obligația de întreținere): „(1) Tatăl și mama sunt obligați, în solidar, să dea întreținere copilului lor minor, asigurându-i cele necesare traiului, precum și educația, învățătura și pregătirea sa profesională. (3) Părinții sunt obligați să îl întrețină pe copilul devenit major, dacă se află în continuarea studiilor, până la terminarea acestora, dar fără a depăși vârsta de 26 de ani”.

¹²⁷⁸ Art. 378 (1) din Codul Penal (Abandonul de familie): „Săvârșirea de către persoana care are obligația legală de întreținere, față de cel îndreptățit la întreținere, a uneia dintre următoarele fapte: a) părăsirea, alungarea sau lăsarea fără ajutor, expunându-l la suferințe fizice sau morale; c) neplata, cu reacredință, timp de 3 luni, a pensiei de întreținere stabilite pe cale judecătorească sau notarială, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă”.

Totuși, ne gândim și la cazul în care nașterea aceluia copil s-a produs ca urmare a unei alunecări de moment din votul fecioriei, iar monahul nu dorește conviețuirea conjugală cu mama copilului (la care nici nu poate fi obligat legal) ci rămânerea în mănăstire și în pocăință. În această situație, Biserica poate lua în considerare neaplicarea pedepsei excluderii din monahism, ci a altor măsuri mai blânde care să ducă la îndreptarea monahului respectiv. Un caracter de forță majoră l-ar avea, pe de altă parte, conceperea unui copil de către o monahie în urma unui viol, caz în care lipsa vinovăției victimei atrage lipsa de răspundere canonică, deci și a oricărui temei pentru excluderea din monahism. Biserica devine responsabilă astfel să găsească soluții pastorale adecvate pentru creșterea copilului conceput în asemenea circumstanțe, din motive neimputabile personalului ei monahal.

Pe de altă parte, Biserica nu este obligată să își asume întreținerea unui copil ilegitim până la vârsta de 18/26 de ani din patrimoniul său, suportând prejudiciul creat de monah prin ieșirea voluntară din rândul său. Soluția pastoral-canonică, în acest caz, trebuie să îmbine îndreptarea monahului, în cadrul cinului său, cu repararea prejudiciului, conform principiului canonic prevăzut de art. 3, lit. h din *Regulamentul de Judecată*¹²⁷⁹. De aceea, dacă pensia de întreținere stabilită pe cale judecătorească nu ar putea fi achitată altfel decât prin munca în lume, cu încălcarea votului neagoniseli, concluzia inevitabilă este că monahul nu poate fi absolvit de excluderea din monahism, cel puțin pe durata existenței obligației civile. Căci monahul care își exercită voturile monahale prin crearea unui prejudiciu Bisericii sau pe care o hotărâre judecătorească îl condamnă, efectiv, la suspendarea votului neagoniseli, nu este un bun monah. El s-a lăsat prins într-o situație în care face rău cinului său și Bisericii sale, la nivel de imagine sau de patrimoniu.

Fapta este echivalentă abaterii administrării frauduloase și abuzive a bunurilor bisericești, în acest sens art. 35 (4) din *Regulamentul de Judecată* prevăzând că „dacă nu se recuperează prejudiciul, clericul va fi caterisit”. În continuare, art. 35 (5) dispune că „monahii... care aduc prejudicii se sancționează... cu excluderea din monahism, iar în cazul nerecuperării prejudiciului, autoritatea

¹²⁷⁹ Vezi art. 3 din *Regulamentul de Judecată*: „Principiile canonice fundamentale care stau la baza prezentului Regulament sunt următoarele: (...) h) îndreptarea persoanelor și recuperarea prejudiciilor cauzate”.

bisericească va sesiza autoritățile Statului, în baza legislației civile și penale”. Biserica nu trebuie pusă în situația de a deveni codebitor, alături de monah, prin solicitarea de împrumuturi din partea acestuia sau prestații diverse. Se ajunge astfel la o relație de natură patrimonială ce distruge specificul neagoniseli monahale și raporturile de încredere care stabilizează viața Bisericii. Însă și aici, excluderea din monahism nu trebuie să aibă un caracter primordial punitiv, ci unul restaurator, prin care monahului i se dă posibilitatea viețuirii în lume între mireni, cu binecuvântarea Bisericii, încurajându-l astfel să-și asume responsabilitatea creșterii copilului biologic, cu sau fără conviețuire cu mama acestuia.

Avem în vedere desigur și cazurile asumate, când monahul dorește să rămână în conviețuirea conjugală/cununie civilă care nu a produs copii, nevrând să se întoarcă în mănăstire, ori când relația a produs un copil a cărui paternitate și întreținere monahul și-o asumă, laolaltă cu celelalte obligații familiale. Aici Biserica, în aplicarea art. 77 (2) din *Statutul Bisericii*, nu poate decât să excludă din monahism pe respectivul monah, constatând noul mod de viață adoptat ca incompatibil cu starea monahală. La fel va proceda în cazul monahiei care a născut un copil, și care se vede obligată moral și legal să se dedice creșterii și întreținerii acestuia, lucru care nu se poate face în cadrul vieții mănăstirești.

Dacă, așadar, monahul se găsește într-o relație de concubinaj din care nu au rezultat copii, dar care produce sminteală publică prin însăși natura ei, pedeapsa excluderii din monahism poate veni în cel mult 6 luni de la aflarea săvârșirii acestei abateri, ca timp lăsat spre îndreptare și revenire la starea de pocăință în mănăstire. Dacă, pe de altă parte, monahul sau monahia, aflați în lume, încheie o cununie civilă absolut incompatibilă cu asumarea voturilor monahale, sau li se naște un copil atrăgând iminența stabilirii unei obligații de întreținere timp de 18/26 ani pe cale judecătorească, atunci pedeapsa excluderii din monahism se poate pronunța pe loc. Ea vine ca o constatare a faptului că monahul / monahia s-a pus voluntar în situația în care îi e imposibil să-și mai exercite voturile monahale pe viitor, sau într-un mod în care nu ar prejudicia Biserica.

Iar odată cu excluderea din monahism și așezarea între mireni, având în vedere că rasoforului, potrivit art. 21 din *Regulamentul Monahal* „în cazul că se căsătorește, i se oficiază numai cununie a doua”, monahului / monahiei care a părăsit nunta cea sacră cu

Dumnezeu pentru căsătorie, nu i s-ar putea aplica decât iconomia maximală a căsătoriei a treia, cu penitența opririi de la Împărtășanie de 5 ani (Can. 4 Vasile¹²⁸⁰) dacă Biserica adoptă acest pogorământ.

Aceasta nu este o îngrădire a dreptului general la căsătorie civilă, consfințit de art. 259 Codul Civil¹²⁸¹, ci o aplicare a dreptului la căsătorie religioasă în limita regulilor canonice ale Bisericii Ortodoxe Române. Se pune în practică principiul autonomiei cultelor, după care acestea se conduc potrivit „propriilor statute și coduri canonice” (art. 8 din Legea 489/2006 a cultelor), și își pot disciplina personalul „pentru încălcarea principiilor doctrinare sau morale ale cultului, potrivit propriilor statute, coduri canonice sau reglementări” (art. 23, alin. 2 din Legea 489/2006 a cultelor). Pe de o parte, Biserica își poate arăta condescendența față de monahul exclus din cinul său, oferindu-i îngăduința viețuirii între mireni, aplicând iconomia Hotărârii Conferinței Panortodoxe de la Chambésy (1982) în privința posibilității căsătoriei monahilor. Pe de altă parte, alegând să îngăduie o singură căsătorie, pe cea de-a treia, Biserica semnalează în conștiința monahului și a restului membrilor ei seriozitatea chemării stărilor consacrate și responsabilitatea statorniciei călugărului în relația cu Dumnezeu. Aceasta a fost asumată ca nuntă în taina tunderii monahale și a rămas indisolubilă sub aspect sacramental.

IV.3.5. Săvârșirea unor infracțiuni pedepsite cu închisoarea și/sau care atrag despăgubiri civile

O ultimă situație ce merită a fi analizată este cea a monahului care a fost condamnat la închisoare cu executare de instanțele penale pentru săvârșirea unei infracțiuni, cu sau fără plata unor despăgubiri civile către partea vătămată. Comportamentul de natură infracțională

¹²⁸⁰ Can. 4 Vasile cel Mare: „În privința celor căsătoriți a treia oară și a celor care sunt căsătoriți de mai multe ori s-a hotărât același canon în comparație cu cel pentru cei căsătoriți a doua oară, adică pentru cei căsătoriți a doua oară, un an, dar alții au hotărât doi ani, iar cei căsătoriți a treia oară sunt afuriși trei și de multe ori chiar patru ani. Dar o asemenea căsătorie nu se mai consideră căsătorie, ci poligamie, sau mai bine zis desfrânare, care trebuie corectată... Iar pentru cei care se căsătoresc a treia oară am dobândit obiceiul de afurisire pe cinci ani, dar nu dintr-un canon, ci ca urmare a celor ce au fost primite mai înainte” (Vezi pentru concordanță: Can. 3, 7 Neocez.; 24, 50, 80 Vasile).

¹²⁸¹ Art. 259 din Codul Civil (Căsătoria): „(1) Căsătoria este uniunea liber consimțită între un bărbat și o femeie, încheiată în condițiile legii. (2) Bărbatul și femeia au dreptul de a se căsători în scopul de a întemeia o familie”.

al unui monah atentează la chipul monahal în ansamblul său, care se lasă robit de omul cel vechi, al păcatului, și în care nu se arată puterea celui de-al doilea Botez și al „omului cel nou, cel zidit după chipul lui Dumnezeu”¹²⁸², așa cum s-a invocat în rânduiala tunderii.

O dispoziție mai veche privind statutul monahului care comite o infracțiune și situația patrimoniului său o găsim în art. 137 din *Regulamentul Casei Bisericii* (1902). Acesta statuează că „dacă un monah sau monahie a fost condamnat de legile țării la închisoare pentru infracțiuni la legile civile și penale ale Statului, dânsul se consideră ca ieșit definitiv din mănăstire; iar proprietatea sa imobiliară ce o va fi având în mănăstire trece de drept în stăpânirea mănăstirii”¹²⁸³. Dispoziția de mai sus privește astfel pe călugărul condamnat cu închisoarea ca scos din viață monahală, propriu-zis ca exclus din monahism, chiar dacă nu enunță în mod explicit această pedeapsă.

În dreptul canonic de astăzi, art. 128, lit. d din *Regulamentul Monahal* prevede ca abatere de gradul II „condamnarea definitivă de către instanțele penale, pentru delikte prin sentință rămasă definitivă”. De asemenea, art. 77 (2) din *Statutul Bisericii* ne amintim că interzice „închinovierea și promovarea în cinul monahal a celor cu obligații și responsabilități familiale sau urmăriți penal”. Astfel, așa cum monahii condamnați prin hotărâre judecătorească la obligația familială a pensiei de întreținere devin incompatibili pentru practicarea în continuare a voturilor monahale, în special al neagoniseli, tot așa monahii condamnați penal la închisoare nu-și mai pot împlini voturile monahale în mănăstire, potrivit specificului acesteia (art. 2 din *Regulamentul Monahal* și art. 74-1 din *Statutul Bisericii*¹²⁸⁴). Subliniem însă că trebuie să fie vorba de o condamnare definitivă a instanțelor penale, ca act încheiat al justiției laice, și nu de faza de urmărire penală în care monahul poate fi suspect,

¹²⁸² Molitfelnic..., 2013, p. 587 (ectenie din rânduiala schimei mici).

¹²⁸³ Pentru conținutul Regulamentului pentru aplicarea Legii Casei Sf. Biserici Autocefale Române, vezi: *Biserica Ortodoxă Română*, XXVI, 1902, 2-3, mai-iunie, pp. 320-355.

¹²⁸⁴ Art. 2 din *Regulamentul Monahal*: „Mănăstirea este un așezământ de rugăciune în care viețuiește o obște de călugări sau călugărițe care au făgăduit înaintea lui Dumnezeu, în cadrul slujbei solemne de intrare în monahism, să-și petreacă viața în înfrânare, în sărăcie de bună voie și ascultare”. În același sens, vezi art. 74 (1) din *Statutul Bisericii*: „Mănăstirea este o comunitate de călugări sau călugărițe care s-au hotărât în mod liber să-și ducă viața în înfrânare, sărăcie de bunăvoie și ascultare”.

dar nu este dovedit vinovat dincolo de îndoială. Căci prezumția de nevinovăție i se aplică până la finalizarea procesului, raportat inclusiv la instanțele bisericești.

Regulamentul de Judecată prevede ca abateri morale care atrag pedepse graduale ce pot merge până la excluderea din monahism: omorul (art. 16)¹²⁸⁵; comportamentul violent sau lovirea (art. 18)¹²⁸⁶; furtul, camăta, înșelăciunea (art. 22)¹²⁸⁷; falsul în documente (art. 23)¹²⁸⁸.

¹²⁸⁵ Art. 16 din *Regulamentul de Judecată*: „Omorul (omuciderea) este fapta voluntară sau involuntară cauzatoare de moarte a unei ființe umane și se sancționează astfel: (...) c) în cazul monahilor, cu împlinirea unui canon de post și de pocăință, cu pierderea posibilității de a fi hirotonit pentru absolvenții de teologie sau cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală”; vezi și Can. 5 Grig. Nyssa, care pedepsește omorul cu oprirea de la Împărtășanie timp de 27 de ani, odată cu luarea darului preoției „dacă cineva a fost chiar și involuntar în întinarea uciderii, canonul a stabilit ca acesta să fie alungat de la harul preoțesc, ca unul care s-a întinat deja cu acest păcat” (Vezi pentru concordanță: Can. 65 Ap.; 13 I; 91 Trulan; 6, 21, 22, 23 Anc.; 7 Cart.; 2, 5, 11, 13, 33, 43 52, 54, 56, 57 Vasile; 2 Grig. Nyssa; 5 Chiril); în Can. 56 Vasile, omorul se pedepsește cu oprirea de la Împărtășanie 20 de ani: „Cel care a ucis în chip voluntar, dar s-a pocăit pentru aceasta, va fi excomunicat de la Cele Sfinte timp de douăzeci de ani” (Pentru concordanță, vezi: Can. 65 Ap.; 91 Trulan; 21-23 Anc.; 2, 8, 11, 13, 33, 43, 52, 54, 55, 57 Vasile; 5 Grig. Nyssa).

¹²⁸⁶ Art. 18 din *Regulamentul de Judecată*: „Comportamentul violent sau lovirea se sancționează astfel: (...) c) în cazul monahilor, cu împlinirea unui canon de post și de pocăință la o mănăstire sau schit, mutarea disciplinară la o altă mănăstire sau schit, după gravitatea faptei; în caz de neîndreptare, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală”.

¹²⁸⁷ Art. 22 din *Regulamentul de Judecată*: „Furtul (hoția), camăta, înșelăciunea sub orice formă și distrugerea bunurilor bisericești sunt fapte îndreptare contra unei persoane sau a patrimoniului bisericesc, menite să aducă un câștig făptuitorului sau să provoace o pagubă, și se sancționează astfel: (...) c) în cazul monahilor, cu împlinirea unui canon de post și de pocăință la o mănăstire sau schit ori cu trecerea la ascultări inferioare timp de 30 de zile, după gravitatea faptei; în caz de neîndreptare, cu mutarea disciplinară la o altă mănăstire sau schit, iar, în caz de persistență în abatere, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală”.

¹²⁸⁸ Art. 23 din *Regulamentul de Judecată*: „Falsul în documente, înscrisuri sau declarații este prezentarea, în mod voluntar, verbal sau în scris, a unor fapte sau informații neadevărate în scopul obținerii unor beneficii, pentru sine sau pentru altul, sau în scopul producerii unor prejudicii, și se sancționează astfel: (...) c) în cazul monahilor, cu mutarea disciplinară la o altă mănăstire sau schit; în caz de neîndreptare, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală”.

De asemenea, dacă un monah sau un cleric se află în judecata instanțelor civile sau penale, sau chiar în faza de urmărire penală, el poate fi oprit de la preoție sau suspendat din funcție, în scopul ajutării îndeplinirii justiției de către autorități. Analogia o găsim în suspendarea clericului aflat în judecata Consistoriului pentru abateri bisericești (art. 63-2 din *Regulamentul de Judecată*¹²⁸⁹). Totodată, clericului sau monahului judecat de instanțele civile sau penale¹²⁹⁰ nu i se eliberează carte canonică (art. 44, lit. f din *Regulament*¹²⁹¹) până la rămânerea definitivă a hotărârii, și „nu poate exercita funcția de apărător bisericesc” (art. 123-2 din *Regulament*). În cazul lui, „instanțele bisericești se vor autosesiza”, judecata bisericească fiind independentă față de cea a instanțelor civile și penale (art. 45, alin. 1-2 din *Regulament*)¹²⁹². Totuși este recomandat ca instanța bisericească să aștepte rămânerea definitivă a hotărârii civile/penale, cel puțin dacă durata procesului nu este excesivă, până să pronunțe ea însăși o pedeapsă bisericească definitivă asupra monahului respectiv.

Din enumerarea tuturor acestor nedemnități înțelegem, în principiu, că săvârșirea unei infracțiuni pedepsită de instanțele penale cu închisoare cu executare atrage și nedemnitățile stării monahale și decăderea din ea, prin excluderea din monahism. Aceasta inclusiv în cazul stabilirii unei despăgubiri civile în favoarea părții vătămate

¹²⁸⁹ Art. 63 (2) din *Regulamentul de Judecată*: „Chiriarhul, pentru abateri grave, poate dispune suspendarea din funcție a vinovatului până la pronunțarea sentinței definitive”.

¹²⁹⁰ În ceea ce privește executarea pedepsei, în Biserica Greciei, în urmă cu jumătate de veac, clericii și monahii condamnați la închisoare mergeau într-un penitenciar special destinat clericilor. Vezi art. 57. §2 din *Statutul Bisericii Greciei* (1977) [Penitenciarul preoților. Urmărirea penală și achitarea preoților]: „Pedepsele privative de libertate aplicate clericilor sau monahilor, prin decizia tribunalelor penale ordinare, sunt ispășite într-un penitenciar rezervat clericilor, atâta timp cât condamnarea nu atrage, pentru preoți, depunerea” (*Charte statutaire de l'Église de Grèce*, Loi 590/1977, J.O. 146A/31.05.1977, text în franceză, publicat la: https://www.unifr.ch/orthodoxia/de/assets/public/files/Dokumentation/Synodality/Greece_Statutes.pdf, ultima accesare la 30.01.2025).

¹²⁹¹ Art. 44, lit. f din *Regulamentul de Judecată*: „nu se eliberează Carte canonică clericului aflat în judecata instanțelor bisericești sau civile, până când cauza pentru care a fost cercetat nu a fost soluționată printr-o hotărâre rămasă definitivă și irevocabilă”.

¹²⁹² De asemenea, potrivit art. 106, lit. a din *Regulamentul de Judecată*, „înscrierile oficiale ale autorităților bisericești sau civile” constituie probe de judecată la Consistoriile bisericești.

(art. 23 Cod Procedură Penală¹²⁹³), care se poate extinde în prestații periodice timp de ani de zile. Ne aducem aminte de principiul conținut în art. 35 (5) din *Regulamentul de Judecată*, care prevede că monahii care aduc prejudicii Bisericii în administrarea bunurilor bisericești „se sancționează... cu excluderea din monahism, iar în cazul nerecuperării prejudiciului, autoritatea bisericească va sesiza autoritățile Statului, în baza legislației civile și penale”¹²⁹⁴. În secțiunea anterioară, observam că Biserica nu este obligată să suporte prejudiciul creat prin obligarea în instanță a unui monah la pensie de întreținere către copilul care i s-a născut, până la 18/26 ani. Tot așa, Biserica nu este obligată să suporte din patrimoniul ei prejudiciul stabilit ca daune morale sau materiale accesorii la o condamnare penală a monahului, căci prin aceasta el devine o povară bunei desfășurări a vieții bisericești.

Cu toate acestea, ne reamintim de principiul primirii tuturor la starea de pocăință, statuat de Can. 43 Trulan pentru cei doritori să intre în viața monahală. El este aplicabil și în sens invers, celor ce nu vor să părăsească starea de pocăință: „Este permis oricărui creștin să aleagă viața ascetică și... să intre într-o mănăstire și să fie tuns conform înfățișării monahale, chiar dacă ar fi fost prins înainte în orice fel de greșeală. Căci Mântuitorul nostru Dumnezeu spunea: «Pe cel care vine la Mine nu-l voi scoate afară (Ioan 6, 37)». Așadar, pentru că viețuirea monahală imprimă asupra noastră o viață întru pocăință, suntem de acord cu cel care se oferă sincer acestuia și nu-l va împiedica nicio situație de la împlinirea propriului scop”¹²⁹⁵.

Penitenciarul, în fond (de la latinul *penitentia*), este locul unde se face pocăință, de aceea nu putem să excludem pentru monahul care își regretă fapta sa și dorește să-și împlinească pocăința în închisoare, suportând privațiunile vieții încarcerate drept canon, iertarea de excluderea din monahism prin nepronunțarea ei. Astfel, s-ar impune doar aplicarea pedepselor ridicării uniformei monahale

¹²⁹³ Vezi art. 23 din Codul de Procedură Penală (Tranzacția, medierea și recunoașterea pretențiilor civile): „(3) În cazul recunoașterii pretențiilor civile, instanța obligă la despăgubiri în măsura recunoașterii. Cu privire la pretențiile civile nerecunoscute pot fi administrate probe” (Codul de Procedură Penală din 1 iulie 2010, publicat în MO 486/15.07.2010, cu modificările în vigoare la zi).

¹²⁹⁴ În cazul în care prejudiciul a fost creat prin fapta unui cleric, „dacă nu se recuperează prejudiciul, clericul va fi caterisit” (art. 35-4 din *Regulamentul de Judecată*).

¹²⁹⁵ Vezi pentru concordanță: Can. 2 I-II.

și a opririi de la Împărtășanie pe o perioadă corespunzătoare gravității faptei lui. Avem în vedere și faptul că viața de penitenciar presupune restrângerea drastică a libertății de mișcare, lipsa contactului cu femeile, sărăcia regimului alimentar și alte privațiuni. De aceea, potrivit iconomiei Bisericii și principului *non bis in idem*, încarcerarea poate fi interpretată drept o formă de împlinire a vieții ascetice și a voturilor fecioriei și neagonisellii, impuse de stat dar asumate precum un canon de către monah.

Prin urmare, pedagogia pastoral-canonice a Bisericii nu trebuie să vadă, în principiu, statutul de deținut ca incompatibil cu cel de monah, de membru al cinului pocăinței, mai ales în cazul în care monahul a practicat voturile monahale înainte de intrarea în penitenciar, într-o mănăstire cu viață de obște. Mărturie a tradiției patristice stau formele extreme de nevoință consemnate de Sf. Ioan Scărarul în privința monahilor din preajma Muntelui Sinai „în mănăstirea celor ce se pocăiau”, numită și închisoare¹²⁹⁶. Totodată, viața religioasă nu se oprește la porțile închisorii, ci poate continua și în penitenciar, ea fiind protejată de art. 29 (5) din Constituție privind „înlesnirea asistenței religioase... în penitenciare”¹²⁹⁷. Art. 9 (1) din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (Convenția EDO), la rândul lui, lasă fiecărei persoane „libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult..., practici și îndeplinirea ritualurilor”¹²⁹⁸,

¹²⁹⁶ Vezi descrierea pe care o face Sf. Ioan Scărarul vieții nevoitorilor din „mănăstirea deosebită, numită închisoare” din împrejurimile Muntelui Sinai: „Se puteau vedea acolo, o, prieteni, se puteau vedea cu adevărat în chip vădit cuvintele lui David. Se puteau vedea oameni îndurând chinuri și încovoiați până la sfârșitul vieții lor, umblând toată ziua întristați. Se puteau vedea uitând să mănânce pâinea lor, iar apa lor bând-o amestecată cu plânsul și mâncându-și pâinea tăvălită în cenușă și în praf. ...Unii se pedepseau pe ei înșiși în arșiță, alții se chinuiau în frig. Unii, gustând puțină apă, se opreau îndată; gustau doar atât cât să nu moară de sete; alții, împărtășindu-se de puțină pâine, aruncau restul cu mâna departe de ei, numindu-se nevrednici de hrana cuvântătoare, ca unii ce au săvârșit faptele celor necuvântătoare” (*Filocalia*..., IX, Cuvântul V, Despre pocăință, pp. 167, 171).

¹²⁹⁷ Art. 29 (5) din Constituție (2003): „Culte religioase sunt autonome față de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în azile și în orfelinate”.

¹²⁹⁸ Art. 9 din Convenția EDO (Libertatea de gândire, de conștiință și de religie): „1. Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea,

astfel că spațiul de practicare a credinței, cu respectarea regulilor de încarcerare, poate fi chiar și penitenciarul.

Pe de altă parte, precum observam la discuția despre condițiile de admitere în monahism, Statul nu este obligat să organizeze penitenciarul într-un mod care să simuleze o viață monahală de obște. Biserica, la rândul ei, poate să constate că voturile monahale nu se pot practica în mod comunitar în penitenciar, lipsind elementele esențiale ale vieții chinovitice: obștea, starețul, slujbele liturgice, trapeza etc. Excluderea din monahism în aceste cazuri are valoarea unei exchinovieri, semnalând că respectivul monah a rămas fără comunitatea propice modului de viață monahal.

Însă în condiții excepționale Biserica poate aplica iconomia, în cazuri individuale, în scopul pastorației unei persoane condamnate la închisoarea pe viață sau la pedeapsa capitală. În acest sens, ne aducem aminte de pogorământul aplicat de Biserica Ortodoxă Greacă prin acceptarea tunderii în monahism a americanului Frank-Anthony Atwood, de 66 de ani, convertit la ortodoxie, executând o pedeapsă pe viață în penitenciarul din Arizona. Acesta a fost tuns în penitenciar cu schima mare la 7 iunie 2022 de către starețul Paisie, egumenul unei mănăstiri ortodoxe din Arizona, cu o zi înainte de condamnarea la moarte prin injecție letală, în 8 iunie 2022¹²⁹⁹. Iar dacă un mirean poate fi tuns în monahism în penitenciar, în condiții excepționale, cu toate că nu există condițiile pentru practicarea vieții monahale de obște, cu atât mai mult considerăm că este posibilă aplicarea iconomiei în cazul monahului care a fost tuns înainte de intrarea în penitenciar. Lui i se poate permite să continue practicarea voturilor monahale în penitenciar, cel puțin asemenea unui

precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau în colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor. 2. Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora”.

¹²⁹⁹ În legătură cu tunderea în monahism a lui Frank-Anthony Atwood, înainte de moarte, vezi: Tatiana PETRACHE, „Așteptându-și moartea, a aflat Învierea”, în: *Viața noastră*, nr. 56, septembrie 2022, p. 87-88; pentru biografia lui Frank-Anthony Atwood, vezi Frank Atwood, Rachel Atwood, *Lumina din spatele gratiilor. Povestea adevărată a unui condamnat la moarte convertit la Ortodoxie din închisorile Arizonei*, traducere română de Anca Irina IONESCU, Ed. Sophia, București, 2021.

sihastru, în modul de viață eremitic.

Și chiar în eventualitatea excluderii din monahism odată cu condamnarea penală, la ispășirea pedepsei cu închisoarea și la ieșirea în libertate, constatându-se că și-a trăit viața *de facto* ca un monah în condițiile regimului de penitenciar și că dorește să revină în mănăstire, el poate fi reînchinoviat în obște și reîmbrăcat în haina monahală. Este o aplicare a Can. 43 Trulan și o împlinire a cuvântului evanghelic – „Pe cel care vine la Mine nu-l voi scoate afară” (Ioan 6, 37) – precum și o constatare a indisolubilității Tainei tunderii în monahism, care nu a fost desființată prin suspendarea voturilor monahale. Căci Biserica nu se teme să afirme continuitatea vieții de pocăință în toate împrejurările vieții, mai ales dacă monahul a înțeles să primească pedeapsa legilor de stat ca o pedagogie a lui Dumnezeu pentru mântuirea sufletului lui, în comunitatea rânduită lui.

CONCLUZII

Cinul monahal ca stare consacrată în Biserică și disciplina lui în raport cu dreptul canonic și dreptul civil

Ne aflăm la capătul cercetării noastre, care constituie un dosar deschis de problematici privind viața monahală, și, ajunși aici, facem câteva reflecții care corespund direcțiilor de cercetare cu care am pornit la lucru. Aceste reflecții nu sunt concluzii ermetice, ci reprezintă câștiguri de înțelegere și de studiu ale unor dimensiuni mai puțin explorate ale monahismului.

Scopul demersului nostru este să contribuim la dezvoltarea dreptului canonic ortodox cu privire la locul cinului monahal în Biserică și la natura consacrării monahale. De asemenea, să observăm felul în care monahii își pot exercita drepturile ca cetățeni, cu anumite limitări, și să chestionăm dacă aceste restrângeri de drepturi sunt legitime din perspectiva respectării voturilor monahale și a disciplinei de cult a Bisericii Ortodoxe Române. Totodată, căutăm să înțelegem natura canonică a abandonării voturilor monahale, respectiv a pedepsei excluderii din monahism, și măsura în care ea atinge starea consacrată a monahului în cinul său și în Biserică.

Prima direcție de cercetare, așadar, are în vedere asumarea voturilor monahale și locul canonic pe care acestea îl conferă monahului în Biserică. Am observat modul în care s-au conturat voturile monahale și cum a fost așezat canonic monahismul în Biserică sub autoritatea episcopului de Sinodul al IV-lea ecumenic (451). Am constatat și identitatea canonică distinctă a monahilor în Statutul Bisericii Ortodoxe Române astăzi, în „comunitatea creștinilor ortodocși, clerici, *monahi* și mireni” (art. 1 din *Statutul Bisericii*). Corpul monahal, format din 8.485 viețuitori în mănăstiri, este comparabil cu corpul clerical, alcătuit din 15.685 de preoți și diaconi¹³⁰⁰, și ambele sunt pomenite distinct în Liturghie, sub expresiile de „clerul bisericesc” și „cinul monahal”¹³⁰¹. Analizând natura

¹³⁰⁰ Conform datelor statistice raportate la 31 decembrie 2023 la Cancelaria Sf. Sinod, comunicate oficial prin adresa 9239/05.09.2024.

¹³⁰¹ Potrivit invocării de la Vohodul Mare: „Pe frații noștri ieromonahi, preoți, ierodiaconi, diaconi, *monahi* și *monahii* și pe tot clerul bisericesc și *cinul monahal*, să-i pomenească Domnul Dumnezeu întru Împărăția Sa”; de asemenea,

tunderii monahale în care se depun voturile monahale, ceremonial asimilat de Părinții Bisericii cu „al doilea Botez” sau cu o nuntă cu Hristos, ajungem la ideea că monahismul reprezintă o stare consacrată specială în Biserică, prin analogie cu hirotonia preoților, care determină starea clericală. De aceea monahii, în virtutea stării lor consacrate, nu pot fi priviți ca o categorie de mireni celibatari, ci ca membri afierosiți ai Bisericii. Ei participă în mod propriu, alături de clerici și laici, la viața și lucrarea Bisericii, potrivit principiului organic sau constituțional-bisericesc¹³⁰².

Locul monahilor în Biserică rămâne încă de cercetat, din perspectiva funcției monahismului, iar cea mai vizibilă ni s-a părut a fi funcția ascetică, care cheamă comunitatea la practicarea virtuților creștine și a sfaturilor evanghelice. O altă dimensiune care rămâne deschisă cercetării este cea eshatologică, prin care monahismul, în temeiul cuvântului evanghelic „nu se însoară, nici nu se mărită, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu din cer” (Matei 22, 30), anticipează viața din Împărăție. Fecioria monahilor nu se practică însă în antiteză cu căsătoria, căci am văzut că și soții cununați, prin fidelitate și monogamie, trăiesc o formă de castitate în doi, după cuvântul episcopului Pafnutie de Tebaida: „legătura dintre soț și soția legală este castitatea adevărată”¹³⁰³. La rândul lui, monahismul nu este o chemare la singurătate și la izolare în Biserică, ci apare ca o familie cu o funcție specifică în Biserică, și aici este loc de dezvoltări și contribuții viitoare.

Totodată, natura harică a consacrării monahale, conform mărturiei tradiției patristice a Bisericii, și făgăduințele depuse solemn în slujba tunderii, în cadrul Liturghiei, prin care se schimbă „omul cel vechi” cu „omul cel nou”¹³⁰⁴, nu ne mai permit să gândim tundera monahală în afara Tainelor Bisericii sau mai prejos de acestea.

clericii și monahii sunt pomeniți distinct la rugăciunea din timpul Axionului: „Încă, Te rugăm: Pomenește, Doamne, pe toți episcopii ortodocși, care drept învață cuvântul adevărului Tău, toată preoțimea, cea întru Hristos diaconime, pe tot clerul bisericesc și *cinul monahal*” (*Liturghier...*, pp. 163, 179).

¹³⁰² Pentru analize ale principiului organic sau constituțional-bisericesc, vezi: Pr. L. STAN, *Biserica și Dreptul...*, III, pp. 9-10; Arhid. I.N. FLOCA, *Drept canonic ortodox...*, I, pp. 193-194; Pr. P. VLAICU, *Lege și comuniune...*, p. 37.

¹³⁰³ Pr. C. RUS, „Starea civilă a clerului și celibatul...”, pp. 18-19.

¹³⁰⁴ Potrivit ecteniei întreite de după Evanghelie, ulterioară tunderii în schima mică: „Încă ne rugăm ca să se lepede el de omul cel vechi și ca să se îmbrace în omul cel nou, cel zidit după chipul lui Dumnezeu...” (*Molitfelnic...*, 2013, p. 587).

De aceea, lucrarea noastră este totodată o invitație de reflecție și înnoire a teologiei dogmatice și liturgice de astăzi, prin luarea în considerare a dimensiunii de Taină a consacrării monahale și prin includerea ei în tratarea academică a ecleziologiei Bisericii noastre. Încă rămâne de apreciat profilul acestei Taine, deoarece tunderea monahală, prin profunzimea ei liturgică, mai ales în cadrul schimei mari, se configurează ca o înnoire a Botezului, conținând totodată referințe la Taina Pocăinței și la Taina Cununii. În acest sens, cercetători cu competențe de teologie liturgică pot reflecta mai bine la natura de Taină a tunderii în monahism și pot identifica raporturi cu celelalte Taine care vor fi scăpat analizei noastre.

Ne-am pus de asemenea problema felului consacrării monahale, scindat de-a lungul timpului. Am observat unitatea schimei monahale la originea ei, după modelul unității Botezului, și critica pe care Părinții Bisericii o aduc dedublării rânduinelilor monahale în „schima mică” și „schima mare”, care știrbesc unicitatea chipului monahal. În același sens, cele două rânduieli existente în Molitfelnicul Bisericii noastre¹³⁰⁵ presupun repetarea voturilor, atrăgând o sciziune de perspectivă și de statut între membrii obștilor monahale, unii luând doar „logodirea marelui chip îngeresc” iar alții însuși „marele chip îngeresc”. De aceea, pe viitor, Biserica poate lua în considerare unificarea celor două rânduieli liturgice într-una singură, spre o practică cu mai mare consecvență canonică și spre restaurarea unității chipului monahal.

O ramificație a cercetării desprinsă din asumarea voturilor monahale este natura exercitării acestor voturi de monahul ridicat la episcopat. Ne-am întrebat, astfel, în ce măsură mai poate fi considerat episcopul monah, ca păstor al eparhiei lui, și dacă îi sunt aplicabile votul sărăciei, fecioriei și ascultării. Am constatat că demnitatea de episcop se îmbracă precum o haină peste chemarea monahală, iar demnitatea slujirii are întâietate față de starea monahală. Cu toate acestea, observăm că Statutul și Regulamentele Bisericești cer în continuare episcopului starea de castitate, de neagoniseală și de ascultare, în raport cu Sf. Sinod și cu tradiția canonică a Bisericii. Astfel că episcopul rămâne îndatorat să practice

¹³⁰⁵ Reamintim că în Molitfelnicul în uz în Biserica noastră avem „Rânduiala slujbei la primirea schimei sau a chipului celui mic, adică a mantiei” (*Molitfelnic...*, 2013, p. 574-589) și, separat, „Rânduiala schimei celei mari sau a marelui și îngerescului chip” (*Molitfelnic...*, 2013, p. 592-620).

aceste virtuți care-și au temeiul în viața ascetică, motiv pentru care episcopii de altfel, în Biserica noastră, au ajuns să fie recrutați cu precădere din mediul monahal.

Acestea fiind spuse, o dată cu răspunsurile la unele întrebări despre slujirea episcopului se nasc noi întrebări. De pildă, ne putem întreba încă, în stadiul actual al cunoașterii, din care cîn bisericesc face parte episcopul, în constituția Bisericii, alcătuită din „clerici, monahi și mireni” (art. 1 din *Statutul Bisericii*)? Este evident că el nu este unul dintre mireni, că nu mai este un simplu monah, și, totodată, că nu este doar unul dintre clerici. El are voturile monahale la bază, fiind înmormântat după rânduiala monahală, în același timp are preoția deplină, și, de asemenea, conduce pe toți mireni botezați din comunitatea sa în Biserică. Ni s-ar părea interesant, așadar, ca pe viitor cercetarea să aducă noi înțelegeri privind locul canonic al episcopului între stările constitutive ale Bisericii.

O a doua direcție majoră de cercetare este raportul dintre voturile monahale și drepturile și libertățile civile ale persoanei. Astfel, din punct de vedere al naturii consacrate sau a calității de membru afierosit al Bisericii, am observat că monahului care a depus voturile îi corespunde o disciplină canonică, cu temei în canoanele mileniului I așa cum sunt receptate în dreptul canonic de astăzi. De aceea, pentru a proteja ethosul monahal și imaginea modelului de om afierosit lui Dumnezeu, Biserica a instituit anumite reguli disciplinare pentru monahi, valabile atât în mănăstire cât și în mijlocul societății. Prin urmare constatăm că Biserica a limitat în mod justificat, în virtutea autonomiei cultelor față de Stat, exercițiul unor drepturi și libertăți civile ale monahilor și clericilor săi, printre care: libertatea de circulație (art. 28 și 96 din *Regulamentul Monahal*); libertatea de exprimare (Hot. Sf. Sinod 952/2015 și 13160/2019); accesul la justiție (art. 77, alin. 7 și 50, alin. 6 din *Statutul Bisericii*); dreptul de asociere în organizații (art. 123, alin. 8 din *Statutul Bisericii*); deținerea unor funcții militare (Hot. Sf. Sinod 8558/2014 și 11400/2014) sau politice (Hot. Sf. Sinod 410/2004, 1676/2008 etc.); posedarea de bunuri materiale (art. 55, alin. 4 din *Regulamentul bunurilor bisericești*); dreptul la căsătorie (Can. 16 IV și 44 Trulan).

Aceste limitări de drepturi, după cum am putut observa, nu reprezintă o anulare a capacității civile de folosință (art. 34 Codul Civil), adică a aptitudinii de a fi subiect de drept civil. Ele reprezintă un control potrivit disciplinei de cult al capacității de exercițiu

(art. 37 Codul Civil), în concret al modului în care clericii și monahii își exercită aceste drepturi, supunându-le binecuvântării din partea Chiriarhului. Astfel, restrângerea exercițiului unor drepturi pentru asigurarea respectării voturilor monahale ale ascultării, sărăciei și fecioriei, are ca scop legitim, potrivit Deciziei ÎCCJ 6356/26.09.2013, „protecția moralei creștin-ortodoxe și prevenirea creării unor situații cu repercusiuni... reflectate în cadrul vieții bisericești și în exercitarea liberă a cultului creștin-ortodox”¹³⁰⁶, constituind, în fapt, o aplicație a principiului autonomiei cultelor religioase. Iar voturile monahale însele reprezintă, pentru monah, o formă de trăire a libertății religioase individuale și, totodată, o libertate de poziționare față de drepturile și libertățile civile. Pe acestea le exercită în măsura în care corespund Evangheliei, după cuvântul Apostolului Petru: „Trăiți ca oamenii liberi, dar nu ca și cum ați avea libertatea drept acoperământ al răutății, ci ca robi ai lui Dumnezeu” (1 Petru 2, 16).

Dar odată cu abordarea voturilor monahale în raport cu drepturile și libertățile persoanei, se creează noi teme de reflecție pe care nu le-am putut epuiza în cercetarea noastră. De pildă, din perspectiva votului ascultării, poate o instanță civilă sau un notar public să refuze unui monah inițierea unei acțiuni în justiție sau încheierea unui act juridic, invocând lipsa aprobării Chiriarhului ca parte din „procedura prealabilă”, cu toate că monahul are capacitate civilă ca orice cetățean iar procedura civilă este aceeași pentru toți justițiabilii? Sau, din perspectiva votului sărăciei sau al neagoniseli, poate monahul să primească un salariu, calificat ca bun propriu și personal, fără să-l doneze Bisericii, așa cum este îndatorat de art. 55, alin. 4, lit. e¹³⁰⁷ din *Regulamentul bunurilor bisericești*? Sau, din perspectiva incompatibilității între slujirea preotească și activitatea politică, care este logica permiterii „prin economie” a candidaturii preotului la postul de consilier local sau la alte funcții publice, câtă vreme Biserica este nevoită să îl suspende din slujirea clericală (pct. 4-5 din Hot. Sf. Sinod 2347/2021¹³⁰⁸), obligându-l să renunțe pro-

¹³⁰⁶ M. STĂNESCU-SAS, *Autonomia cultelor...*, p. 48.

¹³⁰⁷ Art. 55 (4), lit. e din *Regulamentul bunurilor bisericești*: „monahii și ierarhii sunt îndatorați să reglementeze juridic statutul bunurilor personale în termen de cel mult un an de la dobândirea lor, bunuri care pot fi donate unor unități bisericești, membrilor familiei sau altor persoane fizice și juridice”.

¹³⁰⁸ Vezi pct. 4-5 din Hot. Sf. Sinod 2347/2021 privind incompatibilitățile

priu-zis la exercițiul preoției pentru slujiri specifice mirenilor? La aceste problematizări și la multe altele sperăm să-și aducă aportul canoniștii precum și juriștii interesați de legislația cultelor, pentru că sunt multe aspecte din viața cultelor pe care dreptul canonic și dreptul civil rămân să le lămurească, prin dialog interdisciplinar.

În cadrul celei de-a treia direcții de cercetare, referitoare la abandonarea stării monahale și la excluderea din monahism, am plecat de la observarea stării monahale ca fiind asimilată cu o treaptă clericală de tradiția canonică a Bisericii. Conceperea monahismului ca treaptă clericală, sau cel puțin ca stare consacrată, a deschis posibilitatea pierderii ei prin decăderea din treaptă, prin analogie cu depunerea/caterisirea preoților. În acest sens, Canoanele 18 IV și 34 Trulan au impus pentru clericii și monahii care săvârșesc fapte incompatibile cu chemarea lor sancțiunea „să fie depuși cu totul din propria treaptă”¹³⁰⁹. De asemenea, Novela 5 a lui Iustinian a arătat că monahul care se căsătorește și abandonează el însuși cinul său, „va fi desăvârșit exclus din numărul *clericilor*... [și] va deveni pe viitor *un simplu particular*”¹³¹⁰. Această decădere din treaptă, echivalentă destituirii din preoție, reprezintă temeiul pentru excluderea din monahism în dreptul canonic al Bisericii Ortodoxe Române.

Prin această pedeapsă, în fapt o măsură pedagogică canonică, Biserica constată neputința și incapacitatea monahului de a mai trăi în harul consacrării monahale, cu consecința reaşezării,

dintre slujirea clericală și funcțiile sau demnitățile publice: „pe perioada exercitării funcției publice, clericul va fi suspendat din slujirea clericală și nu va fi salarizat la unitatea de cult la care își desfășoară activitatea” (pct. 4); „*prin economie*, clericul poate sluji Sfânta Liturghie ca preot de caritate voluntar într-o capelă sau paraclis al unei instituții social filantropice stabilită de chiriarh” (pct. 5); pe aceeași temă, vezi și Hot. Sf. Sinod 1731/2024, privind poziția Bisericii Ortodoxe Române față de viața politică și campaniile electorale, precum și Îndreptarul emis în contextul anului electoral 2024.

¹³⁰⁹ Vezi Can. 18 IV: „dacă unii clerici sau monahi ar fi găsiți conspirând, complotând sau uneltind intrigi împotriva unor episcopi sau a unor conslujitori, aceia să fie depuși cu totul din propria treaptă” (Pentru concordanță, vezi: Can. 31 Ap.; 34 Trulan; 6 Gangra; 5 Ant.: 10, 15 Cart.); cu același conținut, Can. 34 Trulan: „ne sârguim și noi să păzim îndeaproape [canonul] ca, «în cazul în care anumiți clerici sau monahi ar fi descoperiți conspirând, complotând sau uneltind intrigi împotriva unor episcopi sau a unor conslujitori, aceia să fie depuși cu totul din propria treaptă»” (Vezi pentru concordanță: Can. 31 Ap.; 18 IV; 5 Ant.; 20, 53 Cart.; 13, 14, 15 I-II).

¹³¹⁰ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 109.

prin iconomie, între mireni. Bazându-se pe principiul indisolubilității tainelor, după cuvântul evanghelic „ce a împreunat Dumnezeu, omul să nu despartă” (Mat. 19, 6), Biserica nu-și propune dezlegarea sacramentală a voturilor, tot așa cum nu dezleagă Taina Cununiei, în indisolubilitatea ei, pentru soții care se recăsătoresc. Dar așa cum îi primește pe aceștia la Împărtășanie, ca îngăduință pastorală, același caracter de îngăduință îl are primirea monahului exclus la Împărtășanie „în rândul laicilor” (Can. 3 Vasile)¹³¹¹, și, cu atât mai mult – dacă Biserica consideră – dispensa individuală de voturi, ca iconomie maximală, în cazul permiterii căsătoriei a treia. Monahul exclus din cinul său este tratat eclezial ca un laic, pentru că el însuși arată un comportament de laic, prin faptele sale. Însă aceasta nu înlătură posibilitatea iertării și a revenirii în treapta lui, în aplicarea Can. 43 Trulan și a principiului evanghelic („Pe cel care vine la Mine nu-l voi scoate afară” – Ioan 6, 37)¹³¹², constatându-se că Taina tunderii a rămas indisolubilă și că excluderea din monahism nu are caracterul unei descălugări sacramentale în Biserică.

În același timp, ne delimităm de interpretările denaturate ale tradiției canonice (Îndreptarea Legii, Pravila lui Nicodim Sachelarie etc.), care-i atribuie monahului ieșit din monahism un statut de apostat sau străin de Biserică, echivalent excomunicării. Cinul monahal este o parte a Bisericii și nu Biserica însăși, astfel că Biserica gândește corect când așază pe monahul exclus între mireni botezați, temporar și prin iconomie, ca un membru neputincios al unei stări consacrate, fără să-l excludă din comunitatea însăși a celor botezați. Căci de vreme ce excluderea din monahism nu este o descălugărire

¹³¹¹ Vezi observațiile Sf. Vasile cel Mare despre clericii scoși din treaptă și primirea lor la comuniune ca laici, în speță Can. 3 Vasile: „Un diacon care a desfrânat după intrarea în diaconat, să fie scos afară din diaconat. Dar, după ce a fost trecut în rândul laicilor, să nu fie oprit de la comuniune. Deoarece există un canon vechi care îi supune pe cei căzuți din treaptă numai acestui tip de pedeapsă...” (Pentru concordanță, vezi: Can. 25 Ap.; 4, 21 Trulan; 27 Cart.; 32, 44, 51 Vasile); de asemenea, Can. 32 Vasile, în privința celor scoși din cler pentru păcat de moarte, precizează că „nu sunt excluși din comuniunea laicilor, fiindcă «nu vei pedepsi de două ori pentru același lucru» (Naum 1, 9)” (Vezi pentru concordanță: Can. 25 Ap.; 4, 21 Trulan; 3, 44, 51 Vasile).

¹³¹² Can. 43 Trulan: „Este permis oricărui creștin să aleagă viața ascetică și... să intre într-o mănăstire și să fie tuns conform înfățișării monahale, chiar dacă ar fi fost prins înainte în orice fel de greșală. Căci Mântuitorul nostru Dumnezeu spunea: «Pe cel care vine la Mine nu-l voi scoate afară (Ioan 6, 37)»” (Vezi pentru concordanță: Can. 2 I-II).

și nicio „mirenizare” propriu-zisă, cu atât mai mult nu este o descreștinare sau o rupere de Biserică, ci o așezare într-o altă stare canonică în Biserică până la puțină revenirii la starea inițială.

Prin abordarea pluridisciplinară, reflectată în bibliografia folosită, cercetarea noastră se propune ca un subiect de dialog academic între teologii cu competențe în diferite discipline – teologia istorică, teologia liturgică, teologia dogmatică și dreptul canonic. Totodată, se deschide ca mediu de idei pentru teoreticienii și practicienii dreptului civil, cu preocupări de cercetare spre domeniul teologic.

Punerea în dezbatere a legislației canonice a Bisericii cu normele dreptului de stat cu privire la culte reprezintă, în fond, o aplicare modernă a principiului nomocanonic, prin care „dreptul bisericesc se întâlnește și conlucrează cu dreptul civil”¹³¹³, chiar în actuala paradigmă de relație de tip autonomie-neutralitate între Biserică și Stat¹³¹⁴. Astfel, pe calea acestor conexiuni între diversele ramuri ale teologiei și în relație cu dreptul civil, considerăm că dreptul canonic se dezvoltă și se îmbogățește ca știință, dinamismul lui academic fiind o reflectare a dinamismului instituțional al Bisericii¹³¹⁵, în ansamblul ei.

¹³¹³ Vezi opinia lui C. SANTI asupra confluenței sistemelor de drept în cadrul principiului nomocanonic: „În principiul nomocanonic, dreptul bisericesc se întâlnește și conlucrează cu dreptul civil, dreptul divin cu dreptul uman, sancțiunile spirituale cu cele materiale, normele juridice cu normele religioase” (C.C. SANTI, *Procedura de judecată...*, p. 100).

¹³¹⁴ Statul și Biserica nu se mai regăsesc astăzi în vechea relație de tip bizantin, și în sensul acesta este corectă observația pr. Răzvan Perșa că „nu se poate aplica relația actuală dintre legea civilă și legislația bisericească raportului dintre lege și canon în Bizanț. Un raport corect dintre lege și canon trebuie să țină cont de contextualizarea istorică, juridică, culturală și teologică a sistemului de gândire juridică din perioade succesive ale Imperiului Bizantin” (R. PERȘA, „Raportul dintre legislația de stat și canoane...”, p. 84); aceasta nu exclude, însă, o colaborare între legi și canoane, grefată pe actuala relație de neutralitate-autonomie între Biserică și Stat.

¹³¹⁵ Potrivit pr. Patriciu VLAICU, principiului dinamismului instituțional reflectă „capacitatea Bisericii de a se înzestra cu noi oficii bisericești, de a concepe noi structuri de organizarea bisericească... fiind capabilă să identifice noi soluții compatibile cu exigențele doctrinare și cu Tradiția canonică. Anumite instituții canonice au apărut în Biserică prin conștiința economiei ca și factor de dinamism instituțional” (Pr. P. VLAICU, *Canon și libertate...*, pp. 80-81).

SUMMARY

The monastic vows in the Romanian Orthodox Church between Canon Law and Civil Law

Keywords: monastic vows, poverty, chastity, obedience, canon law, civil law

Introduction and topic of research

Our research topic concerns the three monastic vows – poverty, chastity and obedience – in a canonical perspective, as they present themselves in the canon law of the Romanian Orthodox Church, and the way they interact with civil law and the rights and freedoms of the person. The chosen subject is a novel one for the theology, because our ecclesiastical historiography of recent decades has been concerned mainly with the missionary and spiritual side of monasticism, and less with its canonical dimension.

As a field of research, we approach the canon law of the Romanian Orthodox Church since 1990 and up to the present, namely the Statute, Regulations, and Synodal decisions concerning the monastic vows. We also observe how the monastic vows are expressed in the canonical tradition of the Church (Canons of Ecumenical and Local Councils, and of Holy Fathers), in the Byzantine legislation and some older ecclesiastical legislations, as a historical basis for understanding how the old norms were perceived in the present canon law. At the same time, we investigate the civil state law relative to religious cults and some cases of Romanian jurisprudence, to observe the interaction of canon law with civil law regarding the monastic vows.

The stake of our work is a better understanding of the canonical place of the monks in the Church, among its constituent states – “clergy, monks and laymen” (Article 1 of the Statute of the Church), but also in society, by observing how monks can exercise their civil rights as citizens in a way that corresponds to the monastic discipline.

Chapter I. The shaping of the monastic vows in the canonical tradition of the Church and their reception in the Romanian Orthodox Canon Law

In the first chapter we analyze the appearance and development of monasticism in the Church in the first centuries, and its canonical integration within the Church at the Fourth Council of Chalcedon (451), which placed the monks under the bishop's authority. We note that monasticism has gradually become a distinctive order in the Church, and is mentioned today among its constituent states, according to Article 1 of the Statute of the Romanian Orthodox Church: "The Romanian Orthodox Church is the community of Orthodox Christians, clergy, *monks* and laymen..."

We also analyze the three monastic vows – poverty, chastity and obedience – in the canonical tradition of the Church, and the way they are perceived in the nowadays Romanian canon law. It is these vows that canonically define the place of monks within the Church, and how they specifically engage in the life of the Church, alongside clergy and laymen, in a collaboration that has been called by the canonists the "organic principle or the ecclesiastical constitutional principle".

Chapter II. The assumption of the monastic vows within the monastic steps today

In the second chapter we observe the gradual assumption of the monastic vows within the orders existing in the liturgical tradition of our Church: the order of *rasophoria*, the order of the small schema and the order of the great schema. Even if the novitiate does not imply the actual taking of the monastic vows, it is a period of preparation for their assumption and calls for an analysis of the canonical conditions preceding the tonsure: the age for entering the brotherhood; the duration of the canonical trial; the canonical age for the tonsure; finally, the status of the *rasophorus* in relation to the monastic schema. Next, we analyze how the vote of poverty, chastity and obedience are assumed within the tonsure in the small and great schema.

At the same time, we reflect on the sacramental dimension of this tonsure, which has made monasticism to be considered the

“second Baptism” by the Church Fathers and to be integrated within the Sacraments of the Church, in association with the Sacrament of Penance.

Also in this chapter, we wonder about the necessity of dividing the monastic ritual into the “small schema” and the “great schema”, which involves the repetition of vows, a practice criticized by prestigious Church Fathers.

We also problematize how the monk ordained bishop can exercise his monastic vows and whether they are compatible with his position as shepherd of the Church. Specifically, if they can be integrated into his ministry through obedience to the Holy Synod and to the canonical tradition of the Church.

Chapter III. The exercise of the monastic vows in relation to the civil rights and freedoms of the person

In the third chapter, we analyze how the three monastic vows interact with the civil rights and freedoms, and the canonical or legal issues that these interactions may raise.

Namely, we observe the monk’s vow of obedience in relation to the civil capacity and the person’s right to dispose of herself, as well in relation to the freedom of expression, the freedom of movement and the free access to justice. Another perspective is the analysis of the vow of obedience in relation to certain prohibitions for monks to hold positions in associations or foundations without the bishop’s blessing, or to assume civil, military, or political dignities, as most of them are incompatible with the monk’s status as a man consecrated to God.

In turn, the vow of poverty is examined in relation to the regime of monastic goods during life and after death, to certain maintenance obligations toward biological children or parents in need, as well as in relation to the copyright of monks on their own works.

As for the vote of chastity, the main interest is to clarify the relationship between chastity and marriage, and whether the assumption of lifelong chastity for the monk means limiting the legal right to marry as a citizen.

From analyzing the Romanian legislation and jurisprudence in this regard, we aim to understand whether the restriction of certain rights and freedoms of the monk, by way of submitting them to the blessing of the bishop, represents illegitimate interferences

in the freedom of the person, or, on the contrary, whether they are lawful ways to control the discipline of cult, as an application of the principle of autonomy of cults from the State.

Chapter IV. The problem of cessation of the monastic vows by their abandonment or by exclusion from monasticism

In the fourth and final chapter, we examine how the monastic vows may cease, by their voluntary abandonment by the monk or by the disciplinary penalty of exclusion from monasticism, applied by the Bishop or the Consistory, as a court of canonical judgment.

For a better understanding, we started our research by observing the sanctions imposed on the monks in the canons of the 1st millennium – the malediction, excommunication, and anathema –, to see whether there is the possibility that monks be removed from their rank or deposed out of their order, thus returning among laymen.

Then, analyzing the penalty of exclusion from monasticism in the current canon law and its canonical nature, we reflect on the possibility of relieving the monk from his vows, which sparks a lot of controversy among canonists today. We note that the sacramental tonsure cannot be overthrown in itself, even after the exclusion from the order, which leads to considering the individual dispensing of the vows for the former monk, rather than the annulment of the vows.

Finally, we look at a number of ways in which the monk can abandon his monastic vows – the request for renunciation, residing in the world, concubinage or civil marriage, the committing of crimes, etc. – all of which are likely to attract the exclusion from monasticism. By this measure, the Church signals to society that the monk has become unworthy of his consecrated state, noting its fall from it, but not necessarily the deconsecration from the mystery, which leaves open the possibility of later forgiveness by the Church.

Conclusions. The monastic order as a consecrated state in the Church and its discipline in relation to canon law and civil law

The conclusions of our work come as results of the research directions concerning the monastic vows. Firstly, we note that the monks, by the vows of poverty, chastity and obedience, and by

their distinct canonical status, represent a constituent state in the Church, among “clergy, monks and laymen” (Article 1 of the Statute of the Church). The monastic body, made up of 8,483 inhabitants of monasteries, is comparable to the clerical body, made up of 14,933 priests and deacons, and these two consecrated states share in the life of the Church by way of the organic or ecclesiastical constitutional principle.

The nature of monastic consecration appears as a sacramental one, as the Fathers of the Church and the liturgical tradition testify, monasticism being assimilated to the “second Baptism” and to a state of marriage with Christ, elements that integrate it among the Sacraments of the Church.

As for the monastic mode of consecration, we note that its division into two rituals, called the “little schema” and the “great schema”, is criticized by the Fathers of the Church, who see in the schema the unity of Baptism. In this aspect, the Church may consider the liturgical unification of these rituals, aiming to restore the unity of the monastic state.

Also, the inquiry of the bishop’s exercising of the monastic vows led us to the idea that the bishop is called to integrate them into his ministry, as ascetic callings, within the obedience to the Church and to its canonical tradition.

From the perspective of exercising the monastic vows in relation to the civil rights and freedoms of the person, we note that the limitations of exercise of certain rights for monks – freedom of movement, access to justice, the right of property, the right of inheritance, the right to marriage etc. –, by way of submitting to the bishop’s blessing and to the canonical norms, represent legitimate forms of control of the discipline of cult. Monks are not, therefore, citizens with fewer rights in society, but citizens who have assumed, by virtue of religious freedom, a canonical status and a discipline of cult within the Church. This discipline they are called to observe for as long as they are part of the consecrated states of the Church.

Finally, addressing the issue of the abandonment of monastic vows and the exclusion from monasticism, we realize that monks, when no longer assuming their vows and consecrated state, can be deposed from their order by the Church.

The canonical nature of the exclusion from monasticism is a delicate problem, because in the Orthodox Church the Sacraments

cannot be revoked or annulled – Marriage, Priesthood, Monastic Tonsure –, as usually the recipient of the Sacraments becomes unworthy or voluntarily abandons them. Thus, the exclusion of a monk from his order, together with the stripping of his monastic robe and name, does not mean he is relieved from the vows sacramentally, as if the vows were annulled, but rather this is a canonical acknowledgement of his personal incapacity of assuming them. Thus, the sacrament ceases to work from his part, and he is allowed to continue living his eucharistic life as a layman, by the *oikonomia* of the Church, which should be perceived as an indulgence and not a right. On the condition of his repentance, he may later be absolved of his punishment by the Church and reintegrated as a monk in the monastic order.

ANEXE

I. Norme civile și canonice privind libertatea religioasă și autonomia de cult

Art. 9 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (1950)¹³¹⁶

(1) Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau în colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor.

(2) Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru siguranță publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților altora.

Art. 10 din Carta drepturilor fundamentale UE (2007)¹³¹⁷

(1) Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie. Acest drept implică libertatea de a-și schimba religia sau convingerea, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea individual sau colectiv, în public sau în particular, prin intermediul cultului, învățământului, practicilor și îndeplinirii riturilor.

(2) Dreptul la obiecție pe motive de conștiință este recunoscut în conformitate cu legile interne care reglementează exercitarea acestui drept.

¹³¹⁶ Convenția din 4 noiembrie 1950 pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (Convenția Europeană a Drepturilor Omului), text oficial în versiune românească pe site-ul Curții Europene a Drepturilor Omului: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf (forma din 2010, actualizată); ratificată de România prin Legea 30 din 18 mai 1994, publicată în MO 135/31.05.1994, cu modificările ulterioare.

¹³¹⁷ Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene (2007), publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. C. 202/07.06.2016.

Art. 29 din Constituția României (republicată 2003)¹³¹⁸

(1) Libertatea gândirii și a opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase nu pot fi îngrădite sub nici o formă. Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale.

(2) Libertatea conștiinței este garantată; ea trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc.

(3) Cultele religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii, în condițiile legii.

(4) În relațiile dintre culte sunt interzise orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de învrăjbire religioasă.

(5) Cultele religioase sunt autonome față de stat și se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenței religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în azile și în orfeline.

(6) Părinții sau tutorii au dreptul de a asigura, potrivit propriilor convingeri, educația copiilor minori a căror răspundere le revine.

Art. 1 din Legea 489/2006 a cultelor¹³¹⁹

(1) Statul român respectă și garantează dreptul fundamental la libertate de gândire, de conștiință și religioasă al oricărei persoane de pe teritoriul României, potrivit Constituției și tratatelor internaționale la care România este parte.

(2) Nimeni nu poate fi împiedicat sau constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă contrară convingerilor sale și nici nu poate fi supus vreunei discriminări, urmărit sau pus într-o situație de inferioritate pentru credință, apartenența ori neapartenența sa la o grupare, asociație religioasă sau un cult ori pentru exercitarea, în condițiile prevăzute de lege, a libertății religioase.

Art. 2 din Legea 489/2006 a cultelor

(1) Libertatea religioasă cuprinde dreptul oricărei persoane de a avea sau de a adopta o religie, de a și-o manifesta în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin practicile și ritualurile specifice cultului, inclusiv prin educație religioasă, precum și libertatea de a-și păstra sau schimba credința religioasă.

¹³¹⁸ Constituția României din 21 noiembrie 1991, republicată în MO 767/31.10.2003.

¹³¹⁹ Legea 489 din 28 decembrie 2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, republicată în MO 201/21.03.2014.

Art. 5 din Legea 489/2006 a cultelor

(1) Orice persoană are dreptul să își manifeste credința religioasă în mod colectiv, conform propriilor convingeri și prevederilor prezentei legi, atât în structuri religioase cu personalitate juridică, cât și în structuri fără personalitate juridică.

(2) Structurile religioase cu personalitate juridică reglementate de prezenta lege sunt cultele și asociațiile religioase, iar structurile fără personalitate juridică sunt grupările religioase.

(4) În activitatea lor, cultele, asociațiile religioase și grupările religioase au obligația să respecte Constituția și legile țării și să nu aducă atingere securității publice, ordinii, sănătății și moralei publice, precum și drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Art. 7 din Legea 489/2006 a cultelor

(1) Statul român recunoaște cultelor rolul spiritual, educațional, social-caritabil, cultural și de parteneriat social, precum și statutul lor de factori ai păcii sociale.

(2) Statul român recunoaște rolul important al Bisericii Ortodoxe Române și al celorlalte biserici și culte recunoscute în istoria națională a României și în viața societății românești.

Art. 8 din Legea 489/2006 a cultelor

(1) Cultele recunoscute sunt persoane juridice de utilitate publică. Ele se organizează și funcționează în baza prevederilor constituționale și ale prezentei legi, în mod autonom, potrivit propriilor statute sau coduri canonice.

(2) De asemenea, sunt persoane juridice și părțile componente ale cultelor, așa cum sunt menționate în statutele sau codurile canonice proprii, dacă îndeplinesc cerințele prevăzute în acestea.

Art. 9 din Legea 489/2006 a cultelor

(1) În România nu există religie de stat; statul este neutru față de orice credință religioasă sau ideologie atee.

(2) Cultele sunt egale în fața legii și a autorităților publice. Statul, prin autoritățile sale, nu va promova și nu va favoriza acordarea de privilegii sau crearea de discriminări față de vreun cult.

(3) Autoritățile publice cooperează cu cultele în domeniile de interes comun și sprijină activitatea acestora.

(5) Autoritățile publice centrale pot încheia cu cultele

recunoscute atât parteneriate în domeniile de interes comun, cât și acorduri pentru reglementarea unor aspecte specifice tradiției cultelor, care se supun aprobării prin lege.

Art. 23 din Legea 489/2006 a cultelor

(1) Cultele își aleg, numesc, angajează sau revocă personalul potrivit propriilor statute, coduri canonice sau reglementări.

(2) Personalul cultelor poate fi sancționat disciplinar pentru încălcarea principiilor doctrinare sau morale ale cultului, potrivit propriilor statute, coduri canonice sau reglementări.

(4) Exercițarea fără drept a atribuțiilor de preot constituie infracțiune și se pedepsește potrivit Codului penal.

Art. 25 din Legea 489/2006 a cultelor

Personalul clerical și cel asimilat, precum și personalul monahal aparținând cultelor recunoscute este scutit de îndeplinirea serviciului militar.

Art. 26 din Legea 489/2006 a cultelor

(1) Cultele pot avea organe proprii de judecată religioasă pentru problemele de disciplină internă, conform statutelor și reglementărilor proprii.

(2) Pentru problemele de disciplină internă sunt aplicabile în mod exclusiv prevederile statutare și canonice.

(3) Existența organelor proprii de judecată nu înlătură aplicarea legislației cu privire la contravenții și infracțiuni în sistemul jurisdicțional.

Art. 381 din Codul Penal (2009)¹³²⁰

(1) Împiedicarea sau tulburarea liberei exercitări a ritualului unui cult religios, care este organizat și funcționează potrivit legii, se pedepsește cu închisoare de la 3 luni la 2 ani sau cu amendă.

(2) Obligarea unei persoane, prin constrângere, să participe la serviciile religioase ale unui cult ori să îndeplinească un act religios legat de exercitarea unui cult se pedepsește cu închisoare de la unu la 3 ani sau cu amendă.

(3) Cu aceeași pedeapsă se sancționează obligarea unei

¹³²⁰ Codul Penal din 17 iulie 2009, publicat în MO 510/24.07.2009.

persoane, prin violență sau amenințare, să îndeplinească un act interzis de cultul, organizat potrivit legii, căruia îi aparține.

Art. 6 din Legea 446/2006 privind pregătirea populației pentru apărare¹³²¹

Nu îndeplinesc serviciul militar și sunt scoși din categoria cetățenilor încorporabili (...):

b) personalul hirotonit sau ordonat care aparține cultelor religioase recunoscute de lege, personalul consacrat oficial ca desertant al unui asemenea cult, precum și călugării care au o vechime în mănăstire de cel puțin 2 ani.

Art. 4 din Statutul Bisericii (republicat 2020)¹³²²

(1) Biserica Ortodoxă Română este autonomă față de stat și față de alte instituții.

(2) Biserica Ortodoxă Română stabilește relații de dialog și cooperare cu statul și cu diferite instituții pentru împlinirea misiunii sale pastorale, spiritual-culturale, educaționale și social-filantropice.

Art. 158 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

(4) În baza autonomiei cultelor, prevăzută de lege, și a competențelor specifice lor, instanțele de judecată bisericească soluționează probleme de disciplină internă, iar hotărârile instanțelor bisericești la toate nivelurile nu sunt atacabile în fața instanțelor civile.

II. Norme canonice privind cinul monahal în Biserică

Can. 24 Laodiceea (341-381)¹³²³

Nu se cuvine ca cei consacrați, de la preoți până la diaconi, și

¹³²¹ Legea 446 din 30 noiembrie 2006 privind pregătirea populației pentru apărare, publicată în MO 990/12.12.2006.

¹³²² *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, recunoscut prin HG 53/16.01.2008 (publicată în MO 50/22.01.2008), modificat de Ordinul SSC 116/19.12.2019 și publicat în MO 97/10.02.2020, pp. 12-47, republicat în 2022 cu adnotări de Pr. George GRIGORIȚĂ: Patriarhia Română, *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române* (text adnotat), Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2022.

¹³²³ Toate canoanele sunt citate după ediția: *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I-III, ediție bilingvă, studiu introductiv, introduceri, note și traducere de Pr. Răzvan PERȘA, ediția a II-a revizuită, Ed. Basilica, București, 2022.

în continuarea orânduirii bisericești până la slujitorii inferiori, citeți, cântăreți, exorciști, ușieri sau cei din *tagma asceților* să intre într-o cârciumă. (*Concordanță: Can. 42, 43, 54 Ap.; 9 Trulan; 22 VII; 40, 60 Cart.*).

Can. 30 Laodiceea (341-381)

Nu se cuvine ca cei consacrați, clericii, sau *asceții*, să se spele într-o baie împreună cu femei, de asemenea niciunui creștin sau laic, căci aceasta este prima învinuire din partea păgânilor. (*Concordanță: Can. 77 Trulan*).

Can. 6 Cartagina (419)

A fost afirmat de către toți episcopii că: „Producerea mirului și consacrarea fecioarelor să nu fie făcute de către preoți...”. (*Concordanță: Can. 39 Ap.; 3, 19 I; 7, 43, 44, 126 Cart.*).

Can. 38 Cartagina (419)

Clericii sau *cei care se înfrânează* să nu meargă la văduve sau la fecioare decât cu permisiunea și acordul propriului episcop sau al preoților. (*Concordanță: Can. 3 I; 18, 22 VII; 19 Anc.; 89 Vasile*).

Cap. 3 din Novela 133 a lui Iustinian (17 apr. 539)¹³²⁴

Femeile nu vor putea să intre într-o mănăstire de bărbați, nici bărbații într-o mănăstire de femei, sub pretextul morții sau funeraliilor cuiva, și sub niciun alt motiv, chiar când vor spune că au în mănăstire un frate, o soră sau pe cineva din familia lor; căci nu există rudenie pe pământ pentru monahii care duc viața cerească.

Can. 47 Trulan (691-692)

Nicio femeie să nu doarmă într-o mănăstire pentru bărbați și niciun bărbat într-una pentru femei (...). Iar dacă cineva va săvârși acest lucru, fie că va fi cleric, fie laic, să fie afurisit. (*Concordanță: Can. 46 Trulan; 18, 20, 22 VII*).

Can. 77 Trulan (691-692)

Nu se cuvine ca cei consacrați sau clericii, sau *asceții* să se

¹³²⁴ Archim. Grigorios D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique du Monachisme (2e-7e siècles)*, (Comment le monachisme fut confirmé par les canons de l'Église et les lois de l'Empire), préface de Jean GAUDEMET, Editions Epektasis, Athènes, 2004, p. 140.

spele într-o baie împreună cu femeii și, de asemenea, niciunui creștin laic, căci aceasta este prima învinuire din partea păgânilor. Iar dacă cineva ar fi descoperit asupra acestui fapt, dacă va fi cleric, să fie cate-risit, iar dacă va fi laic, să fie afurisit. (*Concordanță: Can. 30 Laod.*).

Can. 20 VII (787)

Hotărâm ca de acum înainte să nu se mai facă vreo mănăstire mixtă, căci acest lucru este pentru mulți sminteală și potic-nire. Iar dacă unii doresc să se retragă împreună cu rudele lor și să urmeze vieții monahale, bărbații trebuie să meargă într-o mănăstire de bărbați, iar femeile să intre într-o mănăstire de femei, căci prin aceasta este mulțumit Dumnezeu. Iar mănăstirile care până în prezent sunt mixte să se conducă conform canonului Sfântului nostru Părinte Vasile și potrivit dispoziției lui și să fie concepute astfel încât în nicio mănăstire să nu trăiască călugări și călugărițe, căci adulterul intervine în viețuirea împreună. (*Concordanță: Can. 46, 47 Trulan; 13, 22 VII*).

Art. 1 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

Biserica Ortodoxă Română este comunitatea creștinilor ortodocși, clerici, monahi și mireni, constituiți canonic în parohii și mănăstiri din eparhiile Patriarhiei Române aflate în interiorul și în afara granițelor României, care mărturisesc pe Dumnezeu în Sfânta Treime, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, pe temeiul Sfintei Scripturi și al Sfintei Tradiții și participă la viața Bisericii prin aceleași Sfinte Taine, slujbe liturgice și rânduieli canonice.

III. Norme canonice privind intrarea în monahism, noviciat și tunderea monahală

Can. 9 Gangra (340)

Dacă cineva ar trăi în feciorie sau s-ar înfrâna ca unul care s-a retras deoarece căsătoriile ar fi dezgustătoare, și nu pentru însăși frumusețea și sfințenia fecioriei, să fie anatema. (*Concordanță: Can. 5, 51 Ap.; 10 Gang.*).

Can. 14 Gangra (340)

Dacă vreo femeie și-ar părăsi bărbatul și ar dori să se retragă

deoarece este dezgustată de căsătorie, să fie anatema. (*Concordanță: Can. 5, 51, Ap.; 13 Trulan; 1, 4, 9 Gangra*).

Can. 15 Gangra (340)

Dacă cineva și-ar părăsi propriii copii și nu i-ar hrăni și nu i-ar crește, după cât îi stă lui în putință, spre cuvenita cinstire de Dumnezeu, ci, sub pretextul ascezei, i-ar neglija, să fie anatema. (*Concordanță: Can. 27 Cart.*).

Can. 18 Vasile (370-379)

În privința fecioarelor căzute, care au făgăduit Domnului o viață în sfințenie, dar apoi, fiindcă au căzut în păcatele trupului, și-au încălcat jurămintele lor, Părinții noștri, deoarece au tratat în chip mai ușor și cu blândețe slăbiciunile celor care au alunecat, au legiuit să fie primite după un an, stabilind aceasta în analogie cu cei căsătoriți a doua oară. (...) Însă este necesar să fie consimțit mai înainte de către noi și faptul că numim fecioară pe aceea care s-a adus pe sine de bunăvoie înaintea Domnului și a renunțat la căsătorie, preferând viața întru sfințenie. Însă considerăm făgăduințele [fecioarelor] de la vârsta la care ar avea deplinătatea judecății. Căci nu se cuvine nicidecum, în privința unora ca acestea, să se considere vorbele copilărești drept valabile, ci după ce ea este de peste șaisprezece sau șaptesprezece ani, fiind stăpână peste gândurile ei, și după ce a fost examinată de mai multe ori cu de-amănuntul și după ce a stăruit și a insistat prin rugăminți să fie acceptată, atunci trebuie să fie numărată în rândul fecioarelor și mărturia ei să fie valabilă și încălcarea ei să fie aprig pedepsită. Căci pe multe le aduc părinții și frații, și anumiți cunoscuți înainte de vârstă, nu fiindcă au fost îndemnate din interior spre necăsătorie, ci pentru a-și agonisi un trai lumesc. Acestea nu trebuie să fie primite cu ușurință până când vom cerceta deslușit voința lor proprie. (*Concordanță: 15, 16 IV; 4 Trulan; 6, 19, 20, 60 Vasile*).

Can. 18 Timotei (ante 385)

Întrebare: De la ce vârstă sunt judecate păcatele de către Dumnezeu?/ *Răspuns:* Depinde de conștiința și judecata fiecăruia, la unii de la zece ani, iar la alții, de la mai mult. (*Concordanță: Can. 18 Vasile*).

Can. 126 Cartagina (419)

De asemenea, s-a acceptat ca oricare dintre episcopi ar îmbrăca o fecioară cu haina monahală sau au îmbrăcat-o înainte de vârsta de douăzeci și cinci de ani, datorită necesității periclitării cumințeniei feciorelnice (...) [sau unei] primejdii cauzatoare de moarte (...), sinodul care a stabilit în privința acestui număr de ani să nu-l oprească cu nimic pe unul ca acesta. (*Concordanță: Can. 3, 19 I; 15 IV; 40, 45 Trulan; 6, 46 Cart.*).

Cap. 2 din Novela 5 a lui Iustinian (14 aprilie 535)¹³²⁵

...cei care vor a se supune sfintelor canoane și a îmbrățișa starea monastică... vor aștepta trei ani consecutivi, timp în care vor învăța teologia și vor fi *tunși simplu* și îmbrăcați în veșmântul monahal.

Cap. 35 din Novela 123 a lui Iustinian (mai 546)¹³²⁶

Dacă cineva vrea să îmbrățișeze starea monahală... [și] nu este cunoscut sau este supus vreunei condiții, nu va primi veșmântul monahal mai devreme de trei ani, timp în care conducătorul mănăstirii va putea afla starea sa.

Can. 40 Trulan (691-692)

...cel ce va avea de gând să se supună jugului monahal să nu fie mai tânăr de zece ani, iar examinarea acestuia să-i revină întâistătorului, în cazul în care el consideră că este mai convenabil pentru acela ca perioada până la intrarea în viața și în starea monahală să fie extinsă. Dar, deși Vasile cel Mare, în sfintele sale canoane, legifera ca cea care, de bunăvoie, se aduce pe sine înaintea lui Dumnezeu și îmbrățișează fecioria să fie numărată în rândul fecioarelor când împlinește vârsta de șaptesprezece ani, totuși noi, urmând modelului cu privire la văduve și diaconițe, am stabilit, prin analogie, pentru cei ce au ales viața monastică, vârsta menționată. (...) ca pe cel care are de gând să înceapă nevoințele cele după Dumnezeu să-l însemnăm mai degrabă cu binecuvântarea harului ca și cu o pecete, ca astfel să nu-l îndemnăm spre ezitare multă și spre cumpănire, ci mai degrabă să-l impulsionăm spre alegerea binelui și spre instituire. (*Concordanță: Can. 15 IV; 14 Trulan; 18, 24 Vasile*).

¹³²⁵ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 103-104.

¹³²⁶ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 129.

Can. 41 Trulan (691-692)

Cei din orașe sau sate, care doresc să se retragă în sihăstrie și să se îngrijească de ei înșiși în singurătate, trebuie să intre mai întâi într-o mănăstire și să se deprindă cu viața solitară și, întru frică de Dumnezeu, să se supună timp de trei ani exarhului mănăstirii și să îndeplinească ascultare întru toate, după cum se cuvine. (...) De asemenea, după aceea, pentru încă un alt an, să stăruie persistent în afara sihăstriei, pentru ca intenția lor să fie vădită mult mai bine. (*fără concordanță*).

Can. 43 Trulan (691-692)

Este permis oricărui creștin să aleagă viața ascetică și (...) să intre într-o mănăstire și să fie tuns conform înfățișării monahale, chiar dacă ar fi fost prins înainte în orice fel de greșală. Căci Mântuitorul nostru Dumnezeu spunea: „Pe cel care vine la Mine nu-l voi scoate afară (Ioan 6, 37)”. Așadar, pentru că viețuirea monahală imprimă asupra noastră o viață întru pocăință, suntem de acord cu cel care se oferă sincer acesteia și nu-l va împiedica nicio situație de la împlinirea propriului scop. (*Concordanță: Can. 2 I-II*).

Can. 2 I-II (861)

Fiindcă unii, prefăcându-se că primesc viața monahală, (...) practicând doar tunderea părului, locuiesc în casele lor, fără a îndeplini vreuna dintre ascultările și constituțiile monahilor, Sfântul Sinod a hotărât că (...) dacă cineva va fi descoperit că tunde pe cineva fără prezența egumenului, care este dator să-l primească în ascultare, unul ca acela să fie supus caterisirii, ca unul care nu se supune canoanelor și distruge rânduiala monahală. Iar cel care a fost tuns fără chibzuință și fără rânduială, să fie încredințat spre ascultare în mănăstirea în care ar crede de cuviință episcopul locului. Căci tunderile fără discernământ și instabile au necinstit și schima monahală și au făcut să fie blasfemiât și numele lui Hristos. (*fără concordanță*).

Can. 5 I-II (861)

Descoperim că lepădările fără discernământ și neexamineate prealabil produc multă pagubă bunei rânduieli monahale. Căci unii, aruncându-se pe ei înșiși în chip pripit în viața monahală și, fiind neglijenți față de asprimea și greutatea ascezei, se reîntorc în chip deplorabil la viața carnală și voluptuoasă. De aceea, Sfântul Sinod a

hotărât ca niciunul dintre monahi să nu fie învrednicit de schimă înainte de o perioadă de trei ani, stabilită pentru ei spre cercetare, care i-ar arăta pe aceștia potriviți și vrednici de un asemenea mod de viață (...) sau, dacă ar fi un bărbat drept-credincios, care și în chipul lumesc, a împlinit viața monahală (...) este suficientă și o perioadă de șase luni pentru examinarea completă. Iar dacă cineva va proceda împotriva acestora, atunci egumenul, după ce decade din egumenie, să-și afle corectarea indisciplinei prin petrecerea în ascultare, iar cel care s-a făcut monah să fie încredințat unei alte mănăstiri care păzește acrivia monahală. (*Concordanță: Can. 40, 41 Trulan; 21 VII*).

Cap. II.54 din Normele monastice ale Bucovinei (1786)¹³²⁷

Este oprit de a primi juruința călugărească de la un novice înainte de a fi împlinit vârsta de 24 de ani, fie el hotărât pentru ieromonah sau numai pentru monah.

Cap. II.59 din Normele monastice ale Bucovinei (1786)

Fiecare novice primit trebuie să facă, înainte de a depune juruințele monastice, o probă de trei ani, în vremea asta îi stă în voie de a se întoarce în lume.

Art. 7 din Regulamentul pentru viața monahală (1873)¹³²⁸

Termenul ispitirii în mănăstire poate fi mai lung sau mai scurt, după chibzuirea Episcopului... să se prelungească nu mai puțin de șase luni, dar nici mai mult de trei ani.

Art. 90 din Statutul Bisericii (1925)¹³²⁹

(4) Episcopul aprobă primirea și tunderea aceluia în cinul monahal dacă a împlinit vârsta de 30 ani; dacă candidatul are studii

¹³²⁷ *Normele monastice pentru dieceza ortodoxă orientală a Bucovinei «1786»*, traduse și editate cu binecuvântarea arhierască de Arhim. Ipolit VOROBCHIEVICI, egumen al Sfintei Mănăstiri Dragomirna, Suceava, 1911.

¹³²⁸ „Regulament pentru disciplina monahală” (7 iunie 1873), în *Izvoare privitoare la istoria monahismului românesc. Secolele XVI-XXI*, coordonată de Pr. Daniel DANIELESCU și Emilian ROMAN, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului TEOFAN, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Ed. Doxologia, Iași, 2011, pp. 196-208.

¹³²⁹ *Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, publicat în MO 97 din 6 mai 1925, împreună cu *Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, sancționată prin Decretul Regal 1402/04.05.1925.

teologice sau altfel de studii superioare, se poate aproba și fără examen și la vârsta de 25 ani.

Art. 16 din Regulamentul Monahal (2006)¹³³⁰

Vârsta minimă pentru primirea în mănăstire, ca novice, este de 16 ani (cu acordul scris al părinților sau tutorilor). Cel care dorește să intre în viața monahală este dator să înainteze Chiriarhului locului o cerere scrisă, însoțită de următoarele acte:

- a. Certificatul de naștere;
- b. Certificatul de botez;
- c. Actul de studii (solicitantul, dacă este minor, să fie absolvent al Școlii generale, cel puțin, și să aibă consimțământul scris al ambilor părinți sau al tutorilor);
- d. Cazier judiciar;
- e. Certificat de stare civilă, din care să se constate că nu are nici una din obligațiile familiale prevăzute de Codul Familiei;
- f. Recomandarea preotului paroh;
- g. Act privind stagiul militar și declarația că renunță la averea sa, donând-o rudelor sau mănăstirii;
- h. Fișa medicală privind starea sănătății fizice și psihice.

Art. 19 din Regulamentul Monahal (2006)

Ispitirea canonică sau noviciatul durează de la primirea în mănăstire (schit) și până la tunderea în monahism a celui admis. Timpul ispitirii canonice cuprinde trei stadii: Primul stadiu este de la primirea în mănăstire până la admiterea noului venit în rândul fraților (adică trei luni). Acum, el (ea) este trecut(ă) prin diferite ascultări, pentru a i se vădi răbdarea și înclinațiile practice.

Art. 20 din Regulamentul Monahal (2006)

Al doilea stadiu este de la admiterea în rândul fraților până la îmbrăcarea în haina monahală (dulamă). În această perioadă, frațele (sora) stă sub aceeași îndrumare și face aceleași ascultări ca la art. 17, stăruind să se deprindă și mai temeinic în așteptare, în răbdare, în înfrânare și în tăierea vocii. Îndrumătorul duhovnicesc este dator a supraveghea cu toată grija pe începător, dacă într-adevăr

¹³³⁰ Patriarhia Română – Cancelaria Sf. Sinod, *Regulamentul pentru organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor*, București, 2006.

caută pe Dumnezeu, dacă are râvnă pentru lucrul Domnului (rugăciune), dacă este grabnic la ascultare, dacă rabdă dojana; trebuie să i se spună toate greutățile și ispitele ce se întâlnesc în calea spre Dumnezeu. Cei nepotriviți pentru mănăstire vor fi îndrumați spre alt mod de viață. Al doilea stadiu durează cel puțin șase luni și cel mult trei ani.

Art. 21 din Regulamentul Monahal (2006)

Al treilea stadiu este de la îmbrăcarea hainei monahale (raso-for) și până la tunderea în monahism. La trecerea în rândul raso-forilor se va oficia slujba din Molitfelnic, potrivit rânduielilor. Candidatul este tuns ca rasofor, i se schimbă numele, i se dă rasă, culion, camilafcă, centură și metanie. Acum, rasoforul (rasofora) trebuie să aibă o sporită îndrumare și supraveghere în viața monahală (...). Starea de rasofor durează cel puțin șase luni și cel mult trei ani. Potrivit canoanelor 19, Ancira și 18 al Sfântului Vasile cel Mare, rasoforul care părăsește mănăstirea, în cazul că se căsătorește, i se oficiază numai cununia a doua și nu poate fi hirotonit preot.

Art. 22 din Regulamentul Monahal (2006)

Absolvenții Școlilor de Cântăreți Bisericești și Seminariilor Teologice, licențiații și doctorii în teologie pot primi haina monahală și pot fi rasofori într-un timp mai scurt, cu aprobarea Chiriarhului.

Art. 23 din Regulamentul Monahal (2006)

Dacă, în timpul ispitirii canonice, candidatul (a) dă dovezi de suficientă pregătire și de chemare pentru monahism și dacă și-a însușit temeinic cunoștințele pravilelor călugărești și, mai ales, Regulile Sfântului Vasile cel Mare, dacă dovedește că-și dă seama de rostul călugăriei și numai dacă a împlinit vârsta de 21 de ani, având consimțământul scris al duhovnicului și la recomandarea Consiliului Duhovnicesc și a starețului (ei), Chiriarhul aprobă tunderea în monahism.

Art. 77 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

(1) Primirea în mănăstire a celor ce doresc să intre în monahism se face la cererea scrisă a candidatului, cu recomandare de la duhovnic și stareț(ă) și cu aprobarea chiriarhului.

(2) Vârsta minimă pentru primirea în mănăstire, ca novice,

este de 18 ani. Sub această vârstă, dar nu mai puțin de 16 ani, este necesar acordul scris al părinților sau tutorilor legali. De asemenea, este interzisă închinovierea și promovarea în cinul monahal a celor cu obligații și responsabilități familiale sau urmăriți penal.

(3) Tunderea în monahism se face, cu aprobarea chiriarhului, după cel puțin 3 ani de cercetare canonică și viețuire în mănăstire. Derogarea de la această regulă o poate decide numai chiriarhul, din motive misionare urgente.

(5) Toți monahii (monahiile) dintr-o mănăstire (schit), inclusiv pensionarii, indiferent de rangurile și funcțiile deținute anterior, se vor supune rânduielilor mănăstirești, comune pentru întreaga obște.

Art. 81 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

(1) Treptele monahale sunt: fratele (novicele), rasoforul și monahul, în cazul bărbaților, și, respectiv, sora, rasofera și monahia, în cazul femeilor.

Pct. 4 al Conferinței panortodoxe a Bisericilor Autocefale din Constantinopol (1923)¹³³¹

Votul monahal, care constă în mica și marea schimă, trebuie considerat obligatoriu pentru întreaga viață, dacă nu este depus înainte de vârsta de 25 de ani.

Art. 14 din Regulamentul Monahal al Bisericii Serbiei (1963)¹³³²

(1) Un rasofor care a practicat diligent ascetismul poate primi schima mică după împlinirea a 40 de ani.

Art. 6.4 din Regulamentul Monahal al Bisericii Ortodoxe Ruse (2017)¹³³³

Conform cu definiția Sinodului Jubiliar al Episcopilor Bisericii

¹³³¹ Pr. Viorel IONIȚĂ, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe din 1923 până în 2009. Spre Sfântul și Marele Sinod al Bisericii Ortodoxe*, carte publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Basilica, București, 2013, pp. 142-143.

¹³³² *Regulament pentru viața monahală interioară și exterioară*, adoptat de Sinodul Bisericii Ortodoxe Sârbe la 10 mai 1963, publicat la: <http://licodu.cois.it/?p=4286&lang=en>, (ultima accesare la 30.01.2025).

¹³³³ *Regulamentul privind mănăstirile și monahii din Biserica Ortodoxă Rusă*, adoptat la 2 decembrie 2017, publicat la: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5074472.html> (ultima accesare la 30.01.2025).

Ortodoxe Ruse din 2000, pentru a îmbunătăți pregătirea spirituală pentru tunderea monahală și a crește responsabilitatea celor care o primesc, s-a recunoscut ca necesar să se practice tunderea monahală nu mai devreme de împlinirea vârstei de 30 de ani, cu excepția studenților școlilor teologice și clericilor.

IV. Norme canonice privind voturile monahale în general

Art. 84 din Statutul Bisericii (1925)

Mănăstirea este o comunitate religioasă de călugări sau de maici care se hotărăsc printr-un vot sărbătoresc a-și petrece viața în înfrânare, sărăcie și ascultare necondiționată.

Art. 2 din Regulamentul Monahal (2006)

Mănăstirea este un așezământ de rugăciune în care viețuiește o obște de călugări sau călugărițe care au făgăduit înaintea lui Dumnezeu, în cadrul slujbei solemne de intrare în monahism, să-și petreacă viața în înfrânare, în sărăcie de bună voie și ascultare.

Art. 26 din Regulamentul Monahal (2006)

Prin voturile monahale, călugărul s-a făcut pe sine, pentru întreaga-i viață, dar lui Dumnezeu.

Art. 74 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

(1) Mănăstirea este o comunitate de călugări sau călugărițe care s-au hotărât în mod liber să-și ducă viața în înfrânare, sărăcie de bunăvoie și ascultare.

(4) Mănăstirea depinde direct de chiriarhul locului, care este conducătorul ei canonic, în condițiile art. 78 alin. (1) din prezentul statut.

V. Norme canonice privind votul ascultării și obligația statorniciei monahilor

Can. 4 Chiril (443)

Părinții mănăstirilor din eparhia Tebaidei, care sunt bărbați cucernici (...) ne-au raportat că mulți sunt scandalizați din următoarea cauză: (...) [unii] după ce au fost alungați chiar din mănăstiri

ca indisciplinați, fug din nou spre hirotonii și, după ce devin clerici, intră în aceleași mănăstiri de unde au fost alungați și doresc să facă aducerea înaintea a jertfei (...). Iar dacă cineva va fi hirotonit cleric, să fie examinată cu de-amănuntul viața lui, (...) dacă este unul dintre cei alungați fie de către un alt episcop cinstitor de Dumnezeu, fie dintr-o mănăstire. Și după ce a fost găsit ireproșabil, să fie atunci hirotonit. Căci astfel vom păstra conștiința noastră curată și slujirea cinstită și lipsită de calomniere. (*Concordanță: Can. 80 Ap.*).

Can. 4 IV (451)

Monahii din fiecare oraș și ținut să se supună episcopului, să îmbrățișeze liniștirea și să se dedice numai postului și rugăciunii, stăruind în locurile unde au fost rânduiți. (...) niciun sclav să nu fie acceptat în mănăstiri, ca monah, contrar voinței stăpânului său. Am hotărât însă ca cel care încalcă această decizie a noastră să fie excomunicat (...). De asemenea, episcopul orașului trebuie să exercite purtarea de grijă necesară mănăstirilor. (*Concordanță: Can. 82 Ap.; 24 IV; 17, 21 VII; 1 I-II; 3 Gangra; 64, 82 Cart.; 40, 42 Vasile*).

Can. 8 IV (451)

Clericii așezămintelor pentru săraci, ai mănăstirilor și ai altarelor martirilor să rămână sub autoritatea episcopilor din fiecare oraș, conform tradiției Sfinților Părinți, și să nu se răzvrătească din îngâmfare împotriva propriului episcop. Iar cei ce îndrăznesc să încalce o asemenea dispoziție, în orice chip cu putință, și nu se subordonează propriului episcop, dacă aceștia ar fi clerici, atunci să fie supuși pedepselor canoanelor, iar dacă sunt monahi sau laici, să fie excomunicați. (*fără concordanță*).

Can. 23 IV (451)

A ajuns la auzul Sfântului Sinod faptul că unii clerici și monahi, neavând nicio împluternicire de la propriul episcop, ba chiar și când au fost excomunicați de către acesta, ajungând la cetatea imperială a Constantinopolului, petrec mult timp în ea și, producând tulburări și perturbând organizarea bisericească, ruinează casele unora. De aceea, Sfântul Sinod a hotărât ca unora ca aceștia să li se reamintească mai întâi prin avocatul bisericesc al preasfintei Biserici din Constantinopol să părăsească cetatea imperială. Iar dacă, fiind

nerușinați, vor persista în aceste lucruri, să fie alungați de către acest avocat bisericesc chiar și fără voia lor, ca să se întoarcă la locurile lor. (*Concordanță: Can. 15 Ap.; 15, 16 I; 5, 10, 20 IV; 17, 18 Trulan; 15 VII; 3 Ant.; 15, 16, 19 Sard.; 54, 90 Cart.*).

Cartea I, 3, pct. 32/33 din Codul lui Iustinian (529-534)¹³³⁴

Niciun preot al credinței ortodoxe... niciun monah să nu fie citați în cauze civile prin sentințele prin sentințele niciunui judecător să compară în fața unei instanțe străine, și să nu fie sub niciun chip forțați să iasă din provincia sau regiunea în care locuiesc... ci să nu poată fi citați decât în fața judecătorilor ordinari, care sunt președinții provinciilor în care locuiesc... pentru ca... să nu fie deturnați de la ocupațiile lor obișnuite de grijile instanței.

Cap. 27 din Novela 123 a lui Iustinian (mai 546)¹³³⁵

Dacă într-un proces o citație este emisă... contra unui cleric, monah, monahie, sau orice mănăstire... ordonăm... ca monahia sau ascetul să nu fie scos din mănăstirea consacrată, ci ca aceasta să numească un curator să răspundă la proces.

Can. 42 Trulan (691-692)

Hotărâm ca așa numiții pustnici care, îmbrăcați fiind în negru și purtând părul capului crescut lung, străbat orașele, petrecând printre laici – bărbați și femei –, defăimându-și propria făgăduință, dacă, după ce-și vor tunde pletele, aleg să primească înfățișarea celorlalți monahi, atunci să se stabilească într-o mănăstire și să fie socotiți împreună cu frații. Dar dacă nu vor prefera aceasta, să fie cu totul alungați din orașe și să locuiască în pustii, de la care și-au inventat aceste denumiri. (*fără concordanță*).

Can. 46 Trulan (691-692)

Cele care își aleg viața ascetică și sunt orânduite într-o mănăstire să nu iasă niciunde de acolo. Dar dacă o necesitate inevitabilă le-ar constrânge spre acest lucru, să facă aceasta cu binecuvântarea și încredințarea întâistătătoarei... Dar și bărbații care urmăresc viața monastică să iasă și ei, dacă îi va presa vreo necesitate, cu binecuvântarea celui căruia i-a fost încredințată egumenia. (*Concordanță: 47 Trulan*).

¹³³⁴ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 84-85.

¹³³⁵ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 126.

Can. 21 VII (787)

Nu se cuvine ca un monah sau o monahie să își părăsească propria mănăstire și să meargă în alta. Iar dacă s-ar întâmpla aceasta, este necesar să i se ofere găzduire. Însă nu este potrivit să fie acceptat fără voința egumenului. (*Concordanță: Can. 4 IV; 19 VII; 3, 4, 5 I-II*).

Can. 17 Nichifor (806-815)

Monahului i se permite să părăsească propria mănăstire în trei cazuri: dacă egumenul este eretic, dacă se practică intrarea femeilor în mănăstire și dacă în chinovie învață copii ce aparțin lumii. (*fără concordanță*).

Can. 3 I-II (861)

Astfel, dacă un întâistătător al unei mănăstiri nu i-ar cerceta cu multă purtare de grijă pe monahii rânduți lui care au fugit sau, găsimdu-i, nu i-ar lua cu sine și s-ar lupta să-i recâștige și să îndrepte suferința prin tratamentul cuvenit și adecvat greșelii, Sfântul Sinod a hotărât ca acesta să fie supus afurisirii. (*Concordanță: Can. 4 IV; 19, 21 VII; 80 Cart.*).

Can. 4 I-II (861)

În cazul în care un monah, fugind din propria mănăstire, se va muta în alta sau va intra într-o locuință lumească, să fie afurisiți și el și cel care l-a primit, până când cel care a fugit se va întoarce în mănăstirea din care a ieșit în chip rușinos... iar dacă episcopul ar dori, într-adevăr, să mute pe unii dintre monahii dovediți în dreapta-credință și în demnitatea vieții într-o altă mănăstire, pentru statornicirea mănăstirii, sau într-o locuință lumească, pentru mântuirea celor care locuiesc acolo... acest lucru nu îi face vrednici de judecată nici pe monahi și nici pe cei care îi primesc. (*Concordanță: Can. 4 IV; 13, 19, 21 VII; 80 Cart.*).

Art. 9 din Regulamentul Monahal (2006)

Chiriarhul este conducătorul suprem al mănăstirilor, schiturilor și metocurilor care aparțin canonic de jurisdicția sa (art. 75 din Statut). Catedrala eparhială are statut canonic de mănăstire.

Art. 15 din Regulamentul Monahal (2006)

Primirea în mănăstire, schit sau metoc al celor care doresc să

intre în monahism se face numai cu aprobarea Chiriarhului.

Art. 28 din Regulamentul Monahal (2006)

Conform hotărârilor Sfintelor Sinoade Ecumenice (Can. 4 IV; Can. 21 VII), călugării sunt datori a rămâne în ascultare până la sfârșitul vieții lor în mănăstirile lor de metanie sau unde au fost rânduiți de Chiriarh, păzind întru totul disciplina canoanelor și rânduielilor monahale și ascultările necondiționate, fiindu-le interzisă mutarea cu de la sine putere dintr-o mănăstire în alta.

Art. 30 din Regulamentul Monahal (2006)

Conducătorul suprem al oricărui așezământ monahal este Chiriarhul.

Art. 32 din Regulamentul Monahal (2006)

Ca împluternicit al Chiriarhului și părinte duhovnicesc al obștii mănăstirești, starețul (a), ajutat de egumen, conduce mănăstirea potrivit cu sfintele canoane, pravila monahală, hotărârile Sfântului Sinod și îndrumările Chiriarhului locului. El este ajutat de: Soborul mănăstiresc, Consiliul duhovnicesc și de învățătură, Consiliul economic și Consiliul de disciplină (judecată).

Art. 96 din Regulamentul Monahal (2006)

Nu este îngăduit nici unui monah sau monahii să iasă din mănăstire fără bilet de voie, eliberat de stareț sau stareță, cu ștampila mănăstirii și în care să se arate motivul învoirii sau însărcinarea dată, locul unde merge și timpul cât este învoit. Cine încalcă această dispoziție va fi socotit vagabond.

Art. 97 din Regulamentul Monahal (2006)

Monahii sau monahiile ieșind din mănăstire cu încuviințarea mai-marelui lor, după cum s-a arătat mai sus, sunt datori să se poarte cu toată bună-cuviința cerută de disciplina monahală, atât în vorbire, la servirea mesei, cât și la folosirea timpului și în îmbrăcăminte. Ei sunt datori (...):

c. Cerșetoria este interzisă cu desăvârșire clericilor monahi, monahiilor (monahilor), fraților sau surorilor din mănăstire sub orice formă. Celor care s-ar afla cerșind prin orașe și sate, să li se facă cunoscut să se întoarcă în cel mai scurt timp la metania lor, iar

de nu se vor supune, atunci să fie deferiți judecății Consistoriului Monahal;

d. Eventualele colecte pentru nevoile unor mănăstiri se pot face numai cu aprobarea Chiriarhilor eparhiilor respective și acordul preoților din parohii. Aceștia vor anunța în biserică rezultatul colectei, care va fi trecut într-un proces-verbal, semnat de preotul paroh, episcopul-casier și delegatul mănăstirii respective, urmând ca așezământul monahal care a fost ajutat să adreseze, în scris, mulțumiri credincioșilor, prin preotul paroh.

e. Nimeni nu are voie să poarte costumul monahal, dacă nu este îndreptățit la aceasta. Cei excluși din monahism, care refuză a dezbrăca haina monahală, și cei ce poartă ilegal acest costum, vor fi identificați de către organele bisericești și semnalați autorităților statului, cu cererea de a li se aplica dispozițiile legilor penale în vigoare.

Art. 143 din Regulamentul Monahal (2006)

Nu este îngăduit nici unui frate (soră) sau monah (monahie) să iasă din mănăstire fără bilet de voie tipărit – model, eliberat de stareț sau stareță, prevăzut cu ștampila mănăstirii, în care să se arate: motivul învoirii sau misiunii date, locul unde merge și timpul cât este învoit. Cine va încălca aceste dispoziții va fi socotit *vagabond* și pedepsit potrivit prevederilor canoanelor și Regulamentului de procedură al instanțelor disciplinare și de judecată, semnalându-se cazul și autorităților statului cu cererea de a se aplica dispozițiile legale în vigoare.

Art. 77 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

(6) Monahii care doresc să plece din diferite eparhii ortodoxe romane din țară și din afara granițelor țării pentru a se stabili în Muntele Athos sau în mănăstiri aparținând altei Biserici Ortodoxe trebuie să obțină, în prealabil, aprobarea scrisă a Chiriarhului ortodox roman de care depind canonic, precum și acordul Patriarhului României.

(7) Monahii, în virtutea votului monahal al ascultării, nu pot să compară în fața instanțelor judecătorești fără aprobarea prealabilă scrisă a Chiriarhului, inclusiv în cauze de interes personal; încălcarea acestei prevederi atrage sancțiuni canonice și disciplinare.

Art. 78 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

(1) Chiriarhul este conducătorul canonic al mănăstirilor, schiturilor și metocurilor din eparhia sa, cu excepția prevăzută de art. 26 alin. (38) din prezentul Statut. Prin delegație din partea Chiriarhului, conducerea mănăstirii este asigurată de stareț(ă), a schitului de egumen(ă), iar a metocului de persoana anume desemnată ca administrator.

Art. 123 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

(8) Fără binecuvântarea (aprobarea scrisă a) Chiriarhului locului, nu este îngăduit preoților, diaconilor și călugărilor să înființeze, să fie membri sau să participe în asociații, fundații și organizații de orice tip.

(9) Este interzis clericilor și călugărilor să înființeze sau să facă parte din organizații de tip sindical.

(10) În Biserica Ortodoxă Romană, statutul de cleric și cel de monah este incompatibil cu exercitarea oricăror activități personale (private) cu caracter economic, financiar și comercial, direct sau prin interpuși, activități care contravin moralei creștine și aduc prejudicii spirituale și materiale Bisericii.

VI. Norme canonice privind votul sărăciei (neagoniselii) monahilor

Can. 3 IV (451)

...niciun episcop, cleric sau monah să nu fie arendaș al unor averi sau să-și ia asupra lui însuși administrări lumești ale bunurilor, doar dacă (...) episcopul cetății l-ar încredința, cu frică de Dumnezeu, să preia grija bunurilor bisericesti sau a orfanilor, a văduvelor neîngrijite și a persoanelor care au nevoie în mod deosebit de ajutorul bisericesc. (*Concordanță: Can. 6, 81, 83 Ap.; 7 IV; 10 VII; 11 I-II; 16 Cart.*).

Cartea I, 3, pct. 20 din Codul lui Iustinian (529-534)¹³³⁶

Dacă un preot sau diacon... sau un monah, sau o femeie consacrată vieții solitare au murit fără să facă testament și fără să fi lăsat ascendenți de niciun sex, nici copii, nici alți părinți sau soți; bunurile pe care le-au lăsat aparțin bisericii sau mănăstirii căreia i-au fost destinați.

¹³³⁶ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 82.

Cap. 5 din Novela 5 a lui Iustinian (14 aprilie 535)¹³³⁷

Ordonăm de asemenea ca cei care vor dori să se consacre lui Dumnezeu să fie liberi să dispună mai înainte de averea lor, cum le va plăcea... Dacă, totuși, cel care se face monah are copii... dar tatăl lor nu le-a dăruit nimic, sau dacă le-a dăruit mai puțin de un sfert... acest sfert va fi mereu datorat copiilor.

Cap. 1 din Novela 133 a lui Iustinian (17 aprilie 539)¹³³⁸

...interzicem categoric monahilor să locuiască separat și să aibă chilii particulare astfel încât să fie complet singuri... [și] ordonăm ca monahii să nu aibă nimic al lor propriu și să fie mereu împreună.

Cap. 6 din Novela 123 a lui Iustinian (mai 546)¹³³⁹

Nu permitem ca un episcop... un alt cleric... sau un monah atașat unei biserici sau mănăstiri să fie numit în nume propriu colector de redevențe fiscale, administrator de bunuri publice sau private, curator al unei case, avocat în urmărirea unui proces, sau garant pentru astfel de scopuri.

Cap. 38 din Novela 123 a lui Iustinian (mai 546)¹³⁴⁰

Dacă vreo femeie sau un bărbat îmbrățișează viața monahală și intră în mănăstire fără să aibă copii, ordonăm ca bunurile lui să aparțină acestei mănăstiri (...) Dacă dorește să-și împartă întreaga avere între copiii săi, el se va număra între ei pentru a reține o parte în favoarea mănăstirii. Dar dacă (...) moare înainte să-și fi împărțit bunurile între copiii săi, aceștia vor primi o parte legitimă, și surplusul va aparține mănăstirii.

Can. 6 I-II (861)

Monahii sunt datori să nu dețină niciun lucru personal, ci toate bunurile lor să aparțină mănăstirii. (...) De aceea, celor care doresc să devină monahi, li se oferă, în privința averilor lor, libertatea să dispună mai înainte și să transfere bunurile lor oricăror persoane ar dori, evident, nu celor oprite prin lege. Căci după ce devin monahi, mănăstirea are stăpânire asupra tuturor bunurilor

¹³³⁷ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 107.

¹³³⁸ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 138.

¹³³⁹ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 122-123.

¹³⁴⁰ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, pp. 131-132.

care aparțin acestora și nu le mai este permis să dispună sau să se îngrijească de nimic în privința bunurilor personale. Iar dacă cineva va fi descoperit că agonisește vreun lucru care nu a fost atribuit mănăstirii și, posedându-l, este rob de patima iubirii de stăpânire, atunci acest lucru să-i fie luat de către egumen sau de către episcop și, după ce este vândut în prezența tuturor, să se distribuie celor săraci și neajutorați”. (*Concordanță: Can. 19 VII*).

Art. 40 din Regulamentul Monahal (2006)

Potrivit rânduieiilor monahale, starețul (stareța) este doar administratorul bunurilor mănăstirești; altfel, este tot atât de sărac ca toți ceilalți care au depus voturile monahale, fără a dori să i se creeze sau a-și crea singur privilegii.

Art. 85 din Regulamentul Monahal (2006)

Pe temeiul Sfintelor Canoane care ne învață: „Monahii nu trebuie să aibă nimic al lor propriu, ci toate ale lor se închină mănăstirii de care țin”, călugării sunt datori să aibă toate lucrurile și masa de obște, iar acolo unde o astfel de rânduială lipsește, conducătorii mănăstirilor trebuie să o introducă, întrucât fără ea călugării nu-și pot trăi votul neagoniseli.

Art. 86 din Regulamentul Monahal (2006)

În monahism, viața de obște obligă pe călugări să socotească drept bun al obștii (chinoviei) din care fac parte fructul muncii lor și să primească în schimb – și la sănătate și la boală – locuință, hrană, îmbrăcăminte și tot ceea ce este de trebuință vieții lor de călugări.

Art. 88 din Regulamentul Monahal (2006)

Monahii salariați sau pensionari sunt îndatorați să depună la casieria mănăstirii jumătate din salariu ori pensie în folosul obștii, iar acolo unde se hotărăște donarea întregii sume, conducerea mănăstirii se va îngriji de procurarea tuturor celor necesare pentru toți viețuitorii aceluia așezământ monahal.

Art. 142 din Regulamentul Monahal (2006)

Bunurile monahilor și monahiilor aduse de dânzii în mănăstire ca și cele dobândite în orice mod în timpul monahismului,

rămân după deces mănăstirii de care au ținut în ultimul timp al vieții lor (art. 196 din Statut).

Art. 55 din Regulamentul administrării bunurilor bisericești (2019)¹³⁴¹

(4) Monahii și ierarhii au responsabilitatea de a-și reglementa din timpul vieții situația bunurilor personale astfel:

a) bunurile personale ale monahilor și ierarhilor sunt acele bunuri mobile și imobile care au fost dobândite anterior intrării în monahism și în arhierie, precum și acele bunuri care se dobândesc ulterior din salarii, moșteniri etc.¹³⁴²;

b) din momentul intrării în monahism sau în arhierie, monahii și ierarhii nu mai pot primi donații în nume personal, ci doar pentru mănăstirea sau eparhia în care își desfășoară activitatea¹³⁴³;

c) monahii și ierarhii au obligația să lase prin act autentic (testament, donație etc.) mănăstirii sau eparhiei bunurile mobile și imobile dobândite în timp ce au fost slujitori ai Bisericii, cu excepția bunurilor personale, care nu au fost obținute din banii Bisericii, de la slujitorii sau credincioșii Bisericii¹³⁴⁴;

e) monahii și ierarhii sunt îndatorați să reglementeze juridic statutul bunurilor personale în termen de cel mult un an de la dobândirea lor, bunuri care pot fi donate unor unități bisericești, membrilor familiei sau altor persoane juridice și fizice, cu excepția persoanelor eterodoxe, chiar dacă ar fi rude¹³⁴⁵.

Art. 196 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

Bunurile călugărilor și călugărițelor aduse cu dănșii sau donate mănăstirii la intrarea în monahism, precum și cele dobândite în orice mod în timpul viețuirii în mănăstire rămân în totalitate mănăstirii de care aparțin și nu pot face obiectul revendicărilor ulterioare.

¹³⁴¹ *Regulamentul administrării bunurilor bisericești*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019.

¹³⁴² Cf. Can. 40 Ap., 24 Antioh., 32 Cartag., 2 Chiril.

¹³⁴³ Cf. Can. 12 VII, 49 Trul., 24 și 25 Antioh., 32 Cartag.

¹³⁴⁴ Cf. Can. 38, 40 Ap., 12 și 19 VII, 24 Antioh., 22 și 81 Cartag., 11 Teofil.

¹³⁴⁵ Cf. Can. 40 Ap., 12 VII, 24 Antioh., 33 și 81 Cartag., 1 I-II.

VII. Norme canonice privind votul fecioriei (castității) monahilor

Can. 19 Ancira (314)

Toți cei care, făgăduind fecioria, își încalcă promisiunea, să îndeplinească hotărârea pentru cei căsătoriți a doua oară. De asemenea, le-am oprit pe fecioarele care conviețuiesc cu unii ca surori. (*Concordanță: Can. 3 I; 16 IV; 5, 44 Trulan*).

Can. 6 Vasile (370-379)

Desfrâurile persoanelor canonice să nu fie catalogate drept căsătorie, ci unirea lor să fie sub orice chip desfăcută, fiindcă acest lucru este folositor pentru păzirea Bisericii și nu oferă ereticilor vreun prilej împotriva noastră, cum că i-am atrage spre noi înșine prin permisiunea de a păcătui. (*Concordanță: 15, 16 IV; 4 Trulan; 18, 20, 60 Vasile*).

Can. 18 Vasile (370-379)

În privința fecioarelor căzute, care au făgăduit Domnului o viață în sfințenie, dar apoi, fiindcă au căzut în păcatele trupului, și-au încălcat jurămintele lor, Părinții noștri, deoarece au tratat în chip mai ușor și cu blândețe slăbiciunile celor care au alunecat, au legiuit să fie primite după un an, stabilind aceasta în analogie cu cei căsătoriți a doua oară. Dar, fiindcă Biserica, înaintând prin harul lui Hristos, a devenit mai puternică și tagma fecioarelor se înmulțește acum, consider că trebuie să fim atenți cu acrivie la cheștiunea care se arată evidentă... Căci văduvia este mai prejos decât fecioria, de aceea și păcatul văduvelor este cu mult în urma celui al fecioarelor Astfel, să vedem ce a fost scris de către Pavel lui Timotei; „Iar de văduvele tinere ferește-te. Căci, atunci când vor arde de dorință împotriva lui Hristos, vor să se mărite. Și își agonisesc osândă, fiindcă și-au încălcat credința cea dintâi” (1 Timotei, 5, 11-12). De aceea, dacă o văduvă este supusă unei pedepse foarte grele, ca una ce a lepădat credința în Hristos, ce trebuie să considerăm în privința unei fecioare, care este mireasa lui Hristos și vas sfânt atribuit Stăpânului? (...). Așadar, o văduvă este judecată precum o sclavă care s-a necinstit, iar o fecioară este

supusă pedepsei pentru adulteră. (*Concordanță: Can. 15, 16 IV; 4 Trulan; 6, 19, 20, 60 Vasile*).

Can. 19 Vasile (370-379)

Nu am cunoscut făgăduințe ale bărbaților, decât ale celor care s-au numărat pe ei înșiși în rândul monahilor, care se pare că în chip tacit acceptă celibatul. Totuși, consider că se cuvine și în privința acelor să se procedeze în același fel, ca să fie întrebați și să se obțină de la ei făgăduință clară, încât, dacă se duc spre viața cea iubitoare de trup și de plăcere, să fie supuși pedepsei pentru desfrânați. (*Concordanță: Can. 7, 16 IV; 44 Trulan; 19 Anc.; 16 Cart.; 6, 18, 20, 60 Vasile*).

Can. 60 Vasile (370-379)

Dacă cea care a făgăduit fecioria și-a încălcat promisiunea, va împlini perioada pentru păcatul adulterului în iconomia vieții singuratice. Același lucru este valabil și pentru cei care au făgăduit viața monahală și au căzut. (*Concordanță: Can. 15, 16 IV Ec.; 4 Trulan; 6, 18, 20 Vasile*).

Can. 16 IV (451)

Nu este permis ca o fecioară care s-a dedicat Domnului Dumnezeu, de asemenea, nici monahilor, să încheie vreo căsătorie. Iar dacă ar fi cumva descoperiți că fac aceasta, să fie excomunicați. Însă am hotărât ca episcopul locului să aibă autoritatea de a fi îndurători față de ei. (*Concordanță: Can. 7 IV; 44 Trulan, 19 Anc.; 16 Cart.; 6, 18, 19, 20, 60 Vasile*).

Cap. 8 din Novela 5 a lui Iustinian (535)¹³⁴⁶

Dacă deci monahul admis în ordinele monahale vrea să se căsătorească, va fi desăvârșit exclus din numărul clericilor, căci a amestecat viața solitară și monahală cea dintâi cu viața lumească; el va deveni pe viitor un simplu particular.

Can. 6 Trulan (691-692)

...hotărâm ca de acum înainte niciun ipodiacon, diacon sau preot să nu aibă în vreun chip permisiunea, după hirotonia săvârșită

¹³⁴⁶ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 109.

asupra lui, de a întemeia vreo conviețuire conjugală. Iar dacă ar îndrăzni să facă acest lucru, să fie caterisit. Iar dacă ar dori cineva, dintre cei care înaintează spre cler, să se unească, conform legii, prin căsătorie cu o femeie, să facă aceasta înainte de hirotonia de ipodiacon, diacon sau preot. (*Concordanță: Can. 26 Ap.; 14, 15 IV; 13 Anc.; 16, 25 Cart.*).

Can. 44 Trulan (691-692)

Un monah prins în desfrânare sau care-și ia o femeie spre comuniunea căsătoriei și spre conviețuire să fie supus, conform canoanelor, pedepselor pentru cei desfrânați. (*Concordanță: Can. 16 IV; 19 Anc.; 6, 18, 19, 20, 60 Vasile.*)

Can. 35 Nichifor (806-815)

În cazul în care un monah, lepădând Sfânta Schimă, va mânca carne și își va lua o femeie, dacă nu se întoarce, se cuvine să fie supus anatemei și să îmbrace prin constrângere hainele monahale și să fie închis în mănăstire. (*fără concordanță*).

Can. 16 Ioan Postitorul (sec. XI)

Canonul 44 al Sinodului al Șaselea poruncește ca monahul care a desfrânat să nu fie sub epitimie mai mult decât mirenii. Și cred că este potrivit ca acest canon să predominie, ca unul care este mai târziu și mai blând. Iar noi, spune Ioan Ajunătorul, propunem pentru cel care a desfrânat să nu se împărtășească timp de doi ani, dacă se străduiește să aibă parte de mâncare uscată după ceasul al nouălea și să facă douăzeci și cinci de metanii. Iar dacă ar fi neglijent, atunci să împlinească timpul hotărât de către Părinți. (*Canon fără concordanță*).

Pct. 5 al Conferinței Panortodoxe Presinodale de la Chambésy (1982)¹³⁴⁷

În ceea ce privește călugării care, după tunderea în monahism nu pot să se căsătorească, se propune posibilitatea contractării căsătoriei dacă, după ce au părăsit identitatea lor monahală, cu voia sau fără voia lor, sau în caz de forță majoră, au fost reduși, printr-o hotărâre bisericească, la starea de laici.

¹³⁴⁷ Pr. V. IONIȚĂ, *Hotărârile întrunirilor panortodoxe...*, pp. 198-199.

Pct. II.3 al Documentului „Sfânta Taină a Cununii” (Sinodul din Creta, 2016)¹³⁴⁸

Potrivit sfintelor canoane (Canonul 16 a Sinodului al IV-lea Ecumenic și Canonul 44 al Sinodului Quinisext), conform acriviei, oficierea căsătoriei după depunerea voturilor monahale este strict interzisă.

VIII. Norme canonice privind sancțiunile disciplinare ale monahilor

Can. 2 IV (451)

Dacă un episcop ar face o hirotonie pentru bani și ar pune spre vânzare harul care nu se vinde și ar hirotoni pentru bani un episcop, un horepiscop, un preot, un diacon sau pe altcineva dintre cei care se numără în cler... își periclitizează propria sa treaptă. (...) Iar dacă cineva ar fi descoperit că mijlocește pentru asemenea câștiguri rușinoase și nelegiuite, și acesta, dacă va fi cleric, să decadă din propria treaptă, iar dacă va fi laic sau monah, să fie anatematizat. (*Concordanță: Can. 29, 30 Ap.; 22, 23 Trulan; 3, 4, 5, 19 VII; 12 Laod.; 95 Vasile; Ghenadie, Tarasie*).

Can. 7 IV (451)

Am hotărât ca cei odată rânduiți în cler sau cei care au devenit monahi să nu se înroleze în armată și să nu intre în vreo demnitate lumească. Iar cei care îndrăznesc un asemenea lucru și nu se căiesc, încât să se întoarcă la ceea ce ei, prin mijlocirea lui Dumnezeu, au ales mai întâi, să fie anatematizați. (*Concordanță: Can. 6, 81, 33 Ap.; 3 IV; 70 VII; 11 I-II; 16 Cart.*).

Can. 18 IV (451)

Infracțiunea conspirației sau a complotării este cu totul oprită chiar și de către legile lumești, dar cu atât mai mult se cuvine ca aceasta să fie interzisă în Biserica lui Dumnezeu. De aceea, dacă unii clerici sau monahi ar fi găsiți conspirând, complotând sau unel-tind intrigi împotriva unor episcopi sau a unor conslujitori, aceia să fie depuși cu totul din propria treaptă. (*Concordanță: Can. 31 Ap.; 34 Trulan; 6 Gangra; 5 Ant.; 10, 15 Cart.*).

¹³⁴⁸ Documentele oficiale ale Sfântului și Marelui Sinod (Creta, 2016), Ed. Basilica, București, 2019, pp. 91-92.

Cap. 5 din Novela 133 a lui Iustinian (17 aprilie 539)¹³⁴⁹

Dacă un monah comite greșeli atât de grave încât sunt imposibil de remediat, el va fi alungat din mănăstire ca abandonând virtutea pentru crimă, și se va bucura singur de perversitatea sa și nu va deveni contagios pentru ceilalți monahi precum animalele infestate de boală.

Can. 34 Trulan (691-692)

Deoarece canonul preoțesc declară explicit și faptul că „infracțiunea conspirației sau a complotării este cu totul oprită chiar și de către legile lumesti, dar cu atât mai mult se cuvine ca aceasta să fie interzisă în Biserica lui Dumnezeu, ne sârguim și noi să păzim îndeaproape ca, „în cazul în care anumiți clerici sau monahi ar fi descoperiți conspirând, complotând sau uneltind intrigi împotriva unor episcopi sau a unor conslujitori, aceia să fie depuși cu totul din propria treaptă”. (*Concordanță: Can. 31 Ap.; 18 IV; 5 Ant.; 20, 53 Cart.; 13, 14, 15 I-II*).

Can. 81 Trulan (691-692)

Fiindcă am aflat că în anumite ținuturi, la cântarea Trisaghionului, se rostește ca parte suplimentară după „Sfinte fără de moarte” și „Cel Ce ai fost răstignit pentru noi, miluiește-ne pe noi”, deși a fost exclusă din această cântare, de către Sfinții Părinți mai vechi, ca fiind străină de dreapta credință (...). Iar dacă cel care încalcă cele hotărâte este cleric, poruncim ca acesta să fie depozat de vrednicia preoțească, iar dacă este laic sau monah, să fie afurisit. (*fără concordanță*).

Can. 9 VII (787)

Toate jocurile infantile și freneziile nebunești, adică scrierile false redactate împotriva Cinstitelor Icoane, trebuie predate episcopului Constantinopolului, ca să fie depuse împreună cu celelalte cărți eretice. Iar dacă cineva va fi descoperit că le ascunde, dacă va fi episcop, preot sau diacon, să fie caterisit, iar dacă va fi laic sau monah, să fie afurisit. (*Concordanță: Can. 60 Ap.; 2, 63 Trulan; 51 Laod.*).

¹³⁴⁹ Archim. G.D. PAPATHOMAS, *La réception nomocanonique...*, p. 144.

Can. 13 VII (787)

Fiindcă... unele locașuri sfinte – reședințe episcopale și mănăstiri – au fost confiscate de către anumiți oameni și au devenit reședințe publice, ar fi bine și frumos dacă cei care le dețin ar dori să le restituie... Iar în caz contrar, dacă aceia sunt din registrul clericilor, poruncim să fie caterisiți, iar dacă sunt monahi sau laici, să fie afurișiți... căci se împotrivesc glasului Domnului, care spune: „Nu faceți casa Tatălui meu casă de negustorie” (Ioan 2, 16). (*Concordanță: Can. 6, 24 IV; 49 Trulan; 12, 19 VII; 1 I-II; 2 Chiril*).

Can. 22 Nichifor (806-815)

Cel care a îmbrăcat schima monahală din frică de armată sau din pricina unei alte escrocherii, ca unul care într-adevăr își bate joc de aceasta, și apoi o leapădă după nevoie și fățarnicie, să fie sub epitimie de trei ori câte patruzeci de zile și apoi să vină la Sfânta Împărtășanie. (*fără concordanță*).

Can. 47 Nichifor (806-815)

Se cuvine ca monahul care a lepădat Sfânta Schimă și s-a întors să fie învățat de către frați cele ce se cuvin, (...) și să fie puse hainele lui în altar, sub Sfânta Masă, precum la schimă, și egumenul să-l tundă și să-l îmbrace cu schima după evanghelia Liturghiei, fără să spună nimic. (*fără concordanță*).

Can. 13 I-II (861)

...în cazul în care un preot sau un diacon, care a ridicat într-adevăr anumite acuzații împotriva propriului episcop, ar îndrăzni să se îndepărteze de comuniunea aceluia înainte de cercetarea și decizia sinodului și înainte de condamnarea lui finală... Iar cei care urmează acestuia, dacă vor fi dintre cei din preoție, și aceștia să decadă din cinstea proprie, iar dacă sunt monahi sau laici, să fie întru totul afurișiți din Biserică, până când, după ce au lepădat unirea cu schismaticii, se vor reîntoarce la propriul lor episcop. (*Concordanță: Can. 31 Ap.; 18 IV; 31, 34, 59 Trulan; 5 Ant.; 6 Gangra; 10, 53 Cart.; 58 Laod.; 12, 14, 15 I-II*).

Cap. 26, pct. 2, 4, 5, 6 din Normele monastice ale Bucovinei (1786)

2. Dacă novicele (rasoforul), care încă n-a depus juruință,

schimbându-și cugetarea, ar voi să se întoarcă în lume, să-i stea în voie de a o face; și orice înfruntare a altora despre întoarcerea lui în lume să nu rămână fără muștrare. Căci nu este numai una, ci sunt mai multe căi pe care putem veni la Dumnezeu.

4. Monahul, fie el hirotonit la vreo treaptă sfântă sau neavând nicio înaintare, cugetând la fugă și prinzându-se la însăși fapta aceasta, se va pedepsi cu știrea episcopului cu închisoare și ajunare.

5. Iară de va cuteza careva să fugă a doua oară din mănăstire și va fi prins, ca un mădular putred să se taie de la celălalt trup, și după judecata episcopului luându-i-se sărbătorește darul primit în urma juruinței, să fie alungat din mănăstire.

6. Cel odată fugit pierde cu fapta aceasta toate foloasele mănăstirești de care se bucură, și rămâne vinovat pedepsei prescrise chiar dacă s-ar și întoarce de bună voie.

Cap. 28, pct. 23 din Normele monastice ale Bucovinei (1786)

23. Pe monahul care calcă regulile monastice și este atât de neascultător și împietrit, încât nici prin mijloacele cele mai aspre nu s-a putut aduce la cale mai bună, proiestosul va trebui să-l arate consistoriului episcopesc, pentru ca nu cumva oaia stricată și râioasă să molipsească și pre cele sănătoase... Iar consistoriul, cunoscând răutatea, va îngriji ca un atare să fie îndată lepădat din starea călugărească și pentru totdeauna din mănăstire alungat. Iară dacă cel vinovat ar fi ieromonah – ceea ce să nu fie – atunci mai întâi să i se ia darul preoției.

Cap. 57 din Normele monastice ale Bucovinei (1786)

Ieromonahul sau monahul dovedit de desfrânarea curviei, să fie pedepsit mai întâi îndeajuns cu ajunare aspră și cu închisoare, apoi să fie lepădat din cinul călugăresc și cu rușine alungat din mănăstire.

Art. 58 din Regulamentul Monahal (2006)

Împotriva hotărârii de excludere din monahism și de caterisire, se poate face cerere de recurs numai la Sfântul Sinod. Pe temeiul avizului Chiriarhului eparhiot și al propunerii Comisiei canonico-juridice, Sfântul Sinod va hotărî asupra menținerii sau iertării pedepsei.

Art. 145 din Regulamentul Monahal (2006)

Călugării (călugărițele) excluși din monahism, care refuză a dezbrăca haina monahală, și pretinșii călugări (așa-zișii frați, ipodiconi, misionari etc.), care poartă ilegal uniforma clericală sau care oficiază servicii religioase fără să aibă calitate vor fi identificați de organele bisericești și semnați autorității statului cu cererea de a li se aplica dispozițiile legilor penale în vigoare.

Art. 4 din Regulamentul de Judecată (2015)¹³⁵⁰

În Biserica Ortodoxă Romană, clericilor, monahilor și mirenilor li se pot aplica următoarele sancțiuni (...):

- c) canon de post și pocăință la o mănăstire sau schit;
- e) degradarea din rangurile onorifice bisericești și/sau retragerea distincțiilor acordate de chiriarh;
- i) trecerea monahilor la ascultări inferioare timp de 30 de zile;
- j) mutarea disciplinară a monahilor la o altă mănăstire sau schit;
- p) excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală;
- q) depunerea (destituirea) din slujirea clericală (pierderea dreptului de a săvârși lucrări sfinte, de a purta ținuta clericală și de a se împărtăși în altar; cel destituit nu mai este cleric, ci are statut de teolog laic [sic], cu posibilitatea de a desfășura activități social-filantropice, culturale, educaționale, sau de a fi cântăreț, după caz; activitatea și conduita sa vor fi evaluate anual de Chiriarh;
- r) caterisirea (pierderea preoției pentru totdeauna și a posibilității ocupării unui post neclerical în activitățile bisericești și revenirea la starea de mirean, pentru clericul de mir, sau monah, pentru clericul monah;
- s) excomunicarea (excluderea din Biserica Ortodoxă).

Art. 5 din Regulamentul de Judecată (2015)

Competența de aplicare a sancțiunilor revine următoarelor autorități canonice disciplinare și instanțe disciplinare:

(A) fără drept de contestare din partea celui sancționat:

(1) Chiriarhul (...) aplică într-o ședință a Permanenței Consiliului Eparhial una dintre următoarele sancțiuni:

¹³⁵⁰ *Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române*, aprobat de Sf. Sinod prin Hotărârea 937 din 5-6 februarie 2015, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2015.

1) excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală.

Art. 10 din Regulamentul de Judecată (2015)

(1) Erezia este respingerea unei părți a învățăturii de credință ortodoxă și susținerea intenționată și constantă a unei învățături greșite referitoare la dogmele Bisericii, precum și însușirea unei învățături eretice săvârșită prin mărturisirea publică sau privată, prin viu grai sau în scris.

(2) Erezia, după constatarea dovedită a refuzului îndreptării, se sancționează astfel (...):

c) în cazul monahilor, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală.

Art. 11 din Regulamentul de Judecată (2015)

(1) Schisma este despărțirea de Biserică, prin acțiuni sau interpretări publice deosebite ale unor norme de disciplină, morală și cult din învățătura și Tradiția Bisericii sau nesupunerea și refuzul de a asculta de autoritatea bisericească, după ce i s-a atras atenția în scris, și se sancționează astfel (...):

c) în cazul monahilor, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală.

Art. 12 din Regulamentul de Judecată (2015)

Blasfemia este fapta prin care sunt defăimate în public credința, cultul sau simbolurile creștine ortodoxe prin cuvinte, scrieri, gesturi sau imagini, și se sancționează astfel (...):

c) în cazul monahilor, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală.

Art. 13 din Regulamentul de Judecată (2015)

Sacrilegiul (ierosilia) este profanarea bunurilor sacre sau lipsa de respect față de cele sfinte și se sancționează astfel (...):

c) în cazul monahilor, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală.

Art. 15 din Regulamentul de Judecată (2015)

(1) Simonia (corupția) este fapta prin care, în schimbul unor valori (bani, bunuri sau avantaje), ori prin prietenie, nepotism,

influențe sau presiuni politice și de orice natură, se obține o hirotonie, eparhie, parohie, funcție, distincție sau avansare clericală, precum și admiterea, notarea, absolvirea sau promovarea în învățământul teologic preuniversitar, universitar și postuniversitar.

(3) Simonia se sancționează astfel (...):

c) în cazul monahilor, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală.

Art. 16 din Regulamentul de Judecată (2015)

Omorul (omuciderea) este fapta voluntară sau involuntară cauzatoare de moarte a unei ființe umane și se sancționează astfel (...):

c) în cazul monahilor, cu împlinirea unui canon de post și de pocăință, cu pierderea posibilității de a fi hirotonit pentru absvenției de teologie sau cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală.

Art. 18 din Regulamentul de Judecată (2015)

Comportamentul violent sau lovirea se sancționează astfel (...):

c) în cazul monahilor, cu împlinirea unui canon de post și de pocăință la o mănăstire sau schit, mutarea disciplinară la o altă mănăstire sau schit, după gravitatea faptei; în caz de neîndreptare, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală.

Art. 20 din Regulamentul de Judecată (2015)

Adulterul (preadesfrânarea), curvia (desfrânarea), incestul, sodomia și alte păcate trupești contra firii, dovedite prin ancheta dispusă de chiriarh, se sancționează astfel (...):

c) în cazul monahilor, cu împlinirea unui canon de post și de pocăință la o mănăstire sau un schit, iar, în caz de persistență în păcat, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală, după gravitatea faptei.

Art. 21 din Regulamentul de Judecată (2015)

Beția (alcoolismul), fumatul, consumul de droguri și de substanțe halucinogene asimilate drogurilor, spectacolele cu caracter violent și/sau indecent, precum și jocurile de noroc sunt incompatibile cu slujirea pastorală și cu viața duhovnicească a creștinilor și se sancționează astfel (...):

c) în cazul monahilor, cu împlinirea unui canon de post și de pocăință la o mănăstire sau schit ori cu trecerea la ascultări inferioare timp de 30 de zile, după gravitatea faptei; în caz de neîndreptare, cu mutarea disciplinară la o altă mănăstire sau schit, iar, în caz de persistență în abatere, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală.

Art. 22 din Regulamentul de Judecată (2015)

Furtul (hoția), camăta, înșelăciunea sub orice formă și distrugerea bunurilor bisericești sunt fapte îndreptate contra unei persoane sau a patrimoniului bisericesc, menite să aducă un câștig făptuitorului sau să provoace o pagubă, și se sancționează astfel (...):

c) în cazul monahilor, cu împlinirea unui canon de post și de pocăință la o mănăstire sau schit ori cu trecerea la ascultări inferioare timp de 30 de zile, după gravitatea faptei; în caz de neîndreptare, cu mutarea disciplinară la o altă mănăstire sau schit, iar, în caz de persistență în abatere, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală.

Art. 23 din Regulamentul de Judecată (2015)

Falsul în documente, înscrisuri sau declarații este prezentarea, în mod voluntar, verbal sau în scris, a unor fapte sau informații neadevărate în scopul obținerii unor beneficii, pentru sine sau pentru altul, sau în scopul producerii unor prejudicii, și se sancționează astfel (...):

c) în cazul monahilor, cu mutarea disciplinară la o altă mănăstire sau schit; în caz de neîndreptare, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală.

Art. 24 din Regulamentul de Judecată (2015)

(2) Petrecerea în localuri publice nepotrivite cu morala creștin ortodoxă se sancționează astfel (...):

c) în cazul monahilor, cu împlinirea unui canon de post și de pocăință la o mănăstire sau un schit, cu trecerea la ascultări inferioare timp de 30 de zile; în caz de neîndreptare, cu mutarea disciplinară la o altă mănăstire sau schit, iar, în caz de persistență în abatere, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală.

Art. 25 din Regulamentul de Judecată (2015)

(1) Insulta, calomnia, defăimarea și clevetirea în public (verbal

sau scris) sunt fapte prin care se aduce atingere onoarei și demnității unei persoane sau i se atribuie, în mod neadevărat, săvârșirea unor fapte rele, și se sancționează astfel (...):

c) în cazul monahilor, cu împlinirea unui canon de post și de pocăință la o mănăstire sau un schit, cu trecerea la ascultări inferioare timp de 30 de zile; în caz de neîndreptare, cu mutarea disciplinară la o altă mănăstire sau schit, iar, în caz de persistență în abatere, cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală.

Art. 34 din Regulamentul de Judecată (2015)

(3) Dacă un cleric sau un monah primește vreo funcție civilă de orice natură, fără știrea și consimțământul autorității bisericești competente, se sancționează cu împlinirea unui canon de post și de pocăință la o mănăstire sau schit, ori cu mutarea disciplinară, după gravitatea faptei; în caz de neîndreptare, cu destituirea din slujirea clericală sau cu excluderea din monahism și interdicția de a purta haina monahală.

Art. 35 din Regulamentul de Judecată (2015)

(5) Mirenii sau monahii cu atribuții în administrarea de bunuri bisericești, care aduc prejudicii, se sancționează cu destituirea pentru cântăreți bisericești, retragerea binecuvântării (aprobării scrise) chiriarhale sau excluderea din monahism, precizându-se obligativitatea recuperării prejudiciului. În cazul nerecuperării prejudiciului, autoritatea bisericească va sesiza autoritățile Statului, în baza legislației civile și penale.

IX. Norme canonice privind ascultarea și statornicia episcopului în slujire

Can. 81 Apostolic (375-380)

Am spus că nu trebuie ca un episcop sau un preot să se coboare pe sine însuși în administrații publice, ci să se îndeletnicească cu treburile bisericești. Astfel, fie să se supună să nu facă acest lucru, fie să fie caterisit. Căci, potrivit poruncii Domnului, „nimeni nu poate sluji la doi domni” [Matei 6, 24]. (*Concordanță: Can. 6. 83 Ap.; 3,7 IV; 10 VII; Cart. 16; 11 I-II*).

Can. 83 Apostolic (375-380)

Un episcop sau un preot sau un diacon, dacă se dedică armatei și dorește să le păstreze pe amândouă, adică și demnitatea romană, și cârmuirea preoțească, să fie caterisit, deoarece „cele ale cezarului sunt pentru cezarul, iar cele ale lui Dumnezeu sunt pentru Dumnezeu” [Matei 22, 21]. (*Concordanță: Can. 6, 81 Ap.; 3, 7 IV; 10 VII; 16 Cart.; 11 I-II*).

Can. 9 III (431)

...un asemenea lucru s-a întâmplat binecredinciosului și cinstitorului de Dumnezeu episcop Eustatie. Căci fusese hirotonit în mod canonic... dar, fiindcă a fost tulburat de către unii, precum a zis, și fiindcă a fost pus în circumstanțe neprevăzute... a înaintat – nu știm în ce mod – o scrisoare de demisie... cuvioșia voastră l-a hirotonit din necesitate pe... frate al nostru și împreună-episcop Teodor... Dar, de vreme ce acela a venit [aici], plângându-se... fiindcă pretinde între timp cinstea și denumirea de episcop... am hotărât ca acesta, fără nicio contradicție, să dețină și numele de episcop și cinstea și comuniunea, însă să nu hirotonească, nici să nu slujească prin propria lui putere, ocupând o biserică, ci doar dacă este invitat... de către un frate și împreună-episcop. (*fără concordanță*).

Can. 3 Chiril (442-443)

Însă el afirmă că documentele de demisie nu au fost date din alegere proprie, ci din constrângere și de frică și din cauza amenințării unora. De altfel, acest lucru, ca unii dintre preoți să înainteze documente de demisie, nici nu este conform legiuirilor Bisericii, deoarece, dacă sunt vrednici de slujire, să stea în aceasta, iar dacă sunt nevrednici, să nu plece prin demisie, ci mai bine după ce au fost judecați pentru faptele împotriva cărora cineva a făcut o denunțare mare, ca unele care deviază de la toată rânduiala. (*Concordanță: Can. 6 Sard.; 71, 93 Cart.*).

Can. 2 Sofia (879-880)

...dacă un episcop sau oricine altcineva din demnitatea arhierască ar dori să se coboare la viața monahală și să împlinească treapta pocăinței, acela să nu mai aibă pretenții asupra demnității arhieresti. Căci legămintele monahilor conțin promisiunea ascultării și a uceniciei, iar nu pe cea a învățării și a înainte-șederii, fiindcă

făgăduiesc nu să păstorească pe alții, ci să fie păstoriți. De aceea, în conformitate cu cele spuse mai înainte, stabilim ca niciunui dintre cei rânduiți păstori în catalogul arhieresc să nu se coboare pe sine însuși în rândul celor care sunt păstoriți și fac pocăință. Iar dacă cineva ar îndrăzni să facă aceasta, (...) acela, fiindcă el însuși s-a lipsit de treapta arhierescă, să nu se mai întoarcă nicidecum la demnitatea de dinainte, pe care a refuzat-o prin faptele sale. (*fără concordanță*).

Art. 36 din Regulamentul Monahal (2006)

Dacă în vreo mănăstire s-ar afla vreun arhieru retras sau pensionar, el poate fi numit stareț direct de Chiriarch./ În cazul că arhierul respectiv nu este stareț, conducătorul mănăstirii și soborul trebuie să-i dea toată cinstea cuvenită demnității arhieresti și să-i asigure toate înlesnirile traiului.

Art. 86 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

(1) În eparhia sa, Chiriarchul își exercită întreaga slujire în comuniune cu Sfântul Sinod.

Art. 87 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

(2) Arhiepiscopul, episcopul, episcopul-vicar și arhierul-vicar poartă uniforma monahală (reverenda, rasa și camilafca) de culoare neagră, cruce, engolpion și toiag pastoral.

Art. 134 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

(3) Pensionarea la cerere a ierarhilor, pe motiv de vârstă sau boală, atunci când sunt îndeplinite condițiile legale, se aprobă de Sfântul Sinod, cu stabilirea titulaturii și a drepturilor de care vor beneficia (domiciliu, îmbisericire, sprijin financiar, logistic și medical).

(5) Cererile ierarhilor de retragere din funcție pentru binele Bisericii se aprobă de Sfântul Sinod, cu stabilirea condițiilor privind domiciliul și sprijinul financiar necesar.

Art. 197 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

Pentru ierarhii pensionați sau retrași, Sfântul Sinod va reglementa drepturile acestora în conformitate cu prevederile statutare și regulamentare bisericești.

X. Norme canonice privind îndatorirea castității episcopului

Cap. 1 din Novela 6 a lui Iustinian (14 aprilie 535)¹³⁵¹

§7 Cel care dorește să fie episcop, și a îmbrățișat în prealabil viața monahală sau a fost membru al preoției nu mai puțin de șase luni, nu este permis să aibă soție, copii sau nepoți. Cerem aceasta în mod absolut de la episcopi, așa cum am prescris în cele două constituții precedente, fără să fi investigat dacă mai au soții sau au renunțat la ele.

Can. 6 Trulan (691-692)

Fiindcă se spune în Canoanele Apostolice că: „dintre cei care sunt înaintați în cler necăsătoriți, să se căsătorească numai citeții și cântăreții”, păzind și noi îndeaproape acest lucru, hotărâm ca de acum înainte niciun ipodiaton, diacon sau preot să nu aibă în vreun chip permisiunea, după hirotonia săvârșită asupra lui, de a întemeia vreo conviețuire conjugală. Iar dacă ar îndrăzni să facă acest lucru, să fie caterisit. Iar dacă ar dori cineva, dintre cei care înaintează spre cler, să se unească, conform legii, prin căsătorie cu o femeie, să facă aceasta înainte de hirotonia de ipodiaton, diacon sau preot. (*Concordanță: Can. 26 Ap.; 14, 15 IV; 13 Anc.; 16, 25 Cart.*).

Can. 12 Trulan (691-692)

A ajuns și această problemă la cunoștința noastră, că și în Africa, și în Libia, și în alte locuri, preaiubitorii de Dumnezeu întâistătători care sunt acolo nu renunță ca, după hirotonia săvârșită asupra lor, să trăiască împreună cu propriile lor soții, înfățișându-se ca poticnire și tulburare pentru oameni. (...) Iar dacă cineva va fi descoperit făcând un asemenea lucru, să fie caterisit. (*Concordanță: Can. 5 Ap.; 30, 48 Trulan; 4 Gangra; 3, 4, 25 Cart.*).

Can. 48 Trulan (691-692)

Soția celui înălțat la privilegiul episcopatului să intre, după ce a fost despărțită conform unui acord comun de propriul ei bărbat,

¹³⁵¹ S.P. SCOTT, *The Civil Law*, XVI, Cincinnati, 1932, Novela 6 fiind publicată online la adresa: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/N6_Scott.htm (ultima accesare la 30.01.2025).

după hirotonia acestuia pentru episcopat, într-o mănăstire construită departe de reședința episcopului și să beneficieze de îngrijire din partea episcopului. Iar dacă va fi găsită vrednică, să fie și înaintată la demnitatea de diaconiță. (*fără concordanță*).

Art. 130 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

(2) Pentru slujirea, demnitatea și răspunderea de episcop eparhiot sunt eligibili episcopii-vicari patriarhali, episcopii-vicari și arhieriei-vicari, arhimandriții și preoții văduvi (prin deces), care întrunesc condițiile prevăzute de alin. (1) și (4).

XI. Norme canonice privind îndatorirea neagoniseli episcopului

Can. 24 Antiohia (338-341)

Însă bunurile care aparțin Bisericii să fie evidente și să fie cu voința preoților și a diaconilor dimprejurul lui, ca aceștia să știe și să nu le fie niciodată necunoscute cele ce sunt ale Bisericii și să nu le fie ascuns nimic. Astfel încât, dacă se întâmplă ca episcopul să moară, de vreme ce bunurile care aparțin Bisericii sunt evidente, acestea nici nu se risipesc și nici nu se pierd și nici lucrurile personale ale episcopului nu sunt tulburate sub pretextul bunurilor bisericesti. Căci este un lucru drept și plăcut în fața lui Dumnezeu și a oamenilor ca lucrurile personale ale episcopului să fie lăsate celor cărora ar dori el, iar lucrurile Bisericii să fie păstrate pentru ea. Și astfel nici Biserica să nu sufere nicio pagubă și nici episcopul să nu fie deposedat de bunuri sub pretextul Bisericii, și nici aparținătorii episcopului să nu cadă în procese și prin aceasta el să fie învăluit, după moartea sa, de calomnie. (*Concordanță: Can. 38, 40, 41 Ap.*).

Can. 38 Apostolic (375-380)

Episcopul să aibă purtarea de grijă a tuturor bunurilor bisericesti și să le administreze ca și cum Dumnezeu l-ar supraveghea. Însă nu-i este permis să-și însușească ceva din acestea sau să dăruiască cele ale lui Dumnezeu propriilor rude. Iar dacă ele ar fi sărace, să li se ofere ca unor săraci, dar să nu vândă cele ale Bisericii sub pretextul acestora. (*Concordanță: Can. 39, 41 Ap.; 26 IV; 11, 12 VII; 15 Anc.; 7, 8 Gangra; 24, 25 Ant.; 57 Laod.; 6, 7, 26, 33, 43 Cart.; 2 Chiril.*).

Can. 40 Apostolic (375-380)

Să fie cunoscute bunurile personale ale episcopului, în cazul în care ar avea și [bunuri] personale, și să fie cunoscute și cele ale Domnului, pentru ca episcopul să aibă putere să le lase pe cele personale, după ce moare, cum vrea și cui vrea și, atunci când el a avut soție și copii, rude sau servitori, să nu se risipească cele ale episcopului sub pretextul bunurilor bisericești. Căci este un lucru drept înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor să nu sufere nici Biserica vreo pagubă din cauza necunoașterii bunurilor episcopului și nici episcopul sau rudele sale să nu fie depozitate de bunuri sub pretextul Bisericii, sau aparținătorii lui să cadă în procese și moartea lui să fie învăluită de calomnie. (*Concordanță: Can. 22 IV; 35 Trul; 24 Ant.; 22, 32, 81 Cart.*).

Can. 41 Apostolic (375-380)

Poruncim ca episcopul să aibă putere asupra bunurilor Bisericii, căci, dacă trebuie să i se încredințeze sufletele valoroase ale oamenilor, cu atât mai mult ar trebui să poruncească în privința banilor, ca toate să fie administrate după puterea sa (...). Dar dacă ar avea nevoie, atunci să se împărtășească și el de cele de care are nevoie pentru necesitățile sale constrângătoare și pentru cele ale fraților primiți ca oaspeți, ca aceștia să nu fie în niciun fel lipsiți. Căci legea lui Dumnezeu a rânduit ca cei care stau la altar să se hrănească de la altar. (*Concordanță: Can. 38 Ap.; 26 IV; 12 VII; 24, 25 Ant.; 10, 11 Teofil; 2 Chiril.*).

Can. 32 Cartagina (419)

De asemenea, s-a acceptat ca episcopii, preoții, diaconii sau orice fel de clerici care nu dețin nimic, în cazul în care, după ce au avansat, și-ar cumpăra pe numele lor țărini sau orice fel de terenuri, pe perioada episcopatului sau clericatului lor, să fie considerați ca cei care s-au făcut vinovați de jefuirea bunurilor Domnului, dacă nu cumva, după ce au fost muștrați, le vor restitui de atunci înainte Bisericii. Dar dacă le-ar reveni ceva prin generozitatea cuiva sau prin succesiunea vreunei rude, atunci să facă din acesta după cum este intenția lor. Dar dacă după donarea acestora le-ar preschimba înapoi, să fie considerați nevrednici de cinstea bisericească, ca niște nepricepuți. (*Concordanță: Can. 40 Ap.; 22 IV Ec.; 35 Trulan; 22, 81 Cart.*).

Cap. 13 din Novela 131 a lui Iustinian (15 aprilie 545)¹³⁵²

Permitem înstrăinarea sau testarea către oricine le va fi voia numai a bunurilor dovedite ca ale lor înainte de ridicarea la episcopat, sau, în timpul episcopatului, a acelora dobândite de la ascendenți sau de la rude... Dar dacă un episcop, cleric sau eclesiastic de orice rang, sau diaconiță, ar muri fără să lase testament și fără să aibă moștenitori legali, bunurile lui/ei să aparțină bisericii de care a fost atașată.

Art. 55 din Regulamentul administrării bunurilor bisericești (2019)

(4) Monahii și ierarhii au responsabilitatea de a-și reglementa din timpul vieții situația bunurilor personale astfel:

a) bunurile personale ale monahilor și ierarhilor sunt acele bunuri mobile și imobile care au fost dobândite anterior intrării în monahism și în arhierie, precum și acele bunuri care se dobândesc ulterior din salarii, moșteniri etc.¹³⁵³;

b) din momentul intrării în monahism sau în arhierie, monahii și ierarhii nu mai pot primi donații în nume personal, ci doar pentru mănăstirea sau eparhia în care își desfășoară activitatea¹³⁵⁴;

c) monahii și ierarhii au obligația să lase prin act autentic (testament, donație etc.) mănăstirii sau eparhiei bunurile mobile și imobile dobândite în timp ce au fost slujitori ai Bisericii, cu excepția bunurilor personale, care nu au fost obținute din banii Bisericii, de la slujitorii sau credincioșii Bisericii¹³⁵⁵;

e) monahii și ierarhii sunt îndatorați să reglementeze juridic statutul bunurilor personale în termen de cel mult un an de la dobândirea lor, bunuri care pot fi donate unor unități bisericești, membrilor familiei sau altor persoane juridice și fizice, cu excepția persoanelor eterodoxe, chiar dacă ar fi rude¹³⁵⁶.

Art. 195 din Statutul Bisericii (republicat 2020)

Eparhiile au vocație asupra tuturor bunurilor succesoriale ale ierarhilor lor.

¹³⁵² S.P. SCOTT, *The Civil Law*, XVII, Cincinnati, 1932; vezi Novela 131 publicată la adresa: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/N131_Scott.htm (ultima accesare la 30.01.2025).

¹³⁵³ Cf. Can. 40 Ap., 24 Antioh., 32 Cartag., 2 Chiril.

¹³⁵⁴ Cf. Can. 12 VII, 49 Trul., 24 și 25 Antioh., 32 Cartag.

¹³⁵⁵ Cf. Can. 38 și 40 Ap., 12 și 19 VII, 24 Antioh., 22 și 81 Cartag., 11 Teofil.

¹³⁵⁶ Cf. Can. 40 Ap., 12 VII, 24 Antioh., 33 și 81 Cartag., 1 I-II.

BIBLIOGRAFIE

I. Izvoare canonice, patristice, liturgice și alte surse istorice

ANTIM IVIREANUL (Sf.), *Scrisori*, ediție îngrijită de Arhim. Mihail STANCIU și Academician Gabriel ȘTREMPEL, Ed. Basilica, 2016.

Arhieraticon adică rânduiala slujbelor săvârșite cu arhiereu, tipărit cu aprobarea Sf. Sinod și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte TEOCTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.

Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sf. Sinod, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008.

Byzantine Monastic Foundation Documents. A complete Translation of the Surviving Founders' Typika and Testaments, editors John Philip THOMAS, Angela Constantinides HERO, Dumbarton Oaks Studies, XXXV, 2000, vol. I-V.

Canoanele Bisericii Ortodoxe, vol. I-III, ediție bilingvă, studiu introductiv, introduceri, note și traducere de Pr. Răzvan PERȘA, ediția a II-a revizuită, Ed. Basilica, București, 2022.

Canonul Ortodoxiei. I. Canonul apostolic al primelor secole, editat de diacon Ioan I. ICĂ Jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2008.

CAPROȘU, IOAN, CHIABURU, ELENA, *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei. Un Corpus. Vol. I «1429-1750»*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008.

Carte românească de învățătură (1646), ediție critică, coord. Andrei RĂDULESCU, Ed. Academiei Republicii Populare Române, București, 1961.

DAMASCHIN (Ep.), *Învățăături pentru șapte Taine*, Râmnic, 1724, Catalog B.A.R., I, 183214/CV 185.

DIONISIE AREOPAGITUL (Sf.), „Despre ierarhia bisericească”, în: *Sfântul Dionisie Areopagitul. Opere complete și scoiliile Sfântului Maxim Mărturisorul*, traducere, introduceri și note de pr. Dumitru STĂNILOAE, ediție îngrijită de Constanța COSTEA, Ed. Paideia, București, 1996, pp. 71-135.

„Εποστολὴ πρὸς τὸν ὁσιώτατον καθηγητὴν τῶν κατὰ τὸν Παπίκιον μοναστηρίων, μοναχὸν κυρὸν Θεοδόσιον, χάριν τῶν ῥασοφόρων” (Ad sanctissimum Papicii Monasteriorum prapositum, monachum dominum Theodosium. Epistola de rasophoris seu raso indutis), în G.A. RHALLS, M. POTLES (eds), *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, vol. 4, pp. 497-579.

Everghetinosul, vol. I, traducere, diortosire, revizuire după ediția grecească și note de Ștefan VORONCA, carte tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte GALACTION, Episcopul Alexandriei și Teleormanului, Ed. Egumenița, 2009.

Evhologhion adică Molitvenic carele cuprinde întru sine toată treaba bisericii ce să cuvine preoților, așezată de Sfinții Apostoli și de purtătorii de Dumnezeu Părinți, Buzău, 1699, Biblioteca Academiei Române, cota CRV 116.

Evhologiu bogat cuprinzător de mai multe rânduieli, cu autorizarea și binecuvântarea Sf. Sinod al S-tei Biserici Autocefale Române, Tipografia „Cărților Bisericești”, București, 1896.

Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși, volumul II, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.

Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși, volumul VII, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013.

Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși, volumul IX, traducere,

introducere și note de Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013.

Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși, volumul X, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2015.

Îndreptarea Legii. 1652, ediție coordonată de acad. Andrei RĂDULESCU, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1962.

IOAN GURĂ DE AUR (Sf.), *Despre feciorie. Apologia vieții monahale. Despre creșterea copiilor*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007.

ISAAC SIRUL (Sf.), *Cuvinte către singuratici. Partea III* (recent regăsită), traducere din limba italiană de Diac. Ioan. I. ICĂ jr. în colecția „Filocalica”, Ed. Deisis, Sibiu, 2005.

KOGĂLNICEANU, PSEUDO-ENACHE, CANTA, IOAN, *Cronici moldovenești*, ediție critică de A. ILIEȘ și I. ZMEU, Ed. Minerva, București, 1987.

LAYTON, BENTLEY, *The Canons of Our Fathers. Monastic Rules of Shenoute*, Oxford University Press, 2014.

Les lois religieuses des empereurs romains de Constantin à Théodose II (312-438). Volume I. Code Théodosien, Livre XVI, texte latin Theodor MOMMSEN, traduction Jean ROUGÉ, Source Chrétiennes no. 497, Les Éditions du Cerf, 2005.

Les Nouvelles de Léon VI le Sage, texte et traduction publiés par P. NOAILLES et A. DAIN, Paris, 1944.

Liturghier, tipărit cu aprobarea Sf. Sinod și cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.

MELCHISEDEC (episcopul Dunării de Jos), *Chronica Hușilor și a Episcopiei cu asemenea numire*, București, 1869.

Molitfelnic, Iași, 1754, Biblioteca Mănăstirii Putna, cota 489.

Molitfelnic, publicat cu aprobarea Sf. Sinod și binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2013.

Molitfelnic, publicat cu aprobarea Sf. Sinod și binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019.

MOVILĂ, PETRU (Sf., Mitrop. Kievului), *Mărturisirea ortodoxă a credinței universale și apostolice a Bisericii Răsăritene* (1642), note și traducere de Traian DIACONESCU, Ed. Doxologia, Iași, 2019.

Nomocanonul Sfântului Petru Movilă (1629), editat de Pr. Mihail D. COLOTELO, Pr. Dumitru M. COLOTELO, carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului TEODOSIE, Arhiepiscopul Tomisului, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, Constanța, 2014.

PALADIE, *Istoria Lausiacă*, traducere de Pr. Dumitru STĂNILOAE, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, 2007.

PAPATHOMAS, GRIGORIOS D. (Archim.), *La réception nomocanonique du Monachisme (2e-7e siècles)*, (Comment le monachisme fut confirmé par les canons de l'Église et les lois de l'Empire), préface de Jean GAUDEMET, Editions Epektasis, Athènes, 2004.

Patericul ce cuprinde în sine cuvinte folositoare ale sfinților bătrâni, tipărit de Episcopia Ortodoxă Română a Alba Iuliei, Alba Iulia, 1993.

Patrologia Graeca, 99, S. Theodorus Studita, Paris, 1903.

RHALLES, GEORGIOS A., POTLES, MICHAEL (ed.), *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, vol. 4, Athena 1854.

Roman State & Christian Church. A collection of Legal Documents to A.D. 535, editor P.R. COLLEMAN-NORTON, vol. I-III, London, S.P.C.K., 1966.

SCOTT, S. P., *The Civil Law*, XVI-XVII, Cincinnati, 1932 (împreună cu sursele online: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/N6_Scott.htm, <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>

Anglica/N67_Scott.htm și https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/N131_Scott.htm, ultima accesare la 30.01.2025).

Scrierile părinților apostolici dimpreună cu Așezămintele și Canoanele Apostolice, traduse de preotul Ioan MIHĂLCESCU, Ed. Facultății de Teologie Chișinău, 1928.

Sfântul Vasile cel Mare – Dascăl al vieții călugărești. Studii de spiritualitate monastică, Ed. Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Galați, 2009.

SIMEON (Sf., arhiep. Tesalonicului), *Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe, după principii puse de Domnul nostru Iisus Hristos și urmașii Săi*, vol. I-II, ediție îngrijită de proto-singhel Grichentie NATU, Ed. Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, 2002-2003.

SIMEON NOUL TEOLOG (Sf.), *Discursuri teologice și etice. Scrieri I*, ediția a II-a, traducere de diac. Ioan I. ICĂ jr. și un studiu introductiv de ierom. Alexander GOLITZIN, Ed. Deisis, Sibiu, 2001.

SIMEON NOUL TEOLOG (Sf.), *Imnele iubirii dumnezeiești*, traducere din greacă veche, introducere și note de pr. Dumitru STĂNILOAE, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, 2017.

Tâlcuirea celor șapte sfințite taine ale bisericii, traducere de mitropolit Veniamin COSTACHI, Tipografia Sfintei Mitropolii, Iași, 1807, disponibilă în biblioteca digitală BCU Cluj la adresa: <https://dspace.bcucluj.ro/handle/123456789/67746> (ultima accesare la 30.01.2025).

TEOLIPT AL FILADELFIEI, „Cuvânt despre ostenele vieții călugărești”, în: *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăța, lumina și desăvârși*, volumul VII, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru STĂNILOAE, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013, pp. 54-81.

The canons and decrees of the sacred and oecumenical Council of Trent, Trans. J. WATERWORTH, London: Dolman, 1848.

VASILE CEL MARE (Sf.), PAHOMIE CEL MARE (Sf.), IOAN CASIAN (Sf.), BENEDICT (Sf.), *Rânduielile vieții monahale*, culegere alcătuită

de Sf. TEOFAN ZĂVORÂTUL, tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte GALACTION, Episcopul Alexandriei și Teleormanului, Ed. Sophia, București, 2002.

Vechile rânduieli ale vieții monahale, îngrijită de Constantin N. TOMESCU, Ed. Mănăstirii Dobrușa, Județul Soroca, 1929.

Viețile sfinților pe luna Aprilie, retipărite și adăugite cu aprobarea Sf. Sinod, ediția a II-a, Ed. Episcopiei Romanului, 2001.

Viețile sfinților pe luna August, retipărite și adăugite cu aprobarea Sf. Sinod, ediția a II-a, Ed. Episcopiei Romanului, 2003.

Viețile sfinților pe luna Iunie, retipărite și adăugite cu aprobarea Sf. Sinod, ediția a II-a, Ed. Episcopiei Romanului, 2002.

Viețile sfinților pe luna Iulie, retipărite și adăugite cu aprobarea Sf. Sinod, ediția a II-a, Ed. Episcopiei Romanului, 2003.

Viețile sfinților pe luna Mai, retipărite și adăugite cu aprobarea Sf. Sinod, ediția a II-a, Ed. Episcopiei Romanului, 2002.

Viețile sfinților pe luna Noiembrie, retipărite și adăugite cu aprobarea Sf. Sinod, ediția a II-a, Ed. Episcopiei Romanului, 2000.

Viețile Sfinților pe luna Septembrie, retipărite și adăugite cu aprobarea Sf. Sinod, ediția a II-a, Ed. Episcopiei Romanului, 1999.

WAWRYK, MICHAEL, *Initiatio Monastica in Liturgia Byzantina. Officiorum schematis monastici magni et parvi necnon rasophoratus exordia et evolutio*, Orientalia Christiana Analecta, 180, Roma, 1968.

WAWRYK, MICHAEL, „The offices of Monastic Initiation in the Euchologium Sinaiticum and their Greek Sources”, în: *Harvard Ukrainian Studies*, 10, 1986, 1-2, pp. 5-47.

II. Dicționare, enciclopedii, manuale și comentarii canonice

BERDNIKOV, I.S., *Curs de drept bisericesc*, tradus de Silvestru BĂLĂNESCU, Tipografia „Cărților Bisericești”, București, 1892.

BRANIȘTE, ENE (Pr.), *Liturgica specială*, ediția a IV-a, București, 2005.

BRIA, ION (Pr.), *Dicționar de teologie ortodoxă A-Z*, Ed.

Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.

BRIA, ION (Pr.), *Tratat de teologie dogmatică și ecumenică*, Ed. România Creștină, București, 1999.

CHIȚESCU, N., TODORAN, ISIDOR (Pr.), PETREUȚĂ, I. (Pr.), *Teologia Dogmatică și Simbolică*, vol. II, ed. a II-a, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2005.

Comentariile canoniștilor bizantini. I. Canoanele apostolice și canoanele sinoadelor ecumenice, studiu introductiv, note și traducere de Pr. Răzvan PERȘA, Ed. Basilica, București, 2024.

CONSTANTINESCU, IULIAN MIHAI, *Dicționar de termeni juridico-canonici pentru uzul studenților teologi*, vol. II, Ed. Universitaria, Craiova, 2020.

Dicționar de teologie ortodoxă, coordonatori Pr. Ștefan BUCHIU, Pr. Ioan TULCAN, volum publicat cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Basilica, București, 2019.

Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de Lingvistică, Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2009.

Dicționar explicativ ilustrat al limbii române, coord. Eugenia DIMA, Ed. Gunivas & Arc, 2007.

DRON, C. (Pr.), *Canoanele. Text și interpretare*, Vol. I. Canoanele Apostolice, Vol. II. Sinoadele ecumenice, ediția II, Tipografia cărților bisericești, București, 1933, 1935.

Encyclopedia of Monasticism, Vol. 1&2, A-Z, editors William M. JOHNSTON, Christopher KLEINHENZ, Routledge, London and New York, 2015.

FLOCA, IOAN N. (Arhid.), *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, ediția a III-a, ediție îngrijită de dr. Sorin JOANTĂ, Sibiu, 2005.

FLOCA, IOAN N. (Arhid.), *Drept canonic ortodox, legislație și administrație bisericească*, vol. I-II, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.

GORDON, VASILE (Pr.), *Introducere în Catehetica Ortodoxă*, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Iustinian Patriarhul”, București, 2004.

HANGA, VLADIMIR (coord.), *Istoria dreptului românesc*, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980.

HAROSA, LIVIU-MARIUS, *Drept canonic*, Ed. Universul Juridic, 2013.

Istoria României în date, coord. Dinu C. GIURESCU, ediția a III-a revăzută și adăugită, Ed. Enciclopedică, București, 2010.

Izvoare privitoare la istoria monahismului românesc. Secolele XVI-XXI, coordonată de Pr. Daniel DANIELESCU și Emilian ROMAN, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului TEOFAN, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Ed. Doxologia, Iași, 2011.

Învățătură de credință creștină ortodoxă, tipărită cu aprobarea Sf. Sinod, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000.

JUGIE, MARTIN, *Dogmatic Theology of Eastern Christians*, III, Paris, 1930.

LEB, IOAN-VASILE, GÂRDAN, GABRIEL-VIOREL, EPPHEL, MARIUS, VESA, PAVEL, *Instituții ecleziastice. Compendiu de legislație bisericească «secolul al XIX-lea»*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010.

MANTZARIDIS, GEORGIOS I. (Pr.), *Morala creștină*, vol. II (Omul și Dumnezeu. Omul și semenul. Poziționări și perspective existențiale și bioetice), traducere de diac. Cornel Constantin COMAN, Ed. Bizantină, București, 2006.

Manual de pravilă bisericească sau legiuri trase din canoanele sfinților apostoli, ale sfintelor soboare și ale altor sfinți părinți (1851), în: *Colecțiune de Legiurile României vechi și noi câte s-au promulgat până la finele anului 1870*, îngrijită de Ioan M. BUJOREANU, București, 1873, pp. 681-733.

MATZOUKAS, N., *Teologie dogmatică și simbolică*, vol. II (Expunerea credinței ortodoxe), Ed. Bizantină, București, 2006.

Micul dicționar academic, ediția a II-a, coord. Ion COTEANU,

Academia Română, Institutul de Lingvistică, Ed. Univers Enciclopedic, 2010.

MILAȘ, NICODIM (Dr.), *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, traducere de Uroș KOVINCICI și dr. Nicolae POPOVICI, Tipografia Diecezană, Arad: Vol. I. Partea I (1930); Vol. I. Partea II (1931); Vol. II. Partea I (1934); Vol. II. Partea II (1936).

PĂCURARIU, MIRCEA (Pr.), *Dicționarul teologilor români*, ed. a III-a, Ed. Andreiana, Sibiu, 2014.

PĂCURARIU, MIRCEA (Pr.), *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I-III, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 2004, 2006, 2008.

Pidalion sau Cârma Corabiei Soborniceștii și Apostoleștii Bisericii a Ortodocșilor, îngrijită de ieromonahul TEOFAN și monahul CLEOPA tipograful, Tipografia Sfintei Mănăstiri Neamțu, ediția 1844, reeditată de TEODOSIE monahul, Mănăstirea Petru-Vodă, 2006.

POMAZANSKI, MIHAIL (Pr.), *Teologia dogmatică ortodoxă*, traducere din limba engleză de Florin CARAGIU, Ed. Cartea Ortodoxă, București, 2005.

REMETE, GEORGE (Pr.), *Dogmatica ortodoxă*, ed. a IV-a, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2007.

SACHELARIE, NICODIM (Ierom.), *Pravila bisericească*, ediția a III-a, editată de Parohia Valea plopului, tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului CALINIC, episcopul Argeșului, 1999.

STĂNILOAE, DUMITRU (Pr.), *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, ed. a II-a, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.

SYNODICA. *Publication périodique du Secretariat pour la préparation du Saint et Grand Concile de l'Eglise Orthodoxe*, Centre Orthodoxe du Patriarcat Œcuménique, Chambésy-Genève, ed. Vlassios J. PHEIDAS, vol. III, 1979; vol. VIII, 1994.

ȘAGUNA, ANDREI (Mitrop.), *Compendiu de drept canonic*, ed. I, 1868, ed. III, 1913.

VLACHOS, IERÓTHEOS (Mitrop. Nafpaktosului), *Dogmatica empirică a Bisericii Ortodoxe Sobornicești după învățăturile prin viu*

grai ale Părintelui Ioannis Romanidis, vol. II (Dumnezeul Treimic, Crearea lumii, Căderea, Întruparea, Biserica, Viața de după moarte), Ed. Doxologia, Iași, 2017.

III. Legi, regulamente și statute bisericești

Charte statutaire de l'Église de Grèce, Loi 590/1977, J.O. 146A/31.05.1977, text în franceză publicat la: https://www.unifr.ch/orthodoxia/de/assets/public/files/Dokumentation/Synodality/Greece_Statutes.pdf (ultima accesare la 30.01.2025).

Codul de drept canonic: textul oficial și traducerea în limba română, traducere de pr. Ioan TAMAȘ, aprobat de Ioan ROBU, Arhiepiscop Mitropolit de București, Președintele Conferinței Episcopale Române, Iași, Sapientia, 2004.

Decret Organic pentru regularea schimei monachicești (1864), în: Paul Lucian BRUSANOWSKI, *Stat și Biserică în vechea Românie între 1821-1925*, Presa Universitară Clujeană, 2010, pp. 249-250.

Documentele oficiale ale Sfântului și Marelui Sinod (Creta, 2016), Ed. Basilica, București, 2019.

Legea Consistoriului (1909, modificată 1911), în: Paul Lucian BRUSANOWSKI, *Stat și Biserică în vechea Românie între 1821-1925*, Presa Universitară Clujeană, 2010, pp. 260-264.

Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române, având anexat Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române (1925), sancționată prin Decretul Regal nr. 1402/04.05.1925, publicată în MO 97/06.05.1925.

Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.

Normele monastice pentru dieceza ortodoxă orientală a Bucovinei (1786), traduse și editate cu binecuvântarea arhierească de Arhim. Ipolit VOROBCHIEVICI, egumen al Sfintei Mănăstiri Dragomirna, Suceava, 1911.

Proiect de regulament pentru disciplina monahală (1867), publicat în Monitorul Oficial al Țărilor Române, 31 august 1867, pp. 1034-1035.

Regulament pentru disciplina bisericească (1873), în: *Biserica Ortodoxă Română*, I, 1874, nr. 2, pp. 87-98.

Regulament pentru disciplina monahală (7 iunie 1873), în: *Izvoare privitoare la istoria monahismului românesc. Secolele XVI-XXI*, coordonată de Pr. Daniel DANIELESCU și Emilian ROMAN, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului TEOFAN, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Ed. Doxologia, Iași, 2011, pp. 196-208.

Regulament pentru viața monahală interioară și exterioară, adoptat de Sinodul Bisericii Ortodoxe Sârbe la 10 mai 1963, publicat la: <http://licodu.cois.it/?p=4286&lang=en>, (ultima accesare la 30.01.2025).

Regulamentul administrării bunurilor bisericești, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019.

Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române, aprobat de Sf. Sinod prin Hotărârea 937 din 5-6 februarie 2015, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2015.

Regulamentul Chinoviului Român „Prodromul” din Sfântul Munte Athos (1891), îngrijit de Nichita Monahul PRODROMITUL, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1900.

Regulamentul cimitirelor din Biserica Ortodoxă Română (2020), aprobat prin Hot. Sf. Sinod 11943 din 9-11 decembrie 2020, Patriarhia Română, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2020.

Regulamentul de procedură al instanțelor disciplinare și judecătorești ale Bisericii Ortodoxe Române, adoptat în 1926, sancționat prin Decretul Regal 4160/29.12.1926, publicat în MO 290/30.12.1926.

Regulamentul de procedură al instanțelor disciplinare și de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române, votat în ședința Sf. Sinod din 8 iunie 1949, publicat în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXVIII, 1950, 1, ian., pp. 23-66.

Regulamentul pentru aplicarea Legii Casei Sf. Biserici Autocefale Ortodoxe Române, 29 martie 1902, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXVI, 1902, 2-3, mai-iunie, pp. 320-355.

Regulamentul pentru cazuri de afurisanii și anateme, votat

de Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în ședința din 20 mai 1910, publicat în MO 63/12.06.1910, preluat în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXXIV, 1910, 5, august, pp. 493-494.

Regulamentul pentru organizarea și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor, aprobat de Sf. Sinod în ședința din 25 februarie 1950, publicat în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXI, 4, aprilie, 1953, pp. 394-420; republicat în *Legiuirile Bisericii ortodoxe Române*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003, pp. 99-136; republicat în 2006 cu amendamentele aduse de Sf. Sinod: Patriarhia Română – Cancelaria Sf. Sinod, *Regulamentul pentru organizarea vieții monahale și funcționarea administrativă și disciplinară a mănăstirilor*, București, 2006.

Regulamentul pentru organizarea vieții monahale, votat de Sf. Sinod în ședința din 3 iulie 1959, publicat în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVIII, 1-2, ian.-febr., 1960, p. 171-183.

Regulamentul privind mănăstirile și monahii din Biserica Ortodoxă Rusă, adoptat la 2 decembrie 2017, publicat la: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5074472.html> (ultima accesare la 30.01.2025).

Statutele Bisericii Ortodoxe Nord-Dunărene și Nord-Pontice, editori Pr. Alexandru I. STAN, Michael WILLIAMS STAN, Ed. Pildner & Pildner, Târgoviște 2005.

Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria și Transilvania (1868), în: Ioan-Vasile LEB, Gabriel-Viorel GÂRDAN, Marius EPPEL, Pavel VESA, *Instituții ecleziastice. Compendiu de legislație bisericească «secolul al XIX-lea»*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010, pp. 248-296.

Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române (1949), aprobat prin Decretul 233/23.02.1949, publicat în Buletinul Oficial din 23.02.1949.

Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, recunoscut prin HG 53/16.01.2008 (publicată în MO 50/22.01.2008), modificat de Ordinul SSC 116/19.12.2019 și publicat în MO 97/10.02.2020, pp. 12-47, republicat în 2022 cu adnotări de Pr. George GRIGORIȚĂ: Patriarhia Română, *Statutul pentru*

organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române (text adnotat), Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2022.

Statutul vieții canonice a Bisericii Ortodoxe Ucrainene, Kiev, 1995, publicat cu traducere română în: Pr. Alexandru I. STAN, Michael WILLIAMS STAN, *Statutele Bisericii Ortodoxe Nord-Dunărene și Nord-Pontice*, Ed. Pildner & Pildner, Târgoviște, 2005, pp. 206-251.

IV. Hotărâri ale Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (1993-2024)

*Pr. Alexandru ARMAND-MUNTEANU, *Compendiu alfabetic și tematic din Hotărârile Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (1986-2001)*, editat de Sfânta Arhiepiscopie a Tomisului, Constanța, 2003.

Hotărârea Sf. Sinod 4325/1993 privind necesitatea luării de măsuri privind pe falșii călugări și călugării cerșetori, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXI, 1993, 7-9, iul.-sep., pp. 203-204.

Hotărârea Sf. Sinod 144/1995 privind condițiile canonice și de vârstă pentru intrarea în viața monahală, în special pentru tineretul adolescent, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIII, 1995, 1-6, ian.-iun., pp. 307-308.

Hotărârea Sf. Sinod 3326/1997 privind prozelitismul sectar și unele activități ale grupării sectare „Noul Ierusalim” în cuprinsul Arhiepiscopiei Târgoviștei, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXV, 1997, 1-6, ian.-iun., pp. 345-346.

Hotărârea Sf. Sinod 5334/1997 privind luarea unor măsuri canonice împotriva membrilor grupării sectare „Noul Ierusalim” de la Pucioasa, publicată în: Pr. Alexandru ARMAND-MUNTEANU, *Compendiu alfabetic și tematic din Hotărârile Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (1986-2001)*, editat de Sfânta Arhiepiscopie a Tomisului, Constanța, 2003, p. 80.

Hotărârea Sf. Sinod 2478/1999 privind exceptarea monahilor de la satisfacerea stagiului militar, odată cu liberalizarea acestuia în legislația noastră, publicată în: Pr. Alexandru ARMAND-MUNTEANU, *Compendiu alfabetic și tematic din Hotărârile Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (1986-2001)*, editat de Sfânta

Arhiepiscopie a Tomisului, Constanța, 2003, p. 143.

Hotărârea Sf. Sinod 999/2001 privind obligativitatea introducerii de legitimații-tip pentru personalul monahal, în scopul limitării călugărilor cerșetori și a falșilor călugări, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIX, 2001, 1-6, ian.-iun., pp. 417-418.

Hotărârea Sf. Sinod 410/2004 privind problema implicării preoților în politică, citată integral în cuprinsul Hot. Sf. Sinod 1676/2008, publicată la adresa: [https://patriarhia.ro/images/pdf/HotarariSinodale/2008/Hotararea_nr_%201676_\(2008\).pdf](https://patriarhia.ro/images/pdf/HotarariSinodale/2008/Hotararea_nr_%201676_(2008).pdf) (ultima accesare la 30.01.2025).

Hotărârea Sf. Sinod 1676/2008 privind reexaminarea hotărârii Sf. Sinod nr. 410/2004 în legătură cu problema implicării preoților în politică, publicată în 9 martie 2008 la adresa: <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/stiri/ultimele-hotarari-ale-sfantului-sinod-60586.html> (accesată la 30.01.2025); publicată și la adresa: [https://patriarhia.ro/images/pdf/HotarariSinodale/2008/Hotararea_nr_%201676_\(2008\).pdf](https://patriarhia.ro/images/pdf/HotarariSinodale/2008/Hotararea_nr_%201676_(2008).pdf) (ultima accesare la 30.01.2025).

Hotărârea Sf. Sinod 892/2010 privind completarea Hotărârii Sf. Sinod 2844/2008 referitoare la trecerea unui cleric într-o altă eparhie din Biserica Ortodoxă Română sau în jurisdicția canonică a unei alte Biserici Ortodoxe cu prevederi privind personalul monahal, absolvenții instituțiilor de învățământ teologic din România, precum și în legătură cu organizarea pelerinajelor, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 160-164.

Hotărârea Sf. Sinod 1092/2010 privind statutul preoților divorțați sau divorțați și recăsătoriți, în vederea adoptării unor măsuri cu caracter unitar și obligatoriu în eparhiile Patriarhiei Române, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 170-175.

Hotărârea Sf. Sinod 4218/2010 privind proiectul Mărturisirii (Declarației) solemne publice rostite la hirotonie cu caracter unitar în eparhiile Bisericii Ortodoxe Române, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 270-275.

Hotărârea Sf. Sinod 4627/2010 privind modul de aducere la îndeplinire a Hotărârii Sf. Sinod 1092/11.02.2010 referitor la situația clericilor divorțați sau divorțați și recăsătoriți, precum și a celor văduvi recăsătoriți, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*,

I, 2010, 4, pp. 276-279.

Hotărârea Sf. Sinod 7830/2010 privind cazul Protos. N.N.P., care a părăsit Biserica Ortodoxă Română și s-a afiliat așa-numitului Sinod al Adevăratei Biserici Ortodoxe (vechi-calendaristice) a Greciei, caterisit și exclus din monahism prin Sentința 1/2010 a Consistoriului eparhial monahal al Episcopiei Slatinei și Romanaților, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, I, 2010, 4, pp. 372-377.

Hotărârea Sf. Sinod 1063/2011 privind propunerea de acordare a rangului de arhimandrit PC Protos. M.T. din Episcopia Oradiei (cu recomandarea opririi pe viitor a hirotoniei celibilor), publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 128-130.

Hotărârea Sf. Sinod 1348/2011 privind comunicarea de către eparhii a numelor ierarhilor care au calitatea de membri și funcțiile pe care le ocupă în cadrul unor asociații sau organizații, precum și a preoților, diaconilor și călugărilor care au primit binecuvântarea pentru a activa în anumite asociații, fundații sau organizații, în: *Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 192-195.

Hotărârea Sf. Sinod 4046/2011 privind cererea de iertare a fostului ieromonah S.V.B, caterisit și exclus din monahism prin Sentința 1/2004 a Consistoriului Monahal Eparhial al Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 345-346.

Hotărârea Sf. Sinod 5505/2011 privind modul de aducere la îndeplinire a Hotărârilor Sf. Sinod 5059/2010 și 6776/2010 în legătură cu asociațiile, fundațiile și organizațiile care funcționează în eparhie, și a Hotărârii Sf. Sinod 1348/2011 referitor la modul de implicare a personalului clerical în activitatea acestora, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 402-405.

Hotărârea Sf. Sinod 8783/2011 privind coresponsabilitatea slujitorilor și a organismelor parohiale și mănăstirești în privința respectării disciplinei financiar-contabile, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 437-439.

Hotărârea Sf. Sinod 9027/2011 privind prevederile noului Cod Civil și implicațiile acestora în activitatea unităților de cult și în viața religioasă a credincioșilor (și interzicerea săvârșirii logodnei separat

de Taina Cununii), publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, II, 2011, 4, pp. 472-474.

Hotărârea Sf. Sinod 332/2012 privind cererea de iertare a fostului ieromonah T.E.P., caterisit și exclus din monahism prin Hotărârea 1/2005 a Consistoriului Eparhial Monahal al Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 147-148.

Hotărârea Sf. Sinod 945/2012 privind elaborarea metodologiei referitoare la reglementarea din timpul vieții, de către fiecare monah sau ierarh, a situației bunurilor personale, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 142-145.

Hotărârea Sf. Sinod 4841/2012 privind trimiterea personalului monahal și clerical în jurisdicția altor Biserici Ortodoxe Autocefale, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 180-181.

Hotărârea Sf. Sinod 5276/2012 privind necesitatea adoptării modelului de carte canonică (pentru clericii de mir și monahi) având caracter unitar în toate eparhiile Patriarhiei Române, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 218-223.

Hotărârea Sf. Sinod 8907/2012 privind obligativitatea înființării la fiecare centru eparhial, în apropierea reședințelor eparhiale sau în orașul de reședință, a Casei arhieresti destinate ierarhilor pensionați sau retrași din scaun, iar în protopopiate a Căminului preoțesc pentru preoții pensionari văduvi și fără copii, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 247-249.

Hotărârea Sf. Sinod 8908/2012 privind necesitatea efectuării anuale a inventarului bunurilor reședinței chiriarhale, cu evidențierea distinctă a bunurilor deținute de chiriarh și de episcopul-vicar/arhierarul-vicar, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, III, 2012, 4, pp. 243-246.

Hotărârea Sf. Sinod 311/2013 privind săvârșirea Tainei Botezului și a Cununii numai în locașurile de cult parohiale sau în catedralele eparhiale care nu sunt deservite de cler monahal, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, IV, 2013, 4, pp. 124-126.

Hotărârea Sf. Sinod 1837/2013 privind modul de organizare și funcționare a agențiilor de pelerinaj din Patriarhia Română, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, IV, 2013, 4, pp. 105-107.

Hotărârea Sf. Sinod 6333/2013 privind analizarea activității clerului implicat în politică, precum și obligativitatea respectării prevederilor art. 123 (8) și (10) din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, IV, 2013, 4, pp. 209-212.

Hotărârea Sf. Sinod 5099/2014 privind reafirmarea poziției Sf. Sinod cu privire la îndatorirea civică a credincioșilor de a participa la alegeri și obligația clerului de a nu desfășura politică partinică, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, V, 2014, 4, pp. 204-205.

Hotărârea Sf. Sinod 7011/2014 privind actualizarea disciplinelor teologice și clasificarea lor unitară, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, V, 2014, 4, pp. 416-418.

Hotărârea Sf. Sinod 8558/2014 privind cazurile identificate de incompatibilitate între calitatea de cleric și cea de militar activ / funcționar public cu statut special (care poartă armă sau poate face uz de forță în exercitarea profesiei), publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, V, 2014, 4, pp. 259-262.

Hotărârea Sf. Sinod 11400/2014 privind răspunsurile eparhiilor la punctul 1 al hotărârii sinodale 8558/18.08.2014 referitor la modul concret de soluționare a situațiilor constatate de incompatibilitate între calitatea de cleric și cea de militar activ / funcționar public cu statut special (care poartă armă sau poate face uz de forță coercitivă în exercitarea profesiei), publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, V, 2014, 4, pp. 389-391.

Hotărârea Sf. Sinod 11425/2014 privind înființarea la nivelul Patriarhiei Române a unui organism de gestiune colectivă a drepturilor de autor, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, V, 2014, 4, pp. 396-398.

Hotărârea Sf. Sinod 952/2015 privind responsabilitatea clericilor și monahilor care desfășoară activități de comunicare în spațiul virtual, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, VI, 2015, 4, pp. 201-203.

Hotărârea Sf. Sinod 3134/2015 privind aprobarea fișelor disciplinelor teologice din învățământul teologic ortodox universitar, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, VI, 2015, 4, pp. 306-308.

Hotărârea Sf. Sinod 9972/2015 privind propunerea de introducere în Molitfelnic a Slujbei la împăcarea celor divorțați (refacerea

legăturii de căsătorie dintre bărbatul și femeia care au divorțat), folosită în Bisericile Ortodoxe de limbă greacă, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, VI, 2015, 4, pp. 417-419.

Hotărârea Sf. Sinod 58/2016 privind situația actuală a Asociației Opera Teologică Ortodoxă (AOTO), publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, VII, 2016, 4, pp. 28-31.

Hotărârea Sf. Sinod 1782/2016 privind evoluții recente ale jurisprudenței instanțelor de stat pentru sancționarea exercitării fără drept a unei profesii în cazul preoților caterisiți, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, VII, 2016, 4, pp. 288-290.

Hotărârea Sf. Sinod 1844/2016 privind implicarea clericilor în politică, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, VII, 2016, 4, pp. 226-232.

Hotărârea Sf. Sinod 7661/2017 privind propunerile Comisiei pentru Statut și regulamente de completare a prevederilor statute și regulamentare referitoare la cercetarea și judecarea ierarhilor, precum și ale Cancelariei Sf. Sinod privind încetarea activității clericale, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, VIII, 2017, 4, pp. 373-402.

Hotărârea Sf. Sinod 10793/2019 privind atitudinea Bisericii Ortodoxe Române în perspectiva alegerilor prezidențiale din anul 2019 și a alegerilor locale și parlamentare din anul 2020, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, X, 2019, 4, pp. 562-567.

Hotărârea Sf. Sinod 13160/2019 privind luările de poziție publice ale reprezentanților Bisericii Ortodoxe Române în probleme cu caracter politic și/sau economic, publicată în: *Biserica Ortodoxă Română*, X, 2019, 4, pp. 675-679.

Hotărârea Sf. Sinod 11943/2020 privind aprobarea Regulamentului cimitirelor din Biserica Ortodoxă Română, publicată distinct ca: *Regulamentul cimitirelor din Biserica Ortodoxă Română* (2020), Patriarhia Română, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2020.

Hotărârea Sf. Sinod 2347/2021 privind responsabilitatea clericilor care exercită o funcție publică și situațiile de incompatibilitate între slujirea clericală (de mir sau monahală) și demnitățile publice (adoptată în ședința Sf. Sinod din 5 martie 2021, reiterată în

ședința Sf. Sinod din 21 iulie 2021), consultată în Arhiva Centrului Eparhial al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, cu dispoziții rezumate în *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, Ed. Institutului Biblic de Științe și de Misiune Ortodoxă, București, 2022, pp. 205-206, nota 934.

Hotărârea Sf. Sinod 10130/2022 privind statutul clericilor și ierarhilor pensionari, cu fișe-anexe de atribuții, consultată în Arhiva Centrului Eparhial al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților.

Hotărârea Sf. Sinod 501/2023 privind situația Caselor arhieresti și a Căminelor preoțești înființate la nivelul Patriarhiei Române, consultată în Arhiva Centrului Eparhial al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților.

Hotărârea Sf. Sinod 1719/2024 privind situația Caselor arhieresti și a Căminelor preoțești înființate la nivelul Patriarhiei Române, consultată în Arhiva Centrului Eparhial al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților.

Hotărârea Sf. Sinod 1731/2024 privind poziția Bisericii Ortodoxe Române față de viața politică și campaniile electorale, consultată în Arhiva Centrului Eparhial al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților.

V. Legislație românească și europeană

(consultată în forma actualizată la 30 ianuarie 2025)

Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene (2007), publicată în Jurnalul Oficial al Uniunii Europene nr. C. 202/07.06.2016.

Code Napoléon, édition originale et seule officielle, Paris, 1807.

Codul Calimach (1816-1817), ediție critică, coord. Andrei RĂDULESCU, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1958.

Codul Civil din 17 iulie 2009 (Legea 287/2009), publicat în MO 511/24.07.2009, republicat în MO 505/15.07.2011, intrat în vigoare la 1 octombrie 2011.

Codul Civil din 26 noiembrie 1864, publicat în MO 271/04.12.1864, intrat în vigoare la 1 iulie 1865, abrogat la data de

13.06.2011 de art. 230 din Legea 71/03.06.2011 pentru punerea în aplicare a Noului Cod Civil.

Codul Civil Elen (1946), text în greacă, publicat la: <http://5dim-n-irakl.att.sch.gr/documents/AstikosKodikas.pdf> (ultima accesare la 30.01.2025).

Codul Deontologic al Avocatului Român, aprobat prin Hotărârea Consiliului Uniunii Naționale a Barourilor din România nr. 268/17.06.2017, publicată la adresa: <https://cdn.juridice.ro/wp-content/uploads/2017/09/Hot%C4%83r%C3%A2rea-18.pdf> (ultima accesare la 30.01.2025).

Codul de Procedură Civilă din 1 iulie 2010, republicat în MO 247/10.04.2015.

Codul de Procedură Penală din 1 iulie 2010, publicat în MO 486/15.07.2010.

Codul Fiscal din 08 septembrie 2015, publicat în MO 688/10.09.2015.

Codul Muncii din 24 ianuarie 2003, republicat în MO 345/18.05.2011.

Codul Penal din 30 octombrie 1864, republicat în MO din 22.10.1912, în vigoare până la 17 martie 1936, fiind înlocuit prin Codul Penal din 1936.

Codul Penal din 17 iulie 2009, publicat în MO 510/24.07.2009.

Constituția franceză de la 1791 împreună cu preambulul ei, publicată la adresa: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1791> (accesată la 30.01.2025).

Constituția Macedoniei (2011), publicată în ianuarie 2013 cu traducere în engleză la adresa: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/mk014en.pdf> (accesată la 30.01.2025).

Constituția României din 21 noiembrie 1991, republicată în MO 767/31.10.2003.

Convenția din 4 noiembrie 1950 pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (Convenția Europeană a Drepturilor Omului), text oficial în versiune românească pe site-ul

Curtii Europene a Drepturilor Omului: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf (forma din 2010, actualizată); ratificată de România prin Legea 30 din 18 mai 1994, publicată în MO 135/31.05.1994, cu modificările ulterioare.

HG 53 din 16 ianuarie 2008 privind recunoașterea Statutului pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, publicată în MO 50/22.01.2008.

HG 618 din 6 octombrie 1997 privind modul de executare a serviciului utilitar alternativ, publicată în MO 282/17.10.1997.

Legea 360 din 29 noiembrie 2023 privind sistemul public de pensii, publicată în MO 1089/04.12.2023.

Legea 129 din 29 decembrie 1992 privind protecția desenelor și modelelor, republicată în MO 428/09.05.2024.

Legea 30 din 18 mai 1994 privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale și a protocolurilor adiționale, publicată în MO 135/31.05.1994.

Legea 36 din 12 mai 1995 a notarilor publici și a activității notariale, republicată în MO 237/19.03.2018.

Legea 395 din 16 decembrie 2005 privind suspendarea pe timp de pace a serviciului militar obligatoriu și trecerea la serviciul militar pe bază de voluntariat, publicată în MO 1155/20.12.2005.

Legea 446 din 30 noiembrie 2006 privind pregătirea populației pentru apărare, publicată în MO 990/12.12.2006.

Legea 46 din 5 iunie 1996 privind pregătirea populației pentru apărare, publicată în MO 120/11.06.1996, abrogată la data de 01.01.2007 de art. 92 din Legea 446 din 30 noiembrie 2006 privind pregătirea populației pentru apărare.

Legea 489 din 28 decembrie 2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, republicată în MO 201/21.03.2014.

Legea 51 din 7 iulie 1995 pentru organizarea și exercitarea profesiei de avocat, publicată în MO 440/24.05.2018.

Legea 61 din 27 septembrie 1991 pentru sancționarea faptelor de încălcare a unor norme de conviețuire socială, a ordinii și liniștii publice, republicată în MO 125/18.02.2020.

Legea 71 din 3 iunie 2011 pentru punerea în aplicare a Legii 287/2009 privind Codul Civil, publicată în MO 409/10.06.2011.

Legea 79 din 6 iulie 1995 pentru ratificarea Protocolul nr. 11 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, încheiat la Strasbourg la 11 mai 1994, publicată în MO 147/13.07.1995.

Legea 8 din 14 martie 1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, republicată în MO 489/14.06.2018.

Legea 95 din 14 aprilie 2006 privind reforma în domeniul sănătății, publicată în MO 652/28.08.2015.

Legiuirea Caragea (1818), în: *Colecțiune de legiuirile României vechi și noi câte s-au promulgat până la finele anului 1870*, îngrijită de Ioan M. BUJOREANU, București, 1873, pp. 430-495.

Normele de aplicare la Legea 36/1995 a notarilor publici, incluse în Regulamentul din 24 iulie 2013, publicat în MO 479/01.08.2013.

OG 26 din 30 ianuarie 2000 cu privire la asociații și fundații, publicată în MO 39/31.01.2000.

OGU 197 din 25 noiembrie 2008 pentru modificarea și completarea unor acte normative din domeniul sănătății, publicată în MO 824/08.12.2008.

Ordinul 116 din 19 decembrie 2019 al Secretariatului de Stat pentru Culte privind modificarea și completarea Statutului pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, publicat în MO 13/10.01.2020.

Pactul internațional din 16 decembrie 1966 cu privire la drepturile civile și politice, ratificat de România prin Decretul 212 din 31 octombrie 1974, publicat în: *Buletinul Oficial al României*, Partea I, nr. 146/20.11.1974.

Proiectul Legii Recunoștinței între Generații, publicat la 1 iulie 2019 la adresa: <https://www.cdep.ro/proiecte/bp/2019/400/60/2/pl462.pdf> (ultima accesare la 30.01.2025).

VI. Jurisprudență românească și europeană
(linkuri verificate la 30 ianuarie 2025)

Decizia CA Alba Iulia (secția civilă) nr. 12/17.01.2013, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/55222672>.

Decizia CA București (secția a IV-a civilă) nr. 1190/11.06.2012, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/462d5453>.

Decizia CA Oradea (secția civilă) nr. 198/27.05.2015, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/379gg7de>.

Decizia CCR 607/16.07.2010 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 23 alin (4) din Legea 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor, publicată în MO 43/14.01.2021.

Decizia ÎCCJ nr. 6356/26.09.2013, redată și comentată în: Mihail STĂNESCU-SAS, *Autonomia cultelor religioase. Jurisprudență națională comentată și adnotată*, Ed. Universul Juridic, București, 2019, pp. 42-52.

Decizia Trib. Alba (secția civilă) nr. 64/A/20.03.2012, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/32e9687g>.

Decizia Trib. Alba (secția contencios) nr. 1455/A/21.11.2017, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/32ee3528>.

Decizia Trib. Bihor (secția civilă) nr. 192/A/24.02.2015, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/8e475g3e>.

Decizia Trib. București (secția contencios) nr. 217/21.01.2021, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/d96242d9>.

Decizia Trib. Ialomița (secția civilă) nr. 89/22.11.2011, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/d2g82527>.

Decizia Trib. Neamț (secția civilă) nr. 218/13.02.2018, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/83569d5e>.

Decizia Trib. Suceava (secția civilă) nr. 321/01.04.2014, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/e7652g3e>.

Sentința CA Iași nr. 406/17.12.2012, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/ge759442>.

Sentința Jud. Alba Iulia (secția contencios) nr. 1502/31.05.2017, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/66g9e43d>.

Sentința Jud. Bârlad (secția minori și familie) nr. 1608/27.06.2013, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/337e3ggd>.

Sentința Jud. Bârlad (secția minori și familie) nr. 611/26.02.2015, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/33d29246>.

Sentința Jud. Brașov (secția penală) nr. 135/27.01.2015, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/78539e9d>.

Sentința Jud. Brezoi (secția civilă) nr. 405/28.06.2023, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/867e8d793>.

Sentința Jud. Câmpeni (secția civilă) nr. 1858/22.11.2011, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/2646632e>.

Sentința Jud. Iași (secția civilă) nr. 10131/04.10.2018, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/ee4492828>.

Sentința Jud. Iași (secția civilă) nr. 7901/02.07.2019, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/de4336e55>.

Sentința Jud. Oradea (secția civilă) nr. 5682/16.05.2014, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/g99737879>.

Sentința Jud. Pitești (secția civilă) nr. 1990/30.03.2023, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/7272d6g47>.

Sentința Jud. Rădăuți (secția minori și familie) nr. 2265/10.09.2013, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/g986d6338>.

Sentința Jud. Răducăneni (secția penală) nr. 106/03.08.2018, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/529g5g298>.

Sentința Jud. Răducăneni (secția penală) nr. 145/05.11.2018, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/7e274g42g>.

Sentința Jud. Răducăneni (secția penală) nr. 20/12.02.2019, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/6923ed5ge>.

Sentința Jud. Răducăneni (secția penală) nr. 90/18.06.2018, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/349d89447>.

Sentința Jud. sector 4 București (secția contencios) nr. 6470/11.06.2020, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/>

[juris/4988e52gd](#).

Sentința Jud. sector 2 București (secția civilă) nr. 4417/08.04.2014, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/82492235d>.

Sentința Jud. Târgu-Neamț (secția civilă) nr. 1159/01.09.2017, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/52797dd5e>.

Sentința Jud. Timișoara (secția civilă) nr. 10590/09.10.2019, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/697ed4394>.

Sentința Jud. Timișoara (secția minori și familie) nr. 11823/03.12.2018, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/g9eee649e>.

Sentința Jud. Urziceni (secția civilă) nr. 900/16.06.2016, publicată la adresa: <https://www.rejust.ro/juris/3ge37g9>.

Sentința Trib. București (secția contencios) nr. 9482/31.10.2011, publicată la adresa: <https://www.ilegis.ro/practica-extinsa/index/act/id/111727>.

Decizia CEDO din 6 martie 2003 în cauza *Šijakova și alții c. Macedonia* (Cererea 67914/01 CEDO), text în engleză, publicată la adresa: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-23116%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-23116%22]}) (ultima accesare la 30.01.2025); textul în română la adresa: <https://lege5.ro/Gratuit/ge3tkmrugy2q/hotararea-privind-cauza-sijakova-c-macedonia-regim-monahal-legaturi-cu-familie-continutul-dreptului-la-viata-de-familie> (ultima accesare la 30.01.2025).

Decizia CEDO din 10 iunie 2010 în cauza *Martorii lui Iehova din Moscova și alții c. Rusia* (Cererea 302/02 CEDO), text în engleză, publicată la adresa: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-99221%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-99221%22]}) (ultima accesare la 30.01.2025).

Decizia CEDO din 3 mai 2011 în cauza *Negrepontis vs. Grecia* (Cererea 56579/08 CEDO), publicată cu text în franceză la adresa: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104678> (rămasă definitivă la 28.11.2011; ultima accesare la 30.01.2025); a doua decizie CEDO în speță, pronunțată la 05.12.2013, este publicată cu text în franceză la adresa: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138592> (rămasă definitivă la 14.04.2014; ultima accesare la 30.01.2025).

Decizia CEDO din 9 iulie 2013 în Cauza *Sindicatul „Păstorul*

cel Bun” c. România (Cererea 2330/09 CEDO), publicată cu text în limba română în MO 15/10.01.2014.

VII. Doctrină juridică

ACHILLES, EMILIANIDES, et aliis, *Religion and Law in Cyprus*, Kluwer Law International, 2011.

BARBU, MIHAIL C., BARBU, DANA, „Posibilitatea clericilor ortodocși de a-și exercita drepturile în calitate de subiecți de drept procesual în virtutea unor acte normative noi”, în: *Noua Revistă de Drepturile Omului*, 2008, 2, pp. 28-47.

BARBU, MIHAIL C., BARBU, DANA, „Titularii dreptului de înțemeiere sau aderare la un sindicat, cu privire specială asupra clericilor ortodocși”, în: *Revista română de dreptul muncii*, 6/2008, pp. 94-104.

BÂRSAN, CORNELIU, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole*, ediția a II-a, Ed. C.H. Beck, 2010.

BERINDEI, MIHAELA-GABRIELA, „Aspecte actuale privind îndeplinirea obligației de întreținere a părinților față de copiii lor minori”, în: *Studii și cercetări juridice*, 5 (61), 2016, 2, apr.-iun., pp. 219-233.

BERINDEI, MIHAELA-GABRIELA, *Izvorul contractual sau legal al obligației de întreținere*, Ed. Hamangiu, 2019.

BERINDEI, MIHAELA-GABRIELA, „Obligația de întreținere reglementată în noul Cod Civil”, în: *Noul Cod Civil. Studii și comentarii*, vol. I (art. 1-534), coord. Mariena ULIESCU, Ed. Universul Juridic, București, 2012, pp. 721-735.

DĂNIȘOR, DAN CLAUDIU, DOGARU, ION, DĂNIȘOR, GHEORGHE, *Teoria generală de dreptului*, ediția a II-a, Ed. C.H. Beck, București, 2008.

DEACONU, ȘTEFAN (coord.), *Codex Constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene*, vol. I, Monitorul Oficial, Editură și Tipografie, 2015.

DUȚU, ANDREI, „CEDO: dreptul de a refuza satisfacerea stagiului militar obligatoriu pe motive temeinice de conștiință (Hotărârea

din 15 septembrie 2016, cauza nr. 66899/14 Papavasilakis c. Grecia)”, în: *Pandectele Române*, 10, 2016, pp. 144-145.

ENACHE, MARIAN, DEACONU, ȘTEFAN, *Drepturile și libertățile fundamentale în jurisprudența Curții Constituționale*, vol. III, Ed. C.H. Beck, București, 2019.

Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights, actualizat la 31 august 2024, publicat la adresa: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_9_eng (ultima accesare la 30.01.2025).

HAROSA, LIVIU-MARIUS, *Bunurile temporale ale Bisericii. Regimul juridic al bunurilor aparținând Bisericii*, Ed. Universul Juridic, București, 2011.

IONESCU, BOGDAN, „Exercitarea autorității părintești de către un singur părinte. O perspectivă practică”, în: *Revista Română de Drept Privat*, 3/2018, pp. 171-185.

IONESCU, CRISTIAN, „Câteva considerații pe marginea art. 29 din Constituția României, revizuite”, în: *Pandectele Române*, 2015, 12, pp. 17-33.

MOLDOVAN, CARMEN, *Libertatea de exprimare. Principii. Restricții. Jurisprudență*, Ed. C.H. Beck, București, 2012.

MURARU, IOAN, TĂNĂSESCU, SIMINA (coord.), *Constituția României. Comentariu pe articole*, ed. a II-a, revizuită și adăugită, Ed. C.H. Beck, București, 2019.

NEAMȚ, IOAN ILIEȘ, NEAMȚ, LAURA CRISTINA, „Stabilirea locuinței minorului în cazul în care părinții nu conviețuiesc. O analiză juridico-psihologică”, în: *Revista Română de Drept Privat*, 3/2018, pp. 300-332.

Noul Cod Civil: comentarii, doctrină, jurisprudență, vol. I (art. 1-952), vol. II (art. 953-1649), vol. III (art. 1650-2664), coord. Mădălina AFRĂSINIE, Mona-Lisa BELU-MAGDO, Alexandru BLEOANCĂ, Ed. Hamangiu, București, 2012.

Noul Cod Civil. Studii și comentarii, vol. I (art. 1-534), vol. II (art. 535-1163), vol. III (art. 1164-1649), vol. IV (art. 2500-2664), coord. Mariena ULIESCU, Ed. Universul Juridic, București, 2012-2016.

Noul Cod Penal. Comentarii pe articole, coord. Tudorel TOADER, Ed. Hamangiu, București, 2014.

PĂCURARIU, IOANA, „Condamnarea pentru fapta de a se sus-trage de la prelevarea de mostre biologice, care au fost prelevate”, în: *Revista Universul Juridic*, 11, noiembrie 2022, pp. 55-71.

PLANIOL, M., *Traité Élémentaire de Droit Civil*, Tome Premier, Paris, 1920.

ROȘ, VIOREL, BOGDAN, DRAGOȘ, SPINEANU-MATEI, OCTAVIA, *Dreptul de autor și drepturile conexe. Tratat*, Ed. All Beck, București, 2005.

SANTI, COSMIN C., *Procedura de judecată în dreptul canonic și dreptul civil. Aspecte comparative*, Ed. C.H. Beck, București, 2023.

SELEJAN-GUȚAN, BIANCA, *Protecția europeană a drepturilor omului*, ediția a V-a, Ed. Hamangiu, București, 2018.

STĂNCIULESCU, LIVIU, *Moștenirea. Doctrină și jurisprudență*, Ed. Hamangiu, București, 2017.

STĂNESCU-SAS, MIHAIL, *Autonomia cultelor religioase. Jurisprudență națională comentată și adnotată*, Ed. Universul Juridic, București, 2019.

ȚICLEA, TIBERIU, „Capacitatea civilă a persoanei fizice”, în: *Noul Cod Civil. Studii și comentarii*, vol. I (art. 1-534), coord. Mariena ULIESCU, Ed. Universul Juridic, București, 2012, pp. 147-177.

VIII. Studii generale și speciale

ADESI, GIORGIO BARONE, *Monachesimo ortodosso d'Oriente e diritto romano nel tardo antico*, Milano, 1989.

AIONEI, CONSTANTIN (Ierom.), „Misiunea și importanța monahismului în constituția și lucrarea Bisericii”, în: *Icoana Credinței*, I, 2015, nr. 1, pp. 49-61.

AFANASIEF, NIKOLAI, „The Canons of the Church: Changeable or Unchangeable”, în: *St. Vladimir's Seminar Quarterly*, 11, 1967, 2, pp. 54-68.

ALFEEV, ILARION (Mitrop. de Volokolamsk), *Monahismul ca Taină a Bisericii*, conferință susținută la 23.09.2013, publicată la

<https://pravoslavie.ru/64415.html> (ultima accesare la 30.01.2025).

ANANIA, VALERIU, „Note și comentarii despre monahismul protestant”, în: *Ortodoxia*, IX, 1957, nr. 2, apr.-iun., pp. 357-362.

ANGHEL, ANDREI (Arhim.), „Primul Regulament dedicat vieții monahale din Biserica Ortodoxă Română. O analiză canonică”, în: Pr. George GRIGORIȚĂ (coord.), *Forme de organizare și funcționare a monahismului ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane*, Ed. Basilica, București, 2024, pp. 506-587.

ANGHEL, ANDREI (Arhim.), *Regulamente și hotărâri sinodale privind viața monahală în Biserica Ortodoxă Română în sec. XIX-XXI (1859-2019): O analiză canonică*, Teză de doctorat, Disciplina Drept Bisericesc, Universitatea din București, Facultatea de Teologie Ortodoxă, coordonator științific Pr. prof. univ. dr. George GRIGORIȚĂ, în curs de cercetare la data de 30.01.2025.

ANGHEL, MIREL, „Tudor Arghezi. Un răzvrătit în tagma monahală”, în: *Studii de știință și cultură*, V, 2009, 4, dec., pp. 69-73.

ANTONIE DE SUROJ (Metrop.), *Asceticism and marriage*, Ed. Doxologia, Iași, 2014.

ATANASIU, BOGDAN, „Testamente de monahi putneni din secolul al XVIII-lea”, în: *Analele Putnei*, VI, 2010, 1, pp. 175-200.

ATWOOD, FRANK, ATWOOD, RACHEL, *Lumina din spatele grațiilor. Povestea adevărată a unui condamnat la moarte convertit la Ortodoxie din închisorile Arizonei*, traducere română de Anca Irina IONESCU, Ed. Sophia, București, 2021.

BACOIANIS, VASILIOS (Arhim.), *Duhovnicul și spovedania*, traducere din lb. greacă de pr. Victor MANOLACHE, Editura de Suflet, București, 2012.

BAYER, JOHN (O. Cist.), „Living *toto corde*: Monastic Vows and the Knowledge of God”, în: Greg PETERS (ed.), *Exploring the Future of Christian Monasticisms*, Basel, Switzerland, 2019, pp. 2-16.

BĂBUȘ, GRIGORIE (Arhim.), „Norme de organizare a monahismului în Novelele 5 și 133 ale Împăratului Justinian”, în: *Studii Teologice*, XLII, 1990, nr. 2, mar.-apr., pp. 98-111.

BERECHET, ȘTEFAN, *Caterisirea (degradarea) preotului și frăția*

de cruce, Chișinău, Tipografia Eparhială, 1924.

BIRDAȘ, EMILIAN (Protos.), „Originea istorică a voturilor monahale”, în: *Glasul Bisericii*, XIII, 1954, nr. 9-10, pp. 511-523.

BITERE, ȘTEFAN, *Drepturile și obligațiile monahilor în Ortodoxie*, Teză de doctorat, Universitatea „Lucia Blaga” Sibiu, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Disciplina Drept Bisericesc, coordonator științific Pr. Prof. Ioan FLOCA, susținută public la 18.07.2002.

BOGOSAVLJEVIC, DRAGOLJUB, *Deuxième mariage dans l'Eglise orthodoxe. Débat historico-canonique*, Mémoire en vue d'obtention de diplôme de Master en théologie orthodoxe, directeur Archim. Dr. Grigorios PAPATHOMAS, Paris, 2011.

BONTEANU, THEODOSIE (Arhim.), „Monahismul și legea bisericească din 1925”, în: *Viața Monahală*, I, 1933, 5, pp. 151-155.

BOTEZAN, FLORIN, „Monahism și căsătorie. O analiză din perspectiva dobândirii Împărăției Cerurilor”, în: *Altarul Reîntregirii*, 2011, 2, pp. 23-45.

BOUMIS, PANAGIOTIS, „The Possibility of Married Bishops Today”, în: *Greek Orthodox Theological Review*, 40, 1995, 1-2, pp. 221-227.

BRATU, DAMASCHIN (Ierod.), *Slujba tunderii în monahism, prezența sa în Molitfelnicul românesc. Studiu istorico-liturgic și exegetic*, Lucrare de Licență, coordonator Pr. Prof. Cătălin Viorel SAVA, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae”, Iași, 2020.

BRUSANOWSKI, PAUL LUCIAN, *Stat și Biserică în vechea Românie între 1821-1925*, Presa Universitară Clujeană, 2010.

BUDEA, MARIUS-SORIN G., *Misiunea monahală în lumea contemporană. Principii, exigențe, obiective*, Teză de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Disciplina Misiologie Ortodoxă, coordonator științific Pr. conf. Radu-Petre MUREȘAN, în curs de cercetare la data de 30.01.2025.

BUGIULESCU, MARIAN I., „The Organization and Role of Monasticism in the Christian Church Constitution and Activity”, în: *Bogoslovni vestnic*, 78, 2018, 2, pp. 523-541.

Bunurile Bisericii: ieri și astăzi, Actele Simpozionului internațional de drept bisericesc de la Centrul Social-Pastoral „Sfânta Cruce” (Mănăstirea Caraiman) din 16-17 noiembrie 2014, coord. George GRIGORIȚĂ, Ed. Basilica, București, 2016.

BUZAN, SEVER, „Natura caterisirii”, în: *Glasul Bisericii*, XIX, 1960, 5-6, mai-iunie, pp. 454-457.

BUZAN, SEVER, „Starea civilă după dreptul român de stat și cel bisericesc”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXV, 1957, 3-4, martie-aprilie, pp. 310-326.

CARBALLO, JOSÉ RODRÍGUEZ, „Les vœux religieux aujourd’hui. Réalité et enjeux”, în: *Revue de Droit Canonique*, 65, 2015, 1, pp. 231-238.

CASEAU, BÉATRICE, „An aspect of the actuality of Basil the Great. The proper age to enter monastic life”, în: *Studia Universitatis Babeș Bolyai – Theologia Catholica*, LIV, 2009, 3, pp. 21-33.

CĂLUGĂR, D., „Desăvârșirea morală”, în: *Telegraful Român*, 15.10.1977, nr. 39-40, p. 2.

CÂNDEA, SPIRIDON, „Pedeapsa depunerii din cler”, în: *Revista Teologică*, XXIV, 1934: 7-8, iul.-aug., pp. 244-259; 9-10, sept.-oct., pp. 292-304.

CÂRSTOIU, IOAN, „Temeiuri neotestamentare pentru voturile monahale”, în: *Glasul Bisericii*, XLIV, 1985, nr. 1-2, ian.-feb., pp. 59-69.

CHARANIS, PETER, „The Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire”, în: *Dumbarton Oaks Papers*, 4, 1948, pp. 51-118.

CIOBÂCĂ, TEOFILACT (Ierod.), „Sf. Pahomie Tabenisiotul. Întemeietorul monahismului cu viață de obște. 1650 ani de la moarte”, în: *Telegraful Român*, 01.04.1996, nr. 13-16, pp. 3, 6.

CIOBÂCĂ, TEOFILACT (Ierod.), „Statornicia, mijloc spre desăvârșire a monahului”, în: *Telegraful Român*, 01.01.1995, nr. 1-2, pp. 3-4.

CIOBÂCĂ, TEOFILACT (Ierod.), „Votul monahal”, în: *Telegraful Român*, 31-34, 15.08.1994, p. 5.

CIREȘANU, BADEA, „Tunderea în monahism”, în: Idem, *Tezaur liturgic al sfintei Biserici Creștine Ortodoxe de Răsărit*, tomul III, București, 1912, pp. 348-351.

CIUCIU, HRISOSTOM (Protos.), „Paradigme biblice ale ascultării”, în: *Teologie și Viață*, XXIX, 2019, 5-8, mai-aug., pp. 42-63.

CIUREA, AL. I. (Pr.), „Despre ascultare”, în: *Glasul Bisericii*, 1966, 1-2, pp. 24-28.

CLARKE, ROBERT (ed.), *The „conscience of Europe?”. Navigating Shifting Tides at the European Court of Human Rights*, Kairos Publications, Vienna, 2017.

COJOCARU, ALEXIE (Mon.), „Pomelnicul Mănăstirii Putna”, în: *Analele Putnei*, VIII, 2012, 2, pp. 167-398.

COLIBĂ, MIHAI, „Regulile monahale ale Sfântului Vasile cel Mare în istoria vieții religioase monahale și a cultului creștin”, în: *Studii Teologice*, XVII, 1965, nr. 3-4, mar.-apr., pp. 241-253.

COMAN, IOAN G. (Pr.), „Importanța și sensul desăvârșirii în monahism”, în: *Studii Teologice*, an VII, 1955, nr. 3-4, mart.-apr., pp. 217-222.

CONSTABLE, GILES, „The Ceremonies and Symbolism of Entering Religious Life and Taking the Monastic Habit from the Fourth to the Twelfth Century” in: *Segni e riti nella Chiesa alto-medievale occidentale, 11-17 aprile 1985*, Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo 33, Presso la sede del Centro, Spoleto, 1987, pp. 799-802.

CONSTANTIN, NECTARIA (Mon.), *Statutul canonic al monahului în trecut și prezent*, Lucrare de disertație, Universitatea „Eftimie Murgu” din Reșița, Facultatea de Științe Sociale, Studii de Teologie Pastorală și Misiune Creștină, coordonator Răzvan RUȘET, Reșița, 2019.

CONSTANTINESCU, IULIAN MIHAI, *Biserica și instituția căsătoriei. Condițiile administrării căsătoriei. Studiu juridico-canonic*, ediția a II-a, Ed. Christiana, București, 2010.

CONSTANTINESCU, IULIAN MIHAI, „Condițiile formale privind administrarea căsătoriei civile și cununiei ortodoxe. Studiu juridic-canonic”, în: *Buletinul Centrului pentru dialog între științe și teologie*, VII, 2010, 1-2, pp. 183-211.

CONSTANTINESCU, IULIAN MIHAI, *De impedimentis matrimonii. De la acrivia canonică la iconomia bisericească*, ediția a II-a, Ed. Universitaria, Craiova, 2020.

CONSTANTINESCU, IULIAN MIHAI, „De la întrunirile pregătitoare la documentul oficial «Sfânta Taină a Cununii și impedimentele la aceasta» al Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe. O evaluare juridico-canonică”, în: *Sfântul și Marele Sinod. Eveniment eshatologic sau normalitate canonică?*, ed. Pr. Patriciu VLAICU, Răzvan PERȘA, Presa Universitară Clujeană, 2018, pp. 258-303.

CONSTANTINESCU, IULIAN MIHAI, „Depunerea din treaptă între legislația canonică ortodoxă și aplicarea principiului economiei bisericești. Limite și perspective”, în: *Studii franciscane*, 2014, 14, pp. 228-239.

CONSTANTINESCU, IULIAN MIHAI, *Instituția divorțului între legislația canonică și legislația civilă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012; ed. a II-a, Ed. Universitaria, Craiova, 2020.

CONSTANTINESCU, IULIAN MIHAI, „Încetarea și desfacerea căsătoriei între legislația de Stat și tradiția canonică a Bisericii. Problema poligamiei harice”, în: *Mitropolia Olteniei*, 2011, 1-4, pp. 124-160.

CONSTANTINESCU, IULIAN MIHAI (Pr.), „Norme canonice și politico-bisericești privind statutul disciplinar al monahilor”, în: *Mitropolia Olteniei*, LXXIV, 2022, 9-12, septembrie-decembrie, pp. 94-113.

CONSTANTINESCU, IULIAN MIHAI, VLADIMIRESCU, MIHAI, „Statutul preoților divorțați și recăsătoriți în Biserica Ortodoxă. Unele aspecte biblice și canonice”, în *Mehedinți, istorie, cultură și spiritualitate*, vol. I, Ed. Didahia Severin, Drobeta Turnu Severin, 2008, pp. 422-462.

CORDUNEANU, IONUȚ-GABRIEL, *Neutralitatea religioasă în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului*, Ed. Universul Juridic, București, 2018.

COSMA, SORIN (Pr.), „Cateheză despre sfaturile evanghelice”, în: *Telegraful Român*, 01.02.1997, nr. 5-6, pp. 1-2.

COSMA, SORIN (Pr.), „Indisolubilitatea căsătoriei și divorțul din perspectiva misiunii spirituale a Bisericii”, în: *Altarul Banatului*, 2023, nr. 1-3, pp. 40-52.

COTAN, CONSTANTIN CLAUDIU (Pr.), „De la familia biologică la cea spirituală. Drepturile și îndatoririle călugărului bizantin din secolul al XI-lea”, în: *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 2021, 2, pp. 232-249.

CRĂCIUN, CERASELLA, *Metode și tehnici de cercetare*, Ed. Universitară, București, 2015.

CRICOVEAN, MIRCEA (Pr.), „Sfânta Taină a Căsătoriei și virtutea fecioriei în așezămintele Sfinților Părinți”, în: *Altarul Banatului*, 2011, 10-12, pp. 55-67.

CRUCIANU, IOAN SERAFIM (Ierom.), *Dimensiunea misionară a monahismului în Biserică. Repere paradigmaticale ale monahismului primar reflectate în misiunea monahismului ortodox în secolele XX-XXI*, Teză de doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Disciplina Misiologie și Ecumenism, coordonator științific Pr. prof. Valer BEL, susținută la 19.09.2023, depusă la BCU Cluj-Napoca.

CRUCIANU, IOAN SERAFIM (Ierom.), *Premise vechi și nou testamentare pentru viața monahală*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2012.

D., „Noul mitropolit al Moldovei și Sucevei și noii Episcopii de Huși și Dunărea de Jos”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XXV, 1901-1902, 11, pp. 1049-1085.

DAMASCHIN DORNEANUL (Ep.), *Dimensiunea mistagogică a Săptămânii Sfințelor Pătimiri. Elemente de antropologie duhovnicească*, Ed. Crimca, Suceava, 2022.

DIDA, ALINA, „Obiecția de conștiință, în dezbatere europeană”, în: *Viața Medicală*, nr. 47 (1504), 2018.

DRĂGUȘIN, CONSTANTIN (Pr.), „Pravila cea Mare – Îndreptarea legii. 1652. Studiu istorico-canonic”, Teză de doctorat, în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXIX, 2001, nr. 1-6, ian.-iun., pp. 255-368; nr. 7-12, iul.-dec., pp. 253-321.

DREUILLE, MAYEUL DE, *La Règle de Saint Benoît et les traditions ascétiques de l'Asie à l'Occident*, Collection Vie Monastique, n° 38, Abbaye de Bellefontaine, 2000.

DURĂ, NICOLAE V. (Pr.), „Monahii, al treilea element constitutiv al Bisericii. Norme și rânduieli canonice privind organizarea

și disciplina vieții monahale”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, CXXI, 2003, nr. 7-12, iul.-dec., pp. 469-483.

DURĂ, NICOLAE V. (Pr.), „Precizări privind unele noțiuni ale Dreptului canonic bisericesc (depunere, caterisire, excomunicare sau afurisire și anatemă) în lumina învățaturii ortodoxe. Studiu canonic”, în: *Orthodoxia*, XXXVIII, 1987, nr. 2, apr.-iul., pp. 84-135; XXXVIII, 1987, nr. 3, iul.-sep., pp. 105-143.

EMILIANOS (Arhim.), *Cateheze și cuvântări. 2. Viața în Duh*, traducere de diac. Ioan I. ICĂ jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2001.

ENACHE, GEORGE, PETCU, ADRIAN NICOLAE, *Monahismul ortodox și puterea comunistă în Romania anilor '50*, Ed. Partener, Galați, 2009.

ERBICEANU, CONSTANTIN, „Viața și scrierile protosinghelului Naum Râmnicănean”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XIII, 1889-1890, 12, martie, pp. 657-676.

EVANGĚLINE (Sister), „The Monastic Life. A Charismatic Life in the Church”, în: *The Ecumenical Review*, 1979, 3, pp. 273-278.

FILIMON, DANIEL GEORGE, „Dreptul de proprietate al monahilor în Biserica Ortodoxă Română. Prevederi canonice și statutare și raportul acestora cu legislația civilă”, în *Bunurile Bisericii: ieri și astăzi*, Actele Simpozionului internațional de drept bisericesc de la Centrul Social-Pastoral „Sfânta Cruce” (Mănăstirea Caraiman) din 16-17 noiembrie 2014, coord. George GRIGORIȚĂ, Ed. Basilica, București, 2016, pp. 456-526.

FINN, THOMAS M., „The sacramental world in The Sentences of Peter Lombard”, în: *Theological Studies*, 69, 2008, pp. 557-582.

FLOCA, IOAN N. (Arhid.), „Caterisirea în Dreptul Bisericesc Ortodox”, în: *Revista Teologică*, 2004, 4, pp. 123-133.

FLOCA, IOAN N., „Dispensa în Dreptul Bisericesc”, în: *Studii Teologice*, VII, 1955, nr. 1-2, ian.-febr., pp. 107-121.

FRAZEE, CHARLES, „Late Roman and Byzantine Legislation on the Monastic Life from the Fourth to the Eighth Centuries”, în: *Church History*, 51, 1982, nr. 3, pp. 263-279.

GALERIU, CONSTANTIN (Pr.), „Semnificația «tunderii» și a voturilor monahale după ritualul ortodox”, în: *Orthodoxia*, XLI,

1989, nr. 4, oct.-dec., pp. 61-83.

GAUTHIER, DANIELLE, „Les vœux religieux face à une expérience de vie. D’une petite congrégation à l’«ermitage solidaire»”, în: *Revue de Droit Canonique*, 65, 2015, 1, pp. 219-230.

GAVRILĂ, VASILE (Pr.), „Fecioria și căsătoria în vocația sfințeniei”, în: *Ortodoxia*, LVIII, 2007, nr. 3, iul.-aug., pp. 141-171.

GAVRILOAE, PAUL, „A doua și a treia nuntă din perspectivă ortodoxă”, în: *Astra Salvensis*, 2013, 2, pp. 95-105.

GÂRBACEA, RADU (Pr.), „Cele două omilii la Botezul Domnului atribuite lui Proclu al Constantinopolului (CPG 5806; CPG 5827)”, în: *Revista Teologică*, 28 (100), 2018, nr. 1, pp. 250-264.

GIOSANU, COSMA (Ierom.), „Monahismul românesc sub dictatura comunistă între anii 1950-1959”, în: *Teologie și Viață*, 2009, 19, nr. 9-12, pp. 145-169.

GIOSANU, COSMA (Ierom.), *Răstignirea monahismului românesc la mijlocul secolului al XX-lea. Studiu de caz: Sihăstria și Slatina*, Ed. Egumenița, 2019.

GOLDAN, VASILE LUCIAN (Pr.), „Consecințele canonice ale depunerii din treapta preoției – slujirea unui preot depus”, în: *Teologie și Viață*, supliment 5-8/2023, pp. 146-157.

GONDAKAKIS, VASSILIOS (Arhim.), „Monastic Life as True Marriage”, series *Mount Athos 4*, Alexander Press, Montreal, 1996.

GOREANU, VENIAMIN (Protos.), „Problema căsătoriei și recăsătoririi clericilor în lumina doctrinei canonice și a legislației bisericești”, în: *Ortodoxia*, 2009, 3, pp. 64-92.

GOTHMAN, AUGUST L., *Vulgar and Ascetic Christian: the Myth of a Higher Spirituality The Rhetoric of Monastic Profession as a Second Baptism*, School of Theology, Saint John’s University, Collegeville, Minnesota, 2007.

GRAMA, MONICA, „Rânduiala Tunderii în Monahism. Evoluție și reformă. Studiu istorico-liturgic”, în: *Altarul Reîntregirii*, 2/2011, pp. 169-204.

GRĂPEANU, MACARIA (Mon.), *Monahismul ca semn al Împărăției lui Dumnezeu*, Teză de doctorat, Universitatea din

București, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Disciplina Teologie Sistematică, coordonator științific Pr. Prof. Dumitru POPESCU, susținută public în 2007.

GRIGORAȘ, N., „Mitropolitul Iacov Putneanul. 20 iunie 1719 - 15 mai 1778”, în: *Mitropolia Moldovei*, XXXIV, 1958, 9-10, pp. 791-811.

GRIGORIȚĂ, GEORGE, „Legea nr. 489/2006 și Biserica Ortodoxă Română”, în: *Studii Teologice*, III, 20007, 2, apr.-iun., p. 161-219.

GRIGORIȚĂ, GEORGE (Pr.), „Prevederi canonice și nomocanonice din primul mileniu creștin referitoare la organizarea vieții monahale”, în: *In honorem pr. prof. univ. dr. Constantin Rus*, ed. Arhim. Casian RUȘET, Protos. Iustin POPOVICI, Ed. Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2023, pp. 79-174.

GRIGORIȚĂ, GEORGE (Pr.), „Teologia canonică și Dreptul bisericesc: o relație sinergică și complementară”, în: *În lumina lui Hristos. Omagiu Părintelui Prof. Univ. Dr. Ștefan Buchiu*, editori Pr. Conf. Dr. Sorin ȘELARU, Pr. Lect. Dr. Mihai BURLACU, Ed. Basilica, București, 2023, pp. 433-469.

HADDAD, FRIEDA, „Orthodox Spirituality. The Monastic Life”, în: *The Ecumenical Review*, 1986, 1, pp. 64-70.

HALTIE, P.J., „The Answer to Paul Asan of Gregory Palamas: A 14th Century Apology for the One, Grand and Angelic Schema”, în: *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 33, 1989, pp. 46-51.

HILLNER, JULIA, „Monastic Imprisonment in Justinian's Novels”, în: *Journal of Early Christian Studies*, 2007, 15, 2, pp. 205-237.

HIMCINSCHI, MIHAI, „Monahismul – o mărturie misionară prin sfințenia vieții”, în: *Altarul Reîntregirii*, 2011, 2, pp. 249-268.

ICĂ, IOAN Jr. (Arhid.), „Sfântul Grigorie Palama, scriitor duhovnicesc isihast”, în: *Anuarul Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” Sibiu*, 2003-2004, pp. 91-148.

IEREMIA AL GORTINEI (Mitrop.), „Tunderea în monahism este o Taină”, în: *Analekta*, 2, 2013, pp. 7-9; disponibilă la: <https://www.pemptousia.ro/2013/04/analekta-2-despre-monahism/> (ultima accesare la 30.01.2025).

IONIȚĂ, VIOREL (Pr.), *Hotărârile întrunirilor panortodoxe din 1923 până în 2009. Spre Sfântul și Marele Sinod al Bisericii Ortodoxe*, carte publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. Basilica, București, 2013.

IUSTIN (Arhim.), „Cum să se cunoască gradele din clerul monahal după portul camilafcei și al culionului”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLII, 1924, 3, mar., p. 164.

IVAN, IORGU, „Câțiva termeni canonici. Înțelesul și explicarea lor în dreptul bisericesc ortodox”, în: *Studii Teologice*, XLI, 1989, 4, iul.-aug., pp. 78-100.

IVAN, IORGU, *Demisia din preoție. Studiu de drept canonic*, București, 1937.

IVANOVICI, MARTINIAN, *Sfaturile evanghelice – votul ascultării*, Teză de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Disciplina Teologie Biblică, susținută public în 1945.

IVAȘCU-FICAT, RUXANDRA, *Acrivie și pogorământ în regulamentele de organizare a vieții monahale*, Lucrare de Disertație, Universitatea „Eftimie Murgu” din Reșița, Facultatea de Științe Sociale, Studii de Teologie Pastorală și Misiune Creștină, coordonator Răzvan RUȘEȚ, 2019.

JURCAN, EMIL, „Vocația monahală într-o analiză comparată. Rolul monahismului creștin-ortodox în recuperarea vocației omului mileniului al treilea”, în: *Altarul Reîntregirii*, 2011, 2, pp. 233-247.

LAMBERT, MALCOLM, *Franciscan Poverty: The Doctrine of the Absolute Poverty of Christ and the Apostles in the Franciscan Order, 1210-1323*, London: SPCK, 1961.

LAURAN, TIMOTEI (Hierom.), *Les vêtements monastiques chez les Peres de l'Eglise et leur symbolisme*, Mémoire de maîtrise, directeur Père Nicolas CERNOKRAK, Institut Saint-Serge, Paris, 2000.

LEMENI, DANIEL, „Voi nu sunteți din lume”. *Istoria monahismului răsăritean (sec. IV-VII)*, Ed. Astra Museum, Sibiu, 2018.

L'HUILLIER, PIERRE, „Episcopal Celibacy in the Orthodox Tradition”, in: *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 35, 1991, pp. 271-300.

L'HUILLIER, PIERRE, „Mandatory Celibacy as a Requirement for Episcopacy”, in: *The Greek Orthodox Theological Review*, 40, 1995, pp. 213-219.

MALLONE, EDWARD, OSB, „Martyrdom and Monastic Profession as a Second Baptism”, în: Anton MAYER, Johannes QUASTEN, Burkhard NEUNHEUSER (eds), *Von Christlichen Mysterium: Gesammelte Arbeiten zum Gedächtnis von Odo Casel OSB*, Patmos-Verlag, Düsseldorf, 1951, pp. 115-134.

MAN, SERAFIM (Arhim.), „Despre monahism”, în: *Mitropolia Ardealului*, XXXV, 1990, 5, sep.-oct., pp. 58-60.

MARGA, IRIMIE (Pr.), „Ascultarea canonică”, în: *In honorem pr. prof. univ. dr. Constantin RUS*, ed. Arhim. Casian RUȘET, Protos. Iustin POPOVICI, Ed. Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2023, pp. 273-288.

MARGA, IRIMIE (Pr.), „Biserica și politica din perspectivă canonică”, în: *Anuarul Facultății de Teologie Sibiu*, I, 2000, Sibiu, 2001, pp. 397-403.

MARGA, IRIMIE (Pr.), „Cununia, divorțul și recununarea în Biserica Ortodoxă”, în: *Revista Teologică*, 2017, nr. 3, pp. 122-130.

MARGA, IRIMIE (Pr.), „Celibat și monahism după sfintele canoane”, în: Pr. George GRIGORIȚĂ (coord.), *Forme de organizare și funcționare a monahismului ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane*, Actele simpozionului organizat de Patriarhia Română în zilele de 24-26 mai 2021, Ed. Basilica, București, 2024, pp. 186-210.

MĂȚĂU, PAHOMIE (Ierom.), „Monahismul anglican. Trecut și prezent. Scurt istoric (II)”, în: *Telegraful Român*, 01.06.1996, nr. 21-22, pp. 3-4.

MERTICARIU, VARLAAM (Arhim.), „Dimensiunea vindecătoare a monahismului”, în: *Teologie și Viață*, 2004, nr. 7-12, iul-dec., pp. 129-135.

MEYENDORFF, JOHN, *Căsătoria. Perspectiva ortodoxă*, traducere, prefață și note de Cezar LOGIN, Ed. Renașterea & Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 2012.

MILOSEVIC, NENAD S., *To Christ and the Church”. The Divine Eucharist as the All-Encompassing Mystery of the Church*, edited by

Bishop Maxim VASILJEVIC, Los Angeles, Sebastian Press, 2012.

MITITELU, CĂTĂLINA, „Elemente de drept succesoral în Cartea românească de învățătură și Îndreptarea Legii”, în: *Omagiu profesorului Nicolae V. Dură la 60 de ani*, coord. prof. univ. dr. Teodosie PETRESCU, Ed. Arhiepiscopiei Tomisului, 2006, pp. 1442-1447.

NAE, ANTIM (Protos.), „Vocația cultural-filantropică a monahismului contemporan”, în: *Altarul Reîntregirii*, 2019, 1, pp. 135-145.

NAE, ANTIM (Protos.), „Voturile monahale în lumea contemporană”, în: *Altarul Banatului*, 2022, 1-3, pp. 81-90.

NECTARIE AL EGHINEI (Sf.), „De ce se schimbă numele cuiva atunci când devine monah?”, în: *Analekta*, 2, aprilie 2013 („Despre monahism”), pp. 9-10; disponibilă la: <https://www.pemptousia.ro/2013/04/analekta-2-despre-monahism/> (ultima accesare la 30.01.2025).

NECULA, NICOLAE N. (Pr.), „Ce este ascultarea canonică și ce rol joacă în păstrarea disciplinei în Biserică?”, partea I în: *Vestitorul Ortodoxiei*, nr. 243-244, 01.04.2000, p. 15; partea II în: *Vestitorul Ortodoxiei*, nr. 245-246, 01.05.2000, p. 15.

NICA, EMILIAN (Arhim.), „Monahismul din Moldova și Decretul 410 din 1959”, în: *Teologie și Viață*, 2009, 1-4, pp. 165-187.

OLTEAN, DANIEL (Arhim.), *Devenir moine à Byzance. Coutumes sociales, règles monastiques et rituels liturgiques*, Orientalia Lovaniensia Analecta, 291, Peeters, Leuven-Paris-Bristol, 2020.

OLTEAN, DANIEL (Arhim.), „Le rituel monastique byzantin du πρόσχημα. Histoire d'une évolution inattendue”, în: *Orientalia Christiana Periodica*, 1/2016, pp. 41-66.

OLTEAN, DANIEL (Arhim.), „Les origines de la tonsure monastique. Les sources grecques”, în: *Byzantion*, tom LXXXVII, 2017, pp. 259-297.

OLTEAN, DANIEL (Arhim.), „«Petit» et «grand» habit. Une dispute monastique à l'époque de Théodore Stoudite”, în: *Byzantinoslavica*, LXXIII/2015, 1-2, pp. 35-56.

OLTEAN, DANIEL (Arhim.), „Rânduielile tunderii în monahism în primele secole creștine”, în: *Teologie și educație la Dunărea de*

Jos, IX, 2010, pp. 363-381.

OLTEAN, DANIEL (Arhim.), „Recevoir le saint habit. Cérémonies monastiques en Moldavie à l'époque de Païssy Velitchikhovsky”, în: *Elemente de ceremonial în literatura din spațiul românesc (sec. XIV-XVIII)*, vol. îngrijit de Emanuela TIMOTIN, Ed. Academiei Române, București, 2019, pp. 160-172.

OLTEAN, DANIEL (Arhim.), „Schima mică și schima mare în tradiția bizantină. Două modele de organizare monastică (sec. VIII-XV)”, studiu recenzat în Emilian APOSTOLESCU, Ștefana TOTORCEA, „Simpozionul internațional intitulat «Forme de organizare și funcționare ale monahismului ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane»”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, 2021, 2, mai-august, pp. 68-79.

OLTEAN, DANIEL (Arhim.), „Une pratique liturgique en désaccord avec la pensée théologique byzantine: le rituel du petit habit monastique”, în: *Traditions recomposées: Liturgie et doctrine en harmonie ou en tension*, 63e Semaine d'études liturgiques, Paris, Institut Saint-Serge, 21-24 juin 2016, pp. 141-154.

PALMOV, NICOLAE, *Пострижение в монашество, Чины пострижения в монашество в греческой Церкви (Tunderia monahală. Rânduielile tunderii monahale din Biserica Greacă)*, Киев, 1914.

PANȚURU, COSMIN (Pr.), „Regimul canonic, statutar și regulamentar privind averea monahilor”, în: *Analele Universității de Vest Timișoara*, seria Teologie, 24, 2018, pp. 77-87.

PAVEL, CONSTANTIN C., „Temeiurile și rostul ascultării în viața morală a creștinului”, în: *Studii Teologice*, XVIII, 1966, nr. 7-8, sep.-oct., pp. 387-407.

PĂCURARIU, MIRCEA, „Dicasteria și Consistoriul Mitropoliei Ungrovlahiei”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVII, 1959, 7-10, iul.-oct., pp. 961-979.

PĂTRAȘCU, MIHAI, „Excomunicarea în Codul actual (Can. 1331)”, în: *Studii franciscane*, 2014, 14, pp. 240-249.

PERȘA, RĂZVAN, „Misiunea și implicarea laicilor și monahilor în viața Bisericii Ortodoxe în conformitate cu tradiția canonică”,

în: *Tradiția canonică și misiunea Bisericii – Lucrările conferinței internaționale de Drept canonic și Teologie Ortodoxă, 3-5 septembrie 2015, Bruxelles*, editori Pr. Patriciu VLAICU, Răzvan PERȘA, Presa Universitară Clujeană, 2018, pp. 249-300.

PERȘA, RĂZVAN, *Natura canoanelor și principiile de interpretare a lor în Dreptul Canonic Ortodox al secolelor XIX-XX*, Presa Universitară Clujeană, 2018.

PERȘA, RĂZVAN, „Raportul dintre legislația de stat și canoanele Bisericii Ortodoxe în perioada bizantină (sec. V-XII)”, în *Biserica și Statul: perspective diacronice asupra unei relații polivalente*, editori Răzvan BRUDIU, Mihail K. QARAMAH, Ed. Doxologia, Iași, 2023, pp. 63-84.

PETCU, CRISTIAN, „Anatema – Studiu canonic”, în: *Studia Theologica Doctoralia - Iași*, IV, 2012, pp. 42-51.

PETRACHE, TATIANA, „Așteptându-și moartea, a aflat Învierea”, în: *Viața noastră*, nr. 56, septembrie 2022, p. 87-88.

PIERRE DE CHERSONÈSE (Ev.), „Le divorce selon la théologie et le droit canonique de l'Eglise orthodoxe”, în: *Vestnik*, 65, 1969, 1, ian.-mar., pp. 25-36.

PÎRCĂLABU, FLORIN-CONSTANTIN, „Monahismul ortodox, formă a misiunii creștine”, în: *Studia Theologica Doctoralia - Iași*, VII, 2015, pp. 547-560.

PLĂMĂDEALĂ, ANTONIE (Mitrop.), „Ascultare și libertate în viața monahală și cea laică”, în: *Telegraful Român*, 01.06.1989, nr. 21-24, pp. 1, 6.

PLĂMĂDEALĂ, ANTONIE (Mitrop.), „Rânduiala tunderii în monahism”, în: *Monahismul românesc. Istorie, contribuții și reparatorizare*, vol. II, coord. gen. Pr. Mircea PĂCURARIU, Prof. Nicolae EDROIU, Ed. Basilica, București, 2016, pp. 11-59.

POPA, COSTICĂ (Pr.), „Principii canonice oglindite în Legiuirea lui Vodă Caragea și aplicarea lor”, în: *Studii Teologice*, XXXII, 1980, 1-2, ian.-feb., pp. 226-237.

POPOVICI, IUSTIN (Sf.), *Biserica Ortodoxă și ecumenismul*, traducere din limba sârbă de Adrian TĂNĂSESCU, Mănăstirea Petru Vodă, 2002.

POPOVICI, PAUL M., „Observații privind „gradele” monahale”, în: *Altarul Banatului*, 7-9/2006, pp. 150-154.

PORTARU, ADINA, CLARKE, ROBERT, *White Paper on Conscience Rights*, ADF International, March 2018.

POVÂRNARU, RAFAEL (Ierom.), „O scurtă abordare mistico-liturgică asupra rânduiei tunderii în monahism”, în: *Altarul Banatului*, 2018, 4-6, pp. 148-162.

PRUNĂ, CRISTIAN, „Anatema as the Disciplinary Measure in New Testament Writings”, în: *Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași – Teologie Ortodoxă*, 2021, 2, pp. 155-176.

PRUTEANU, PETRU (Ep.), „Sfintele Taine și numărul lor în tradiția ortodoxă”, publicat la 18 octombrie 2009 la adresa: <https://www.teologie.net/2009/10/18/sfintele-taine-si-numarul-lor-in-traditia-ortodoxa/> (ultima accesare la 30.01.2025).

PUFULETE, SILVIU-PETRE, „Pedeapsa coborârii din treaptă după canoanele Bisericii Ortodoxe”, în: *Studii Teologice*, XXVII, 1975, nr. 1-2, ian.-feb., pp. 41-51.

PUIU, VISARION (Arhim.), *Din istoria vieții monahale*, notă asupra ediției și postfață de pr. Aurel Florin ȚUSCANU, ediția a 2-a, Ed. Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2011.

RAFFIN, PIERRE, *Les rituels orientaux de la profession monastique*, Spiritualité orientale, no. 4, Abbaye de Bellefontaine, 1992.

Răstignirea monahismului românesc: Decretul 410/1959, lucrările susținute în cadrul Simpozionului „Decretul 410/1959 – Moment de oprimare a monahismului românesc”, desfășurat la Mănăstirea Secu, 27 noiembrie 2009, Ed. Doxologia, Iași, 2009.

RĂZVAN, IOAN REMUS, *Rânduiala tunderii în monahism potrivit scrierilor Sf. Dionisie Areopagitul și Simeon al Tesalonicului*, studiu publicat în 11 iulie 2012 la: <https://rasvanremus.wordpress.com/2012/07/11/randuiala-tunderii-in-monahism-potrivit-scrierilor-sf-dionisie-areopagul-si-simeon-al-tesalonicului-masterand-ioan-remus-rasvan/> (ultima accesare la 30.01.2025).

REDAȚIA, „Biserica Ortodoxă Română a luat măsuri pentru eliminarea apariției falșilor monahi”, în: *Cuvântul Liber*, 23.01.2003,

nr. 15, p. 10.

REDACȚIA, „Excluderi din monahism”, în: *Glasul Bisericii*, VII, 1948, 9, septembrie, pp. 83-84.

REDACȚIA, „Informații. Monahale”, în: *Mitropolia Banatului*, II, 1952, 7-9, iul.-sep., p. 47.

REDACȚIA, „Note biografice ale Episcopului Ghenadie”, în: *Menirea Preotului*, VII, 1898, 16, pp. 2-7.

REDACȚIA, „Un fals călugăr la Buzău”, în: *Universul*, 11.03.1940, nr. 69, p. 12.

ROBINSON, N.F., *Monasticism in the Orthodox Churches*, London, 1916.

ROMAN, EMILIAN-IUSTINIAN, „Premisele juridice și cano-nice în dreptul la apărare”, în volumul: *Statutul actual al Bisericii Ortodoxe Române. Tradiție și înnoire*, Actele Simpozionului internațional, Caransebeș, 6-8 octombrie 2015, coord. Protos. Casian RUȘEȚ, Ed. Episcopiei Caransebeșului, Presa Universitară Clujeană, Caransebeș - Cluj Napoca, 2016, pp. 368-388.

ROMAN, EMILIAN-IUSTINIAN, *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române de la 1949 până la 2008. Prezentare comparativă*, ediția a II-a, Ed. Performantica, Iași, 2011.

ROMAN, EMILIAN-IUSTINIAN, „The Romanian Orthodox Church during Communism. Decree no. 410/1959 – a Case Study”, în: *Teologia*, 84, 2020, 3, pp. 126-141.

RUS, CONSTANTIN (Pr.), „Starea civilă a clerului și celibatul după legislația Sinodului al VI-lea ecumenic”, în: *Ortodoxia*, LVIII, 2007, nr. 4, sep.-dec., pp. 10-48.

RUS, CONSTANTIN (Pr.), „Teoria perpetuării efectelor hiro-toniei: revenirea clericilor hirotoniți la starea de laici”, în: *Studii Teologice*, I, 2005, nr. 1, ian.-mar., pp. 36-48.

RUȘEȚ, CASIAN (Protos.), *Instanțele de judecată ale Patriarhiei Române în secolul al XX-lea: studiu canonic*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2018.

SACHELARIE, OVID, „Moștenirea monahilor în vechile noastre orânduiri juridice”, în: *Glasul Bisericii*, 1969, 1-2, ian.-feb., pp. 103-110.

SAHAROV, SOFRONIE (Arhim.), *Despre temeiurile nevoinței ortodoxe*, traducere de ierom. Rafail NOICA, Alba-Iulia, 1994.

SCÂRNECI, FLORENTINA, *Îndrumar de cercetare calitativă în științele socio-umane*, Ed. Universității „Transilvania” Brașov, 2006.

SEMEN, PETRE (Pr.), „Biblical and patristic basis of Orthodox Monachism”, în: *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” Iași – Teologie*, 2012, pp. 7-32.

SERAFIM (Ierom.), „Ascultare. A asculta, a se supune, a se lăsa convins”, în: *Cuvântul Nou*, 22.12.1999, nr. 2658, p. 3.

SIMONOPETRITUL, EMILIANOS (Arhim.), *Cuvântări mistagogice la sărbători*, traducere din limba greacă de Ierom. Agapie CORBU, Ed. Sfântul Nectarie, Arad, 2016.

SMYRLIS, KONSTANTINOS, „The Management of Monastic Estates. The Evidence of the Typika”, în: *Dumbarton Oaks Studies*, 2000, pp. 245-261.

SOARE, GHEORGHE I. (Pr.), „Impedimente la căsătorie. Necesitatea asigurării unei practici uniforme în toată Biserica Ortodoxă”, în: *Ortodoxia*, XIII, 1961, nr. 4, oct.-dec., pp. 576-589.

SOARE, GHEORGHE I. (Pr.), „Impedimentele la căsătorie și motivele de divorț”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXI, 1943, 4-6, apr.-iun., pp. 230-264.

STAN, LIVIU (Pr.), *Biserica și Dreptul. III. Principiile Dreptului Canonic Ortodox*, ediție coordonată de pr. Irimie MARGA, Ed. Andreiana, Sibiu, 2012.

STAN, LIVIU (Pr.), „Codificarea canoanelor”, în: *Studii teologice*, XXI, 1969, 9-10, nov.-dec., pp. 627-648.

STAN, LIVIU (Pr.), „Despre principiile canonice fundamentale ale Ortodoxiei”, în: Idem, *Biserica și Dreptul. Studii de Drept Canonic Ortodox. III. Principiile Dreptului Canonic Ortodox*, Ed. Andreiana, Sibiu, 2012, pp. 5-23.

STANA, SIMEON (Arhim.), „Ascultarea și structurile comunității monastice ortodoxe”, în: *Altarul Banatului*, 2010, 4-6, pp. 83-87.

STĂNCULESCU, I.F., „Ascultarea canonică”, în: *Studii Teologice*, XIV, 1962, 7-8, pp. 471-488.

STĂNILOAE, DUMITRU (Pr.), „Iconomia în Biserica Ortodoxă”, în: *Ortodoxia*, XV, 1963, 2, pp. 152-186.

STĂNILOAE, DUMITRU (Pr.), *Sensul ascezei monahale*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2005.

STĂNILOAE, DUMITRU (Pr.), „Temeiuri dogmatice și duhovnicești pentru viața monahală de obște”, în: *Studii Teologice*, IV, 1952, nr. 7-8, sept.-oct., pp. 371-393.

STEFANOVIC, CLEOPA (Ierom.), *Rânduiala tunderii în monahism în Molitfelnicul slav și în cel românesc – studiu istorico-liturgic*, Teză de doctorat, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Disciplina Teologie Liturgică, coordonator științific Pr. Prof. Viorel SAVA, susținută public în 2014.

STERK, ANDREA, *Monahul-episcop în Antichitatea târzie: renunțând la lume dar totuși conducând Biserica*, trad. de Dragoș DÂSCĂ, ediție îngrijită de protos. Vasile BÎRZU, Ed. Ecclesiast, Sibiu, 2012.

STREZA, CIPRIAN, „Călugărul ca episcop: devotament și angajament social creștin în Capadocia secolului al IV-lea”, în: *Revista Teologică*, 99, 2017, 1, pp. 31-52.

ȘELARU, SORIN (Pr.), „Mărturisirea de credință a celui ales pentru treapta episcopatului: coordonate istorico-dogmatice”, în: *Studii Teologice*, XIII, 2017, 2, aprilie-iunie, pp. 19-68.

ȘERBĂNESCU, NICULAE (Pr.), „Mitropoliții Ungrovlahiei”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVII, 1959, 7-10, pp. 722-826.

ȘESAN, VALERIAN, „Revizuirea canoanelor și a altor norme bisericești, precum și codificarea lor”, în: *Candela*, XLVII, 1936, pp. 145-159.

TABAN, IUSTIN (Ierod.), *Ieșirea din scaun a Mitropoliților Moldovei în secolele XVI-XVII. Contribuții și îndreptări*, Ed. Universității „Al. I. Cuza” Iași, colecția *Historica*, 2020.

TABAN, IUSTIN (Protos.), „Moștenirea bunurilor monahilor în Dreptul bisericesc și interferențe cu prevederile Codului Civil”, în: Pr. George GRIGORIȚĂ (coord.), *Forme de organizare și funcționare a monahismului ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane*, Actele simpozionului organizat de Patriarhia Română în zilele de 24-26 mai 2021, Ed. Basilica, București, 2024, pp. 792-814.

TABAN, IUSTIN (Protos.), „Participarea monahilor la viața Bisericii, alături de clerici și laici, ca întregire a principiului organic (constituțional bisericesc)”, comunicare în cadrul Simpozionului *Teologia Canonică și Dreptul Bisericesc în Ortodoxie: contribuția pr. prof. univ. dr. Liviu Stan (1910-1973)*, București, Palatul Patriarhiei, 20-21 septembrie 2023, studiu recenzat în Diac. Andrei BUTU, „Simpozion de Drept Bisericesc la Palatul Patriarhiei (20-21 septembrie 2023)”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, 2023, 3, septembrie-decembrie, pp. 44-56.

TENACE, MICHELINA, ČEMUS, RICHARD (SJ), ŠPIDLÍCK, TOMÁŠ, *Spiritualitatea Răsăritului Creștin. Vol. III. Monahismul*, Ed. Deisis, Sibiu, 2000.

TENACE, MICHELINA, *Creștinismul bizantin. Istorie, teologie, tradiții monastice*, Ed. Cartier, Chișinău, 2005.

THEOXENI (Gherondisa), „Stareța ca mamă duhovnicească”, în: *Analekta*, 2, 2013, pp. 16-17; disponibilă la: <https://www.pemptousia.ro/2013/04/analekta-2-despre-monahism/> (ultima accesare la 30.01.2025).

TIMOTEI PRAHOVEANUL (Ep.), „Jertfa monahismului românesc după nedreptul Decret 410: forme de viețuire și misiune”, în: Pr. George GRIGORIȚĂ (coord.), *Forme de organizare și funcționare a monahismului ortodox: tradiție bimilenară și provocări contemporane*, Actele simpozionului organizat de Patriarhia Română în zilele de 24-26 mai 2021, Ed. Basilica, București, 2024, pp. 775-792.

TODORAN, ISIDOR (Pr.), „Însemnătatea elementului mirean în biserică și participarea lui la exercitarea puterii bisericești”, în: *Isidor Todoran (IV)*, volum coordonat de Ioan CHIRILĂ, Presa Universitară Clujeană, 2017, pp. 159-170.

VARTOLOMEI (Ep. al Râmnicului), „Pentru definitiva completare a chestiunii ierarhiei ortodoxe și a legăturii cinului călugăresc cu autoritatea lui legitimă”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XLIV, 1926, 10, octombrie, pp. 608-611.

VASILESCU, GHEORGHE, „Proclamarea canonizării Sfântului Ierarh Pahomie de la Gledin (14 aprilie 2007)”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, 2007, 1-6, ian.-iun., pp. 288-297.

VELNIC, MELCHISEDEC (Arhim.), „Efectele Decretului 410/1959

privitor la viața monahală asupra mănăstirilor din regiunea Suceava”, în: *Analele Putnei*, IX, 2013, nr. 1, pp. 341-366.

VLACHOS, HIEROTHEOS (Mitrop. de Nafpaktos), *Sfântul Grigorie Palama Aghioritul*, traducere din engleză de prof. Paul BĂLAN, Ed. Buna-Vestire, Bacău, 2000.

VLAICU, PATRICIU (Pr.), *Canon și libertate. Împărtășirea continuă din experiența Bisericii*, Presa Universitară Clujeană, 2013.

VLAICU, PATRICIU (Pr.), *Lege și comuniune. Organizarea statutară a Bisericii Ortodoxe Române*, Presa Universitară Clujeană, 2013.

VLAICU, PATRICIU (Pr.), „Le principe canonique de l'oikonomia et ses champs de manifestation dans l'Eglise”, în: *Tendances et directions dans les recherches actuelles des théologiens orthodoxes roumains de la diaspora*, Préface de Monseigneur JOSEPH, Les Éditions du Cerf, Paris, 2022, pp. 141-156.

VLAICU, PATRICIU (Pr.), „Le système roumain des relations Églises-État et la loi 489/2006”, în: *Istina*, CERF 55/2, 2010, pp. 137-151.

VLAICU, PATRICIU (Pr.), „Statornicia și dinamismul tradiției canonice”, în: *In honorem pr. prof. univ. dr. Constantin Rus*, ed. Arhim. Casian RUȘEȚ, Protos. Iustin POPOVICI, Ed. Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2023, pp. 289-305.

VLAICU, PATRICIU (Pr.), PERȘA, RĂZVAN, (ed.), *Sfântul și Marele Sinod. Eveniment eshatologic sau normalitate canonică?*, Presa Universitară Clujeană, 2018.

VOICESCU, CONSTANTIN, „Viața și activitatea Episcopului Pahomie al Romanului”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, XC, 1972, nr. 5-6, mai-iun., pp. 596-611.

VOICESCU, MIHAIL (Pr.), „Locul și importanța monahismului în viața Bisericii după Sfântul Teodor Studitul”, în: *Studii Teologice*, XXXVI, 1984, nr. 5-6, mai-iun., pp. 352-364.

VORNICESCU, NESTOR (Ierod.), „Începutul vieții de obște în monahism”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1957, nr. 5-7, mai-iul., pp. 416-430.

ZISIS, THEODOROS (Prot.), *Arta fecioriei. Căsătoria și necăsătoria în lucrările patristice despre feciorie*, traducere din limba greacă de Nicușor DECIU, Ed. Egumenița, 2015.

ZYMARIS, PHILIP, „Tonsure and Cursus Honorum up to the Photian era and Contemporary Ramifications”, în: *Greek Orthodox Theological Review*, 56, 2011, 1-4, pp. 321-345.

ЗАЙЦЕВ, АЛЕКСЕЙ, *Таинства Церкви: введение в изучение* (ZAITSEV, ALEXEY, *Tainele Bisericii: studiu introductiv*), publicat la: https://www.pravoslavieto.com/docs/ru/tainstva_izuchenie_zaicv.htm (ultima accesare la 30.01.2025).

IX. Surse electronice

(verificate la 30 ianuarie 2025)

<https://avocatnegoita.ro/dreptul-parintelui-de-fi-intretinut-de-copilul-major/> (fără dată).

<https://basilica.ro/sf-iacob-putneanul-tomos-sinodal-pentru-proclamarea-canonizarii/> (publicat la 14 mai 2017).

<https://basilica.ro/sinteza-activitatilor-bisericii-ortodoxe-romaniane-in-anul-2023-text-integral/> (activitatea Bisericii pe anul 2023, publicat la 28 februarie 2024).

<https://ks.echr.coe.int> (Site-ul Curții Europene a Drepturilor Omului).

<https://uoc-news.church/2022/12/24/zvit-keruyuchogo-spravami-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-za-2022-rik/#2024-08-29> (Raport statistic privind Biserica Ortodoxă a Ucrainei, publicat la 24 decembrie 2022).

<https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/clericalism> (New Catholic Encyclopedia, 2002).

<https://www.impact.ro/cand-ajunge-creierul-omului-la-maturitate-de-fapt-nu-are-nicio-legatura-cu-18-ani-518598.html> (publicat la 23 mai 2023).

<https://www.libertatea.ro/stiri/legea-recunostintei-intre-generatii-prin-care-copiii-erau-obligati-sa-isi-sustina-material-parintii-la-batranete-a-fost-retrasa-din-parlament-la-solicitarea-initiatorului-2689960> (publicat la 8 iulie 2019).

<https://www.lifepersona.com/what-is-the-analytical-synthetic-method> (fără dată).

<https://www.mae.ro/node/4505> (pagina MAE cu date statistice despre Federația Rusă; publicat în mai 2020).

<https://www.osim.ro/depunere-online-desene-si-modele/ghiduri> (pagina OSIM pentru înregistrarea cererii de desene și modele).

<http://www.patriarchia.ru/db/text/6099616.html> (Date statistice din Patriarhia Rusă în perioada 2009-2024, publicate la 1 februarie 2024).

<https://www.romania-actualitati.ro/documentare/etimologia-xi-a-invaa-a-catiga-a-pedepsi-id132523.html> (publicat la 21 martie 2020).

<https://zenit.org/2018/10/03/pope-francis-address-to-the-synod-fathers-at-opening-of-synod2018-on-young-people-the-faith-and-vocational-discernment/> (publicat la 3 octombrie 2018).

INDICE GENERAL

Observații și precizări

Indicele este o catagrafie a normelor canonice și juridice precum și a autorilor relevanți cuprinși în prezenta lucrare. Pentru a fi un instrument complex de căutare și pentru a servi identificării rapide a problematicilor abordate, este împărțit în trei secțiuni.

Indicele de nume cuprinde toate numele proprii de persoane, locuri, mănăstiri, țări etc. Sfinții se găsesc la litera corespunzătoare a numelui fiecăruia: Sf. Ioan Gură de Aur – litera I, Sf. Vasile cel Mare – litera V. Sinoadele se găsesc la orașul corespunzător: Niceea, Calcedon, Trulan etc. Personajele din vechime fără nume de familie consacrat – Mihail Paleologul, Iacob Putneanul etc. – se găsesc în ordinea numelor de botez sau de călugărie.

Indicele canonic cuprinde mai întâi ocurența tuturor canoanelor apostolice, ale sinoadelor ecumenice, ale sinoadelor locale, ale sfinților părinți și a celor întregitoare, precum și unele novele imperiale – adică tot ce însumează tradiția canonică a Bisericii Ortodoxe din primul mileniu. Alături de ele, sunt câteva canoane ale Codului catolic, relevante pentru abordarea comparativă cu Biserica Catolică astăzi. Apoi Indicele cuprinde norme ale Regulamentului de Judecată (2015), ale Regulamentului monahal (2006), ale Statutului Bisericii (2020), urmate de o serie de instituții, regulamente și legiuri bisericești actuale, ordonate alfabetic.

Indicele juridic cuprinde dispoziții ale Convenției Europene a Drepturilor Omului și ale Constituției României privind libertatea religioasă și de cult, urmate de norme relevante ale Codului Civil, Codului Penal, Legii 8/1996 a drepturilor de autor și Legii 489/2006 a cultelor. De asemenea, sunt indexate și ordonate alfabetic anumite instituții, legi și tratate internaționale, pertinente pentru viața religioasă în general.

Astfel elaborat, Indicele este un instrument bogat tematic și util canoniștilor, teologilor și juriștilor care sunt interesați de probleme generale legate de libertatea religioasă, viața cultelor și relația între Biserică și Stat. El reflectă perspectiva interdisciplinară, canonică și juridică, care transpare pe tot parcursul cercetării noastre.

I. INDICE DE NUME

Adam

protopărinte: 52.
Adam cel nou: 148.

Africa

186, 208, 469.

Agapia

mănăstire: 396.

Alba

județ: 276, 294.

Alba-Iulia

oraș, cetate: 287.

Alfeev, Ilarion

mitropolit: 116, 129,
132, 170, 177, 184.

Anghel, Andrei

arhimandrit: 37, 118.

Antim Critopulos

mitropolitul Ungrovlahiei,
schimonahul Timotei: 220.

Antim Ivireanul

mitropolit, sfânt: 193.

Antonie al IV-lea

patriarh al
Constantinopolului:
176, 2013.

Antonie cel Mare

sfânt: 52, 179.

Antonie Plămădeală

mitropolit: 134-
135, 143, 356.

Arcadie

împărat: 54, 61, 163.

Arghezi, Tudor

Ion Nae Teodorescu,
ierodiaconul Iosif: 390.

Aristen, Alexie

canonist: 29.

Arizona

mănăstire în ~, penitenciar
în ~: 108, 415.

Asan, Pavel

ieromonah: 176.

Atanasie Athonitul

sfânt: 53, 176.

Athenagoras

patriarh al
Constantinopolului: 193.

Athos

Sfântul Munte ~: 53,
99, 176, 180, 232, 234-
235, 267, 360, 450.

Atwood, Frank-Anthony

schimonahul Efrem:
107-108, 415.

Austria

317.

Balsamon, Teodor

patriarh al Antiohiei,
canonist: 29, 56, 57, 60, 89,
100, 113, 118, 124-126, 177,

- 190, 213, 247, 315, 319, 349.
- Barbu, Dana**
43, 243.
- Barbu, Mihail C.**
43, 243.
- Bartolomeu**
mitropolit al Clujului: 286.
- Belarus**
70.
- Benedict de Nursia**
sfânt: 30, 53.
regulile lui ~: 54, 63,
78, 95, 117, 360.
- Bistrița**
mănăstire: 387.
- Bistrița-Năsăud**
județ: 295.
- Boca, Arsenie**
ieromonah, sfânt: 396.
- Boumis, Panagiotis**
189.
- Braniște, Ene**
preot: 163, 166.
- Bria, Ion**
preot: 156, 371, 377.
- Bucovina**
317.
- Budapesta**
116.
- Buzan, Sever**
313, 371-372.
- Buzău**
401.
- Calcedon**
Sinodul de la ~: 37, 49,
55-56, 62-63, 344, 347-348.
- Cana Galileii**
85.
- Capadocia**
Cezareea ~: 52-53.
- Cartagina**
Sinodul de la ~: 61.
- Călărași**
județ: 270.
- Călugărițele ecumenice ale
Mariei**
ordin monahal: 76.
- Cernica**
mănăstire: 390, 396.
- Chambésy**
Conferințele panortodoxe
presinodale de la ~:
(I) 72, 183; (II) 183,
382, 405, 409, 457.
- Chiriacu**
munte: 217.
- Chițescu, N.**
161.
- Ciolanu**
mănăstire: 387.
- Cipru**
279.
- Clement al IV-lea**
papă: 158.
- Colotelo, Mihail D.**
preot: 214.

Constantinescu, Iulian Mihai
preot: 321, 342, 377, 392.

Constantinopol
oraș, cetate: 63, 98, 156,
176, 179, 216, 236, 399, 446.
episcopul de ~: 347, 459.
Patriarhia de ~: 98, 198,
446.
Sinodul de la anul 920 din
~: 323, 376.
Conferința panortodoxă
de la 1923 din ~: 121,
123, 190, 319, 444.

Coșna Nouă
schit: 391.

Creta
Sfântul și Marele Sinod
din ~: 25, 93, 200, 318,
320, 333, 383, 405, 458.

Damaschin Dascălul
episcop: 160.

Damaschin Dorneanul
episcop: 140, 144.

Daniel
Patriarhul Bisericii
Ortodoxe Române: 336.

Darmstadt
oraș: 76.

David
rege, profet: 414.

Diomid
v. Dionisie, monah

Dionisie (pseudo) Areopagitul
autor: 137-138,
156, 164, 174.

Dionisie Areopagitul
sfânt: 156, 177.

Dionisie
monah, mireanul
Diomid: 134.

Dositei
patriarh al Ierusalimului,
Mărturisirea de credință
a lui ~: 159-160.

Dragomirna
mănăstire: 126.

Dron, C.
preot: 89, 100, 113, 202,
247, 315, 324, 399.

Dură, Nicolae V.
preot: 341, 371-372.

Ecaterina
mare muceniță: 84-85.

Editura Basilica
307.

Editura Cuvântul Vieții
307.

**Editura Fundația Tradiția
Românească**
307.

**Editura Institutului Biblic și
de Misiune Ortodoxă**
307.

Editura Trinitas
307.

Efes
oraș: 62.

Efrem, schimonah
v. Atwood, Frank-Anthony

Eftimie cel Mare

sfânt: 179.

Eftimie, schimonah

v. Iacob Putneanul,
mitropolit, sfânt

Egipt

52, 105, 353, 379.

Elveția

382, 405.

Emilianos Simonopetritul

arhimandrit: 84, 311.

Eupraxia Fecioara

sfântă: 144.

Eustatie al Sevastiei

58.

Eustatie

episcop de Roman,
schimnicul Ieremia:
220-221.

Eustatie

episcop, sec. V: 397, 467.

Eva

protopărinte: 52.

Everghetinos

152, 154, 166, 352.

Ferarra-Florența

Sinodul de la ~: 158.

Floca, Ioan N.

arhidiacon: 22-23, 90, 163-
164, 169, 338, 375, 382, 406.

Francisc

papă: 71, 76.

Franța

76, 328, 390.

Gaiani

muceniță: 84.

Galeriu, Constantin

preot: 142-143, 148.

Gavrilă, Vasile

preot: 84, 311.

Germania

76.

Ghenadie Enăceanu

episcop de Râmnic: 183.

Gianisis, Nikolaos

195-196.

Grecia

196, 198, 295, 322.

Grigorie de Nyssa

sfânt: 192.

Grigorie Palama

sfânt: 176-177, 180, 219.

Grigorie Teologul

sfânt: 169.

Grigorie

corespondent cu Sf. Teodor
Studitul: 151, 154.

Grigoriță, George

preot: 26, 37.

Hanga, Vladimir

264.

Harosa, Liviu-Marius

42, 281, 283-284.

Honorie

împărat: 54, 163.

Iacob Putneanul

mitropolit, sfânt,
schimonahul Eftimie:

- 221-223.
- Iacob**
apostol: 157.
- Iași**
județ, oraș: 140,
160, 235, 288.
- Iehova**
v. Martorii lui Iehova
- Ieremia al Gortinei**
mitropolit: 170.
- Ieremia**
patriarh al
Constantinopolului: 193.
- Ieremia**
schimnic, v. Eustatie,
episcop de Roman
- Ilfov**
județ: 388.
- Ioan Casian**
sfânt: 30, 53.
regulile lui ~: 63, 75,
77, 117, 359-360.
- Ioan Gură de Aur**
sfânt: 85, 154, 185-186, 192,
314, 342.
liturghia lui ~: 69.
- Ioan Scărarul**
sfânt: 95, 150, 222, 414.
- Iov**
monah bizantin: 157, 160.
- Iponia**
Sinodul de la ~: 61, 121.
- Ipsilanti, Alexandru**
domn al Moldovei
și Țării Românești,
- hrisovul lui ~: 264.
- Irineu de Lyon**
sfânt: 154.
- Isaac Anghel**
împărat: 188.
- Isaac Sirul**
sfânt: 51, 151.
- Isaia**
profet, cartea lui ~:
156-159, 162.
- Istoria Lausiacă**
52.
- Iustinian**
împărat, sfânt: 29, 79, 113.
- L'Huillier, Pierre**
345.
- Laodiceea**
Sinodul de la ~: 58.
- Lațcu, Teodosia-Zorica**
monahie: 396.
- Laura (Lavra)**
schit: 220.
- Leon I**
împărat, decretul lui ~:
29, 99, 101, 238, 256.
- Leon VI înțeleptul**
împărat: 280.
- Leontie de Rădăuți**
episcop, sfânt, monahul
Lavrentie, schimonahul
Leontie: 220.
- Libia**
186, 208, 469.

Locke, John
filosof: 45.

Lyon
Sinodul unionist
de la ~: 158.

Mahairas
mănăstire în Cipru: 279.

Maica Domnului
84.
icoană a ~: 239, 271.
schitul Nașterea ~: 287-288.

Mantzaridis, Georgios I.
preot: 55, 83.

Maramureș
județ: 274.

Marga, Irimie
preot: 261, 370, 374.

Maria Egipteanca
cuvioasă: 105-106.

Marsilia
53.

Matzoukas, N.
169.

Maxim Mărturisitorul
sfânt, scoliile lui ~: 138, 143.

Mihail Paleologul
împărat: 158.

Milaș, Nicodim
episcop, canonist: 56, 60-61,
65, 89, 125, 190, 212, 315,
324, 349-350, 372, 376, 399.

Mitrofan Critopulos
Mărturisirea de credință a
lui ~: 188-189, 212, 312.

Moise
patriarh: 374.

Moise Arapul
sfânt: 105.

Moldova
Republica ~,
Mitropolia ~: 70.

Mont Cassin
mănăstire: 53.

Moscova
oraș: 30, 230, 335.
patriarhia ~: 70,
116, 129, 177.

Movilă, Petru
mitropolit, sfânt;
Mărturisirea lui ~: 157, 159-
160.
Nomocanonul lui ~: 68,
118, 167, 214, 354-355, 394.

Muzeul Unirii
Alba-Iulia: 287.

Nămăești
mănăstire: 387.

Neamț
mănăstire: 56, 220, 396.
județ: 287.

Nectarie de Eghina
sfânt: 170.
schitul Sf. ~: 289.

Negrepontis, Timotei-Mihail
episcop: 195-196, 201.

Niceea I
Sinodul de la ~: 167.

Niceea II
Sinodul de la ~: 37, 167.

Nichifor Blemmydes

filosof: 176.

Nichifor Mărturisitorul

sfânt: 88.

Nicolae

egumenul mănăstirii

Studion: 176.

Nil

râu: 52.

Oltean, Daniel

arhimandrit: 40-41, 175.

Pafnutie

episcop de Tebaida:

185, 312, 418.

Pahomie cel Mare

sfânt: 30, 52-53, 163, 174,
219.

regulile lui ~: 77,

117, 359-360.

Pahomie de la Gledin

episcop, sfânt: 217.

Pahomie Tabenisiotul

v. Pahomie cel Mare, sfânt

Paisie Velicicovski

sfânt: 53, 126.

Paisie

stareț în Arizona: 108, 415.

Paladius

scriitor: 52.

Palestina

53.

Palmov, Nicolae

146, 176.

Partenie

mitropolit al Moldovei: 183.

Pavel

apostol: 51, 108, 184,

247, 312, 337, 376, 455.

Perșa, Răzvan

preot: 23, 26, 59, 64,

88, 166, 201, 424.

Petreuță, I.

preot: 161.

Petru de Rostov

fericit: 85.

Petru Lombardul

sentințele lui ~: 158.

Petru

apostol: 231, 247, 336, 421.

Petru

hartofilax patriarhal: 68.

Pilat, Ponțiu

guvernator: 247.

Planiol, M.

264.

Pomazanski, Mihail

preot: 162.

Pomeyrol

localitate în Franța: 76.

Pontiful roman

181.

Popovici, Iustin

arhimandrit, sfânt: 168.

Porfirie Kavsokalivitul

sfânt: 170.

Prislop

mănăstire: 396.

Proclu

patriarh al
Constantinopolului,
sfânt: 150.

Prodromu

schit: 360.

Pufulete, Silviu-Petre

343.

Puiu, Visarion

mitropolit: 164.

Putna

mănăstire: 36, 220-222.

Radu-Vodă

mănăstire: 289.

Raffin, Pierre

124, 139, 175, 219.

Râmnic

oraș: 160.

Râmniceanu, Naum

protosinghel: 183.

Remete, George

preot: 161-162.

Ripsimia

muceniță: 84.

Roman

oraș: 221.
episcopia de ~: 217.

Romanidis, Ioannis

preot: 150, 152.

Rus, Constantin

preot: 340, 371.

Rusia, Federația Rusă

71, 230, 335, 372.

Sachelarie, Nicodim

arhimandrit, pravila lui
~: 355-356, 381, 423.

Sadova

mănăstire: 391.

Saharov, Sofronie

arhimandrit, sfânt: 83, 142.

Santi, Cosmin C.

35, 368, 424.

Sava, arhieroschimonah

v. Ștefan, episcop de Râmnic

Sava

sfânt: 53, 179.

Șijakova, Margarita

229-230, 299-300, 335.

Simachus

traducător: 52.

Simeon al Tesalonicului

arhiepiscop, sfânt, tratatul
lui ~: 65, 134, 136, 139, 151-
152, 154-155, 157-158, 177,
180, 188-189, 212, 219.

Simeon Noul Teolog

sfânt: 151.

Simon Zilotul

apostol: 85.

Sinai

munte: 85, 414.

Siria

52.

Slatina

mănăstire: 396.

Sofia

Sinodul de la Sfânta ~:

- 212, 214, 216, 218, .
- Șpidlíck, Tomáš**
95.
- Stan, Liviu**
preot: 22, 66, 214.
- Statele Unite**
195.
- Stăniloae, Dumitru**
preot, sfânt: 23, 161, 381.
- Stoica**
preot, tipograf: 373.
- Studion**
mănăstire în
Constantinopol: 176.
- Surpatele-Vâlcea**
mănăstire: 391.
- Șaguna, Andrei**
mitropolit, sfânt,
Compendiul lui ~,
Statutul lui ~: 160, 363.
- Ștefan**
episcop de Râmnic,
arhieroschimonahul
Sava: 221.
- Taban, Iustin**
protosinghel: 36,
39, 67, 81, 278.
- Tabenese**
52.
- Taizé**
localitate în Franța: 76.
- Tebaida**
regiune în Egipt,
eparhia ~: 52, 61, 185,
- 312, 384, 418, 445.
- Tenace, Michelina**
55.
- Teoctist II**
mitropolit al Moldovei,
schimonahul Teodor: 220.
- Teodor Studitul**
sfânt: 53, 68, 118, 137,
146, 151, 154, 156-157,
176-180, 216, 219.
- Teodor**
episcop, sec. V: 467.
- Teodosie I**
împărat, sfânt: 29, 61.
- Teodosie II**
împărat: 62, 79.
- Teolipt al Filadelfiei**
sfânt: 152, 154, .
- Timotei**
apostol: 455.
- Timotei, schimonahul**
v. Antim Critopulos,
mitropolitul Ungrovlahiei
- Todoran, Isidor**
preot: 66, 161.
- Transilvania**
363.
- Trident**
Conciliul de la ~, Decretul
de la ~: 155, 158-159.
- Trulan**
Sinodul de la ~: 37, 88-89,
187, 346, 348, 356.

Țigănești

mănăstire: 388.

Udișteanu, Dionisie

arhimandrit: 396.

Ungaria

116.

Ungrovlahia

Țara ~, Mitropolia
~: 193, 373, 387.

Valens

împărat: 58, 141.

Valentinian I

împărat: 58, 141.

Valentinian III

împărat: 61, 79, 141.

Valsamon

v. Balsamon, Teodor, patriarh
al Antiohiei, canonist

Vasile cel Mare

sfânt, regulile lui ~: 30, 53,
60, 63, 74-75, 82, 95, 109,
125, 134, 192, 350-351, 359,
376, 378, 423, 439, 443.

Vaslui

județ: 294.

Văratec

mănăstire: 387-388, 391.

Veniamin Costachi

mitropolit: 160.

Vlachos, Ierótheos

mitropolit: 55, 168.

Vladimirești

mănăstire: 396.

Vlaicu, Patriciu Dorin

preot: 48, 56, 66, 97, 166,
173, 179, 198-199, 209,
333, 354, 381, 424.

Vlastares, Matei

ieromonah, canonist:
56-57, 125, 214.

Zonaras, Ioan

canonist: 29, 100, 105,
186, 247, 341, 345.

II. INDICE CANONIC

CANOANE APOSTOLICE

Can. 5 Apostolic

Starea matrimonială a clericilor: 184, 189.

Can. 6 Apostolic

Incompatibilități cu slujirea clericală: 196.

Can. 9 Apostolic

Creștinii care nu rămân la Împărtășanie: 340.

Can. 24 Apostolic

Laicul care se mutilează: 340.

Can. 30 Apostolic

Episcopul care se folosește de dregători lumești: 208.

Can. 34 Apostolic

Episcopii întâistătători în fiecare neam: 209, 233.

Can. 38 Apostolic

Episcopul și administrarea bunurilor Bisericii: 202, 470.

Can. 40 Apostolic

Bunurile episcopului și bunurile Bisericii: 202, 471.

Can. 41 Apostolic

Episcopul și folosirea bunurilor Bisericii: 202, 471.

Can. 45 Apostolic

Oprirea comuniunii cu ereticii: 208.

Can. 52 Apostolic

Reprimirea în Biserică a celor ce se pocăiesc: 381.

Can. 81 Apostolic

Funcții publice incompatibile cu preoția: 196, 466.

Can. 83 Apostolic

Incompatibilitatea dintre preoție și funcția militară: 196, 467.

CANOANE ALE SINOADELOR ECUMENICE

Can. 9 III

Condamnarea demisiei episcopilor: 397, 467.

Can. 2 IV

Condamnarea simoniei: 344, 355, 458.

Can. 3 IV

Activități economice incompatibile cu preoția: 78, 196, 203, 263, 268, 395, 451.

Can. 4 IV

Monahii se supun canonic

episcopului locului: 62,
96, 106, 130, 141, 231,
333-334, 394, 446.

Can. 7 IV

Preoții și călugării să nu ia
slujbă lumească: 63, 100,
247, 255-256, 344, 356, 458.

Can. 8 IV

Clericii de pretutindeni
să fie sub jurisdicția
episcopului: 63, 96, 231-
232, 344-345, 394, 446.

Can. 12 IV

Organizarea Bisericii să nu
se schimbe prin puterea
lumească: 348-349.

Can. 15 IV

Interzicerea căsătoriei
diaconișelor: 87, 319.

Can. 16 IV

Fecioarele și monahii nu
se pot căsători: 87-90, 93,
315, 318, 324, 330, 344-
345, 346, 404, 456.

Can. 18 IV

Condamnarea conspirației
clericilor: 349-350, 422, 458.

Can. 23 IV

Condamnarea clericilor
și monahilor vagabonzi:
63, 98, 236-237, 398-
399, 446-447.

Can. 24 IV

Mănăstirilor să nu li se
schimbe destinația: 62-63.

Can. 6 Trulan

Căsătoria după hirotonie
este oprită: 190, 194,
197, 313, 319, 456, 469.

Can. 12 Trulan

Episcopii să nu viețuiască
împreună cu soțiile lor:
186, 189, 208, 469.

Can. 26 Trulan

Condamnarea căsătoriei
ilegitime a preotului:
90, 319, 386.

Can. 27 Trulan

Obligația purtării hainelor
clericale: 340, 395.

Can. 34 Trulan

Condamnarea conspirației
clericilor: 350, 422, 459.

Can. 40 Trulan

Vârsta canonică pentru
intrarea în monahism:
75, 113, 439.

Can. 41 Trulan

Durata noviciatului
pentru viața monahală:
175, 179, 440.

Can. 42 Trulan

Pustnicii să nu umble prin
lume: 75, 98, 237, 399, 447.

Can. 43 Trulan

Orice păcătos se poate
călugări: 105-106, 387,
413, 416, 423, 440.

Can. 44 Trulan

Condamnarea căsătoriei

monahilor: 88-90, 93,
200, 315, 318, 324, 330-
331, 346, 354, 404, 457.

Can. 45 Trulan

Interzicerea luxului la
tunderea călugărițelor: 196.

Can. 46 Trulan

Statornicia călugărițelor în
mănăstire: 98, 232, 447.

Can. 47 Trulan

Mirenii de sex opus
să nu doarmă în
mănăstire: 91, 436.

Can. 48 Trulan

Divorțul și separarea
episcopului de soția lui:
186-189, 469-470.

Can. 64 Trulan

Laicul să nu propovăduiască
în Biserică: 340.

Can. 68 Trulan

Păstrarea cu evlavie a
cărților sfinte: 340.

Can. 77 Trulan

Clericii și monahii să nu se
scalde în baie cu femei: 59,
64-65, 91, 347, 436-437.

Can. 80 Trulan

Clericii și laicii care
lipsesc trei duminici
de la Biserică: 214.

Can. 81 Trulan

Adausuri monofizite în
cântarea Trisaghionului:
346, 459.

Can. 5 VII

Condamnarea simoniei: 347.

Can. 9 VII

Condamnarea scrierilor
iconoclaste: 347, 459.

Can. 13 VII

Bisericile să nu se
transforme în locuințe
lumești: 347, 460.

Can. 19 VII

Condamnarea simoniei: 208.

Can. 20 VII

Interzicerea mănăstirilor
mixte: 92, 437.

Can. 21 VII

Monahii să nu se
mute fără voie în alte
mănăstiri: 98, 232, 448.

**CANOANE ALE
SINOADELOR LOCALE**

Can. 19 Ancira

Încălcarea votului fecioriei:
56-57, 60, 86, 125, 127, 455.

Can. 9 Gangra

Condamnarea celor care
defaimă căsătoria: 58,
108-109, 353, 437.

Can. 14 Gangra

Condamnarea divorțului
din motive de asceză:
109, 353, 437-438.

Can. 15 Gangra

Condamnarea părăsirii

copiilor sub pretextul
ascezei: 47, 110,
293, 353, 438.

Can. 21 Gangra

Cei care au ales fecioria
să nu defaime căsătoria:
58, 109, 353.

Can. 2 Antiohia

Creștinii care se feresc
de Împărtășanie: 397.

Can. 24 Antiohia

Bunurile episcopului
și bunurile Bisericii:
202-203, 470.

Can. 24 Laodiceea

Clericii și monahii să
nu intre în cârciumi:
59, 435-436.

Can. 30 Laodiceea

Clericii și monahii să
nu se scalde în baie cu
femei: 59, 64, 91, 436.

Can. 10 Sardica

Episcopul să treacă prin
treptele preoțești: 119, 195.

Can. 6 Cartagina

Sfințirea Mirului
și consacrarea
fecioarelor: 61, 436.

Can. 32 Cartagina

Clericii nu pot agonisi avere
din banii Bisericii: 203, 471.

Can. 38 Cartagina

Mergerea clericilor și
monahilor la fecioare

și văduve: 61, 436.

Can. 126 Cartagina

Vârsta canonică pentru
călugărițe: 61, 121, 439.

Can. 2 I-II

Călugării să fie tunși în
prezența egumenului:
93-94, 115-116, 121, 440.

Can. 3 I-II

Întâistătătorul mănăstirii
să-și caute călugării
fugiți: 347, 393, 448.

Can. 4 I-II

Călugărul să nu se mute
în locuință lumească:
98, 232, 347, 394, 448.

Can. 5 I-II

Noviciatul și ispitirea celor
ce se călugăresc: 116, 118-
119, 126, 194-195, 440-441.

Can. 6 I-II

Monahii să nu dețină
avere proprie în mănăstiri:
78, 263, 395, 452-453.

Can. 11 I-II

Clericii să nu dețină
dregătorii lumești: 196.

Can. 13 I-II

Condamnarea schismei
față de episcop: 96, 226,
341, 345, 348, 460.

Can. 17 I-II

Episcopul să treacă
prin treptele bisericești:
119-120, 212.

Can. 2 Sofia

Episcopii să nu se coboare
la starea monahală: 75-76,
147, 212-216, 218, 220-
224, 350, 467-468.

**CANOANE ALE
SFINȚILOR PĂRINȚI**

Can. 1 Atanasie

Surgerea seminței.
Fecioria și căsătoria: 57.

Can. 3 Vasile

Depunerea diaconului
pentru desfrânare:
350-351, 378, 423.

Can. 4 Vasile cel Mare

Căsătoria a treia: 312,
323, 340, 376, 383, 409.

Can. 6 Vasile cel Mare

Oprirea căsătoriei
persoanelor canonice:
60, 314, 319, 355, 455.

Can. 18 Vasile cel Mare

Vârsta depunerii
făgăduințelor fecioarelor:
86, 121, 125, 127, 438, 455.

Can. 19 Vasile cel Mare

Depunerea făgăduințelor
monahilor: 59-60, 75,
86, 314, 346, 456.

Can. 27 Vasile cel Mare

Condamnarea căsătoriei
ilegitime a preotului: 386.

Can. 32 Vasile

Clericii depuși primiți
la comuniunea laicilor:
351, 378, 423.

Can. 44 Vasile cel Mare

Condamnarea desfrâului
diaconițelor: 190, 319.

Can. 51 Vasile cel Mare

Clericii să nu se
pedepsească de două
ori: 349, 351.

Can. 56 Vasile cel Mare

Epitimia pentru omor: 411.

Can. 58 Vasile cel Mare

Epitimia pentru
adulter: 341.

Can. 59 Vasile cel Mare

Epitimia pentru
desfrânare: 341.

Can. 60 Vasile cel Mare

Epitimia pentru desfrânarea
fecioarelor: 60-61, 87,
92, 314, 346, 456.

Can. 64 Vasile cel Mare

Epitimia pentru călcătorul
de jurământ: 340.

Can. 18 Timotei

Vârsta de la care se
condamnă păcatele:
113, 438.

Can. 5 Grigorie de Nyssa

Epitimia pentru uciderea cu
voie sau fără voie: 341, 411.

Can. 3 Chiril

Condamnarea demisiei

episcopilor: 390, 397, 467.

Can. 4 Chiril

Cercetarea canonică a
celor hirotoniți clerici:
61, 384, 445-446.

CANOANE ÎNTREGITOARE

Can. 16 Ioan Postitorul

Epitimia pentru
desfrânarea monahilor și a
fecioarelor: 88, 315, 457.

Can. 28 Ioan Postitorul

Despre menstruația
femeilor: 341.

Can. 46 Ioan Postitorul

Femeile și monahiile
căzute să nu se despartă
de Biserică: 351.

Can. 17 Nichifor

Motivele îngăduite ale
plecării monahului din
mănăstire: 99, 232, 448.

Can. 22 Nichifor

Epitimia celui ce
s-a călugărit din
prefăcătorie: 106, 460.

Can. 35 Nichifor

Epitimia monahului care se
căsătorește: 88-89, 344, 457.

Can. 47 Nichifor

Reprimirea monahului
care a lepădat schima:
165, 376, 460.

NOVELE IMPERIALE

Novela 5, cap. 2 Iustinian

Despre novici: 117,
174, 179, 439.

Novela 5, cap. 3 Iustinian

Monahii vor dormi și vor
locui în comun: 78.

Novela 5, cap. 5 Iustinian

Despre bărbatul sau femeia
care îmbrățișează viața
monastică: 279-280, 452.

Novela 5, cap. 8 Iustinian

Monahii nu se pot căsători,
nici avea concubine: 87-88,
349-350, 405, 422, 456.

Novela 6, cap. 1 Iustinian

Despre starea morală a
episcopului la hirotonire:
185-186, 469.

Novela 67 Iustinian

Locașurile de cult se
construiesc cu acordul
episcopului: 62-63.

Novela 123, cap. 6 Iustinian

Clericii nu se pot ocupa cu
afaceri lumești: 79, 452.

Novela 123, cap. 27 Iustinian

Despre citarea monahilor la
proces: 99-100, 239, 447.

Novela 123, cap. 35 Iustinian

Despre novici: 117, 174, 439.

Novela 123, cap. 36 Iustinian

Toți monahii să locuiască

în comun: 78-79, 91.

Novela 123, cap. 38 Iustinian
Despre bunurile celor intrați
în monahism: 279, 452.

Novela 123, cap. 40 Iustinian
Despre patrimoniul soțului
intrat în mănăstire: 316.

Novela 123, cap. 42 Iustinian
Despre monahul care-și
abandonează mănăstirea: 79.

Novela 123, cap. 43 Iustinian
Despre pângăritorii
femeilor sfinte: 64.

Novela 123, cap. 44 Iustinian
Laicii și comedianții nu
se pot folosi de veșmântul
monahal: 64, 401-402.

Novela 131, cap. 13 Iustinian
Episcopii nu pot testa cu
bunurile agonisite în timpul
episcopatului: 203, 472.

Novela 133, cap. 1 Iustinian
Despre petrecerea
monahilor în
chinovie: 79, 452.

Novela 133, cap. 2 Iustinian
Despre citirea cărților
sfinte în mănăstiri: 54-55.

Novela 133, cap. 3 Iustinian
Despre neamestecul
de sexe în mănăstiri:
91-92, 197, 436.

Novela 133, cap. 5 Iustinian
Despre disciplina monastică
și apocrisiari: 360, 459.

Novela 133, cap. 29 Iustinian
Interzicerea conviețuirii
episcopului cu femeie: 186.

Novela 14 Leon
Despre fondarea bisericilor
și bunurile ctitorilor: 280.

CANOANE ALE CODULUI CANONIC CATOLIC

Can. 598 Codul Catolic
Regulile Institutelor de
viață consacrată: 76-77.

Can. 599 Codul Catolic
Sfatul evanghelic
al castității: 77.

Can. 600 Codul Catolic
Sfatul evanghelic
al sărăciei: 77.

Can. 601 Codul Catolic
Sfatul evanghelic al
ascultării: 77.

Can. 604 Codul Catolic
Ordinul fecioarelor: 85.

Can. 654 Codul Catolic
Profesiunea
călugărească: 76.

Can. 655 Codul Catolic
Profesiunea temporară: 120.

Can. 657 Codul Catolic
Profesiunea perpetuă: 120.

Can. 686 Codul Catolic
Indultul de
exclaustrare: 361.

- Can. 687 Codul Catolic**
Statutul călugărului
exclaustrat: 361.
- Can. 691 Codul Catolic**
Motivele plecării
din Institut: 337.
- Can. 692 Codul Catolic**
Indultul de părăsire a
Institutului: 337-338.
- Can. 694 Codul Catolic**
Motivele principale ale
eliminării din Institut: 338.
- Can. 696 Codul Catolic**
Motive secundare ale
eliminării din Institut: 338.
- Can. 701 Codul Catolic**
Indultul de eliminare
din Institut: 338.
- Can. 705 Codul Catolic**
Statutul călugărului ridicat
la episcopat: 181, 192.

REGULAMENTUL DE JUDECATĂ (2015)

- Art. 1 Regulament Judecată**
Autoritățile canonice
disciplinare și instanțele
de judecată: 334.
- Art. 2 Regulament Judecată**
Aplicabilitatea
Regulamentului: 67.
- Art. 3 Regulament Judecată**
Principii canonice
de judecată: 407.
- Art. 4 Regulament Judecată**
Sancțiuni canonice:
210, 343, 364, 462.
- Art. 5 Regulament Judecată**
Competența de aplicare a
sancțiunilor: 366, 462-463.
- Art. 9 Regulament Judecată**
Apostazia: 357.
- Art. 10 Regulament Judecată**
Erezia: 358, 365, 463.
- Art. 11 Regulament Judecată**
Schisma: 365, 463.
- Art. 12 Regulament Judecată**
Blasfemia: 365, 463.
- Art. 13 Regulament Judecată**
Sacrilegiul: 365, 463.
- Art. 15 Regulament Judecată**
Simonia: 365-366, 463-464.
- Art. 16 Regulament Judecată**
Omorul: 411, 464.
- Art. 18 Regulament Judecată**
Comportamentul violent
sau lovirea: 411, 464.
- Art. 19 Regulament Judecată**
Divorțul clericului: 320, 385.
- Art. 20 Regulament Judecată**
Adulterul, desfrânarea,
incestul: 366, 464.
- Art. 21 Regulament Judecată**
Beția, fumatul, consumul
de droguri: 366, 464.
- Art. 22 Regulament Judecată**
Furtul, înșelăciunea,
distrugerea bunurilor

bisericești: 366, 411, 465.

Art. 23 Regulament Judecată

Falsul în documente și
înscrieri: 366, 411, 465.

Art. 24 Regulament Judecată

Petrecerea în localuri
publice nepotrivite:
366, 400, 465.

Art. 25 Regulament Judecată

Insulta, calomnia,
defăimarea: 366, 465-466.

Art. 26 Regulament Judecată

Faptele contrarii
moralei creștine: 400.

Art. 32 Regulament Judecată

Navetismul clericului: 400.

Art. 34 Regulament Judecată

Neascultare de autoritățile
bisericești: 260, 366, 466.

Art. 35 Regulament Judecată

Administrarea frauduloasă
a bunurilor bisericești:
366, 407-408, 413, 466.

Art. 38 Regulament Judecată

Prezentarea la instanțe
civile fără aprobarea
chiriarhului: 239.

Art. 44 Regulament Judecată

Regimul cărții
canonice: 412.

Art. 46 Regulament Judecată

Consistoriile: 367-368.

Art. 63 Regulament Judecată

Suspendarea din

funcție a celui cercetat
disciplinar: 412.

Art. 106 Regulament Judecată

Probe de judecată: 412.

Art. 123 Regulament Judecată

Apărătorii bisericești: 412.

Art. 136 Regulament Judecată

Punerea în
aplicare a hotărârii
Consistoriului: 398.

Art. 173 Regulament Judecată

Iertarea de destituire
sau caterisire a
clericilor: 386, 388.

**REGULAMENTUL
MONAHAL (2006)**

Art. 2 Regulament Monahal

Statutul mănăstirii: 22,
80, 92, 96, 226, 265, 317,
394, 404, 410, 445.

Art. 9 Regulament Monahal

Conducătorul canonic al
mănăstirilor: 96, 226, 448.

Art. 15 Regulament Monahal

Primirea în mănăstire:
448-449.

Art. 16 Regulament Monahal

Dosarul candidatului la
monahism: 114, 442.

Art. 19 Regulament Monahal

Primul stadiu al
noviciatului: 119, 442.

Art. 20 Regulament Monahal
Al doilea stadiu al
noviciatului: 119, 442-443.

Art. 21 Regulament Monahal
Al treilea stadiu al
noviciatului: 57, 119, 127,
129, 132, 383, 408, 443.

Art. 22 Regulament Monahal
Derogări de la durata
noviciatului: 119, 443.

Art. 23 Regulament Monahal
Vârsta tunderii în
monahism: 123, 443.

Art. 26 Regulament Monahal
Starea afierosită a
monahului: 24, 445.

Art. 28 Regulament Monahal
Ascultarea și statornicia
monahilor: 99, 130,
232, 329, 395, 449.

Art. 30 Regulament Monahal
Conducătorul așezămintelor
monahale: 449.

Art. 32 Regulament Monahal
Starețul și Consiliile
mănăstirii: 97, 449.

Art. 36 Regulament Monahal
Arhiereul retras la
mănăstire: 215, 468.

Art. 40 Regulament Monahal
Îndatorirea neagoniselii
starețului: 24, 80, 453.

Art. 43 Regulament Monahal
Controlul disciplinar
al starețului: 97.

Art. 58 Regulament Monahal
Recursul la excluderea din
monahism: 366-367, 461.

Art. 69 Regulament Monahal
Cele șapte Laude
zilnice: 148.

Art. 81 Regulament Monahal
Munca monahilor: 24.

Art. 85 Regulament Monahal
Bunurile și masa de
obște a monahilor: 24,
80, 265, 270, 395, 453.

Art. 86 Regulament Monahal
Rodul muncii e bun al
obștii: 270, 305, 453, .

Art. 88 Regulament Monahal
Salariul și pensia
monahilor: 265, 269, 453.

Art. 96 Regulament Monahal
Ieșirea din mănăstire:
99, 232, 329, 399, 449.

Art. 97 Regulament Monahal
Interzicerea cerșetoriei: 80,
286, 288, 399-401, 449-450.

Art. 128 Regulament Monahal
Abateri disciplinare:
395, 410.

Art. 142 Regulament Monahal
Bunurile monahilor
după moarte: 80-81,
277, 307, 453-454.

Art. 143 Regulament Monahal
Interzicerea vagabondajului:
399, 450.

Art. 145 Regulament Monahal
Statutul monahilor excluși
din monahism: 399, 462.

STATUTUL BISERICII (2020)

Art. 1 Statutul Bisericii
Definiția Bisericii:
36, 66, 69, 166, 259,
281, 417, 420, 437.

Art. 2 Statutul Bisericii
Apostolicitatea și
autocefalia Bisericii: 199.

Art. 4 Statutul Bisericii
Autonomia Bisericii
față de Stat: 32, 435.

Art. 9 Statutul Bisericii
Organismele centrale
ale Bisericii: 209.

Art. 14 Statutul Bisericii
Atribuțiile Sfântului
Sinod: 209.

Art. 48 Statutul Bisericii
Obligația locuirii preotului
în parohie: 234.

Art. 50 Statutul Bisericii
Atribuțiile preotului
paroh: 43, 240-241, 330.

Art. 74 Statutul Bisericii
Statutul mănăstirii: 22,
80, 92-93, 265, 317,
394, 404, 410, 445.

Art. 77 Statutul Bisericii
Primirea în monahism
și reguli disciplinare: 24,

99-100, 106, 111, 114,
119-120, 141, 195, 232-
233, 239, 241, 251-253,
271, 292, 301, 325, 329-
330, 406, 410, 443, 450.

Art. 78 Statutul Bisericii
Conducătorul canonic al
mănăstirilor: 96-97, 182,
192-193, 211, 226, 451.

Art. 81 Statutul Bisericii
Treptele monahale: 127, 444.

Art. 86 Statutul Bisericii
Comuniunea episcopului cu
Sfântul Sinod: 97, 209, 468.

Art. 87 Statutul Bisericii
Vestimentația episcopilor:
182, 200, 468.

Art. 123 Statutul Bisericii
Reguli și incompatibilități
pentru clerici și
monahi: 102, 243, 245,
257, 330, 333, 451.

Art. 130 Statutul Bisericii
Alegerea episcopului
eparhiot: 182, 200, 470.

Art. 134 Statutul Bisericii
Încetarea activității
clericilor: 373, 374,
392-393, 468.

Art. 158 Statutul Bisericii
Autonomia judecății
bisericești: 275, 367, 435.

Art. 173 Statutul Bisericii
Bunurile sacre și
comune: 276.

Art. 177 Statutul Bisericii
Regimul bunurilor din
patrimoniul de cult: 272.

Art. 195 Statutul Bisericii
Vocația succesoră a
eparhiei: 204, 472.

Art. 196 Statutul Bisericii
Bunurile monahilor după
moarte: 81, 277, 282-
284, 307, 309-310, 454.

Art. 197 Statutul Bisericii
Statutul ierarhilor pensionați
sau retrași: 206, 468.

INSTITUȚII, REGULAMENTE, LEGIUIRI

Arhiepiscopia Bucureștilor
307, 387.

Arhiepiscopia Râmnicului
Permanența Consiliului
Eparhial al ~: 392.

**Arhiepiscopia Romanului și
Bacăului**
Consistoriul Eparhial
al ~: 402.

**Arhiepiscopia Sucevei și
Rădăuților**
Centrul Eparhial al ~: 101,
207, 215, 258, 260, 391.

Arhiepiscopia Târgoviștei
402.

**Arhiepiscopia Vadului,
Fleacului și Clujului**

Consistoriul Eparhial
Monahal al ~: 368.

**Asociația Opera Teologică
Ortodoxă**
AOTO: 307-308, 310.

Biserica Catolică
85, 131, 191, 337.

Biserica Ortodoxă Bulgară
168, 183, 190.

**Biserica Ortodoxă de Stil
Vechi din România**
Asociația ~, Mitropolia
~, Statutul ~: 275-
276, 287-289, 291.

Biserica Ortodoxă Greacă
Statutul ~: 107, 124, 195,
197-198, 201, 412, 415.

**Biserica Ortodoxă
Macedoneană**
229, 299, 335.

Biserica Ortodoxă Rusă
47, 70, 116, 124, 177, 385,
392.
Regulamentul monahal din
~: 122, 129, 338, 360, 381-
382, 385, 393, 444-445.

Biserica Ortodoxă Sârbă
Statutul ~, Regulamentul
monahal din ~: 47,
122-123, 380, 444.

Biserica Ortodoxă Ucraineană
Statutul vieții canonice a
~: 47, 69-70, 254, 317-318.

**Cartea românească de
învățătură (1646)**
glave din ~: 218-219, 223.

- Codex Barberini Gr. 336**
128, 136, 138-139, 175.
- Codul de drept canonic (2004)**
69, 85, 130.
- Codul lui Iustinian (529-534)**
58, 63-64, 79, 99,
238, 447, 451.
- Codul Teodosian (438)**
61.
- Constituțiile Apostolice**
51.
- Episcopia Buzăului**
387.
- Episcopia Oradiei**
132, 313.
- Episcopia Romanului**
217.
- Episcopia Slatinei și Romanaților**
Consistoriul Eparhial
Monahal al ~: 368.
- Episcopia Sloboziei și Călărașilor**
239, 269-271.
- Federația misionară ortodoxă din România**
402.
- Îndreptarea Legii (1652)**
glave din ~: 167, 218,
223, 317, 355, 357, 373,
381, 384-385, 423.
- Învățătura de credință creștin-ortodoxă (2000)**
76, 83-84, 162-163.
- Învățăături pentru șapte Taine (1724)**
160.
- Legea Consistoriului (1909/1911)**
363-364, 366.
- Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române (1925)**
280-281.
- Martorii lui Iehova**
organizație religioasă:
230-231, 250, 335.
- Mitropolia Banatului**
290.
- Mitropolia Moldovei și Bucovinei**
288.
- Mitropolia Munteniei**
245.
- Molitfelnic arhieresc (sec. XVII)**
372.
- Molitfelnic (1896)**
141, 147-148, 179-180, 217.
- Molitfelnic (2013)**
83, 128, 136, 140, 146, 149,
151, 153, 163, 311, 370, 375-
376, 379, 395, 418-419.
- Molitfelnic (2019)**
131.
- Molitfelnic, Buzău (1699)**
128, 135-136, 140-141.

- Molittfelnic, Iași (1754)**
140.
- Nomocanon (1581)**
Pravila sfinților
apostoli: 221.
- Normele monastice ale
Bucovinei (1786)**
118, 122, 127, 361-362,
373, 379, 441, 460-461.
- Noul Ierusalim de la Pucioasa**
grupare sectară: 402.
- Patericul egiptean**
352-354, 379-380.
- Patriarhia Română**
Biroul de Presă al ~: 66-67,
167, 206-207, 215, 233,
286, 307, 320, 403, 437.
- Patriarhul României**
99, 233, 234, 450.
- Permanența Consiliului
Eparhial**
135, 366, 392, 462.
- Pidalion, Neamț (1844)**
56-57, 60-61, 89, 125,
177, 315, 324.
- Pravila de la Govora (1640)**
214.
- Proiect de regulament pentru
disciplina monahală (1867)**
362-363.
- Regulamentul administrării
bunurilor bisericești (2019)**
81, 204, 268, 277, 306,
309, 330, 421, 454, 472.
- Regulamentul autorităților
canonice disciplinare și al
instanțelor de judecată ale
Bisericii Ortodoxe Române
(2015)**
27, 67.
- Regulamentul Casei Bisericii
Ortodoxe Române (1902)**
326, 410.
- Regulamentul cimitirelor din
Biserica Ortodoxă Română
(2020)**
68.
- Regulamentul de procedură
al instanțelor disciplinare
și de judecată ale Bisericii
Ortodoxe Române (1950)**
364, 366-367.
- Regulamentul pentru
disciplina bisericească
(1873)**
363.
- Regulamentul pentru
disciplina monahală (1873)**
118, 363, 441.
- Regulamentul pentru
organizarea vieții
monahale și funcționarea
administrativă și
disciplinară a mănăstirilor
(2006)**
22, 27.
- Sfântul Sinod**
Cancelaria ~: 70, 93, 97,
116, 194, 206, 208-209,
215, 257-258, 260, 286,
334, 347, 367, 393, 440,

446, 448-449, 461, 468.

Sintagma ateniană (1852-1859)
372.

**Statutul Bisericii Ortodoxe
Române (1925)**
74, 122, 214-215,
362, 441-442, 445.

**Statutul Bisericii Ortodoxe
Române (1949)**
182, 204-205.

**Statutul Organic al Bisericii
Ortodoxe Române din
Ungaria și Transilvania
(1868)**
363.

**Statutul pentru organizarea
și funcționarea Bisericii
Ortodoxe Române (2020)**
21-22, 26-27, 50, 66.

**Tâlcuirea celor șapte Taine
(1807)**
160-161.

**Vicariatul Ortodox Ucrainean
Sighetu Marmăției**
274.

III. INDICE JURIDIC

CONVENȚIA EDO (1950)

Art. 4 Convenția EDO

Interzicerea sclaviei și
a muncii forțate: 230.

Art. 6 Convenția EDO

Dreptul la un proces
echitabil: 240, 367, 369.

Art. 8 Convenția EDO

Dreptul la respectarea
vieții private și de familie:
229-230, 299-300, 322.

Art. 9 Convenția EDO

Libertatea de gândire, de
conștiință și de religie:
34, 107, 250, 252, 322,
335, 390, 414-415, 431.

Art. 10 Convenția EDO

Libertatea de
exprimare: 237-238.

Art. 11 Convenția EDO

Libertatea de întrunire și
asociere: 244-245, 331.

Art. 12 Convenția EDO

Dreptul la căsătorie: 300.

CONSTITUȚIA ROMÂNIEI (1991, rep. 2003)

Art. 16 Constituție

Egalitatea în drepturi: 261.

Art. 21 Constituție

Accesul liber la
justiție: 100, 240.

Art. 25 Constituție

Libera circulație: 234.

Art. 26 Constituție

Viața intimă, familială
și privată: 226-227.

Art. 29 Constituție

Libertatea conștiinței: 32-33,
42, 106-107, 115, 229, 244,
252-253, 255, 301, 303-
304, 322, 329, 414, 432.

Art. 30 Constituție

Libertatea de
exprimare: 237.

Art. 36 Constituție

Dreptul de vot: 262.

Art. 37 Constituție

Dreptul de a fi ales: 261.

Art. 40 Constituție

Dreptul de asociere: 261.

Art. 48 Constituție

Familia: 200.

Art. 53 Constituție

Restrângerea exercițiului
unor drepturi sau libertăți:
43, 53, 242, 245, 323, 331.

Art. 73 Constituție

Categorii de legi: 283.

Art. 111 Constituție

Informarea
Parlamentului: 228.

Art. 132 Constituție

Statutul procurorilor: 228.

CODUL CIVIL (2011)

Art. 26 Codul Civil

Recunoașterea drepturilor
și libertăților civile: 33.

Art. 28 Codul Civil

Capacitatea civilă: 227.

Art. 29 Codul Civil

Limitele capacității
civile: 227.

Art. 30 Codul Civil

Egalitatea în fața
legii civile: 227.

Art. 34 Codul Civil

Capacitatea de folosință:
227, 331, 420.

Art. 35 Codul Civil

Durata capacității
de folosință: 227.

Art. 37 Codul Civil

Capacitatea de exercițiu:
227, 331, 420-421.

Art. 38 Codul Civil

Începutul capacității
de exercițiu: 227.

Art. 41 Codul Civil

Capacitatea de exercițiu
restrânsă: 114.

Art. 43 Codul Civil

Lipsa capacității de
exercițiu: 227-228.

Art. 60 Codul Civil

Dreptul de a dispune de
sine însuși: 33, 226, 389-390.

Art. 98 Codul Civil

Starea civilă: 321.

Art. 99 Codul Civil

Dovada stării civile: 321.

Art. 252 Codul Civil

Ocrotirea personalității
umane: 33.

Art. 259 Codul Civil

Căsătoria: 200-201, 321, 409.

Art. 263 Codul Civil

Principiul interesului
superior al copilului:
293, 296, 302.

Art. 273 Codul Civil

Bigamia: 312.

Art. 373 Codul Civil

Motive de divorț: 377.

Art. 389 Codul Civil

Obligația de întreținere:
326-327.

Art. 424 Codul Civil
Stabilirea paternității
prin hotărâre
judecătorească: 406.

Art. 425 Codul Civil
Acțiunea în stabilirea
paternității: 406.

Art. 427 Codul Civil
Prescripția acțiunii în
stabilirea paternității: 406.

Art. 451 Codul Civil
Adopția: 197, 297.

Art. 470 Codul Civil
Efectele adopției asupra
rudeniei: 297.

Art. 471 Codul Civil
Raporturile dintre adoptator
și adoptat: 197, 297.

Art. 487 Codul Civil
Conținutul autorității
părintești: 296.

Art. 491 Codul Civil
Religia copilului: 115.

Art. 499 Codul Civil
Obligația de întreținere:
292, 295, 302, 406.

Art. 510 Codul Civil
Continuitatea obligației
de întreținere: 296.

Art. 513 Codul Civil
Caracterul legal al obligației
de întreținere: 300.

Art. 516 Codul Civil
Subiectele obligației

de întreținere: 297-
299, 325-326.

Art. 519 Codul Civil
Ordinea de plată a
întreținerii: 326.

Art. 520 Codul Civil
Întreținerea în cazul
desfacerii adopției: 297.

Art. 521 Codul Civil
Pluralitatea de debitori
ai întreținerii: 298-299.

Art. 524 Codul Civil
Creditorul întreținerii:
298, 301.

Art. 527 Codul Civil
Debitorul întreținerii:
298, 300-301, 303, 327.

Art. 529 Codul Civil
Cuantumul întreținerii: 292.

Art. 553 Codul Civil
Proprietatea privată: 282.

Art. 557 Codul Civil
Dobândirea dreptului
de proprietate: 276.

Art. 563 Codul Civil
Acțiunea în
revendicare: 271.

Art. 625 Codul Civil
Reguli speciale ale regimului
de proprietate privată: 282.

Art. 935 Codul Civil
Prezumția de titlu de
proprietate: 270-271.

Art. 953 Codul Civil
Moștenirea: 206.

Art. 963 Codul Civil

Moștenitorii legali:
112, 279, 325.

Art. 964 Codul Civil

Principiile generale
ale devoluțiunii legale
a moștenirii: 205,
267, 278, 284, 309.

Art. 975 Codul Civil

Dreptul de moștenire
al descendenților:
205, 267, 278, 309.

Art. 976 Codul Civil

Vocația la moștenire
a ascendenților și
colateralilor privilegiați:
205, 267, 278, 309.

Art. 982 Codul Civil

Dreptul de moștenire al
ascendenților ordinari:
205, 267, 278-279, 309.

Art. 983 Codul Civil

Dreptul de moștenire al
colateralilor ordinari:
205, 267, 278-279, 309.

Art. 1011 Codul Civil

Forma donației: 272.

Art. 1020 Codul Civil

Cauzele de revocare
a donației: 272.

Art. 1087 Codul Civil

Moștenitorii rezervatari:
112, 281, 309, 326.

Art. 1089 Codul Civil

Cotitatea disponibilă: 281.

Art. 1138 Codul Civil

Dreptul de a culege
moștenirea vacantă:
279, 310.

Art. 1777 Codul Civil

Contractul de
locațiune: 272.

Art. 1778 Codul Civil

Felurile locațiunii: 272-273.

Art. 1831 Codul Civil

Evacuarea chirieșului: 274.

Art. 1836 Codul Civil

Bunuri ce pot fi
arendate: 273.

Art. 2009 Codul Civil

Contractul de mandat: 273.

Art. 2254 Codul Civil

Contractul de
întreținere: 273, 302.

Art. 2257 Codul Civil

Întinderea obligației
de întreținere: 273.

Art. 2267 Codul Civil

Tranzacția: 227.

Art. 2268 Codul Civil

Domeniul de aplicare al
tranzacției: 227-228.

CODUL PENAL (2009)

Art. 48 Codul Penal

Complicele: 253.

Art. 65 Codul Penal

Pedeapsa accesorie

a interzicerii unor
drepturi: 290.

Art. 66 Codul Penal

Pedeapsa complementară
a interzicerii unor
drepturi: 290.

Art. 93 Codul Penal

Măsurile de supraveghere
și obligațiile: 235-236.

Art. 214 Codul Penal

Exploatarea cerșetoriei: 285.

Art. 215 Codul Penal

Folosirea unui minor în
scop de cerșetorie: 285-286.

Art. 244 Codul Penal

Înșelăciunea: 289-291.

Art. 271 Codul Penal

Obstrucționarea
justiției: 242.

Art. 322 Codul Penal

Falsul în înscrisuri sub
semnătură privată: 290.

Art. 327 Codul Penal

Falsul privind
identitatea: 43, 290.

Art. 337 Codul Penal

Refuzul sau sustragerea
de la prelevarea de mostre
biologice: 234-235.

Art. 348 Codul Penal

Exercitarea fără drept a unei
profesii sau activități: 402.

Art. 376 Codul Penal

Bigamia: 112.

Art. 378 Codul Penal

Abandonul de familie:
47, 110-111, 293-
294, 296, 303, 406.

Art. 381 Codul Penal

Împiedicarea exercitării
libertății religioase:
328, 434-435.

Art. 434 Codul Penal

Sustragerea de la luarea în
evidență militară: 248-250.

Art. 435 Codul Penal

Neprezentarea la
încorporare sau
concentrare: 248-251, 253.

**LEGEA 8/1996 A
DREPTURILOR DE AUTOR**

Art. 10 Legea 8/1996

Drepturile morale de
autor: 305-306.

Art. 11 Legea 8/1996

Transmiterea drepturilor
morale de autor:
274, 309-310.

Art. 13 Legea 8/1996

Drepturile patrimoniale
de autor: 305.

Art. 28 Legea 8/1996

Transmiterea drepturilor
patrimoniale de autor:
306, 308-309.

Art. 40 Legea 8/1996

Cesiunea drepturilor

patrimoniale de
autor: 273, 308.

Art. 42 Legea 8/1996
Cesiunea drepturilor
patrimoniale privind
totalitatea operelor
viitoare: 308.

LEGEA 489/2006 A CULTELOR

Art. 1 Legea 489/2006
Libertatea de gândire,
conștiință și religie: 432.

Art. 2 Legea 489/2006
Conținutul libertății
religioase: 33, 432.

Art. 3 Legea 489/2006
Educația religioasă a
copiilor minori: 115-116.

Art. 5 Legea 489/2006
Culte, asociațiile și
grupările religioase:
33-34, 433.

Art. 7 Legea 489/2006
Rolul cultelor religioase
în stat: 433.

Art. 8 Legea 489/2006
Autonomia cultelor față de
stat: 28-29, 205, 281-284,
310, 318, 329, 332, 409, 433.

Art. 9 Legea 489/2006
Neutralitatea religioasă a
statului: 328-329, 433-434.

Art. 10 Legea 489/2006
Veniturile cultelor: 288-289.

Art. 23 Legea 489/2006
Personalul cultelor: 34,
291, 401, 409, 434.

Art. 25 Legea 489/2006
Scutirea de serviciul
militar: 247-248, 434.

Art. 26 Legea 489/2006
Organele de judecată ale
cultelor: 236, 241, 275, 434.

Art. 31 Legea 489/2006
Bunurile cultelor: 271-
272, 274-276.

INSTITUȚII, LEGI, TRATATE

**Asociația Național Creștin-
Ortodoxă de Reacție
împotriva Abuzurilor**
245.

**Carta Drepturilor
Fundamentale a Uniunii
Europene (2007)**
35, 332, 431.

**Cauza Martorii lui Iehova din
Moscova c. Rusia (2010)**
230-231, 335.

**Cauza Negrepontis c. Grecia
(2011)**
195-201, 318, 322, 332.

**Cauza Papavasiliakis c. Grecia
(2016)**
249-250.

- Cauza Šijakova și alții c. Macedonia (2003)**
229-230, 299-300, 303, 327, 335.
- Cauza Sindicatul „Păstorul cel Bun” c. România (2013)**
246, 332.
- Codul Calimach (1816-1817)**
articole din ~: 228, 262, 280, 316-317.
- Codul Civil (1864)**
321.
- Codul Civil (2011)**
32, 41, 81, 99, *passim*.
- Codul Civil Austriac (1898)**
317.
- Codul Civil Elen (1946)**
198, 284, 318, 322.
- Codul de Procedură Civilă (2010)**
art. 193 (Procedura prealabilă): 239-240.
- Codul de Procedură Penală (2010)**
art. 23 (Tranzacția): 413.
- Codul deontologic al avocatului român (2017)**
260.
- Codul Familiei (1953)**
111, 442.
- Codul Fiscal (2015)**
art. 154 (Scutiri de contribuția de sănătate): 303-304.
- Codul lui Napoleon (1807)**
264.
- Codul Muncii (2003, rep. 2011)**
art. 13 (Capacitatea de muncă): 115;
art. 252 (Decizia de concediere): 269-270.
- Codul Penal (1864)**
art. 208 (portul ilegal de uniformă): 388, 401.
- Codul Penal (1936)**
388.
- Codul Penal (2009)**
32, 43, 111, *passim*.
- Constituția franceză (1791)**
328.
- Constituția Greciei (2001)**
198.
- Constituția Macedoniei (2011)**
299.
- Constituția României (1991, rep. 2003)**
32-34, 43, 100, *passim*.
- Convenția Europeană a Drepturilor Omului (1950)**
34, 107, 196, *passim*.
- Curtea Constituțională a României**
261, 291.
- Curtea de Apel a Greciei**
196.
- Curtea de Apel Alba Iulia**
decizia ~: 276.

- Curtea de Apel București**
decizia ~: 205-206.
- Curtea de Apel Iași**
sentința ~: 245, 333.
- Curtea de Apel Oradea**
decizia ~: 274.
- Curtea de Casație a Greciei**
196.
- Curtea de Casație de la Viena**
317.
- Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO)**
35, 103, 195-198, *passim*.
- Curtea Supremă a Ciprului**
279.
- Decretul 410/1959**
396.
- Decretul organic pentru regularea schimei monachicești (1864)**
301.
- Direcția de Jandarmi București U.M. 0575**
289.
- Guvernul Greciei**
198.
- Guvernul României**
228, 241, 245, 363.
- Inspectoratul Județean de Jandarmi Alba**
287.
- Înalta Curte de Casație și Justiție (ÎCCJ)**
decizia ~: 245-246, 331-332, 421.
- Judecătoria Alba Iulia**
sentința ~: 287.
- Judecătoria Bârlad**
sentința ~: 294.
- Judecătoria Brașov**
sentința ~: 289.
- Judecătoria Brezoi**
sentința ~: 282.
- Judecătoria Câmpeni**
sentința ~: 275-276.
- Judecătoria Iași**
sentința ~: 288.
- Judecătoria Oradea**
sentința ~: 274.
- Judecătoria Pitești**
sentința ~: 283.
- Judecătoria Rădăuți**
sentința ~: 295.
- Judecătoria Răducăneni**
sentința ~: 234-236.
- Judecătoria sect. 4 București**
sentința ~: 288-289.
- Judecătoria sector 2 București**
sentința ~: 300.
- Judecătoria Târgu-Neamț**
sentința ~: 274-275.
- Judecătoria Timișoara**
sentința ~: 268, 294.
- Judecătoria Urziceni**
sentința ~, încheierea ~: 239, 271.

Legea 489/2006 a cultelor
28, 33-34, 41, *passim*.

Legea 8/1996 a drepturilor de autor
273-274, 305-310.

Legiuirea Caragea (1818)
264, 316.

Ministerul Afacerilor Externe
71.

Ministerul Apărării Naționale
248, 255, 388.

Oficiul de Stat pentru Invenții și Mărci (OSIM)
288, 403.

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (1966)
34-35.

Parlamentul European
260.

Proiectul Legii Recunoștinței între Generații (2019)
298-299.

Secretariatul de Stat pentru Culte
28, 303-304.

Senatul României
298-299.

Tribunalul Alba
decizia ~: 276, 287.

Tribunalul Bihor
decizia ~: 274.

Tribunalul București
sentința ~, decizia ~: 269-270, 289.

Tribunalul Ialomița
decizia ~: 205.

Tribunalul Neamț
decizia ~: 275.

Tribunalul Suceava
decizia ~: 295-296.

Uniunea Europeană
260.

În colecția Scrieri Teologice Bucovinene au mai apărut:

- I. Arhim. Dosoftei MURARIU, *Despre dumnezeiescul har*;
- II. Preasfințitul DAMASCHIN DORNEANUL, Episcop-vicar al Sucevei și Rădăuților, *Dimensiunea mistagogică a săptămânii Sfințelor Pătimiri*;
- III. Mircea MOTRICI, *La porțile timpului. Dialoguri cu mari duhovnici*;
- IV. Protoiereu Nicolae CRĂCIUN, Luminița VARTOLOMEU, *Părintele Vartolomeu Dolhan. Icoana unui mărturisitor din temnițele comuniste*;
- V. Colectiv de autori, *In memoriam. Episcopul Irineu Crăciunaș – 50 de ani de la trecerea la cele veșnice – I Evocări și predici*;
- VI. Colectiv de autori, *In memoriam. Episcopul Irineu Crăciunaș – 50 de ani de la trecerea la cele veșnice – II Studii de Teologie morală*;
- VII. Colectiv de autori, *In memoriam. Episcopul Irineu Crăciunaș – 50 de ani de la trecerea la cele veșnice – III Studii de Iconografie și Istorie*;
- VIII. Colectiv de autori, *In memoriam. Episcopul Irineu Crăciunaș – 50 de ani de la trecerea la cele veșnice – IV Scrieri Inedite*;
- IX. Arhim. Dosoftei MURARIU, *Sfântul Serafim de Sarov. Viața, nevoințele și învățăturile*.

